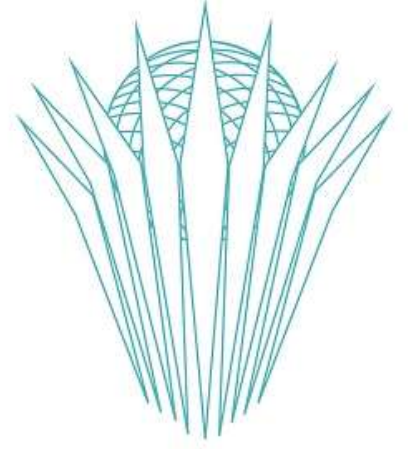

Proceedings Book

III.
ULUSLARARASI
TÜRK
COĞRAFYASI
SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
KONGRESİ
BİLDİRİLER
KİTABI

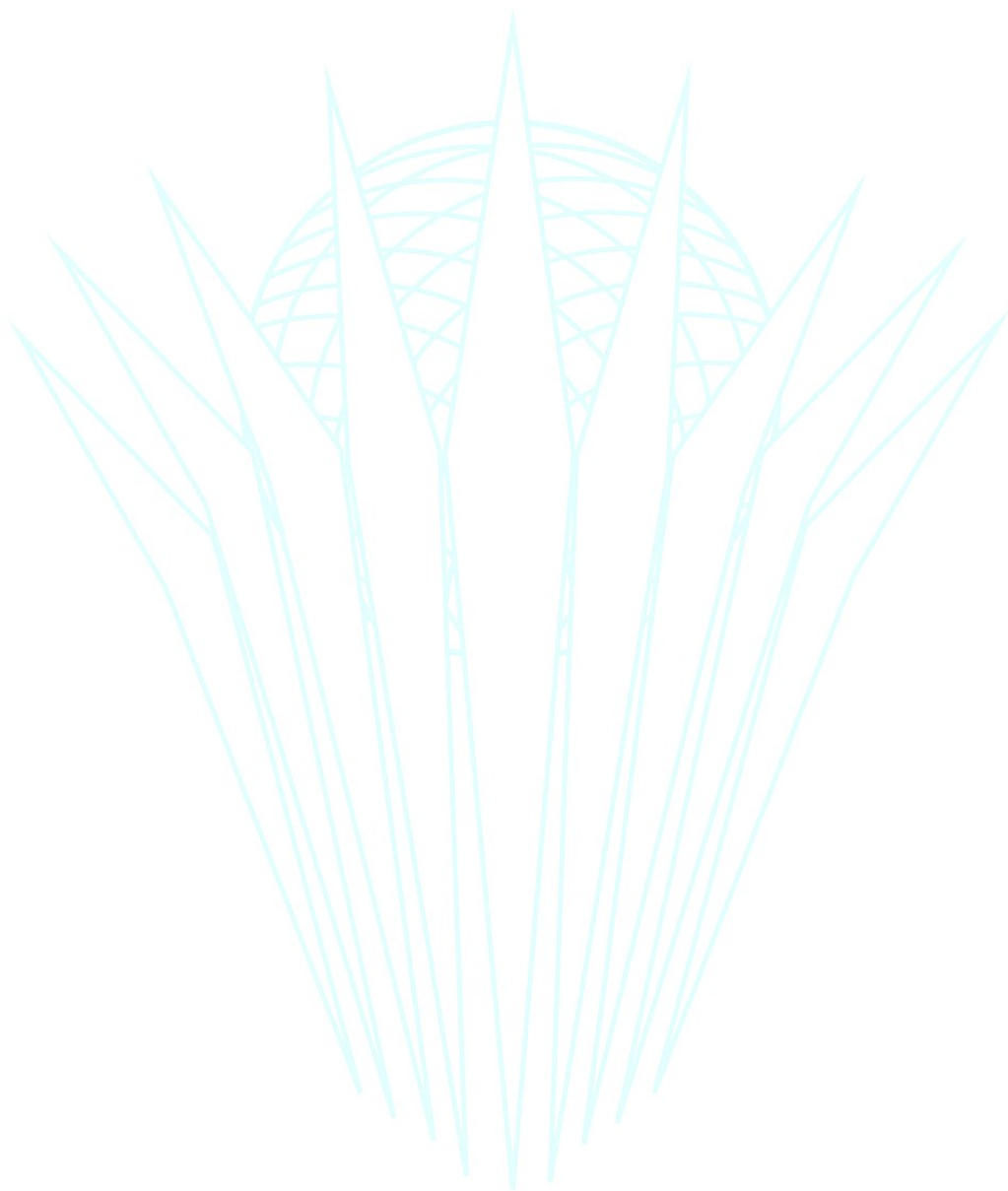

2018

Editor
Halil ADIYAMAN

978-605-4931-68-2

ISBN: 978-605-4931-68-2 (PDF)

http://turkdunyasi.biz/userfiles/files/almati_proceedings.pdf

26.12.2018

Cover design Halil Adıyaman

Edited by Halil Adıyaman

This book first published 2018 KÜTAHYA

Academia Publishing

Servi Mah. Derbent Sok. No: 19-A

Merkez / Kütahya

Tel: +90 -274-224 41 41

academia.yayinevi@gmail.com

Certificate No: 28998

Copyright © 2018 by ICTGSSR

All rights for this book reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without written permission from the author, except for the inclusion of brief quotations in a review. Although the author and publisher have made every effort to ensure that the information contained in this book was correct at press time, the author and Publisher do not assume and hereby disclaim any liability to any party for any loss, damage, or disruption caused by errors or omissions, whether such errors or omissions result from negligence, accident, or any other cause. The editors have made every effort to include an exhaustive set of opinions on all the issues discussed in every part of this book. The views of the contributors of the chapters do not necessarily reflect the editor own.

Contact

URL: www.turkdunyasi.biz

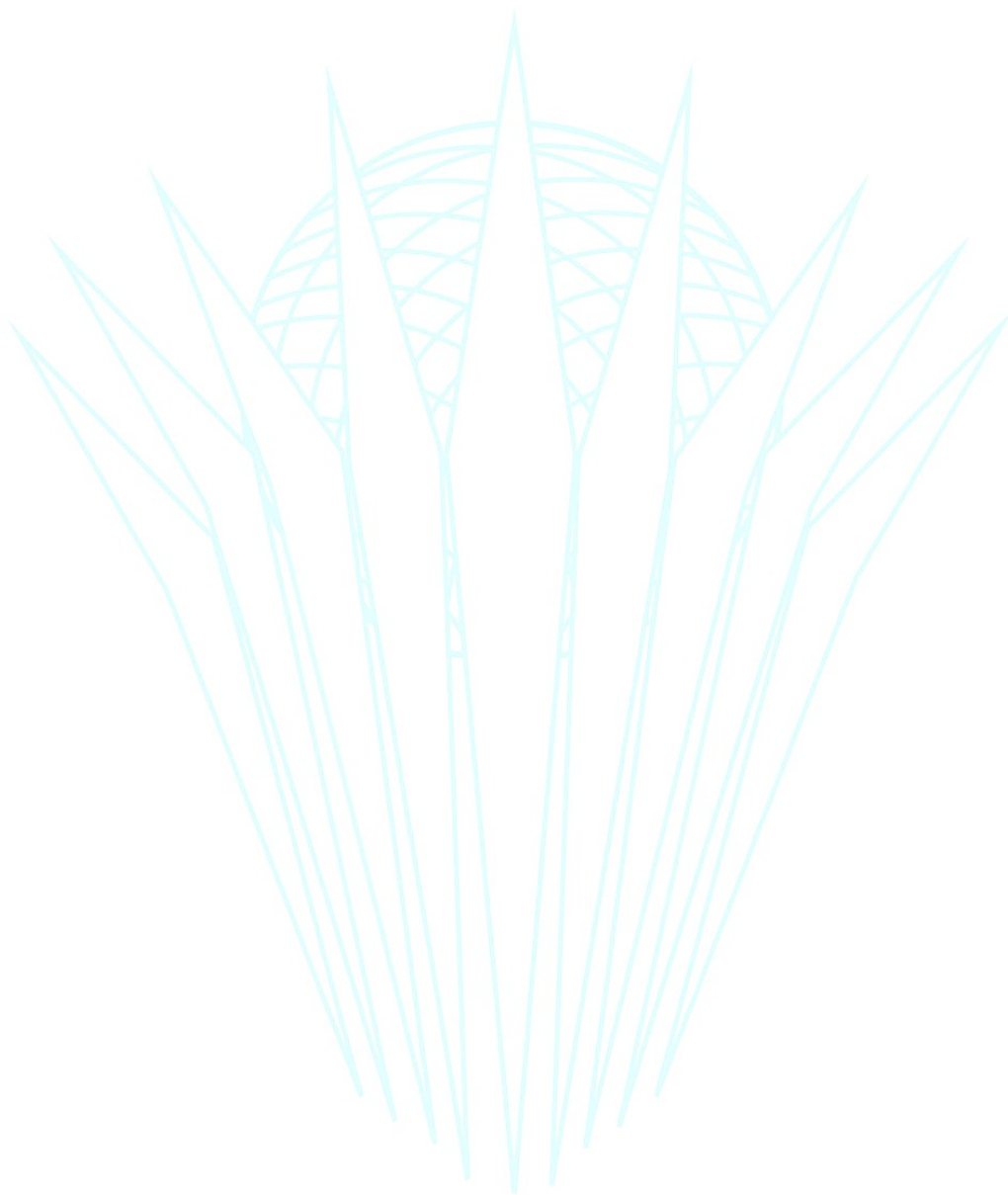
E-ileti: info@turkdunyasi.biz

978-605-4931-68-2

DISCLAIMER OF LIABILITY

The information and opinions contained in the book express only the views of the responsible author. Authors are responsible for references to sources and references and bibliographies. Editors and Academia Publishing can not be held responsible for any incomplete or inaccurate violations of rights of third parties.

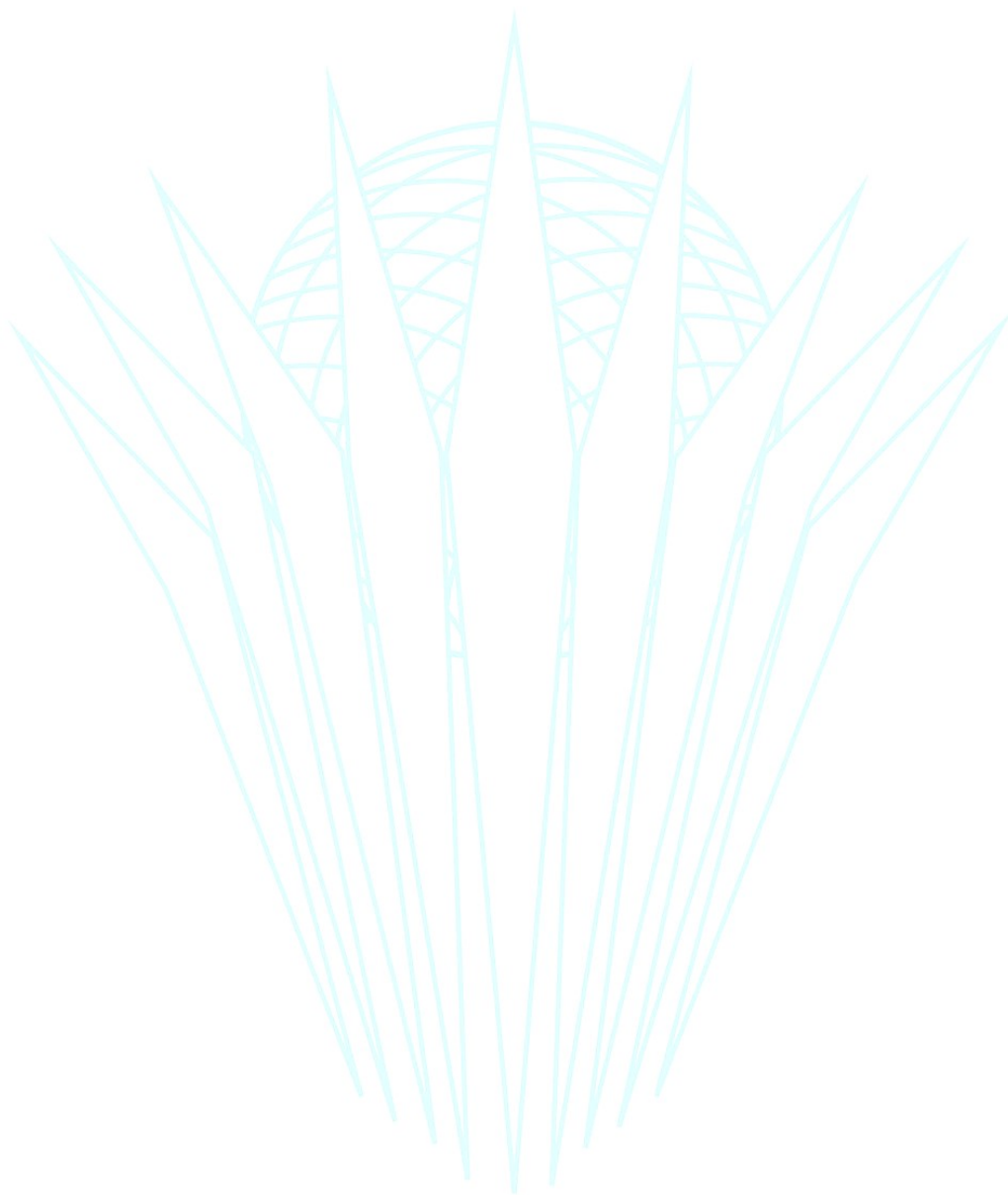
International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research is a "Social Sciences and Education Sciences" Congress.

The purpose of the Congress is to become a common center every year in order to share the work of academicians, their new findings and opinions on regional affairs and problems, and their methods and approaches to these issues. The Congress serves the discovery of trends in academic and intellectual circles. Our Congress will be organized with different themes that are relevant to the Turkish Geography each year. The first of the Congress was held in Tiran / Albania on 11-15 September 2017. The second of the Congress was held in Alanya / Turkey on 20-22 April 2018.

The third of the Congress was held between September, 03-11, 2018 in Almaty/Kazakhstan. We would like to thank all the stakeholders who contributed to us with their participation and presentations.

Organization Committee

***45 participant from 7 different (Turkey, Kazakhstan, Kirghizistan, Albania, Iran, Uzbekistan, Azarbaijan) countries participated in the International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research III (Almaty-Kazakhstan). Total 53 oral presentations were held in the Congress.

Committees

Coordinators of Congress

Assoc. Prof. Dr. Adriatik Derjaj Tiran University Albania
Assoc. Prof. Dr. Qalib Sayilov Azərbaycan Milli Bilimler Akademiyası Azərbaycan

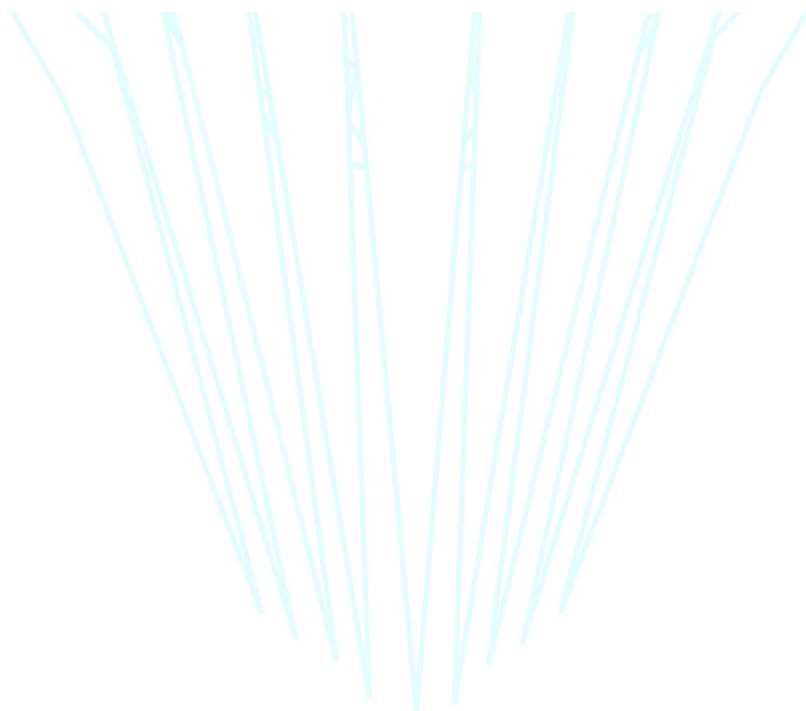
Organization Committee

Asst. Prof. Dr. Halil Adıyaman Dumlupınar University Turkey

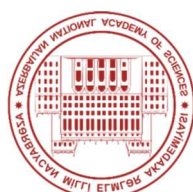
SCIENTIFIC and REFEREE COMMITTEE

Prof. Dr. Akmatkali ALIMBEKOV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN	Ankara University	Turkey
Prof.Dr. Mesut İDRİZ	Uluslararası Saraybosna University	Bosnia Herzegovia
Prof.Dr. Boraş Smailoviçti MIRZALIEV	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Prof.Dr. Gulnar NADIROVA	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof.Dr. Sheripzhan NADYROV	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof. Dr. Sönmez KUTLU	Ankara University	Turkey
Prof.Dr. Gulnara NYUSSUPOVA	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof.Dr. Kubatbek TABALDIYEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Fahri UNAN	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Anarkül URDALETOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Bayan ZHUBATOVA	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Prof. Dr. İsmail TAŞ	Necmettin Erbakan University	Turkey
Prof. Irina Chudoska BLAZHEVSKA	Fon University	Macedonia
Prof. Dr. Victor SHAW	California State University	USA
Prof. Dr. Galiimaa NYAMAA	Mongolian University of Scien. and Te	Mongolia
Prof. Dr. Elmira JAFAROVA	Baku State University	Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Ulugbek KHASANOV	University of World Econ. and Dipl.	Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Zhanar Baiteliyeva	Nazarbayev University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr.Zubaida Shadkam	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Qalib Sayilov	Azərbaycan Milli Bilimler Akademiyası	Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Adriatik Derjaj	Tiran University	Albania
Assoc. Prof. Dr. Elmira ADİLBEKOVA	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Assoc. Prof. Dr. Tudora ARNAUT	Taras Sevchenko University	Ukraine
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Al-Farabi Kazak Ulusal University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Nursaule AYTBAJEVA	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Nagy HENRIETTA	Szent István University	Hungary

Assoc. Prof. Dr. József KÁPOSZTA	Szent István University	Hungary
Assoc. Prof. Dr. Elena MIHAJLOVA	Ss. Cyril and Methodius University	Macedonia
Asst. Prof. Dr. Roza ABDIKULOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Raziya ABDIYEVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Zuhra ALTIMIŞOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Eftal Şükrü BATMAZ	Ahmet Yesevi University	Kazakhstan
Asst. Prof. Dr. Cengiz BUYAR	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Mariya Bagasheva-Koleva	South-West University of Neofit Rilski	Bulgaria
Asst. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Seyil NAJIMUDINOVA	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Andela Jaksic STOJANOVIC	Mediterranean University	Montenegro
Asst. Prof. Dr. Nurdin USEEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Dr. Nazim CAFEROV	Azerbaijan Devlet İktisat University	Azerbaijan
Dr. Altınbek COLDOŞEV	Kyrgyzstan-Türkiye Manas Univ.	Kyrgyzstan
Dr. Ilaria BELLAVIA	University of Florence	Italy

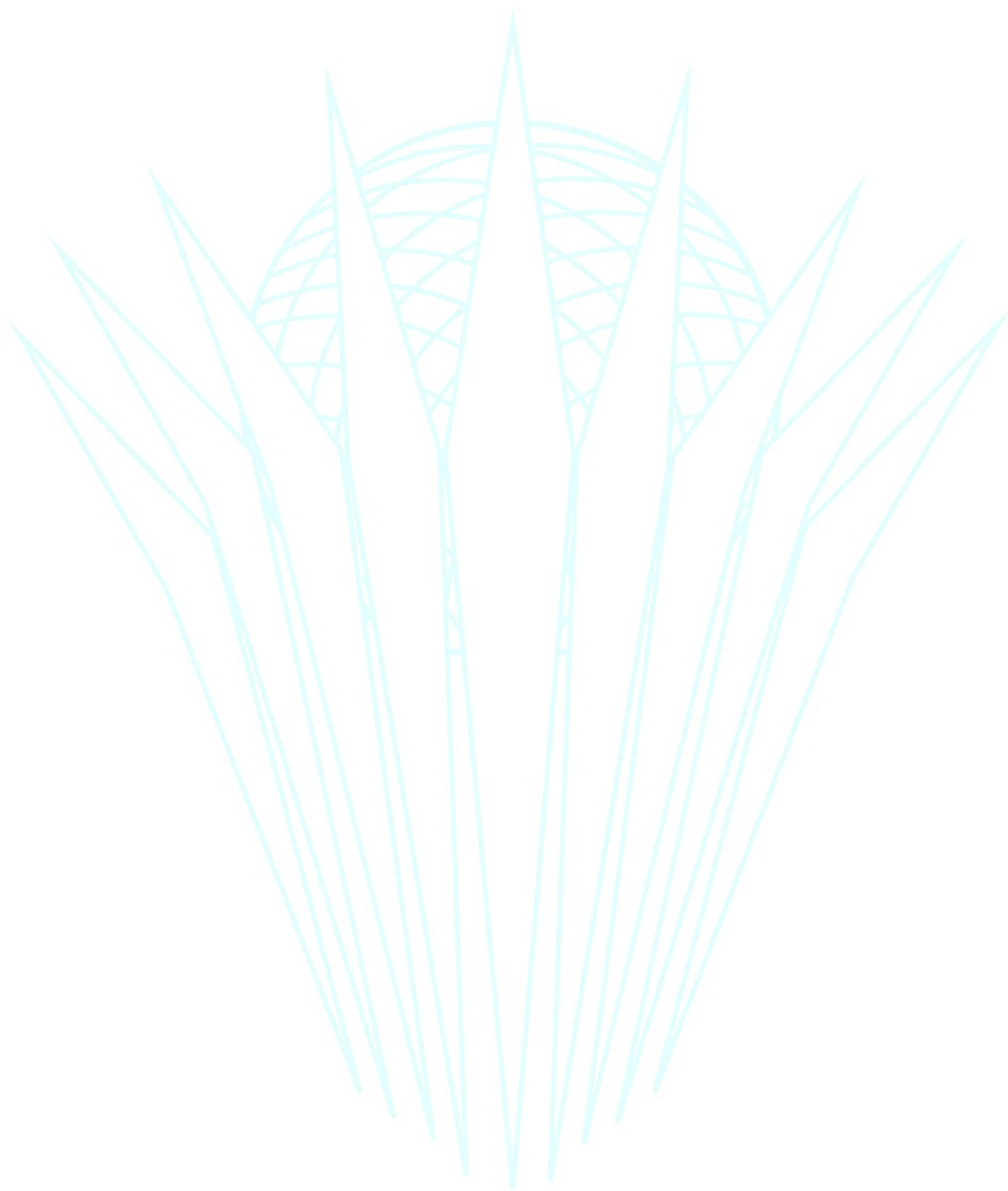

We would like to thank everyone working in the organization of the Congress...

Sponsors

ASYA'DAN BALKANLARA YAYILAN TÜRKÇE (Oğuzca ve Arnavutça Arasında Dil Temasları Örnekleriyle)

Doç. Dr. Adriatik DERJAJ

Tiran Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı
adriatikderjaj@yahoo.com

ÖZ

Türkçenin Balkan Yarımadasında konuşulan Arnavutça, Yunanca, Bulgarca v.b., diller ile yüzyıllardan beri kurduğu dil ilişkileri ünlü dilci, dilbilimci, edebiyatçı ve tarihçilerin en önemli çalışmalarının ana konusu olmuştur. Kimisi *dil etkileşimi* alanı içerisinde değerlendirmeye çalıştığı *üstün* dil *alçak* dil ayırımını yaparak kendi anadilini üstün çıkarmaya teşebbüste bulunmuştur, kimisi ise *dil bağlantısı* alanı içerisinde *veren* dil *alan* dil ayırımını yaparak topolojik bir yaklaşımla hangi dilin bir ötekine göre daha eski olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bunların yanı sıra, kimi tarihçi dil ilişkilerine atropolojik bir yaklaşımla yaklaşarak kendi toplumunun tarihindeki belli tarihi datalara ulaşabilmek için başvurmuştur ve ilginç bir şekilde bu tip çalışmalarda türkçe ve arnavutça ilk temaslarının Osmanlı ordularının 1400 yılların başında bölgeye gelmesiyle sınırlanmış olmakla beraber, bu tarihten çok önce arnavutlar ile birlikte yaşamış ve islam inancını yaymaya gelmiş Bektaşilik pirleri olan Balım sultan, Sarı Saltık ve turk-oğuz dünyasından gelen onlarca şahsiyetlerin kültürel ve dilsel etkisi ihmal edildiği görmekteyiz. Türkçe ve Arnavutça dil ilişkilerini değerlendirmeye çalışan araştırmacılarımız (özellikle ölçünlü Arnavutçada kullanılan 1800 – artı- halk dilimizde kullanılan 4000 birlikte yaklaşık 5800) Turkizmlerin giriş yolunu, etimolojisini ve istilistik değerlerini açıklamasını üstlenmiştir. Bu sözcüklerin dilimizdeki fonolojik yapısı kaynak dilde ve komşu dillerindeki eşleri ile farklı ya da benzer olması (Turqi-Turki, Qerim-Kerim, sevap-thevab, göl-gjol, müftü-mifti, kumru-kumri) örneklerinde olduğu gibi özellikle etimolojik olarak tespitini güçlendirmiştir.

Çalışmamızın amacı, arnavutçada kullanılan türkizmlerin (türkçe kökenli sözcükler) fonolojik yapısını inceleyerek Arnavutların Oğuz türkleri ile birebir temasından doğan ve günümüze kadar hayatını tam ilk gündeki gibi tazeliğini koruyan Arnavutçadaki Oğuzca dil meyvalarını belirtmektir.

Anahtar Kelimeler: Oğuzca, Arnavutça, Fonoloji, Deyimbilim, Dilbilgisi, Dil ilişkileri.

Doğuda Çağtayca, Kuzeyde tarihi Kıpçakça ile temsil edilen Orta Türkçe Dönemi Türk Lehçeleri batıda Oğuzca ile temsil edilmektedir. Aslında Oğuzca terimi yanında Anadolu Merkezli Batı Türkçesi de kullanılmaktadır. Oğuzca 13.yüzyıldan itibaren Anadoludaki yerli ağız özelliklerine göre bir yazı dili geliştirmiş, 16. yüzyılda da yerini Osmanlı Türkçesine bırakmıştır (AKAR, 269.s.).

Arnavutça – Türkçe dil ilişkileri ve temasları konusunda, temasların durumu ister kültür, dünya görüşü, etik (yaşama tarzı) düzlemde, ister insanlararası düzlemde doğrudan bir temas olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu diller arasındaki temasların doğuşuna etki eden en eski faktörlerden biri de İslam inancının yayılmasıdır.

Arnavutların İslamiyet ile ilk temaslarının ve Müslüman dinine girişlerinin izleri çok eski tarihlere dayanmaktadır. Osmanlı Dönemi öncesi ta 13. yüzyılın başında veya öncesinde, Arnavutların yaşadığı topraklar, bulundukları coğrafi konumdan dolayı Oğuz – Türk dünyasından misyonerler tarafından hem dinî hem askerî amaçlarla sık sık ziyaret edilmiştir. Bu doğrultuda, söylemek gerekir ki, Arnavut halkının Müslümanlaşması umumi bir süreç olarak *ab nihilo* şeklinde olmadı; bilakis, bahsettiğimiz ilk temaslar, sınırlı görülmelerine rağmen, bir dölleme rolünü oynadı (Hristiyanlığın yayılmasının ilk dönemlerinde olduğu gibi) ve Osmanlı Döneminde görülen İslamiyetin umumi kabülünü, kolaylaştırdı.

Sarı Saltuk ve Balım Sultan gibi Hacı Bektaşî Veli'nin mürit ve misyonerlerinin Arnavutların yaşadığı coğrafyada yaptıkları hayırseverlik işleriyle ve halka İslamiyeti tanıtip sevdirmeleriyle bu din yayıldı, diline karşı da bir sempati ve çekicilik ivmesinin doğmasına neden oldu. Kanaatimizce, Arnavutçaya giren ilk Türkçe sözcükler, Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini barındıran dinî verintilerdir ve bunlardan en ilkleri, dua – dua, *xhenet* – cennet, *xhenem*, *xhehenem* – cehennem, *kurban* – kurban, namaz – namaz, *Qabe* – Kabe, *avdes* – abdest, *harram* – haram, *gjynaf* – günah, *sevap* – sevap, *imami* – imam, *dervish* – derviş, *musliman*, *mysliman* – Müslüman, *islam* – İslam, *din* – din, *pejgamber*, *pejgamer* – peygamber, *hajde* – hadi, *sadaka* – sadaka, gibi verintilerdir. Bunlar, günümüz Arnavutçasının sözcesine ve sözlükçesine yerleşmiş ve geçen asrın başından beri başlayan püristik hareketlere karşı dayanabilmiş sözcüklerdir (SHKURTAJ, 213.s.).

Tarihî verilerde, dolayısıyla günümüz tarihçileri de, Osmanlıların Balkan yarımadasına ilk defa ayak bastıkları tarih konusunda kronolojik farklılıklar sergilenmektedir. 1347, 1349, ve 1352 yıllarında Sultan Orhan'ın askerleri VI. Johan'ın askerlerinin yanında, Sırp ve Bulgar ordularına karşı savaşmak üzere Balkan topraklarına girdiler. Böylelikle, 1352 yılında Osmanlılar Gelibolu şehri yanındaki Cimpes kalesini ele geçirerek Avrupa kıtasında ilk topraklarına sahip olurlar. İki yıl sonra 1354 tarihinde Osmanlılar Gelibolu şehrini ve ardından bütün Dardanel bölegesini de ele geçirirler. Sultan I. Murat, 1362-1389 yıllarında Balkanların daha da içerisine ilerleyerek yeni bölgeler, (bunlar arasında Arnavutların bölgelerini de) kale ve yerleşim yerleri, ele geçirdi. Fakat bu tarihlerden önce Arnavutça Türkçe dil ilişkilerinin çok daha eski olduğunu kanıtlayan tarihler de vardır. Bizans İmparatoru Paleolog III. Andronik (1328 – 1341 yıllarında Arnavut isyanını bastırmak için) Arnavutların en gelişmiş prensliği sayılan Berat bölgesi ve çevrelerine savaşa çıkar. Ordusunun çekirdeği Oğuz askerlerinden ibaret olan Bizans İmparatoru, Ohri, Kolonja, Devoll şehirlerini işgal ettikten sonra 1336'da Berat'a girer.

Dolayısıyla, Arnavutçada yerleşmiş en eski Türkçe verintilerin, ve Oğuz Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birini koruyan sozcuk sonunda u, ũ, i sesbirimini i'ye donusturen boru-bori örneğinde olduğu gibi, ordu, askerlik ve kamu yönetimi ile ilgili sözcüklerdir. Bunlardan, boru – bori, Tapu – Tapi, Kapi – Kapi, avlu – avlli, yatagan – jatagan, bıçak – biçak v.b. gibi sözcükler bazılarıdır.

Meriç muharebesinden sonra Balkan'lardaki prensler, bunlar arasında Arnavut prensler de, I. Murat'ın vasalları olur. Vasallığın icap ettirdiği şartlara göre bu prensler sultana her yıl belli bir vergi ödemek ve savaş durumlarında kendi ordularıyla I. Murat'ın askerleri yanında savaşa katılmak zorundaydılar. Osmanlı ordularının Arnavut topraklarına, dolayısıyla kale, şehir ve kasabalarına ayak basmaları XIV. yy'ın 80'li yıllarına denk gelir. Rumeli beylerbeyi olan Timutaş Paşa önderliğinde Osmanlı orduları Sofya kentini ele geçirdikten sonra Arnavut şehirlerine doğru sefere çıkar. 1385 yılının Eylül ayında bu ordu Arnavut prensesi II. Balsha askerleri ile Savra ovasında (günümüz Lushnjë kenti) karşı karşıya gelir. II. Balsha'nın da şehit düştüğü bu savaş Osmanlı ordusunun galibiyetiyle sonuçlanır. Bu galibiyetten sonra domino faktörü misali Arnavut şehirlerinin ve kalelerinin çoğu Osmanlı hâkimiyeti altına girer; bunlar sırasıyla Berat, Gjirokastër, Krujë kale-şehirleridir. 1386 yılında ise Osmanlılar Arnavutların en uzak yerleşim yeri sayılan Nish (Niş) kentini ve 1387 yılında ise Selanik kalesini ele geçirirler. Fetihlerin hemen ardında, (birkaç durum hariç) bu şehir veya kalelerin yönetimi için Anadolu'dan idareciler tayin edildi. Bunlardan kimileri iltifaten, kimileri ise rütbe değişmesi ya da sürgün olarak aileleriyle birlikte göreve gelirlerdi. Anlaşılabileceği üzere, özellikle XIV yy. sonlarında ve XV. yy'ın başlarında, Oğuz – Osmanlı Türkleri Arnavutların coğrafyasına yeni devlet idaresi, yeni kurumlar, yeni sosyal düzen ve yeni anlambilimsel değerleri taşıyan, Balkan halklarının da bütünüyle (az yukarıda dile getirdiğimiz gibi) yeni tanıştığı bir din, İslam dinini de kurumsal bir şekilde

getirmişlerdir. İşte, devlet idaresi ile ilgili olan ve günümüz Arnavutçasının da eski/eskimiş sözcük değeri taşıyan sözcüklerden kadi – kadı, hüqümet – hükümet, vali – vali, dilaver, dylaver – dialver, dizdar – dizdar, kala – kale, bajraktar – bayraktar, aga – ağa, bej, bek, beg – bey, bimbash – bimbaşı, nizam – nizam, at – at, v.b, verintiler Batı Türkçesinin yanı Oğuzcanın dilsel özelliklerini koruyan ve diakronik olarak eskilik kronolojisine göre üçüncü grubunu oluştururlar. Sözü gelmişken, büyük Roma İmparatorluğu döneminde de Arnavutluk coğrafyasında onlarca kale yapıldığını, inşa edilğini ya da tamir edilğini ve adlarının Kështjella – Castello, Castell ya da Kastrum (Ergirikası örneğinde gördüğümüz gibi) olarak adlandırıldığını biliyoruz. Oğuz – Osmanlı Türklerinin bölgeye girmesiyle bu adın kale olarak değiştirilmesi dilcilerin vurguladığı önemli örneklerdendir. Arnavutluk'ta bu verinti ile Kalaja e Prezës, Kalaja e Dodës gibi yerleşim adları da vardır.

Arnavutça ve Türkçe dil ilişkilerinin 1385 – 1912 tarihleri arasında sınırlandığını söyleyebiliriz (CABEJ, 197.s.). Bu tarihler, Oğuz Türklerinin Arnavutluk sınırlarında hâkim olduğu tarihlerdir ve bu dönemin türkçesi, yönetimin ve galibin dili olduğu için, bölgede konuşulan dil karşısına, yani Arnavutçaya karşı, bir superstartum durumdaydı. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, bu uzun zaman zarfında bu bölgede sadece idari birimler kurulmadı. Türkler bölgeye yeni bir hayat düzeni, yaşama tarzı kazandırdı ve özellikle eğitim, hukuk, kültür kurumları sıfırdan inşaa etti. Devlet kurumlarının organizasyon şekli, tımar sistemine dayalı bir feodal askeri düzene dayalıydı. Birçok yatırım, (yatırım diyebileceksak) merkezi planlanma ile değil bölgesel planlanma olarak gerçekleşiyordu. Bununla, yapılan yatırımların (cami, medrese, yol, köprü, Balkan şehirlerinde meşhur olan camilerin yanında saat kuleleri v.b.,) parası hayır – sever insanlar, tüccar ve esnaflardan karşılanıyordu. XIV. asrın tımar sisteminin bölgede yayılma dinamiğini anlamak için ise elimizde sadece Tahrir Defterleri kaynak olduğu için burada fazla durmayacağız.

Oğuzca ve Arnavutça akraba olmayan iki dildi ve bilindiği üzere her ikisi de iki ayrı dil ailesine aittir. Arnavutça Hint Avrupa, Oğuzca ise Altay Grubu dillerindendir. Bu Dönemin Türkçesi, Arnavutçanın sesbiliminde, biçimbiliminde, sözdiziminde ve anlambilimde, yani dil bilgisinin her dalında çok belirgin şekilde etkili olmuştur. Bu dönemde Türklerde çok meşhur olan Ahmed Fakih, Yunus Emre, v.b. , gibi şairler çoktan beri eserlerini dünyaya tanıtmış olmalarına karşılık, Arnavutçanın ilk yazılı eserine ise ancak 1555 yılında rastlamaktayız. Bu manzara, bize, dilsel etkinin kaçınılmazlığını ifade ediyor ve edebiyatıyla, idari, iktisadi ve askerî terimleriyle daha gelişmiş olan Oğuzcanın veren dil, Arnavutçanın ise alan dil durumunda olduğunu görmekteyiz.

Arnavutçanın geleneksel olarak cümle yapısı özne – yüklem – nesne iken, Batı Türkçesinin ise özne – nesne – yüklem ya da böyle olsa gerek. Dönemin en meşhur yazarlarından Yunus Emre'nin “ Yunus'dur benim adım” ifadesi bu dönemin türkçesinde özne – nesne – yüklem “dizgesinin” henüz oturmadığını ve dolayısıyla Arnavutçanın sözdizimine etkili olacak şekilde yayılmaya alan bulamadığna kanatindeyiz. Bu nedenledir ki, Oğuzca – Arnavutça dil temasından doğan etki, üstelik sözcükbilimsel düzlemde görülecektir. Günümüz Arnavutçasında 5000 kadar Türkçe kökenli sözcük bulunmakta; ölçünlü Arnavutçada ise bu sayı 1800'e inmektedir. Türkçe verintilerin leksiko-semantik dağılımına değinecek olursak ilk sıralarda dile getirdiğimiz gibi dinî, askeri, ve idari verintiler yer almaktadır. Ardından ev, aile ve şehir hayatı ile verintiler gelir: anacak ister ölçünlü Arnavutçada olsun ister arnavutçanın kuzey ve güney lehçelerinde olsun bu verintiler Oğuz Türkçesinin özelliklerini korumaktalar, örneğin *qilar* - kiler, *qoshe*- köşe, *gjerdek* – gerdek, *hambar* – ambar, *legen* – leğen, *aga* – ağa, *dyshek* – döşek, *peshqir*- peşkir, *poste* – post, *postiqe* - postik, *qilim* – kilim; *çorape* – çorap, *papuçe* – papuç, *perçe* – perçe, *qylah* – küllah, *badihava* – bedava, *dyqan* – dükkan, *qar* –

kar, *sheqer* – şeker, *karvan* – kervan, *çarshi* – çarşı, *shatërvan* – şadırvan, v.b., en çok kullanılanlardır. Arnavutçadaki Oğuzca verintilerin nicelik olarak alan dağılımı ise şöyle yapılabilir:

Kozmetik ve süs eşyaları; *gjerdan* – gerdan, *maniqyr* – manikkür, *bojë* – boya, *këna* – kına, *myshk* – misk.

Müzikle ilgili verintiler; *qemane* – keman, *saze* – saz, *zurna* – zurna, *aheng* – ahenk.

Zirat alanı; *bahçe* – bahçe, *bahçevan* – bahçevan, *zarzavate* – zarzavat.

Biyoloji alanı; *filizë* – filiz, *majdanos* – maydanos, *bajame* – bajam, *fistiqe* – fıstık, *karpuz* – karpuz, *gonxhe* – gonca, *hurme* – hurma, *jasemin* – jasemin, *pambuk* – pamuk, *panxhar* – pancar, *patëllzhan* – patlıcan, *sheftali* – şeftali, *zymbyl* – sümbül, *selvi* – servi, *misër* – mısır, *vishnjë* – vişne, *kajsi* – kayısı.

İnşaat alanı; *qemer* – kemer, *qereste* – kereste, *direk* – direk, *tullë* – tuğla.

Hayvanlar ve kuşlar; *bilbil*, *bylbyl* – bülbül, *çakall* – çakall, *kumri* – kumru, *lejlek* – leylek.

Gemicilik ve marina; *direk* – direk, *gjemi* – gemi, *hambar* – ambar, *kiç* – kış, *bash* – baş.

Akrabalık adları; *atë* – ata, *babë* – baba, *hallë* – hala, *dajë* – daya, *teze* – teyze.

Son sıraladığımız verintilere gelince, yani akrabalık ile ilgili verintilerin sayısına ve sırasına dikkat edilirse Türkçeden Arnavutçaya bir tek anne ve amca sözcüklerin girmediğini rahatlıkla fark edebilmekteyiz. Anne kelimesi Arnavutçada *mama*, *nëna* anlamına gelmektedir ve İtalyancadan geldiğini bu dili bilenler kolayca anlar; İtalyancası *mamma*, *nonna* demektir. Amca kelimesi ise Arnavutçada *xhaxha* – (caca) anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün ölçünlü İtalyancada anlamı *cio* (xio) olup, İtalyancanın lehçelerinde de *cacco* olarak kullanılması ise, Arnavutçada kullanılan *caca* – amca kelimesin de İtalyancadan girdiğine dair şüphe oluşturmaya kesin bir delildir. İşte, bu gibi dellillerden yolla çıkılarak Türkçenin Arnavutçaya olan etkisinin Osmanlı Türkçesi ya da günümüz ölçünlü Türkçesinin kriterlerine göre değil de Anadolu’da konuşulan ağızların sözcük bilgisel ve dil bilgisel özelliklerinin kriterleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi uygun olur. Ayrıca, Türkçenin sadece Arnavutçaya değil, Balkan coğrafyasında konuşulan Bulgar, Sırp, Yunan, Boşnak dillerindeki etkisinin şu ana kadar yapılan dil çalışmalarında kaydedilen verilerin iki, hatta üç katına çıkarmak mümkündür.

14. yüzyılda Devşirme sistemi ile güçlendirilen Arnavutların Müslüman olması yolundaki çabalarda kişi adlarının stratejik bir etkisi vardı. Arnavut tımarlarından ve sipahilerinden, Edirne’de daha sonra İstanbul Yeniçeri Ocağında yetiştirilmek üzere, alınan çocuklara İslam tarihinin en önemli şahsiyetlerin isimleri takılıyordu. Ortaçağ dönemi Arnavutlarının kişi isimleri, ister dilbilimciler için, ister toplum ve budun bilimciler için, Dünya’da pek az misali bulunabilecek örnekleri içerir. Bunlardan Ahmed i biri Jorgjit – Ahmed Yorgo oğlu; Velu i biri Kristos – Veli Kristos oğlu; Mahmud i biri Anastasit – Mahmud Anastas oğlu; İslami i biri Pavlos – İslam Pavlo oğlu v.b. gibi, örnekler çoğaltılabilir. Arnavutlarca kullanılan Türkçe kökenli şahıs adlarında dilbilimde *dublete normative* normatif ikilik olarak adlandırılan dilsel olgu ile karşı karşıya kalmaktayız. Bununla, aynı insan ismi için morfo-fonolojik olarak iki varyanta rastlanması olayını görüyoruz; Aqif – Akif, Qemal – Kemal, Myqerem – Mükrem, Eqrem – Ekrem, Kerim – Qerim ve Qerime – Kerime, Fiqret – Fikret v.b, kişi adlarının her iki şekilleriyle Arnavutluk’ta ve Arnavutçanın konuşulduğu komşu ülkelerde kullanılmaktadır (DERJAJ, 202 .s.).

Q ’lu şeklin Oğuz – Osmanlı askerleriyle ilk temaslar vesilesiyle girip ve bölgede Anadolu’dan göreve gelen idarecilerin kullanmakta oldukları şekliyle yerleştiği düşüncesindeyiz. Bunu ispatlayan en önemli delilimiz iki dilin ilk temasları anında kullanılan Türkçenin (1380 – 1450 yıllarından bahsettimizi hatırlatalım) hâlâ Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıyan Türkçe olmasıdır. Bu dönem Türkçesinin en belirgin özelliklerinden biri de Karışık Bir Dil olması, Eski

ve Doğu Türkçelerinde kullanılan dilbilgisel özellikler taşımasıdır. Dönemin araştırmacıları dediği gibi bir “olga – bolga ibaretince yazılmış” eserlerin verildiği bir dildir. Bunun için aynı kişi ismi için birden fazla morfonolojik örneklerin olması zamanın konuşurları için tabii bir durum olsa gerek.

Bu olguyu aslında sadece kişi adlarında değil, –q (k’yu) sebirimini içeren hemen hemen bütün nesne adlarında yani Türkçe kökenli verintilerimizde görmekteyiz; meleq – melek, helaq – helak, qafir – kafir, murebareq – mubarek v.b, verintiler Arnavutçada her iki varyantıyla kullanılmaktadır (DERJAJ,

Özellikle, gümüz Kuzey Doğu Grubu ağızlarında k’nin q’ya dönüşmesi ya da kullanılması ile oluşturulan verintiler, Oğuzcanın Arnavutçadaki izlerini en belirgin şekilde saklayan örneklerdir; qeder – keder, qylaf – külaf, qoshe- köşe, qorr – kör, qefin – kefin, qelepır – kellebir, dyqan – dükkân, qar – kar, qilim – kilim, qılar - kiler bunlardan bazılarıdır.

Sıralamakta olduğumuz örneklerin en güzeli ise Türkiye ismi için kullanılan varyantlardır. Ölçünlü Arnavutçada Turqia olarak kulanılan Türkiye adı, Toskë lehçemizde Turqi – Gegë lehçemizde ise Tyrki –Türki olarak kullanılmaktadır. q’lu şeklin Oğuzcadan girdiğine, k’ li şeklin ise Osmanlı Türkçesinden girdiğine yani bu dönemde kullanılan dil varyantlarını kullananlarla temastan dolayı Arnavutçaya yerleştiğine inanmaktayız .

Yerli ve yabancı dilciler ise, Türkçeden Arnavutçaya giren birçok alıntının kökeninin, Arapça ve Farsça gibi, diğer Doğu dillerine ait olduğunu bildikleri için, Türkizm terimini yani Türkçe kökenli sözcük ya da verinti yerine, Orientalizm doğu kökenli sözcük ya da alıntı terimini kullanmayı tercih ederler; bunun nedenini ise, globalleşen dünyamızda yabancı sözcüklerin değerlendirilmesinde bir farklılaşma, yani eskiye göre daha olumlu bir bakış açısı olmasından dolayı yaparlar desek, doğruyu söylemiş oluruz. Her kelime bir Dünya’dır diyen Michail Bahtin’in düşüncesine katılanlar, yabancı dillerdeki kendi dillerinin unsurlarını görünce, hemem bu sözcüklere yani kültürel değeri olan bu dil temasının doğurduğu meyvalara sahip olmaya kalkışılar.

Arnavutçadaki Türkçe verintilerin morfo-fonolojik özelliklerini değerlendirdiğimizde ise, biz bu sözcüklerde rastladığımız unsurların sadece ve sadece Batı Türkçesinin yani Oğuzcanın özelliklerini ve Anadolu insanların Arnavut coğrafyasına getirdikleri kültür örneklerini taşıdıklarını tespit etmekteyiz. Doğrudur ki, Arnavutlar Doğu’nun diğer milletleriyle, Arap ve Fars gibi, birebir temasların eksikliğine rağmen aralarında kültürel ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkiler, Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kuran’ın ve Farsçanın şaheserlerinin Arnavutçaya çevrilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dillerin Arnavutçadaki etkisi ise Türkçenin etkisine karşı denizden bir damla gibidir ancak.

Özellikle, gj- sesini (Osmanlıcada Kaf-ı Farisi ile yazılan) sözcük başında bulunduran Türkçe verintilerimizde ilk temasların etkisini yani Oğuzcanın etkisini net bir şekilde tespit etmekteyiz; gjergjef – gergef, gjol – göl, gjemi – gemi, gjerdeq – gerdek, gjerdan – gerdan, gjüm – güm v.b. örneklerinde görebilmekteyiz.

-g sesbirimini sözcük içerisinde bulunduran Türkçe kökenli verintilerde de Batı Türkçesinin özelliğini görüyoruz. Bu grupta g- ünsüzü iki ünlü arasında korunur veya boğumlanma noktasını daha geriye dip damağa doğru kaydırır, aga – ağa, legen – leğen v.b, örneklerinde görüldüğü gibi. -g sesbirimini sözcük sonunda bulunduran Türkçe kökenli verintilerin bir başka ilginç özelliği ise Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen g’nin k’ye dönüşmesi olayından dolayı, yukarıda örnek verdiğimiz normatif ikilik ilişkisinin özelliklerini bir kez daha çiftlik – çiftlik, lambig – lambik, ve özellikle Oğuzlarda meşhur olan Beg – Bek – Bey ünvanında rastlamaktayız. Arnavutların milli kahramının Skënderbej’in ilk yer aldığı metinlerde Skënderbeg şeklini rastlamaktayız. Batı Türkçesinin Arnavutçadaki izlerini, Oğuzcada çok heceli sözcüklerin

sonunda ı, u, ü ünlülerinin i – ye değişen; müftü – myfti, çarşı – çarshi, kutu – kuti, dolu – dolli, kumru – kumri, boru – bori, tapu – tapi v.b, verintilerde de görmekteyiz. Oğuzcanın Arnavutçadaki izlerine sadece leksikolojik ve morfo-fonolojik verilere dayanarak değil, morfolojik ve sözdizimsel verilere dayanarak da ulaşmak mümkündür. Batı Türkçesi Dönemi kökenli sözcüklerimizin Arnavutçaya yerleşmesi konusu için, onların artık sözlükçemizin bir parçası olduğunu ve alıntı olarak hissedilmediklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Baba, teyze, bori, gjerdan, tepsi, top, tenxhere, jastëk, para, tava; Qerim, Ahmet, Fiqret gibi sözcüklere dayanan en büyük dilcimiz Eqrem Çabej "Türkçe verintiler Arnavutçanın eti ve kemiği olmuştur artık" diyerek, konunun önemini vurgulamıştır. Batı Türkçesi Dönemi verintileri zaman içerisinde Arnavutçanın bütün sözcesinin bir parçası olmuştur; özellikle ölçünlü Arnavutçada görülen, *Eşğine gücü yetmeyen semerini döğër – s'ke çî bën gomarit l bie samarit, Bir daş ile iki guş – Një gur me dy zogj, Dost başa düşman ayağa bakar – Miku sheh nga koka armiku nga kënbët, Dost ile ye iç alış veriş yapma – Me mikun ha e pi por mos bëj tregti* gibi pâk Oğuzca kökenli deyimlerin insanımızca kullanılması, edebiyat eserlerimizin istilistik değerleriyle ayrılmaz parçaları olması, yani Arnavutçaya yerleşmesi ve yapışması, iki dil arasındaki uzun temaslardan kalan en önemli izdir.

KAYNAKÇA

- Bahktin Michail, *The World and the Word*, MIT, New York 1996.
- Çabej Eqrem, *Për një shtresëzim kronologjik të turqizmeve në shqipen*, SF 1975, No.4.
- Demircan, Ö., *Türkçenin ses dizimi*, DER, Yayınları, İstanbul 2001
- Derjaj Adriatik, *Rreth drejtshkrimit të turqizmeve dhe emrave vetjakë me origjinë turke*, Konsulta e Prishtinës,ASHAK, Prishtinë 2008.
- Derjaj Adriatik, *Çagdas Türk Edebiyatının Arnavutçada Resepsiyon Sorunları*, (Probleme të receptimit të letërsisë bashkëkohore të shqipe Në, III. Uluslararası Karşılasmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, Universiteti Osmangazi, Eskişehir Turqi, 2009 .
- Derjaj Adriatik, *Language and the reality outside it*, VI International Conference on English Language and Literature Studies, Niksic, Karadag. 2010.
- Derjaj Adriatik, *Arnavutca Türkçe Dil Iskileri*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Eylül 2010 Cilt:18 No:3 f. 991-996. Kastamonu, Turqi 2010
- Derjaj Adriatik, *Arnavutçadaki Türkçe Alıntılarının Tipolojisi Üzerine*, I. Uluslararası Balkanda Dil, Kültür ve Medeniyet Arasındaki Diyalog, Universiteti i Tiranës dhe Universiteti i Trakës, Tiranë 2010
- Gjinari Jorgji ve Shkurtaj Gjovalin, *Dialektologjia*, SHBLU, Tiranë 2003.
- Jorgaqi Kristina, *Ndikimi i italishtes në letërsinë e vjetër shqipe*: shek. XVI-XVII, Botimet Toena, Tiranë 2001.

KAZAKİSTAN EKONOMİSİNİN MAKROEKONOMİK KIRILGANLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Süleyman Emre ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

ÖZ

Hyman Minsky, kapitalist sistemin kriz yaratmaya müsait ve istikrarsız bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. Bu istikrarsız sistemde var olmaya çalışan ekonomiler ise sistemin yarattığı kırılganlıklardan olumsuz etkilenmektedir. Kırılganlıklar, ekonomileri dış şoklara karşı zayıf hale getirmekte ve krizleri daha da derinleştirmektedir. Makroekonomik kırılganlık, ülke ekonomisinin taşıdığı özellikler nedeniyle kontrolü dışındaki güçlere karşı daha riskli hale gelmesidir. Makroekonomik kırılganlığın ölçümü FED tarafından geliştirilen altı değişken yardımıyla yapılmaktadır. Bu çalışmada, FED'in geliştirdiği altı göstergenin yardımıyla Kazakistan ve onun komşusu yükselen piyasa ekonomilerinin makroekonomik kırılganlıklarının değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalist sistem, Kazakistan, kırılganlık, kırılganlık ölçümü, yükselen piyasa ekonomileri.

EVALUATION OF MACROECONOMIC VULNERABILITY OF THE KAZAKHSTAN ECONOMY

ABSTRACT

Hyman Minsky asserts that the capitalist system is an unstable system and capable to creating crisis. The economies that are trying to exist in this unstable system are adversely affected by the fragilities created by the system. Fragilities weaken economies against external shocks and further deepen crises. Macroeconomic fragility is due to its inherent characteristics, country's economy is becoming more risky to external forces. Measurement of macroeconomic vulnerability is made by six variables developed by FED. In this study, the macroeconomic fragilities of Kazakhstan and emerging market economies which of it's neighbours will be assessed with the help of six indicators developed by the FED.

Keywords: Capitalist system, Kazakhstan, vulnerability, measurement of vulnerability, emerging markets.

Kırılganlık Kavramı

Kırılganlıklar, özellikle ekonomik, siyasi ve kurumsal anlamda gelişimini tamamlayamamış ekonomiler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Kırılganlıklar, geleceğe ilişkin belirsizlikleri ve riskleri artırarak krizlere davetiye çıkarmaktadırlar. Bu yüzden, ülke ekonomisindeki gelişmelerin ve kırılganlıkların dikkatle izlenmesi önem arz etmektedir.

Hyman Minsky, kapitalist sistemlerin iç dinamiklerinin istikrarsızlık doğurmaya çok yatkın olduğunu ifade etmektedir. Minsky'e göre söz konusu istikrarsızlıklar da yatırım düzeyi, karlar ve borç ödemeleri arasındaki ilişkilerden doğmaktadır. Kırılganlıklar ise bu ilişkilerde ortaya çıkan aksamalardan kaynaklanmaktadır (Tokucu, 2016, 196).

Kırılganlık kavramı, literatürde kabul görmüş net bir tanıma sahip değildir. Farklı tanımlar, farklı ölçüm yöntemlerini de beraberinde getirmektedir. Kırılganlığın kavram ve ölçüm olarak farklılıkları, riskin farklı bileşenlerine ve hane halkının buna tepkisine bağlıdır. Kırılganlığın tanımı, incelenen ekonomik birime ve birimlerin karşılaştıkları risklere göre farklılaşmaktadır (Alwang ve diğerleri. 2002, 2).

Kırılganlık; bir sistemin, var olan düzeninin bozulması yüzünden olumsuz yönde değişim gösterebilme riskidir (Karakurt ve Diğerleri, 2015, 285). Diğer bir tanım kırılganlığı, öngörülemez genel ve iktisadi olaylardan negatif etkilenme riski olarak ifade eder. (Guillaumont, 2000, 4). Farklı tanım ve ölçümlere bağlı olarak kırılganlık, finansal ve ekonomik olarak ikiye ayrılabilir.

Finansal kırılganlık, Fisher ve Keynes'in, yatırımların borçlanma ile finanse edilmesinin istikrarsızlık yaratacağı teorisine dayanmaktadır. Hyman Minsky de kapitalist sistemlerin doğaları gereği istikrarsızlık üreteceğini ifade etmekteydi. Minsky'e göre yatırımlarını finanse edebilmek için yüksek düzeyde borçlanmak zorunda olan kapitalist ülkeler, doğaları gereği kırılgandırlar. Finansal kırılganlık, ülke ekonomisini beklenmeyen şekilde etkileyen, dışsal ya da devlet müdahalesi ile kontrol altına alınamayan olaylar karşısında, ekonomik sistemin olumsuz yönde etkilenme olasılığıdır (Boğa, 2017, 5).

Minsky, kırılganlığı tanımlamak için öncelikle sağlam bir ekonomiyi tanımlar. Minsky'e göre bir ekonomide yükümlülüklerin yerine getirilmesi sırasında ortaya çıkan bazı aksamalar, sistemde zincirleme bir şekilde büyük değişimlere yol açmıyorsa, ya da aksamalar olsa da sistem kısa sürede kendini toparlıyorsa, o sistem/ekonomi sağlamdır (Tokucu, 2012, 197). Yani kırılgan değildir. Aksamalar karşısında sistem çok büyük tepki veriyor ve kendini toparlayamıyor ise sistem kırılgandır.

Fisher'e göre üç ekonomik değişken genellikle dengesizdir. Bunlar; sermaye öğeleri, gelir öğeleri ve fiyat öğeleridir. Ancak bu öğeler büyük ekonomik değişimlere yol açmazlar. Bu öğelerdeki aşırı yatırım ya da spekülasyonun ekonomi üzerinde ciddi etkiler yapabilmesi için, işlemlerin borç ile yapılması gereklidir. Yani kırılganlık için borçlanma, ödeme taahhüdü ilişkisi olması gerekmektedir (Boğa, 2017, 5-6).

Ekonomik kırılganlık kavramı, özellikle yükselen piyasa ekonomilerini ilgilendiren bir kavramdır. Yükselen piyasa ekonomileri; dışa bağımlı ve henüz gelişim aşamasındaki ekonomileri yüzünden, küçük de olsa, karşılaştıkları ekonomik şoklara büyük tepkiler verirler. Diğer yandan, şoklar da ekonomi üzerinde oldukça büyük etkiler yapar (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 10-11).

Ekonomik kırılganlık, finansal kırılganlıkta olduğu gibi birimlerin nakit akışı ve borç yapısının belirlediği ödeme taahhüdü ilişkilerine bağlıdır. Kırılganlıklar; ekonominin likiditesi, firmaların borç/özsermaye oranları, borçlanma ihtiyacı olan firmaların oranı, toplam borcun içindeki kısa vadeli borçların payı vb. faktörlere bağlıdır (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 11).

Ekonomik kırılganlık, riskin üzerinde olduğu birime göre mikro ve makro olarak ikiye ayrılabilir. Mikroekonomik bakış açısı, şokların bireysel hane halklarının refahı üzerindeki etkisiyle ilgilenirken, makroekonomik yön ise şokların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceler (Seth ve Ragab, 2012, 1).

Hane halkının yoksulluğunu dikkate alan yaklaşım mikroekonomik kırılganlıktır. Bu yaklaşıma göre yoksul olmayan hane halkının yoksulluk sınırı altına düşmesi ve yoksulların ise durumlarının devam etmesi riski, mikroekonomik kırılganlık olarak ifade edilir. Başka bir tanım, yoksulluğa maruz kalmak yerine, refah üzerinde ters etkiler yapan şoklara maruz kalmayı mikroekonomik kırılganlık olarak değerlendirir (Chaudhuri ve Diğerleri, 2002, 4).

Temelde yoksulların kırılganlığı olmak üzere, ekonomik büyümeye odaklanarak, tüm ekonomiyi bir bütün olarak dikkate alan, makroekonomik kırılganlık kavramıdır. Makroekonomik kırılganlık, bir ülke ekonomisinin barındırdığı özellikler dolayısıyla, kontrolü dışındaki ekonomik güçlere karşı riskli (açık) hale gelmesidir. Makroekonomik kırılganlıklar ülkenin kendi yapısına bağlı olarak ortaya çıkabildiği gibi, uygulanan politikalara bağlı olarak da oluşabilir. Bu yüzden ülke büyümesinin dış şoklar, doğal etkenler ya da istikrarsızlıklar nedeniyle zarar görmesine de makroekonomik kırılganlık denilmektedir (Mete ve Diğerleri, 2016, 691-692).

Kırılganlık, özellikle yükselen piyasalar için geçerli ve önemli olan bir kavramdır. Ekonomileri henüz gelişme aşamasında ve birçok alanda dışarıya bağımlı olan yükselen piyasa ekonomileri, sık sık krizlerle ya da büyük ekonomik sarsıntılar ile karşılaşmaktadırlar.

Yapıları gereği kırılgan olan yükselen piyasa ekonomilerinin kırılganlıklarını daha da artıran bir takım faktörler sıralanabilir (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 14-16):

- Finansal ve ticari serbestleşme
- İç tasarrufların düşük olması
- Cari açıklar
- Siyasi konjonktür

Gelişmiş kapitalist ülkelerin dayattığı neoliberal politikalar sonrasında az gelişmiş ülkeler mecburen ekonomilerini serbestleştirmek zorunda kalmıştır. Henüz daha rekabete hazır olmayan ekonomilerini dış pazarlara açan bu ülkeler, krizlere daha açık ve kapitalist ülkelere daha bağımlı hale gelmişlerdir.

Finansal piyasalarının liberalleştirilmesi ile uluslararası piyasalardaki dalgalanmalara karşı daha hassas hale gelmiş ve sığ olan sermaye piyasaları spekülasyonlara karşı savunmasız kalmıştır. Henüz daha altyapı ve gerekli düzenlemeler sağlanmadan uygulanan finansal ve ticari serbestlik, ekonomileri çok daha kırılgan ve hassas bir noktaya getirmiştir.

Diğer yandan, az gelişmiş ülkelerde milli gelirin adaletsiz dağılımı, toplam tasarrufların düşük olmasına neden olmaktadır. Nüfusun büyük kısmının yoksul olduğu bu ülkelerde gelirin büyük kısmı temel ihtiyaçlara harcadığından ve topluma tasarruf bilinci kazandırılmamış olduğundan, yabancı kaynak ihtiyacı had safhadadır. Yabancı kaynak ihtiyacının yüksekliği ise döviz kuru üzerinde baskı oluşturarak kırılganlığı artırmaktadır (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 15). Gelişmekte olan ülkelerde kırılganlığı artıran diğer faktör cari işlemler açıklarıdır. Gelişmekte olan ülkeler, mecburi sermaye malları, enerji ve teknoloji ithalatı yüzünden yüksek miktarda cari açık verirler. Söz konusu açıkların kısa vadeli sıcak para ile finanse edilmeye çalışılması, kırılganlığı artıran bir faktördür.

Diğer kırılganlık kaynağı da siyasi konjonktürdür. Siyasi istikrarsızlıklar yabancı kaynakları etkileyen bir unsurdur. Güvensiz bir ortam olduğunda yabancı sermaye ülkeyi hızlı bir şekilde terk etmekte ve yabancı kaynaklara bağımlı olan ekonomi krizle karşı karşıya kalmaktadır.

Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi

Makroekonomik kırılganlığın ölçümü için birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler birçok makroekonomik göstergeden faydalanır. Göstergeler belirli aralıklar ile izlenerek, kırılganlığın boyutları ve değişim yönü izlenir. Bu çalışmada Amerikan Merkez Bankası Federal Reserve'in yükselen piyasaların kırılganlıklarını ölçmek için kullanmış olduğu yöntem kullanılacaktır. FED kırılganlıkları takip ederken altı temel göstergeden faydalanır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir (Kaplan ve Yapraklı, 2014, 112):

- Cari denge/GSYH
- Brüt kamu borcu/GSYH
- Son üç yılın enflasyon ortalaması
- Son beş yılda bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerin GSYH'ye oranındaki değişim
- Toplam dış borç/Yıllık ihracat
- Döviz rezervleri/GSYH

Yukarıdaki altı temel gösterge yardımıyla bir ekonominin kırılganlık durumuna ilişkin bilgi edinmek mümkündür. Çalışmanın bir sonraki bölümünde; hem söz konusu temel göstergeler kısaca açıklanacak, hem de bu altı gösterge yardımıyla Kazakistan ekonomisi, komşuları ve seçilmiş yükselen piyasa ekonomilerinin kırılganlığı değerlendirilecektir.

Cari Denge/GSYH

Cari işlemler dengesi, ülkenin diğer ülkeler ile yapmış olduğu mal – hizmet ticaretini gösterir ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir göstergedir. Gelişmekte olan ekonomiler,

Üretim yapabilmek için ithal girdilere, teknolojiye ve enerjiye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçların mecburi olarak yurtdışından temini, cari işlemler dengesini negatif etkiler. Gelişmekte olan ülkelerin ithalata dayalı olarak büyüdüklerini söylemek mümkündür. GSYH'nin büyümesi, beraberinde cari işlemler dengesinin de bozulmasına yol açar. Diğەر yandan, ülke içindeki gösteriş amaçlı tüketim ve teknoloji ithalatı da cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkiler. Cari işlemleri dengesinin kırılganlığā yol açan yn aslında, finansman biçimi ve sürdürülebilirliğidir. Eğەر ithalat, ihracat ve turizm gibi döviz kaynakları ile karşılanabiliyor ise cari işlemler kaynaklı bir kırılganlıktan bahsetmek mümkün değildir. Ama ithalatın kısa vadeli yabancı kaynaklar ile karşılanması, GSYH içindeki payının artması ve srekliliğē, sürdürülebilirlik sorununu gündeme getirir.

Cari işlemler dengesi/GSYH değերinin belirli bir eşik değերi (%4–5) geçmesinin, krize yol aacağē görüşü yaygındır (Duman, 2017, 232). Cari açığın GSYH içindeki payının artması, dış finansman – döviz ihtiyaını artıracak, bu da döviz kurları üzerinde baskı yaratarak kırılganlığē artıracaktır.

Brüt kamu borcu/GSYH

Borçlar, geri ödemeleri ve faizleri ile ülkelerin hem bu günü, hem de geleceğē için çok yüksek öneme sahiptir. Borçlar, sürekli yeni borçlar ile finanse edilemez. Bu durum borç yükünün hızla artmasına ve borçlanma politikasının çökmesine yol açar. Bu yüzden borçların srdrlebilirliğē önemli bir göstergedir (Sargent ve Wallace, 1981).

Sürdürülebilirlik, borç ödeyebilme gücü ve kırılganlığē birlikte ifade eder. Hükümetlerin mevcut politikalarını devam ettirmesi halinde borç/GSYH oranının sınırsız bir şekilde yükseliyorsa, mevcut borçların sürdürülemez olduğū ifade edilir. Diğەر yandan borç stoku/GSYH oranı, ülke ekonomisinin kredibilitesi hakkında da bilgi vermektedir. Borç stokunun GSYH'ye oranı için eřik değەر, Maastricht kriterlerine göre %60 olarak belirlenmiştir. IMF ve Dünya Bankası ise %30 – 50 arasındaki değերe sahip olan lkeleri orta düzeyde borçlu, %50'nin üzerindeki değերe sahip olan lkeleri ise aşırı borçlu olarak sınıflandırır (zcan, 2011, 228-229).

Son üç yılın enflasyon ortalaması

Enflasyon, piyasanın işleyişini bozarak belirsizlikler yaratır. Belirsizlikler ise bir yandan hane halkının tüketim – tasarruf kararlarını değēştirirken, diğەر yandan da firmaların yatırım kararlarını etkiler. Geleceğēn belirsizliğē, yatırımların vadesini kısaltarak kırılganlığā negatif yönde katkı sağlar.

Diğەر yandan enflasyon, reel faizleri yükselterek borçlanma ve yatırım maliyetlerini artırır. Bu, reel kesimin üretim riskini alıp üretim yapmak yerine, finansal riski alarak retili azaltmasına yol açar. İstihdam azalır ve yükselen fiyatlar, uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü azaltarak cari dengeye de negatif etkiler yapar (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 20).

Son beş yılda bankaların özel sektöre kullandırđđđ yurt içi kredilerin GSYH'ye oranındaki değēişme

Bankaların zel sektöre kullandırmış olduğū krediler, finansal derinliğēn bir göstergesidir. Finansal derinlik arttıkça, kullandırılan kredi miktarı da artacaktır. Özel sektörün kredi kullanımı ve dolayısıyla yapacağē yatırım miktarı; özel tasarruflara, kamu yatırımlarına ve bankaların sağlamış olduğū kredilere bağılıdır. Kredilerdeki artışın, ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceğē açıktır. Bu yüzden bankaların son beř yıl içinde özel sektöre kullandırđđđ kredi miktarının değēişimi, kırılganlık için iyi bir göstergedir. Kredi miktarındaki azalma kırılganlığēn arttđđına işaret edecektir (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 21).

Toplam dış borç/yıllık ihracat

Küresel piyasaya uyum sağlamaya çalışan dışa açık ekonomilerde, i ve dış denge birlikte sağlanmaya çalışılır. Fiyat istikrarı ve tam istihdam i dengenin amacı olurken, demeler bilançosu dengesinin sağlanması ise dış dengeyi ifade eder. Dış denge altındaki cari işlemler

dengesi açıkları, ya ihracatın artırılması ile ya da sermaye hareketleri hesabındaki sıcak para girişleri veya dış borçlanma ile kapatılabilir. Yani cari açıkların mutlaka bir karşılığı olmak zorundadır ve bu ülkenin borcunu gösterir.

Borçların yüksek oluşu, bir yandan geri ödeyebilme gücünü azaltıp, riskleri artırırken, diğer yandan da ödemeler dengesi hesabı açığını daha da artıracaktır. Bu durum, ekonomik kırılganlığı artıran bir faktördür. İhracat artışı sağlanmak suretiyle cari açığın azaltılması, kısır döngüyü kırmak için önemlidir. Bu yüzden ihracatın dış borcu karşılama oranı, yükseltilmelidir. Aksi ekonomideki kırılganlıkların arttığının bir göstergesidir.

Döviz rezervleri/GSYH

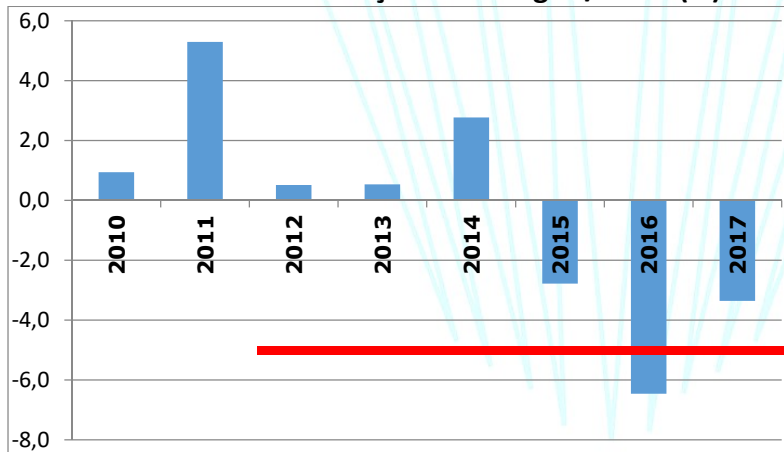
Her ülkenin döviz rezerv miktarı farklı da olsa, rezervler önemli bir kırılganlık göstergesidir. Gelişmekte olan ülkeler, dış şoklar karşısında ekonomilerini savunabilmek, dış borç ödemelerini yapabilmek ve ekonomilerine olan güveni artırmak için rezerv tutarlar. Rezerv miktarının azalması, risk primlerini artırmak suretiyle kırılganlığı artırıcı etki yapar. (Bayraktar ve Elüstü, 2016, 24).

Kazakistan Ekonomisinin Makroekonomik Kırılganlığı

Çalışmanın bu bölümünde, kırılganlığın ölçümünde kullanılan altı yöntem ile Kazakistan ekonomisinin kırılganlığı hakkında çıkarımlarda bulunacaktır. Ayrıca; söz konusu yöntemlerden elde edilecek göstergelere dayanarak, komşu ülkeler ile Kazakistan ekonomisinin makroekonomik durumu kıyaslanacaktır.

Kazakistan'ın başlıca ticaret ortakları; Çin, Rusya, İtalya, Hollanda, Almanya ve Türkiye'dir. Başlıca ihraç ürünleri, ham petrol ve türevleri, radyoaktif elementler, maden, demir – çelik ürünleri, mücevherat, plastik ürünleri, inşaat malzemeleri, halı ve yer kaplamaları ve gıda ürünleridir. Buna karşın; otomotiv, petrolden türetilen yağlar, ilaç, iletişim cihazları, hava taşıtları, makine, doğalgaz, rafine bakır ve alaşımları, çinko, alüminyum, kurşun ve buğdaydır. Grafik 1, Kazakistan ticaret dengesini gösteren cari işlemler dengesinin GSYH içindeki payını göstermektedir.

Grafik 1: Kazakistan'ın Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)

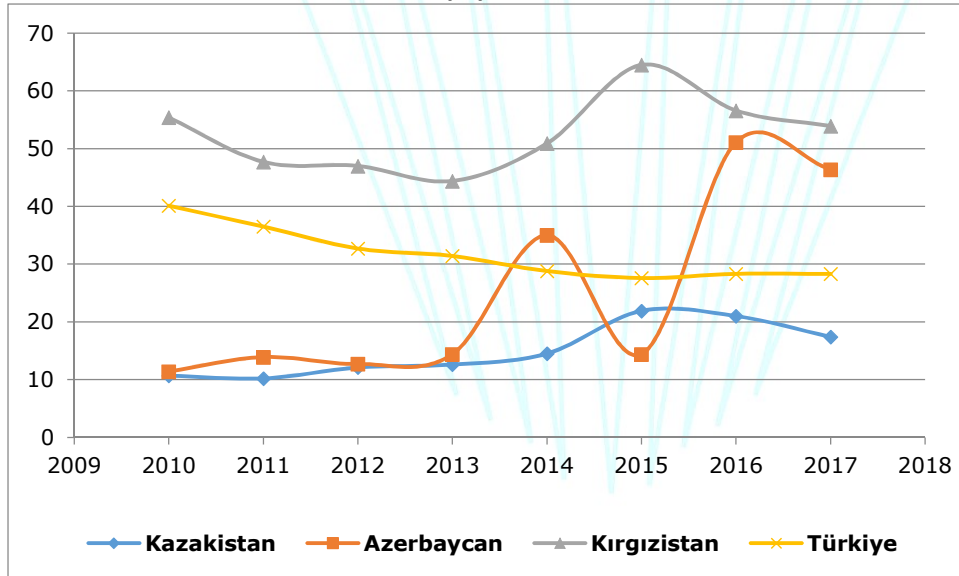
Tablo 1: Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kazakistan	0,94	5,29	0,51	0,54	2,77	-2,78	-6,46	-3,36
Azerbaycan	22,97	28,43	26	21,49	16,49	13,57	-0,42	4,13
Kırgızistan	-9,90	-7,70	-15,53	-13,78	-17,42	-15,76	-11,63	-4,59
Türkiye	-5,78	-8,94	-5,49	-6,70	-4,67	-3,73	-3,84	-5,57
Rusya	4,42	4,74	3,23	1,46	2,79	4,94	1,90	2,23
Çin	3,90	1,80	2,52	1,54	2,25	2,75	1,81	1,35
Hindistan	-3,29	-3,43	-5,00	-2,65	-1,34	-1,07	-0,53	-1,50
Pakistan	-0,76	-1,03	-1,04	-1,91	-1,49	-1,03	-2,55	-5,19

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (Yazar tarafından hesaplanmıştır)

Grafikten gözlemlenebileceği üzere, Kazakistan'ın cari işlemler hesabı 2010 – 2014 döneminde fazla vermiştir. Cari işlemler hesabı 2015 ve sonrasında açık vermiş, 2016 yılında açığın GSYH'ye oranı tehlikeli sınır olan %5'i geçerek %6,46 olmuştur. Bu göstergeye göre Kazakistan ekonomisinin kırılgan olmadığını söylemek mümkündür. Ancak komşusu Kırgızistan için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Türkiye için ise 2014 sonrasında olumlu gelişmeler gözlemlenmeye başlamış olsa da mevcut durumun iyiye gitmediği ve kırılganlığın arttığını söylemek mümkündür.

Kazakistan ve seçilmiş komşu ülkelerin brüt kamu borcu/GSYH oranları Tablo 2'de görülmektedir. Hesaplanan borç hasıla oranlarına ve gelişimlerine göre Kazakistan ekonomisi borçlarına göre çok daha büyüktür. İncelenmiş dönem için GSYH'nın ortalama %15'i kadar borca sahiptir. Söz konusu göstergeye göre Kazakistan ekonomisi kırılgan değildir. Grafik 2'den de gözlemlenebileceği üzere 2015 yılında kamu borcu/GSYH oranı %21,90'a ulaşmış olsa da sonrasında düşüş eğilimine girmiştir.

Grafik 2: Brüt Kamu Borcu/GSYH (%)

Ne yazık ki en yakın komşu olan Kırgızistan'da durum çok ciddi boyutlardadır. İncelenen dönemdeki ortalama %52,5'lik bir borç oranı IMF ve Dünya Bankası kriterlerine göre orta düzeyde borcu işaret etmesine rağmen, diğer göstergelerin olumsuz oluşu, kırılganlığı oldukça artırmaktadır. Azerbaycan ve Çin'de de bu göstergeye göre kırılganlıklar yükselmektedir. Hindistan ve Pakistan ise yüksek borçlu ülkeler olarak incelenen ülkeler arasındaki en kırılgan ülkelerdir.

Tablo 2: Brüt Kamu Borcu/GSYH (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kazakistan	10,70	10,20	12,10	12,60	14,50	21,90	21,00	17,40
Azerbaycan	11,4	13,9	12,7	14,4	35	14,4	51,1	46,4
Kırgızistan	55,4	47,7	47	44,4	50,9	64,5	56,6	53,9
Türkiye	40,10	36,50	32,70	31,40	28,80	27,60	28,30	28,30
Rusya	10,60	10,90	11,80	13,10	15,60	15,90	12,90	12,60
Çin	33,70	33,60	34,30	37,00	39,90	41,10	44,30	47,60
Hindistan	67,50	69,60	69,10	68,50	68,50	69,50	69,60	68,70
Pakistan	62,40	60,10	63,30	63,90	63,50	63,20	66,50	67,20

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (Yazar tarafından hesaplanmıştır)

Diğer bir kırılganlık göstergesi, son üç yılın enflasyon ortalamasıdır. Tablo 3 son üç yılın enflasyon ortalamalarını göstermektedir. İncelenen dönemde Kazakistan'ın enflasyon ortalaması %8,09'dur. Kazakistan ekonomisi 2009 – 2011 döneminde hayli yüksek ortalamalarla karşılaşmış olsa da, 2012 yılı ile birlikte enflasyon düşüş trendine girmiştir. 2016 yılı için hesaplanan %9,29'luk değer, olumsuz olsa da net bir yorum için izlenmesi gereklidir. Düşüş eğilimini bozan bu değer, sonraki yıl tekrar düşüş trendine girdiği takdirde olumlu olarak değerlendirilebilecektir. Kırılganlık açısından bakıldığında ise son yıl haricinde 2012'den bu yana herhangi bir olumsuz durumun olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: Son üç yılın enflasyon ortalaması (%)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kazakistan	11,74	10,52	7,59	6,86	6,43	5,89	6,40	9,29
Azerbaycan	12,93	9,29	4,97	4,84	3,75	1,59	2,65	3,25
Kırgızistan	14,22	15,97	5,85	10,35	8,90	5,26	4,85	4,67
Türkiye	8,48	8,42	7,10	7,98	7,62	8,41	8,01	8,10
Rusya	11,59	10,88	8,98	6,79	6,75	6,55	10,03	10,14
Çin	3,30	2,82	2,68	3,79	3,56	2,42	2,02	1,81
Hindistan	8,53	10,41	10,58	10,05	9,69	8,96	7,49	5,50
Pakistan	13,84	15,94	13,15	11,83	9,76	8,19	5,81	4,49

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (Yazar tarafından hesaplanmıştır)

Ancak; özellikle Türkiye için enflasyon ortalamalarının sürekli yükselmesi kırılganlığın arttığının bir göstergesidir. Rusya'da Türkiye ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Hindistan, Pakistan ve Kırgızistan'ın enflasyon ortalamalarının dönem boyunca düşüş eğiliminde olması, söz konusu ülkelerin kırılganlıkları için pozitif bir göstergedir.

Tablo 4, kırılganlığın ölçümünde kullanılan diğer yöntem olan, bankaların son beş yılda özel sektöre kullandığı yurtiçi kredilerin GSYH'ya oranındaki değişimi gösterir şekilde düzenlenmiştir.

Tablo 4: Son beş yılda bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerin GSYH'ye oranındaki değişme (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kazakistan	-21,83	-10,57	2,10	-2,83	-3,84	12,53	-12,45	-7,56
Azerbaycan	-6,20	-3,37	14,64	27,26	21,54	25,73	-31,07	-38,22
Kırgızistan	-0,61	-15,8	16,39	17,14	28,03	12,69	-11,58	9,08
Türkiye	20,39	11,06	5,57	16,40	4,88	4,98	4,47	1,24
Rusya	-5,35	-2,93	5,51	9,24	11,57	5,52	-5,42	-1,29
Çin	1,69	-2,81	4,68	4,13	4,74	8,84	2,80	-0,64
Hindistan	4,84	0,30	1,17	0,96	-0,96	0,03	-4,53	
Pakistan	-5,89	-15,30	-6,60	-4,90	-3,29	-1,18	7,21	3,45

Kaynak: www.tradingeconomics.com (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

Tablo incelendiğinde, son iki yılda, Pakistan ve Türkiye haricinde tüm ülkelerde kullanılan kredilerin bir önceki yıla göre azaldığı görülmektedir. Kazakistan özelinde 2010 – 2017 dönemine bakıldığında ise 2012 yılındaki zayıf bir artış haricinde tüm dönemde kredi kullandırma oranları düşmüştür. Azerbaycan'da da son iki yıldaki değişim hızları son derece yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Bu durum özel sektörün yatırımlarının ve finansal derinliğin azaldığına bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Özel sektörün yavaşlaması, ekonominin bütün dengelerini olumsuz yönde etkileyecek bir durumdur. O yüzden, özel sektöre kullandırılan kredilerin azalması, Kazakistan ekonomisi için olumsuz anlamda bir göstergedir. Durum diğer ülkeler için de olumsuzdur.

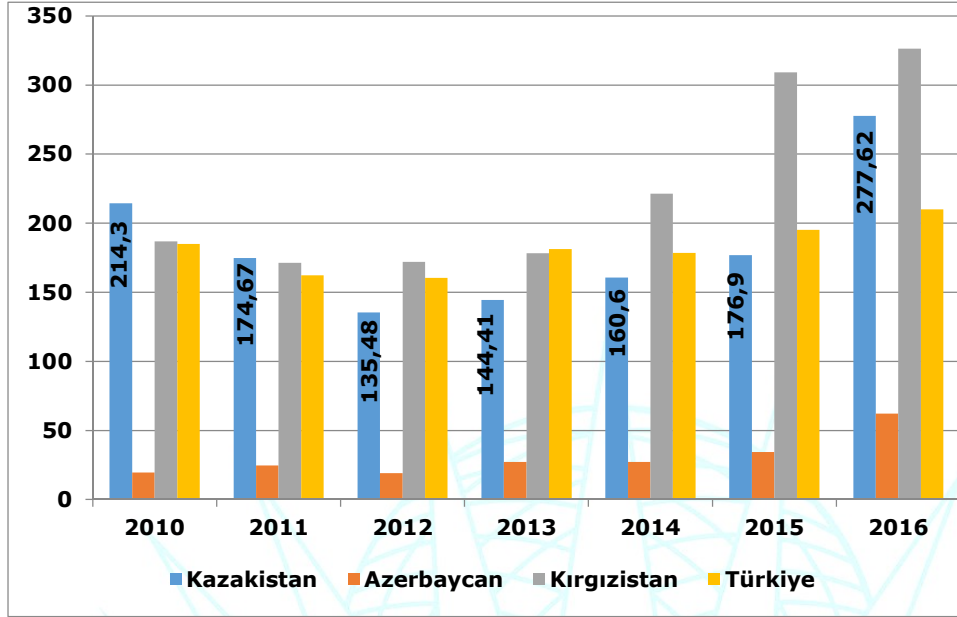
Kırılganlığın diğer bir göstergesi, toplam dış borç/yıllık ihracat oranıdır ve ülkelerin borç ödeme gücünü göstermektedir. Aşağıda Tablo 5 ve Grafik 3'te ilgili ülkelerin borç ödeme güçleri izlenebilir.

Tablo 5: Toplam dış borç/yıllık ihracat (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kazakistan	214,3	174,67	135,48	144,41	160,6	176,9	277,62
Azerbaycan	19,6	24,76	19,15	27,30	27,25	34,44	62,08
Kırgızistan	186,86	171,23	172,07	178,31	221,42	309,22	326,33
Türkiye	185,0	162,3	160,4	181,3	178,4	195,1	210,0
Rusya	87,1	88,3	92,8	105,4	90,1	108,7	140,7
Çin	42,1	48,5	48,6	57,9	65,5	51,3	59,0
Hindistan	81,1	73,2	86,5	89,1	91,8	108,1	102,3
Pakistan	218,5	199,7	194,2	189,5	196,6	224,7	264,5

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (Yazar tarafından hesaplanmıştır)

Grafik 3: Toplam Dış Borç/Yıllık İhracat (%)

Kazakistan ekonomisinin toplam dış borç/yıllık ihracat oranları, incelenen dönemde ortalama %183 düzeyindedir. Grafik 3'ten de izlenebileceği üzere 2010 – 2012 yıllarındaki düşüş eğilimi, 2012 sonrasında tersine dönmüştür. 2012 sonrasında hızla yükselişe geçen bu oran, 2016 yılı sonu itibarıyla %277,62'ye ulaşmıştır. Bu değerlere göre Kazakistan, Dünya Bankası sınıflandırmasında orta borçlu ülkeler arasında yer almaktadır. Lakin on yıldaki değer, orta borçlu ülkeler sınıflandırmasının üst sınırı olan %275'i az da olsa geçmiştir. Eğilim bu şekilde devam ettiği durumda Kazakistan ekonomisi yüksek borçlu ülkeler arasında ve kırılganlığı daha artmış olacaktır.

Komşu ülke Kırgızistan, kardeş ülke Türkiye de aynı sorunlarla karşı karşıyadır. Lakin Kırgızistan yüksek borçlu ülkeler arasındadır ve daha yüksek bir kırılganlıkla karşı karşıyadır.

Son kırılganlık göstergesi ise döviz rezervlerinin GSYH içindeki payıdır. Her ülkenin tutması gereken rezerv miktarı farklıdır. Bu yüzden döviz rezervlerini değerlendirirken, dış borçların yüksekliği ile birlikte analiz etmek daha iyi olacaktır.

Tablo 6: Döviz rezervleri/ GSYH (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kazakistan	17,04	13,07	10,64	8,08	9,85	11,01	14,64	11,45
Azerbaycan	12,11	15,58	16,18	19,42	19,47	11,85	15,41	16,39
Kırgızistan	33,45	27,48	28,81	28,61	24,17	24,47	26,41	24,95
Türkiye	10,46	9,41	11,44	11,67	11,44	10,81	10,66	9,88
Rusya	29,09	22,13	22,01	20,44	16,45	23,37	24,72	22,57
Çin	46,92	42,29	38,91	39,97	36,82	30,23	27,07	25,81
Hindistan	16,56	14,88	14,81	14,89	14,88	15,90	15,00	14,99
Pakistan	8,09	6,80	4,56	2,23	4,83	6,59	7,05	5,17

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (Yazar tarafından hesaplanmıştır)

Tablo 6'ya göre GSYH içindeki en yüksek rezerve sahip ülkeler; Kırgızistan, Rusya ve Çin'dir. Pakistan haricinde diğer ülkelerin rezervleri birbirine yakındır. Kazakistan için bakıldığında, en yüksek rezervin 2010 yılında ait olduğu ve 2013 yılına kadar bir düşüş eğilimi izlendiğini görebiliriz. Sonrasında ise rezervler tekrar yükselme eğiliminde girmiştir. Buradan hareketle,

dış borçlardaki artışa rağmen, söz konusu göstergelere göre Kazakistan ekonomisinin kırılganlığının döviz rezervlerindeki artışla beraber azaldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Kırılganlıklar, gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir sorundur. Belirsizlikleri ve riskleri artırarak krizleri yaratırlar. Finansal ve ticari serbestlikler, düşük iç tasarruflar, cari açıklar ve gergin siyasi ortam, gelişmekte olan ülkelerin kırılganlıklarını etkileyen önemli unsurlardır. Makroekonomik kırılganlıklar, ülke ekonomilerinin kendine has özelliklerine ve uygulanan politikalara bağlı olarak değişir.

Kırılganlıkların takibi için birçok yöntem geliştirilmiştir. Lakin bu çalışmada Kazakistan ekonomisinin kırılganlığını değerlendirebilmek için FED'in kullanmakta olduğu yöntem izlenmiştir. Buna göre Kazak ekonomisinin güçlü ve kırılganlıkların az olduğu bir ekonomi olduğu görülmüştür. Kazakistan ekonomisinin yumuşak karnı, şimdilik yüksek dış borç düzeyi olarak görülmektedir. Dış borç düzeyi, düşük düzeyde de olsa kırılganlığın yegâne kaynağıdır. Bu yüzden; Kazakistan politika yapıcılarının bir yandan ihracatı ve turizmi artırıcı önlemler alırken, diğer yandan da özellikle dövizle dayalı harcamalarda tasarrufa gitmesi ekonominin geleceği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ALWANG, Jeffrey, Paul B. SIEGEL and Steen L. JORGENSEN, "Vulnerability as Viewed from Different Disciplines", International Sustaining Food Security and Managing Natural Resources in Southeast Asia – Challenges for the 21st Century, Chiang Mai, Thailand, January 8 – 11, 2002.

BAYRAKTAR, Yüksel ve Serap ELÜSTÜ, "Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Yükselen Piyasalar ve Türkiye için Karşılaştırmalı bir Analiz", Emek ve Toplum, HAK – İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt 5, Yıl 5, Sayı 11, 2016.

BOĞA, Semra, "Finansal Kırılganlıklar ve Uluslararası Sermaye Hareketleri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Analiz", Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 16, Ocak 2017. ss.1-17

CHAUDHURI, Shubham, Jyotsna JALAN and Asep SURYAHADI, "Assessing Household Vulnerability to Poverty from Cross-sectional Data: A Methodology and Estimates from Indonesia, Columbia University, Department of Economics Discussion Paper Series, Discussion Paper#:0102-52, New York, April 2002.

DUMAN, Yakup Koray, "Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2017. ss. 231-244

DÜNYA BANKASI VERİ TABANI (12.08.2018)

GUILLAUMONT, Patrick, "On The Economic Vulnerability of Low Income Countries", CERDI, Centre D'etudes Et de Recherches Sur le Development International", CERDI Etudes et Documentes E 2000.16, August 2000.

KAPLAN Fatih ve Sevdâ YAPRAKLI, "Ekonomik Kırılganlık Endeksi Göstergelerin Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Kırılgan 12 Ülke Üzerinde Panel Veri Analizi", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 3, 2014. ss.111-121

KARAKURT, Birol, Suat Hayri ŞENTÜRK ve Mehmet ELA, "Makroekonomik Kırılganlık: Türkiye ve Şangay Beşlisi Karşılaştırması", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, Ocak 2015.

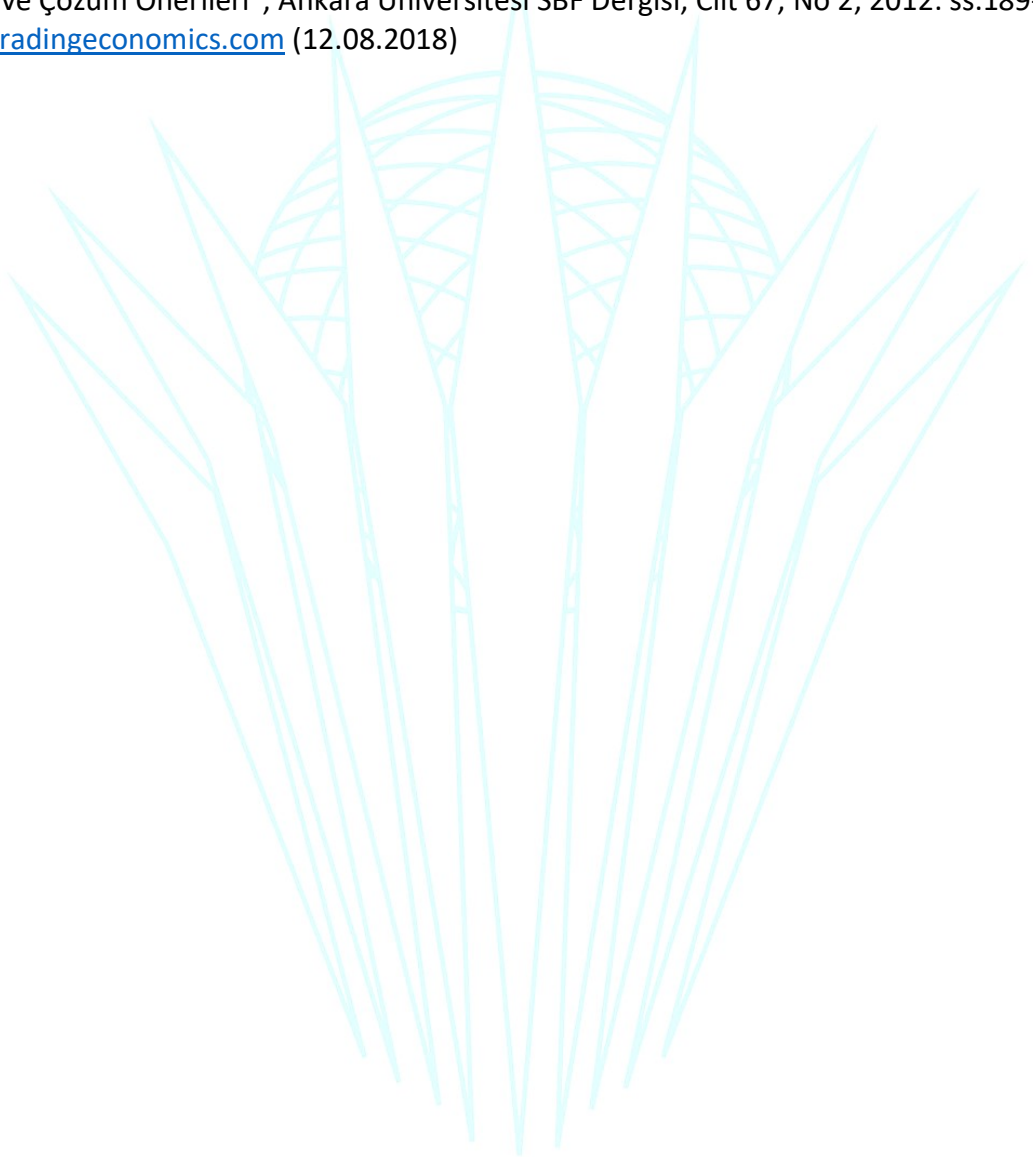
METE, Mustafa, Gizem PEKMEZ ve Ceylan KIYANÇIÇEK, "2008 Finans Krizinin Kırılgan Sekizliler Üzerindeki Etkisi: Teorik Bir İnceleme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 57, Bahar 2016. ss.689-709.

ÖZCAN, Süleyman Emre, “Statik Mali Sürdürülebilirlik Analizleri”, Maliye Dergisi, Sayı 160, Ocak – Haziran 2011. ss.228-241

SARGENT, Thomas and Neil WALLACE, “Some Unpleasant Monetarist Arithmetic”, Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, 1981. ss.1-18

SETH, Anuradha and Amr RAGAB, “Macroeconomic vulnerability in developing countries: Approaches and issues”, International Policy Centre for Inclusive Growth, Poverty Group, Bureau for Development Policy, United Nations Development Programme, Working Paper No. 94, May 2012.

TOKUCU, Erkan, “Hyman Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Çerçevesinde Finansal Krizler ve Çözüm Önerileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 67, No 2, 2012. ss.189-212
www.tradingeconomics.com (12.08.2018)

TÜRKİYE’DE SUÇ EKONOMİSİNİN MEKÂNSAL DAĞILIMI¹

Süleyman Emre ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Feride Özge SEVİM

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

ÖZ

Yasaların suç olarak nitelendirmiş olduğu faaliyetlerden gelir elde edilmesi, elde edilen gelirlerin işletilmesi ve harcamalar yoluyla ekonomiye sirayet edişi süreci, suç ekonomisi olarak adlandırılır. Suç ekonomisi; bilişim suçları, kaçakçılık, kara para aklama, yolsuzluk, vergi suçları, dolandırıcılık suçları ve sahtecilik suçları alt başlıklarına ayrılabilir. Çalışmada; suç ekonomisi kapsamında suçların Türkiye coğrafyasındaki dağılımı incelenecektir. Bunun için LİSA programı ve verilerin homojenliği için 2014 yılı verileri kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suç ekonomisi, kaçakçılık, kara para aklama, LISA.

THE SPATIAL DISTRIBUTION OF CRIME ECONOMY TURKEY

ABSTRACT

The process of earning income from activities that the legislature refers to as criminal, operating the earned income and the process of enure to economy through expenditures is called crime economy. The crime economy is classified into cyber crimes, smuggling, money laundering, corruption, tax crimes, fraud and forgery. In this study, The distribution will be examined in the context of Turkey's geography of crime offenses economy. LISA programme and 2014 data for the homogeneity of data will be used.

Keywords: Crime economy, smuggling, money laundering, LISA.

Suç Ekonomisi

Suç ekonomisi; ekonomik suç olarak kabul edilen faaliyetler sonucu kazanılan gelir ile ortaya çıkan mal ve parasal akımlardan oluşur. Yasaların suç olarak nitelendirmiş olduğu faaliyetlerden gelir elde edilmesi, elde edilen gelirlerin işletilmesi ve harcamalar yoluyla ekonomiye sirayet edişi süreci, suç ekonomisi olarak adlandırılır.

Suç ekonomisi, piyasada arz ve talebi olduğu halde çeşitli sebeplerden üretimi, dağıtımı ve pazarlaması yasak veya denetim altında olan mal ve hizmetlerin ekonomik ahlaka ve geleneklere aykırı faaliyetlerde bulunularak temin edilmeye çalışılmasıdır (Altuğ, 2003, 1).

Ekonomik suçlar, yerel ekonomideki değişim, bölüşüm, üretim, tüketim ilişkilerini düzenleyen, genel ekonomik düzeni bozan eylemlerdir. Bu gruptaki suçlar hem ticari suçları hem de mali suçları kapsamaktadır. Kişisel olarak yapılan ihlaller ekonomik ilişkilerden ortaya çıksa da ekonomik suçun ana unsuru olarak sayılmazlar (Mahmutoğlu, 2003: 5).

Ekonomik suçlar beyaz yakalı suçtur. Beyaz yakalı suçlar ile şiddet içermeyen suçlar kastedilmekte ve ekonomik suç; zimmet, haraç, rüşvet, borsa manipülasyonu, içeriden öğrenme ticareti, fiyat belirleme, anti tröst ihlali gibi sanığın mesleğinden kaynaklanan güven duygusunun hile ve diğer yollarla kanunlara karşı gelinecek bir şekilde davranılmasıyla oluşan suçları kapsamaktadır (Dursun, 2005: 215).

Suçun ekonomik modeli, ekonomik suç ya da suç iktisadı, Gary Stanley Becker, George Joseph Stigler ve Isaac Ehrlich gibi ekonomistlerin önderliğinde gelişmiştir. Adı geçen iktisatçılar suçu, iş gibi zaman harcanılan ve geliri olan bir faaliyet olarak görmektedirler. Suçu ekonomik bir kavram olarak tanımlayan yaklaşımlar, suçun kâr amacıyla işlendiğini kabul ederler (Yıldız vd., 2010: 17).

1 Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Ağustos 2018’de Feride Özge SEVİM’in savunmuş olduğu “Türkiye’de Suç Ekonomisinin Mekânsal Analizi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Suç Ekonomisinin Analizi

Suç ekonomisi teorisinin temelini rasyonel davranış teorisi oluşturmaktadır. Bu teori, aslında yasa dışı davranışların da yasal davranışlar gibi rasyonel olduğunu, suçlunun faydasını maksimum yapmaya çalışan diğer bireylerden farkının olmadığını savunur. Söz konusu davranışları açıklamak için fayda maliyet analizi ve dışsalılık analizi kullanılmaktadır (Aksu ve Akkuş, 2010: 193-194).

Fayda-maliyet analizine göre suçlunun, suçtan beklediği fayda maliyetten yüksekse suç işleyecek ve marjinal faydası marjinal maliyetine eşit oluncaya kadar suç işlemeyi sürdürecektir. Suçun faydaları; elde edilen gelir, vergi ödememe, kendi işini yapma, işsiz kalma riskinin olmaması, boş zamanın fazla olması, hapse atılırsa bedava oda ve yemek gibi sıralanabilir. Maliyetler ise suçlunun legal yollardan elde edebileceği gelir, yakalanma ihtimali, suç öncesi ve ceza sonrası yapılacak masraflar, suçluların legal işte çalışmaktan vazgeçtikleri vaktin kıymeti, cezanın utanma olarak sıralanmaktadır. Suçlu için fırsat maliyeti ise yasal yollardan elde edeceği gelirden vazgeçtiği zamanın değeridir (Aksu ve Akkuş, 2010: 194).

Gerçek veya tüzel kişilerin, tüketim veya üretiminden kaynaklı başka kişi veya kuruluşların fayda ve maliyetlerinin olumlu veya olumsuz etkilenmesine dışsalılık denilmektedir (Kesbiç vd., 2010: 125).

Ekonomistlere göre, suçlular yarattıkları negatif etkinin bütün sonuçlarını ödemediklerinden dışsalılık oluşmakta ve bu durum marjinal sosyal maliyetin marjinal özel maliyeti aşmasına neden olmaktadır. Kamu, suçu önlemek için birçok maliyetlere katlanırken, bireyler de suça karşı önlem için alarm, sigorta, koruma vb. gibi maliyetlere katlanmaktadır. Suçun sonuçları ya da alınan önlemlere yapılan maliyetler gibi olumsuz etkiler büyük ölçüde kaynak israfına neden olmaktadır (Çakmak, 2015: 26).

Suç İşleme Nedenleri

Suç kavramını incelerken öncelikle toplumun sosyolojik ve ekonomik yapısını dikkate almak, suçun nedenlerine bakarken ise bunlara yaşanan çevreyi de eklemek gereklidir. Ayrıca, suçun öğrenilen bir davranış olduğunu ve bireylerin yaşadıkları toplumla sosyal bağlarının zayıfladığı durumlarda oluştuğunu da unutmamak gereklidir.

Bireylerin suç işlemesinin ekonomik ve sosyal nedenleri; işsizlik, toplam nüfus içinde genç erkeklerin hapislik düzeyi, reel bireysel tüketim düzeyi, toplam nüfus içinde genç nüfusun oranı, uyuşturucu ve benzeri maddelere bağımlılığın yaygın olması, bireylerin suç geçmişleri olarak gösterilebilir (Ünver ve Bakırtaş, 2008: 39).

Suçun işlenmesinin daha riskli ve zor olması, o suçun daha az işlenmesine neden olur. Her suçlunun bir hedefi vardır ve suçlu bu hedefe ulaşmak için fırsatları değerlendirir. Fırsatlar artar ise suçta artar. Bu nedenle suçluların ulaşabileceği hedefi güçleştirme çalışmaları yapıldığında suç azalır. Burada suçluların eğilimleri de önemlidir. Yani suçluların suçtaki tecrübesi suçun türünü belirler. Suçlu kaçakçılık suçunda tecrübeli ise bu suç türünde yoluna devam eder. Suçlu hangi suçu işleme tecrübesine sahip ise o suç türünde kendine güveni yüksektir (Clarke ve Eck, 2007: 45).

Suçun neden işlendiğini anlatmaya çalışan iki grup teori vardır. Birinci gruptaki teoriler, suçun kişilerin sahip oldukları fiziksel, psikolojik, sosyal özellikler gibi birtakım özelliklerden kaynaklandığını savunur. İkinci gruptaki teoriler ise suçun, kişinin çevresine ve çevresinde oluşan olaylara karşı gösterdiği tepkilerin sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır (Hekim ve Gül, 2011: 127-128).

Suç konusunda cevaplanması gereken en önemli soru, suçun ne olduğu ve kimin suçlu olduğudur. Suç olgusunu oluşturan ve üzerinde durulması gereken en önemli konulardan birisi ise, ekonomik yapıdır. Ekonomik yapı; işsizlik, gelir dağılımı, yoksulluk, ücret ve bunlara bağlı

olgularla birlikte suç olgusunun ortaya çıkması ve yaygınlaşması için sebep olmaktadır (Ata, 2011: 114-115).

Gelir düzeyinin düşük olması bireyleri suça iten en önemli faktör olarak görülür çünkü gelir düzeyi düşük bireylerin, ekonomik faaliyet alanı olarak kısıtlı olması bu bireyleri suça teşvik edebilmektedir. Ekonominin durgunluk dönemlerinde işsizliğin artmasıyla özellikle genç işsizlerin suça yatkınlığının daha fazla olduğu görülmektedir. Ekonomik durgunluk, gelişmiş ekonomilerde yapılan çalışmalarda suçla pozitif ilişkisi olduğunu kanıtlamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle suç çeşitliliğinde artışlara rastlanmaktadır. Uzun dönemde enflasyonun artması da bölüşüm ve kaynak dağılımı meselesine sebep olduğu için suç eğilimine sebep olmaktadır (Aksu ve Akkuş, 2010: 195).

Suç Ekonomisinin Kapsamı

Suç ekonomisi; ekonomik suç olarak kabul edilen faaliyetlerin yol açtığı mal ve parasal akımları kapsamakta ve bilişim suçları, kaçakçılık, kara para aklama, yolsuzluk, vergi suçları, dolandırıcılık suçları ve sahtecilik suçları alt başlıklarına ayrılabilir.

Bilişim Suçları

Bilişim; “insanların teknik, ekonomik ve toplumsal alanlardaki iletişimlerinde kullandıkları, bilimin dayanağı olan bilginin, özellikle elektronik makineler aracılığıyla düzenli ve akılcı biçimde işlevsellik kazandırılması, bilginin elektronik cihazlarda toplanması ve işlenmesini ifade etmektedir. (Özel, 2002, 1; Avşar ve Öngören, 2010, 132-133). Bilişim suçu, ceza kanununa aykırı, işlenmesinde veya araştırılmasında bilgisayar teknolojisi bilgilerini kapsayan suçlardır (Yazıcıoğlu, 1997, 142). Avrupa Ekonomik Topluluğu Uzmanlar Komisyonu’nun toplantısında yapılan tanıma göre bilişim suçları; bilgileri otomatik işleme tabi tutan veya verilerin nakline yarayan bir sistemde kanun dışı, ahlak dışı veya yetki dışında gerçekleşen her çeşit davranıştır (AET, 1983).

Kaçakçılık

Bir ülkeye girişi yasaklanmış veya gümrükten geçirilmemiş malların saklı bir şekilde ülkeye getirilmesine, bir şeyin illegal yöntemlerle ticaretinin yapılmasına kaçakçılık denir (Kahya, 2016, 161). Başka bir deyişle; hile kullanılarak ödenmesi gereken vergi ve diğer yasal gereklilikleri yerine getirmeden alım ve satımı yasaklanmış malı saklı bir şekilde alıp satma işine kaçakçılık denir (<http://www.ekodialog.com/yeralti-ekonomisi/kacakcilik-sucu-nedir.html>).

Kaçakçılık eylemleri amaçlarına göre (Kahya, 2016, 163).

- İthalat ve ihracat vergilerini ödememeyi ya da noksan ödemeyi hedefleyen kaçakçılık fiilleri,
- Eşyanın ithali veya ihracı ile ilgili konulan kayıt ve kısıtlamalardan kaçınmayı hedefleyen kaçakçılık fiilleridir.

Uygulanış tarzlarına göre:

- Ülke sınırlarından veya belirlenmiş gümrük kapılarından gümrük işlemine tabi tutulmadan eşyanın geçirilmesi,
- Gümrük rejimlerinin ihlalidir

Kaçakçılık türleri; akaryakıt kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, tütün mamulleri kaçakçılığı, taşınır kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığı, silah kaçakçılığı ve eşya kaçakçılığı olarak sıralanabilir.

Kara Para Aklama

Kara para aklama; yasalar tarafından birtakım suçlardan dolayı ortaya çıkan para, mal, kıymetli evrak ve diğer ekonomik değerlerin legal ekonomik değerlere dönüştürülmesi hedefiyle kaynağının illegal özelliğinin gizlenmesine yönelik tüm işlemler olarak tanımlanmaktadır.

Kara para teriminin kökeni, 1920'li yıllarda Chicago' ya dayanmaktadır. En yaygın sava göre, o dönemin meşhur mafya babası Al Capone ödemelerin yalnızca likit olarak yapılabilirdiği otomatik çamaşırhaneler zinciri almıştır. Kumar, fuhuş, şantaj, yasadışı içki ticaretinden elde edilen kara paraları akşamları çamaşırhanelerin günlük kazancına ek yaparak deftere kayda almaktadır. Kara para, bahsi geçen işletmelerin yasal parasıyla karışarak yasal hale dönüştürülmektedir. Bu yüzden terimin kökenleri Amerika'dan ve çamaşır yıkama eyleminden gelmektedir (Ergül, 2001: 6).

Kara para; hukuki, sosyal, ekonomik ve ahlaki olarak 4 farklı şekilde tanıma sahiptir. Hukuki anlamı; her türlü suçtan elde edilmiş gelirdir. Sosyal anlamı; toplumsal hayatı kötü etkileyen her türlü etkinlikten elde edilen getiridir. Ahlaki anlamı; kanunlardan bağımsız olarak toplum tarafından suç sayılan fiil sonucu elde edilen kazançtır. Ekonomik anlamı; ekonomik hayatı düzenleyen kurallara aykırı davranışta bulunularak kazanç elde edilmesidir (Yücebaş, 2010: 145).

Kara para aklamanın ortaya çıkması için öncelikle suç işlenmiş olmalı ve sonucunda ekonomik bir değer elde edilmiş olmalıdır. Bu şartlar gerçekleşmediği takdirde kara para aklamadan söz edilemez. Kara paranın bulundurulması yani elde edilen ekonomik değerlerin yasa dışılığını, yasal görünümü ekonomik değerlere dönüştürülmesi amacına yönelik, transfer edilmesi, sınır ötesi işleme tabi tutulması, kullanılması, işletilmesi, yatırım yapılması, kaynağının, niteliğinin, sahibinin, zilyedinin, gizlenmesi gibi birçok farklı şekilde kara para aklama işlemi yapılmaktadır (TBB, 2003, 8-10).

Yolsuzluk

Yolsuzluk; illegal, ahlaksız, tehlikeli ve hatta meşru olmayan davranış olarak tanımlanmaktadır. Yolsuzluğun temelinde, kişilerin kendi menfaatlerini düşünmesi yatmaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel alanlarda çeşitli etkilere sahip olan yolsuzluk; ahlaki yozlaşma ve toplumsal sorunların belirleyicisi ve sonucudur (Gedikli, 2011, 170).

Tüm toplumlar için evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkan yolsuzluk, haksız rekabet şartlarında, haksız kazanca neden olan, basit yöntemlerle kazanç sağlamak isteyenlere cazip gelerek, toplum içinde yaygın bir hal almasına sebebiyet vermektedir. Yolsuzluk kamu gücünü kullanan siyasetçi ve bürokratlar haricinde ekonomik güce sahip diğer kişiler içinde geçerli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca toplumsal yozlaşmaya, bozulmaya işaret etmekte ve toplumun her alanında görülebilmektedir (Akgül, 2004, 2). Yolsuzluğun en temel sebebi gelir dağılımındaki adaletsiz dağılımdır. Bununla birlikte ekonomik krizler, yüksek enflasyon, düşük milli gelir seviyeleri, yeteneksiz yönetimler, diktatörler gibi birçok öge de yolsuzluğun sebeplerini oluşturabilir.

Yolsuzluk Türleri; rüşvet, irtikâp, zimmet, kayırmacılık ve rant kollama olarak sıralanabilir. Rüşvet kişisel çıkarlar için yetki ve görevlerin kötüye kullanılmasıdır (Karakaş, 2007, 47-50). İrtikâp, aktif yiyicilik olarak nitelendirilen haracın diğer adıdır. Diğer yolsuzluk türlerinden farkı, devlet memurunun zoraki maddi ya da manevi bir varlık almasıdır. Kamu görevlisi bir işi yapmak için doğrudan, ikna yoluyla ya da tehditle bedel istemektedir. Rüşvetten tek farkı ise irtikâpta teklif edenin kamu görevlisi olmasıdır (TEPAV, 10).

Zimmet, tek taraflı yolsuzluk türüdür. Kamu görevlilerinin ya da memurların kamusal kaynakları yasadışı yollarla kendi namına ya da diğer bireyler için kullanması, harcama yapması ve ya mülk edinmesine zimmet denir (Yücebaş, 2010: 136). Kayırmacılık (iltimas), halk arasında torpil olarak bilinen, kamu görevlilerinin çeşitli bağlardan ötürü kişi ve/veya kişilere, ayrıcalık tanıyarak yararlarına hareket etmesidir (Büte, 2011, 383). Rant kollama; çıkar ve baskı gruplarının, sıklıkla hükümet aracılığıyla birtakım piyasalara girişte koyulmuş kısıtlamaların

kendi lehlerine olacak şekilde ve kar elde etmek hedefiyle aşılması teşebbüsüdür (Karakaş ve Çak, 2007: 77).

Vergi Suçları

Vergi kanunlarında gösterilen maddi ve biçimsel yükümlülüklerle karşı gelinerek, yasalarla ödevli olan vergi yükümlüsü veya sorumlusu ya da vergilendirme işlemi yapan görevlilerce işlenen fiillere vergi suçu denilmektedir (Altundiş, 2007: 168).

Toplumun sosyal, ekonomik ve mali yapısı vergi suçlarının işlenmesinde en önemli sebebi oluşturmakta olup mükellefler maddi durumları kötü olduğu zaman vergi vermekten kaçınmakta ve bu durum suç teşkil edecek boyutlara kadar ulaşmaktadır. Mükellefte vergi ödeme bilincinin oluşmaması, ülke kalkınmasıyla vergi bağlantısının olduğu inancının yerleşmemesi, devlete olan güvensizlik, kazançlarını saklama gibi düşünceler vergi suçuna eğilimi arttırmaktadır (Yücebaş, 2010: 87).

Dolandırıcılık

Dolandırıcılık, bir kişiyi kandırabilecek nitelikte hile ve desiseler yaparak hataya düşürüp onun veya başkasının zararına, kendisine veya başkasına haksız menfaat sağlayan kişinin işlemiş olduğu bir suçtur (TEPAV, 11). Dolandırıcılık suçu işlenirken, hileli hareketlerde bulunularak kişinin iradesi yanıltılmakta ve bu yanıltma sonucu kişi kendisi veya başkası zararına belli bir işlemi yapmaktadır (Erem, 1956, 3).

Dolandırıcılığı teşvik eden unsurlardan birisi nüfusla birlikte artan ticari ilişkilerdir. Kolay yoldan para kazanma, daha çok gelir elde etme ve mal mülk sahibi olma gibi güdülere sahip olan kişiler, uygun ortam yakaladıklarında dolandırıcılık suçunu işlemektedirler. Özellikle gelişen teknoloji ve makineleşme de dolandırıcılık suçunun işlenmesini kolaylaştırıcı bir unsur olmaktadır.

Sahtecilik Suçları

Birilerini aldatmak adına yapılan her çeşit hile ve yöntemlere sahtecilik denir. Hile, sahteciliğin ayrılmaz bir ögesidir. Sahtecilik, haksız çıkar elde edebilmek ya da başka bir suç işleyebilmek için kullanılan bir araçtır (Ketizmen, 2008: 6).

Sahtecilik, kamuya inanıp, güven duyduğu bir belgenin gerçek dışı düzenlenmesi, tamamının veya bir kısmının değiştirilmesi olarak da tanımlanabilir (Tekin, 2014: 904). Sahtecilik suçunun türleri; parada sahtecilik, resmî belgede sahtecilik, özel belgede sahtecilik, kıymetli damgada sahtecilik, mühürde sahtecilik, mühür bozma ve açığa imzanın kötüye kullanılması suçu olarak sıralanabilir.

Suç Coğrafyası

Coğrafya, mekân-insan arasındaki etkileşimden kaynaklanan durum ve eylemlerin farklı tutum ve algılara yansımalarıdır (Özgen, 2010: 6). Suç, hem sosyal hem mekânsal yapının değişmesi ile ortaya çıkan, işlendiği zaman, mekân ve etkisi altında kaldığı değişkenlerle birlikte coğrafi bir olaydır. Suçun ortaya çıkması için üç etken gereklidir; suçlu, mağdur ve mekân. Suç olayının en önemli unsurlarından birisini coğrafi mekân oluşturmaktadır (Yıltırak, 2010, 15-16). Yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, nüfusun dağılışı gibi coğrafi özelliklerin her biri suç olayında farklı rollere sahiptir (Temurçin ve Yakar, 2013: 413).

Suç coğrafyası suçlu davranışlarının mekânsal özelliklerinin incelenmesidir. İnsanın üzerinde yaşamını sürdürüp etkilediği yer coğrafyayı oluştururken; suç ve suçluluk ise beşeri coğrafyanın gelişen parçasını oluşturmaktadır. Coğrafya suçu, suçu etkileyen etkenler, suç yeri ve mekân ilişkileri ve coğrafyanın temel ilkelerinden olan dağılış ilkesine göre incelemektedir. Herhangi bir suçun temeli bireydir. Bireylerin belirli bir mekânda yaşaması ve suçların da mekân üstünde işlenmesinden dolayı, suç olayları coğrafyanın alt dalı olarak ortaya çıkar (Yıltırak, 2010: 15-16).

Suç, birçok yönden ele alınması gereken bir eylemdir. Suç, hem sosyal, hem de mekânsal yapının değişimi ile ortaya çıkan, işlendiği mekân, zaman ve etkilendiği dinamikler açısından mekânsal bir olaydır. Bu yüzden suç ve suça etki eden faktörlerin mekânsal ilişkilerinin incelenmesi önem arz etmektedir (Yılmaz ve Günayergün, 2006).

Suç ve mekan arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar çok değildir. Örneğin; Murray ve Diğerleri (2001), Brisbane Avustralya’da meydana gelen suçları incelemek için, önemine atıfta bulundukları coğrafi bilgi sistemlerini ve mekânsal analizleri kullanmışlardır.

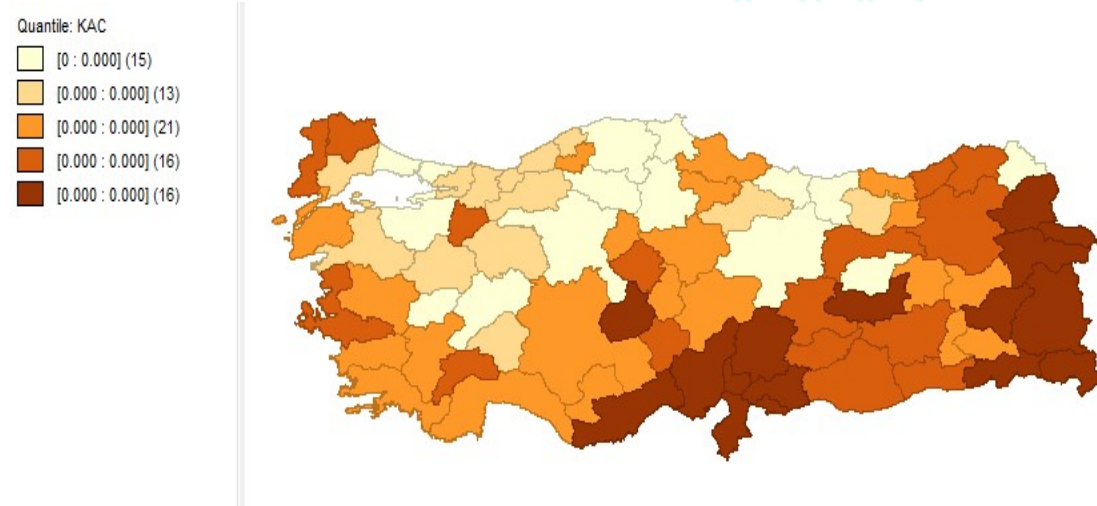
Erdoğan vd. (2011), çalışmalarında coğrafi bilgi sistemleri ve mekânsal istatistiksel yöntemler kullanarak, Türkiye için hırsızlık suçunun mekânsal bir analizini yapmıştır. Buna göre Türkiye’nin batısı ve Akdeniz illerindeki hırsızlık suçu işleyenlerin oranı, kuzey ve doğu bölgelerinde hırsızlık suçu işleyenlerin oranından daha yüksektir.

Altay ve Çelebioğlu (2015) çalışmalarında; politik terörizmin GSYİH üzerindeki etkisini, Avrupa ve Asya ülkeleri kapsamında, 1996 – 2013 dönemi için mekânsal istatistikler ve LISA yardımıyla incelemiştir

Yöntem ve Analiz

Çalışmada coğrafi görselleştirmeler yöntemi ve GEODA programı kullanılmaktadır. Bu yöntem çeşitli mekânsal motiflerin temel durumunu tespit etmede kullanılan bir yöntemdir. Bu metot içerisinde en çok tercih edilen görselleştirme dağılım haritalarıdır. Dağılım haritaları, ele alınan bölgeyi araştırmacının tercihinine göre belirlediği renk kategorisi sayısına göre ayrıştırmakta ve renkler açıktan koyuya doğru gittikçe ele alınan değişkendeki değerlerin arttığını gösteren bir motif ile değerlendirme imkânı sunabilmektedir. Çalışmada kullanılan veriler düzey 3 verileridir ve vergi suçlarında cezaevine giren hükümlü sayısına ulaşamadığı için vergi suçları analiz dışı bırakılmıştır. Ekonomik suçlara ilişkin değişkenler, adrese dayalı nüfus kayıt verilerinden hareketle kişi başına verilere dönüştürülmüştür. 2014 sonrasına ilişkin verilere ulaşılmadığı için kesit veriler 2014 yılına aittir. Dağılım haritaları aşağıda görülebilir.

Harita 1: Kaçakçılık Suçu Bölgesel Dağılımı (Kişi Başına)

Harita 1, kaçakçılık suçunun 2014 yılı itibariyle dağılımını göstermektedir. Haritadan da görülebileceği üzere kaçakçılık, Türkiye’nin Güneyinde ve Doğu Anadolu’nun sınır kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu bölgelerde silah, akaryakıt, telefon, ilaç ve sigara kaçakçılığı yapıldığı bilinmektedir. Özellikle devletin denetlemede zorluk yaşadığı terörün yoğun olduğu bölgelerde, terör örgütlerinin de desteği ile kaçakçılık yapılmaktadır. Haritada ilgi çekici olan il Artvin’dir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki tüm sınır illerinde kaçakçılık çok yüksek değerler alırken, Artvin’de kaçakçılığa rastlanmamaktadır. Bu da muhtemelen, Türk vatandaşların Sarp

sınır kapısından pasaporta gereksinim duymadan çıkıp, rahatlıkla gümrüksüz olarak alışveriş yapabilmek imkânlarından dolayıdır.

Harita 2: Rüşvet Suçu Bölgesel Dağılımı (Kişi Başına)

Quantile: RUS

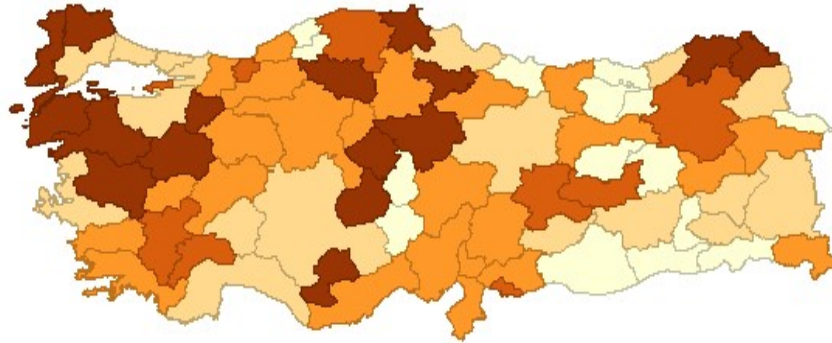
[0 : 0] (0)
[0 : 0] (0)
[0 : 0.000] (53)
[0.000 : 0.000] (16)
[0.000 : 0.000] (12)

Harita 3: Zimmete Geçirme Suçu Bölgesel Dağılımı (Kişi Başına)

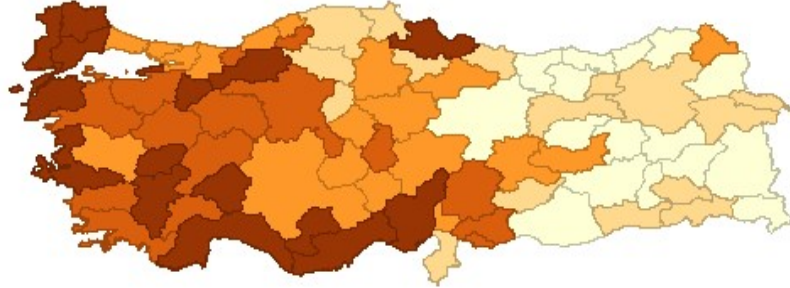
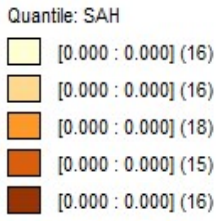
Quantile: ZIM

[0 : 0.000] (15)
[0.000 : 0.000] (17)
[0.000 : 0.000] (24)
[0.000 : 0.000] (9)
[0.000 : 0.000] (16)

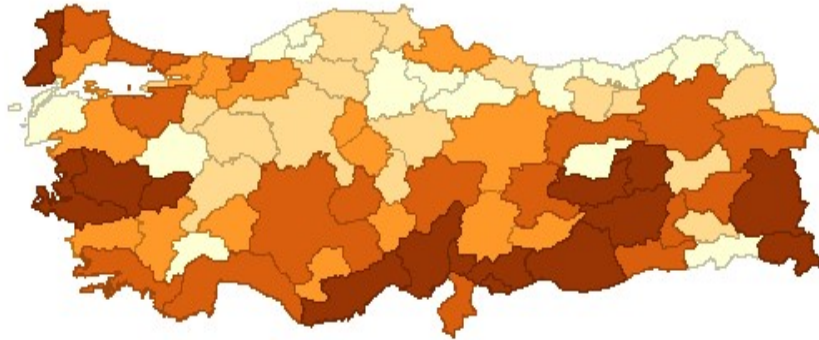
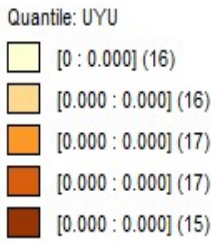
Harita 3, zimmet suçunun dağılımını göstermektedir. Koyu renk ile izlenmekte olan Kuzey ve İç Ege, Trakya'nın batı sınır bölgeleri ve İç Anadolu Bölgesinin doğu sınırları zimmete geçirme suçlarının mekânsal olarak yoğunlaştığı yerlerdir. Veriler ışığında; Batman, Mardin, Siirt, Şırnak, Ordu, Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Tunceli, Bingöl, Nevşehir ve Niğde illerinde zimmete geçirme suçuna rastlanmamaktadır. İlginç olarak, İstanbul (nüfusunun çok yüksek olmasının suç işleme olasılığını da arttırdığı varsayımında) zimmet suçunun çok az yoğunlaştığı 17 il arasında yer almaktadır.

Harita 4: Sahtecilik Suçu Bölgesel Dağılımı (Kişi Başına)

Harita 4, sahtecilik suçunun dağılımını göstermektedir. Harita incelendiğinde Türkiye'nin batı bölgelerinde kalan illerde temel bir mekânsal yoğunlaşmanın varlığı görülmektedir. Sivas ve doğusundaki bölgede Artvin haricinde sahtecilik suçuna rastlanmamaktadır. Artvin'in farklılaşmasını muhtemel sebebi, Sarp sınır kapısının varlığıdır. Batı bölgelerde ise özellikle deniz kıyısındaki liman ve turizm kentleri ile Trakya bölgesindeki sınır kentlerin sahteciliğin fazlalığı dikkat çekmektedir. Fazlalığın nedenlerinin tespiti ise ayrı bir çalışmanın konusudur.

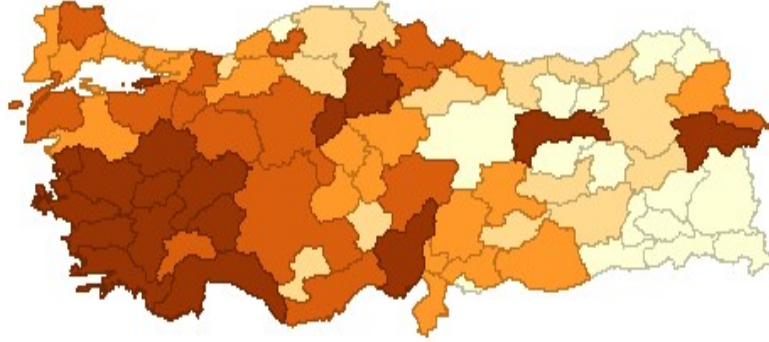
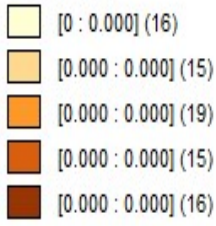
Harita 5: Uyuşturucu İmalatı Bölgesel Dağılımı (Kişi Başına)

Harita 5, uyuşturucu imalatı suçunun dağılım haritasını göstermektedir. Doğu Akdeniz ve Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinin belirli kısımlarında mekânsal bir yoğunlaşmanın varlığından söz edilebilir. İlginç olan nokta, eldeki verilerin ışığında, Şırnak ilinde beklenilenin aksine (terör örgütünün varlığı nedeniyle uyuşturucu ticaretinin yüksek olması beklenmektedir) uyuşturucu imali ile ilgili bir suç rastlanmamaktadır.

Harita 6: Dolandırıcılık Suçu Bölgesel Dağılımı (Kişi Başına)

Quantile: DOL

Harita 6, dolandırıcılık suçunun dağılımını göstermektedir. Haritadan izlenebildiği üzere özellikle Ege bölgesinde ve Akdeniz bölgesinin batısında temel bir mekânsal yoğunlaşmanın varlığı dikkat çekmektedir. Aksine Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da dolandırıcılık, Iğdır, Ağrı ve Kars haricinde çok nadiren görülmektedir.

SONUÇ

Yasaların suç olarak nitelendirmiş olduğu faaliyetlerden gelir elde edilmesi, elde edilen gelirlerin işletilmesi ve harcamalar yoluyla ekonomiye sirayet edişi süreci, suç ekonomisi olarak adlandırılır. Bireyler, yapmış oldukları fayda – maliyet kıyaslaması sonrasında suç işlemeye karar verirler. Çünkü suç; gelir elde etme, vergi ödememe, kendi patronu olma, işsiz kalmama, boş zaman, hapiste bedava yemek gibi getiriler sunmaktadır. Ayrıca suçlular, suç ile yaratılan negatif etkinin sonuçlarının tamamına katlanmadıkları için pozitif bir dışsallık da elde etmektedir.

Diğer yandan, coğrafya ve toplumun sosyolojik ve ekonomik yapısı da son derece önemlidir. İşsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, enflasyon, durgunluk ve düşük ücretler suçları artıran ekonomik unsurlardır. Madde bağımlılığı, eğitim düzeyi, suç işlemenin kolaylığı vb. ise suçları artıran sosyolojik unsurlar arasındadır. Coğrafi mekân da suçun unsurlarından birisidir ve coğrafi mekân ile birey arasında sıkı bir ilişki vardır. Bireylerin suç işledikten sonra saklanma veya suç aletini saklamak amacıyla, içgüdüsel olarak yaşadığı yerlere yakın mekânlarda suç işlediği görülmektedir.

Çeşitli suç türlerinin Türkiye’deki dağılımına bakıldığında, Türkiye’nin hemen her ilinde ekonomik suçlar işlendiği görülmektedir. Bireyleri suça teşvik eden unsurların hemen hepsi, 2018 yılı itibarıyla ülke sınırları içinde çokça mevcuttur. Enflasyonun tekrar iki haneli rakamlarda seyretmektedir. Türkiye’nin üretiminin %60’dan fazlası ithalata bağlıdır ve dolar TL kuru 7,06’yı görmüştür. Böyle bir ortamda enflasyonist eğilimlerin kuvvetleneceği ve enflasyonun daha da hızlanacağı açıktır.

Diğer yandan; gelir dağılımı zaten adaletsiz olan Türkiye ekonomisi, yakın gelecekte borç ödemelerini gerçekleştirmek için daha da yüksek faizle borçlanma zorunda kalacaktır. Bu da ekonomide rantıye sınıfının daha da büyümesine ve gelir dağılımı adaletsizliğinin daha da artmasına yol açacaktır. Ayrıca, faizlerin çok yükseldiği durumlarda, yatırım yapmak yerine

devlete borç vermeyi daha rasyonel bulacak olan firma ve yatırımcılar, işsizliğin de artmasına katkıda bulunacaklardır. Bu şekilde bir yandan gelir dağılımı adaletsizliği artarken, diğer taraftan da işsizlik körüklenecektir.

Eğitim sisteminde yirmi yıldır akli ve milli bir düzenleme yapılmadan, sınıf geçmenin ve yüksek eğitim almanın kolaylaştırıldığı bir yapıya gidilmesi ve birçok denetlenemeyen üniversite açılması, gençlerin diplomalı ama yeteneksiz olmasına yol açmaktadır. Bu şekilde yaratılan işsiz yığınlar da ne yazık ki ekonomik suçlar için yeterince teşvike sahiptirler.

Tüm bunlara istinaden; ekonomik suçlar, tüm ülkeler gibi Türkiye'nin de karşılaştığı bir sorundur. Lakin ekonomisi Avrupa gibi güçlü ve eğitim sistemi gelişmiş ülkeler ile kıyaslanamayacak kadar kötü olan Türkiye'nin, suçları azaltabilmesi ve gelişebilmesi, yakın gelecekte atması gerekli adımlara bağlıdır. Döviz kurlarının eski seviyelerine çekilmesi, enflasyonun ve faizlerin düşürülmesi, gelir dağılımı adaletsizliği ve işsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar, beraberinde ekonomik suçları da azaltacaktır.

KAYNAKÇA

AET, Avrupa Ekonomik Topluluğu Uzmanlar Komisyonu, Paris Toplantısı Notları, Mayıs 1983.

AKGÜL, Birol, "Yozlaşmanın Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarının Zaman Mekan ve Etiksel Açıdan Analizi", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004, ss.1-16

AKSU, Hayati ve Yakup AKKUŞ, "Türkiye'de Mala Karşı Suçların Sosyoekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Deneme: Sınır Testi Yaklaşımı", **Sosyoekonomi Dergisi**, Sayı:1, 2010.

ALTAY, Hüseyin ve Fatih ÇELEBİOĞLU, "The Impacts of Political Terrorism on Gross Domestic Product in Eurasia: A Spatial Data Analysis", **Eurasian Journal of Business and Economics**, 8 (15), 2015. pp:21-37.

ALTUĞ, Osman, "Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'de Yeni Para Birimi'ne Geçiş (YTL)", **Toprak İşveren Dergisi**, Sayı 60, 2003.

(<http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2003-60-osmanaltug.pdf>)

ALTUNDİŞ, Mehmet, "Vergi Usul Kanunu'nda Yer Alan Vergi Suç ve Cezaları ile Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Bu Suçlara Etkisi", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 1, 2007.

ATA, Ahmet Yılmaz, "Ücretler, İşsizlik Ve Suç Arasındaki İlişki: Yatay-Kesit Analizi", **Çalışma ve Toplum**, Sayı:4, 2011.

AVŞAR, Zakir, B. Ve Gürsek Öngören, ""Bilişim Hukuku", Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:270, İstanbul, 2010.

BÜTE, Mustafa, "Kayırmacılığın Çalışanlar Üzerine Etkileri İle İnsan Kaynakları Uygulamaları İlişkisi: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15/ 1. 2011. ss.383-404.

CLARKE, Ronald V. ve John E. ECK, "Problem Çözücüler İçin 60 Küçük Adımda Suç Analizi", Ahmet Çelik vd. (çev.), Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, 2007.

ÇAKMAK, İlknur, "İktisadi Yapı, Suç Ekonomisi Teorileri Ve Suç: Türkiye Üzerine Bir Ampirik Analiz", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

DURSUN, Hasan, "Ekonomik Suçlar Ve Türkiye'deki Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri", **TBB Dergisi**, Sayı:58, 2005.

ERDOĞAN, Saffet, Mustafa YALÇIN ve Mehmet Ali DERELİ, "Kriminolojide Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Mekansal İstatistiksel Yöntemlerin Kullanımı: Cinayet Suçu Örneği", TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, Antalya, 2011.

EREM, Faruk, Dolandırıcılık, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1956.

ERGÜL, Ergin, "Kara para Endüstrisi ve Aklama Suçu", Yargı Yayınevi, Ankara, 2001.

GEDİKLİ, Ayfer, “Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme Ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi**, Cilt IX, Sayı 36, Temmuz 2011.

HEKİM, Hakan ve Zakir GÜL, “Suç ve Suçla Mücadelenin Ekonomik Analizi”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Sayı: 13, 2013.

KAHYA, Yavuz, “Suç Teorileri Işığında Türkiye’de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 15, Sayı 3, 2016. ss.159-178

KARAKAŞ, Mehmet ve Murat ÇAK, (2007), “Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü”, **Maliye Dergisi**, Sayı:153

KESBİÇ, Cüneyt Yenal, Ercan BALDEMİR ve Mustafa İNCİ, “Dışsalıkların Ekonomi Üzerindeki Etkileri Ve İçselleştirilmesine İlişkin Teorik Yaklaşımlar Çözüm Önerileri: Yatağan Termik Santrali Analizi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2010. 123-138, 2010.

KETİZMEN, Abbas, “Sahtecilik ve Tahrifata Karşı Geliştirilmiş Kıymetli Kağıt ve Belgelerin Tasarım Teknolojik Özellikleri, Örnek Bir Resmi Belge Tasarım Önerisi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.

MAHMUTOĞLU, Fatih Selami, “Ekonomi Hukuku- Ekonomik Suçlar ve Ekonomi Ceza Hukuku”, Ankara, 2003.

MURRAY T. Alan and Ingrid McGUUNFFOG, “Exploratory Spatial Data Analysis Techniques for Examining Urban Crime”, **British Journal of Criminology**, March 2001.

ÖZEL, Cevat, “Bilişim – İnternet Suçları, Aralık 2002.
http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/bilisim_internetsuclari.html

ÖZGEN, Nurettin, “Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları”, **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı: 19, 2010.

TBB, TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, “Kara Para Aklanması Suçu ile Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri”, Yayın No:235, Aralık 2003.

TEKİN, Nurullah, “Resmi Belgede Sahtecilik Suçunda Bazı Özel Durumlar”, **Türkiye Adalet Akademi Dergisi**, Sayı: 19, 2014.

TEMURÇİN, Kadir ve Mustafa YAKAR, “Türkiye Kırsalında Suçlar ve Suçların Türlerine Göre Dağılışı (1997)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 28, 2013.

TEPAV, Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri, www.tepav.org.tr/eng/admin/dosyabul/upload/YOLSUZLUK.pdf (02.09.2018)

ÜNVER, Mustafa ve İbrahim BAKIRTAŞ, “Suçun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, 2008.

YAZICIOĞLU, Yılmaz R., Bilgisayar Suçları Kriminolojik, Sosyolojik ve Hukuksal Boyutları ile, Alfa Yayınevi, İstanbul 1997.

YILDIZ Rıfat, Oğuz ÖCAL ve Ertuğrul YILDIRIM, “Suçun Sosyoekonomik Belirleyicileri: Kayseri Üzerine Bir Uygulama”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, 2010.

YILMAZ, Ali ve Semra GÜNAYERGÜN. “Mekâna İlişkin Güvenlik Algılamasını Haritalanmasında CBS Kullanımı, Ege Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu, İzmir, 2005.

YILTIRAK, Levent, “Balıkesir İli Kırsalında Kişilere ve Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar (2004–2008) : Coğrafi Bir Yaklaşım”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

YÜCEBAŞ, Önder, (2010), “Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
<http://www.ekodialog.com/yeralti-ekonomisi/kacakcilik-sucu-nedir.html>).

KÜRESELLEŞMEDEN ENDÜSTRİ 4.0'A REKABET ve MALİYETLER

Burcu Mucan ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

ÖZ

Özellikle yirminci yüzyıldan itibaren etkisini arttırarak günümüze kadar gelen küreselleşme, dünya ile bütünleşmeyi sağlarken diğer yandan yerelleşme akımlarını da beraberinde getirerek gelişmesini sürdürmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle hızla yayılan sanayi devriminin dördüncü jenerasyonu Endüstri 4.0 dır. Endüstri 4.0 ile değişen sistemler, Türkiye’de büyük ölçekli işletmeler tarafından kullanılmaya başlanırken, küçük ve orta büyüklükteki bazı işletmeler içinde henüz etkili olamamıştır. Bu nedenle çalışmada küreselleşmenin yaratmış olduğu yeni sanayi yapılarının rekabet ve maliyetlere etkisi literatür taraması ile incelenmiştir. Çalışmada ülkemizdeki küçük ve orta büyüklükteki işletmelere çözüm önerileri sunarak, gelecek çalışmalara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Endüstri 4.0, Rekabet, KOBİ

FROM GLOBALISATION TO INDUSTRY 4.0, COMPETITION AND COSTS

ABSTRACT

Globalisation, by increasing the influence from the twentieth century, is continuing to develop by bringing together localization trends while providing integration with the world. The fourth generation of the industrial revolution, which has spread rapidly under the influence of globalization, is Industry 4.0. While changing systems with the industry 4.0 are beginning to be used by some large companies in Turkey, it has not seem so effective for some of the small and mediun enterprises. Therefore in this study the impact of new industry structures on competition and costs that globalization has created has been examined by literature review. It is aimed to shed light on future studies by presenting solution proposals to small and medium- sized enterprises in Turkey.

Keywords: Globalisation, Industry 4.0, Competition, Small and Medium Enterprises.

Giriş

Sanayi devriminden sonra yaşanan hızlı değişimler, dünya ülkelerini küreselleşme olgusu ile yüz yüze bırakmıştır. Küreselleşmeyi kaçınılmaz ve somut hale getiren ise onun zaman ve mekan boyutunun ötesine geçerek tüm insanlığı etkileyen bir dönüşüme yol açmasıdır (Altıntuğ, 2007:8). Hayatın her safhasında etkili olmaya başlayan küreselleşme, “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel” alanlarda bazı ortak değerlerin, yerel ve ulusal sınırları aşarak, dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir (Dikici, 2008: 39). Küreselleşme ile ilgili süreci Riefler (2012:26) ise “ülkeler arasındaki engellerin azaltılmasını ve daha yakın ekonomik, politik ve kişisel etkileşimler kurulmasını teşvik eden bir süreç” olarak ifade etmiştir. Özellikle teknolojinin etkisiyle gelişen telekomünikasyon, internetin ortaya çıkışı, medya ve taşımacılık sektöründe görülen gelişmeler dünya çapında yatırımlara yol açmış, üretim teknikleri başta olmak üzere, pazarlama, lojistik gibi temel pazarlama bileşenlerinin de gelişmesine neden olmuştur. Böylece küreselleşme büyük kuruluşların büyüme ve kar arayışı kararında küreselleşme temel bir faktör halini almıştır. Bu sürecin hızlanmasıyla, işletmelerin faaliyet alanları, rekabet şekilleri, örgütsel yapıları ve yönetim anlayışları değişmeye başlamıştır (Tağraf, 2002:33).

Küreselleşme 1990’lar da etkisini ekonomik alan başta olmak üzere sosyal ve politik alanda göstermiştir. Oluşturulan birlikler, ticaret ortaklıkları iletişimdeki artış ile mal ve hizmet akışının hızlanmasına ve bunun sonucu olarak dünya üzerindeki tüketicileri “küresel tüketicici” haline dönüştürmüştür. Küreselleşme ile beraber gelen standartlaşma ise toplumları aile düzeninden iş yaşantısına kadar değiştirmiştir. İşletmeler yeni küresel pazarlara açıldıkça

standartlaşma ile ölçek ekonomisinin getirdiği maliyet avantajlarından faydalanmışlardır. Günümüzde işletmelerin başarısı için sadece standartlaşma yeterli olmamaktadır. Hem küresel düşünen hem de yerel davranabilen işletmeler daha başarılı olmaktadır (Ritzer ve Ryan, 2002: 51).

Bu çalışmada küreselleşmenin gelişiminden itibaren literatürde yer alan “yeni ekonomi”, “teknoloji”, “endüstri 4.0” gibi kavramlara değinilecektir. Ardından endüstri 4.0’ın Türkiye’de yansımalarından bahsedilerek, sonuç kısmında özellikle küçük ve orta büyüklükteki firmaların endüstri 4.0’ten nasıl etkileneceği ve neler yapabileceği tartışılacaktır. Bu çalışma gelecek çalışmalar için keşifsel bir araştırma niteliğindedir.

Küreselleşme, Yeni Ekonomi ve Endüstri Devrimleri

Bugün küreselleşmeyi en genel hali ile tanımlamak istersek, dünya ölçeğinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme, fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekanların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, kısaca dünyanın tek Pazar haline gelmesidir (Balay, 2004:62).

Küreselleşme ile birlikte yeni ekonomik bir düzen oluşmuştur. Bu düzen küçülerek ucuzlayan ve her noktaya ulaşmaya başlayan teknolojinin oluşturduğu bir ekonomik düzendir. Bilinen ekonomi kurallarının uygulanmasının zor olduğu bu ekonomik düzen “yeni ekonomi” olarak nitelendirilmiş, yeni buluş ve düşüncelere açık olan ve bu yeni buluşların mal ve hizmet üretimine uyarlanmasına olanak tanıyan, yeni iş alanları yaratarak, yaşam standartlarını yükseltebilen bilgi temelli ekonomi olarak genel bir tanımla yapılmıştır (Coşkun, 2005: 244).

Yeni ekonominin temelini oluşturan bilgi, Özellikle gelişmekte olan “Bilgi Topluluklarında” bilgi, artan şekilde bilgisayar ve iletişim ağları üzerinden kodlanmakta ve iletilmektedir (OECD: 1996:6). Yeni ekonomiyi belirleyen ve destekleyen dört temel güç (1) Dijitalleşme ve bağlantıcılık, (2) İnternette patlama, (3) Yeni aracı türleri, (4) Kişiyi özel farklılaştırılmış üretilmektedir. (Kotler ve Armstrong, 2006: 553-554).

Küreselleşme teknolojinin gelişimi ile paralel bir şekilde büyümüştür. Teknolojinin iletişim teknolojilerinde yarattığı hızlı süreç beraberinde ekonomilerinde birbirine yakınlaşmasına olanak tanımıştır. 18. Yy da İngiltere’de başlayan 1. sanayi devrimi ile birlikte su ve buhar gücünü kullanan makinelerle fabrikalaşma başlamıştır. Bu aşamada emek gücü harcanarak, hammaddeler işlenir, enerji ile makineler çalıştırılır. Sürecin sonunda ise ürün elde edilerek bu üründen gelir elde etme hedeflenir (Aksoy, 2017:36). 2. Sanayi devrimi ise 20. Yüzyılın başında elektrik enerjisine dayanan kitlesel iş gücü üretiminin sembolü olarak başlamıştır (Lu, 2017:1). Daha sonra ise, üretim sistemlerinin analog olmaktan çıktığı ve dijital sistemlerin sanayide yer aldığı Üçüncü Endüstri Devrimi (Endüstri 3.0) ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2018: 546). 4. Sanayi devrimi ise (Endüstri 4.0) heterojen veri ve bilgilerin bütünleşmesine dayanan siber fiziksel sistemlerin karakteristiğinden oluşur (Lu, 2017:1). Sistemlerin endüstri 4.0’a dönüşümüne kadar olan süreçte ise teknolojinin yaratmış olduğu etki ise son derece etkilidir. Endüstri 4.0 2011 yılında Almanya’da ki Hannover Fuarı’nda lanse edilmiştir. Avrupa’da ki borç krizine bir cevap olan Endüstri 4.0, Alman hükümeti’nin, küresel Alman üretimini teşvik etmek ve pekiştirmek için sunduğu bir stratejidir (Zhou, Zhou, 2015:2147). Özellikle Çin’in ucuzlayan iş gücüne alternatif olarak bakılan dijital ve akıllı sistemlerle donatılmış fabrikalara yoğunlaşan endüstri 4.0 yeni teknolojiyi de beraberinde getirmiştir.

Akıllı üretim olarak da nitelendirilen dijitalleşme süreciyle beraber yeni teknoloji faktörlerinden de sıklıkla bahsedilmekte olup üretimin her aşamasında yapay zeka sistemleri

ile bilgi alışverişi mümkün hale gelirken, siber-fiziksel sistemler ile nesnelerin iletişimi sağlanacaktır (Gabaçlı, Uzunöz, 2017:150).

Endüstri 4.0'ın Temel Unsurları

Karmaşık ve esnek sistemlerden oluşan endüstri 4.0 dijital üretim teknolojisini, ağ iletişim teknolojisini, bilgisayar teknolojisini, otomasyon teknolojisi gibi bir çok alandaki yeniliği içerir (Zhou, vd. 2015:2149). Hofmann ve Rüsch (2017) tarafından Endüstri 4.0 için tanımladığı temel unsurlar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Siber- Fiziksel Sistemler

Siber fiziksel siste yaklaşımı fiziksel araçlarla (sensörler, kameralar ve lazer tarayıcılar) ve siber (bilgi yoğun) unsurların anlık bağlantılı analitik sistemler oluşturarak, gerçek dünyadaki senaryoların dinamik değişikliklerine akıllıca cevap vermeye çalışır (Hofmann, Rüsch 2017:24; Akanmu, Anumba, 2015:517). Sanal modellerin ve fiziksel yapının entegrasyonu, kaynak takibi ve faaliyetlerin izlenmesi için büyük bir çaba gösterir ve böylece üretkenliği ve güvenliği artırır. Bu durum üretim süreçlerinde tamamen kontrol, gözetim ve şeffaflık sağlayarak verimliliği artırır.

Nesnelerin İnterneti

Artan sayıdaki fiziksel ürün, veri elde edip, verileri izleyip, insanlarla ve diğer ürünlerle iletişimde bulunmaktadır. Özellikle tüketici uygulamalarıyla ev aletlerine olan bağlantılar son zamanlarda dikkat çekmektedir (Strange, vd. 2017: 173). Güzellik devlerinden L'Oreal'ın, tüketicilerin fırçalama tekniklerini geliştirmelerine yardımcı olmak için sensörlerle dolu akıllı bir saç fırçası geliştirmesi (www.bbc.co.uk/news/technology-38503932) bu duruma en iyi örneklerdendir. Akıllı ve bağlantılı ürünler, geleneksel ürünlerin sınırlarını aşarak ürünlerin kullanımında yeni işlevler ve daha fazla güvenlik gibi fırsatlar sunar. Ürünlerin bu değişen doğası ise değer zincirlerini de bozarak, şirketlerin neredeyse yaptıkları her şeyi yeniden değerlendirmeye ve düşünmeye zorlamaktadır (Porter, Heppelmann, 2014:4). Bu nedenle nesnelerin interneti birçok ekonomik fırsat yaratacağı ve en umut verici ama aynı zamanda yıkıcı bir teknoloji olması beklenmektedir (Hofmann, Rüsch, 2017: 25).

Akıllı Fabrikalar

Endüstri 4.0'ın temelini oluşturan noktalardan birisi olan akıllı fabrikaların ilk denemesi yine Almanya'da Kaiserslautern'deki bir tesiste yapılmıştır. Sabun yapmak için şişelere hangi renk sıvının konulacağı bilgisinin şişenin üzerindeki bir çipte yer alması ve renk oranlarından karışım miktarına, şişe kapağı renginden, etiketin üzerinde neler yazması gerektiğine kadar özellik çip tarafından makineye aktarılması denenmiş ve başarılı olmuştur. Akıllı fabrikalar geleneksel otomasyon sisteminden daha bağlantılı ve esnek sistemlere doğru bir sıçramayı temsil etmektedir (Deloitte, 2017:1). Üretim tamamen sensörler ve otonom çalışan sistemlerle donatılır (Lasi vd. 2014:4). Akıllı fabrikalarda bulunan akıllı unsurlar ise sensörler, mikroişlemciler, veri deposu, kontrol ünitesi, yazılım, gömülü işletim sistemi ve gelişmiş kullanıcı arayüzdür (Porter, Heppelmann, 2014:5). Akıllı fabrikaların bazı temel özellikleri ise, bağlantılılık, uygunluk, şeffaflık, yenilikçilik ve çevikliktir. Bu özellikler üreticilere varlık ve sistemlerini daha fazla görünür kılarken, geleneksel fabrikaların karşı karşıya kaldığı bazı problemleri daha kolay idare etmesine, verimliliğin artmasına, değişen müşteri ve tedarikçi ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermektedir (Deloitte, 2017:6-7). Akıllı fabrikalarla üreticilerin büyük bir potansiyele sahip olması beklenmektedir. Ancak bu gelişmeler beraberinde iş gücünde niteliğin artarken çalışan sayısının ve rollerinin değişeceğini de göstermektedir.

Endüstri 4.0 ve Türkiye

İşletmelerin değişen sanayi yapısına ayak uydurarak sürdürülebilir rekabeti nasıl sağlayacağı konusu ise hem dünyada hem de ülkemizde yanıt bulması gereken en önemli sorulardandır.

Porter’a göre rekabetçi üstünlüğü elde etmek için öncelikli olarak firmalar kendilerini farklılaştırabilmeli ve böylece rakiplerine göre daha düşük maliyetle daha uygun bir fiyat sunmalıdır. Her ürün şirketi, akıllı, bağlı yetenekleri ürünlerine nasıl dahil edeceğine karar vermek zorunda kalacaktır. Ancak bundan sadece ürünün kendisi etkilenmeyerek, akıllı bağlantılı ürünlere geçiş, değer zincirinde yeni uygulamaları da yaratacaktır (Porter, Heppelmann, 2014:13-14). Bu yeniliklere ayak uyduramayan firmalar ise rekabete yenik düşerek piyasadan çekilecektir.

Türkiye’de Endüstri 4.0 reformu belirli sektörlerde, yabancı firmaların desteği ve hükümet teşvikleriyle adım adım ilerletilmeye çalışılmaktadır. TÜSİAD, Samsung Electronics, Deloitte ve GfK’nın işbirliği ile ilk kez gerçekleştirilen “Türkiye’deki Dijital Değişime CEO Bakışı” çalışması Türkiye’de farklı sektörlerde faaliyet gösteren, önde gelen 58 şirket üst düzey yöneticisinin, şirketlerinin dijital değişimi nasıl algıladıklarını, nelere odaklandıklarını ve değişim sürecini nasıl yönettiklerini anlama amacıyla 29 Eylül 2015 ile 15 Ocak 2016 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu araştırma sonuçları dijital değişimin, Türkiye’de üst düzey yöneticiler tarafından desteklendiği, ancak değişimin birbirinden bağımsız olarak geliştirilen ve yönetilen inisiyatifler çerçevesinde yürütüldüğü, dijital teknolojilerden beklenen faydanın sektöre göre değiştiğini ortaya çıkarmıştır. Yüksekbilgili ve Çevik (2016:434) çalışması ise Türkiye’nin şu anda Sanayi 2.5 diyebileceğimiz bir konumda olduğu vurgulanmış ve yöneticilerin Endüstri 4.0 ile beraber üretimde kas gücü yerini, beyin gücüne bırakacağı konusunda görüş birliğine vardığı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar, Türkiye tam olarak 4. Endüstri devrimine geçiş yapamamış olsa da, Endüstri 4.0 ile ilgili bilinç oluşmuş durumdadır (Yüksel, Şener, 2017: 299).

Endüstri 4.0’ın Maliyetlere ve Rekabete Etkisi

Akıllı ve bağlantılı ürünlerin ortaya çıkışıyla bir çok endüstri kolu (otomotiv, tarım, kozmetik, internetle bağlantılı iş kolları) bu durumdan etkilenmiştir. Firmaların ürünlerini müşteriler tarafından nasıl kullanıldığını bilmesi firmalara müşterileri daha kolay segmentlere ayırmasını ve distribütörlere olan bağlılığını azaltmasını sağlamıştır (Porter, Heppelmann, 2017: 10). Kimi yerlerde dağıtımın dronelar aracılığı ile sağlanması araçların ortadan kalkmasına, iş gücü verimliliğinin artmasına ve orta vadede iş gücü maliyetlerinin düşerek işletmelerin üretim yeri kararlarını daha az üretim maliyetine aynı zamanda müşterilere daha yakın şekilde almasına olanak sağlamıştır (Strange, Zucchella, 2017:179). Endüstri 4.0 geleneksel süreçleri optimize ederek daha düşük maliyetli süreçlerin gelişmesini sağlar. Bunun dışında daha tahmin edilebilir envanter, daha etkin personel kiralama yada alma kararları gibi operasyon ve süreçlerdeki değişkenliği azaltmaktadır (Deloitte, 2017). Müşterilerin pazarlık güçleri artarak, kendilerine özel kişiselleştirilmiş ürünleri satın alabilmeleri, ürün ve hizmetler hakkında daha fazla bilgi sahibi olarak, ürün performansına göre bir rakip firmadan diğerine geçebilme şansları artmıştır. Bu durum da işletmeler arasındaki rekabetin artmasına sebep olmuştur.

Endüstri 4.0 ile yeni sektörlerin ortaya çıkması kolaylaşmıştır. Yenilikçi iş modelleri yeni dijital teknolojilerin ortaya çıkmasıyla daha da hız kazanırken, Amazon, Alibaba, Hepsiburada gibi platformlarda ürünlerin dağıtımı da daha kolay hale gelmiş ve bu da küçük firmaların küresel pazarlara girmesini kolaylaştırmıştır (Strange, Zucchella, 2017:179). Akıllı ve bağlantılı sektörlerde yeni girmek isteyen firmalar ise yüksek sabit giderler, daha karmaşık ürün dizaynları ve yerleşik teknolojiler gibi bir takım zorluklarla karşılaşacaktır (Porter, Heppelmann, 2017: 11).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Endüstri 4.0 ya da 4. Endüstri devrimi olarak da nitelendirilen bu kavram, esasen siber fiziksel sistemlerin üretim sürecine entegrasyonu olarak tanımlanabilir (Schöreder, 2017:4). Belirli

sektörlerdeki büyük firmalar başta olmak üzere değer zincirindeki tüm unsurlara katkı yapacak olan bu devrimin belirli avantajları aşağıdaki gibidir. (Fonseca, 2018:387).

- Pazara giriş süresini kısaltarak, yeni ürün ve hizmetlerin üretimini ve geliştirilmesini daha hızlı ve yüksek inovasyon kapasitesiyle yerine getirmesi,
- Alıcılarda oluşan bireysel tüketici taleplerinde artan “özelleştirme” isteklerini daha fazla gözetmesi,
- Artan esneklik ile daha hızlı ve çok yönlü üretim süreciyle küçük miktarlarda yüksek kalitede ve maliyet etkin üretimler yapabilmesi,
- Daha az kurumsal hiyerarşiyle merkezi olmayan karar verme esnekliği,
- Ürünlerin ve hammaddelerin fiziksel özelliklerini ve değerlerini mümkün olduğunca koruyarak, daha verimli ve kapalı döngülerle artan kaynak verimliliği sağlaması,
- Mekanizasyon, otomasyon, dijitalleşme ve bağlantılılık, minyatürleşme gibi gelişen teknolojik yenilikler getirmesidir (Lasi vd. 2014:240).

Endüstri 4.0’ın yaratacağı avantajların yanında bir takım problemleri de beraberinde getirecektir. Endüstri 4.0 uygulamalarının yürütülmesi ve yayılma derecesi firma büyüklüğüne göre değişmektedir. Özellikle dünyada tüm ülkelerin ekonomilerinde ciddi bir payı olan küçük ve orta ölçekli firmalar olduğu düşünülürse, bu firmaların her birinin endüstri 4.0’a ayak uydurması çok zor olacaktır. Bu zorluklar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Akıllı araçların gelişimi; farklı üreticilerin farklı araç konfigürasyonları ve akıllı araçların gelişimine olan ihtiyaçları daha çok zaman ve para gereksinimi yaratması (Zhou, vd. 2015:2150). Bu kaynakların bulunması küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için çok daha zor olması.
- Dijital stratejiden yoksunluk; işletmelerin otomasyon yazılımlarını güçlendirmelerinin pahalı olması ve özellikle bazı işletmelerin IT departmanlarının bulunmamasından dolayı endüstri 4.0’a geçişte işletme sahipleri ya da yöneticilerinin endüstri 4.0 değerlendirmelerini yapmak zorunda kalması ve doğru dijital çözümlerin gerçekleşmemesi (Schöreder, 2017:11).
- Standartlardaki yetersizlik ve eksik veri güvenliği; özellikle bir değer zinciri içerisindeki işletmeler, tedarikçisi olduğu büyük işletmenin vermiş olduğu standartlara uyum sağlar. İşletmenin genel standartlarındaki eksiklikler ise küçük ve orta büyüklükteki işletmenin değer yaratan ağlara katılmasını zorlaştırır ve farklı standart veya normlara sahip olması da işletmenin hareket kabiliyetini kısıtlar (Schöreder, 2017:12).

Endüstri 4.0’ın avantajlarının yanında uygulamadaki zorluklarının dikkate alınarak çeşitli çözüm önerileri geliştirilmesi gerekmektedir. Buna göre öncelikli olarak işletmelerde yapılması gereken dijital değişimin bir lider tarafından yürütülmesi ve CEO ve yönetim kurulu desteğinin olmasıdır. Büyük işletmeler KOBİ’lere göre daha avantajlı görünmekle birlikte dijitalleşme sürecinde şirketlerin teknoloji konusunda büyük düşünceleri ama küçük başlangıçları, hızlı örneklemeye yetkinlikleri geliştirmeleri, aktif bir şekilde uygulamanın her aşamasında test etmeleri ve zamanla ölçeklendirmeleri gerekmektedir. (Deloitte, 2016). Devlet öncülüğünde özellikle küçük ve orta ölçekli firmalara yeni endüstriyel devrimde neler yapabilecekleri konusunda eğitimler verilerek çeşitli politikalar geliştirilmesi önem taşımaktadır. Nitelikli iş gücü açığının kapatılması için gereken adımlar atılmalı ve eğitim sisteminin endüstri 4.0’ı yakalayabilecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yatırım maliyetlerinin yüksekliği ve alt yapı eksikliği sorunlarının devlet teşvikleri ve çeşitli sektörel oluşumlarla giderilmesi yöneticilerin endüstri 4.0 konusuna daha olumlu yaklaşımlarını sağlayacaktır. Bu noktada farklı veya aynı sektörden KOBİ’lerin işbirliği ve güç birliği modeli oluşturmaları, deneyimlerini paylaşmaları ve kamunun, akademinin ve sektörel/mesleki derneklerin bu konuda yol gösterici olmaları gerekmektedir (Ulusoy, 2018: 123).

KAYNAKÇA

- Akanmu, A., Anumba, J.C. (2015). "Cyber-physical systems integration of building information models and the physical construction" , Engineering, Construction and Architectural Management, Vol. 22 No. 5, ss. 516-535.
- Aksoy, S. (2017). Değişen Teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı Anlamaya Dair Bir Giriş. Sosyal Araştırmalar Vakfı, Katkı, Sayı 4, ss.36-44.
- Altıntuğ, N. (2007). Küresel Rekabet Ortamında Ayırt Edici ve Sürdürülebilir Üstünlükler Bağlamında Temel Yetenek Tabanlı Stratejiler ve Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:37, Sayı:2, ss.61-82.,2004.
- Coşkun, N. (2005). Elektronik Ticaretin Gelişimindeki Temel Dinamikler ve Gelişimi Önündeki Engeller. 243-257.
- Deloitte (2016). "Türkiye'de ki Dijital Değişime CEO Bakışı". <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/turkiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf>
- Deloitte (2017). "The smart factory, responsive, adaptive and connected manufacturing", University Press.
- Dikici, M. (2008). İnsanlığa Dayatılan Küreselleşme. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Fonseca, M.L. (2018). "Industry 4.0 and The Digital Society: Concepts, Dimensions and Envisioned Benefits". Proceedings of the 12th International Conference on Business Excellence 2018, 386-397. DOI: 10.2478/picbe-2018-0034, pp. 386-397, ISSN 2558-9652.
- Hofmann, E., Rüş, M. (2017). "Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics", Computers in Industry 89 (2017) 23–34.
- Gabaçlı, N., Uzunöz, M. (2017). "IV. Sanayi Devrimi: Endüstri 4.0 ve Otomotiv Sektörü". 3rd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 09-11 Nov. 2017.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2006). Principles of Marketing. 11th ed. New Jersey: Prentice Hall. Upper Saddle River.
- Lasi, H., Kemper, G-H., Fettke, P., Feld, T., Hoffmann, M. (2014). "Industry 4.0". Business & Information Systems Engineering, 4. 239-242. DOI 10.1007/s12599-014-0334-4
- Lu, Y. (2017). "Industry 4.0: A Survey On Technologies, Applications and Open Research Issues". Journal of Industrial Information Integration 6 (2017) 1–10.
- Porter, E.M., Heppelmann, E.J. (2014). "How, Smart, Connected, Products are Transforming Competition", Harvard Business Review , 11, 2014, 1-23.
- Riefler, P. (2012). Why Consumers Do (Not) Like Global Brands: The Role Of Globalization Attitude. GCO And Global Brand Origin, International Journal Of Research In Marketing. 29(1): 25–34.
- Ritzer, G., Ryan, M. (2002). The Globalization of Nothing, Postmodernism, Globalization, and Politics. Social Thought & Research, Vol. 25, No. 1/2, ss. 51-81.
- Schröder, C. (2017). "The Challenges of Industry 4.0 for Small and Medium-sized Enterprises". <http://library.fes.de/pdf-files/wiso/12683.pdf>.
- Strange, R., Zucchella, A. (2017). "Industry 4.0, Global Value Chains and International Business", Multinational Business Review, Vol. 25 Issue: 3, pp.174-184, <https://doi.org/10.1108/MBR-05-2017-0028>.
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2.

Ulusoy, G. (2018). “İmalat Sektöründe Endüstri 4.0 Dönüşüm Çabaları: Bazı Gözlemler”. İktisat ve Toplum Dergisi, Sayı 92. 121-123.
www.bbc.co.uk/news/technology-38503932 (Erişim Tarihi, 22.08.2018).
Yıldız, A. (2018). “Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar”, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22 (2), 546~556, 2018.
Yüksel, N.A., Şener, E. (2017). “The reflections of digitalization at organizational level: industry 4.0 in Turkey”, Journal of Business, Economics and Finance -JBEF (2017), Vol.6(3),p.291-300.
Yüksebilgili, Z., Çevik, Z.G. (2018). “Endüstri 4.0 Bağlamında Türkiye’nin Yerine İlişkin Güncel ve Gelecek Eksenli Bir Analiz”, Finans, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, ss. 422-436.
Zhou, K., Liu, T., Zhou, L. (2015). “Industry, 4.0: Towards Future Industrial Opportunities and Challenges”. 12th International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD).ss.2147-2152.

BİR MUTASAVVIFIN ROMANI: YESİLİ HOCA AHMET -SEMBOLİK ANLATIM AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM-

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Nevşehir/TÜRKİYE

ÖZ

Türk edebiyatında Hoca Ahmed Yesevî'yi en güzel anlatanların başında Mustafa Necati Sepetçioğlu gelir. Anadolu'nun manevî mimarı olarak ele alınan Yesevî'yi "Yesili Hoca Ahmed" üçlemesinde ele alan Sepetçioğlu'nun bu eseri dikkatli araştırmanın, büyük bir emeğin ürünüdür. Doğumundan öncesini de içine alan, geniş bir zaman dilimini anlatır. Tarihi gerçekliği değiştirmemeye dikkat eden yazar, Yesevî felsefesini roman üslûbuyla anlatır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Hoca Ahmet Yesevî, tarih, Roman.

NOVEL OF A SUFİ: YESİLİ HODJA AHMET -AN APPROACH IN TERMS OF SYMBOLIC EXPRESSION-

ABSTRACT

Mustafa Necati Sepetçioğlu leads to the writers who tell Hodja Ahmed Yesevi the best. Mustafa Necati Sepetçioğlu treats Yesevi who is treated as the spiritual architect of Anatolia in his work that is formed three volume called by "Yesili Hodja Ahmed". This work is product of a careful research and a great effort. This work narrates a large period which includes previous of birth of Yesevi. The writer who pays attention not to change the historical reality narrates the philosophy of Yesevî with the style of novel.

Keywords: Türk Edebiyatı, Hoca Ahmet Yesevî, history, novel

Türk kültürünün dinamiklerini sanat eserleri vasıtasıyla geleceğe taşımak en tutarlı ve en emin yolken maalesef sanat eserlerinde yeterince yer alamamıştır. Edebiyat, sinema, resim musiki ve sanatın diğer kollarında bugüne kadar Türk kültür ve medeniyetini işleyen eserler nitelik ve nicelik açısından yeterli değildir. Bu çerçevede anlatmakta geç kaldığımız isimlerden biri de şüphesiz Hoca Ahmet Yesevî'dir. Bir buçuk asrı geçen Türk tiyatrosu tecrübesi içerisinde Hoca Ahmet Yesevî'nin sadece üç eserde ele alındığı (Şengül 2011:425) düşünülürse ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır. Roman ve hikâye başta olmak üzere kurmaca ve kurmaca dışı metinler açısından da durum pek farklı değildir.

Biz bu çalışma ile Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun çünkü Türkiye'nin manevî mimarlarından biri olarak gördüğü Hoca Ahmed Yesevî'yi Türk romanında en geniş şekilde ele alan *Yesili Hoca Ahmed* üçlemesini sembolik unsurlar açısından ele alacağız. Bunlar, nehir romanın ciltlerine isim olan ses, ışık, hurma, akdoğan, aydınlık ve mühür gibi unsurlardır.

Yesili Hoca Ahmed üçlemesi, önce *Sesler ve Işıklar* ve *Aydınlığın Mührü* ismiyle iki ciltte, sonra da *Sesler ve Işıklar*, *Hurmaliğin Akdoğanı* ve *Aydınlığın Mührü* ismiyle üç ciltte yayınlandı. Biz bu çalışmada eserin ilk baskısını esas alacağız.

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hoca Ahmet Yesevî'yi ailesi, kültürel çevresi ve yaşadığı mekân itibarıyla ele alış biyografik romanları hatırlatsa da, eser baştan sona sembolik öğelerle örülmesi bakımından dikkat çekicidir.

Aslında Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Hoca Ahmet Yesevî'ye ve onun düşüncelerine duyduğu ilgi 1972'lere kadar gider. Bu tarihte kaleme aldığı "Dünkü Türkiye'nin ilk eserlerinden biri olan *Anahtar*'da kurguladığı Ahmet Yesevî'yi sonraki yıllarda ne şekilde ele alacağının ipuçlarını verir. Eserdeki önemli sembollerden biri olan "hurma" *Anahtar*'da kurgulandığı şekliyle son kitabına da yansır. Eser, nehir roman olmasından dolayı geniş bir zaman dilimi içerisinde yaşanan olayları çok geniş bir coğrafyada ve yine çok geniş şahıs

kadrosuyla anlatır. *Sesler ve Işıklar, Hurmalığın Akdoğanı, Aydınlığın Mührü* eserin üç değişik safhasını temsil eder.

Sesler ve Işıklar'da Allah'ın Resulü Muhammed'in muştusunun peşine düşülür. Onun gelmesinin yaklaştığı ses ve ışık sembolleriyle anlatılır. Bu aynı zamanda bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçişteki arayışların da ifadesidir. *Hurmaliğin Akdoğanı*'nda emanetçinin emanetini özenle saklayıp, gerçek sahibine ulaştırması anlatılır. Diğer bir ifade ile söz konusu ciltte İslamiyet'in bu topraklarda yeşermesinin hikâyesi vardır. *Aydınlığın Mührü* ise karanlıkların aydınlanmasının, Yesili Hoca Ahmet'in hikmetleri ile yakılan kutsal ışığın Türkistan'dan Anadolu'ya yola çıkışının hikâyesidir (Şengül 2007:264).

Üçleme, toplam otuz iki bölümden meydana gelir. Bu bölümlerin dokuzu birinci cilttedir. Eserin çatısını ilk üç bölüm oluşturur. Birbirinden farklı zaman ve mekânlarda geçen olayların anlatıldığı bu üç bölümün ilkinde Oğuz Han'ın son anlarında torunlarına yüklemek istediği misyon anlatılır. İkincisinde Hazreti Peygamberin Medine'deki hicret yıllarında İslamiyet'in Türklerin elinde yayılıp güçleneceğini ve böylece 'Kubbet-ül Türkiyye' önderliğinde 'Ümmet-ül İslamiye'nin doğacağını müjdelemesi hikâye edilir. Üçüncü bölümde ise, Kanturalıoğullarının on yedincisi olan Arslan Baba'nın ağzından İstemi Han, Bumin Kağan, Bilge Kağan ve Kültigin Bey zamanında ülke birliğinin kurulduğu, milletin özgürlüğün lezzetini, tadını yaşadığı belirtilerek Oğuz Han'dan Kültigin'e uzanan bu süreçte, sırt sırta, el ele verilerek, ülkenin yüceltiği ve milletin ululandığı belirtilir. Kültigin'in erken ölümünün Ötüken ormanının havasını bozacağına dair kuşku anlatılır. Nitekim ertesi yılın aynı aylarında Bilge Kağan'ın zehirlenerek öldürüldüğü duyulur.

Aktüel zamana kadar gelişen olaylar, Kopuzcunun ağzından anlatılır. Kopuzcunun hikâyesi, Oğuz Han'ın hasta yatağında Uluğ Türk'e atası İrkıl Ata'nın düşünde "*Doğudan Batıya altın yayın geceyi delip geçen gümüş oklarını*" sormasıyla başlar. Bundan sonra gelişecek olayların çatısı Uluğ Türk'ün yorumu üzerine oluşturulur: "*Yay sensin Oğuz Han, altın yay sensin! Doğudan Batıya akmağı dilerdin... okların, gümüş okların senin çocuklarındır, torunlarındır. Doğudan ışığını alacaklar, Batıyı ısıtacaklar*" (Sepetçioğlu, 2002: 1/11).

Romanda, Kanturalıoğlu Arslan Bey'in Hazreti Peygamberi ziyaret maksadıyla kutsal topraklarda gittiği, bu ziyaret sonrasında hendek kazan işçilerin açlığını gidermek için, Allah'ın Resulü Muhammed'in emriyle Habeşli Bilal'in herkese birer tane paylaştırdığı hurmalardan yere düşen son hurmayı alarak, zamanı geldiğinde sahibinin gelip isteyeceğini söyledikten sonra, Arslan Baba'ya emanet etmesiyle birlikte üçlemenin ana düğümü atılmış olur. İlk bölümden itibaren bütün ses ve ışıkların işaret ettiği bu çocuğun İbrahim Şeyh'in oğlu Ahmet olduğunun anlaşılmasından sonra, okuyucunun zihnini diri tutmak adına yeni merak unsurları oluşturulur. Ancak bunlar Yesili Hoca Ahmed'e bağlı olarak geliştirilen, çatışmadan ziyade anlatımın ön planda olduğu merak unsurlarıdır. Birbiri ardınca oluşturulan bu düğümler kısa sürede aydınlatılır.

Kanturalıoğullarının bütün Arslan Beyleri Oğuz Han, İrkıl Ata, Uluğ Türük hatta onlardan da öncesinden başlayarak Arslan Baba bedeninde, ruh özünde can bulmuş, Allah'ın Resulünün buyruğuna girerek, sonsuzluğun özgür köleliğine soyunmuşlardır. Allah'ın Resulü; "*Buyurmadan buyuran bir sessiz söyleşi dilinde*" Arslan Baba'yı, Türkistan'a geri gönderir; ne zaman, nerede, nasıl bulacağı ya da karşılaşacağı bilinmez birine verilecek "*bir emânetin emânetçisi*" (Sepetçioğlu, 2002: 1/70) seçer, omuzlarına altından kalkılması zor bir sorumluluk yükler. Üçlemenin birinci cildi, Arslan Baba'nın kendinden önceki Arslan Babalardan aldığı bu emaneti, "*Sesler ve Işıklar*"ı takip ederek, gerçek sahibine ulaştırmak istemesinin hikâyesi kabul edilebilir.

Aktüel zamanın en önemli kahramanlarından biri olan Kanturalıoğlu Arslan Baba merkez alınarak, sürekli bir arayış başlar, emanet olarak aldıklarını sahibine ulaştırmak isteyen, sıkıntısından, hastalıklarından kurtulmak isteyen kadar herkes bir 'ses ve ışık' aramaktadır. Ulaşmak istediği bu 'ses ve ışık'lar, ya kendi problemine ya da toplumun problemine çare olacaktır. Aslında ferdî problem gibi görünen bu konular, epeydir yaşanan toplumsal çürümüşlüğü habercisidir. Bu bölümle birlikte arayışlara Şamanlar da katılır. Hastalığından kurtulmak isteyen, hırsızlık yaptığı için öldürülen oğlunun kuru kafasını boynunda gezdiren babanın utancına kadar birçok olay anlatılır. Birbirleriyle ilişkilendirilen bu olaylar, ana vakaya bağlı olarak gelişir. Hurma ağacı ile sembolize edilen İslamiyet'in bu topraklarda kök salıp büyümesinin ilk ışığı Satuk Buğra'dır. Arslan Baba'nın emaneti teslim edeceği o çocuğun gelişini iyice yaklaşıyor: "Bir zamanlar hurma fidancılarını rüzgârdan ayazdan korusun diye Karacuk Dağı'na bakan güngörmezlerine çevrelenen seksevül ağaçları da hurmaların yürüyüp gelişinden çekinmişler gibi yerlerini terk etmişler, ya kurumuşlar ya sönmüşler terk ettikleri yerlerde hurma ağaçları boy vermiş, salınmış, çoğalmışlardı" (Sepetçioğlu, 2002: 1/115). İslamiyet'in bu topraklarda kök salması, eski inançların zayıflaması anlamına da gelir. Artık o eski yadacılar da yoktur. Olanların da nefesleri yetmez. Bu yüzden suçlar artar, kuraklık baş gösterir. Bütün bu uğursuzlukları ne işitecek ne de ortadan kaldıracak kimse de kalmamıştır (Sepetçioğlu, 2002: 1/183). Nihayet 'sesler ve ışıklar' artık herkesin görüp-duyacağı kadar yakın ve açıktır. Kopuzcunun anlattığı hikâyeyi dinleyenlerden Çinli Kadın Şaman Çömçe Gelin, Manas Destanı'nın yaman Yadacısı Yolay sandığı bir yiğidin ağzından 'sesler ve ışıklar'ın iyice yaklaştığını anlatır. Bu seslerden ve ışıklardan şamanlar da etkilenir. Ancak, değişmek istemeyen veya değişimden rahatsız olanlar vardır. İslamiyet'in bu topraklarda yayılmamasını Çinlilerden başka İran Şiasının azılı Ehl-i Hakçıları ve Hazar Yahudileri de istemez. İbrahim Şeyh, özellikle beklenen emaneti düşmanlardan korumak için karısını kızını alarak öğrencileriyle birlikte Sayram'a gelir. Artık bütün işaretlerin geleceğini haber verdiği ışık, Sayram'da dünyaya gelir. Kızı Gevher Şehnâz'ın doğumunu evlerine düşen bir ışık diye açıklayan babası Musa Şeyh'i hatırlayan Ayşe Hatun, bu sözü kendisine öylesine söylenmiş bir söz diye geldiğini, Ahmet büyüdükçe öyle sıradan sözlerden olmadığını anladığını söyler (Sepetçioğlu, 2002: 2/84) Ayşe Hatun'un bu sözleri, bebek için yeni bir kaderin başlangıcıdır. Daha doğrusu ilk işaretidir. Doğumunu Hazreti Peygamber'in işaret ettiği, kaderinin yoluna baş koyduğu sevgililer sevgilisine benzeyeceğinin ilk işareti. Bu benzetmeyi ilk hocası Arslan Baba ile annesi öldüğünde "*Peygamberin çocukluk yalnızlığında*" (Sepetçioğlu, 2002: 2/357) diyen babası da yapacaktır. İbrahim Şeyh ile Ayşe Hatun'un Türkmen'e ışık olmakta zorlanmaması için oğlan olmasını arzu etmişlerdir. Zaten birçok işaret de bebeğin erkek olacağını gösterir.

Ahmet'in doğumuyla her şey değişir Türkmen'de. O yılın bereketi kat kat geçer bir önceki yılı. Hiç kimse bunun Ahmet'e bağlanmasını yadırgamaz. Başka mucizeler de olur doğumla birlikte. Baksı Bekir, kimse kendisini görevlendirmedeği halde Ahmet'e bakmanın derdine düşer. İbrahim Şeyh Sayram'a geldiğinde kapılarına çöken Ak Potuk adındaki deve yavrusu sadece Ahmet'in yanında sakinleşir. Ahmet'in doğumuyla aynı günlerde Karacukdağı'nın Beyinin de oğlu olur. Bunu bahane ederek İbrahim Şeyh'e yaklaşmak isteyen ve çocukların tahsilinin birlikte yapılmasını teklif eden Karacukdağı'nın Beyi, yine yüz bulamayınca kini bir kat daha artar. Ahmet'in Hazreti Peygambere benzeyen kaderinin ilk işareti gerçekleşir. Annesi Ayşe Hatun Küçük Ahmet'i kızı Gevher Şehnâz'a emanet ederek son nefesini verir. Annesinin ölümünden sonra, yaşının çok küçük olmasına rağmen Ak Potuk'la oynamak yerine okuması gerektiğini düşünen Ahmet'in isteğine uyarak Ak Potuk, hurmalığa Arslan Baba'nın yanına gönderilir. İbrahim Şeyh, Yesi'ye dönme vakti geldiğini düşünür. Yolda fikrini değiştirir ve bir

öğrencisinin yanına Ilıca'ya gider. Burası dağlık bir yerdir. Vaktinin büyük kısmını dağlardaki mağaralarda geçiren Ahmet, ziyaretlerine gelen Arslan Baba'ya, Annesi ölmeden önce rüyasında gördüğü ve babasına anlattığı Hazreti Peygamber'in elindeki hurmayı ne zaman getireceğini sorar. Bu soru Arslan Baba'yı çok sevindirir. Artık asırlardır taşıdıkları emaneti gerçek sahibine verme zamanının geldiğini düşünmektedir. Yesi'ye döndükten sonra hiç ummadığı bir anda gitmesinden kendini sorumlu tuttuğu Çoban Beğrek'i görür. Arslan Baba ile birlikte gelmişlerdir. Arslan Baba'nın yanında emanet de vardır. O gün İbrahim Şeyh, Arslan Baba ve Ahmet arasında, asırlar süren emanetin teslim töreni yapılır:

Babası İbrahim Şeyh ve özellikle Arslan Baba'nın derslerinden sonra hafızlık sınavına alınan Ahmet, büyük bir kalabalığın önünde herkesi kendine hayran eder (Sepetçioğlu, 2002: 2/274). O gün Ahmet'in sınavını yapanlar, zekâsına hayran oldukları Ahmet'in Türkistan'ın beklediği güneş olması ve Oğuz Han'ın töresince yaşayıp onun dilini ayakta tutması için dua ederler (Sepetçioğlu, 2002: 2/271). Bu sınavdan kısa bir süre sonra, babası İbrahim Şeyh ölür. İbrahim Şeyh'in ölürken işaret parmağının Fetih Suresi üzerinde olduğu halde vefat etmesi, Ahmet'in bundan sonraki hayatı için de bir işarettir. Hayatının gönül fetihleriyle geçmesi bu işarete bağlanır. Yine Arslan Baba'nın yanan Hurmalığı ile birlikte buradaki kitaplığın da yanması, kütüphanedeki kitapları okuyarak kazandığı ışığı Türkistan'ın dışına taşıması için bir işarettir. Hoca Ahmet bunu fark eder; ablası ve eniştesiyle vedalaşır, onlara doğacak çocuk erkek olursa adını Beğrek koymaları ricasında bulunarak Şam, Bağdat, Basra, Mekke, Medine'ye doğru yola çıkar. Bu yolculuk onu Kahire ve çevresine, Firavunlar, Peygamber Yusuf, Peygamber Musa, Zekeriya'ya götürür. Buralarda birçok dini, dili ve kültürü tanır. Onun asıl aradığı sahip olduğu ışığı dah güçlü yapacak başka bir ışıktır. Yollar onu Buhara'ya Hemedanlı Yusuf Hoca'ya götürür. Burada dört yıl kalır. Hocası, Ahmet'i kendinden sonraki üçüncü halife ilan eder. Bu ikinci doğuş tıpkı birincisi gibi ishak kuşunun eşliğinde olur. Artık o Yesili Hoca Ahmed'tir. Hikmet (ilim) söylemesi gereken zaman gelmiştir.

Aslında eserin ikinci cildi ile birlikte okuyucunun tanıdığı Yesili Hoca Ahmet, daha öncesinden birtakım sembolik öğeler vasıtası ile okuyucuya sezdirilir. Doğum öncesinden doğumuna ve sonrasına kadar birçok olayla birlikte anlatılan Ahmet'in farklılığı bu öğeler vasıtası ile okuyucunun zihnine yerleştirildiği için, okuyucu bu durumu yadırgamaz. Akbaşlı, alaca kuyruklu kartal, kışın dolunaylı gecelerinde İbrahim Şeyhin evinin çok yakınında uluyan Bozkurt, Çoban Beğrek, Ak Potuk isimli sadece Ahmet'in yanında sakinleşen ve onun doğumuyla birlikte gelen deve yavrusu, Hurmalıkta sadece bir hurmanın çok büyük ve diri bir sürgün vermesi, doğumla birlikte bolluk ve bereketin bir önceki yıldan kat kat fazla olması gibi olağanüstülükler bunlardan bazılarıdır.

Ahmet, doğumundan itibaren farklılıklar gösteren bir çocuktur. Çok sakindir, akıllıdır, yaşlılarından önce konuşur, düşünüp kararlar verir, annesinin cevap vermekte zorlandığı sorular sorar, çevresindekileri hayrette bırakacak tespitler yapar. Bütün bunlar onun farklılıklarını gösteren unsurlar olarak dikkat çeker. Başkalarının oyun oynadığı yaşlarda hafız olur. Hatta bu sınavda bölgenin en önemli hocalarını dahi hayretler içinde bırakır. Başkalarının anlamakta zorlandıklarını kolayca anlar; çözemediği sırları çözer. Hepsinden önemlisi Allah Resulünün kendisine emanet olarak gönderdiği hurmayı emanetçisinden ister. Bütün bunlar metnin anlamına ters düşen unsurlar olarak görülmez.

Mekânların zaman zaman sembolik anlatım unsuru olarak kullanıldığı da görülür. Bunlar daha çok mukayese yöntemiyle verilen kale-tekke, tekke-medresedir. Ona göre kale gücü, sertliği, medrese aklı, tekke muhabbeti ve sevgiyi temsil eder. Tekke yürek demektir. Sevgi burada barınır (Sepetçioğlu, 2002: 2/442-462).

Yesevî, hayata ilmi ve sevgiyi hâkim kılmak istediği için hep bu mekânlarda dolaşır. Gücü temsil edenlerden de onların mekânlarından da uzak durur. Mekânların istenilen renge dönüşmesini 'kale-tekke' karşılaştırmasında olduğu gibi 'çelik kılıç-tahta kılıç' mukayesesini verir. Keskin çelik kılıçların açmak zorunda kaldığı yaraları tahta kılıç kuşanmışlar sararsa oralar yurt olur. (Sepetçioğlu, 2002: 2/527).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, "ses, ışık, hurma, akdoğan, aydınlık, mühür" gibi sembollerin dışında başka sembollere de yer verilmiştir. Bu durum birçok somut varlığın eser içerisinde değişik anlamlar kazanmasını sağlar. Aslında bu unsurlar, Türk-İslam düşüncesinin geliştirdiği, birçoğu eski Türk inancıyla ilgili olan, bir kısmı Türk-İslam tarihinde bir olaya işaret eden veya Türk tasavvuf düşüncesinde geliştirilen sembollerdir. Anlatıcı bu unsurların dış dünyada kazanmış olduğu anlamları eserine taşıyarak her şeyden önce bir anlatım zenginliğine ulaşmış ve okuyucunun zihninde birtakım çağrışımlar yapılmasına zemin hazırlamıştır. Eski Türk inancına ait unsurlar daha çok Şamanların fallarında, dualarında anlamı zenginleştiren unsurlar olarak kullanılır. Mesela dumanlı mor alev, yıkımı; ateşin kırmızıya dönmesi, ölümü; yeşillenerek uzayan alev, bolluğu-bereketi; beyaz akça bir alevin yeşillenerek uzayan bir alevi bastırması, umudu işaret eder. Yine ölenin ruhunun bir hayvana geçtiği ve dünyada kalmaya devam ettiği inancı, Oğuz Han'ın ruhunun bir Akdoğan'a geçtiğinin anlatıldığı bir hikâye ile verilir. Yine eski Türk inancı içerisinde 'yada taşı' gücün simgesidir; Şamanların gücünü gösterdiği bir unsur olarak anlatılır. Yada taşı ve yadacıların güçlerinin azalması eski inancın zayıflamasının sembolik bir ifadesi olarak gösterilir. Minareyi yıktırmak için orada bulunan Hakan'ın ve onu kışkırtan Örgülü Şaman'ın minareden düşen bir taşla ölmeleri, İslamiyet'in yayılmasının önündeki engellerin temizlenmesini düşündürür.

Hurma İslamiyet'i temsil eder. Aynı zamanda kitaptır, bilgidir. Hurmalığın yayılıp genişlemesi, Türkistan topraklarında İslamiyet'in yayılması olarak sembolize edilir. Hurmalığın yanması Yesevî'nin başka mekânlara gitmesinin, ilmini ve görgüsünü artırmasının bir işareti olarak verildiği gibi buğday da bilgi anlamında kullanılır (Sepetçioğlu, 2002: 2/317). Bilginin verileceği en uygun yer tekkedir, medresedir. Yolunca yordamınca ekilmesi, buralarda ehil insanların elinde talebeler yetiştirilmesi anlamına gelir. Badem ağacının kuruması ölüme işarettir. Ceviz kabuğunun içindeki meyve, bilginin özü demektir. Dervişin ceviz yemesi bilginin özüne ulaşması anlamındadır. Heybe, dünya malı anlamında kullanılmıştır. Dervişlerin sarığı aynı zamanda onların kefenidir. Kefenin başlarında taşınması, dervişlerin ölüme bakışını düşündürür.

İslamiyet'in gül ile temsil edilmesi Yesevî'nin tekkesine giden yolun her iki tarafının güllerle donatılmış olması, Türk Tasavvuf edebiyatındaki gül sembolünü düşündürür. İbrahim Şeyh Kur'an okurken ölür, işaret parmağı Fetih Suresi'nin üzerindedir. Arslan Baba da Ahmet'in kulağına aynı sureyi okur. Bütün bunlar, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Anadolu'nun manevî fethine sağlayan Yesevî felsefesinin sembolik ifadesidir. Nevruz, baharın gelişi, tazelik ve diriliktir. Üzüm olgunluk ve yaşın kemale ermesidir. Sel, kötülükleri temizleyen bir unsur olarak anlatılır. İlahî adaletin tecelli ettiğini düşündürür.

Eserde hayvanlara da sembolik anlamlar yüklenmiştir. Akkuş, tazelik, doğum, hayat anlamında kullanılmıştır. Karakuş güz ve hazanı (ölümü); kuzgun, son, nihayet bildiren unsurlar olarak düşünülmüştür. Ak başlı ak kuyruklu ala kartal, haber, işaret demektir. İshak kuşu ve Turgay kuşu eserde güzel haber veren unsurlar olarak düşünülmüştür. Deve, dostluğu, sarı öküz, vefa ve güveni temsil eder. Güle konan eşek arıları ise düşmanlığı temsil eder.

Eserde baştan sona Yesili Hoca Ahmet'in kaderi Hz. Peygamberin kaderine benzer. Ahmet, tıpkı Resulullah gibi küçük yaşta önce annesini, sonra babasını kaybeder. Kendine emanet olarak bırakılan hurmayı dağlık bir yerde –Hazreti Peygambere İslamiyet'in Hira Dağı'nda tebliğ

edilmesini düşündürüyor- Arslan Baba'dan ister. Yüce Peygamber gibi doğduğu kentten ayrılır; muhacir olup göçmenliğin acılarını tadar. Oğlunun ölümüyle evlat acısını yaşar. Nihayet; "Örneğim olan Muhammed altmış üç yaşında bu dünyadan ayrıldıysa ben kalamam! Kalmamam gerekir" (Sepetçioğlu, 2002: 2/542) diyerek, kalan ömrünü yerin altında geçirmek ister: *Yesili Hoca Ahmed* üçlemesinde Anadolu'da gelişen tasavvufi düşüncenin kaynaklarına da işaret edilir. Anadolu'da yetişen büyük mutasavvıfların bu topraklara yerleştirdikleri düşüncenin kaynağı Türkistan'dır ve Yesili Hoca Ahmet'tir. Aşağıya aldığımız kısa örneklerde, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Ahi Evran gibi düşünce adamlarının isimleri ile beraber anılan felsefelerinin kaynaklarına işaret vardır: "Bu gün size söyleyeceğim ilk söz, ilk dersimdir. Eline, beline, diline sahip ol!" (Sepetçioğlu, 2002: 2/453); "Hamlığımı pişir, çiğliğimi fırına ver, ballar balını bulduğumda kovanımın yağmalanmasına izin ver..." (Sepetçioğlu, 2002: 2/422); "Ey ezenler, yaratılanı yaratandan ötürü hoş görmeyenler" (Sepetçioğlu, 2002: 2/465); "Alırken de halkı aldatmayacaksın verirken de!" (Sepetçioğlu, 2002: 2/419).

SONUÇ

Bütün bu özellikleriyle birlikte *Yesili Hoca Ahmed* romanı, Orta Asya Türklerinin dinî tasavvufi hayatında çok önemli yere sahip olan ve bu bölgede "Pîr-i Türkistan" diye anılan Hoca Ahmed Yesevî'nin menkıbevi hayatını, İslâm medeniyetine geçişin hikâyesi ile birleştirilerek anlatır. Böylece tarihten aldığı malzemeyi, Türk tarihinin pek az bilinenleriyle yoğurup, yeniden kurgular. Sepetçioğlu, "Dünkü Türkiye" serisi ile anlattığı olayların kaynağını bu son eseri ile göstermekle yetinmemiş, sayıca fazla ve iç içe geçmiş olayların, değişik zaman ve mekânlarda, kalabalık bir şahıs kadrosu ile birleştirerek ve sembolik unsurlarla bezeyerek çok başarılı bir şekilde aktarmıştır. Bütün bunlardan dolayı, *Yesili Hoca Ahmed* üçlemesi için bir üslûbun romanı da diyebiliriz (Şengül 2007:278).

Sembollerle örülen nehir romanda her sembolün bir kültürel değere işaret etmesi, eserin kültürel motiflerle süslenmesinin yanında anlatıma da zenginlik katar. Böylece İslamiyet'in doğuşundan, Türklerin İslamiyet'i kazanışına, oradan Yesili Hoca Ahmet'e uzanan süreçte gerçekleşen bütün olaylar, sembolik bir dille anlatılarak mistik karakterli bir kurmaca oluşturulur. Bu kurmacanın içinde yer alan bütün inanışlar, birbirini takip eden olayların neticesi olarak görülür. Nehir roman sembolik dil kullanımı açısından da oldukça dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

Sepetçioğlu, M.N. (2002/1): *Yesili Hoca Ahmed -Sesler ve Işıklar-* I. cilt, Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.

Sepetçioğlu, M.N. (2002/2): *Yesili Hoca Ahmed , -Aydınlığın Mührü-* II.cilt, Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.

Şengül, Abdullah (2011) "Türk Tiyatrosunda Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:16, Kış, ss.424-427.

Şengül, Abdullah (2007) *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Son Romanı: "Yesili Hoca Ahmed" Üçlemesi*, Mustafa Necati Sepetçioğlu, (hzl. Hülya Argunşah), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 264-278.

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDAKİ ORTAK SÖZ VARLIĞI

Adilhan ADİLOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi
adilhanadiloglu@hotmail.com

Öz

Türk Dünyasında ortak iletişim dilinin ve müteakiben ortak edebî dilin oluşturulması konusu güncelliğini korumaktadır. Bu konuyla ilgili pek çok öneri sunulmuş ve yine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu öneri ve çalışmaların en önemli olanlarından biri de bütün Türk lehçeleri arasındaki ortak söz varlığının ortaya konulması üzerinedir. Ancak bu tür çalışmaların geneli, az sayıdaki kelimelerle örneklendirilen ve birbirinin benzeri olan önerilerden ibarettir. Hâlbuki yukarıdaki amaca binaen Türk lehçeleri arasındaki eşdeğer kelimelerin tamamının biran önce tespit edilerek ortaya konulması gerekmektedir. Bütün Türk lehçelerinin ortak söz varlığının ortaya konulması için öncelikle her bir Türk lehçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki eşdeğer kelimelerin tespit edilmesi elzemdir.

Bu çalışmada, Kuzey-Batı (Kıpçak) lehçe grubuna giren Karaçay-Malkar Türkçesi ile Güney-Batı (Oğuz) lehçe grubuna giren Türkiye Türkçesi arasında 1200'den fazla eşdeğer kelime tespit edilmiştir. Tespit edilen kelimeler konularına göre değil; alfabetik bir sıralamayla "ses ve anlamca bire bir aynı kelimeler" ve "basit ses değişikliklerine uğrayan anlamca aynı kelimeler" şeklinde iki ana grupta tasnif edilmiştir. Her iki ana grup da kendi içerisinde "isimler" ve "fiiller" şeklinde iki kategoriye ayrılmıştır. Tespit edilen kelimelerin her birinin ilk veya temel anlamları verilmiş, varsa yan anlamları da dâhil edilmiştir. Ayrıca her bir kelimenin kökeni, Eski Türkçedeki veya hangi yabancı dilden girmişse o dildeki şekli parantez içerisinde verilmiş, buna bağlı olarak çalışmamızın değerlendirme kısmında da, tespit edilen kelimelerin kökeni hakkında istatistikî veriler sunulmuştur.

Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri aynı kökten olmasına rağmen, bu lehçelerin öğrenilmesinde ve metin aktarmalarında çeşitli zorluklarla karşılaşılacaktır. Bu zorlukları aşmanın ilk ve en önemli yolu ise Türk lehçeleri arasındaki ses ve anlamca aynı olan eşdeğer kelimelerin tespit edilmesidir. Çalışmamızın, iletişimde, lehçe öğretiminde ve metin aktarma çalışmalarında faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Türkçesi, Türkiye Türkçesi, ortak söz varlığı, eşdeğer kelimeler.

THE COMMON VOCABULARY BETWEEN KARACHAY-BALKAR TURKISH AND TURKEY TURKISH ABSTRACT

The topic concerning the formation of common communication language and subsequently common literary language in Turkish World is still up-to-date. Many recommendations have been submitted and many studies have been made concerning this topic. The presentation of a vocabulary that is common in all Turkish dialects is among the most important ones of these recommendations and studies. Nevertheless, majority of these types of studies consist of recommendations which are similar to each other and exemplified by few words. However, owing to the goal stated above, presentation of all equal words between Turkish dialects is necessary as soon as possible. Identification of the equivalent words between every Turkish dialect and Turkey Turkish is primarily required to present the common vocabulary of all Turkish dialects.

In this study, more than 1200 equivalent words are identified between Karachay-Balkar Turkish that is in the North-West (Kipchak) dialect group and Turkey Turkish that is in the South-West (Oghuz) dialect group. Identified words are not classified according to their subjects but are classified in two main groups which are words that are exactly the same

phonetically and in meaning and synonyms which have been subject to simple phonetic changes. In addition, these two main groups are divided into two categories as nouns and verbs within themselves. First or primary meaning of every identified word is given and if exists secondary meanings are also included. In addition, origin of every word and its form in old Turkish or in the language from which it is imported are given. In connection with this, statistical data is presented regarding the origin of identified words in the evaluation section. Though Turkey Turkish and other Turkish dialects are from the same origin, several kinds of difficulties are encountered while these dialects are studied and text is translated. The first and most important way of overcoming these difficulties is to identify the equivalent words which are the same phonetically and in meaning. We have the opinion that our study will be of use in communication, dialect teaching and text translation.

Keywords: Karachay-Balkar Turkish, Turkey Turkish, common vocabulary, equivalent words.

Giriş

Türk dilinin geçmişte de bazı lehçe ve ağızlara ayrılmış olduğu bilinmektedir. 10. yüzyıl İslâm coğrafyacılarından İbrahim b. Muhammed el-İstahrî, Mesâlikü'l-Memâlik adlı eserinde pek çok Türk kavminden ve onların konuştuğu dillerden bahsederken, bu dillerin bir kökten olduğunu ve bu dilleri konuşanların birbirlerini anladıklarını söylemektedir. Aslında, İstahrî'nin bu ifadelerinde, bir taraftan Türk kavimlerinin dillerinin bir kökten olması ve birbirlerine benzemesi vurgulanırken, bir taraftan da bu Türk kavimlerinin dilleri arasında birtakım farklılıkların olduğuna da dikkat çekilmektedir (Ata-Tulum, 2013:26).

Bununla birlikte, Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi gibi yazı dilleri birer edebî dil olarak kullanılırken, aynı zamanda kendi dönemlerinin Türk Dünyasında ortak iletişim dili vazifesini de görmüşlerdir.

Bilahare, Doğu Türklüğü şeklinde adlandırılan, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında yaşayan Türklerin yavaş yavaş Rus Çarlığı'nın hâkimiyetine geçmesiyle başlayan, bilhassa N.İ. İlimskiy ve N.P. Ostroumov'un eğitim faaliyetleri adı altında Ruslaştırma faaliyetleri neticesinde, geçmişte sadece konuşma dili olan Türk lehçeleri, aralarındaki farklılıklar da öne çıkarılmak suretiyle, birer yazı dili haline getirilmişler ve o dönemde Doğu Türklüğünün ortak edebî dili olan Çağatay Türkçesinin yerini almışlardır.

Bu siyaset SSCB döneminde daha da yoğunlaşarak devam etmiş, her bir lehçede aşağı yukarı aynı anlamda kullanılan Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin yerine Rusçaları ikame edilmiş, söz konusu bu Türk lehçelerinin anlaşılacak derecede birbirlerinden çok farklı "diller" olduğu öne sürülerek, Rusçanın bir ortak iletişim dili olarak kullanılması gerektiği telkin ve teşvik edilmiştir.

Neticede başarılı da olunmuştur. Bu başarının derecesi o kadar yüksektir ki, Rusça, SSCB'de yaşayan Türklerin ortak iletişim dili haline gelmekle kalmamış, neredeyse ana dillerinin de önüne geçerek birinci dili haline gelmiştir. Söz konusu bu Türk lehçeleriyle ortaya konulan edebî eserler vasıtasıyla, her ne kadar bunların işlenmiş birer edebî dil oldukları propaganda edilse de; evde, okulda ve günlük hayatın gerektirdiği ortamlarda bile Rusça konuşulur hâle gelmiştir.

SSCB'nin dağılması ve Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığa kavuşmasıyla bu durum nispeten azalmış gibi görünmektedir. Türk cumhuriyetleri kendi ana dillerine gereken önemi göstermeye başlamıştır. Ancak şunu çok rahatlıkla ifade edebiliriz ki, birbirine çok yakın lehçeleri konuşanlar bile, herhangi bir ortamda bir araya geldikleri zaman, kendi lehçelerini kullanmak yerine Rusçayı tercih etmeye devam etmektedirler. Yani Rusça günümüzde eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yaşayan Türkler arasında birinci dil olmasa bile, ortak iletişim dili olma özelliğini hâlen muhafaza etmektedir.

Ortak Söz Varlığı

Türk Dünyasında bir ortak iletişim dilinin oluşturulması fikri güncelliğini korumaktadır. Bu konuyla ilgili pek çok öneri sunulmuş ve yine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu öneri ve çalışmaların en önemli olanlarından biri de bütün Türk lehçeleri arasındaki ortak söz varlığının ortaya konulması üzerinedir. Ancak bu tür çalışmaların geneli, az sayıdaki kelimelerle örneklendirilen ve birbirinin benzeri olan önerilerden ibarettir. Hâlbuki yukarıda belirtilen amaca binaen Türk lehçeleri arasındaki eşdeğer kelimelerin tamamının biran önce tespit edilerek ortak söz varlığının ortaya konulması gerekmektedir.

Bilindiği üzere bir dilin söz varlığı aynı zamanda o dilin yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses ve anlam değişikliklerini yansıtmaktadır (Aksan, 2007:11). Öte yandan, buna ilave olarak diyebiliriz ki, günümüz Türk lehçeleri bağlamında, farklılıkların yanı sıra, ses ve anlamca birbiriyle aynı veya birbirine çok yakın pek çok kelimenin varlığını da ortaya koymaktadır.

Temel söz varlığı bakımından bugünkü Türk lehçeleri incelendiğinde pek çok kelimenin ortak olduğu görülmektedir. Fiil köklerinin neredeyse tamamı basit ses farklılıkları dışında aynıdır. Zamirler, sayılar, organ adları ve daha pek çok kelime aynıdır. Türk halkları arasındaki ortak iletişim dili işte bu temel söz varlığına dayalı olarak kurulacaktır. Öncelikle bütün Türk lehçelerinin ortak söz varlığını kapsayan büyük bir sözlük çalışması yapılması gerekmektedir. Böylesine önemli ve elzem bir çalışmanın yapılmasını zamana bırakıp da beklemenin bir anlamı yoktur (İbrahimov, 2013:383).

Söz varlığı bakımından bugünkü Türk lehçeleri arasındaki farklılıkların kesin olarak ortaya konulması oldukça zordur. Öte yandan, ortak kelimelerin tespit edilmesi ise çok daha kolaydır. Bunun için ilk safhada, bugünkü Türk lehçelerini “Doğu Türkçesi” ve “Batı Türkçesi” şeklinde iki ana grupta toplayarak, bir ana grupta yer alan lehçeler ile diğer ana grupta yer alan lehçeler arasındaki eşdeğer kelimeler tespit edilmelidir. Sözelimi Doğu Türkçesi ana grubunda yer alan Kıpçak, Özbek, Uygur ve diğer lehçeler ile Batı Türkçesi grubunda yer alan Türkiye Türkçesi arasındaki eşdeğer kelimelerin tamamının tespit edilmesi iyi bir başlangıç olabilir.

Her bir ana grubun kendi içerisindeki lehçeler arasındaki eşdeğer kelimelerin tespit edilmesi konusunda da çalışmalar yapılabilir. Ancak, farklılıkları daha fazla olan Türk lehçeleri arasındaki eşdeğer kelimelerin tespit edilmesi, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk halklarının birbirlerini daha kolay anlamasını sağlamak bakımından daha önemlidir (Koraş, 2014:199-200).

Eşdeğer Kelimeler

Türk lehçeleri bağlamında “eşdeğer kelime” terimiyle, kaynak lehçedeki bir kelimenin, hedef lehçedeki bir kelimeyle, ses ve anlam bakımından aynı olması veya uzmanlık gerektirmeyecek şekilde kabul edilebilir bir örtüşme durumu kastedilmektedir (Uğurlu, 2012:217). Bir başka ifadeyle, her iki lehçede, hem söylenişi ve yazılışı ile hem de anlam bakımından birbirinin aynı veya çok yakın olan kelimeler eşdeğerlik kavramını teşkil etmektedir. Türk lehçeleri arasında eşdeğer kelimeleri, seslerin benzerlik durumuna göre bire bir aynı olan ve basit ses değişikliklerine uğramış olan eşdeğer kelimeler şeklinde; ayrıca kaynak ya da köken bakımından aynı olan ile farklı olan eşdeğer kelimeler gibi türlü şekillerde tasnif etmek mümkündür.

Bu çalışmada, Doğu Türkçesi ana grubunda Kuzey-Batı (Kıpçak) lehçe grubuna giren Karaçay-Malkar Türkçesi ile Batı Türkçesi ana grubunda Güney-Batı (Oğuz) lehçe grubuna giren Türkiye Türkçesi arasında 1258 adet eşdeğer kelime tespit edilmiştir. Tespit edilen kelimelerin 538 tanesi ses ve anlamca bire bir aynı kelimelerden oluşmaktadır. Yani bu kelimelerin Karaçay-Malkar Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki söylenişleri de, anlamları da aynıdır: aç, açık, açlık, ant, ara, aralık, ayak, ayaz, aygır, az, azık, bal, balçık, balık, balta, baş, başlık, bayrak, bayram,

vb. Bu grupta yer alan Arapça ve Farsça gibi alıntı kelimelerdeki durum da aynı şekildedir: adam, akıl, asker, bereket, halk, hamam, haram, hava, namaz, nazik, zindan, vb.

Basit ses değişikliklerine uğramış anlamca aynı olan kelimelerin sayısı ise 730 tanedir. Bunlar genellikle kelime başında görülen c>y, k>g, t>d ve buna benzer uzmanlık gerektirmeyen ve kolayca anlaşılabilen basit ses değişikliklerini ihtiva eden kelimelerden oluşmaktadır: alma ~ elma, altıncı ~ altıncı, baltır ~ baldır, barmak ~ parmak, birinçi ~ birinci, buday ~ buğday, capı ~ yapı, cara ~ yara, caralı ~ yaralı, caramaz ~ yaramaz, carım ~ yarım, castık ~ yastık, cel ~ yel, cıl ~ yıl, cırtık ~ yırtık, col ~ yol, keçe ~ gece, kelin ~ gelin, köz ~ göz, küç ~ güç, talak ~ dalak, tana ~ dana, teli ~ deli, teşik ~ deşik, vb.

Birinci ana gruptaki ses ve anlamca bire bir aynı kelimelerden 376 tanesi isim ve isim soylu kelimeleri ihtiva etmektedir: baş, boş, boy, boyun, boz, boza, börek, bulut, burun, but, kan, kaş, kaz, kız, vb. 152 tanesi de fiil kelimelerini ihtiva etmektedir: aç-, ak-, al-, bas-, bat-, bil-, bile-, böl-, et-, ez-, iç-, oy-, öl-, soy-, vb.

İkinci ana grupta yer alan ve basit ses değişikliklerine uğrayan anlamca aynı kelimelerin 536 tanesi isim ve isim soylu kelimeleri ihtiva etmektedir: cün ~ yün, cürek ~ yürek, cüz ~ yüz, cüzük ~ yüzük, cüzüm ~ yüzüm, eki ~ iki, ekindi ~ ikindi, havun ~ kavun, igi ~ iyi, katın ~ kadın, vb. 194 tanesi de fiil kelimelerini ihtiva etmektedir: bar- (varmak), ber- (vermek), cat- (yatmak), cet- (yetmek), cık- (yıkma), cut- (yutma), cürü- (yürümek), eşit- (işıtmek), kel- (gelmek), ker- (germek), kir- (girmek), ki- (giymek), köç- (göçmek), kör- (görmek), vb.

Karaçay-Malkar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki eşdeğer kelimelerin türüne göre dağılımını bir tablo ile şu şekilde göstermek mümkündür:

Karaçay-Malkar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Eşdeğer Kelimeler	İsim	Fiil	Toplam
Ses ve Anlamca Bire Bir Aynı Kelimeler	376	152	528
Basit Ses Değişikliklerine Uğrayan Anlamca Aynı Kelimeler	536	194	730
Toplam	912	346	1258

Tablodan da anlaşılacağı üzere, iki ana grupta tasnif edilen toplam 1258 adet eşdeğer kelimedenden 912 tanesinin isimlerden, 346 tanesinin de fiillerden teşekkül etmektedir. Bu şaşırtıcı dağılımın, yani isimlerin fiillere oranla neredeyse üç kat daha fazla olmasının sebebi, bilhassa Arapça ve Farsça'dan geçmiş olan alıntı kelimelerin fazlalığından kaynaklanmaktadır. Çünkü her iki ana gruptaki toplam 912 adet isim ve isim soylu kelimenin 352 tanesi alıntı kelimelerden oluşmaktadır.

Karaçay-Malkar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki eşdeğer kelimeleri kaynağına ya da kökenine göre tasnif edecek olursak, iki lehçe arasındaki toplam 1258 adet eşdeğer kelimenin Türkçe kökenli olan kelime sayısı 884 adet, yabancı dillerden girmiş olan kelime sayısı ise 374 adettir. Bu tasnifle ilgili ayrıntıları da şöyle bir tablo ile göstermemiz mümkündür:

Ses ve Anlamca Bire Bir Aynı Kelimeler	Türkçe		Arapça		Farsça		Diğer		Toplam
	İsim	Fiil	İsim	Fiil	İsim	Fiil	İsim	Fiil	528
	257	145	83	5	32	2	4	0	
	402		88		34		4		
Basit Ses Değişikliklerine Uğrayan Anlamca Aynı Kelimeler	Türkçe		Arapça		Farsça		Diğer		Toplam
	İsim	Fiil	İsim	Fiil	İsim	Fiil	İsim	Fiil	730
	303	179	172	11	49	4	12	0	
	482		183		53		12		
Toplam	560	324	255	16	81	6	16	0	1258
	884		271		87		16		

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, iki lehçe arasındaki ortak alıntı kelimeler içerisinde 271 adet kelimeyle en fazla alıntı kelime Arapçaya aittir. Bunların ses ve anlam bakımından bire bir aynı ya da her iki lehçede de aynı ses değişikliğine uğrayarak aynı şekilde söylenen ve anlamca aynı olan kelimelerin sayısı 88 adettir: adam (< Ar. âdem), akıl (< Ar. 'akl), cahil (< Ar. cahil), ders (< Ar. ders), halk (< Ar. halk), hava (< Ar. hevâ), kadı (< Ar. kādī), kere (< Ar. kerre), millet (< Ar. millet), vb.

Basit ses değişikliklerine uğramış anlamca aynı olan kelimelerin sayısı ise 183 adettir: acal ~ ecel (< Ar. ecel), edebiyat ~ edebiyat (< Ar. edebiyât), ahırat ~ ahiret (< Ar. ahiret), akrab ~ akrep (< Ar. 'akreb), cuvap ~ cevap (< Ar. cevâb), kuvat ~ kuvvet (< Ar. kuvvet), suvap ~ sevap (< Ar. sevâb), vb.

İki lehçe arasındaki ortak alıntı kelimelerin çokluğu bakımından Arapçadan sonra Farsça gelmektedir. Farsça kökenli ortak alıntı kelime sayısı toplam 87 adettir. Bunun ses ve anlam bakımından bire bir aynı olan kelimelerin sayısı 34 adettir: can (< Far. cān), dert (< Far. derd), gâvur (< Far. gebr), günah (< Far. gunāh), namaz (< Far. namāz), nazik (< Far. nāzuk), zindan (< Far. zindān), vb.

Basit ses değişikliklerine uğramış anlamca aynı olan kelimelerin sayısı ise 53 adettir: abdez ~ abdest (< Far. âb+dest), fayğambar ~ peygamber (< Far. peygāmer), harbız ~ karpuz (< Far. harbūz), horaz ~ horoz (< Far. horūs), huner ~ hüner (< Far. huner), mamuk ~ pamuk (< Far. panbuk), muhur ~ mühür (< Far. muhr), vb.

Arapça ve Farsçadan girmiş olan ortak alıntı kelimelerin toplam sayısı 358 adettir. Bunun 336 tanesi isim ve sadece 22 tanesi fiildir. Çince, Moğolca, Rumca ve diğer yabancı dillerden girmiş olan toplam 16 alıntı kelimenin de tamamı isim kelimeleridir. Yani iki lehçedeki ortak alıntı kelimelerin çok büyük oranda isim kelimelerinden oluştuğu görülmektedir. Az sayıdaki fiillerin de hepsi Arapça ve Farsça kökenli isimlere Türkçe isimden fiil yapım ekleri getirilmek suretiyle fiil kelimeleri haline geldiği müşahade edilmektedir: ayıpla- (< ar. 'ayb), faydalan- (< Ar. fā'ide), parala- (< Far. pāre), zorla- (< Far. zūr), esep- ~ hesapla- (< Ar. hisāb), keflen- ~ keyiflen- (< Ar. keyf), bagalan- ~ pahalalan- (Far. bahā), vb.

Bunun dışında, iki lehçe arasındaki bu Arapça ve Farsça kökenli ortak alıntı kelimelerin büyük çoğunluğunun dinî kavramları karşılayan kelimelerden oluştuğu düşünülebilirse de, durum tam tersi yöndedir. Arapça ve Farsça'dan girmiş toplam 352 adet ortak alıntı kelimenin sadece 62 tanesi dinî kavramları karşılayan kelimeler olup, geri kalan 290 tanesi ise hayatın diğer alanlarına ait, yani dinî olmayan kavramları karşılayan kelimelerdir.

İki lehçe arasındaki ortak alıntı kelimelerle ilgili olarak asıl önemli nokta, yukarıda da ifade edildiği üzere, 1258 adet eşdeğer kelimedenden Türkçe kelime sayısının 884 adet, yabancı dillerden girmiş olan alıntı kelime sayısının da 374 adet olmasıdır. Yani yabancı dillerden girmiş ortak alıntı kelimelerin sayısı oldukça yüksektir. Başka bir ifadeyle; dinî, tarihî, sosyal ve başka sebeplerle yabancı dillerden girmiş olan bu alıntı kelimeler, her iki lehçenin söz varlığındaki ortaklık derecesini yükselten önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, bu iki lehçenin söz varlığında yer alan, bilhassa Arapça ve Farsça kökenli ortak alıntı kelimelerin diğer Türk lehçelerinde de ses ve anlam bakımından aşağı yukarı aynı olduğunu eklemek gerekir.

SONUÇ

Bu çalışmada eşdeğer kelimeler bağlamında Karaçay-Malkar Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin ortak söz varlığı ortaya konmuştur. İki lehçe arasında 1258 adet eşdeğer kelime tespit edilmiştir. Ancak, bu iki lehçe arasındaki tarihî ses değişimlerinden kaynaklanan farklılıkların kapsamı genişletildiği takdirde elbette bu rakamın artacağına şüphe yoktur. Fakat bu çalışmada yöntem olarak ses ve anlam bakımından bire bir aynı kelimeler ile basit ses değişikliğine uğramış ve uzmanlık gerektirmeyecek şekilde kolayca anlaşılabilen kelimeleri

tespit etme yoluna gidilmiştir. Tespit edilen kelimelerin sayısı da her iki lehçenin temel söz varlığı bakımından azımsanmayacak bir rakamdır. Yani, Doğu Türkçesi ana grubunda yer alan Kıpçak lehçelerinden biri olan Karaçay-Malkar Türkçesini konuşanlar ile Batı Türkçesi ana grubunda yer alan Oğuz lehçelerinden biri olan Türkiye Türkçesini konuşanlar arasında anlaşılabilirlik bakımından, her iki tarafta da eşdeğerlik bilinci sağlanmak kaydıyla, 1258 adet kelimenin fazlasıyla yeterli olacağını düşünmekteyiz.

Bugünkü Türk lehçeleri arasında bir ortak iletişim dili veya yazı dili birliği oluşturma arzusu elbette yeni bir fikir değildir. Bu fikir bugün olduğu gibi geçmişte de Türk Dünyasının sürekli gündeminde olmuştur. Hatta Doğu Türklüğü şeklinde adlandırılan ve büyük bir kısmı bugün eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yaşayan Türk halkları bu fikir üzerine oldukça fazla mesai harcamışlar, gerek Çarlık Rusyası döneminde ve gerekse Sovyetler Birliği döneminde, bütün baskı ve zorluklara rağmen, dil birliği fikrine çok önem vermişlerdir.

Bununla ilgili somut bir örnek olması bakımından, çalışmamı geniş Türk Dünyası coğrafyası içerisinde az bir yekûn teşkil eden Karaçay-Malkar Türklerine mensup bir bilim adamı olan Umar Bayramkulov'un 1931 yılında yayımlanan "Karaçay Dilinin Grameri" adlı eserinden aldığım bir paragrafla tamamlamak istiyorum. Muhtevası oldukça enteresan olan bu eserde yer alan: cümle, ve, harf, nokta, virgöl, nida, misal, zamir, fiil, tasrif ve zarf gibi pek çok gramer terimi Arapça kökenli fakat Türkiye Türkçesinde kullanıldığı şekliyle verilmiştir. Yani yazar eserinde pek çok gramer terimini, günümüzde olduğu gibi Rusça veya Karaçay-Malkar Türkçesiyle değil, özellikle Türkiye Türkçesiyle vermeyi tercih ederek, ortak terimler kullanmaya özen göstermiştir.

Eserin asıl önemli ve dikkat çeken kısmı ise giriş yazısıdır. Yazar eserinin giriş bölümüne dönemin şartlarına uygun olarak Sovyet rejimine methiye tarzında bir girizgâhla başladıktan sonra şöyle devam etmektedir: "Karaçay-Malkar dili Türk dillerinden biridir. Bu dili bilen bir kişi, pek çok Türk halkıyla hiç zorlanmadan konuşup anlaşabilir. Kırım, Kazan, Nogay, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye'de konuşulan diller, Karaçay-Malkar diliyle aynı köktendir. Bu halkların bir kısmında edebiyat ve bilim dili gelişmiş durumdadır. Karaçay-Malkarların edebî dilini de bunlarla birleştirmek gerekir. Çünkü, her ne kadar kendi ana dilimizle okuma ve eğitim yapma imkânımız var ise de, Karaçay-Malkarların nüfusu az olduğundan, ana dilde yeni bir edebiyat, yeni bir edebî dil teşekkül ettirmek çok zor olacaktır. Ayrıca, Sovyetler Birliğinde yaşayan Türk halklarının alfabelerini ortak kılmak için Türkoloji kurultayları yapılmaktadır. Elbette alfabeler aynı olursa, Türk halkları da birbirlerinin kitaplarını rahatça okuyup anlayabileceklerdir." (Bayramqulları, 1931:6).

Görüldüğü gibi, günümüz Türk Dünyasının gündeminde olan ortak iletişim dili veya yazı dilinde birlik oluşturma fikri yaklaşık doksan yıl önce de Türk Dünyasının gündeminde olmuştur ve bu meselenin çözüm yolu da eserde çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yazarın özellikle vurguladığı nokta ise bütün Türk lehçelerinin, bilim ve edebî yönden gelişmiş olan lehçeler altında birleşmesi gerektiğidir. Bunun için öncelikle alfabe birliği sağlanmalı ve Türk halklarının birbirlerinin kitaplarını okumasının önü açılmalıdır. Yazarın "birbirlerinin kitaplarını okuma" önerisi gerçekten çok önemlidir ve bizim bu çalışmamızla da yakından ilişkilidir.

Çünkü bu öneri hayata geçirildiği takdirde Türk lehçeleri arasındaki ortak söz varlığının büyümesine ve gelişmesine imkân doğacaktır. Bu sayede Türk lehçeleri arasındaki ortaklıklar ile farklılıkların daha iyi tespit edilmesinin yanı sıra lehçeler arası kelime alış verişi de hızlanacaktır. Böylelikle ortak söz varlığındaki kelime sayısında büyük bir artış sağlanacak, dolayısıyla da lehçeler arasındaki anlaşılabilirlik oranı daha da yükselecektir.

Son olarak, her ne kadar bugünkü Türk lehçeleri bir kökten olsalar da, söz konusu bu lehçelerin öğrenilmesinde, öğretilmesinde ve bilhassa metin aktarmalarında çeşitli zorluklarla

karşılaşıldığını söylemek mecburiyetindeyiz. Bu zorlukları aşmada ilk ve en önemli adımın Türk lehçeleri arasındaki ses ve anlamca aynı olan, yani eşdeğer kelimelerin tamamının bir an önce tespit edilmesi olduğunu bir kere daha tekrar etmek istiyorum.

Amaç, Gaspıralı İsmail Bey'in ifade ettiği üzere "konuşulduğu ve yazıldığı zaman, İstanbul'daki bir hamal veya bir kayıkçı ile Doğu Türkistan'daki bir deve sürücüsü ya da bir koyun çobanının dahi anlayabileceği bir dil" tesis etmek ise öncelikle yapılması gereken ilk ve en önemli iş, bütün Türk lehçeleri arasında, en azından temel söz varlığı düzeyinde, bir eşdeğer kelimeler sözlüğünün hazırlanmasıdır. Söz konusu bu çalışma bu yolda atılan büyük bir adım olacaktır. Bizim bu çalışmamızın da bu amaç doğrultusunda yapılacak büyük çalışmalara az da olsa bir faydası olacağını ümit ediyorum.

Eşdeğer Kelimelerin Listesi

Çalışmamızda yer alan kelimeler alfabetik bir sıralamayla ses ve anlamca bire bir aynı ve basit ses değişikliklerine uğrayan anlamca aynı kelimeler şeklinde iki ana grupta tasnif edilmiştir. Her iki ana grup da kendi içerisinde isimler ve fiiller şeklinde iki kategoriye ayrılmıştır. Tespit edilen kelimelerin her birinin ilk veya temel anlamları verilmiş, varsa yan anlamları da dâhil edilmiştir. Ayrıca her bir kelimenin kaynağı ya da kökeni, yani Eski Türkçedeki veya hangi yabancı dilden girmişse o dildeki şekli parantez içerisinde verilmiştir.

Karaçay-Malkar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki eşdeğer kelimelerin tespit edilmesinde sırasıyla; S. Goçiyayeva (Гочияева, 1989), J. Guzeyev (Гузеев, 1988), Y. Nevruz (Nevruz, 1991), U. Tavkul (Tavkul, 2000), Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu, 2011) ve Türk Dil Kurumunun internet sayfasındaki Güncel Türkçe Sözlük (GTS) adlı kaynaklardan faydalanılmıştır. Ayrıca, tespit edilen kelimelerin kökenleriyle ilgili olarak da A. Caferoğlu, (Caferoğlu, 2011) ve T. Gülensoy (Gülensoy, 2007) adlı yazarların eserlerine başvurulmuştur.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça	KM.	Karaçay-Malkar Türkçesi
Bul.	Bulgarca	Moğ.	Moğolca
Çin.	Çince	Rum.	Rumca
ET.	Eski Türkçe	Rus.	Rusça
Far.	Farsça	TT.	Türkiye Türkçesi
Fr.	Fransızca		

5.1. Ses ve Anlamca Bire Bir Aynı Kelimeler

5.1.1. İsimler

Aba 1. Din adamlarının giydikleri cüppe, hırka. (< Ar. 'abā). 2. Abla. (< ET. *aba ~ *apa >). 3. Anne.

Aç 1. Yemek yemesi gereken, tok karşıtı. (< ET. aç).

Açık 1. Açılmış, kapalı olmayan, kapalı karşıtı. (< ET. *açuk).

Açlık 1. Aç olma durumu. (< ET. aç >). 2. Kıtık.

Adam 1. İnsan. (< Ar. ādem).

Adamlık 1. İnsanlık. (< Ar. ādem).

Adet 1. Gelenek, görenek. (< Ar. 'ādet >). 2. Alışkanlık. 3. Topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre.

Ağaç 1. Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki. (< ET. ığaç >). 2. Tahta, kereste.

Ağaçlı 1. Ağacı olan. (< ET. ığaç).

Ağaçlık 1. Ağacı bol olan yer. (< ET. ığaç).

Ağaçsız 1. Ağacı olmayan. (< ET. ığaç).

Ak 1. Beyaz, kara ve siyah karşıtı. (< ET. ak).

Akıl 1. Düşünme, anlama ve kavrama gücü, us. (< Ar. 'akl).

Akıllı 1. Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil. (< Ar. 'akl).

Akılsız 1. Akı, gerçeği görüp ona göre davranmayan, anlayışı kıt. (< Ar. 'akl).

Aksakal 1. Toplumun ileri gelen bilgili yaşlı kişisi, köyün veya mahallenin ihtiyar heyetinde olan kimse. (< ak+sakal).

Ala 1. Karışık renkli, çok renkli, alaca. (< ET. ala; Moğ. alağ).

Alim 1. Bilen, bilgili, ilim sahibi kimse. (< Ar. 'alīm).

Allah 1. Kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı. (< Ar. Allah).

Altı 1. Beşten sonra gelen sayı. (< ET. altı).

Altın 1. Kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element. (< ET. altun).

Altmış 1. Elli dokuzdan sonra gelen sayı. (< ET. altmış).

Ambar 1. Genellikle tahıl, yiyecek ve bazı eşyaların saklandığı yer. (< Far. anbār).

Amin 1. Öyle olsun, Allah kabul etsin anlamlarında, duaların arasında ve sonunda kullanılan bir söz. (< Ar. āmin).

Ana 1. Anne. (< ET. *ana).

Analık 1. Annelik, anne olma durumu. (< ET. *ana >). 2. Anne yerini tutan veya anne kadar yakınlık gösteren kadın. 3. Üvey anne.

Ant 1. Yemin, söz verme, ahit. (< ET. *ant).

Ara 1. İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, aralık, boşluk, mesafe. (< ET. ara).

Arap 1. Orta Doğu ile Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünde yaşayan halk ve bu halkın soyundan olan kimse. (< Ar. 'arab).

Arapça 1. Sami dilleri ailesine giren ve Arap ülkelerinde kullanılan dil. (< Ar. 'arab).

Aralık 1. Ara; iki nokta arasındaki mesafe. (< ET. aralık).

Arık 1. Zayıf, cılız, sıksa. (< ET. arık). 2. Ark, oluk. (< ET. ark).

Arka 1. Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, ön karşıtı, art. (< ET. arka >). 2. Bir şeyin sırt durumunda olan yüzeyi. 3. Kayıran, destekleyen, himaye, yardım, koruma.

Arpa 1. Buğdaygillerden bir bitki. (< ET. arpa >). 2. Bu bitkinin ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen taneleri.

Arşın 1. Uzunluk ölçüsü. (< ET. ?).

Art 1. Arka, geri. (< ET. art >). 2. Bir şeyin öbür yüzü. 3. Arkada bulunan.

Artmak 1. Heybe, torba, küçük çuval. (< ET. art- 'yüklemek').

Ashap 1. Sahabe, Hz. Muhammed'i görmüş ve onun sohbetinde bulunmuş Müslümanlar. (< Ar. aşhāb).

Asker 1. Er, nefer, orduda görev yapan erden generale kadar herkes. (< Ar. 'asker).

Aslan 1. Kedigillerden, Afrika'da ve Asya'da yaşayan, erkekleri yeleli, yırtıcı, çok koyu sarı renkli güçlü bir tür memeli hayvan. (< ET. aslan >). 2. Gürbüz, cesur ve yiğit adam.

Aş 1. Yemek, yiyecek. (< ET. aş).

Aşık 1. Aşık kemiği; çift tırnaklı hayvanların ön dizlerinde bulunan bir eklem kemiği; insanların ayak bileğindeki çıkıntılı kemik. (< ET. aşuk).

At 1. Binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül. (< ET. at).

Ata 1. Baba. 2. Dedelerden ve büyükbabalardan her biri. 3. Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri. (< ET. ata).

Atçı 1. At yetiştiricisi. (< ET. at).

Atçılık 1. At yetiştiriciliği, atçının yaptığı iş. (< ET. at).

Atlı 1. Atı olan. 2. Ata binmiş kimse, süvari. (< ET. at).

Avaz 1. Ses, yüksek ses. (< Far. āvāz).

Ay 1. Yılın on iki bölümünden her biri; yaklaşık otuz gün olarak kabul edilen süre. (< ET. ay >).
2. Dünyanın uydusu olan gök cismi, kamer, mah.

Ayak 1. Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü. (< ET. adak).

Ayaz 1. Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk. (< ET. ayas).

Aygır 1. Damızlık erkek at. (< ET. adgır).

Ayıp 1. Toplumun ahlak kurallarına aykırı olan, utanılacak durum veya davranış. (< Ar. 'ayb).

Aylık 1. Birine, görevi karşılığı olarak veya geçimi için her ay ödenen para, maaş. (< ET. ay).

Ayran 1. Yoğurdun sulandırılıp çalkalanmasıyla yapılan içecek. (< ET. ayran >). 2. Yoğurt.

Az 1. Nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı. (< ET. az).

Azlık 1. Az olma durumu. (< ET. az).

Azap 1. Büyük sıkıntı, eziyet, ezinç (< Ar. 'azāb >). 2. Ceza.

Azat 1. Serbest bırakma. (< Far. āzād >). 2. Serbest bırakılmış olan, hür.

Azatlık 1. Azat olma durumu, serbestlik, hürriyet. (< Far. āzād).

Azık 1. Yiyecek ve içecek şeyler, nevale. (< ET. azuk).

Bal 1. Arıların imal ettiği tatlı, koyu, sıvı madde. (< ET. bal).

Bala 1. Yavru, çocuk. (< ET. bala).

Balçık 1. Genellikle killi, koyu, yapışkan çamur, mil. (< ET. balçık).

Balık 1. Suda yaşayan, solungaçlı ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı. (< ET. balık).

Balta 1. Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç. (< ET. baldu).

Basma 1. Basmak işi, matbaa. (< ET. bas-).

Baş 1. Vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser. (< ET. baş).

Başlık 1. Genellikle başı korumak için giyilen şapka, serpuş. (< ET. baş).

Başmak 1. Ayakkabı, pabuç, terlik. (< ET. başmak).

Bayrak 1. Bir milletin veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak. (< ET. *badrak).

Bayram 1. Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler. (ET. *badram).

Bek 1. Pek. (< ET. bek >). 2. Sert, katı.

Bel 1. İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm. (< ET. bel).

Belgi 1. Bir şeyi benzerlerinden ayıran özellik, alamet, nişan, işaret. (< ET. belgü).

Bereket 1. Bolluk, gürlük, ongunluk. (< Ar. bereket).

Bereketli 1. Bol, verimli. (< Ar. bereket).

Bereketsiz 1. Beklenen yararlığı sağlayamayan, verimsiz. (< Ar. bereket).

Beri 1. Bu taraf, bu yan, buraya; konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı, bu uzaklıkta bulunan. (< ET. berü >). 2. -den bu yana.

Beş 1. Dörtten sonra gelen sayı. (< ET. beş).

Beşik 1. Bebekleri uyutmaya yarayan sallanır küçük karyola. (< ET. beşik).

Bıçak 1. Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç. (< ET. bıçak).

Bilim 1. Düzenli bilgi, ilim. (< ET. bil-; bilig 'bilgi').

Bir 1. Sayıların ilki, ikiden önceki sayı. (< ET. bir >). 2. Aynı, benzer. 3. Tek.

Birer 1. Herkese bir, bir adet. (< ET. bir).

Bit 1. İnsan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek. (< ET. bit).

Bitli 1. Üstünde bit bulunan. 2. Kirli, pasaklı. (< ET. bit).

Biz 1. Çokluk birinci kişiyi gösteren zamir. (< ET. biz). 2. Sivri uçlu araç, tığ. (< ET. biz).

Bok 1. Dışkı, gübre, pislik. (< ET. bok).

Boklu 1. Boku olan, kirli, pis. (< ET. bok).

Boran 1. Fırtına; hava olayı. (< ET. boran ~ borağan).

Borç 1. Geri verilmek üzere alınan para veya başka bir şey. (< ET. *borç >). 2. Birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe, görev.

Borçlu 1. Borcu olan, borç almış olan, verecekli. (< ET. *borç >). 2. Yükümlülük altında bulunan.

Boş 1. İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı. (< ET. boş).

Boy 1. Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık, genişlik karşıtı, uzunluk. (< ET. bod).

Boyun 1. Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi. (< ET. boyun).

Boz 1. Toprak rengi. (< ET. boz >). 2. Kül rengi, gri.

Boza 1. Arpa, darı, mısır, buğday vb. tahıllardan veyahut bunların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş, ekşi içecek. (< ET. *buza).

Bölük 1. Bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım. (< ET. bölük).

Börek 1. Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ıspanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi. (< ET. bür-).

Börk 1. Hayvan postundan yapılan başlık. (< ET. börk).

Bu 1. Yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösteren sıfat. (< ET. bu >). 2. En yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan zamir.

Bulak 1. Kaynak, pınar. (< ET. bula-).

Bulut 1. Atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan, biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığın. (< ET. bulut).

Bulutlu 1. Bulutlarla kaplanmış, bulutlanmış. (< ET. bulut).

Burma 1. Burulmuş, dalgalı, kıvrıkcık. (< ET. bür-).

Burun 1. Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. (< ET. burun). 2. Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü veya ucu.

But 1. Bacak. (< ET. but).

Buyruk 1. Buyuru, emir, ferman. (< ET. buyruk ~ buryuk).

Buz 1. Donarak katı duruma gelmiş su. (< ET. buz >). 2. Dolu.

Bütün 1. Eksiksiz, tam, tamamen, tüm, hepsi. (< ET. bütün).

Cahil 1. Bilgisiz, öğrenim görmemiş, okumamış. (< Ar. cāhil >). 2. Belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan.

Cahillik 1. Cehalet, bilgisizlik. (< Ar. cāhil).

Can 1. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık. (< Far. cān >). 2. Yaşam, hayat.

Canlı 1. Canı olan, diri, yaşayan. (< Far. cān).

Cin 1. Dinî inanışa göre duyularla kavranamayan, insanlar gibi irade ve anlama yeteneğine sahip, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan yaratık (< Ar. cinn).

Çarık 1. Ayakkabı. (< ET. çaruk).

Çay 1. Çay ağacı yaprağının demlenmesiyle elde edilen güzel kokulu renkli içecek. (< Çin. çay).

Çınar 1. Gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç. (< Far. çenār).

Çolak 1. Eli veya kolu sakat olan kimse. (< ET. çolak).

Çolpan 1. Çobanyıldızı, Venüs. (< ET. ? < Süm. Şulpae?)).

Çöp 1. Saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası. (< ET. çöp; Far. çūb).

Ders 1. Öğretmenin öğrenciye belirli bir sürede verdiği bilgi. (< Ar. ders).

Dert 1. Üzüntü, sıkıntı. (< Far. derd).

Dertli 1. Derdi olan. (< Far. derd).

Dev 1. Korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yarattığı. (< Far. dīv >). 2. Olağanüstü irilikte olan. 3. Çok büyük, çok önemli.

Din 1. Tanrı'ya inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet. (< Ar. dīn >). 2. Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen. 3. İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü, kült.

Elek 1. Taneli veya un gibi toz durumunda olan şeyleri yabancı maddelerden ayıklamak veya incisini kabasından ayırmak için kullanılan, tahta bir kasnak ve tek tarafa gerilmiş, gözenekli tel, kıl, bez vb.nden oluşan araç. (< ET. *elgek).

Elli ~ Ellüv 1. Kırk dokuz sayısından sonra gelen sayı. (< ET. elig).

En 1. İki kenar arasındaki uzaklık, genişlik. (< ET. en).

Erik 1. Erik. (< ET. erük).

Erkeç 1. İğdiş edilmiş erkek keçi, teke. (< ET. erkek).

Erkek 1. Yetişkin adam, bay, er kişi. (< ET. erkek >). 2. Mert, yiğit.

Erkeklik 1. Mertlik, yiğitlik. (< ET. erkek).

Erkin 1. Serbest, hür; hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi davranabilen. (< ET. erk).

Esen 1. Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli, salim. (< ET. esen).

Esenlik 1. Esen olma durumu, sağlık, afiyet, sıhhat, selamet, hastalık karşıtı. (< ET. esen).

Esirik 1. Sarhoş. (< ET. esrük).

Eski 1. Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı. (< ET. eski).

Eşek 1. Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep. (< ET. eşgek).

Et 1. İnsanlarda ve hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka. (< ET. et >). 2. Kasaplık hayvanlardan sağlanan kaslardan oluşmuş besin maddesi. 3. Ten.

Etek 1. Giysinin belden aşağıda kalan bölümü, giysinin alt kenarı. (< ET. etek).

Fasık 1. Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen. (< Ar. fāsik >). 2. Kötülük eden, fesatçı, ahlâksız.

Fasıklık 1. Fasık olma durumu, ahlâksızlık. (< Ar. fāsik).

Fayda 1. Yarar. (< Ar. fā'ide).

Faydalı 1. Yararlı. (< Ar. fā'ide).

Faydasız 1. Yararsız. (< Ar. fā'ide).

Fayton 1. Tek körüklü, dört tekerlekli, genellikle çift atlı binek arabası. (< Fr. phaéton).

Fikir 1. Düşünce. (< Ar. fikr).

Gâvur 1. Dinsiz kimse. (< Far. gebr >). 2. Müslüman olmayan kimse.

Gâvurluk 1. Gâvur olma durumu, dinsizlik, kâfirlik. (< Far. gebr >). 2. Acımasızlık, insafsızlık, gaddarlık.

Guguk 1. Genellikle Avrupa'da yaşayan, sırtı gri, karnı kahverengi beyaz çizgili, 35 santimetre boyunda, böcekçil bir kuş. (< ? >).

Gül 1. Gülgillerin örnek bitkisi (< Far. gul >). 2. Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği.

Günah 1. Dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış, vebal. (< Far. gunāh >). 2. Acımaya yol açacak kötü davranış, yazık. 3. Sorumluluk, vebal.

Hak 1. Adalet. (< Ar. hakk >). 2. Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç. 3. Dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk. 4. Pay, hisse. 5. Emek karşılığı ücret. 6. Doğru, gerçek. 7. Allah, Tanrı.

Haksız 1. Hak ve adalete uygun olmayan. (< Ar. hakk >). 2. Davası, iddiası, davranışı, düşüncesi doğru ve yerinde olmayan kimse. 3. Karşılıksız, bedelsiz.

Hal 1. Bir şeyin içinde bulunduğu şartların veya taşıdığı niteliklerin bütünü, durum, vaziyet. (< Ar. hāl).

Halk 1. Millet, topluluk, ahali. (< Ar. halk)

Hamam 1. Yıkanılacak yer, yunak, para karşılığında yıkanma işinin yapıldığı yer. (< Ar. ḥammām).

Han 1. Hükümdar. (< ET. kağan).

Hanlık 1. Han olma durumu. (< ET. kağan). 2. Hanın egemenliğindeki ülke.

Haram 1. Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helal karşıtı. (< Ar. harām).

Hava 1. Hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan, renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı. (< Ar. hevā >). 2. Meteoroloji ile ilgili olayların bütünü. 3. Gökyüzü.

Hayız 1. Kadınlarda aybaşı, regl. (< Ar. hayz).

Hazır 1. Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan (< Ar. hāzır).

Hurma 1. Hurma ağacının tatlı meyvesi. (< Far. ḥurmā).

Hoş 1. Beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren. (< Far. hoş).

İç 1. Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı. (< ET. iç).

İçinde 1. Bir şeyin içinde. (< ET. iç; ET. içre 'içinde').

İçki 1. İçinde alkol bulunan içecek. (< ET. içkü).

İlham 1. Esin. (< Ar. ilham).

İnci 1. İstiridye gibi bazı kabuklu deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi. (< ET. yinçü >). 2. Bu tanelerden yapılmış takı.

İncil 1. Hz. İsa'ya indirilen kutsal kitap, Ahd-i Cedit. (< Ar. incīl).

İncir 1. Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç. (< Far. encīr >). 2. Bu ağacın yaş veya kuru olarak yenilen etli, tatlı yemişi.

İnsan 1. Adam; toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan canlı. (< Ar. insān).

İrin 1. Organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan, mikropu veya mikropsuz sıvı, cerahat. (< ET. iriñ).

İslam 1. Müslümanlık. (< Ar. islām).

İş 1. Çalışma, etkinlik, emek, vazife, görev. (< ET. iş ~ ış).

İşçi 1. Başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse. (< ET. işçi).

İt 1. Köpek. (< ET. it ~ it >). 2. Alçak, namussuz, şerefsiz, değersiz, terbiyesiz kimse.

İtlik 1. Alçaklık, namussuzluk, şerefsizlik. (< ET. iş ~ ış).

İye 1. Sahip; kendisinin olan bir şeyi, yasaya uygun olarak dilediği gibi kullanabilen kimse. (< ET. ige).

İyelik 1. Sahiplik. (< ET. ige).

Kabuk 1. Bir şeyin üstünü kaplayan ve onu dış etkilere karşı koruyan, kendiliğinden oluşmuş sertçe bölüm. (< ET. kap).

Kadı 1. Yargıç, mahkeme başkanı. (< Ar. kādī).

Kalkan 1. Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık. (< ET. kalkan).

Kalpak 1. Deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık. (< ET. *kalapak < *kapalak).

Kama 1. Silah olarak kullanılan, ucu sivri, iki ağzı da keskin uzun bıçak. (< ?).

Kan 1. Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı. (< ET. kan >). 2. Soy.

Kanat 1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ. (< ET. kanat).

Kanatlı 1. Kanadı olan, kuş. (< ET. kanat).

Kancık 1. Kurt, köpek gibi hayvanların dişisi. (< ET. kançık).

Kanlı 1. Kan bulaşmış. (< ET. kan >). 2. Kanı olan. 3. Düşman, hasım, kan davalı. 4. Gaddar, merhametsiz.

Kansız 1. Kanı olmayan. (< ET. kan >). 2. Kanı az olan, çok kan kaybetmiş olan, anemik. 3. Zayıf, cılız, sıksa.

Kaplan 1. Kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya'da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan. (< ET. *kaplan).

Kar 1. Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak düşen su buharı. (< ET. kar).

Kara 1. En koyu renk, siyah; beyaz karşıtı. (< ET. kara).

Karga 1. Kanatları geniş, tüyleri kara renkli bir kuş. (< ET. karga >).

Karın 1. İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi. (< ET. karın >). 2. Döl yatağı. 3. Bazı şeylerde şiş ve içi boş bölüm. 4. Mide.

Karış 1. Parmaklar birbirinden uzak duracak biçimde gergin duran elde, başparmak ile serçe parmağın uçları arasındaki açıklık. (< ET. karı ~ karış).

Karlı 1. Üstünde kar bulunan, kar yağmış. (< ET. kar).

Kaş 1. Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar. (< ET. kaş).

Kaşık 1. Sulu veya bazı ufak taneli yiyecekleri ağza götürmeye yarayan saplı sofraya aracı. (< ET. kaşık ~ kaşuk >).

Katı 1. Sert, yumuşak karşıtı. (< ET. katı >). 2. Hoşgörüsüz, acımasız, merhametsiz, zalim. 3. Düşünce ve davranışlarında belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı olan. 4. Sıvıların ve gazların tersine, içinde bulunduğu kabın veya üstünde bulunduğu yerin biçimini almayan. 5. Çok, aşırı derecede.

Katık 1. Ekmekle karın doyurmak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb. yiyecek. (< ET. katık).

Katılık 1. Katı olma durumu. (< ET. katı >). 2. Acımasız, duygusuz olma durumu.

Katlama 1. Katmer, hamur işi, börek. (< ET. kat-).

Kavga 1. Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş. (< Far. gavgā >). 2. Herhangi bir amaca erişmek, bir şeyi elde etmek veya bir şeye karşı koyabilmek için harcanan çaba, verilen mücadele. 3. Savaş, çatışma.

Kaya 1. Büyük ve sert taş kütlesi. (< ET. kaya).

Kaygı 1. Üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa, keder. (< ET. kadğu).

Kayık 1. Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne. (< ET. kaygık ~ kayguk).

Kayın 1. Kayıgillerin örnek bitkisi olan, kışın yapraklarını döken, kerestesi beyaz ve değerli olan bir orman ağacı. (< ET. kadın ~ kayın). 2. Kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi, kayınbirader. (< ET. kadın).

Kaymak 1. Sütün veya yoğurdun yüzünde zar durumunda toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman, krema. (< ET. kañak ~ kayak).

Kaz 1. Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş. (< ET. kaz).

Kazan 1. Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap. (< ET. kazgan).

Kazık 1. Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri demir veya ağaç. (< ET. kazguk >). 2. Direk, sopa.

Kem 1. Kötü, fena. (< Far. kem >). 2. Az, noksan, eksik.

Kendir 1. Kenevir; sapındaki liflerden halat, çuval vb. kaba örgüler yapılan, iki evcikli bir bitki ve bu bitkiden yapılmış. (< ET. kentir).

Kerahat 1. Yasak, yasaklanmış, mekruh. (< Ar. kerāhet >). 2. Pis, kirli, iğrenç, tiksindirici.

Kere 1. Kez, yol, defa, sefer. (< Ar. kerre).

Keten 1. Keten bitkisinden yapılmış dokuma, kumaş, bez. (< Ar. kettān).

Kıl 1. Bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı. (< ET. kıl).

Kılıç 1. Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah. (< ET. kılıç).

Kın 1. Kılıf; bıçak, kılıç vb. kesici araçların kabı. (< ET. kın).

Kına 1. Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz. (< Ar. hinnā').

Kır 1. Şehir ve kasabaların dışında kalan, boş ve geniş yer, bayır, bozkır. (< ET. kır).

Kırk 1. Otuz dokuzdan sonra gelen sayı. (< ET. kırk).

Kısır 1. Üreme imkânı olmayan, döl vermeyen, doğurgan olmayan. (< ET. kısır; Ar. kusūr 'eksiklik, noksan, özür').

Kış 1. Sonbahar ile ilkbahar arasındaki soğuk mevsim. (< ET. kış).

Kıt 1. İhtiyaca yetmeyecek kadar az, bol karşıtı. (< Ar. kaht >). 2. Az, yetersiz.

Kıtlık 1. Kıt olma durumu, ihtiyaca yetmeyecek kadar azlık, az ve zor bulunma. (< Ar. kaht >). 2. Kuraklık, savaş vb. nedenlerle ürünün yetişmemesi ve bundan doğan açlık. 3. Yiyecek maddelerinde görülen darlık.

Kız 1. Dişi genç veya çocuk insan, kerime. (< ET. kız).

Kızıl 1. Kırmızı. (< ET. kızıl).

Kızlık 1. Bekâret. (< ET. kız >). 2. Bir kadının evlenmeden önceki yaşantısıyla ilgili, o döneme özgü.

Kim 1. "Hangi kişi?" anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne ve yüklem görevinde kullanılan soru zamiri. (< ET. kim).

Kir 1. Herhangi bir şeyin veya vücudun üzerinde oluşan, biriken pislik. (< ET. kir).

Kirli 1. Leke, toz vb. ile kaplı, pis, murdar, mülevves. (< ET. kir).

Kirpi 1. Kirpiggillerden, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan. (< ET. kirpi).

Kirpik 1. Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri. (< ET. kirpik ~ kirpük).

Kitap ~ Kitab 1. Ciltli ve ciltli olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü. (< Ar. kitāb >). 2. Herhangi bir konuda yazılmış eser.

Kolay 1. Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen, emeksiz, zahmetsiz, güç ve zor karşıtı. (< ?).

Korkak 1. Çok çabuk ve olmayacak şeylerden korkan, ödle. (< ET. kurkak).

Korkaklık 1. Korkak olma durumu, korkakça davranış. (< ET. kurkak).

Korkunç 1. Çok korkulu, korku veren, dehşete düşüren. (< ET. korkınç).

Koz 1. Ceviz. (< ET. koz; Far. gavz ~ gozv).

Kömür 1. Siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt. (< ET. kömür).

Körpe 1. Taze, bozulmamış, yıpranmamış. (< ET. körpe >). 2. Genç, yavru.

Körük 1. Ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araç. 2. Bazı araçların açılıp kapanabilir üst üste katlanmış bölümü. (< ET. körük).

Köse 1. Bıyığı, sakalı çıkmayan erkek. (< Far. kuse).

Kul 1. Köle. 2. İnsan. (< ET. kul).

Kulaç 1. Gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık. (< ET. kulaç ~ kolaç).

Kulak 1. Başın her iki yanında bulunan işitme organı. (< ET. kulğak).

Kulaklı 1. Kulağı herhangi bir biçimde olan. (< ET. kulğak >). 2. Kulağa benzer çıkıntısı olan.

Kulluk 1. Kul olma durumu, kölelik, ubudiyet. (< ET. kul >). 2. Görev, vazife, yükümlülük.

Kum 1. Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler. (< ET. kum).

Kunduz 1. Kemirgenlerden, kuyruğu geniş ve yassı, art ayak parmaklarının arası perdeli, ağaçları kemirerek beslenen, su kıyılarında yaşayan, yuvalar ve su setleri kuran, postu değerli bir hayvan. (< ET. kunduz).

Kuran 1. Kur'an-ı Kerim. (< Ar. kur'an).

Kurum 1. Ocak bacalarında biriken veya çevrede savrulan kalın is. (< ET. kurun).

Kuş 1. Yumurtlayan omurgalılarından, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı. (< ET. kuş).

Kuyruk 1. Hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ. (< ET. kudruk >). 2. Koyunun bazı türlerinde eritilerek yağı alınan bir uzantısı.

Kuyruklu 1. Kuyruğu olan. (< ET. kudruk).

Kuyu 1. Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur. (< ET. kuduğ >). 2. Toprağa kazılan derince çukur.

Kuzgun 1. Ötücü kuşlar takımının kargagiller familyasından, tüyleri siyah renkte olup mavi renkte parlayan bir tür kuş, karakarga. (< ET. kuzgun).

Kükürt 1. Doğada saf veya başka cisimlerle birleşik olarak bulunan, sarı renkli element. (< Far. gūird).

Kül 1. Yanan şeylerden artakalan toz madde. (< ET. kül).

Külte 1. Bağ, bağlam, demet, tomar, külçe. (< ET. *kül- 'bağlamak').

Kürek 1. Toprak, kömür vb. ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç. (< ET. *kürigek).

Mahkeme 1. Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer, yargı yeri, yargievi. (< Ar. mahkeme >). 2. Yargı.

Makam 1. Melodi, ezgi veya bir müzik parçasının işleniş tarzı. (< Ar. makām).

Mal 1. Bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü. (< Ar. māl >). 2. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar.

Mantı 1. İçine kıyma konularak küçük bohçalar biçiminde dürülen hamur parçalarıyla yapılan yemek. (< Çin. mantou; Moğ. mantu).

Maral 1. Dişi geyik. (< Moğ. maral).

Medet 1. Yardım, imdat, merhamet dileme. (< Ar. meded).

Mihrap 1. Cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer. (< Ar. mihrāb).

Millet 1. Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus. (< Ar. millet).

Molla 1. Dinî ilimlerde büyük bilgin. (< Ar. mevlā >). 2. Hoca.

Muhacir 1. Göçmen. (< Ar. muhâcir).

Murat 1. İstek, dilek. (< Ar. murād >). 2. Amaç, erek, gaye.

Mülk 1. Ev, dükkân, arazi vb. taşınmaz mal. (< Ar. mülk >). 2. Vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan yer veya yapı.

Nakış 1. Genellikle kumaş üzerine renkli iplikler veya sırma ve sim kullanarak elle, makineyle yapılan işleme, el işi, ince iş. (< Ar. nakş >). 2. Özellikle duvar ve tavanları süslemek için yapılan resim, motif.

Nal 1. At, eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası. (< Ar. na'l).

Namaz 1. İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salât. (< Far. namāz).

Namazlık 1. Üzerinde namaz kılınan seccade. (< Far. namāz).

Nasihat ~ Nasiyhat 1. Öğüt. (< Ar. naṣīḥat).

Nazik 1. İnce, ince yapılı, narin, zayıf, cılız. (< Far. nāzūk).

Ne 1. Soru zamiri. (< ET. ne).

Ocak 1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer. (< ET. oçak).

Oltan 1. Tabanlık; ayakkabının içine konulan bez ya da deri parçası. (< ET. oldaň).

On 1. Dokuzdan sonra gelen sayı. (< ET. on).

Orak 1. Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı. (< ET. orgak >). 2. Ekin biçme zamanı. 3. Ekin, ot vb. biçme işi.

Orta 1. Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklık veya uzunlukta olan. (< ET. urtu ~ ortu).

Ortak 1. Birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerden her biri, şerik, hissedar, partner. (< ET. ortak >). 2. Birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgü olan, onların katılmasıyla oluşan, müşterek.

Ortakçı 1. Ortakçılık yapan kimse, yarıcı. (< ET. ortak).

Orun 1. Yer, makam, mansıp, mesnet, mevki. (< ET. orun).

Otuz 1. Yirmi dokuzdan sonra gelen sayı. (< ET. otuz).

Oyun 1. Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence. (< ET. oyun).

Öksüz 1. Annesi veya hem annesi hem babası ölmüş olan çocuk. (< ET. Ög 'anne').

Ölüm 1. Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat. (< ET. ölüm).

Ömür 1. Hayat, yaşam. (< Ar. 'umr).

Pirinç 1. Buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki. (< Far. birinc >). 2. Bu bitkinin besin olarak kullanılan taneleri.

Rahat 1. İnsanda üzüntü, sıkıntı, tedirginlik olmama durumu, huzur. (< Ar. rāḥat).

Rahatlık 1. Huzurluluk, sükûnet. (< Ar. rāḥat).

Rahatsız 1. Rahatı olmayan, tedirgin, huzursuz. (< Ar. rāḥat).

Razı 1. Uygun bulan, benimseyen, isteyen, kabul eden. (< Ar. rāzī).

Razılık 1. Razı olma durumu. (< Ar. rāzī).

Sadaka 1. Dilenciye verilen para. (< Ar. sadaka).

Saf 1. Dizi, sıra. (< Ar. saff).

Sahan 1. Derinliği az olan kap. (< Ar. sahn).

Sahtiyân 1. İşlenmiş deri, maroken. (< Far. sahtiyân).

Sakal 1. Yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü. (< ET. sakal).

Sakat 1. Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü. (< Ar. sakat).

Sarı 1. Yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi. (< ET. sarığ).

Sebeb ~ Sebep 1. Bir şeyin olmasına veya belli bir hâlde bulunmasına yol açan şey, etki, vesile, fail. (< Ar. sebeb).

Semiz 1. Şişman. 2. Yağ, yağlı, yağı çok olan. (< ET. semiz).

Sen 1. Teklik ikinci şahıs zamiri. (< ET. sen).

Sezgi 1. His, duygu, sezme yeteneği, sezış, feraset, anlayış. (< ET. sezin- 'endişelenmek, şüphelenmek').

Sıfat 1. Kılık ve dış görünüş. (< Ar. şifat).

Sınık 1. Kırık. (< ET. sınık).

Sırt 1. Omurgalı veya omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm. (< ET. sırt >). 2. Kesici araçların kesmeyen kenarı. 3. Dağların veya tepelerin üst bölümü.

Sirke 1. Bit, tahtakurusu vb. asalak böceklerin yumurtası. (< ET. sirke).

Siz 1. Çokluk ikinci şahıs zamiri. (< ET. siz).

Sol 1. Vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı. (< ET. sol).

Söz 1. Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırdı, kelâm, laf, kavi. (< ET. söz >).
2. Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük.

Sözlük 1. Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat. (< ET. söz).

Süt 1. Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını besledikleri, memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı. (< ET. süt).

Sütlü 1. İçinde süt bulunan, sütle yapılan. (< ET. süt >). 2. Süt veren, sağmal.

Sütsüz 1. İçinde süt bulunmayan, süt katılmadan yapılan. (< ET. süt >). 2. Az süt veren, sütü az.

Süzme 1. Süzölmüş olan, süzülerek elde edilen. (< ET. süz-).

Şah 1. Hükümdar. (< Far. şāh).

Şeker 1. Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adı. (< Far. şeker).

Tabak 1. Yiyecek koymaya yarar, az derin ve yayvan kap. (< Ar. tabak).

Taban 1. Ayağın alt yüzü. (< ET. taban).

Tamam 1. Bütün, tüm, eksiksiz. (< Ar. tamam >). 2. Tamamlanmış, bitmiş.

Tarak 1. Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç. (< ET. tarğak).

Taş 1. Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde. (< ET. taş).

Taşçı 1. Taş ustası. (< ET. taş).

Taşlı 1. Üzerinde veya içinde taş olan, taş karışmış olan. (< ET. taş).

Tatlı 1. Şeker tadında olan, şekerle veya şekerli şeyler yapılan. (< ET. tatılgı >). 2. Acı olmayan, acı karşıtı. 3. Lezzetli. 4. Güzel, hoş, sevimli.

Tavuk 1. Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı. (< ET. takıgu).

Tavukçu 1. Tavuk besleyicisi ve tavuk satan kimse. (< ET. takıgu).

Tay 1. At yavrusu. (< ET. tay).

Teke 1. Erkek keçi. (< ET. teke).

Tepsi 1. Fincan, tabak, bardak vb. şeyleri taşımaya yarayan, derinliği olmayan, türlü büyüklükte düz kap. (< ET. tevsı).

Ter 1. Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı. (< ET. ter).

Tez 1. Çabuk, hızlı, süratli. (< Far. tîz).

Tezlik 1. Tez olma durumu. (< Far. tîz).

Tırnak 1. İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka. (< ET. tırnğak).

Tok 1. Açlığını gidermiş, doymuş, aç karşıtı. (< ET. tok).

Toklu 1. Bir yıllık kuzu. (< ET. toklı).

Tokmak 1. Ağaçtan yapılmış iri çekiç, balyoz, topuz. (< ET. tokı- 'vurmak').

Top 1. Yuvarlak biçimde olan, toparlak. (< ET. top >). 2. Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne. 3. Paket, deste, tomar, kutu. 4. Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.

Topal 1. Bacağındaki sakatlık sebebiyle seker gibi veya iki adımda bir, bir yana eğilerek yürüyen insan veya hayvan, aksak. (< ? ET. top).

Toprak ~ Topurak 1. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü. (< ET. toprak).

Turna 1. Turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika'da toplu olarak yaşayan, göçebe, iri bir kuş. (< ET. turña ~ turunya).

Tuz 1. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde. (< ET. tuz).

Tuzak 1. Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzenek, kapan. (< ET. tuzak).

Tuzlu 1. Tuzu olan, tuzu bulunan, tuzu fazla olan. (< ET. tuzluğ).

Tükürük 1. Tükürük bezlerinin ağza akan salgısı. (< ET. tüvkür-).

Tür 1. Çeşit, cins. (< ET. tür).

Türlü 1. Çok çeşitli özellikleri olan, çeşitli, muhtelif, değişik. (< ET. törlüg ~ türlüğ).

Uç 1. Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası. (< ET. *uç >). 2. Bir şeyin baş veya son noktası. 3. Bir şeyin kenarı. 4. Dış kenar. 5. Bir uzaklığın son noktası. 6. Bir şeyin başı, tepesi.

Umut 1. Ummaktan doğan duygu, olması beklenen veya olacağı düşünülen şey, ümit, arzu. (< ET. um- 'ummak').

Umutlu 1. Umudu olan, umut besleyen, ümitli, ümitvar. (< ET. um- 'ummak').

Umutsuz 1. Umudu olmayan, hiç umudu kalmayan, ümitsiz. (< ET. um- 'ummak').

Un 1. Öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleri. (< ET. un).

Usta 1. Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse. (< Far. ustād).

Uzak 1. Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, irak, yakın karşıtı. (< ET. uzak).

Uzun 1. İki ucu arasında fazla uzaklık olan, kısa karşıtı. (< ET. uzun).

Uzunluk 1. Bir şeyin bir uçtan öbür uca kadar olan uzaklığı. (< ET. uzun).

Üç 1. İkidenden sonra gelen sayı. (< ET. üç).

Ürkek 1. Çok ürken, korkuya çabuk kapılan. (< ET. ürk- >). 2. Çekingen.

Ürkeklik 1. Ürkek olma durumu. (< ET. ürk-).

Zalim 1. Acımasız ve haksız davranan, zulmeden. (< Ar. zālīm).

Zaman 1. Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit. (< Ar. zamān).

Zekât 1. Zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin dağıtılmasını öngören, İslam'ın beş şartından biri. (< Ar. zekāt).

Zindan 1. Tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer. (< Far. zindān).

5.1.2. Fiiller

Aç- 1. Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek. (< ET. aç-).

Açıkla- 1. Bir konuyla ilgili gerekli bilgileri vermek, izah etmek. (< ET. *açuk >). 2. Bir sözün, bir yazının ne anlatmak istediğini belirtmek, yorumlamak. 3. Açıkça söylemek, ifşa etmek. 4. Belirtmek, göstermek, açığa vurmak, izhar etmek.

Açıl- 1. Açma işine konu olmak. (< ET. aç-).

Ağar- 1. Beyazlaşmak. (< ET. aḡar- >). 2. Aydınlanmak. 3. Rengi solmak.

Ağart- 1. Ak duruma getirmek, beyazlatmak, soldurmak. (< ET. aḡart-).

Ak- 1. Sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek. (< ET. Ak- >). 2. Sıvı maddeler aşağıya yönelmek. 3. Sıvı bir madde bir yerden çıkmak. 4. Bir kap veya bir yer, içindeki veya üstündeki sıvıyı sızdırmak.

Al- 1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak. (< ET. al-).

Aldır- 1. Alma işini yaptırmak. (< ET. al-).

Aldan- 1. Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak. (< ET. alda- >). 2. Bir hileye, bir yalana kanmak.

Alın- 1. Alma işi yapılmak. (< ET. al- >). 2. Elde edilmek.

Arit- 1. Temizlemek, temiz duruma getirmek, paklamak. (< ET. arı- 'temizlemek').

Arşınla- 1. Arşınla ölçmek. (< ET. arşın ?).

As- 1. Bir şeyi aşağıya sarkacak bir biçimde bir yere ilştirip sarkıtmak. (< ET. as- >). 2. Bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek.

Asıl- 1. Asma işi yapılmak veya asma işine konu olmak. (< ET. as- >). 2. Bir yere tutunup sarmak. 3. Boynuna ip geçirip sallandırılarak öldürölmek, idam edilmek.

At- 1. Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak. (< ET. at- >). 2. Silahla vurmak.

Atıl- 1. Atma işine konu olmak. (< ET. at- >). 2. Saldırmak, hücum etmek. 3. Bir şeye doğru birden gitmek, birden bir davranışta bulunmak. 4. Patlatılmak.

Ayıpla- 1. Kınamak, kusurlu görmek. (< ar. 'ayb >). 2. Kabahat bulmak, kusur bulmak, itham etmek, suçlamak.

Ayır- 1. Bölmek; bir bütünden bir parçayı bölmek; bir yeri bir engelle bölmek. (< ET. adır- 'ayırarak' >). 2. Birbirinden uzaklaştırmak. 5. Nitelik değişikliğini anlamak, fark etmek, anlam ayırımına varmak. 3. Seçmek.

Bas- 1. Vücudun ağırlığını verecek bir biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak. (< ET. bas- >). 2. Baskı yapmak. 3. Ezmek. 4. Sıkma. 5. Çiğnemek. 6. Kaplamak.

Basıl- 1. Basma işine konu olmak veya basma işi yapılmak. (< ET. bas- >). 2. Baskına uğramak.

Başla- 1. Bir işe girişmek, harekete geçmek. 2. Çalışır, işler, yürür duruma girmek. 3. Olmak, oluşmak, ortaya çıkmak, doğmak. (ET. başla-).

Bat- 1. Gömölmek. (< ET. bat- >). 2. Güneş, Ay ve yıldız ufkun altına inmek.

Bez- 1. Bıkma, usanmak. (< ET. bez-).

Bezdir- 1. Bıktırmak, usandırmak, bıkkınlık vermek. (< ET. bez-).

Biç- 1. Belli bir biçim vererek kesmek. (< ET. biç- >). 2. Dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek. 3. Ekin, ot vb.ni orakla, tırpanla, makine ile kesmek.

Bil- 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak. (< ET. bil- >). 2. Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak. 3. Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek. 4. Tanımak, hatırlamak.

Bildir- 1. Herhangi bir şeyi haber vermek. (< ET. bil- >). 2. Herhangi bir konuda bilgi vermek. 3. Anlatmak, ifade etmek.

Bile- 1. Kesici aletlerin ağzını çark, zımpara, ege, bileği taşı vb.nde keskinleştirmek, keskin duruma getirmek. (< ET. bile-).

Birik- 1. Toplanıp yığılmak. (< ET. birik- >). 2. Bir araya gelmek, toplanmak. 3. Birbirine eklenip çoğalmak.

Birleş- 1. Ayrıyken tek bir bütün durumuna gelmek. (< ET. bir >). 2. Buluşmak, bir araya gelmek; aynı amaç çevresinde toplanmak.

Bitlen- 1. Üzerinde bit üremek. (< ET. bit).

Boşal- 1. Boş duruma gelmek, içinde bir şey kalmamak, inhilal etmek, bitmek, tükenmek. (< ET. boş).

Boşla- 1. Gevşetmek, çözmek, salıvermek, serbest bırakmak. (< ET. boş).

Boya- 1. Boya sürerek veya boyaya batırarak renk vermek. (< ET. bodu-).

Böl- 1. Bir bütünü iki veya daha çok parçaya ayırmak, taksim etmek. (< ET. böl- >). 2. Birliğin bozulmasına yol açmak, parçalamak.

Bölün- 1. Belirli bölümlere, parçalara ayrılmak. (< ET. böl-).

Bulutlan- 1. Bulutlarla kaplanmak. (< ET. bulut).

Bur- 1. Çevirmek. (< ET. бүр- >). 2. Bükmek, kıvrırmak. 3. Döndürmek.

Burul- 1. Çevrilmek. (< ET. бүр- >). 2. Bükülmek, kıvrılmak. 3. Döndürülmek.

Buyur- 1. Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek. (< ET. buyur-).

Bük- 1. Çevirmek, kıvrırmak, eğmek, katlamak, döndürmek. (< ET. бүк-).

Çık- 1. İçeriden dışarıya varmak, gitmek. (< ET. çık-).

De- 1. Demek, söylemek. (< ET. ti-).

Ele- 1. Elek yardımıyla ayıklamak veya incisini kabasından ayırmak, elekten geçirmek. (< ET. elge-).

Em- 1. Dudak, dil ve soluk yardımıyla bir şeyi içine çekmek, somurmak. (< ET. em-).

Eri- 1. Katı cisim ısı etkisiyle veya sıvı içine karışarak sıvı durumuna geçmek. (< ET. ergü- >). 2. Acımak, üzülmek.

Erin- 1. Üşenmek. (< ET. erin-).

Erit- 1. Erimesini sağlamak, erimesine yol açmak. (< ET. ergüz-).

Esir- 1. Sarhoş olmak. (< ET. esür-).

Esne- 1. Uykulu, sıkıntılı veya yorgunluk duyulan bir anda ağzı genişçe açarak soluk alıp vermek. (< ET. esne-).

Et- 1. Bir işi yapmak. (< ET. et-).

Ez- Üstüne basarak veya bir şey arasına sıkıştırarak yassılaştırmak, biçimini değiştirmek. (< ET. ez- >). 2. Ağır bir şey, başka bir şeyin üzerinden geçmek, çiğnemek.

Ezil- 1. Ezme işine konu olmak. (< ET. ez-).

Ezdir- 1. Ezme işini yaptırmak. (< ET. ez-).

Faydalan- 1. Yararlanmak. (< Ar. fā'ide).

Gürülde- 1. Gürlemek, gürültü çıkarmak. (< yansıma).

Hazırla- 1. Bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek. (< Ar. hazır >). 2. Bir şeyi ortaya koymak, gerçekleştirmek. 3. Önceden düzenlemek.

Hazırlan- 1. Hazır duruma getirilmek. (< Ar. hazır >). 2. Kendini hazırlamak.

Hazır et- 1. Bir şeyi kullanabilecek duruma getirmek. (< Ar. hazır).

İç- 1. Bir sıvıyı ağza alıp yutmak, emmek. (< ET. iç-).

İçir- 1. İçmesine yol açmak, içmesini sağlamak. (< ET. içür-).

İncit- 1. Kötü söz veya davranışla birini kırmak, üzme, acı vermek, sıkıntı vermek, zarar vermek. (< ET. yunçut- ~ yünçüt-).

Kaç- 1. Hızla koşup bir yere saklanmak. (< ET. kaç- >). 2. Kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek.

Kaçır- 1. Kaçmasını sağlamak veya kaçmasına imkân yaratmak. (< ET. kaçur- >). 2. Zor kullanarak yanında götürmek.

Kal- 1. Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek. (< ET. kal- >). 2. Zaman, uzaklık veya nicelik belirtilen miktarda bulunmak.

Kana- 1. Vücudun herhangi bir yerinden kan akmak, kan gelmek. (< ET. kana-).

Kanat- 1. Kanamasına yol açmak veya kanamasını sağlamak. (< ET. kanat-).

Kaşı- 1. Vücudun herhangi bir yerindeki kaşıntıyı gidermek için tırnakla veya başka bir şeyle deriyi hafifçe ovma. (< ET. kaşı-).

Kaygılan- 1. Kaygı duymak, üzülmek, tasalanmak, endişelenmek. (< ET. kadgılan-).

Kayna- 1. Bir sıvı, sıcaklığı belli bir dereceyi bulduğunda buhar durumuna geçerek fokurdamak. (< ET. kayna-).

Kaynat- 1. Kaynamasını sağlamak. (< ET. kayna-).

Kaz- 1. Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak, eşelemek. (< ET. kaz-).

Kemir- 1. Sert bir şeyi dişleriyle azar azar koparmak. (< ET. kemür- >). 2. Aşındırmak. 3. Yemek.

Kes- 1. Bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak. (< ET. kes-).

Kıl- 1. Etmek, yapmak. (< ET. kıl-).

Kımılda- 1. Hafifçe hareketlenmek, kıpırdamak, sallanmak. (< ET. kımıl 'hareket').

Kırk- 1. Tıraşlamak, kırmak, kesmek. (< ET. kırk-).

Kıy- 1. Çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak. (< ET. kıld-).

Kıyıl- 1. Çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğranmak. (< ET. kıld-).

Kızır- 1. Kırmızı veya ona yakın bir renk almak, kızıllaşmak. (< ET. kızır-).

Kirlen- 1. Kirli duruma gelmek, pislenmek. (< ET. kirlen-).

Kışne- 1. At bağırarak veya bağırarak gibi yüksek ses çıkarmak. (< ET. kışne-).

Kon- 1. Kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek. (< ET. kon-). 2. Yolculukta geceyi geçirmek için bir yerde kalmak, konuk olmak. 3. Kısa bir süre için bir yere yerleşmek, bir yeri yurt edinmek.

Kork- 1. Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak. (< ET. kork- >). 2. Kaygı duymak, endişe etmek. 3. Çekinmek, sakınmak.

Korkut- 1. Korkmasına yol açmak. (< ET. korkıt- >). 2. Kaygıya düşürmek. 3. Gözdağı vermek.

Koru- 1. Bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilere, tehlikeden, zor bir durumdan uzak tutmak, esirgemek, muhafaza etmek, müdafaa etmek, savunmak. (< ET. korı-).

Kotar- 1. Boşaltmak. (< ET. kot- 'bırakmak').

Kotarıl- 1. Kotarma işi yapılmak; boşalmak, boşaltılmak. (< ET. kot- 'bırakmak').

Kur- 1. Bir şeyi oluşturan parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek, monte etmek, inşa etmek, tesis etmek. (< ET. kur-).

Kuru- 1. Islaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek. (< ET. kurı- >). 2. Akarsu, göl vb.nin suyu kalmamak. 3. Bazı nesneler yumuşaklığını yitirmek, sertleşmek. 4. Cılızlaşmak, sıksalaşmak, zayıflamak. 4. Tükenmek, yok olmak.

Kurut- 1. Suyunu ve ıslaklığını giderip kuru duruma getirmek. (< ET. kurıt- >). 2. Tüketmek, yok etmek.

Kus- 1. Midenin içindekini basınçla ağızdan dışarı atmak, çıkarmak, istifra etmek. (< ET. kus-).

Küre- 1. Kürekle atıp temizlemek, kürelemek, kürümek. (< ET. küri-).

Oku- 1. Bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları çözümlemek veya seslendirmek. (< ET. okı- >). 2. Öğrenim görmek.

Otla- 1. Hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb.ni yemek, yayılmak. (< ET. ot).

Otlat- 1. Hayvanı veya sürüyü otlatabileceği bir yere götürmek, otlamaya bırakmak, otlamasını sağlamak. (< ET. ot).

Oy- 1. Keskin, sivri uçlu bir cisimle bir şeyi yontarak veya delerek çukur oluşturmak. (< ET. oy-).

Oydur- 1. Oymasını sağlamak. (< ET. oytur-).

Oyna- 1. Vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak. (< ET. oynat-).

Oynat- 1. Oynamasını sağlamak. (< ET. oynat-).

Öl- 1. Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek. (< ET. öl-).

Parala- 1. Yırtmak, parçalamak, hırpalamak. (< Far. pāre).

Sat- 1. Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek. (< ET. sat-).

Satıl- 1. Satma işi yapılmak. (< ET. sat- >). 2. Para veya çıkar karşılığı, gizlice karşı tarafa hizmet etmek.

Semir- 1. Besili, yağlı bir duruma gelmek, semizlemek, şişmanlamak. (< ET. semri-).

Semirt- Besili, yağlı bir duruma getirmek, semizletmek. (< ET. semrit-).

Sez- 1. Açık bir kanıt olmaksızın, olmuş veya olacak bir şeyi anlamak, kestirmek, hissetmek. (< ET. sezin- >). 2. Anlamak, fark etmek.

Sezdir- 1. Sezmesine yol açmak, belli etmek, hissettirmek. (< ET. sezin-).

Sık- 1. Çevresine sarılarak veya bir şey sararak çepeçevre basınç altına almak. (< ET. sık- >). 2. Bir şeyin suyunu, yağını, sıvı kısmını basınçla çıkarıp akıtmak.

Sın- 1. Kırılmak, parçalanmak. (< ET. sın-).

Sına- 1. Denemek, tecrübe etmek. (< ET. sina-).

Sinat- 1. Sınama işini yaptırmak; denetmek, tecrübe ettirmek. (< ET. sina-).

Sındır- 1. Kırmak, parçalamak. (< ET. sın-).

Silk- 1. Üstündeki şeyleri düşürmek veya temizlemek için bir şeyi kuvvetle sallamak, sarsmak. (< ET. *silk- >). 2. Ani bir hareketle sarsmak.

Silkin- 1. Kendini silkmek, bir şeyi üstünden atmak, ondan kurtulmak. (< ET. *silk- >). 2. Ani bir hareketle, vücudu sarsılmak, silkelenmek.

Silkindir- 1. Silkinmesini sağlamak, titretmek, harekete geçirmek. (< ET. *silk-).

Solu- 1. Nefes alıp vermek. (< ET. solı-).

Sor- 1. Birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek. (< ET. sor-).

Sordur- 1. Sorma işini yaptırmak. (< ET. sor-).

Sorul- 1. Sorma işine konu olmak. (< ET. sor-).

Soy- 1. Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar vb.ni çıkarmak. (< ET. soy-).

Süz- 1. Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek. (< ET. süz-).

Süzül- 1. Süzme işine konu olmak. (< ET. süz-).

Tak- 1. Bağlamak, iliştmek, tutturmak, asmak. (< ET. tak-).

Tanı- 1. Daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak, bilmek. (< ET. tanu- >). 2. Bir kimse veya şeyle ilgili, doğru ve tam bilgisi bulunmak. 3. Bilip ayırmak, seçmek, ayırt etmek.

Tanış- 1. Daha önce birbirini tanımayan kimseler birbirini tanımaya gelmek. (< ET. tanu-).

Tanıt- 1. Bir kimsenin veya bir şeyin tanınmasını sağlamak. (< ET. tanu- >). 2. Bir kişinin kim olduğunu başkasına bildirmek, tanıştırmak, takdim etmek.

Tara- 1. Bir şeyin tellerini birbirinden ayırıp karışıklığını gidermek. (< ET. tar-).

Taşı- 1. Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek. (< ET. taşu-).

Tat- 1. Dil yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak. (< ET. tat- >). 2. Bir şeyden az miktarda yemek veya içmek.

Terle- 1. Ter çıkarmak, ter dökmek. (< ET. terle- >). 2. İçindeki suyu ter biçiminde sızdırmak. 3. Bir şeyin üzerinde buhar olarak yoğunlaşmak. 4. Bir iş yaparken yorulmak veya o işi çok emek harcayarak güçlüklerle başarmak.

Terlet- 1. Terlemesine sebep olmak. (< ET. terle- >). 2. Sıkıntıya düşürmek, çokça yormak.

Tezle- 1. Çabuklaştırmak. (< Far. tîz).

Tık- 1. Sokmak. (< ET. tık- >). 2. Sokuşturmak, iterek, zorla, aceleyle sokmak.

Tut- 1. Elde bulundurmak, ele almak. (< ET. tut- >). 2. Ele geçirmek, yakalamak.

Tutul- 1. Tutma işi yapılmak veya tutma işine konu olmak. (< ET. tutul- >). 2. Yakalanmak.

Tuzla- 1. Tuza yatırmak veya üstüne tuz ekmek, tuz katmak, tuz karıştırmak. (< ET. tuz).

Tuzlan- 1. Tuzlama işi yapılmak. (< ET. tuz).

Tükür- 1. Tükürüğü ağız içinden dışarıya atmak. (< ET. tüvkür- >). 2. Ağzındakini dudakları arasına getirip dışarı vermek.

Tüt- 1. Duman veya buhar çıkarmak. (< ET. tüt-).

Uç- 1. Havada düşmeden durmak, havada yol almak. (< ET. uç-).

Uçur- 1. Uçma işini yaptırmak. (< ET. uç-).

Unut- 1. Aklında kalmamak, hatırlamamak. (< ET. unut-).

Unutul- 1. Unutma işine konu olmak. (< ET. unut-).

Uyan- 1. Uyku durumundan çıkmak. (< ET. odun-).

Uzat- 1. Uzamasını sağlamak. (< ET. uzat- >). 2. Bir şeyi vermek için birine yöneltmek.

Üleş- 1. Bölüşmek, paylaşmak, taksim etmek. (< ET. üleş-).

Ürk- 1. Bir şeyden korkup sıçramak, tevahhuş etmek. (< ET. ürk- >). 2. Şaşkınlık ve korku duymak. 3. Çekinmek.

Ürküt- 1. Ürküntü vermek. (< ET. ürk- >). 2. Korkutup kaçırmak. 3. Çekingen hale getirmek.

Üşü- 1. Isı yokluğundan, azlığından veya ısı kaybından etkilenmek, soğğun etkisini duymak. (< ET. üşü-).

Üşüt- 1. Üşümesine sebep olmak. (< ET. üşüt-).

Zorla- 1. Birine bir şey yaptırmak amacıyla güç kullanmak, boyun eğdirmeye çalışmak, zor kullanmak, mecbur etmek. (< Far. zūr).

5.2. Basit Ses Değişikliklerine Uğrayan Anlamca Aynı Kelimeler

5.2.1. İsimler

Abdez (KM) | Abdest (TT): 1. Müslümanların, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh etme yoluyla yaptıkları arınma. (< Far. āb+dest).

Abdezli (KM) | Abdestli (TT): 1. Abdest almış kimse. (< Far. āb+dest >). 2. Abdesti bozulmamış olan kimse.

Acal (KM) | Ecel (TT) 1. Hayatın sonu, ölüm zamanı. (< Ar. ecel).

Acayib (KM) | Acayip (TT) 1. Sağduyuya, göreneğe, olağana aykırı, garip, tuhaf, yadırganan, yabansı. (< Ar. 'acā'ib).

Açha ~ Ahça (KM) | Akçe (TT) 1. Para. (< ET. ağı+ça).

Açı (KM) | Acı (TT) 1. Bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu, tatlı karşıtı. (< ET. açığ >). 2. Herhangi bir dış etken dolayısıyla duyulan rahatsızlık, ızdırap.

Açköz (KM) | Açgözlü (TT) 1. Mala, yiyeceğe ve içeceğe doymak bilmeyen. (< ET. aç+köz).

Adabiyat (KM) | Edebiyat (TT) 1. Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın. (< Ar. edebiyāt >). 2. Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi, literatür.

Adeb (KM) | Edep (TT) 1. Toplum töresine uygun davranma. (< Ar. edeb >). 2. İyi ahlak, incelik, terbiye.

Adebli (KM) | Edepli (TT) 1. Uslu, ince, iyi ahlâklı, terbiyeli, müeddep. (< Ar. edeb >). 2. Ahlâka uygun bir biçimde.

Adebsiz (KM) | Edepsiz (TT) 1. Utanılacak işleri sıkılmadan yapan, utanmaz, sıkılmaz, terbiyesiz, ahlâksız kimse. (< Ar. edeb).

Ahır (KM) | Ahir (TT) 1. Son, sonraki. (< Ar. āhir >). 2. Sonra, en sonra, sonunda.

Ahırat (KM) | Ahiret (TT) 1. Dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Allah'a hesap vereceği yer, öbür dünya, öteki dünya. (< Ar. ahiret).

Ahır zaman (KM) | Ahir zaman (TT) 1. Son zaman. 2. Dünyanın son günleri, kıyametin kopmak üzere bulunduğu günler veya yıllar. (< Ar. āhir+zamān).

Ahsak ~ Ashak (KM) | Aksak (TT) 1. Aksayan, hafifçe topallayan. (< ET. ahsa- ~ aksa-).

Ahşam ~ Aşham (KM) | Akşam (TT) 1. Güneşin batmasına yakın zamandan gecenin başlamasına kadar olan vakit, akşam vakti, akşamleyin. (< ET. *akşam).

Akıl-balık (KM) | Akil baliğ (TT) 1. Ergen, rüş, buluş. (< Ar. 'ākil+bālīğ).

Akmak (KM) | **Ahmak** (TT) 1. Aklını gereği gibi kullanamayan, bön, budala, aptal. (< Ar. ahmak).

Akrab (KM) | **Akrep** (TT) 1. Sıcak ve nemli yerlerde yaşayan, kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli iğnesi olan bir tür böcek. (< Ar. 'akreb).

Alam (KM) | **Âlem** (TT) 1. Evren, kâinat. (< Ar. 'âlem >). 2. Dünya, cihan.

Alış-beriş (KM) | **Alışveriş** (TT) 1. Satın alma ve satma işi, alım satım işi. (< ET. al- + ber-).

Alma (KM) | **Elma** (TT) 1. Sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, tadı ekşi veya tatlı, ufak çekirdekli meyve. (< ET. alma).

Almastı ~ Almaslı ~ Almostu (KM) | **Albastı ~ Albasma ~ Alkarısı** (TT) 1. Cin, hortlak, kötü ruh, karabasan, gulyabani. (< ET. al+bas+tı).

Altıncı (KM) | **Altıncı** (TT) 1. Altıncı (sıra). (< ET. altıncı). 2. Altınla uğraşan, altın ticareti yapan kimse, altın ustası, kuyumcu. (< ET. altun).

Amanat (KM) | **Emanet** (TT) 1. Birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişiye korunması gereken eşya, kimse. (< Ar. emānet). 2. Bir kimse ile birine gönderilen şey.

Ambal (KM) | **Hamal** (TT) 1. Yük taşıyıcı. (< Ar. hammāl).

Aperim (KM) | **Aferin** (TT) 1. Övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz. (< Far. āferīn).

Araçı (KM) | **Aracı** (TT) 1. İki şey arasında bağlantı kuran kimse, vasıta. (< ET. ara >). 2. Ara bulucu.

Arba (KM) | **Araba** (TT) 1. Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı. (< ?).

Arbaçı (KM) | **Arabacı** (TT) 1. Arabayı süren kimse. (< ?).

Atdaş (KM) | **Adaş** (TT) 1. Adları aynı olanlardan her biri. (< ET. *atdaş).

Atles (KM) | **Atlas** (TT) 1. Yüzü parlak, sık dokunmuş bir ipekli kumaş türü, saten. (< Ar. atlas).

Artış (KM) | **Ardıç** (TT) 1. Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak karayemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık. (< ET. artuç).

Asırı (KM) | **Aşırı** (TT) 1. Alışılan veya dayanılabilen dereceden çok daha fazla. 2. Gereğinden fazla, çok. (< ET. aşru).

Avval ~ Aval (KM) | **Evvel** (TT) 1. Önce. (< Ar. evvel >). 2. İlk, önceki, geçmiş.

Ayakcol (KM) | **Ayakyolu** (TT) 1. Tuvalet. (< ET. adak+yol).

Ayü (KM) | **Ayı** (TT) 1. Memelilerin etobur takımından, beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüyen, yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli hayvan. (< ET. ayığ < *aduğ).

Azan (KM) | **Ezan** (TT) 1. Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı. (< Ar. ezān).

Azbar (KM) | **Ezber** (TT) 1. Bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma. (< Far. ezber).

Azcık | **Azıcık** (TT) 1. Çok az, biraz. (< ET. az).

Aziya (KM) | **Asya** (TT) 1. Dünya üzerinde yer alan kıtalardan biri. (< ?).

Azrayil (KM) | **Azrail** (TT) 1. Allah'ın buyruğu ile insanların canını almakla görevlendirilen melek, can alıcı. (< Ar. 'azrā'īl).

Babas (KM) | **Papaz** (TT) 1. Hristiyan din adamı, peder. (< Rum. papaz).

Baga (KM) | **Paha** (TT) 1. Değer, kıymet, fiyat, eder. (< Far. bahā).

Bagalı (KM) | **Pahalı** (TT) 1. Fiyatı yüksek olan, ucuz karşısı, değerli, kıymetli. (< Far. bahā).

Bagım (KM) | **Bakım** (TT) 1. Bakma işi. (< ET. bak- >). 2. Bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek. 3. Birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi.

Bahça ~ Baçha (KM) | **Bahçe** (TT) 1. Sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer. (< Far. bāğçe).

Balaka (KM) | **Falaka** (TT) 1. Ceza olarak ayak tabanlarına vurmakta kullanılan, ayakları uygun bir durumda sıkıştırıp tutan, kalınca bir sopa ile bunun iki ucuna bağlı bir ipi olan cezalandırma aracı. (< Ar. falaka).

Balapan ~ **Palapan** (KM) | **Balaban** (TT) 1. Büyük, iri, iri yapılı. (< Far. pahlavān).

Baldırgan (KM) | **Baldıran** (TT) 1. Maydanozgillerden, nemli yerlerde yetişen zehirli bitkilerin ortak adı, ağı otu. (< ET. baldırğan >). 2. Bu bitkiden çıkarılan zehir.

Baltır (KM) | **Baldır** (TT) 1. Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü; bu bölümün yumuşak ve şişkin olan arka tarafı. (< ET. baldır < *baltur).

Bar (KM) | **Var** (TT) 1. Mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı. (< ET. bar).

Barmak (KM) | **Parmak** (TT) 1. İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların son bölümünü oluşturan, boğumlu, oynak, uzunca organların her biri. (< ET. erñek).

Bars (KM) | **Pars** (TT) 1. Kedigillerden, genellikle Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, postu benekli, bazen de düz siyah, çevik, yırtıcı, etçil, memeli hayvan, leopar, panter. (< Far. pārs).

Başha (KM) | **Başka** (TT) 1. Bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge. (< ET. baş+ka).

Bathak (KM) | **Batak** (TT) 1. Üzerine basıldığında çöken çamurlaşmış toprak. (< ET. batıg).

Bazar (KM) | **Pazar** (TT) 1. Satıcıların belirli günlerde mallarını satmak için sergiledikleri belirli geçici yer. (< Far. bāzār).

Bıçhı ~ **Mıçhı** (KM) | **Bıçkı** (TT) 1. Tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere. (< ET. bıçku).

Bıltır (KM) | **Bıldır** (TT) 1. Geçen yıl, bir yıl önce. (< ET. bıldur).

Biriktir- (KM) | **Biriktir-** (TT) 1. Toplayıp yığmak. (< ET. birik- >). 2. Tasarruf etmek. 3. Bir araya getirmek.

Birinçi (KM) | **Birinci** (TT) 1. Bir sayısının sıra sıfatı. (< ET. birinç >). 2. Zaman, yer, sıra bakımından başkalarından önce gelen kimse, ilk.

Boçha (KM) | **Bohça** (TT) 1. İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş. (< ET. *boğ+ça).

Bolat (KM) | **Polat** (TT) 1. Çelik. (< Far. pūlād).

Borak (KM) | **Burak** (TT) 1. Hz. Muhammed'in Miraç Gecesi'ndeki biniti. (< Ar. burak).

Borsuk (KM) | **Porsuk** (TT) 1. Sansargillerden, su kıyılarında kazdıkları deliklerde yaşayan, ot ve etle beslenen, pis kokulu, memeli bir hayvan. (< ET. *borsuk).

Boyav (KM) | **Boya** (TT) 1. Renk vermek, dış etkilere korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde. (< ET. boduğ).

Boyavlu (KM) | **Boyalı** (TT) 1. Boya sürülmüş, boyanmış veya boyaya batırılmış. (< ET. boduğ).

Böz (KM) | **Bez** (TT) 1. Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput, kumaş. (< ET. böz; Ar. bezz).

Buday (KM) | **Buğday** (TT) 1. Buğdaygillerin örnek bitkisi. 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi. (< ET. buğday).

Buga (KM) | **Boğa** (TT) 1. Damızlık erkek sığır. (< ET. buka).

Bulbul (KM) | **Bülbül** (TT) 1. Karatavukgillerden, sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş. (< Far. bulbul).

Butak (KM) | **Budak** (TT) 1. Ağacın dalı veya dal olacak sürgünü. (< ET. butak).

Buzuk (KM) | **Bozuk** (TT) 1. Bozulmuş olan, arızalı, görevini yapamaz duruma gelmiş. (< ET. buz-).

Büğün (KM) | **Bugün** (TT) 1. İçinde bulunulan gün, gün içinde. 2. İçinde bulunulan çağ, zaman. (< ET. bökünki).

Cabağı (KM) | **Yapağı** (TT) 1. Koyun yünü. (< ET. yapaku).

Cabrail (KM) | Cebrail (TT) 1. Allah tarafından peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilen dört büyük melekten biri. (< Ar. cebrā'īl).

Caga (KM) | Yaka (TT) 1. Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü. (< ET. yaka >). 2. Kıyı, kenar, taraf.

Cahanım (KM) | Cehennem (TT) 1. Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekları yer. (< Ar. cehennem).

Camağat (KM) | Cemaat (TT) 1. Bir imama uyup namaz kılan kişiler. (< Ar. cemā'at >). 2. İnsan kalabalığı, topluluk.

Camçı (KM) | Yamçı (TT) 1. Bir yüzü uzun tüylü, kalın yünden dokunarak yapılmış yağmurluk. (< ET. yañçuk).

Can (KM) | Yan (TT) 1. Bir şeyin ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü; yön, taraf, cihet. (< ET. yan).

Canşak (KM) | Yañşak (TT) 1. Geveze, boşboğaz. (< ET. yañşak).

Canuvar (KM) | Canavar (TT) 1. Vahşi, yabani, yırtıcı hayvan, yaratık. (< Far. cānāver).

Cannet ~ Candet (KM) | Cennet (TT) 1. Dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer. (< Ar. cennet).

Cañılıç (KM) | Yanlış (KM) 1. Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanlışlık, hata. (< ET. yañlık ~ yañluk >). 2. Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymayan, aykırı olan, hatalı.

Capı (KM) | Yapı (TT) 1. Biçim, şekil, kalıp, hâl, görünüş. (< ET. yapığ).

Car (KM) | Yar (TT) 1. Uçurum. (< ET. yar).

Cara (KM) | Yara (TT) 1. Keskin bir şeyle veya bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik. (< ET. yarağ >). 2. Bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarık. 3. Vücutta işlemekte olan çıban. 4. Dert, üzüntü, acı.

Caralı (KM) | Yaralı (TT) 1. Yarası olan, yaralanmış kimse, mecruh. (< ET. yarağ >). 2. Dertli, üzüntülü.

Caramaz (KM) | Yaramaz (TT) 1. Uygun ve yararlı olmayan, bir işe yaramayan. (< ET. yara-).

Carar (KM) | Yarar (TT) 1. Bir işten elde edilen iyi sonuç, fayda. (< ET. yara- >). 2. Yarayan, elverişli, uygun.

Carathan (KM) | Yaradan (TT) 1. Yaratıcı, Allah. (< ET. yarat-; yaratıcılık, yaratılan).

Carım (KM) | Yarım (TT) 1. Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri. (< ET. yarım >). 2. Tam ve istenildiği gibi olmayan, eksik, noksan. 3. isim Bir bütünün yarısı olan miktar.

Carma (KM) | Yarma (TT) 1. Yarılmış, kırılmış, ufalanmış, parçalanmış. (< ET. yarma >). 2. Gelişigüzel kırılmış buğday.

Cassı (KM) | Yassı (TT) 1. Yayvan ve düz. (< ET. yaskağ, yası, yasul).

Castık (KM) | Yastık (TT) 1. Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb.yle doldurulmuş küçük minder. (< ET. yasduk).

Caşıl (KM) | Yeşil (TT) 1. Sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görülen renk. (< ET. yaşıl).

Caşillik (KM) | Yeşillik (TT) 1. Yeşil olma durumu. (< ET. yaşıl >). 2. Yeşil bitkileri çok olan yer.

Cavhar (KM) | Cevher (TT) 1. Bir şeyin özü, maya, gevher. (< Ar. cevher >). 2. Değerli süs taşı, mücevher.

Cayık (KM) | Yayık (TT) 1. Yayılmış, yayvan. (< ET. yad- >). 2. Dağınık.

Cazık (KM) | Yazık (TT) 1. Herkesi üzebilecek şey, günah. (< ET. yazuğ, yazuk >). 2. Acınma, üzüntü anlatan bir söz, garip, düşkün, zavallı.

Cel (KM) | Yel (TT) 1. Havanın yer değiştirmesiyle oluşan esinti, rüzgâr. (< ET. yil).

Celin (KM) | Yelin (TT) 1. İnek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü. (< ET. yelin).

Celli (KM) | Yelli (TT) 1. Yeli çok olan, rüzgârlı. (< ET. yıl).

Cem (KM) | Yem (TT) 1. Hayvan yiyeceği. (< ET. yim).

Cemiş (KM) | Yemiş (TT) 1. Meyve. (< ET. yimiş).

Cer (KM) | Yer (TT) 1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân. (< ET. yer >). 2. Gezinilen, ayakla basılan taban. 3. Bulunulan, yaşanılan, oturlan bölge, toprak, arazi.

Cer yüzü (KM) | Yeryüzü (TT) 1. Yer kabuğu, dünya. (< ET. yer+yüz).

Cesir (KM) | Esir (TT) 1. Tutsak. 2. Köle. (< Ar. esîr).

Ceti (KM) | Yedi (TT) 1. Altı sayısından sonra gelen sayı. (< ET. yiti).

Cetmiş (KM) | Yetmiş (TT) 1. Altmış dokuz sayısından sonra gelen sayı. (< ET. yetmiş).

Cıl (KM) | Yıl (TT) 1. On iki aylık dönem, sene. (< ET. yıl).

Cılan (KM) | Yılan (TT) 1. Sürüngeçenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen, uzun hayvan. (< ET. *yıl- 'kaymak, sürünmek').

Cılkı (KM) | Yılkı (TT) 1. At sürüsü. (< ET. yılkı).

Cıllık (KM) | Yıllık (TT) 1. Senelik, yılda bir yapılan, bir yıl içinde olan. (< ET. yıl).

Cırtık (KM) | Yırtık (TT) 1. Yırtılmış olan. (< ET. yırt- >). 2. Eskimiş, parçalanmış.

Cibek (KM) | İpek (TT) 1. İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel. (< ET. *yıp >). 2. Bu telden yapılmış kumaş.

Cigit (KM) | Yiğit (TT) 1. Güçlü ve yürekli, kahraman, alp, cesur. (< ET. yigit).

Cigitlik (KM) | Yiğitlik (TT) 1. Yiğit olma durumu, yiğitçe davranış, yüreklilik, cesaret. (< ET. yigit).

Cilek (KM) | Çilek (TT) 1. Gülgillerden, sapları sürüngeçen, çiçekleri beyaz bir bitki. (< ET. *yidlek, *yiglek >). 2. Bu bitkinin güzel kokulu, pembe, kırmızı renkli meyvesi.

Cilik (KM) | İlik (TT) 1. Kemiklerin iç boşluklarını dolduran ve kan hücrelerinin yapımını sağlayan doku. (< ET. yilik).

Cok (KM) | Yok (TT) 1. Bulunmayan, mevcut olmayan, var karşıtı. (< ET. yok).

Cokluk (KM) | Yokluk (TT) 1. Yok olma, bulunmama durumu. (< ET. yok >). 2. Fakirlik, yoksulluk, fakirlik, çaresizlik.

Col (KM) | Yol (TT) 1. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık. (< ET. yol >). 2. Karada insanların ve hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer. 3. Genellikle yerleşim alanlarını birbirine bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi. 4. Kez, defa.

Coldaş (KM) | Yoldaş (TT) 1. Yol arkadaşı. (< ET. yol >). 2. Arkadaş, dost. 3. Ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri.

Collu (KM) | Yollu (TT) 1. Yolu olan, yolu herhangi bir nitelikte olan. (< ET. yol).

Colluk (KM) | Yolluk (TT) 1. Yolculuk sırasında yenmek üzere hazırlanan yiyecek, yol azığı. (< ET. yol).

Colsuz (KM) | Yolsuz (TT) 1. Yolu olmayan. (< ET. yol >). 2. Toplum kurallarına aykırı, kaba, nezaketsiz, yakışsız, uygunsuz, patavatsız.

Corga (KM) | Yorga (TT) 1. Eşkin at yürüyüşü. (< ET. yorığa).

Cuka (KM) | Yuka ~ Yufka (TT) 1. İnce, zayıf, hafif, seyrek, sığ. (< ET. yufka, yuvka, yupka).

Cular (KM) | Yular (TT) 1. Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmaına bağlanan ip. (< ET. yular).

Culduz (KM) | Yıldız (TT) 1. Çekirdeğinde oluşan füzyon sonucunda açığa çıkan enerjiyi uzaya ışınlam biçiminde yayan, ışıklı gök cisimlerinden her biri. (< ET. yıldız).

Cummak (KM) | Yumak (TT) 1. Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey. (< ET. yumğak >). 2. Yuvarlak biçimde sarılmış olan.

Cumuk (KM) | **Yumuk** (TT) 1. Yumulmuş olan, yumulmuş gibi duran, yumulu, örtük, kapalı. (< ET. yum-).

Cumurtha (KM) | **Yumurta** (TT) 1. Bir dişinin vücudunda oluşan, yumurtlama ve döllenmeden sonra aynı türden bir canlı oluşturan hücre. (< ET. yumurtka >). 2. Kanatlı hayvanların çoğalmasını sağlayan kabuklu bir besin maddesi. 3. Tavuk yumurtası.

Cumuşak (KM) | **Yumuşak** (TT) 1. Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, katı karşıtı. (< ET. yumşak >). 2. Kolaylıkla bükülen, buruşmayan, sert karşıtı.

Curt (KM) | **Yurt** (TT) 1. Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan. (< ET. yurt >). 2. Memleket.

Cuvap ~ Cavap (KM) | **Cevap** (TT) 1. Bir soruya, bir isteğe, bir söz, bir davranış veya yazıya verilen karşılık, yanıt. (< Ar. cevāb).

Cük (KM) | **Yük** (TT) 1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi. (< ET. yük >). 2. Bir şeyin ağırlığı. 3. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar. 4. Eşya, ağırlık.

Cüklü (KM) | **Yüklü** (TT) 1. Yüğü olan. (< ET. yük).

Cün (KM) | **Yün** (TT) 1. Koyun tüyü. (< ET. yün).

Cünlü (KM) | **Yünlü** (TT) 1. Yünü olan. (< ET. yün >). 2. Yünden yapılmış.

Cürek (KM) | **Yürek** (TT) 1. Kalp. (< ET. yürek >). 2. Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül. 3. Herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yürekli, korkusuzluk, cesaret.

Cürekli (KM) | **Yürekli** (TT) 1. Tehlikeyi korkusuzca karşılayan, hiçbir şeyden korkusu olmayan, gözü pek, cesaretli, cesur. (< ET. yürekli).

Cüyrük (KM) | **Yüğüruk** (TT) 1. Süratli, hızlı, çabuk, seri, canlı, çevik. (< ET. yüğüruk, yüğüruk).

Cüz (KM) | **Yüz** (TT) 1. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı. (< ET. yüz, yüd).

Cüzük (KM) | **Yüzük** (TT) 1. Parmağa geçirilen genellikle metal halka. (< ET. yüzük).

Cüzüm (KM) | **Üzüm** (TT) 1. Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi. (< ET. üzüm).

Çaç (KM) | **Saç** (TT) 1. Baş derisini kaplayan kıllar. (< ET. saç).

Çaçak (KM) | **Saçak** (TT) 1. Bazı giyim eşyalarında veya döşemeliklerde kumaş kenarlarına dikilen süslü iplikten püskül. (< ET. saç-; saçgak >). 2. Havlu, halı vb.nin kenarı boyunca sarkan püskül.

Çaçaklı (KM) | **Saçaklı** (TT) 1. Saçağı olan, püsküllü. (< ET. saç-; saçgak).

Çaçaksız (KM) | **Saçaksız** (TT) 1. Saçağı olmayan, püskülsüz. (< ET. saç-; saçgak).

Çarh (KM) | **Çark** (TT) 1. Tekerlek, makara. (< Far. çarh).

Çariş (KM) | **Yarış** (TT) 1. Yarışma. (< ET. yarış).

Çatır ~ Şatır (KM) | **Çadır** (TT) 1. Keçe, deri, kıl dokuma, sık dokunmuş kalın bez veya plastik maddelerden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak, çerge, oba, otağ. (< Far. çāder).

Çemiç (KM) | **Çebiç** (TT) 1. Bir yaşındaki keçi yavrusu. (< ET. çepiş).

Çepken (KM) | **Cepken** (TT) 1. Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisi, elbise, kaftan. (< ET. *çekmen).

Çeriv (KM) | **Çeri** (TT) 1. Asker. (< ET. çerig).

Çibık (KM) | **Çubuk** (TT) 1. Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan dal. (< ET. çibık).

Çiçhan (KM) | **Sıçan** (TT) 1. Sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan, fare. (< ET. sıçgan ~ sıçkan).

Çibin (KM) | **Cibin** (TT) 1. Sinek. (< ET. *çipin; süm. zibin).

Çibinlik (KM) | **Cibinlik** (TT) 1. Sineklerden ve başka böceklerden korunmak için yatağın üstüne ve yanlarına gerilen çadır biçiminde tül. (< ET. *çipin).

Çirik (KM) | Çürük (TT) 1. Çürümüş olan. 2. Sağlam ve dayanıklı olmayan, çürümüş, kokuşmuş, küf, küflenmiş, eskimiş. (< ET. *cüri-).

Çomart (KM) | Cömert (TT) 1. Para ve malını esirgemedi veren, eli açık. (< Far. cevān+merd).

Çögüç (KM) | Çekiç (TT) 1. Çivi çakma, madenleri dövme vb. işlerde kullanılan saplı bir el aleti. (< ET. *çakuç; çak-).

Daraca (KM) | Derece (TT) 1. Bir süreç içindeki durumlardan her biri, basamak, aşama, rütbe, mertebe, seviye. (< Ar. derece).

Dos (KM) | Dost (TT) 1. Arkadaş, ahbab. (< Far. düst).

Dosluk (KM) | Dostluk (TT) 1. Dost olma durumu, arkadaşlık. (< Far. düst >). 2. Dostça davranış.

Duniya (KM) | Dünya (TT) 1. Üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü. (< Ar. dunyā).

Durus (KM) | Dürüst (TT) 1. Doğru, düzgün. (< Far. durust).

Duşman (KM) | Düşman (TT) 1. Birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağlı, hasım, dost karşıtı. (< Far. duşmān).

Düşmanlık (KM) | Düşmanlık (TT) 1. Düşmanca duygu veya davranış, yağılık, hasımlık, husumet. (< Far. duşmān).

Duva (KM) | Dua (TT) 1. Yakarış. (< Ar. du‘ā‘ >). 2. Allah’a yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin.

Egiz (KM) | İkiz (TT) 1. İkisi bir arada doğan çocuk. (< ET. ekiz >). 2. Birbirine tamamen benzeyen.

Eki (KM) | İki (TT) 1. Birden sonra gelen sayının adı. (< ET. eki).

Ekindi (KM) | İkinci (TT) 1. Öğle ile akşam arasındaki zaman dilimi. (< ET. ekinti >). 2. İkinci ezanı. 3. İkinci namazı vakti.

Emizik (KM) | Emzik (TT) 1. Süt çocuklarını oyalamak için ağızlarına verilen kauçuk meme. (< ET. emiz- ~ emüz- >). 2. Beslemek için süt çocuklarına meme yerine emdirilen ağzı kauçuklu süt şişesi, biberon.

Esep (KM) | Hesap (TT) 1. Matematiksel işlem. 2. Tutum, durum, fikir, anlayış. (< Ar. hisāb).

Fahmu (KM) | Fehim (TT) 1. Zekâ, akıl, akıl yürütme, algılama, anlama, kavrama, yargılama, feraset. (< Ar. fehmi).

Fakır (KM) | Fakir (TT) 1. Geçimini güçlüğüyle sağlayan, yoksul, fukara, zengin karşıtı. (< Ar. fakīr).

2. Yokluğa, eziyete kendini alıştırmış derviş.

Farız (KM) | Farz (TT) 1. Müslümanlıkta, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan ibadet. (< Ar. farz >). 2. Yapmak zorunda kalınan şey, yükümlülük, borç.

Fayğgambar (KM) | Peygamber (TT) 1. İnsanlara Allah’ın buyruklarını bildiren, onları Allah yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç. (< Far. peygāmber).

Fırğavun (KM) | Firavun (TT) 1. Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan. (< Arapça fir‘avn >). 2. Kibirli, suratsız, kötü yürekli, sahtekâr kimse.

Fitir (KM) | Fitre (TT) 1. Ramazan ayı içinde verilen, miktarı belirli sadaka. (< Ar. fitra).

Fitna (KM) | Fitne (TT) 1. Karışıklık, kargaşa. (< Ar. fitne >). 2. Fitneci, arabozucu, fesat, ortalığı karıştırma.

Fitnaçı (KM) | Fitneci (TT) 1. Fitne çıkaran, karıştırıcı, arabozucu. (< Ar. fitne).

Fitnaçılık (KM) | Fitnecilik (TT) 1. Fitneci olma durumu, karıştırıcılık. (< Ar. fitne).

Fitnalık (KM) | Fitnelik (TT) 1. Karıştırma, çekiştirme, ara bozma. (< Ar. fitne).

Gaci (KM) | Gacı (TT) 1. Hafif meşrep kadın, metres, fahişe. (< ?).

Gebenek (KM) | Kepenek (TT) 1. Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük, aba, çoban giysisi. (< Moğ. kebeneg; ET. *kapanak).

Gencefil (KM) | Zencefil (TT) 1. Hindistan ve Malezya'da yetişen, yaklaşık 100 santimetre yüksekliğinde, kamış görünüşünde otsu bir bitki ve bu bitkiden elde edilen ve baharat olarak kullanılan toz. (< Ar. zencebîl).

Hacı (KM) | Hacı (TT) 1. Din buyruklarını yerine getirmek için hacca gitmiş Müslüman. (< Ar. hâcc).

Hacilik (KM) | Hacılık (TT) 1. Hacı olma durumu. (< Ar. hâcc).

Halal (KM) | Helal (TT) 1. Dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı. (< Ar. halâl).

Halat (KM) | Galat (TT) 1. Yanlış kelime veya söz. (< Ar. ğalaṭ).

Halıva (KM) | Helva (TT) 1. Şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı. (< Ar. halvā).

Haman (KM) | Hemen (TT) 1. Çabucak. (< Far. hemān).

Hamit (KM) | Hamut (TT) 1. Araba koşumunda atların boyunlarına geçirilen ağaç veya üstüne meşin geçirilmiş çember. (? < Rus. homut, Bulg. hamut, Sırp. homut).

Hapar (KM) | Haber (TT) 1. Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi. (< Ar. haber).

Har (KM) | Her (TT) 1. Önüne geldiği ismin benzerlerini “teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı” anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz. (< Far. her).

Harbız (KM) | Karpuz (TT) 1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli parçalı sert yapraklı, sarı çiçekler açan bir bitki ve bu bitkinin dışı yeşil kabuklu, içi kırmızı ve sulu, iri meyvesi. (< Far. harbūz).

Harif (KM) | Harf (TT) 1. Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri, kod. (< Ar. harf).

Harip (KM) | Garip (TT) 1. Kimsesiz, zavallı, çaresiz. (< Ar. garīb).

Hasiyat (KM) | Haysiyet (TT) 1. Değer, saygınlık, itibar, öz saygı, onur, şeref. (< Ar. haysiyyet).

Hasiyatlı (KM) | Haysiyetli (TT) 1. Şerefli, onurlu, saygınlığı olan. (< Ar. haysiyyet).

Hasiyatsız (KM) | Haysiyetsiz (TT) 1. Şerefsiz, onursuz, saygınlığı olmayan. (< Ar. haysiyyet).

Hater (KM) | Hatır (TT) 1. Birine karşı duyulan saygı, sevgi. (< Ar. hātir).

Haterli (KM) | Hatırlı (TT) 1. Hatırı sayılan, etkili, saygın, saygı değer. (< Ar. hātir).

Hatersiz (KM) | Hatırsız (TT) 1. Hatırı sayılmayan, etkisiz, saygın olmayan. (< Ar. hātir >). 2. Merhametsiz, acımasız.

Hatlama (KM) | Katlama (TT) 1. Hamur işi, börek. (< ET. kat-).

Havun (KM) | Kavun (TT) 1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki ve bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi. (< ET. kaḡun).

Hayda (KM) | Haydi (KM) 1. İsteklendirmek, çabukluk belirtmek için kullanılan bir söz.

Hayıvan (KM) | Hayvan (KM) 1. İçgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık. (< Ar. ḥayvān >). 2. Akılsız, duygusuz, kaba, hoyrat kimse. 3. Kızılan bir kimseye söylenen bir söz

Hazna (KM) | Hazine (TT) 1. Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet. (< Ar. hazīne).

Hınç (KM) | Hınç (TT) 1. Öç alma duygusu ile dolu öfke, kin, kindar. (< Far. hanc).

Hıylaf (KM) | Hilaf (TT) 1. Aykırı, karşıt, ters, uyuşmazlık. (< Ar. hilāf).

Hıyanat (KM) | Hiyanet (TT) 1. İhanet, hainlik, aldatma, kandırma. (< Ar. hiyānet).

Hıyla (KM) | Hile (TT) : 1. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika, kurnazlık. (< Ar. hīle).

Hıylaçı (KM) | Hileci (TT) 1. Hile yapan, hile karıştıran, hilebaz, hilekâr, sahtekâr, dolmacı, kurnaz. (< Ar. hīle).

Hıylalı (KM) | Hileli (TT) 1. Hilesi olan, içine hile karışmış, hile ile yapılmış. (< Ar. hīle).

Hıylasız (KM) | Hilesiz (TT) 1. Hile yapmayan, düzen bilmeyen kimse. (< Ar. hīle >). 2. Hilesi olmayan, içine hile karışmamış.

Hıysap (KM) | Hesap (TT) 1. Matematiksel işlem. 2. Tutum, durum, fikir, anlayış. (< Ar. hisāb).

Hikmat (KM) | **Hikmet** (TT). 1. Öğüt verici söz. (< Ar. hikmet).

Hokum (KM) | **Hüküm** (TT). 1. Yargı. 2. Karar. (< Ar. hukm).

Hokumat (KM) | **Hükümet** (TT). 1. Bakanlar kurulu, bir ülkenin yönetim kuruluşları, devlet yönetimi. (< Ar. hukümet).

Horaz (KM) | **Horoz** (TT). 1. Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı. (< Far. horūs).

Hukmu (KM) | **Hüküm** (TT). 1. Yargı. 2. Karar. (< Ar. hukm).

Huner (KM) | **Hüner** (TT). 1. Beceri isteyen ustalık, beceriklilik, marifet. (< Far. huner).

Hunerli (KM) | **Hünerli** (TT). 1. Hüneri olan kimse. (< Far. huner).

Hunersiz (KM) | **Hünersiz** (TT). 1. Hüneri olmayan kimse. (< Far. huner).

Hurmet (KM) | **Hürmet** (TT). 1. Saygı. (< Ar. hurmet).

Hurmetli (KM) | **Hürmetli** (TT). 1. Saygılı, saygıdeğer, saygın. (< Ar. hurmet).

Hurmetsiz (KM) | **Hürmetsiz** (TT). 1. Saygısız. (< Ar. hurmet).

Huyu (KM) | **Kuyu** (TT). 1. Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan çukur. (< ET. kuduğ).

Hükmü (KM) | **Hüküm** (TT). 1. Yargı. 2. Karar. (< Ar. hukm).

İşan ~ İşan ~ Lişan ~ İlişan (KM) | **Nişan** (TT). 1. İşaret, iz, belirti, alamet. 2. Hedef. (< Far. nişān).

İriz (KM) | **İrz** (TT). 1. Bir kimsenin, başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti; şeref, namus. (< Ar. 'irz).

İz (KM) | **İz** (TT). 1. Bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare. (< ET. iz).

İzci (KM) | **İzci** (TT). 1. İz güderek aradığını bulabilen kimse, keşşaf, iz sürücü, iz takip eden. (< ET. iz).

İblis (KM) | **İblis** (TT). 1. Şeytan. (< Ar. iblīs).

İçgeri (KM) | **İçeri** (TT). 1. İç, iç bölüm, dışarı karşıtı. (< ET. içgerü).

İçkiçi (KM) | **İçkici** (TT). 1. Alkolik, ayyaş. (< ET. içkü).

İgi (KM) | **İyi** (TT). 1. İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı. (< ET. edgü).

İgilik (KM) | **İyilik** (TT). 1. İyi olma durumu. (< ET. edgülüg >). 2. Karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet.

İlâçin (KM) | **Laçın** (TT). 1. Doğan, akdoğan, şahin. (< ET. *alaçın).

İndek (KM) | **Hendek** (TT). 1. Geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur. (< Ar. handak).

İnkılab (KM) | **İnkılap** (TT). 1. Toplum düzenini ve yapısında yapılan köklü değişiklik, devrim, reform. (< Ar. inqilāb).

İyman (KM) | **İman** (TT). 1. İnanç. (< Ar. īmān).

İyne (KM) | **İğne** (TT). 1. Dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri, bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araç. (< ET. igne).

İyneli (KM): **İğneli** (TT). 1. İğnesi olan, iğne ile tutturulmuş olan, iğnelenmiş. (< ET. igne).

İynek (KM) | **İnek** (TT). 1. Dişi sığır. (< ET. iñek).

Kâba (KM) | **Kâbe** (TT). 1. Mekke'de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer. (< Ar. kâbe).

Kabil (KM) | **Kabul** (TT). 1. Bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma; bir öneriyi uygun bulma, onaylama. (< Ar. kabūl).

Kabır (KM) | **Kabir** (TT). 1. Mezar. (< Ar. kabr).

Kabirga (KM) | **Kaburga** (TT). 1. Ege kemiklerinin oluşturduğu kafes. (< Moğ. kaburga).

Kaçhaç (KM) | **Haşhaş** (TT). 1. Afyon elde edilen, tohumlarından yağ çıkarılan otsu bir kültür bitkisi. (Ar. haşhāş).

Kaçın ~ Kaçınçı (KM) | **Kaçkın** (TT). 1. Bir yerden kaçmış kimse, kaçak, firarî. (< ET. kaçgın).

Kadır (KM) | **Katır** (TT) 1. Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan. (< ET. katır).

Kâfir (KM) | **Kâfir** (TT) 1. Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse. (< Ar. kâfir >). 2. Genellikle Müslüman olmayanlara verilen ad.

Kagıt (KM) | **Kâğıt** (TT) 1. Hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, baskı yapmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak ve bu yapraktan yapılmış. (< Far. kâgaz >). 2. Yazılı kâğıt yaprağı, pusula, tezkere. 3. Belge ve doküman.

Kahme (KM) | **Kahpe** (TT) 1. Orospu, fahişe, ahlâksız kadın. (< Ar. kahbe).

Kahmelik (KM) | **Kahpelik** (TT) 1. Kahpe olma durumu. (< Ar. kahbe >). 2. Kahpece davranış.

Kala (KM) | **Kale** (TT) 1. Güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapı, kermen, hisar. (< Ar. kal'a).

Kalam (KM) | **Kalem** (TT) 1. Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç. (< Ar. kalem).

Kalgan (KM) | **Kalan** (TT): 1. Kalma işini yapan. (< ET. kal- >). 2. Geriye kalan, artan, mütebaki, bir çıkarmanın sonucu, bölme işleminde bölünenden artan sayı. 3. Diğer, başka.

Kâmar (KM) | **Kemer** (TT) 1. Bele dolayarak toka ile tutturulan, kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağı. (< Far. kemer).

Kamçı (KM) | **Kamçı** (TT) 1. Bir ucuna ip, deri vb. bağlı olan vurma, dövme aracı, kırbaç. (< ET. kamçı).

Kamış (KM) | **Kamış** (TT) 1. Buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler. (< ET. kamış).

Kançık (KM) | **Kancık** (TT) 1. Kurt, köpek vb. hayvanların dişisi. (< ET. kançık).

Kaphan (KM) | **Kapan** (TT) 1. Bazı hayvanları yakalamak için kullanılan, hayvanın ayağının değmesiyle işleyen tuzak. (< ET. kap-).

Karaldı (KM) | **Karaltı** (TT) 1. Uzaklık ve karanlık sebebiyle kim veya ne olduğu seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli biçim, siluet. (< ET. kara; karar-).

Karampil (KM) | **Karanfil** (TT) 1. Güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi. (< Ar. karanful).

Katın (KM) | **Kadın** (TT) 1. Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen, karı, eş. (< ET. katun).

Katınlı (KM) | **Kadınlı** (TT) 1. Kadını olan, evli. (< ET. katun).

Katınlık (KM) | **Kadınlık** (TT) 1. Kadın olma durumu. (< ET. katun). 2. Kadının gerekli erdem ve nitelikleri taşıması durumu. 3. Karılık, eşlik.

Katınsız (KM) | **Kadınsız** (TT) 1. Kadını olmayan, bekâr. (< ET. katun).

Kavum (KM) | **Kavim** (TT) 1. Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu, budun, kabile, topluluk, grup, zümre. (< Ar. kavm).

Kayın ana (KM) | **Kaynana** (TT) 1. Kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne. (< ET. kadın + *ana).

Kayın ata (KM) | **Kaynata** (TT) 1. Kocaya veya kadına göre birbirlerinin babası, kayınbaba, kayınpeder, babalık. (< ET. kadın + ata).

Kayış (KM) | **Kayış** (TT) 1. Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi. (< ET. kayış).

Kazançı (KM) | **Kazancı** (TT): 1. Kazan yapan, satan veya onaran usta. (< ET. kazgan).

Kazavat (KM) | **Gazavat** (TT) 1. Din savaşı, savaş, muharebe, mücadele. (< Ar. gazāvat).

Kebek (KM) | **Kepek** (TT) 1. Un elendikten sonra, elek üstünde kalan kabuk kırıntıları. (< ET. kebek).

Keç (KM) | **Geç** (TT) 1. Belirli zamandan sonra olan; kararlaştırılan, beklenen veya alışılan zamandan sonra, erken karşıtı. (< ET. keç ~ kiç).

Keçe (KM) | Gece (TT) 1. Genellikle hava karardıktan itibaren gün ağarıncaya kadar geçen süre. (< ET. kiçe).

Keçim (KM) | Geçim (TT) 1. Geçinme işi, geçinme araçları, geçinme, maişet. (< ET. keç-).

Kef (KM) | Keyif (TT) 1. Vücut esenliği, sağlık. (< Ar. keyf >). 2. Canlılık, tasasızlık, iç rahatlığı, rahat, huzur, afiyet. 3. İstek, heves, zevk. 4. Alkollü içki ve başka uyuşturucu maddeler kullanıldığında insanda görülen durum.

Kefli (KM) | Keyifli (TT) 1. Keyfi yerinde, neşeli. (< Ar. keyf).

Kefsiz (KM) | Keyifsiz (TT) 1. Sağlığı pek yerinde olmayan, rahatsız. (< Ar. keyf >). 2. Neşesiz.

Kekel (KM) | Kâkûl (TT) 1. Alna düşen kısa kesilmiş saç, perçem. (< Far. kâkul).

Kelin (KM) | Gelin (TT) 1. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın. (< ET. kelin >). 2. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın.

Keme (KM) | Gemi (TT) 1. Su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan büyük taşıt. (< ET. kemi).

Keramat (KM) | Keramet (TT) 1. Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı davranış veya durum. (< Ar. kerâmet).

Kerek (KM) | Gerek (TT) 1. İcap; gerçekleşmesi zorunlu olarak beklenen, lazım. (< ET. kergek).

Kerekli (KM) | Gerekli (TT) 1. Yapılması, olması veya bulunması uygun olan, yerinde olan, lüzumlu, vacip, mukteza, zaruri. (< ET. kergeklig).

Kereksiz (KM) | Gereksiz (TT) 1. Gereği olmayan, yararsız, lüzumsuz. (< ET. kergek >). 2. Boş yere.

Keri (KM) | Geri (TT) 1. Arka, bir şeyin sonra gelen bölümü, art, alt taraf, ileri karşıtı. (< ET. kerü).

Kerivan (KM) | Kervan (TT) 1. Uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katarı, deve dizisi. (< Far. kârbân).

Kibila (KM) | Kible (TT) 1. Bulunulan yerden Kâbe'nin bulunduğu yön. (< Ar. kıble).

Kırpiç ~ Kirpiç (KM) | Kerpiç (TT) 1. Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla. (< ET. kerpiç).

Kışa (KM) | Kısa (TT) 1. Boyu, uzunluğu az olan, uzun karşıtı. (< ET. kışga >). 2. Az süren, uzun olmayan. 3. Ayrıntısı çok olmayan.

Kışaç ~ Kışağ (KM) | Kışağ (TT) 1. Bir şeyi tutup sıkıştırmaya yarayan maşa, kerpeten, pense vb. araç. (< ET. kışağ).

Kıyamât ~ Kıyama (KM) | Kıyamet (TT) 1. Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü. (< Ar. ki-yâmet >). 2. Gürültülü karışıklık, gürültü patırtı. 3. Büyük felaket, afet.

Kızgan (KM) | Kızgın (TT) 1. Çok ısınmış, çok sıcak. (< ET. kız-).

Kilisa (KM) | Kilise (TT) 1. Hristiyanların ibadet etmek için toplandıkları yer. (< Rum. kilise).

Kiyik (KM) | Geyik (TT) 1. Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan. (< ET. keyik).

Kiyim (KM) | Giyim (TT) 1. Giysi, elbise. (< ET. kedin).

Konşu ~ Honşu (KM) | Komşu (TT) 1. Konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad. (< ET. konşı >). 2. Sınır ortaklığı bulunan, mücavir.

Kozu (KM) | Kuzu (TT) 1. Koyun yavrusu. (< ET. kozı).

Kök (KM) | Gök (TT) 1. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gök kubbe, sema. (< ET. kök >). 2. Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi renk.

Köl (KM) | Göl (TT) 1. Oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü. (< ET. köl >). 2. Yapay su birikintisi.

Kömük (KM) | Köpük (TT) 1. Sabun, deterjan vb.nin suda erimesinden oluşan beyaz kabarcık. (< ET. köbük >). 2. Çalkanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını.

Kömüklü (KM) | Köpüklü (TT) 1. Köpüğü olan, köpüklenen. (< ET. köbük).

Kömüksüz (KM) | Köpüksüz (TT) 1. Köpüğü olmayan, köpüklenmemiş. (< ET. köbük).

Köre (KM) | Göre (TT) 1. Bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince. (< ET. kör- >). 2. Bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, bakarak, nazaran.

Körümdük (KM) | Görümlük (TT) 1. Gelin ya da yeni doğmuş bebek ilk defa görüldüğü zaman verilen hediye, yüz görümlüğü; nişanlanan kıza, ilk kez görmeye gidildiğinde erkek tarafından takılan veya verilen armağan. (< ET. kör-).

Köt (KM) | Göt (TT) 1. Anüs, makat, alt taraf, dip, kaba et, kış, popo. (< ET. köt).

Kötürem (KM) | Kötürüm (TT) 1. Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyemeyen, ayağa kalkamayan kimse. (< ET. köt; kötür- >). 2. Yürüyemeyecek derecede sakat. 3. İşleyemeyen, iş yapamayan.

Köz (KM) | Göz (TT) 1. Görme organı. (< ET. köz).

Közlü (KM) | Gözlü (TT) 1. Gözü olan. (< ET. köz).

Közlük (KM) | Gözlük (TT) 1. Görme bozukluğu olan gözlerin daha iyi görmesine veya gözleri korumaya yarayan, bir çerçeveye yerleştirilmiş çift camdan oluşan araç. (< ET. köz).

Közbav (KM) | Göz bağı (TT) 1. Sihir, illüzyon, yanılsama, aldatmaca. (< ET. köz).

Közbavçu (KM) | Göz bağcı (TT) 1. Sihirbaz, illüzyonist. (< ET. köz).

Kuçak (KM) | Kucak (TT) 1. Açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, sine, bağır. (< ET. kuçak >). 2. Açık kollarla göğüs arasına sığabilen miktarda olan.

Kudret (KM) | Kudret (TT) 1. Güç, erk, erke, iktidar. (< Ar. kudret >). 2. Allah'ın ezeli gücü.

Kumaç (KM) | Kumaş (TT) 1. Pamuk, yün, ipek vb.nden makinede dokunmuş her türlü dokuma. (< Ar. kumāş).

Kurgak (KM) | Kurak (TT) 1. Yağsız hava, mevsim, yıl. (< ET. kurgak >). 2. Nem tutmayan, çabuk kuruyuveren, çorak, kıraç.

Kurgaklık (KM) | Kuraklık (TT) 1. Kurak olma durumu, kurak hava, yağsızlık. (< ET. kurgak).

Kurman (KM) | Kurban (TT) 1. Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan. (< Ar. kurbān).

Kurmanlık (KM) | Kurbanlık (TT) 1. Kurban edilmek için ayrılmış, kurban edilmeye uygun. (< Ar. kurbān).

Kuvat (KM) | Kuvvet (TT) 1. Kuvvet; fiziksel güç. (< Ar. kuvvet).

Kuvatlı (KM) | Kuvvetli (TT) 1. Güçlü. (< Ar. kuvvet).

Kuvatsız (KM) | Kuvvetsiz (TT) 1. Güçsüz. (< Ar. kuvvet).

Kuvurma (KM) | Kavurma (TT) 1. Kendi yağıyla pişirilip kavrulduktan sonra yenen veya dondurulup saklanan et. (< ET. kağurma).

Küç (KM) | Güç (TT) 1. Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor. (< ET. küç). 2. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat.

Küçlü (KM) | Güçlü (TT) 1. Gücü olan, kuvvetli, yavuz. (< ET. küçlig ~ küçlög >). 2. Şiddeti çok olan. 3. Etkisi, önemi büyük olan, sözü geçer, forslu. 4. Nitelikleri ile etki yaratan, etkili.

Küçsüz (KM) | Güçsüz (TT) 1. Gücü olmayan, aciz. (< ET. küç).

Kümüş (KM) | Gümüş (TT) 1. Parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element. (< ET. kümüş >). 2. sıfat Bu elementten yapılmış.

Kün (KM) | Gün (TT) 1. Güneş. (< ET. kün >). 2. Güneş ışığı. 3. Gündüz. 4. Yer yuvarlağının kendi eksenini etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre. 5. İçinde bulunulan zaman.

Kündüz (KM) | Gündüz (TT) 1. Günün sabahdan akşama kadar süren aydınlık bölümü. (< ET. küntüz).

Küvey (KM) | Güveyi (TT) 1. Damat. (< ET. küdegü).

Küz (KM) | Güz (TT) 1. Sonbahar. (< ET. küz).

Lampa (KM) | Lamba (TT) 1. Petrol gibi yanıcı bir madde yakarak veya elektrik akımıyla içindeki teller akkor durumuna geçerek ışık veren alet. (< Rum. lamba).

Madaniyat (KM) | Medeniyet (TT) 1. Uygarlık. (< Ar. medeniyyet).

Mağadan (KM) | Maden (TT) 1. Yer kabuğunun bazı bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral. (< Ar. ma'den). 2. Maden ocağı veya maden işletmesi

Mağana (KM) | Mana (TT) 1. Anlam. (< Ar. ma'nā).

Mahşar ~ Maşhar (KM) | Mahşer (TT) 1. Kıyamet günü dirilenlerin toplanacaklarına inanılan yer. (< Ar. mahşer >). 2. Büyük kalabalık. 3. Kargaşa.

Malğun (KM) | Melun (TT) 1. Lanetlenmiş olan, lanetli. (< Ar. mel'ün).

Mamuk (KM) | Pamuk (TT) 1. Ebegümecigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi. (< Far. panbuk >). 2. Bu bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı. 3. Bu tellerin işlenmiş biçimi. 4. Bu bitkinin işlenmiş biçiminden yapılmış.

Mamuklu (KM) | Pamuklu (TT) 1. Pamuk ipliği veya başka iplikler karıştırılarak dokunmuş kumaş. (< Far. panbuk).

Mamır (KM) | Mamur (TT) 1. Bayındır; gelişip güzelleşmesi, hayat şartlarının uygun duruma getirilmesi için üzerinde çalışılmış olan, bakımlı, imar edilmiş, rahatlık, konfor, abat. (< Ar. ma'mūr).

Marcan (KM) | Mercan (TT) 1. Kırmızı kalker iskeletli hayvan, mercan balığı. (< Ar. mercān >). 2. Bu hayvanın iskeletinden elde edilen ve süs eşyaları yapımında kullanılan madde. 3. Bu maddeden yapılmış eşya.

Mashap (KM) | Mezhep (TT) 1. Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri. (< Ar. mezheb).

Mashara (KM) | Maskara (TT) 1. Eğlendirici, sevimli, güldürücü, soytarı, oynak, fıkırdak. 3. Şerefsiz, onursuz, haysiyetsiz, rezil kimse. (< Ar. mashara).

Maşak (KM) | Başak (TT) 1. Arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı. (< ET. Başak).

Maşalla (KM) | Maşallah (TT) 1. "Ne güzel, Allah nazardan saklasın" anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz. (< Ar. māšā'e+allāh).

Mavlut ~ Movlut (KM) | Mevlit (TT) 1. Hz. Muhammed'in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi. (< Ar. mevlid >). 2. Bu mesnevinin okunduğu dinî tören.

Maydan (KM) | Meydan (TT) 1. Alan, saha. (< Ar. meydān).

Maymul (KM) | Maymun (TT) 1. Maymun; dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüeyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan (< Ar. meymūn).

Medirse ~ Mezirte (KM) | Medrese (TT) 1. İslam ülkelerinde, genellikle İslam dini kurallarına uygun bilimlerin okutulduğu yer. (< Ar. medrese).

Mejgit (KM) | Mescit (TT) 1. Genellikle minaresiz, küçük cami. (< Ar. mescid).

Mekâm (KM) | Mekân (TT) 1. Yer, bulunulan yer; ev, yurt. (< Ar. mekân).

Mektap ~ Mektab (KM) | Mektep (TT) 1. Okul. (< Ar. mekteb).

Men (KM) | Ben (TT) 1. Teklik birinci kişiyi gösteren zamir. (< ET. ben).

Merekep (KM) | Mürekkep (TT) 1. Yazı yazmak, desen çizmek veya basmak için kullanılan, türlü renklerde sıvı madde. (< Ar. murekkeb).

Mıyık (KM) | **Bıyık** (TT) 1. Üst dudak üzerinde çıkan kıllar. (< ET. bıdık).

Mıyıklı (KM) | **Bıyıklı** (TT) 1. Bıyığı olan. (< ET. bıdık).

Mıyıksız (KM) | **Bıyıksız** (TT) 1. Bıyığı olmayan, bıyığını tıraş etmiş olan. (< ET. bıdık).

Milletçi (KM) | **Milliyetçi** (TT) 1. Milliyet ilkesini benimseyen, milliyetsever, ulusçu, ulusalcı. (< Ar. milliyet).

Milletçilik (KM) | **Milliyetçilik** (TT) 1. Maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık. (< Ar. milliyet).

Minara (KM) | **Minare** (TT) 1. Camilerde müezzinin ezan okuduğu, sala verdiği, şerefesi olan, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapı. (< Ar. menāre).

Miñ (KM) | **Bin** (TT) 1. Dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayı. (< ET. biñ ~ miñ ~ miñ).

Mol (KM) | **Bol** (TT) 1. İçine girecek şeyin boyutlarından daha büyük veya geniş olan, dar karşıtı. 2. Nicelik bakımından olağandan veya alışıldandan çok, bereket, kıt karşıtı. (< ET. *bol).

Molluk (KM) | **Bolluk** (TT) 1. Bol olma durumu, fazlalık, bereketlilik. (< ET. *bolluk).

Mölek (KM) | **Melek** (TT) 1. Allah ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan olduğuna inanılan manevi varlık. (< Ar. melek).

Musulman ~ Musliman (KM) | **Müslüman** (TT) 1. İslam dininden olan kimse, Muhammedî, Müslim, Müselman, mümin. (< Ar. muslim + Farsça -ān).

Musulmanlık ~ Muslimanlık (KM) | **Müslümanlık** (TT) 1. Hz. Muhammed'in yaydığı İslam dini, İslam, İslamlık, İslamiyet, Hak dini. (< Ar. muslim + Far. ān + TT. lık >). 2. Müslüman olma durumu.

Muhur (KM) | **Mühür** (TT) 1. Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik vb.nden yapılmış araç, damga, kaşe. (< Far. muhr).

Nafis (KM) | **Nefis** (TT) 1. Öz varlık, irade, kişilik. (< Ar. nefis).

Namıs (KM) | **Namus** (TT) 1. Bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet. (< Ar. nāmūs >). 2. Dürüstlük, doğruluk.

Namıslı (KM) | **Namuslu** (TT) 1. Ahlak kurallarına uygun olarak davranan, namuskâr. (< Ar. nāmūs).

Nasıp (KM) | **Nasip** (TT) 1. Birinin payına düşen şey. (< Ar. nasīb >). 2. Bir kimsenin elde edebildiği, sahip olabildiği şey. 3. Kısmet, talih, baht.

Nasıplı (KM) | **Nasıpli** (TT) 1. Nasibi olan, kısmetli. (< Ar. nasīb >). 2. Her istediğine kolayca ulaşan.

Nasıpsız (KM) | **Nasipsiz** (TT) 1. Nasibi olmayan, kısmetsiz, talihsiz, bahtsız. (< Ar. nasīb >). 2. İstediyine ulaşamayan.

Nayıp (KM) | **Naip** (TT) 1. Tahtta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse, vekil. (< Ar. nā'ib).

Nazmu (KM) | **Nazım** (TT) 1. Şiir (< Ar. nazm).

Neçün (KM) | **Niçin** (TT) 1. Hangi amaçla, hangi sebeple, neden, niye. (< ET. ne + uçun).

Nekâh (KM) | **Nikâh** (TT) 1. Bir erkekle bir kadının evlilik birliği kurmasını sağlayacak yasal işlem, evlilik akdi. (< Ar. nikāh).

Nekâhlı (KM) | **Nikâhlı** (TT) 1. Aralarında nikâh işlemi yapılan, evli. (< Ar. nikāh).

Nekâhsız (KM) | **Nikâhsız** (TT) 1. Aralarında nikâh olmadığı hâlde karı koca hayatı süren. (< Ar. nikāh).

Nizam ~ Mizam (KM) | **Nizam** (TT) 1. Düzen, kural. (< Ar. nizām).

Nür (KM) | **Nur** (TT) 1. Aydınlık, ışık, parlılık, ziya. (< Ar. nūr >). 2. İlahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık.

Nürlü (KM) | **Nurlu** (TT) 1. Aydınlık, ışıklı, parlak. (< Ar. nūr).

Nürsüz (KM) | **Nursuz** (TT) 1. Işıksız. 2. Saygı uyandırmayan, sevimsiz. (< Ar. nūr).

Ogur (KM) | Uğur (TT) 1. Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirti veya bazı nesnelerde var olduğuna inanılan iyilik kaynağı. (< ET. uğur >). 2. İyi nitelik, meymenet, kadem, talih, şans, baht.

Ogurlu (KM) | Uğurlu (TT) 1. Uğuru olan, iyilik getirdiğine inanılan, kutlu, tekin, kademli, meymenetli, mübarek. (< ET. uğur >).

Ogursuz (KM) | Uğursuz (TT) 1. Kendinde uğursuzluk bulunan, yomsuz, kadersiz, meymenetsiz, menhus, musibet, meşum, şom. (< ET. uğur >).

Otun (KM) | Odun (TT) 1. Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç. (< ET. otuñ >).

Oyunçak (KM) | Oyuncak (TT) 1. Oyun aracı. (< ET. oyun >).

Ögüz (KM) | Öküz (TT) 1. Çift sürmekte, kağı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır. (< ET. öküz >).

Ölçe (KM) | Ölçü (TT) 1. Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan. (< ? >). 2. Bu değerlendirmede kullanılan birim, ölçme birimi.

Öt (KM) | Öd (TT) 1. Safra. (< ET. öt >).

Özengi (KM) | Üzengi (TT) 1. Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka. (< ET. üzengü >).

Palton (KM) | Palto (TT) 1. Soğuk havalarda öbür giyeceklerin üstüne giyilen kalın kumaştan giysi. (< Fr. paletot >).

Pelivan (KM) | Pehlivan (TT) 1. Güreşçi, boylu boslu ve güçlü kimse. (< Far. pehlevān >).

Rasul (KM) | Resul (TT) 1. Kendisine kitap indirilmiş peygamber. (< Ar. resūl >).

Sabiy (KM) | Sabi (TT) 1. Küçük çocuk. (< Ar. sabī >).

Sagız (KM) | Sakız (TT) 1. Reçine. (< ET. sakız >).

Sağat (KM) | Saat (TT) 1. Bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası. (< Ar. sā'at >). 2. Vakit, zaman. 3. Günün hangi anı olduğunu gösteren alet.

Sahna (KM) | Sahne (TT) 1. İzleyicilerin kolayca görebilmeleri için genellikle yerden belli bir ölçüde yüksek yapılan, oyun, müzik vb. gösteri yapmaya uygun yer. (< Ar. şāhne >).

Salamat (KM) | Selamet (TT) 1. Esen olma durumu, esenlik. (< Ar. selāmet >). 2. Her türlü korku, tasa ve tehlikeden uzak, güvende olma durumu.

Samavar (KM) | Semaver (TT) 1. Özellikle çay demlemekte kullanılan, içinde kömür yakacak ocağı bulunan, elektrikle de çalışabilen, bakır, pirinç vb. metallerden yapılmış musluklu kap. (< Rus. samaver >).

Sanağat (KM) | Sanat (TT) 1. Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık. (< Ar. san'at >). 2. Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım.

Sapın (KM) | Sabun (TT) 1. Kirli ve yağlı şeyleri temizlemekte kullanılan, türlü yağlarla alkaliler birleştirilerek yapılan madde. (< Ar. sābūn >).

Sapran (KM) | Safran (TT) 1. Süsengillerden, baharda çiçek açan, 20-30 santimetre boyunda, soğanlı bir kültür bitkisi. (< Ar. za'ferān >). 2. Bu bitkinin tepciklerinin kurutulmasıyla elde edilen, bazı yiyecek ve içeceklerle tat, koku ve sarı renk vermekte kullanılan toz. 3. Bu tozun (sarı) rengi.

Sarh (KM) | Sarık (TT) 1. Sarılarak meydana getirilen başlık. (ET. sarı-).

Sarsmak (KM) | Sarımsak (TT) 1. Zambakgillerden, 25-100 santimetre yüksekliğinde, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi. (< ET. sarmusak >). 2. Bu bitkinin baharat olarak kullanılan dişli bölümü.

Satlık (KM) | **Satılık** (TT) 1. Satışa çıkarılmış olan. (< ET. satıklık). 2. Bir bedel veya menfaat karşılığında hıyanet etmiş olan, hain.

Sav bol (KM) | **Sağ ol** (TT) 1. İyilik, yardım veya hoş giden bir davranış karşısında “teşekkür ederim” anlamında söylenen bir söz. (< ET. sağ + bol).

Segiz (KM) | **Sekiz** (TT) 1. Yedi sayıdan sonra gelen sayı. (< ET. sekiz).

Sejde (KM) | **Secde** (TT) 1. Genellikle namaz kılarken alını, el ayaklarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum. (< Ar. secde).

Seksan (KM) | **Seksen** (TT) 1. Yetmiş dokuz sayısından sonra gelen sayı. (< ET. sekiz on).

Sıraf ~ Zıraf (KM) | **İsraf** (TT) 1. Gereksiz yere para, zaman, emek vb. harcama, savurganlık, ziyan. (< Ar. isrāf).

Sıyr (KM) | **Sığır** (TT) 1. Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı. (< ET. sığır).

Siñir (KM) | **Sinir** (TT) 1. Duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet. (< ET. siñir). 2. Kas kirişi ve zarı.

Siydik (KM) | **Sidik** (TT) 1. İdrar. (< ET. sik ~ siik < *sidik).

Siyrat (KM) | **Sırat** (TT) 1. Sırat köprüsü. (< Ar. sirāt).

Sohan (KM) | **Soğan** (TT) 1. Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki. (< ET. soğan >). 2. Çiğdem, lale, zambak, sarımsak vb. bitkilerin toprak altındaki yumru kökü.

Soltan (KM) | **Sultan** (TT) 1. Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları unvan, padişah. (< Ar. sultān).

Sora ~ Soñra ~ Soñura (KM) | **Sonra** (TT) 1. Daha ileri bir zamanda, müteakiben, önce karşıtı. (< ET. soñra >). 2. Arkadan gelen bölüm veya zaman.

Sunnet ~ Sundet (KM) | **Sünnet** (KM) 1. Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz. (< Ar. sunnet >). 2. Erkek çocukta, erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi.

Suv (KM) | **Su** (TT) 1. Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab. (< ET. sub >). 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu.

Suvap (KM) | **Sevap** (TT) 1. Hayırlı bir davranış karşısında Allah tarafından verileceğine inanılan ödül. (< Ar. sevāb >). 2. Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış.

Suvlu (KM) | **Sulu** (TT) 1. Suyu olan, içinde su bulunan, koyu karşıtı. (< ET. sub >). 2. Suyu çok olan. 3. İçine su katılmış, sulandırılmış olan.

Suvluk (KM) | **Suluk** (TT) 1. Boyna veya bele asılı olarak taşınan, deri, plastik veya metalden yapılmış su kabı, matara. (< ET. sub).

Suvra ~ Sura (KM) | **Sure** (TT) 1. Kur’an’ın yüz on dört bölümünden her biri. (< Ar. sūre).

Suvsuz (KM) | **Susuz** (TT) 1. Suyu olmayan, suyu bulunmayan. (< ET. sub). 2. Suyu çok az olan.

Suvuk (KM) | **Soğuk** (TT) 1. Isısı düşük olan, sıcak karşıtı. (< ET. soğık).

Suvukluk (KM) | **Soğukluk** (TT) 1. Soğuk olma durumu, soğuk bir etki yapan şeyin özelliği, bürudet. (< ET. soğık >). 2. İlgisiz davranış, ilgisizlik. 3. Kırgınlığa, dargınlığa yol açabilen sevgi azalması.

Süñü (KM) | **Süngü** (TT) 1. Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah. (< ET. söngi).

Süzgüç (KM) | **Süzgeç** (TT) 1. Sıvıları süzmeye yarayan veya bir akışkandaki yabancı maddeleri süzüp ayıran araç, süzek. (< ET. süz-).

Şahar (KM) | **Şehir** (TT) 1. Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent, site. (< Far. şeh̄r).

Şakal (KM) | **Çakal** (TT) 1. Etoburlardan, sürü hâlinde yaşayan, kurttan küçük bir yaban hayvanı. (< Far. şagāl).

Şalbar (KM) | **Şalvar** (TT) 1. Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan, geniş bir pantolon türü (< Far. şelvār).

Şay (KM) | **Çay** (TT) 1. Nemli iklimlerde yetişen bir ağaççık, bu ağaççığın özel işlemlerle kurutulan yaprağı, bu yaprağın demlenmesiyle elde edilen güzel kokulu ve sarımtırak kırmızı renkli içecek. (< Çin. çay >). 2. Çeşitli bitkilerin yaprak veya çiçeklerinin demlenmesiyle elde edilen bir içecek türü.

Şaytan (KM) | **Şeytan** (TT) 1. Hz. Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulan, insanları Allah'ın emirlerine karşı kıskırtan, kötülüğe yönelten cin, iblis. (< Ar. şeytān).

Şekel (KM) | **Şekil** (TT) 1. Biçim, tarz. (< Ar. şekl).

Şekirt (KM) | **Şakirt** (TT) 1. Çırak, kalfa, öğrenci. (< Far. şāgird).

Şemşer (KM) | **Şimşir** (TT) 1. Yaprakları her mevsimde yeşil kalan, taşlık, çorak bölgelerde kendiliğinden yetişen veya bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, odunu sarımsı renkli ve çok sert olan bir ağaççık. (< Far. şemşīr >). 2. Bu ağaççığın sert, düzgün sarı renkte kerestesi. 3. Bu keresteden yapılan.

Şeriğat ~ Şeriyat (KM) | **Şeriat** (TT) 1. Kuran'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku. (< Ar. şerī'at).

Şeyit (KM) | **Şehit** (TT) 1. Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse. (< Ar. şehīd).

Şimal ~ Şimal (KM) | **Şimal** (TT) 1. Kuzey. (< Ar. şimāl).

Şışa ~ Şışa (KM) | **Şişe** (TT) 1. İçerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap. (< Far. şīše).

Şıyih ~ Şayih (KM) | **Şeyh** (TT) 1. Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse. 2. Tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse. (< Ar. şeyh).

Şorpa (KM) | **Çorba** (TT) 1. Sebze, tahıl, et vb. ile hazırlanan sıcak, sulu içecek. (< Far. şūrbā).

Şukur (KM) | **Şükür** (TT) 1. Allah'a duyulan minneti dile getirme. (< Ar. şukr >). 2. Mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme.

Taba (KM) | **Tava** (TT) 1. Yağ kızdırma, yiyecek kızartma, ekmek pişirme vb. işlere yarayan, uzun saplı, yayvan kap. (< Far. tāve).

Tabiğat (KM) | **Tabiat** (TT) 1. Doğa. (< Ar. tabī'at).

Takiyka (KM) | **Dakika** (TT) 1. Bir saatlik zamanın altmışta biri. (< Ar. dakīka).

Talak (KM) | **Dalak** (TT) 1. Midenin arkasında, diyaframın altında, sol böbreğin üstünde, yassı, uzunca, akyuvar üreten ve yıpranmış alyuvarları toplayan, damarlı, gevşek bir dokudan oluşmuş organ. (< ET. Talak).

Tamak (KM) | **Damak** (TT) 1. Ağız boşluğunun tavanı. (< ET. tamgak).

Tamal (KM) | **Temel** (TT) 1. En önemli, belli başlı, ana, taban, esas, asıl, baz. (< Rum. temel >). 2. Bir yapının toprak altında kalan ve yapıya dayanak olan duvar, taban vb. bölümlerinin tümü.

Tamallı (KM) | **Temelli** (TT) 1. Herhangi bir nitelikte temeli olan. (< Rum. temel).

Tamalsız (KM) | **Temelsiz** (TT) 1. Temeli olmayan, gerçek veya sağlam olmayan, asılsız, yanlış, gerçeğe aykırı bir biçimde. (< Rum. temel).

Tamga (KM) | **Damga** (TT) 1. Nişan, işaret, amblem, arma, iz. (< ET. tamga).

Tana (KM) | **Dana** (TT) 1. İneğin, sütten kesildikten sonra bir yaşına kadar olan yavrusu. (< ET. *tana).

Tañ (KM) | **Tan** (TT) 1. Şafak, güneş doğmadan az önce beliren aydınlık. (< ET. tañ).

Tar (KM) | **Dar** (TT) 1. İçine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan, geniş ve bol karşıtı; genişliği az veya yetersiz olan, ensiz. (< ET. tar).

Tarı (KM) | **Darı** (TT) 1. Buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki. (< ET. tarıĝ).
Tarlık (KM) | **Darlık** (TT) 1. Dar olma durumu. (< ET. tar >). 2. Zorluk, sıkıntı, eziyet.
Tatım (KM) | **Tadım** (TT) 1. Tat alma yetisi, lezzet, tat. (< ET. tat-).
Taz (KM) | **Tas** (TT) 1. Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap. (< Ar. tās).
Teftir (KM) | **Defter** (TT) 1. Genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları. (< Ar. defter).
Tegene (KM) | **Tekne** (TT) 1. Türlü işlerde kullanılmak için çoĝu ağaçtan veya taştan yapılan, uzun ve geniş kap. (< ET. tekne >). 2. Sızdırabilir veya sızdırmaz olarak yapılmış, levhaları bir parçadan oluşmuş, kulpları ve kulp delikleri bulunan, bir veya iki kişi tarafından taşınabilir üstü açık bir ambalaj türü.
Teli (KM) | **Deli** (TT) 1. Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun. (< ET. telü >). 2. Davranışları aşırı ve taşkın olan kimse, çılgın.
Telilik (KM) | **Delilik** (TT) 1. Deli olma durumu. (< ET. telü).
Tamaşa (KM) | **Temaşa** (TT) 1. Hoşlanarak bakma, seyretme. (< Far. temāšā >). 2. Seyredilecek görüntü, görölmeye değer şey.
Temir (KM) | **Demir** (TT) 1. Mavimtırak esmer renkte, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element. (< ET. temür >). 2. Bu elementten yapılmış parça.
Temirçi (KM) | **Demirci** (TT) 1. Demir satan, demir eşya yapan veya onaran kimse. (< ET. temürçi).
Temirkazak (KM) | **Demirkazık** (TT) 1. Kutup yıldızı. (< ET. temür kazĝuk).
Teñ (KM) | **Denk** (TT) 1. Uygun, nitelik yönünden eşit. (< ET. teñ).
Teñli (KM) | **Denli** (TT) 1. “Kadar” anlamında üstünlük derecesini belirten bir edat. (< ET. teñli).
Teñlik (KM) | **Denklik** (TT) 1. Eşitlik. (< ET. teñ).
Teñiz (KM) | **Deniz** (TT) 1. Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütlesi. (< ET. teñiz).
Teren (KM) | **Derin** (TT) 1. Dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan. (< ET. teriñ >). 2. Yüzeyden içeri inen.
Teri (KM) | **Deri** (TT) 1. İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten. (< ET. teri >). 2. Bu tabakadan yapılmış. 3. İşlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu.
Teyri (KM) | **Tanrı** (TT) 1. Kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Yaradan, Allah, Rab, ilah, Mevla, Halik, Hüda, Hu, Oĝan. (< ET. teñri). 2. Çok tanrıçılıkta var olduğuna inanılan insanüstü varlıklardan her biri, ilah.
Tılmaç ~ Tilmaç (KM) | **Dilmaç** (TT) 1. Tercüman, çevirmen. (< ET. *tılmaç ~ *tilmaç).
Tış (KM) | **Dış** (TT) 1. Herhangi bir cisim veya alanın sınırları içinde bulunmayan yer, hariç, iç karşıtı. (< ET. taş).
Tışharı (KM) | **Dışarı** (TT) 1. Dış çevre, dış yer, hariç, içeri karşıtı. (< ET. taşkaru).
Tigış (KM) | **Dikiş** (TT) 1. Dikme işi. (< ET. tik-).
Tik (KM) | **Dik** (TT) 1. Yatay bir düzleme göre yer çekimi doğrultusunda bulunan, eğik olmayan. (< ET. tik >). 2. Yatık durmayan. 3. Ters, aksi, kaba, yersiz davranış.
Til (KM) | **Dil** (TT) 1. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı. (< ET. tıl ~ til >). 2. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan.
Tilek (KM) | **Dilek** (TT) 1. Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat. (< ET. tilek).

Tilli (KM) | Dilli (TT) 1. Dili olan, dil organına sahip. (< ET. tıllıg).

Tilsiz (KM) | Dilsiz (TT) 1. Konuşma engelli, konuşamayan, ahraz. (< ET. *tılsız >). 2. Ses çıkarmayan, sessiz olan kimse.

Tiri (KM) | Diri (TT) 1. Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, ölü karşıtı. (< ET. tirig >). 2. Güçlü, zinde. 3. Solmamış, pörsümemiş.

Tirilik (KM) | Dirilik (TT) 1. Diri olma durumu. (< ET. tirig).

Tirmen (KM) | Değirmen (TT) 1. İçinde öğütme işi yapılan yer. (< ET. tegirmen >). 2. Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet.

Tirmençi (KM) | Değirmenci (TT) 1. Değirmen işleten kimse. (< ET. tegirmen).

Tiş (KM) | Diş (TT) 1. Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri. (< ET. tış ~ tiş).

Tiş (KM) | Dişi (TT) 1. Yumurta oluşturan veya yavru doğuran birey. (< ET. tışı >). 2. Erkeği tarafından döllenecek biçimde oluşmuş hayvan veya bitki. 3. Kadın.

Tişli (KM) | Dişli (TT) 1. Dişleri olan. (< ET. tış ~ tiş).

Tişsiz (KM) | Dişsiz (TT) 1. Dişi olmayan. (< ET. tış ~ tiş).

Toguz (KM) | Dokuz (TT) 1. Sekiz sayısından sonra gelen sayı. (< ET. tokuz).

Tohsan (KM) | Doksan (TT) 1. Seksen dokuz sayısından sonra gelen sayı. (< ET. toksun ~ tokson < *tokuzon).

Tolu (KM) | Dolu (TT) 1. İçi boş olmayan, dolmuş, meşbu, pür, boş karşıtı. (< ET. tolı).

Tomalak (KM) | Toparlak (TT) 1. Yuvarlak, daire, çember, küre. (< ET. top).

Toñuz (KM) | Domuz (TT) 1. Çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan. (< ET. toñuz).

Toru (KM) | Doru (TT) 1. Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan, yağız at. (< ET. torıg ~ toruğ). 2. Kızıl at donu.

Toyum (KM) | Doyum (TT) 1. Tokluk, eldekinden hoşnut olma durumu, doyma işi, tatmin, yetinme, kanma, kanaat. (< ET. tod-).

Toyumlu (KM) | Doyumlu (TT) 1. Gözü tok, doymuş. (< ET. tod-).

Toyumsuz (KM) | Doyumsuz (TT) 1. Açgözlü, tatmin olmayan, doymaz, tamahkâr, haris. (< ET. tod-).

Tölü (KM) | Döl (TT) 1. Canlıların üremesi sonucu ortaya çıkan yeni birey veya bireylerin bütünü, zürriyet, nesil, kuşak. (< ET. töl).

Tört (KM) | Dört (TT) 1. Üç sayısından sonra gelen sayı. (< ET. tört).

Töş (KM) | Döş (TT) 1. Göğüs, bağır. (< ET. töş).

Töşek (KM) | Döşek (TT) 1. Yatak. (< ET. töşek).

Tul (KM) | Dul (TT) 1. Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın veya erkek. (< ET. tul).

Turum (KM) | Durum (TT) 1. Bir şeyin içinde bulunduğu koşulların hepsi, vaziyet, hâl, keyfiyet, mevki, pozisyon, duruş biçimi, konum, tavır. (< ET. turum).

Tut (KM) | Dut (TT) 1. Genellikle ılıman bölgelerinde yetişen, yapraklarıyla ipek böceği beslenen ağaç ve bu ağacın, ak, kara, pembe renkte ekşi veya tatlı, sulu meyvesi. (< Far. tüt).

Tüken (KM) | Dükkân (TT) 1. Esnafın perakende satış yaptığı, küçük zanaat sahiplerinin çalıştıkları yer. (< Ar. dukkân).

Tülkü (KM) | Tilki (TT) 1. Köpekgillerden, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir tür memeli. (< ET. tilkü >). 2. Çok kurnaz.

Tülkülük (KM) | Tilkilik (TT) 1. Kurnazlık veya kurnazca davranış. (< ET. tilkü).

Tüş (KM) | Düş (TT) 1. Rüya. (< ET. tüş).

Tüyme (KM) | Dügme (TT) 1. Giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturma aracı. (< ET. tügme).

Tüz (KM) | Düz (TT) 1. Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan. (< ET. tüz >). 2. Kıvrımlı olmayan, doğru. 3. Yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan, müstevi. 4. Yalın, sade, süssüz. 5. Engebesiz olan yer, düzlük, ova.

Uçhun (KM) | Uçkun (TT) 1. Ateşten fırlayan ve etrafa saçılan kıvılcım. (< ET. ? uç-).

Uçuz (KM) | Ucuз (TT) 1. Fiyatı yüksek olmayan, pahası az, düşük fiyatlı, pahalı karşısı. (< ET. uçuz >). 2. Bayağı, değersiz.

Uçuzluk (KM) | Ucuзluk (TT) 1. Ucuз olma durumu; her şeyin asıl fiyatından ucuza satıldığı dönem. (< ET. uçuzluk >). 2. Bayağı, aşağılık, pespaye, adi davranış.

Ulak (KM) | Oğlak (TT) 1. Keçi yavrusu. (< ET. oğlak).

Uvak (KM) | Ufak (TT) 1. Boyutları normalden küçük. (< ET. ufşak ~ uvşak).

Uvuç (KM) | Avuç (TT) 1. Elin parmak uçlarıyla bilek arasındaki iç bölümü. (< ET. adut).

Üçün (KM) | İçin (TT) 1. Amacıyla, maksadıyla. (< ET. uçun ~ üçün >). 2. Neden ve sonuç belirten bir söz. 3. -den dolayı, -den ötürü.

Zeytun (KM) | Zeytin (TT) 1. Akdeniz ülkelerinde yetişen, 10-20 metre yüksekliğinde, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş rengine, uzun ömürlü bir ağaç ve bu ağacın tazeyken yeşil, sonradan kararan, yüksek besin değeri taşıyan yağlı meyvesi. (< Ar. zeytūn).

Ziyarat (KM) | Ziyaret (TT) 1. Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme. (< Ar. ziyāret >). 2. Bir yeri görmeye gitme.

Ziyna (KM) | Zina (TT) 1. Aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişki. (< Ar. zinā').

5.2.2. Fiiller

Açı- (KM) | Acı- (TT) 1. Tadı acı duruma gelmek, acılaşmak. (< ET. aç- >). 2. Acılı, ağırlı olmak. 3. Merhamet etmek. 4. Başkasının uğradığı kötü bir duruma üzülmek.

Açıt- (KM) | Acıt- (TT) 1. Canını yakmak, zarar vermek, acı duymasını sağlamak, ağrı, sızı duymasına sebep olmak. (< ET. aç- >). 2. Acılık vermek, ekşitmek, mayalamak.

Açdır- (KM) | Açtır- (TT) 1. Açma işini yaptırmak. (< ET. açtur-).

Ağış- (KM) | Akış- (TT) 1. Karşılıklı akmak, her yönden gelip gitmek, akmak, dökülmek, damlamak, inmek. (< ET. ak-).

Ahsa- ~ Asha- (KM) | Aksa- (TT) 1. Hafifçe topallamak. (< ET. aksa-).

Amanat et- (KM) | Emanet et- (TT) 1. Bir şeyi geçici olarak bir yere vermek veya bırakmak. (< Ar. emānet).

Añıla- (KM) | Anla- (TT) 1. Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak. (< ET. añla-).

Añılat- (KM) | Anlat- (TT) 1. Bilgi vermek, izah etmek; bir konu üzerinde açıklama yapmak, açıklamada bulunmak. (< ET. añla-).

Ayırıl- (KM) | Ayırıl- (TT) 1. Ayırma işine konu olmak. 2. Bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak. (< ET. adırıl-).

Azbarla- (KM) | Ezberle- (TT) 1. Bir şeyi olduğu gibi akılda tutmak, ezber etmek, hıfzetmek. (< Far. ezber).

Azbar et- (KM) | Ezber et- (TT) 1. Bir şeyi olduğu gibi akılda tutmak, ezber etmek, hıfzetmek. (< Far. ezber).

Bacar- ~ Macar- (KM) | Becer- (TT) 1. Güç görünen bir iş veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek, başarmak. (< ?).

Bagalan- (KM) | Pahalalan- (TT) 1. Pahalı duruma gelmek, fiyatı artmak, pahalılaşmak, değeri veya kıymeti yükselmek. (< Far. bahā).

Bar- (KM) | **Var-** (TT) 1. Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak. (< ET. bar-).

Ber- (KM) | **Ver-** (TT) 1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek. (< ET. ber-).

Bızıl-da- (KM) | **Vızıl-da-** (TT) 1. Vızıldamak; “vız” (bız) diye ses çıkarmak. (< yansıma).

Birikdir- (KM) | **Biriktir-** (TT) 1. Toplayıp yığmak. (< ET. birik-; *birikdūr- >). 2. Bir araya getirmek.

Biş- (KM) | **Piş-** (TT) 1. Ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir duruma gelmek. (< ET. biş- >). 2. Isıtma sonucu belirli bir kullanıma uygun duruma gelmek. 3. Meyve olgun duruma gelmek.

Bişir- (KM) | **Pişir-** (TT) 1. Bir besin maddesini gerektiği kadar ısıda tutarak yenebilecek veya içilebilecek bir duruma getirmek. (< ET. bişir-).

Bitdir- (KM) | **Bitir-** (TT) 1. Bitmesini sağlamak, sona erdirmek, tüketmek, tamamlamak, sonuçlandırmak. (< ET. bütür-).

Bol- (KM) | **Ol-** (TT) 1. Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak. (< ET. bol- >). 2. Gerçekleşmek veya yapılmak.

Böle- (KM) | **Bele-** (TT) 1. Çocuğu sarıp sarmalamak, beşiğe yatırıp bağlamak, kundaklamak. (< ET. bele-).

Buta- (KM) | **Buda-** (TT) 1. Daha çok ürün almak veya düzgün bir biçim vermek amacıyla ağaç, asma vb.nin dallarını kesmek, kısaltmak. (< ET. buta- >). 2. Bir şeyi eksiltmek, azaltmak. 3. Yeni filiz sürmesi için bir bitkinin dallarını kesmek.

Buz- (KM) | **Boz-** (TT) 1. Bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek. (< ET. buz-).

Buzul- (KM) | **Bozul-** (TT) 1. Bozma işine konu olmak, arızalanmak. (< ET. buzul-).

Bügül- (KM) | **Bükül-** (TT) 1. Bükme işine konu olmak, katlanmak. (< ET. bükül- >). 2. Eğilmek.

Cabiş- (KM) | **Yapış-** (TT) 1. Yapışkan bir maddeye bulanmış olan bir şey ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak. (< ET. yapçur-).

Cabişdır- (KM) | **Yapıştır-** (TT) 1. Yapışmasını sağlamak. (< ET. yapçur-).

Cak- (KM) | **Yak-** (TT) 1. Yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak. (< ET. yak- >). 2. Sürmek.

Cala- (KM) | **Yala-** (TT) 1. Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek. (< ET. yala- >). 2. Sıyrarak, dokunarak geçmek.

Calbar- (KM) | **Yalvar-** (TT) 1. Birinden ısrarlı bir biçimde, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek. (< ET. yalvar- < *yalbar-).

Cama- (KM) | **Yama-** (TT) 1. Yama koyarak onarmak, yamalamak. (< ET. yama-).

Can- (KM) | **Yan-** (TT) 1. Birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak. (< ET. yan- >). 2. Ateş durumuna geçmek, tutuşmak.

Candır- (KM) | **Yandır-** (TT) 1. Yanmasına sebep olmak, yakmak. (< ET. yan-).

Can ber- (KM) | **Can ver-** (TT) 1. Ölmek, ruhunu teslim etmek. (< Far. cān + ET. ber-).

Canşa- (KM) | **Yanşa-** (TT) 1. Boş konuşmak, gevezelik etmek. (< ET. yañşa-).

Cañıl- (KM) | **Yanıl-** (TT) 1. Hataya düşmek, tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak. (< ET. yañıl- >). 2. Sonucunu düşünmeden veya bilmeden uygunsuz bir davranışta bulunmak.

Cañilt- (KM) | **Yanılt-** (TT) 1. Yanılmasına yol açmak. (< ET. yañıl-).

Car- (KM) | **Yar-** (TT) 1. Uzunlamasına bölüp ayırmak; yarık açmak. (< ET. yar-).

Cara- (KM) | **Yara-** (TT) 1. Bir şey yararlı olmak, yarar sağlamak. (< ET. yara- >). 2. Bir iş için uygun olmak, kullanılır olmak.

Carala- (KM) | **Yarala-** (TT) 1. Silah, bıçak vb. bir araçla yara açmak. (< ET. yarağ-).

Caraş- (KM) | **Yaraş-** (TT) 1. Yakışmak, uygun olmak. (< ET. yaşar-).

Carat- (KM) | **Yarat-** (TT) 1. Allah, olmayan bir şeyi var etmek. (< ET. yarat-).

Caşa- (KM) | **Yaşa-** (TT) 1. Canlılığını, hayatını sürdürmek, sağ olmak, varlığını sürdürmek. (< ET. yaşa- >). 2. Bir yerde ikamet etmek, oturmak.

Caşat- (KM) | **Yaşat-** (TT) 1. Yaşamasını sağlamak veya yaşamasına imkân vermek. (< ET. yaşa- >).

Cat- (KM) | **Yat-** (TT) 1. Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak. (< ET. yat- >). 2. Uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek. 3. Geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak.

Catdır- (KM) | **Yatır-** (TT) 1. Bir kimsenin bir yere yatmasını sağlamak. (< ET. yatur- < *yatdur- >). 2. Uyutmak. 3. Eğmek, yatık duruma getirmek. 4. Konuk etmek.

Cay- (KM) | **Yay-** (TT) 1. Bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek. (< ET. yad-).

Cayıl- (KM) | **Yayıl-** (TT) 1. Yayma işine konu olmak veya yayma işi yapılmak. (< ET. yadıl-).

Caz- (KM) | **Yaz-** (TT) 1. Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak. (< ET. yaz- >). 2. Yazı ile anlatmak, yazıya dökmek.

Cemle- (KM) | **Yemle-** (TT) 1. Hayvana yem vermek, beslemek. (< ET. yim).

Cerleş- (KM) | **Yerleş-** (TT) 1. Yerine iyice oturmak, yerinde sabit olmak. (< ET. yer >). 2. Bir yerde oturmaya, yaşamaya başlamak.

Cet- (KM) | **Yet-** (TT) 1. Kâfi gelmek. (< ET. yet- >). 2. Erişmek, ulaşmak.

Cetiş- (KM) | **Yetiş-** (TT) 1. Kâfi gelmek, yeter olmak. (< ET. yet- >). 2. Ulaşmak, varmak, vasıl olmak.

Cetiştir- (KM) | **Yetiştir-** (TT) 1. Ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak. (< ET. yet- >). 2. Hazır olmasını sağlamak, tamamlamak, bitirmek. 3. Üretmek, büyütmek, geliştirmek. 4. Yetmesini sağlamak.

Cıgıl- (KM) | **Yıkıl-** (TT) 1. Yıkma işi yapılmak veya yıkma işine konu olmak. (< ET. yıkıl- >). 2. Herhangi bir sebeple çökmek, göçmek. 3. Devrilmek, düşmek, yığılmak. 4. Yenilmek.

Cığış- (KM) | **Yıkış-** (TT) 1. Güreşmek. (< ET. yık-).

Cık- (KM) | **Yık-** (TT) 1. Parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek. (< ET. yık- >). 2. Devirmek, düşürmek.

Cıkdır- (KM) | **Yıktır-** (TT) 1. Yıkma işini yaptırmak. (< ET. yık-).

Cırt- (KM) | **Yırt-** (TT) 1. Kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak. (< ET. yırt- >). 2. Vücudu kanatacak kadar derin çizmek.

Cırtıl- (KM) | **Yırtıl-** (TT) 1. Yırtma işi yapılmak veya yırtma işine konu olmak. (< ET. yırt-).

Cokla- (KM) | **Yokla-** (TT) 1. Dokunarak incelemek. (< ET. yok >). 2. Bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek. 3. Durum, bilgi, niyet vb.ni belirlemeye veya anlamaya çalışmak. 4. Ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek.

Cum- (KM) | **Yum-** (TT) 1. Kapamak, kısmak, kapalı duruma getirmek. (< ET. yum-).

Cumuşa- (KM) | **Yumuşa-** (TT) 1. Sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek. (< ET. yumşa- >). 2. Öfkesi, kızgınlığı, inadı geçmek.

Cumuşat- (KM) | **Yumuşat-** (TT) 1. Sertliğini gidermek, yumuşak duruma getirmek. (< ET. yumşa- >). 2. Kabalığını, katıllığını, sertliğini veya acımasızlığını ortadan kaldıracak duruma getirmek.

Cut- (KM) | **Yut-** (TT) 1. Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek. (< ET. yut-).

Cükle- (KM) | **Yükle-** (TT) 1. Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak. (< ET. yükle- >). 2. Bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak.

Cüklen- (KM) | **Yüklen-** (TT) 1. Yükleme işi yapılmak veya yükleme işine konu olmak. (< ET. yükle- >). 2. Bir yükü taşımayı üstüne almak. 3. Bir şeyi yapmayı kabul etmek, üstüne almak.

Cülü- (KM) | **Yülü-** (TT) 1. Tıraş etmek. (< ET. yüli-).

Cülün- (KM) | **Yülün-** (TT) 1. Tıraş olmak, tıraş edilmek. (< ET. yüli-).

Cürü- (KM) | **Yürü-** (TT) 1. Adım atarak ilerlemek, gitmek. (< ET. yori- >). 2. Karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek.

Cürüt- (KM) | **Yürüt-** (TT) 1. Yürüme işini yaptırmak, yürümesini sağlamak. (< ET. yori- >). 2. Gerekli gibi yapmak, uygulamak.

Cüz- (KM) | **Yüz-** (TT) 1. Kol, bacak, yüzgeç vb. organların özel hareketleriyle su yüzeyinde veya su içinde ilerlemek, bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak. (< ET. yüz- >). 2. Derisini çıkarmak, derisini soyamak.

Cüzdür- (KM) | **Yüzdür-** (TT) 1. Yüzmesini sağlamak veya yüzme işini yaptırmak. (< ET. yüztür- >). 2. Derisini çıkarttırmak, derisini soydurtmak.

Çaç- (KM) | **Saç-** (TT) 1. Bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek. (< ET. saç- >). 2. Işık ve ısı yaymak.

Çaçıl- (KM) | **Saçıl-** (TT) 1. Saçma işi yapılmak. (< ET. saçıl- >). 2. Etrafa dağılmak, dökülmek. 3. Yayılmak.

Çakır- (KM) | **Çağır-** (TT) 1. Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek. (< ET. *çakır- >). 2. Herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek.

Çıç- (KM) | **Sıç-** (TT) 1. Dışkıyı vücuttan dışarı atmak. (< ET. sıç-).

Çıgar- (KM) | **Çıkar-** (TT) 1. Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak. (< ET. çık-).

Çiri- (KM) | **Çürü-** (TT) 1. Genellikle mikroorganizmaların etkisiyle, kimyasal değişikliğe uğrayarak bozulup dağılmak. (< ET. çüri- >). 2. Sağlamlığını, dayanıklılığını yitirmek.

Çirit- (KM) | **Çürüt-** (TT) 1. Çürümesine sebep olmak. (< ET. çüri-).

Emiz- (KM) | **Emzir-** (TT) 1. Kadın veya dişi hayvan, memesindeki sütü yavruya vermek. (< ET. emiz-).

Eseple- (KM) | **Hesapla-** (TT): 1. Hesap işlemini yapmak, hesap etmek. (< Ar. hisâb >). 2. Bir şeyi, bir durumu ayrıntılı bir biçimde düşünmek, hesap etmek.

Eskir- (KM) | **Eski-** (TT) 1. Eski duruma gelmek, yıpranmak. (< ET. eskir-).

Eşit- (KM) | **İşit-** (TT) 1. Kulakla algılamak, duymak. (< ET. eşit- >). 2. Haber almak.

Eşitil- (KM) | **İşitil-** (TT) 1. Duyulmak. (< ET. eşit-).

Hazır bol- (KM) | **Hazır ol-** (TT) 1. Hazır durumda bulunmak. (< Ar. hâzir).

Hiyanat et- (KM) | **Hiyanet et-** (TT): 1. İhanet etmek, hainlik etmek, aldatmak, kandırmak. (< Ar. hiyānet).

Hıysapla- (KM) | **Hesapla-** (TT): 1. Hesap işlemini yapmak, hesap etmek. (< Ar. hisâb >). 2. Bir şeyi, bir durumu ayrıntılı bir biçimde düşünmek, hesap etmek. (< Ar. hisâb).

Hurmet et- (KM) | **Hürmet et-** (TT) 1. Saymak, saygı göstermek. (< Ar. hurmet).

Izla- (KM) | **İzle-** (TT) 1. Birinin veya bir şeyin arkasından gitmek, takip etmek. (< ET. iz).

İynan- (KM) | **İnan-** (TT) 1. Bir şeyi doğru olarak benimsemek. (< ET. inan- >). 2. Birini doğru sözlü olarak bilmek, güvenmek. 3. Bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek. 4. Sevecek, güvenecek ve bağlanacak en yüksek varlık olarak bilmek, iman etmek.

İynandır- (KM) | **İnandır-** (TT) 1. İnanmasını sağlamak. (< ET. inan-).

Kabil et- (KM) | **Kabul et-** (TT) 1. Razi olmak, uygun bulmak, onaylamak. (< Ar. kabūl).

Keçik- (KM) | **Gecik-** (TT) 1. Geç kalmak, herhangi bir işi kararlaştırılan zamandan sonra yapmak. (< ET. keç-).

Keçikdir- (KM) | **Geciktir-** (TT) 1. Gecikmesine sebep olmak. (< ET. keçit- ~ keçür-).

Keçin- (KM) | **Geçin-** (TT) 1. Yaşamak için gerekeni sağlamak. (< ET. keç-).

Keçindir- (KM) | **Geçindir-** (TT) 1. Geçinmesini sağlamak. (< ET. keç-).

Keflen- (KM) | **Keyiflen-** (TT) 1. Keyifli duruma gelmek, neşelenmek. (< Ar. keyf).

Kekir- (KM) | **Geğir-** (TT) 1. Midede toplanan gazı ağızdan sesli bir biçimde çıkarmak. (< ET. kegir- < *kekir-).

Kekirt- (KM) | **Geğirt-** (TT) 1. Geğirme işini yaptırmak. (< ET. kegir- < *kekir-).

Kel- (KM) | **Gel-** (TT) 1. Ulaşmak, varmak. (< ET. kel-).

Keltir- (KM) | **Getir-** (TT) 1. Gelmelerini sağlamak. 2. Bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmamak. (< ET. ketür- < *keltür-).

Ker- (KM) | **Ger-** (TT) 1. Bir şeyin uçlarından veya kenarlarından çekerek gergin duruma getirmek. (< ET. ker-).

Keril- (KM) | **Geril-** (TT) 1. Germe işi yapılmak, gergin duruma gelmek, belirli bir uzama ile çekilmek. (< ET. keril-).

Ket- (KM) | **Git-** (TT) 1. Bir yere doğru yönelmek. (< ET. ket- >). 2. Çıkmak, ulaşmak. 3. Sürmek, devam etmek. 4. Yürümek, yol almak.

Keter- (KM) | **Gider-** (TT) 1. Ortadan kaldırmak, yok etmek. (< ET. keter- >). 2. Dindirmek.

Kısdır- (KM) | **Kıstır-** (TT) 1. İki şey arasında bırakarak sıkıştırmak. (< ET. kıstur-).

Kir- (KM) | **Gir-** (TT) 1. Dışarıdan içeriye geçmek. (< ET. kir-). 2. Sığmak. 3. Girişmek, başlamak. 4. Sulu bir şeyin veya su dolu bir yerin içine batmak veya dalmak. 5. Ağrı, sancı başlamak, saplanmak. 6. Bir şeyin yapımında, birleşiminde yer almak.

Kiy- (KM) | **Giy-** (TT) 1. Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek. (< ET. ked-).

Kiydir- (KM) | **Giydir-** (TT) 1. Giyme işini yaptırmak. (< ET. kedür-).

Kiyil- (KM) | **Giyil-** (TT) 1. Giyilmek. (< ET. kedrül-).

Köç- (KM) | **Göç-** (TT) 1. Yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek. (< ET. köç >). 2. Çökmek.

Köçür- (KM) | **Göçür-** (TT) 1. Göçmesine sebep olmak. (< ET. köçür- >). 2. Çökertmek.

Köm- (KM) | **Göm-** (TT) 1. Yerin altına koyarak üstünü toprakla örtmek. (< ET. köm- >). 2. Bir ölüyü toprağın içine yerleştirmek, defnetmek. 3. Bir nesnenin içine yerleştirmek, batırmak.

Kömüklen- (KM) | **Köpüklen-** (TT) 1. Üstü köpük bağlamak. (< ET. köbük).

Kömül- (KM) | **Gömül-** (TT) 1. Gömme işi yapılmak veya gömme işine konu olmak. (< ET. kömün-).

Kör- (KM) | **Gör-** (TT) 1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek. (< ET. kör- >). 2. Anlamak, kavramak, sezmek. 3. Belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak. 4. Bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak. 5. Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak.

Körün- (KM) | **Görün-** (TT) 1. Görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek. (< ET. közün- ~ körün- >). 2. İzlenim uyandırmak. 3. Benzemek, görünüşünde olmak.

Körüş- (KM) | **Görüş-** (TT) 1. Buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek. (< ET. körüş- >). 2. Bir iş, bir konu üzerinde karşılıklı görüş ileri sürmek, müzakere etmek.

Köz kulak bol- (KM) | **Göz kulak ol-** (TT): 1. Gözetmek, korumak, bakmak, ilgilenmek. (< ET. köz + kulğak + bol-).

Kuçakla- (KM) | **Kucakla-** (TT) 1. Kollarla sarıp göğüs üzerine bastırmak. (< ET. kuçakla-).

Kuçaklaş- (KM) | **Kucaklaş-** (TT) 1. Birbirini kucaklamak. (< ET. koçuş-).

Kusdur- (KM) | **Kustur-** (TT) 1. Kusmasına yol açmak. (< ET. kustur-).

Kutur- (KM) | **Kudur-** (TT) 1. Kuduz hastalığına yakalanmak, kuduz olmak. (< ET. kutur- >). 2. Aşırı davranışlarda bulunmak, taşkınlık göstermek. 3. Çok kızmak, öfkelenmek.

Kuvur- (TT) | **Kavur-** (TT) 1. Bir şeyi bir kabın içinde kendisinden başka bir malzeme koymadan pişirmek. (< ET. kağur-).

Kül- (KM) | **Gül-** (TT) 1. İnsan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak. (< ET. kül-).

Küldür- (KM) | **Güldür-** (TT) 1. Gülmesine sebep olmak. (< ET. kültür-).

Küt- (KM) | **Güt-** (TT) 1. Hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katıp otlatarak sürmek. (< ET. küt- >). 2. Bir düşünceyi veya bir ilkeyi gerçekleştirmeye çalışmak. 3. Bir kimseyi, bir topluluğu kendi düşünce ve amacı doğrultusunda yönetmek, sevk ve idare etmek.

Min- (KM) | **Bin-** (TT) 1. Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak. (< ET. min- < *bin- >). 2. Bir yere gitmek için tren, vapur, uçak, otomobil vb. bir taşıtta yer almak. 3. Bisiklet, motosiklet, binek hayvanı kullanmak. 4. Bir şeyin üstüne çıkmak.

Mindir- (KM) | **Bindir-** (TT) 1. Bir kimseyi bir şeyin üzerine çıkartmak, oturtmak veya içine yerleştirmek, binmesini sağlamak. (< ET. min- < *bin- >).

Oltur- (KM) | **Otur-** (TT) 1. Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek ve bu biçimde yerleştiği yerde kalmak. (< ET. oltar- >). 2. Bir yerde sürekli olarak kalmak, ikamet etmek.

Oñ- (KM) | **On-** (TT) 1. Düzelmek, daha iyi bir duruma girmek, refaha ermek, mutlu olmak, başarılı olmak. (< ET. oñ- >).

Ökür- (KM) | **Öğür-** (TT) 1. Kusarken veya kusacak gibi olurken “öğürtü” sesi çıkarmak. (< ET. *ökir- >). 2. Böğürmek.

Öltür- (KM) | **Öldür-** (TT) 1. Bir canlının hayatına son vermek. (< ET. ölür- < *öltür- >).

Razı bol- (KM) | **Razı ol-** (TT) 1. Kabul etmek, onaylamak. (< Ar. rāzī >).

Salamlaş- (KM) | **Selamlaş-** (TT) 1. Birbirine selam vermek. (< Ar. selām >).

Satdır- (KM) | **Sattır-** (TT) 1. Satma işini yaptırmak veya satma zorunda bırakmak. (< ET. sattur- >).

Seb- ~ Sep- (KM) | **Serp-** (TT) 1. Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak. (< ET. sep- >).

Sıkdır- (KM) | **Sıktır-** (TT) 1. Sıkma işini yaptırmak. (< ET. sık- >).

Sibir- (KM) | **Süpür-** (TT) 1. Bir şeyin, bir yerin üstündeki çer çöp, toz toprak vb. şeyleri süpürge, fırça veya başka bir araçla toplamak, temizlemek. (< ET. sipir- >).

Siñ- (KM) | **Sin-** (TT) 1. Kendini göstermemek için büzülme, saklanmak, pusmak. (< ET. siñ- >). 2. Korku, yılgınlık vb. sebeplerle konuşmamak, hareket etmemek veya tepki göstermemek. 3. Hiç çıkmayacak veya güç çıkacak biçimde işlemek, nüfuz etmek.

Siñdir- (KM) | **Sindir-** (TT) 1. Sinmesini sağlamak veya sinmesine sebep olmak. (< ET. siñir-, Siñdür- >). 2. Emdirmek, nüfuz etmesini sağlamak.

Sögül- (KM) | **Sökül-** (TT) 1. Sökme işine konu olmak. (< ET. sök- >).

Söleş- (KM) | **Söyleş-** (TT) 1. Karşılıklı konuşmak, sohbet etmek. (< ET. sözle- >). 2. Bir işin nasıl yapılması gerektiği konusunda konuşmak, müzakere etmek.

Söñ- (KM) | **Sön-** (TT) 1. Sönme; yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak. (< ET. sön- >). 2. Dinmek, teskin olmak, yatışmak; duygular dinmek, yatışmak, etkisini yitirmek.

Söñdür- (KM) | **Söndür-** (TT) 1. Söndürmek; ateş ve ışığın yanmasına, aydınlatmasına son vermek. (< ET. söntür- >). 2. Dindirmek, teskin etmek, yatıştırmak, yumuşatmak, teselli etmek; tutku ve duyguları yatıştırmak, etkisiz duruma getirmek.

Söz ber- (KM) | **Söz ver-** (TT) 1. Bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek. (< ET. söz + ber- >). 2. Birine konuşması için müsaade vermek.

Sugul- (KM) | **Sokul-** (TT) 1. Sokma işine konu olmak. (< ET. sokul- >). 2. Girmek. 3. Yanaşmak, yaklaşmak.

Suk- (KM) | **Sok-** (TT) 1. İçine veya arasına girmesini sağlamak. (< ET. sok >). 2. Bir yere girmesini sağlamak, içeri almak. 3. Bıçak, çakı, iğne vb. batırmak, saplamak. 4. Böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak, zehirlemek.

Sun- (KM) | **San-** (TT) 1. Bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek. (< ET. san- >). 2. Gibi gelmek, farz etmek.

Suylan- (KM) | **Sulan-** (TT) 1. Sulama işi yapılmak. (< ET. sub >). 2. Islanmak.

Suvsu- (KM) | **Susa-** (TT) 1. Su içme gereksinimi duymak. (< ET. sub).

Suvu- (KM) | **Soğu-** (TT) 1. Isısını hızla veya yavaş yavaş yitirerek soğuk duruma gelmek. (< ET. soğu- >). 2. Birine veya bir şeye duyulan istek, sevgi ve ilgi kalmamak.

Suvur- (KM) | **Savur-** (TT) 1. Havaya atıp dağıtmak, saçmak. (< ET. savur- >). 2. Rüzgâr, şiddetle eserek bir yeri, bir şeyi altüst etmek, havaya kaldırmak, dağıtmak. 3. Kaldırıp atmak, fırlatmak.

Suvut- (KM) | **Soğut-** (TT) 1. Soğumasını sağlamak, soğumasına sebep olmak. (< ET. soğıt- >). 2. Herhangi bir durum, kişi, olay; birine, bir yere veya bir şeye karşı duyulan sevgi ve ilginin yok olmasına yol açmak, dondurmak.

Şukur et- (KM) | **Şükret-** (TT) 1. Allah'a minnet duygusunu sunmak, şükreylemek. (< Ar. şukr >). 2. Bir kimseye minnet duymak, gönülden borçlu olmak.

Tabın- (KM) | **Tapın-** (TT) 1. Tapma işi yapılmak. (< ET. tap-).

Tala- (KM) | **Dala-** (TT) 1. Saldırmak; yırtmak, parçalamak, ısırarak; köpek, kurt vb. hayvanlar dişlemek, ısırarak. (< ET. tala-).

Talaş- (KM) | **Dalaş-** (TT) 1. Kavga etmek, birbirine zarar vermek. (< ET. talaş-).

Tamgala- (KM) | **Damgala-** (TT) 1. Bir şeyin üzerine damga ile işaret yapmak, damga vurmak. (< ET. tamğa).

Tatdır- (KM) | **Tattır-** (TT) 1. Tatma işini yaptırmak, tadına baktırmak. (< ET. tatur- < *tattur-).

Taya- (KM) | **Daya-** (TT) 1. Yaslamak. (< ET. taya-).

Tayan- (KM) | **Dayan-** (TT) 1. Bir yere yaslanmak, kendini dayamak. (< ET. tayan-).

Teş- (KM) | **Deş-** (TT) 1. Delmek, deşmek, oymak. (< ET. teş-).

Tigil- (KM) | **Dikil-** (TT) 1. Dikme işi yapılmak. (< ET. tik- >). 2. Dik duruma gelmek. 3. Ayakta durmak. 4. Karşı koymak, engellemek. 5. Dikme işi yapılmak.

Tik- (KM) | **Dik-** (TT) 1. Bir cisim dik olarak durdurmak. (< ET. tik- >). 2. Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek. 3. Bardak, kadeh, testi vb. kapların içindekini bir çırpıda, bir solukta içmek. 4. Beklemek için birini bir şeyin başına getirmek. 5. Biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak.

Tile- (KM) | **Dile-** (TT) 1. Birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek. (< ET. *tile- ~ *tıla- >). 2. Biri için bir dilekte bulunmak. 3. Talep etmek. 4. Rica etmek. 5. Yalvarmak.

Tillen- (KM) | **Dillen-** (TT) 1. Çocuk konuşmaya başlamak. (< ET. til ~ tıl).

Tiril- (KM) | **Diril-** (TT) 1. Güçlenip canlanmak. (< ET. tiril- >). 2. Hasta yeniden sağlığını kazanmak, iyileşmek.

Tişle- (KM) | **Dişle-** (TT) 1. Bir şeyin bir parçasını ısırarak koparmak. (< ET. tışla- ~ tişle-).

Tit- (KM) | **Dit-** (TT) 1. Yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak. (< ET. tit- ~ tit- >). 2. Elle çok küçük parçalara ayırmak.

Titire- (KM) | **Titre-** (TT) 1. Küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak. (< ET. tite- ~ titri- >). 2. Kaslar hızlı küçük kasılmalarla sarsılmak. 4. Çok üşümek. 5. Birinden veya bir şeyden korkmak, korkuya kapılmak.

Titiret- (KM) | **Titret-** (TT) 1. Titremesine yol açmak. (< ET. tite- ~ titri- >). 2. Korku salmak.

Tiz- (KM) | **Diz-** (TT) 1. Yan yana veya üst üste sıralamak. (< ET. tiz- ~ tüz- >). 2. Düzenlemek, hazırlamak.

Tizil- (KM) | **Dizil-** (TT) 1. Dizi durumuna getirilmek, dizme işi yapılmak. (< ET. tizil- >). 2. Sıraya girmek. 3. Yan yana veya üst üste sıralanmak.

Tol- (KM) | **Dol-** (TT) 1. Dolu duruma gelmek. (< ET. tol-).

Toltur- (KM) | **Doldur-** (TT) 1. Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek. (< ET. toltur-).

Toy- (KM) | **Doy-** (TT) 1. İsteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak. (< ET. toy- < *tod- >). 2. Bir gereksinimini yeteri kadar karşılamak. 3. Yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak.

Tögöl- (KM) | **Dökül-** (TT) 1. Dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak. (< ET. tökül-).

Tök- (KM) | **Dök-** (TT) 1. Boşaltmak. (< ET. tök- >). 2. Akıtmak. 3. Düşürmek. 4. Saçmak, serpmek. 5. Yığmak.

Töşe- (KM) | **Döşe-** (TT) 1. Kaplamak. (< ET. töşe- >). 2. Sermek. 3. Yerleştirmek.

Tügen- (KM) | **Tüken-** (TT) 1. Bitmek, sona ermek, kalmamak. (< ET. tüken- >). 2. Güçsüzleşmek, bitkinleşmek, yılgınlaşmak.

Türt- (KM) | **Dürt-** (TT) 1. Hafifçe itmek, değmek, dokunmak. (< ET. türt-).

Tüş- (KM) | **Düş-** (TT) 1. Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek. (< ET. түş- >). 2. Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek. 3. Yere devrilmek, yere serilmek.

Tüşür- (KM) | **Düşür-** (TT) 1. Düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak. (< ET. түş-).

Tüzel- (KM) | **Düzel-** (TT) 1. Düz duruma gelmek, düzleşmek. (< ET. түzül- >). 2. Kötü, bozulmuş bir durumdayken düzenli duruma gelmek, yoluna girmek.

Tüzet- (KM) | **Düzelt-** (TT) 1. Düzgün duruma getirmek, bozukluğunu gidermek, onarmak, yanlıştan kurtarmak, tashih etmek. (< ET. түzül-).

Una- (KM) | **Ona-** (TT) 1. Bir işi doğru ve uygun bulmak, tasvip etmek, kabul etmek. (< ET. oña-).

Unutdur- (KM) | **Unuttur-** (TT) 1. Unutmasına yol açmak veya unutmasını sağlamak. (< ET. unutul-).

Ur- (KM) | **Vur-** (TT) 1. Çarpmak, çakmak. (< ET. ur- >). 2. Yaralamak. 3. Öldürmek.

Urul- (KM) | **Vurul-** (TT) 1. Vurma işine konu olmak. (< ET. ur-).

Uvuçla- (KM) | **Avuçla-** (TT) 1. Avuçla kavramak, avuçla almak, avucunun içine almak. (< ET. adutla-).

Üleşdir- (KM) | **Üleştir-** (TT) 1. Pay ederek dağıtmak, bölüştürmek. (< ET. üleş- >). 2. Herkesin payını kendisine vermek, bölüp dağıtmak.

Kaynaklar

Aksan, Doğan (2004), Türkçenin Söz varlığı, Engin Yayınevi, 3. Basım, Ankara.

Ata, Aysu; Tulum, Mehmet Mahur (2013), Uygur Türkçesi, 2. Baskı, Anadolu Ü. Yayını, Eskişehir.

Bayramqullanı, Umar (1931), Qaraçay Tilni Grammatikası, Kislovodsk.

Caferoğlu, Ahmet (2011), Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, 2. Baskı, TDK Yayını, Ankara.

Гочияева, С.А.; Х. И. Суюнчев (1989), Къарачай-Малкъар-Орус Сөзлүк, Издательство Русский язык, Москва.

Гүзеев, Ж.; Б. Созаев (1988), Къарачай-Малкъар Тилни Орфография Сөзлюгю, Издательство Эльбрус, Нальчик.

Gülensoy, Tuncer (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Cilt: I (A-N), TDK Yayını, Ankara.

Gülensoy, Tuncer (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Cilt: II (O-Z), TDK Yayını, Ankara.

Güncel Türkçe Sözlük (GTS), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

İbrahimov, Elçin Alioğlu (2013), "Türk Halkları Arasında İletişim Dilinin Oluşturulmasında Söz varlığının Etkisi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık, s. 377-387.

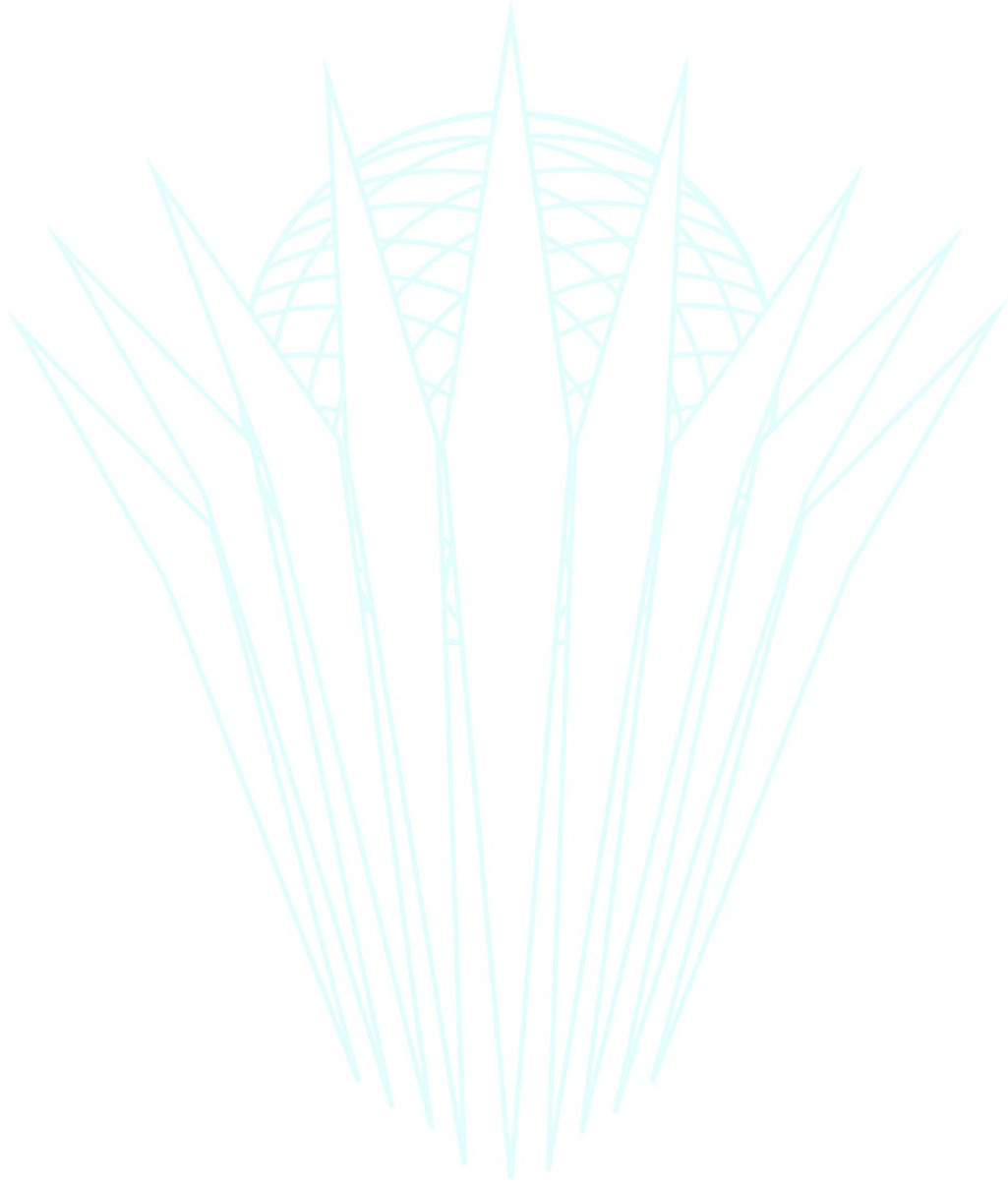
Koraş, Hikmet (2014), "Türk Lehçelerindeki Müsterekler Üzerine", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 18, Sayı: 3, s. 197-249.

Nevruz, Yılmaz (1991), Karaçay-Malkar Türkçesinden Türkiye Türkçesine Açıklamalı Büyük Sözlük.

Tavkul, Ufuk (2000), Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayını, Ankara.

Türk Dil Kurumu: Türkçe Sözlük (2011), 11. Baskı, TDK Yayını, Ankara.

Uğurlu, Mustafa (2012) “Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eş Değerlik Durumu”, Turkish Studies, Vol. 7/4, Ankara, s. 215-222.

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN KİŞİLERARASI İLİŞKİLER VE KİŞİSEL SORUNLARINA PSİKOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI VE ÖNERİLEN GENÇLİK POLİTİKALARI

Dr. Öğr. Üyesi Ayla AKBAŞ

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aakbas@kocaeli.edu.tr

ÖZ

Günümüz üniversite gençliğinin eğitim sürecinde gözlemlenen insan ilişkilerindeki duygu, tutum ve davranışları çoğu kez psiko-sosyal ve akademik iletişim kazalarına neden olmakta ve gençler yanlış algılanmakta ve yanlış davranışlar gösterebilmektedirler. Son yıllarda toplumdaki çok yönlü hızlı değişim sürecinin akademik ortamlarda da gençleri etkilediği gözlenmektedir. Özellikle üniversite gençliği üzerinde odaklaşan bu durum, üniversite gençlerinin özelliklerine, içinde bulundukları dezavantajlı koşullara, sorunlarına ve ihtiyaçlarına yönelik olarak rehberlik hizmetlerine duyarlılık göstermeye zorlamaktadır. Gençlerin özellikleri ve sorunları, genel-ortak bir düzlemde ele alınsa bile içinde bulundukları ortamın olanakları ya da sınırlılıkları, çevre koşullarının farklılığı, fiziksel, sosyo-kültürel ve psikolojik çevre konumu içinde demokratik bir şekilde bir birey olarak yeni davranış örüntüleri geliştirebilmelerine olanak sağlayacak bir hizmetin tarafsız olarak verilebilmesini yeniden düşünmeyi ve bu farklılıkların bireysel kişilik özelliklerine ve sorunlarına yansımaları dikkate alan bir değerlendirme yapmayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Üniversite gençlerini bireyselleşmeye, kendini gerçekleştirmeye götüren insan ilişkileri, davranış modelleri, yaratıcılık, kendini kontrol, kendine saygı, kendini değerlendirme gibi psikolojik sorunlarını ele aldığımız bu yazı konuyu yalnızca üniversite gençleriyle sınırlamaktadır. Ortak savunma mekanizmalarına sahip, aynı prototip davranış modellerini benimsemiş, aynı bilişsel anlayışa sahip, uyumlu/uyumsuz karakteristiğe öykünen gençlerin ruh sağlığını koruma tedbirlerinin temelinde de eğitim problemlerini ortadan kaldırma, uygun eğitim ortamını oluşturma, çözüme katkı sunabilen gençlik politikaları ve rehberlik hizmetlerinin önemi yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite gençliği, Gençlik politikaları, Gençlik sorunları

A PSYCHOLOGICAL POINT OF VIEW TO INTERPERSONAL RELATIONSHIP AND PERSONAL PROBLEMS OF UNIVERSITY YOUTH AND PROPOSED YOUTH POLICIES

ABSTRACT

Nowadays, emotion, attitudes and behaviour at human relations observed on university youth in their education process mostly caused to psycho-social and academic communication problems and resulted in them to be misperceived and may show misbehaviour. It has been observed that versatile fast change process in society has vastly affected youth at academic environments. This phenomenon especially focused on the university youth, their features, disadvantageous conditions being in, enforcing to guidance services to show sensitivity towards to their needs and problems. Even if youth's features and their problems has been dealt with on the single platform, the conditions or restrictions of the environment that the university youth in, the differences of environmental conditions, physical, socio-cultural and psychological environment location whether services independently given, leading to develop new behavioral patterns and to re-think the reflecting effect of individual personality characteristics and his problems inevitably to examine them. This work mainly bounded on psychological problems of university youth like human relations leading to university youths to be individualized, self-actualization, behaviour models, creativity, self-control, self-respect, self-assessment. Based on the importance of the common defense mechanism, embraced the same proto-type behaviour models, the same cognitive understanding youth imitating to adaptable/inadaptable characteristic.

Keywords: University Youth, Youth Policy, Youth Problems

GİRİŞ

Ergenlik çağı içinde veya ilk yetişkinlik dönemine girmekte olan gençlerin kimlik karmaşası ve öğrenilmiş bağımlı/bağımsız davranışları nedeniyle ruh sağlıkları olumsuz yönde etkilenmektedir. Birey olabilme yolunda ve kendini gerçekleştirme sürecindeki bu problem; kişisel, sosyal, duygusal, fizyolojik, akademik ve eğitsel boyutta genci kaos içerisinde bırakmaktadır. Gençlik çalışmaları, örgün bir eğitim kurumu ve programda olmaları ve topluca ulaşılabilirlik özelliği nedeniyle genellikle örgün eğitim gençleri üzerinde yapılan gözlem ve araştırmalara dayanmaktadır. Sorunları açısından üniversitedeki gençlere yönelmenin; onların pozitif yönde kendine özgü yaratıcı, gelişmeye açık ve geleceğin yetişkini bireyler olarak bilim, milli eğitim ve mesleki eğitimi daha bilimsel kriterlere taşıyarak ruh sağlığını daha iyi hale getirmek için psikolojik destek hizmetlerinin gerekliliği bir ölçüde bu durumun önemle vurgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Hızlı toplumsal değişmeyi karakterize eden özelliklerden bir tanesi de eğitim ve bilim anlayışındaki esnek farklılıklardır. Bilimsel değerlerin mesleki değerlerle bütünleştirilmesi ve ortak akademik kültür ve davranışların standardizasyonu ile benimsenebilecek yeni akademik kültürün de gençlerin mesleki kimliklerinin gelişmesinde ve ideal hedeflerinin oluşmasında önemli bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir. Ülkemizde ve dünyada gençlik, değişik tutum ve davranışlarıyla ya topluma yabancılaşmış, psikolojik yalnızlaşmış ya da psiko-sosyal şiddet örüntülerini benimseme eğilimi göstermesi önemli ölçüde kaygılara götüren bir durum oluşturmıştır. Gençlerin üretime katılması, meslek ve iş alanlarına yönelme eğilimi göstermesinden önce kişilik gelişimlerinin ve ruh sağlıklarının daha iyi hale gelmesine katkı sağlama, kendini tanıma, anlama ve hümanistik bir bilişsel algı ile kendini gerçekleştirme yolunda ilerlemesi gençlik sorunlarının önemli psikolojik boyutunu oluşturmaktadır. Psikolojik yönden sosyalizasyon süreci dışında kaldığı takdirde; gençlik, geleceğe dönük hedef ve idealleri yerine, insan ilişkilerinde becerisiz, asosyal, antisosyal ya da çaresizlik içindeki ruhsal yapılarıyla agresif, şiddet ve vahşet gibi görüntüler geliştirmekte, patolojik mantık kurgularına girişebilmekte, akran ve sanal kültürün değer yargılarını benimseyerek kendini geliştirme ve farkındalıktan kendini alıkoyabilmektedir. Bu gençlik *paradigmalarından* bakıldığı takdirde ülkemizdeki gençlik sorunlarının analizi büyük önem taşımaktadır. Bu durum, sadece eğitimcileri değil aynı zamanda aile, toplum ve devlet gençlik politikalarını yakından ilgilendirmektedir.

Gençlik Kavramı

Gençlik; biyolojik olarak büyüme ile birlikte çocukluktan çıkıp, erinlikten (12-13 yaşlar) başlayarak ilk yetişkinlik dönemine kadar devam eden (22-23 yaşlar), bireyin içsel çatışmalarından arınmaya çalıştığı, kimlik arayışı üzerinden gelişme ve kendini gerçekleştirme savaşı verdiği çalkantılı, dinamik bir dönemin adıdır (Akbaş,1989, Acar,2008, Doğu,2013). Fizyolojik olarak somut yaş aralığına göre evrensel/bilimsel tanımlar yapılması; yetişkinlik öncesi bireyin, fizyolojik, psiko-motor ve bilişsel gelişimleri ile birlikte sosyal ve duygusal olgunluğa ulaşmaya başlaması, cinsel kimlikle birlikte kişilik gelişimini büyük ölçüde ortaya koyması sonucunda 'genç' olarak tanımlanarak toplumda rol ve statü edinmiştir. Her ülkenin kendine özgü sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi durum ve ihtiyaçlarına göre gençlik tanımları ve politikaları oluşturulmuştur (Adıgüzel,2013, Uslu,2013, Tang,2017). Birleşmiş Milletler; 15–24 yaş aralığındaki bireyleri, UNESCO; 'öğrenime devam eden, hayatını kazanmak için çalışmayan, kendine ait bir konutu bulunmayan insanı', Türk Dil Kurumu internet sözlüğü ise; 'yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı' olarak tanımlamaktadır (Uslu,2013, Tang,2017). Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nin kararına göre ise; gençlik programı 15-28 yaş aralığını kapsamaktadır. Ancak bazı durumlarda da 13-30 yaş aralığını programa dahil etmektedir. Gelecekte durumunu büyük ölçüde etkileyen ve biçimlendiren kararların alındığı (meslek

edinme, aile kurma, ebeveyn olma, iş yaşamı v.b.) durumlar ile tanım daha güçlü hale gelmektedir. Yasal olarak da kendi kararlarını kendi alma hakkına sahiptir. Bu nedenle gencin kişisel ve toplumsal sorumlulukları artmaktadır. Büyüme sürecindeki ve dönemin olumsuz bazı karakteristiklerinden dolayı gencin ruh sağlığını her zaman koruyabilmesi de bazen imkansız hale gelebilmektedir. Kendi algıları ve dünya görüşünün; değer yargıları, hukuk ve davranış modelleri açısından çelişmesi genci engellenmişlik veya öğrenilmiş çaresizlik duyguları içerisinde bırakabilmektedir. Dönemin temel gelişim kaynakları; benlik, kendine saygı, törel, dini ve ahlaki değerler, cinsel kimlik, bağımsızlık, savunma mekanizmaları ile birlikte tüm kişilik gelişimidir. Sosyal (aile ve akranlar) ve mesleki gelişim süreci (eğitim, çalışma hayatı) bu özellikleri olumlu ya da olumsuz boyutta etkilemektedir. Genelde ebeveyn yönlendirme ve kontrolü ebeveyn-ergen çatışmasını ortaya koymaktadır. Akran grupları ve arkadaşlık ilişkileri (sanal arkadaşlar dahil) ile flört ve romantik ilişkiler kendi öz dinamikleri içerisinde genci daha mutlu etmektedir. Dünya gençliğine baktığımızda kültürlerarası karşılaştırmalar akültürasyon süreciyle neredeyse benzer sorunların yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Medya, internet gibi iletişim araçları etnisite, dil, din, bölge karşılaştırmasının ötesinde ortak genç suçluluğunu, depresyon, madde kullanımı ve intiharları da beraberinde getirmektedir (Ziglar,1998, Sencar,2013). Müdahale programları ve başarılı önleme çalışmaları ile genç içinde bulunduğu dönemi sağlıklı bir şekilde geçirmektedir. Psikolojik destek ve eğitimler bu sorunların tanımlanması, çözümlenmesi ve iyileştirilmesi açısından önemlidir.

Kişilerarası İlişkiler, Uyum\Uyumsuzluk ve Psiko-Sosyal Süreç

Gençlerin tarihsel olarak oyun çağından itibaren bugüne taşıdıkları olumlu/olumsuz alışkanlıkları, tutum ve davranışlarının farkına varma, değiştirme, geliştirme, söndürme gibi bilinçli kişilik özellikleri, içinde bulundukları duygusal süreçlerle yakından ilişkilidir. Diğer bir deyişle, antisosyal davranışlar, negatif kişilikle algılanma, psikolojik *kompleksler* kendini gerçekleştirmeye yönelmesinin psikodinamiklerini oluşturmaktadır. Gençlerin, kendi içinde, kendisine karşı, üstün olması anlamında *üstün olmak* universal bir duygu olarak değişmez bir özelliğidir (Yörükan,2011). Psikososyal farklılık, gencin kendi donanımlarını nasıl kullandığı ile ortaya çıkan bir durumdur. Genç kendi-merkezli olduğundan sosyalleşmesinde hem ortaya çıkabilecek kişilerarası problemlerle baş edebilmesi hem de etkili iletişim becerilerini kullanabilmesi yaşamında karşı karşıya kaldığı iki önemli olgudur (Yeşilyaprak,1985,Koç vd.,2015).Gencin sosyal ilgisi ile sosyal duyguları potansiyel eğilim ile uygulanmış tutum ve davranışlarının bir bileşkesidir (Santrock,2011). Sosyal ilgi toplumla aynileşmek, spontan davranışlar, ortak refaha yönelik işbirliği, empati, ait olma, ekolojik ve sosyal çevreyle özdeşleşme, sosyal bir dünya görüşü oluşturmak açısından; sosyal duygu da, çevreyle daha yakın ilişkiler kurma, daha fazla ruhsal iyilik halini açığa çıkaran bir potansiyel güçtür (Yörükan,2011). Gencin saygın birey olma ihtiyacı (ekonomik yetersizlik, derslere zaman ve enerji ayıramama, boş zamanları değerlendiremememe, beslenme, barınma, ulaşım ve kampüs yaşamında psikolojik danışma ve rehberlik hizmeti alamama) diğer ihtiyaçlardan daha öncelikli olduğu rapor edilmiştir (Yavuzer vd., 2005). Gençlerin ruh sağlığı açısından psikometrik paradigmaların (Slovic,1987,1999) *bilişsel haritalarını* (farklı tehlike, faaliyet, teknoloji) *tanımlamak*; gençlerin bir şeyi daha fazla ya da az riskli olarak algılamalarının altında yatan psikolojik boyutları ortaya çıkarmayı desteklemektedir. Korku riski ve bilinmeyen risk bireyin algıladığı temel riskin psikolojik boyutlarıdır. Gencin davranışlarında değerler ve etik öğelerin etkisi geleneksel olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal ilişkilerde deontolojik ilkeyi oluşturan temel fikir, davranışın doğasındaki doğruluk veya yanlışlıktır. Çevreyle etkileşim psikolojisi açısından incelediğimizde davranışın sonucundan çok karşılaşılan olumlu ya da olumsuz geribildirim nedeni üzerinde durmak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, sonuç odaklı bir ilke ile fayda

sağlayan eylemi maksimize, tersini ise minimize etmektir (Steg vd.,2015). Gençliğin insan ilişkilerinde, niteliğine bağlı olarak iletişim becerileri, kişilerarası problemlerin hem bir nedeni hem de çözümü olabilecek çift yönlü bir etkiye sahiptir. Benzer şekilde problem çözme becerilerinin de etkili olup olmamasına bağlı olarak kişilerarası ilişkilerde olumlu ya da olumsuz iletişim örüntülerine neden olabilmektedir. Kültür ve değer yargıları; gencin benimsediği genç akran kültürü, toplum, aile, eğitimsel değerlerle birlikte çatışma durumlarını da ortaya koymaktadır. İyi insan ilişkileri kurma, geliştirme ve sürdürme becerine yardım etmesi açısından gencin kendini, içinde bulunduğu sosyal çevreyi ve olumlu davranış modelleri geliştirmeyi sürdürmesi gerekmektedir. Gencin sosyal ilişkilerinde; akranlar, flört, yetişkinler ve küçükler; insan ilişkilerinin farklı, karmaşık, algısal yanılgı, alternatif davranış modelleri oluşturma ve yaratıcılığın önemini kavrayarak yeni tutum ve davranış geliştirmesini zorunlu kılmaktadır (Yavuzer vd., 2005, Akbaş,2007). Psiko-sosyal moratoryum, ergenlikte kimlik arayışına yardım etmesine karşın genç farklı kimlikleri de denemek ister. Kendi içinde çatışan kimlikle baş edebilen genç yeni benlikle var olur ya da kimlik karmaşası yaşamaya başlar. Başarılı kimlik kazanmış birey, geçirdiği bunalımların sonucu kendi kararlarını belirlemiş ve buna bağlanmıştır. Bu statü gence sosyal sorumluluklar da yüklemeye başlamış olmaktadır.

Kişisel ve Psikolojik Sorunlar

Gençlik kavram olarak genelde gelişim araştırmacıları açısından; ekonomik ve sosyal hayata katılma yaşlarına göre siyasi koşullar dahilinde biyolojik sınırlandırma ile birlikte kapsamlı olarak değerlendirme eğiliminde olmalarına karşın, Dünya Bankası ve ILO gibi uluslararası kurumlar (Uslu,2013) ve ülkelerin yasaları belirli yaş gruplarındaki istatistiklere ulaşmak ve hedef kitlelerini belirlemek için yaş sınırlarını geniş bir perspektiften değerlendirebilmektedirler. Tanımların ortak öğeleri gençliğin sınırlandırılmasındaki güçlükleri ortaya koymaktadır (UNDP,2008). Değişmekte olan çağ ve toplumların gereksinimleri bu kavramı gençliğin kendisi gibi değişime götürmektedir. Önemli olan bu değişimi fark etmek ve gerekli rehberlik hizmetlerini ve gençlik politikalarını üretebilmektir. Gençlerin psikolojik sorunlarının başında stress gelmektedir. İnsan davranışları tehlikeli bir durumda savaş ya da kaç şeklindedir (Steg vd.,2015). Böyle durum sempatik-adrenal medula (sympathetic-adrenal medullary-SAM) sistemini aktive ederken salgılanan adrenalin, hızlı kan basıncı, kan pıhtılaşması, kan şekerinin artışı, kalp hızı düzenlenirken sindirim yavaşlayıp kaslarda enerji birikimi sağlanır. Acil durum sonrası organizma eski haline döner ancak bu tip psikososyal olgular nedeniyle stress gençlerde sıklıkla gözlenmektedir (Mc.Arthur, 1967, Yavuzer,1999). Stress ile başa çıkma yöntemleri gençlerin tümü tarafından öğrenilmiş ya da uygulanabilir hale getirilmiş değildir. Stresse karşı genel adaptasyon sendromu (general adaptation syndrome –GAS) ; alarm (savaş ya da kaç durumu), direnme (organizmanın stresle başa çıkmak ya da yeni duruma uyum sağlamak için uğraş verme durumu) ve bitkinlik (bedensel kaynakların tükendiği ve sistem hasarlarının olduğu) evrelerini oluşturur (Steg, 2015). Lazarus vd.,’ne göre (1966) transaksiyonel modelde stress gencin çevresiyle etkileşimi sürecinde ortaya çıkar. Gencin olayları bilişsel olarak nasıl değerlendirdiği ile olaylarla başa çıkma (coping) için kullandığı stratejilerin sonucu genel stress düzeyini etkilemektedir. Çevresel stress kaynakları; günlük yaşam aktivitelerini (beslenme, barınma, para, gürültü, trafik sıkışıklığı, kalabalık, kampüs yaşamı, düşük konut kalitesi, düşük muhit kalitesi, doyumsuz insan ilişkileri, eğitim, iş v.b.) olumsuz etkilemektedir. McEwen’in (1998) *allostatik yük* (allostatic load) *teorisine* göre stresse dinamik olarak bakmak gerekmektedir. Buna göre gençlerin stress karşısında yeni durumlarda davranışlarını sürdürebilmeleri için fizyolojik stres sistemlerinin devreye girmesiyle dengelenme sürecinin gence zarardan çok yarar sağlayabilmesi amacıyla bedenine büyük bir yük getirmektedir. Bu durum uyumlu değişime (homeostazi) doğru bir seyir

göstermelidir. Bu kuramlar ışığında gencin stresle başa çıkabilmesi ve ruh sağlığını koruyabilmesine yönelik destek hizmetlerinin yararı kaçınılmazdır.

Koruyucu Ruh Sağlığı Hizmetleri

Koruyucu ruh sağlığı, bedensel ve ruhsal sakatlıkların oluşumunu ve gelişimini önlemek için birey ve ailesinin sağlığından sorumlu hekimlik hizmeti ile toplum sağlığını daha iyiye götürmeye yönelik tüm olanakların sağlık açısından kullanılmasıdır. Bu hizmetler genelde üç aşamada verilmektedir ; (1) *risk faktörlerinin azaltılması*, (2) *tarama programlarının uygulanması*; ve (3) *destek programlarının hastane sonrasında da devam ettirilmesidir*. Gençlerin problemlerini çözme yaklaşımlarında (Crompton ve Walmsley, 2004:91);(1) *problemi belirlemek*, (2) *alternatif çözüm yollarını değerlendirmek*, (3) *avantaj ve dezavantajları gözönüne alarak en iyi çözüm yolunda karar kılmak*, (4) *belirlenen çözümü hayata geçirerek devam etmek* ve (5) *sonuçları tekrar gözden geçirmek*. Problem çözülene kadar bu döngü devam edebilir. Günümüzde ruh sağlığı politikalarına baktığımızda genellikle ruh sağlığını koruma, ruhsal sorunları önleme, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri şeklindedir. Gençlerin ruh sağlığını koruyucu boyutta yapılacak çalışmalarda, psikolojik sağlamlık düzeylerinin belirlenmesi ve stressle ya da risk faktörleriyle başa çıkabilme becerilerinin sonucunda gencin kendini gerçekleştirmeye yönelik gelişmeye başladığının farkına varmasını sağlamaktır. Bu nedenle gençlerin karşılaştıkları olumsuz uyarıcılara verdikleri tepkilerinin ruh sağlığına ve ego sağlamlığına yönelik tehditleri ortadan kaldırabilmesi ve sorun çözme becerilerinin geliştirilebilmesi için engelleyici veya koruyucu faktörlerin bilinmesi gerekmektedir (Özgüven, 1974, Tuncay, 2000). Psikolojik sorunların fizyolojik rahatsızlıklara dönüşmesinin önlenmesinde sorun çözme becerisinin önemli katkıları bulunmaktadır. Gençlerde genelde üç tür sorun çözme davranışı görülebilmektedir: (1) *kaçınan tutum* (2) *dürtüsel ve dikkatsiz tutum* ve (3) *rasyonel (akılcı) tutum*. Psikolojik danışmada sorun çözme terapisi ile bireyin ruh sağlığını korumaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Öncelikle bireye terapinin amacı, hedefi ve genel mantığı açıklanır. Problemler tanımlanır ve netleştirilir sonra bireyin ulaşabileceği hedefler belirlenir. Burada alternatif çözüm seçeneklerini bireyin ortaya koyması sağlanır ve en uygun olandan başlanılarak uygulamaya konulur. Sonuçta hedeflere ne kadar ulaşıldığı değerlendirilir. Başarılı olunamayan basamak ortaya çıkarsa süreç tekrar başa dönülerek işletilir. Gençlerin ruh sağlığı konusunda daha fazla bilinçlendirilerek psikolojik destek arayışından kaçınmamaları gerektiği fikrinin benimsenmesi gerekmektedir.

Gençlik Politikaları

Gençlerin hızla çoğalan ve çeşitlenen ihtiyaçlarına karşılık üretilen çözüm stratejileri de farklılık göstermektedir. Gençlerin sosyal çevrede; bireysel ve toplumsal davranışlarında, aile ve arkadaş ilişkilerinde, iş ve istihdam piyasası koşullarında karşılaştıkları değişimler gençliğin kültürel, sosyolojik ve ekonomik boyutlarını farklılaştırmaktadır (Acar,2008). Gençlik politikaları, bahsedilen gelişim süreçleri içerisinde ihtiyaçlarını ve sosyal koşulları dikkate alarak hazırlanması gerekmektedir. Gelişim dönemlerine uygun ihtiyaç duyulan politikalar yeniden reorganize edilerek veya güncellenerek ya da var edilerek kavramsal olarak şöyle belirlenebilir:

1.Çocukluk Dönemi (ilk çocukluk 2-4 yaşlar ve son çocukluk 4-6 yaşlar)

Gelişimsel Sorunlar: Büyüme ve Gelişme ile ilgili sorunlar

Reorganize edilecek politika: Çocuk Bakımı ve Kreş

2.Okul Çağı (6-12 yaşlar)

Gelişimsel Sorunlar: Okul fobisi ve Okuldan kaçma

Reorganize edilecek politika: Okula Uyum

3.İlk Ergenlik-Erinlik (12-15 yaşlar)

Gelişimsel Sorunlar: Kimlik krizi, Sosyalleşme ile ilgili sorunlar

Reorganize edilecek politika: İlgi ve Yetenekler, Uyum

4.Orta Ergenlik (15-19 yaşlar)

Gelişimsel Sorunlar: Mesleki eğitim, Kendini yönetme, Hayata atılma, Risk yönetimi

Reorganize edilecek politika: İlgi ve Yetenekler, Seçimler

5.Son Ergenlik (19-23 yaşlar ve sonrası)

Gelişimsel Sorunlar: Özgürlük, Özerklik, Statü ve Rol, Yaşam felsefesi

Reorganize edilecek politika: Mesleğe hazırlık, Meslek edinme, İş ve İstihdam, Aile kurma, Ebeveyn olma.

Bu bağlamda ülkemizde yeni çıkarılan yasalarla gençlerin aile kurma, iş kurma, seçme ve seçilme gibi hak ve hukuklarında yeniden reorganizasyonlara gidildiği gözlenmektedir. Bazı yasalar da ilk kez yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Yine de gençlerin farklı ihtiyaçlarına yönelik yeni çalışma ve yasalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gençlerin çocukluktan itibaren yaşam dönemlerine göre gençlik politikası çalışma alanları da şunlar olmalıdır: (1) *Temel Sağlık*, (2) *Aile ve Sosyal Refah Seviyesi*, (3) *Yaygın, Temel ve Örgün Eğitim*, (4) *Mesleki Eğitim*, (5) *Hukuk*, (6) *Kişisel Gelişim*, (7) *Koruyucu Ruh Sağlığı*, (8) *İş ve İstihdam*, (9) *Rehberlik*. Gençlik politikalarının oluşturulması sadece devletin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün odaklandığı bir alan olmayıp üniversitelerin de *misyonu* bulunmaktadır. Üniversitelerin yapı ve işleyiş yönünden sürekli bir model oluşturabilmesi için 'üniversite geleneği' nin de yeniden reorganize edilip üniversite iklimine transfer edilmesi gerekmektedir. Bu geleneğin klasik anlayıştan farklı olarak tüm akademik personelin *akademik etik*, *akademik standart*, *akademik ahlak*, *akademik davranış modeli* ve *akademik anlayış* konusunda değerlerin benimsenmiş olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Tuncay'a göre (2000) bu geleneğin oluşturulabilmesi için *üniversiter zihniyetin* geliştirilmesi ve *asgari müşterekte birleşilmesi* gerekmektedir. Üniversitenin kaynağı olan gençlik, toplumun geleceği için eğitsel, mesleki ve sosyo-kültürel açıdan gençlerin kendini gerçekleştirmesine yönelik kapsamlı gelişimsel çalışmalara daha fazla ağırlık vermelidir.

BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ GENÇLİK ÇALIŞMALARI

Ulusal gençlik politikası kavramı; ülke hükümetlerinin gençler için iyi yaşam koşullarını garanti etme taahhüdü ve uygulamasıdır. Avrupa'da, Avrupa Konseyi ile Avrupa Birliği'nin faaliyet gösteren kurumlarının *gençlerin durumunu iyileştirme* amacıyla gençleri kaynak olarak gören, etkileyici kararlara gençlerin aktif katılımını garanti eden sektörel bütünsel politikaları üye devletlerin geliştirmesini teşvik etmeye yönelten bir anlayıştır. 1997 yılında Avrupa Konseyi ilk kez Finlandiya'nın ulusal gençlik politikasını uzman incelemesi yolu ile başlatmış bunu diğer üye ülkeler izlemiştir. 1999 yılında kurulan Gençlik Çalışma Grubu ile Balkanlar'da gençlik faaliyet planlarının oluşturulması sağlanmış ve 2001 yılında Romanya ulusal gençlik eylem planını başlatmıştır (Denstad, 2014:20). Gençlik çalışmaları doğrudan veya dolaylı olarak tüm politikalarla ilişki içinde olmak durumundadır. Bu nedenle tüm gençlik politikaları devlet içinde tüm sektörlerle bütünleşmelidir. Bu çalışmalar sadece belli bir kamu kurumunun faaliyetleriyle de sınırlı kalmamalıdır. Gençlik ihtiyaçları, kamu ve özel sektörel bütünleştirilmiş bir yapılanma ile politikalar oluşturulmasını öngörmektedir. Gençlik politikası oluşturulurken gençleri ve diğer toplumsal grupları sosyal, kültürel, politik ve ekonomik boyutta kucaklayan ve gençlerin yaşam koşullarını geliştirerek katılımlarını sağlayan bir amaç güdülmelidir. Acar'a (2008) göre gençlik çalışmaları 2000'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Çağdaş bir gençlik politikasının karakteristiği; (1) *açıklık* (2) *katılım* (3) *sorumluluk* (4) *etkililik* (5) *uyumluluk* gibi temel öğeleri içerdiği rapor edilmiştir. Gençlerle katılımcı çalışmalarda en önemli hususlar; (1) *gençlerin*

üzerinde odaklanmak, (2) sistem oluşturmak, (3) yetişkinlerle işbirliği yapmak, (4) eğitim ve (5) sonuçların değerlendirilmesidir.

Avrupa Konseyinin Çalışmaları

Avrupa Konseyinin 2001 yılında hazırladığı Beyaz Sayfa (White Paper) ile üye ülkelerin gençlik politikasını düzenlemek ve yeniden organize etmek amacıyla önemli somut bir yapılandırma gerçekleştirilmiştir. Bu olguda genel bakış açısı şöyledir: (1) *gençlerin aktif vatandaş olması*, (2) *deneyim alanlarının tanımlanması ve genişletilmesi*, (3) *gençlerin özerkliğinin geliştirilmesi*. Gençlik politikalarının amaçları ise; gençlere yatırım yapmanın pekiştirilmesi, gençlerin katılımının sağlanması, gençlerin bilgi, beceri ve yeterliliklerini geliştirecek koşulları sağlamak, gençlik politikalarının etkinliğini sağlamak, veri toplamak ve politikada aksaklıkları ve boşlukları gidermek ve politikaları güncelleyerek daha işlevsel hale getirmek. 2008 yılında Kiev’de 8. Avrupa Konseyi Gençlikten Sorumlu Bakanlar Konferansında kabul edilen Avrupa Konseyinin Gençlik Politikasının Geleceği: Gündem 2010’ strateji belgesinde insan hakları ve demokrasi, bir arada yaşama ve gençliğin sosyal yaşamdaki durumu öncelikli alan olarak belirlenmiştir. Avrupa Gençlik İdare Komitesi (AGİK), Avrupa Kültür Sözleşmesini imzalayan (49 ülke) üst düzey devlet temsilcilerinden oluşan hükümetler arası bir organ olup gençlikle ilgili hükümetlerin işbirliğini teşvik eder ve ulusal gençlik politikalarını karşılaştırabilecekleri ve deneyimlerini paylaşılabilecekleri konferanslar düzenler. Ayrıca Avrupa Sivil Toplum Kuruluşlarından gelen 30 temsilciden oluşan Gençlik Danışma Konseyi bulunmaktadır. Bu organların bir araya gelerek oluşturdukları Ortak Konsey’de Avrupa Konseyi Gençlik Sektörü ile Avrupa Gençlik Vakfı’nın çalışma programı ve bütçesi kararlaştırılarak eş-yönetimle hükümetlere katkı sağlamaktadır. Avrupa Gençlik Merkezleri ile Avrupa Gençlik Vakfı’nın programlarının geliştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi de Ortak Konsey ile AGİK’ten 8’er üyenin oluşturduğu Gençlik Hakkında Programlama Komitesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Ulusal Gençlik Politikalarının incelenmesi ‘Avrupa Standard’ının oluşması için nelerin dikkate alınması gerektiği hususunda Williamson’un (2002) raporunda ana politika alanları; *eğitim* (okullaşma, informal öğretim, gençlik çalışması), *zorunlu dönem sonrası eğitim*, *istihdam*, *sağlık*, *barınma*, *sosyal koruma* ve *gelir desteği*, *refah seviyesi* ve *aile*, *ceza yargılaması*, *boş zaman etkinlikleri* (spor ve sanat), *ulusal savunma* ve *askerlik*, *değerler* ve *din* olarak belirlenmiştir. Ana politikayı oluşturan konular ise; *katılım* ve *yurttaşlık olanakları*, *güvenlik* ve *korunma*, *sosyal dışlanmayla mücadele*, *hareketlilik* ve *uluslar arası çalışmalar*, *çok kültürlülük*, *eşitlikler*, *gençlik radikalleşmesi* ve *tepkilerine karşı uyum*, *yerel ve küresel baskılar*, *merkez ve çevre*, *elitler ve dışarıdakiler*, *çevre sorunları*, *diasporanın rolü* şeklindedir (Denstad, 2014:33). Gençler, genç yaşları, sınırlı fırsatları, öngörülen deneyimsizlikleri nedeniyle sistematik olarak marjinalleşebilirler. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), gençliğin potansiyelini kabul ederek Birleşmiş Milletler için BM Sistem-Geniş Eylem Planına (2013) göre *Güçlendirilmiş Gençlik, Sürdürülebilir Gelecek* adlı ilk *Gençlik Stratejisi*’ni (2014-2017) geliştirmiştir. 2016 yılında UNDP ve IPU (Parlementolar arası Birlik) ortak girişimi ile yaş ayrımcılığına karşı *genç çalışmak için* küresel kampanyanın başlatılması, gençlerin kamu görevini yürütme haklarının yaygınlaştırılması ve geniş çaplı sorunlara çözüm getirilmesi amacını taşımaktadır. IPU (2010) 122.Asamblesi’nde *Gençlerin Demokratik Sürece Katılımı* kararını kabul etmiş ve 2013 yılında Genç Milletvekilleri Forumu’nu kurmuştur. IPU ayrıca asgari oylama yaşı ile meclis adaylık yaşlarının düzenlenmesiyle genç milletvekilleri kotalarının artırımını teşvik etmiş ve demokrasiyi canlandıran, ‘geçliğe ses veren’ raporu da onaylamıştır. Böylece dünya gençlerine politik karar verme konusunda önemi vurgulanmıştır. Ülkemizde de gençlerin oy kullanma ve parlamentoda temsil etme\edilme yaşı yasal düzenlemeyle yürürlüğe konulmuştur. Gençlerin politika üretme süreçlerine, politik karar

alma mekanizmalarına siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutta katılımını sağlamaya yönelik çalışmalar giderek yaygınlaşmakta ve hükümet politikası haline gelmektedir. Pruitt'e göre (2017) gençlerin sosyal ve politik değişimlerini teşvik edecek seçenekler, siyasilerin gençleri duyup duymaması, gençlerin onları ne derece dinlediğine ilişkin derleme yazısında; devletin, vatandaş olarak gençlerin gerçek algılanan rollerinin önceki ve şimdiki ile kıyaslanarak günümüze yansıtan bir *argüman* olarak değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Avrupa Konseyi Gençlik Politikası Göstergeleri Uzmanlar Grubu Sonuç Raporu;2003). Avrupa için *evrensel gençlik politikası standardı*'nı oluşturan modelin temel amaçları şöyle ifade edilmiştir:

1. Ulusal Gençlik Politikalarının oluşturulmasında gençlik sorunlarını ele alırken mevcut olanaklar ve sınırlılıkların iyileştirilmesine odaklanan bir anlayış benimsemek. Bu yaklaşım tarafları güçlendiren ve bilinçli genç kaynaklara yatırım yapmanın önünü açan bir olgu olmaktadır.
2. Gençleri hem gençlik politikasının stratejik formülasyonuna hem de uygulamasındaki etkinliğe ilişkin görüşlerinin alınması sürecine dahil etmek.
3. Gençlerin mesleki yaşamlarında rol almalarına yönelik bilgi, beceri, yeteneklerinin geliştirilmesi ve garantilenmesi için eğitim, öğretim, deneyim, imkan, fırsat ve koşulları oluşturmak.
4. Uygulanan politika açıklarının ortaya çıkması için bilimsel ve sağlıklı veri toplama sistemlerini oluşturmak.
5. Uygulanan politikada ortaya çıkan açıklık, aksaklık gibi durumları kapatma konusunda bir taahhüt ve yükümlülük ortaya koymak.

Avrupa Konseyi Gençlik Politikası uzmanları üç ortak noktada uzlaşmışlardır: 1. *Bilgi*, 2. *Katılım ve aktif yurttaşlık*, 3. *Yetki*. Gençlik politikasının önemli unsurları olarak farklı alanlar belirlenmiştir:

1. Yaşam boyu eğitim (formel/informel) ve bu eğitimle kazanılan bilgi, beceri ve yeteneklerin tanınması
2. Yeni teknolojilere erişim
3. Kariyer rehberliği
4. Bilgi ve beceri
5. Sağlık hizmetleri ve sosyal koruma erişimi
6. Barınma
7. Hareketlilik
8. Adalet ve gençlik hakları
9. Ücretli işe erişim
10. Katılım ve aktif yurttaşlık olanakları
11. Kültürel ve sosyal rekreasyon
12. Spor ve Açık hava aktiviteleri
13. Evden uzak gençler için değişim fırsatları ve uluslar arası olanaklar
14. Emniyetli ve güvenli bir çevre

Avrupa Gençlik Paketi üç ana konuda siyasi önlemler ortaya koymuştur; 1. *istihdam, bütünleşme ve sosyal ilerleme*, 2. *eğitim, öğretim ve hareketlilik*, 3. *aile ve iş hayatı* arasında uyum. Avrupa Komisyonu'na üye devletler her yıl Lizbon Stratejisi'nin uygulanmasında sağlanan ilerlemeye ilişkin rapor vermektedirler. Avrupa Gençlik Programı 2007-2013 yıllarında yürürlüğe giren gençlik eylem planının adıdır. Eylemler beş farklı kategoride gençlik faaliyetlerini desteklemekte ve programa dahil ülkelerde ulusal ajanslar kanalıyla uygulanmaktadır (Avrupa Konseyi Gençlik Politikası.Uzm.Gr. Sonuç Raporu, 2003, Temur, 2014, Denstad, 2014:35).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

1985 yılını Uluslar arası Gençlik Yılı olarak kabul eden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1995 yılında Dünya Gençlik Eylem Programını (DGEP) ulusal gençlik politikalarını teşvik etmek için yürürlüğe koymuştur. Birleşmiş Milletler üyesi devletler DGEP yoluyla on eylem alanını takip etme taahhüdünde bulunmuşlardır. Bunlar; 1. *eğitim*, 2. *istihdam*, 3. *açlık ve yoksulluk*, 4. *sağlık*, 5. *çevre*, 6. *madde bağımlılığı*, 7. *çocuk suçluluğu*, 8. *boş zaman faaliyetleri*, 9. *kızlar ve geç kadınlar*, 10. *gençlerin toplumsal hayata ve siyasi kararlara tam ve etkin katılımı*. 2005 yılında ek alanlar ile birlikte bu sayı 15'e çıkarılmıştır. Bu ilave alanlar ise; 11. *küreselleşme*, 12. *bilgi ve iletişim teknolojileri*, 13. *HIV/Aids*, 14. *silahlı çatışmalar*, 15. *nesiller arası ilişkiler*. Birleşmiş Milletlere üye devletlerin 2015 yılına kadar Milenyum Kalkınma Hedeflerini gerçekleştirme konusunda anlaşılmışlardır. Bunlar; 1. *aşırı yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırmak*, 2. *herkese evrensel ilköğretimi sağlamak*, 3. *cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak*, 4. *çocuk ölümlerini azaltmak*, 5. *anne sağlığını iyileştirmek*, 6. *HIV/Aids, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele*, 7. *çevresel sürdürülebilirlik*, 8. *kalkınma için küresel ortaklık kurmak* (Birleşmiş Milletler'de Gençlik, www.un.org/youth, UNDP,2008).

Roger Hart'ın Katılım Merdiveni

Hart'ın 1997 yılında UNICEF için yazdığı (Çocukların Katılımı:Genç Yurttaşları Toplumsal Kalkınma ve Çevrenin Korunmasına Dahil Etmenin Teorisi ve Pratiği) kitabının çocuk eylemlerine yapılan atıfları gençlerin eylemleri şekline dönüşmüş farklı derecelerde ve aşamalarda katılımları ölçen bir araç haline gelmiştir. Çocuk katılımı sekiz aşamada ele alınmıştır. Katılım merdiveninin son üç basamağı gerçek bir katılım sayılmamaktadır. Katılım merdiveninin yukarıdan aşağıya yönelik basamakları şöyledir; 8. gençlerin başlattığı, yetişkinlerle paylaşılan kararlar (projeler ve programların gençler tarafından başlatıldığı, kararların gençler ve yetişkinler tarafından ortaklaşa alındığı durumlar), 7. gençlerin başlattığı ve yönettiği çalışmalar (gençler bir proje ve programı başlatır ve yönetirler, yetişkinler sadece destekleyici roledir), 6. yetişkinlerin başlattığı, gençlerle birlikte kararlaştırılmış çalışmalar (proje ve programlar yetişkinler tarafından başlatılır, kararlar gençlerle ortaklaşa alındığı durumlar) , 5. danışılarak ve bilgilendirilerek katılım (yetişkinlerin yürüttüğü proje ve programlar hakkında gençlere tavsiye ettikleri durumlar, gençlerin katkılarını nasıl kullanacağı ve yetişkinlerin kararlarının sonuçları hakkında bilgi verme), 4. görevlendirilerek ve bilgilendirilerek katılım (gençlere verilmiş özel rol, neden ve nasıl dahil edildikleri hususunda bilgi verildiği durum), 3. maskotlaştırma (gençlerin seslerini duyurma olanağı varmış gibi görünen, ne yaptıkları ve nasıl katıldıkları hakkında hiç tercih haklarının olmadığı durumlar), 2. süs eşyası (yetişkinlerin bu amacın ilhamını gençler vermiş gibi davranmadıkları ama gençlerin dolaylı yollarla göreceli olarak bir amaca yardım etmek veya destek vermek için kullandıkları durumlar), 1. manipülasyon (yetişkinlerin gençleri bir amaca destek vermek için kullandıkları ve bunun ilhamını gençler vermiş gibi davrandıkları durumlar). Sekizinci ve dördüncü basamaklar arası 'artan derecelerde katılım'ı açıklarken üçüncü ve birinci basamaklar arası 'katılmama' durumunu ortaya koymaktadır. Hart'a göre gençliğin katılımı genelde dördüncü ve beşinci basamaklar arasında dalgalanmaktadır. Nadiren de altıncı basamağa ulaşabilir. Strateji geliştirmede; bütçe, araştırma, paydaş gruplar belirleme, sürece ilişkin proje tasarlama, ulusal koordinatör ve sekreteryaya, yürütme kurulu, bakanlıklar arası çalışma grubu, tematik çalışma grupları, strateji oluşturma uzman ekibi, yerel danışma ortakları, paydaş danışma komitesi, zaman çizelgesi, vizyon, misyon, amaç, hedefler, beklentiler ve sonuçlar, göstergeler, faaliyetler, veriler, iletişim ve tanıtım, izleme ve değerlendirme, stratejik eylem

planı bir bütün olarak ele alınmaktadır (Gençlik politikasının formülasyonu için on adım, Birleşmiş Milletler Gençlik Portalı, www.un.org/esa/socdev/unyin/nationalpolicy.htm).

Türkiye’de Gençlik Çalışmaları ve Politikaları

Türkiye’de Gençlik ve Spor Bakanlığı, gençlere yönelik özel politikaların geliştirilmesi, bütçeden gençlere yönelik harcamaların artırılması, destekleyici programların oluşturulması bakımından en önemli resmi işlevi yerine getirmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığının ulusal gençlik ve spor belgesinin oluşturulmasında paydaş, sorun ve hedef analizleri yapılarak, gençlik algısını doğru bir zemine oturtmak, gençlerin ihtiyaç, beklenti ve sorunlarını belirlemek, gençlik çalışması yapan kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, gençlerle çalışan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini etkinleştirmek, güçlendirmek, desteklemek ve teşvik etmek, kaynak oluşturmak ve etkin kullanmak, gençliğin kişisel ve sosyal gelişimini desteklemek, gençliğin vatandaşlık bilincini geliştirmek, gençlerin kendi potansiyellerini ortaya çıkarmalarını desteklemek amacıyla temel ilke ve değerler doğrultusunda çalışmalar sürdürülmektedir. Temel politika alanları ise; 1. *eğitim ve hayat boyu öğrenme*, 2. *aile*, 3. *etik ve insani değerler*, 4. *istihdam, girişimcilik ve mesleki eğitim*, 5. *dezavantajlı gençler ve sosyal içerme*, 6. *sağlık ve çevre*, 7. *demokratik katılım ve yurttaşlık bilinci*, 8. *kültür ve sanat*, 9. *bilim ve teknoloji*, 10. *uluslar arası alanda gençlik ve kültürlerarası diyalog*, 11. *serbest zamanların değerlendirilmesi*, 12. *gençlik bilgilendirmesi*, 13. *gönüllülük ve hareketlilik* olarak belirlenmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığının spor politikaları ise; sporda yönetim, spor kültürü, herkese spor, elit sporcu yetiştirme, spor hukuku, engellilere spor imkanı, sporcu sağlığı, uluslar arası spor organizasyonları, olimpiyatlar gibi konularda devam etmektedir (www.gsb.gov.tr). Sosyal Destek Programı (SODES) ile az gelişmiş bölge gençlerine, Ulusal Ajans ise, daha fazla bütçeyle gençlere yönelik hizmet vermektedir. Avrupa Birliği, 2010-2018 Gençlik Stratejisi ve Avrupa 2020 Stratejisi içinde Hareket Eden Gençlik çalışması bu kurumun gençlik hamlesinden biridir. Gençlik araştırma, politika ve uygulamaların geliştirilmesi amacıyla üyesi olduğu Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin 1998 yılından beri işbirliği çerçevesinde Avrupa Gençlik Politikaları Bilgi Merkezi (EKYP) ile 2011 yılında kurulan Avrupa Gençlik Araştırmacıları Havuzu (PEYR) bünyesinde her Avrupa ülkesi temelinde yasal temsilci bulunmaktadır. Türkiye Gençlik Vakfı (TÜGVA) gençliğin sosyal, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve manevi gelişimlerini gözeterek kendini sürekli geliştiren, kültürel birikimine önem veren yenilikçi ve nitelikli insan kıymetinin oluşmasına katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur (www.tugva.org). Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) 2013 yılında kabul edilmiştir. Türkiye’de gençlere yönelik *politika* oluşturulmasında; 1. gençliğin *homojen bir karakter göstermediği*, 2. gençlik *okuyan, çalışan, oturan* olmak üzere *farklılık göstermekte* ve *gençlik öğrencidir* önyargısının *yanlış* olduğu, 3. gençlerin *günlük yaşam ihtiyaçlarının farklılığı*, 4. gençlerin *zaman ve mekandan ayrı değerlendirilmesi* gerektiği, 5. gençlerle ilgili toptan *genelleyici yargılardan arındırılması*, 6. gençliğin *küresel dönüşüm içerisinde ve tarihsel koşullarla ilişkilendirilerek tartışılması*, 7. gençlerle ilgili *temel verilerin* (nüfus ve göç oranları, bölgelere göre güç verme oranları, evlenme, istihdam, yıllara göre işsizlik oranları, işgücüne katılım, eğitim, faal gençlik dernekleri gibi) dikkate alındığı rapor edilmektedir (T.C.Kalkınma Bakanlığı, 10.Kalkınma Planı (2014-2018), Gençlik Çalışma Grubu). Üniversite öğrencilerinin klüp kurma, üniversite temsilciliği ve Türkiye Öğrenci Konseyi gibi katılımı sağlayan olanakları bulunmaktadır. Aynı şekilde belediyelerin kent konseyleri altında kurulan gençlik meclisleri, partilerin gençlik kolları gibi toplumun değişik çevrelerinde katılım imkanları bulunmaktadır. Son yıllarda sivil toplum ve kamu kurumlarının uygulamalarıyla gençlik istihdam sorununun çözülebilmesi amacıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği bünyesinde Genç Girişimciler Kurulu illerdeki kurullar aracılığıyla gençler arasında girişimciliği geliştirici çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye İş Kurumu'nun (İŞKUR) gençlerin istihdamını artırmak için kalkınma ajansları tarafından sağlanan hibeler ve destekler de önemli bir kamu desteği olmaktadır. 18 yaş üstü gençlerin istihdam edilmeleri durumunda beş sene için SSK primleri kademeli olarak azalan biçimde İşsizlik Sigortası Fon'undan karşılanmaktadır. Sivil alanla ilişkili sosyal girişim veya kar gütmeyen şirket statüsünde kurulmuş olan Genç-Tur, Gençlik Servisleri Merkezi (GSM) gibi kuruluşlar özellikle gençlik kampları alanında belirli bir uzmanlık çerçevesinde faaliyetlerine devam etmektedirler (T.C.Kalkınma Bakanlığı, 10.Kalkınma Planı (2014-2018), Gençlik Çalışma Grubu, s.21). Toplum Gönüllüleri Vakfı, gençlerin ihtiyaç ve hakları doğrultusunda gençlik politikalarına katkı sağlamak amacıyla her yıl kamu kurumları ile hükümetler arası kuruluşlar, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, fon ve destek sağlayan kurumların toplantı, çalıştay, danışma kurulu, ağ ve girişimlerine katılarak politik belgelere katkı sunmakta ve gençlik alanında danışılan önemli sivil toplum kuruluşu sayılmaktadır (www.tog.org.tr). Avrupa Konseyi Gençlik Danışma Kurulunda ülkemizi temsil eden üyeler aracılığıyla Türk gençlerinin sorunları ve politika ihtiyaçları gündeme getirilerek gençlik alanındaki kararları etkilemede önemli bir rol üstlenmektedirler. Türkiye'deki tüm gençlik örgütlerini tek çatı altında toplayan Gençlik Örgütleri Forumu da 79 gençlik örgütünden oluşmakta ve kapsayıcı gençlik politikalarının oluşturulmasında katkıda bulunmaktadır. Üniversite gençliğinin sorunlarına yönelik politikalara baktığımızda genellikle politikalar hak ve hukuka dayanan, bilimsel verileri esas alan, katılımcılığı ön plana çıkaran esnek, geniş kapsamlı ve uzun vadeli olarak planlandığı gözlemlenmektedir. Eğitim kurumlarında ve öğrenci yurtlarında eşitlik ve ayrımcılığa izin vermeme, oy ve söz hakkı tanıma, kararlara katılma, insan ilişkilerinde verimlilik ve şeffaflığa önem verme, istek, talep, fikir ve beklentilerinin ilgililere ulaşımı için iletişim ağı oluşturma, müfredatın bilimsel ve istatistiksel veriye dayalı olarak hazırlanması hedeflenmektedir (Gençlik Politikaları Kitabı,2015,Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni).Çalışmalar değerlendirildiğinde bütçe, katılım oranları, dezavantajlı gençler ve diğer alanlarda politik açıklar ortaya çıkmaktadır. Politikaların gözden geçirilip değerlendirilmesi, güncellenmesi, yeni eklenen sorunlara yönelik yeni alternatif çözüm önerilerini içerecek şekilde revizyondan geçirilmesi zorunluluk halini almaktadır. Diğer ülke politikalarıyla kıyaslandığında eksikliklerin giderilmesi ve politikaların uyumluluk durumlarıyla yeniden politikalar oluşturulması gibi çalışmaların sürekliliği gerekmektedir.

Üniversite Gençliğinin Psiko-Sosyal Sorunlarına Yönelik Politika Oluşturma

Sağlam ve vd., göre (2011) Avrupa Birliği düzeyinde yapılan yükseköğretim politikalarının en önemlisi ECTS olmuştur. Öğrencinin yurtdışında aldığı ve başarılı olduğu ders kredilerinin başka bir yükseköğretim kurumuna transferini sağlayan bir sistemdir. Avrupa Birliği'nin 2006 yılı Türkiye ilerleme raporuna istinaden 2005 yılında Yüksek Öğretim Kurulu kararı ile yürürlüğe giren Bologna süreci akademik bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bologna Deklarasyonu, diploma ve derecelerin anlaşılabilirliği, kalite güvencesi, öğrenci ve akademisyen hareketliliği (Farabi, Leonardo De Vinci, Mevlana projeleri) konularında yenilikçi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan Türkiye'de akreditasyon amaçlı Öğretmen Yetiştirme Milli Komitesi kurulmuştur. Eğitim Fakültelerinin akreditasyonu kapsamında 1998-2002 yılları arasında pilot çalışmalar yapılmıştır. Yabancı dil eğitimi konusunda da öğrenci merkezli yöntemle dil eğitiminde iletişimsel Yaklaşım benimsenmiş ve programa Genç Öğrenenlere İngilizce Öğretimi dersi (Teaching English to Young Learners) konulmuştur. Gençliğin psikolojik problemlerini ortaya koyma açısından bu çalışmalar göstermektedir ki gençlik için somut bir şekilde bilimsel yönden kaliteli eğitim, öğretim ve yeni fırsatları sunmaktadır. Ancak bilgi ağı ve teknolojik iletişim kanalları gençlerin sosyalleşme ve kişisel sorunlarının psikolojik boyutunu ne derecede çözebilmektedir? Bazı üniversitelerde Psikolojik Danışma Merkezleri bulunurken

çoğunda Mediko-Sosyal Merkezleri ve burada 657 sayılı yasa ile istihdam edilen psikolog ve psikolojik danışmanlar hizmet vermektedirler. Öğrenci nüfusu ile mevcut istihdam kadroları kıyaslandığında hizmetin yetersiz düzeyde olduğu açıktır. Gençler, psikolojik sorunlarını kendine yakın hissettiği akademisyenle çözmek istemektedirler. Psikolojik danışmanlık/Psikoloji gibi alandan olan/olmayan öğretim üyesinin iş yoğunluğu ve çalışmaları arasında nasıl, ne sıklıkla, hangi zamanlarda, ne kadar çözüm sağlayabilecektir? Sağlanan çözümler kalıcı olabilecek midir? Bir uzmanlık alanı olan psikolojik danışmanlık hizmeti yer, zaman, kadro ve program gerektirmektedir. Öğrencinin sıklıkla ders sorumlusu öğretim elemanlarından kişisel ve sosyal yardım alma talepleri öğretim elemanlarının çalışma ofislerini adeta bir 'danışma noktasına' dönüştürmektedir. Bu yaygın davranış modeli zaman içinde kuşaktan kuşağa aktarılarak *sorma/alma hakkı'na evrilmekte* ve *moda davranış* olarak öğrenciler arasında *normal* olarak benimsenmektedir. Hatta olumsuz cevapla karşılaşan öğrenci *hakkını arama* içgüdüğü ile öğretim elemanı ile tartışmaya girmekte, diğer öğretim elemanlarına dert yanmakta bazen de Dekanlık Makamına dilekçe vermektedirler. Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, Bölüm Sekreterlikleri, Eğitsel Danışman Öğretim Elemanları, Araştırma Görevlileri ve diğer memurlar psikolojik yardım hizmetini görev/alan açısından veremezler. İdari ve akademik personelin iş alanı dışında isteyerek/istemeyerek bireysel fenomenal alana girmesinin tarafları psikolojik ve hukuksal sıkıntılara da düşürebilmektedir. Akademik ortamlar Bakanlıklar veya diğer devlet dairelerinin hiyerarşik yapısının ötesinde mevzuatına uygun eğitim/öğretim iklimine sahip bulunmaktadır. Gençlik sosyalleşme, sorun çözme ve iyi insan ilişkileri ihtiyacını yakın öğretim elemanları ile gerçekleştirmek isteyebilmektedir. Bu durum özel bilgilerin konuşulması gibi gizlilik ihlallerine de sebep olabilir. Gençlik, genellikle akran kültüründen edindiği rutin davranışla sosyal medyada yaşamının önemli karelerini ve açıklamakta sakınca görmediği sırlarını paylaştığı gibi öğretim elemanlarına ait özel yaşam bilgilerini de bilerek/bilmeyerek paylaşmaktan çekinmeyebilir. Bu olgunun etik, mesleki, insani, yasal ve görev bazlı dayanakları her idari ve akademik personel tarafından yeterince değerlendirilmediğinden taraflar mağdur olmakta hatta *yol gösterme* davranışları dahi öğrenci tarafından haklılık payı olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak iyi niyetle bile olsa duygusal tepkiler, mimik, jest ve beden dili bilerek veya bilmeyerek yanlış yorumlanmaya ve akademik personelin kişisel olarak yıpranmasına, iş doyum düzeyinin ve verimliliğinin azalmasına neden olabilmektedir. Günümüzde çoğu öğretim elemanları ofislerine sıklıkla girip- çıkan öğrenci yoğunluğundan dert yanmakta, zaman ve enerji kaybının bilimsel çalışmalarını aksattığını dillendirmektedirler. Koç vd.,göre (2015) öğretim üyesi ile öğrenci ilişkileri gelenek öncesi düzeyde olup karşılıklı 'çıkar ilişkisine' dayanmaktadır. Ortaya çıkan durumun 'akademik davranış modeli', 'akademik personel arasında *tesanüdün* sağlanması', devlet geleneği ve yasal çerçeve ile örtüşmemesi, psikolojik ya da akademik iklimsel kaos ile sağlıklı insan ilişkilerine zemin hazırlayabilmektedir. Günümüz üniversite gençliği genellikle bilinçli olduğu kadar yardım almaya ve aramaya açık görünmektedir. Öğrenci psikolojisinin iyi anlaşılması ve gençlere ciddi, kalıcı ve gerçekçi psikolojik hizmetin verilebilmesi çok önemlidir. Aksi takdirde taraflar arasında yanlış anlaşılmanın neticesinde yanlış davranış modelleri ortaya çıkabilmektedir. Sıklıkla gözlemlenen bu olgu için yeni politikaların üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Gençlik Politikaları Kitabı,2015, Özgüven,1974). Beklendik ve önerilen bu politikalar akademik ortamda verimin artması, iş doyumunu, başarı, iletişim, koordinasyon ve sağlıklı insan ilişkilerinin geliştirilmesine imkan sağlayacağı düşünülmektedir. Önerilmiş taslak politikalar geliştirilmeye açık şekilde aşağıdaki gibi değerlendirilebilir.

Politika Alanı: Gençlerin üniversite yaşamında uyum, sosyalleşme, aile, arkadaş, flört ilişkileri ve kişisel sorunlar, başarı, eğitsel ve mesleki sorunlar.

Politika:1.Gençlerin gelişim ve duygusal olgunlaşmasını, ruh sağlığını olumsuz etkileyen psiko-sosyal sorunlarının kapsamlı, katılımcılığı esas alan bir yaklaşımla uzun vadeli olarak planlanması.

Hedefler:1. Eğitim kurumlarında ve yurtlarda gençlerin ruh sağlığını korumak ve psiko-sosyal sorunlarını çözmek

2. Psikolojik yardım için gerekli bütçeyi oluşturmak

3. Psikolojik yardım mesleklerinde uzmanlaşmış personel istihdam etmek

4. Kampus içinde kapsamlı bir Psikolojik Danışma Merkezi oluşturmak

Paydaşlar: Başkanlık Makamı, Rektörlük Makamı, Yüksek Öğretim Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları

Politika:2. Gençlerin psiko-sosyal, eğitsel ve mesleki sorunlarını kısa vadede çözmeyi planlamak

Hedefler:1. Her fakültede ayrı bir mekanda hizmet verebilecek psikolojik danışma birimleri veya rehberlik servisleri oluşturmak

2. Milli Eğitim Bakanlığının okul rehberlik servislerini örnek almak

3. 657 sayılı yasa ile rehber öğretmen veya psikolojik danışman atamak

4. Her fakültede hizmet verecek en az bir psikolojik danışman bulundurmak

5. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerin önemini her düzeyde vurgulamak

6. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini PDR anabilim dalının ek işi olmaktan çıkarmak

Paydaşlar: Başkanlık Makamı, Rektörlük Makamı, Yüksek Öğretim Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları

Politika:3. Üniversitelerin mevcut Mediko-Sosyal Merkezlerini mevzuata uygun şekilde bağımsız bir Psikolojik Danışma Merkezi'ne dönüştürmek

Hedefler: 1. Psikolojik Danışma Merkezi bulunan üniversiteleri örnek almak ve desteğini sağlamak

2. Mediko-sosyal birim/merkezindeki yardım mesleği personelinin (psikolog, psikolojik danışman) yeni atamalarla güçlendirmek

3. Mediko-sosyal birim/merkezinde görevli yardım mesleği personelinin sağlık personelinin ayırmak ve yeni bir Psikolojik Danışma Birimi/Merkezinde görevlendirmek

Paydaşlar: Rektörlük Makamı, Başkanlık Makamı, Yüksek Öğretim Kurulu, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlığı

Burada önerilmiş politika taslağının geniş kapsamlı ve paydaşlarla yapılacak çalışmalar sonucu ilgili yöneticilerin işbirliği ile gerçekleştirilebileceği bilinmektedir. Bugüne kadar bilinen ancak öncelikli olma şansını kaybeden fakat kalabalık genç nüfusun çözülmesi aciliyet gösteren bir sorunu olması nedeniyle 'toplumsal algı' gerçekliğinin yüksek sesle dillendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu politikaların uygulamaya konulması; soyut olanları, ruh sağlığını ve kişisel gelişimi engelleyen faktörleri bertaraf edebilecek, hem gençlik hem de tüm personel için verimli olacağı değerlendirilmektedir.

Öneriler

Ulusal gençlik politikaları, hükümet otoritesinin tanımlanmış bir sorumluluğu olmalıdır. Gençlik, hedef bir grup olarak kavramlaştırılmalı ve açıkça tanımlanmalıdır. Somut stratejiler geliştirilmeli, bilgi temelli politikalar üretilmelidir. Gençlik sorunlarını ele alırken öncelik gençlerin bir kaynak olarak ele alınması vurgulanmalıdır. Gençlerin her alanda katılımını teşvik etmek, sektörler arası bütünleştirilmiş yaklaşım, bakanlıklar arası eşgüdüm, bağımsız bütçe, yerel, bölgesel ve ulusal bağlantılar, Avrupa ve diğer uluslar arası uygulamalara paralel uyum mekanizmaları oluşturma şeklinde bir çalışmanın yaygınlaştırılarak süreklilik arz eden şekilde geliştirilmesi ve daha kapsamlı hale getirilmesi gerekmektedir. Sürdürülen uygulamaların bu

bağlamda değişen ve gelişen ihtiyaçlara karşın gözden geçirilerek daha da kapsamlı ele alınmasına gereksinim duyulmaktadır. Gençlik ruh ve beden sağlığı ve iyilik haline insan-çevre ilişkisinin ve etkileşiminin olumlu/olumsuz boyutta etkileri kaçınılmazdır (Steg vd.,2015). Buna göre; etkileşimsel yaklaşım, disiplinler arası işbirliği, problem odaklı çözümler ve niceliksel/niteliksel metotlar kullanılmalıdır. Bunların; (1) çevreden bağımsız ortamlarda (anket çalışmaları), (2) yapay ortamlarda (labaratuar deneyleri, simülasyon çalışmaları) ve (3) gerçek ortamlarda (vaka çalışmaları, alan çalışmaları) uygulanması gereklidir. Gençlik politikaları için öncelikle; devlet bütçesinden eğitime ayrılan pay artırılmalı ve ilave kaynaklar temin edilmelidir. Kredi ve burslar sürekli günün şartlarına uygun şekilde takip edilmelidir. Başarının teşvik edilmesi için ödüller, katkı payının alınmaması gibi yollar izlenebilir. Barınma ve yurt ihtiyaçlarının giderilmesinde özel, yarı özel, devlet yurtlarının yaygınlaştırılması teşvik edilmelidir. Dengeli beslenme ve obezite ile mücadelede gençler öncelikle dikkate alınarak bu konuda sağlıklı beslenme alışkanlığı eğitimlerine ağırlık verilmeli ve yurt ve okul ortamlarındaki yemeklerin alternatifleri ile düzenlenmesi sağlanmalıdır. Gençlerde kahvaltı alışkanlıklarının kazandırılması için ekonomik düzenlemeye gidilmesi gereklidir. Sağlık hizmetlerinden ve mediko-sosyal merkezlerinden en iyi şekilde hizmet alabilmeleri için uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Öğrencilerin okuma alışkanlığının kazandırılması, etkili kütüphane kullanılması, çok kaynak tarama alışkanlığı ve derslerine devam etmenin içten denetimli olarak kazandırılmasına yönelik eğitsel çalışmalar yapılmalıdır. Dil öğrenme, bilgisayar programları ve bilimsel kriterleri bilme yönünde eğitimleri pekiştirmelidir. Sınıf ortamları ve öğrenci popülasyonu iyileştirilmeli ve hem kendi hem de akademik personelle iletişimlerinin sağlıklı olması sağlanmalıdır. Boş zaman eğitimi verilmelidir ve bununla ilgili okul klüp ve topluluklarının devamının ve gelişiminin sürdürülmesine öncelik verilmelidir. Her kampüste psikolojik danışma ve rehberlik merkezinin, biriminin sağlıklı bir kadro ile hizmet vermesi teşvik edilmelidir. Öğrencilerin her türlü sorunlarında direkt olarak psikolojik danışma merkezine gitmesi yaygınlaştırılmalıdır. Aksi takdirde öğrencinin idari ve akademik personelden yardım alma çabalarının sonuçsuz kalması ya da etkili ve yeterli yardım alamaması durumu ortaya çıkabilecektir. Önleyici ve geliştirici rehberlik programlarında psikolojik sağlamlık düzeyinin artmasına katkı sağlanmalıdır. Bu çalışmada, Yüksek Öğretim Kurumlarındaki psikolojik danışma hizmetinin ihtiyacı, uygulamadaki eksikliklerin/ yetersizliklerin ve yanlışlıkların farkına varılması ve çözümlenmesi konusunda farkındalık kazandırılması ve çözüm sunulması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2008) Türkiye'nin Ulusal Gençlik Politikası Nasıl Yapılandırılmalıdır?, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1. <http://www.insanbilimleri.com>
- Adıgüzel, İ. B. (2013) Erasmus Programına Katılan Gençlerin Türkiye'deki Ve Gittikleri Ülkelerdeki Gençlere Ve Gençlik Hizmetlerine İlişkin Görüşleri, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, A. (1989) The Effect of Same Factors Upon the Self-actualization of Adolescents, Ankara Hacettepe University, (unpublished doctoral thesis).
- Akbaş, A.(2007). Eğitim Psikolojisi. Ünite IV. Kişilik, Sosyal, Duygusal ve Ahlak Gelişim. Edi:Prof.Dr.Kurtman Ersanlı-Yrd.Doç.Dr.Ersin Uzman, ss.91-145, ISBN: 978-9944- 5611-9-8. İstanbul: Arı Matbaacılık, Lisans Yayıncılık, I. Baskı.
- Avrupa Konseyi Gençlik Politikası Göstergeleri Uzmanlar Grubu Sonuç Raporu (2003) www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2003/YP/indicators.
- Birleşmiş Milletler'de Gençlik, www.un.org/youth

Crompton, N. ve Walmsley, P. (2004). Community Mental Health Services in New Approaches to Preventing Suicide, chapter 6.

Denstad, F.Y. (2014). Youth Policy Manuel\Gençlik Politikaları Kılavuzu Çev: H. Akay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 455, I. Baskı.

Doğu, A. D. (2013) Yakın Dönem Gençlik Ve Spor Politikalarının Değerlendirilmesi, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gençlik ve Spor Bakanlığı, (www.gsb.gov.tr).

Gençlik Politikasının Formülasyonu İçin On Adım, Birleşmiş Milletler Gençlik Portalı, www.un.org/esa/socdev/nyin/nationalpolicy.htm

Gençlik Politikaları Kitabı (2015) Sağlıklı Kentler Birliği, ISBN 978-605-66682-3-4.

Hart, R. (1997). Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care, London: Earthscan Publications Ltd. UNICEF.

Koç, M. vd., (2015) Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Üniversite Öğretim Elemanları ile Öğrenciler Arasındaki Etkileşimin Ahlaki Düzeyi, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, ISSN:1303-5134.

Mc. Arthur, C. C. (1967). Distinguishing Patterns of Student Neuroses-ın Blaine. G. (ed.) Emotional Problems of The Student.

Özgüven, İ. E. (1974). Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 12.

Pruitt, L. (2017) Youth, Politics, and Participation in a Changing World, Journal of Sociology, Vol 53, Issue 2, Pages. 507-513.

Santrock, J. W. (2011). Life-Span Development-Yaşam Boyu Gelişim, Çev, Edi: G. Yüksel, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti.

Sağlam, M. vd. ,(2011) Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi'ne Etkileri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt VIII, Sayı 1, ss.87-109. <http://efdergi.yyu.edu.tr>

Slovic, P. (1987). Perception of Risk, Scienci, 236, ss. 280-285.

Slovic, P. (1999) Trust, Emotion, Sex, Politics and Science, Surveying the Risk-Assesment Battle Field. Risk analysis, Cilt 19, ss. 689-701.

Sencar, Ö. (2013) Türkiye'deki Üniversite Gençliğinin Profili. MetroPOLL Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi A.Ş. www.metropoll.com.tr.

Steg, L. vd., (2015) Environmental Psychology: An Introduction, Çev: Cicalali, L.K ve E. E.Cicalali, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti.

Tang, E. (2017) Türkiye'de 1923-1950 Dönemi Ulus Devlet Yapılanması ve Gençlik Politikaları, (Yük.Lis.Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

T.C.Kalkınma Bakanlığı, 10.Kalkınma Planı (2014-2018), Gençlik Çalışma Grubu. www.tuseb.gov.tr

Temur, İ. (2014) Avrupa Birliği-Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Gençlik Politikaları, Gençlik Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 3.

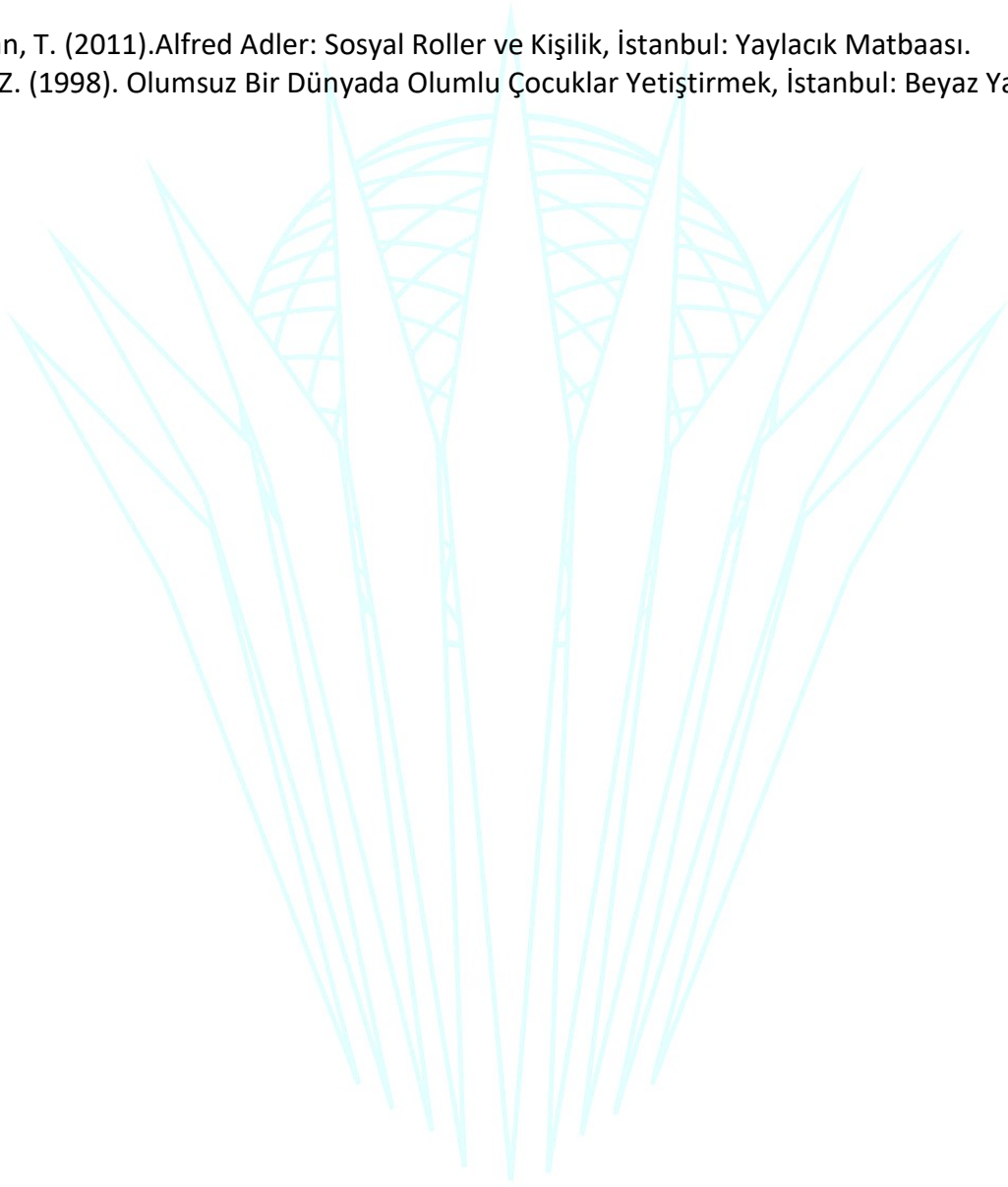
Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni (2013) Sayı, 15844, 14 Şubat. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>, Erişim 11.11 2017

Toplum Gönüllüleri Vakfı, (www.tog.org.tr). Türkiye Gençlik Vakfı (TÜGVA) (www.tugva.org).

Tuncay, S. (2000) Türkiye'de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi Güz, Cilt 1, Sayı 1.

Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni (2017) Sayı, 24638, 31 Ocak. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638>, Erişim 11.11 2017

- UNDP (2008) Türkiye 2008-İnsani Gelişme Raporu: Türkiye’de Gençlik, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara.
- Uslu, F. B. (2013) AB’de ve Türkiye’de Gençlik Politikaları Uygulamaları, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yavuzer, H. (1999). Ana- Baba ve Çocuk, İstanbul: Remzi Kitabevi, 12.basım.
- Yavuzer, H. vd., (2005) Günümüz Üniversite Gençliğinin Sorunları, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı, I, ss. 79-91
- Yeşilyaprak, B. (1985) Üniversite Gençlerinin Psikolojik Sorunlar, Eğitim ve Bilim, Cilt, 10, Sayı, 57.
- Yörükan, T. (2011).Alfred Adler: Sosyal Roller ve Kişilik, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Ziglar, Z. (1998). Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek, İstanbul: Beyaz Yayınları.

HÜMANİZME DAYANAN PSİKOLOJİK DANIŞMADA ARTAN HÜMANİZM İHTİYACI

Dr. Öğr. Üyesi Ayla AKBAŞ

Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, aakbas@kocaeli.edu.tr

ÖZ

Bu makalede, hümanizmin tarihsel gelişimi içerisinde psikolojik danışmanlığı etkileyerek temel felsefesini oluşturmaya karşın mesleki etik kurallarının bazı meslek üyelerinin kişilik özellikleriyle özdeşleşemeyişinin toplumda mesleğin hümanizmin özünden farklılaştığının, psikososyal sorunların çözümünde yetersizliğini, danışman özelliklerinin profesyonel meslek kimliğinden uzaklaştığının toplumun bazı kesimleri ve danışanlar tarafından gözlenmesinin mesleğin saygınlık düzeyinin ve değerinin korunması amacıyla incelenmesi ve bazı önerilerde bulunulmasını gerekli kılmıştır. Hümanizm, insandaki temel özelliklerin geliştirilmesini amaç edinen felsefi bir akım olarak son yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kendini gerçekleştirme, tam fonksiyonda insan, güçlendirilmiş insan kavramları da teori ve uygulamada farklı yorumlanmaları ile bilimsel olmayıp kişisel fikirler şekline dönüştüğü de gözlenmektedir. Hümanizmi eleştiren diğer bilim dalları da hümanizmin tarafsız bir kavram olmasına karşın içinin doldurulmadığına ihtilafa dikkat çekerler. İnsanın ilkeliliğinin anlatım yöntemi ile geçirildiğinin, hakikatin ortaya konulmadığının aksine bu kavramla örtüldüğünü ifade etmektedirler. Psikolojik danışmanlık alanının dayandığı kuramsal temeller, psikolojik danışma uygulamaları, danışan ve psikolojik danışman arasındaki terapötik ilişki konuları ve becerileri de bu sosyal çevre etkileşimiyle özellikle meslek üyelerinin profesyonelliği üzerinde bazen olumsuz bir rol oynayabilmekte, bir toplumun üyesi olan insanları da kompleks olarak değerlendirmektedir. Bu sorunsal öncelikle ele alınarak mesleğin özelliklerinin hümanistik yaşantıya ve kişilik özelliklerine sirayet edememesinin nedenlerini, mevcut sorunlarının bu gelişmelerin ışığında gözden geçirilerek ülkemizdeki uygulamalar için bazı öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Psikolojik Danışma

INCREASING NEED FOR HUMANISM BASED ON PSYCHOLOGICAL COUNSELLING

ABSTRACT

In this research, it is emphasized that despite the humanism establishing basic philosophy affecting psychological counselling through its historical development, nonidentically to the occupational ethical rules of some occupation members differentiating from the core of humanism of the occupation in the society that is, inadequating to solve the psycho-social problems, observing the counsellor traits being beyond the Professional identity by some part of society and consultant requiring the examination to preserve the level of respect and value of the occupation necessitating to put forth some proposals. Humanism has arisen last century, main purpose is to develop basic features of the human as being philosophical trend. As also being observed that differentiation in interpretation of the concepts of self-actualisation, full-functional human, empowered human either in theory or in application has turned into personal ideas in contrary to being on scientific base. The other sciences take attention to contradiction in producing an idea for humanism which is, as being impartial concept. It has not been put forward the truth instead covering up by this concept by parrying the expression method of human primitivity. Theoretical basis based on the field of psychological counselling and its applications, subject of therapeutic relations in between consultant and psychological counsellor and the abilities sometimes may have negative role especially on occupation members in contacting with their social environment and may have evaluate the people complexly who have been a member of the society. This problematic issue primarily has been taken into account to find out the reasons of the occupation features to

unable to adapt to the humanistic life and personality and by re-exemining the current problems under the highlight of subject development, some proposal has been summited for application in our country in this work.

Keywords: Humanism, Psychological Counselling

GİRİŞ

Bir ekol olarak son yüzyılda ortaya çıkan hümanizm güncel anlamda insancılık, felsefede insancılık yani insanı asıl değer kabul eden ve insanla ilgili sorunlara öncelik veren sanat ve edebiyat görüşüdür (TDK-Büyük Türkçe Sözlük). Hümanizm bir *düşünce sistemi* olarak ele alındığında; (1) insan ve doğa ilişkisinin incelenmesi, (2) insanın içsel evreni ile dışsal yaşam gerçeklerinin etkileşiminin son bulması, (3) insanı anlatan düşünce yapısı, (4) eski yunan görüşü olarak ruh, fikir ve beden dengesi, (5) ortaçağdan rönesansa geçiş, (6) bireyin yetkinleşmesi ve gelişmesi, (7) Yunan ve Latin dillerine dayanan öğretim metodu olduğu anlaşılmaktadır. Hümanizm bir *akım* olarak ele alındığında; (1) insandaki temel özelliklerin geliştirilmesini amaç edinen zihinsel ve felsefi, (2) insanın yeteneklerini araştıran ve daha ileri bir insanlık için geliştirme amacını güden öğretiler, (3) insanı merkeze alan, insanın aklına ve vicdanına hükmeden otoriteleri ve yol açtığı bağnazlığı reddederek adalet çağrısıyla düşünce ve inanç özgürlüğünü vurgulayan görüşlerin genel adıdır (Özdemir, 2015, Çelik, 2017). Anlaşılabacağı üzere hümanizm bir ‘insani düşünce ekolü’ olarak gelişmeye başlamıştır. Birey ve toplum olarak benimsenmesi, içselleştirilmesi ise hala tartışmaya açık bir konu olmaktadır.

Hümanizmin Gelişimi

Hümanizmin kökenini insanı konu edinen ve kendini araştırmaya yönelen Sokrates ve *herşeyin ölçüsü insandır* diyen Protagoras düşüncesinde görmek mümkündür. Ortaçağın Epikürcü ahlak anlayışına bağlı Hollandalı Erasmus, Sokratesin düşüncesini yücelterek *hoşgörü* fikrini savunmuştur. 13. yüzyılda Türk-İslam geleneğinin biçimlendirildiği sufilik ve tasavvuf anlayışı ile evrensel düşüncelere sahip, dünyayı etkileyen bilgelere biri olan Mevlana bir *Anadolu Hümanisti* olarak adlandırılmaktadır (Akkaya, 2018, Özdemir, 2015). Ortaçağ'dan Rönesans dönemine geçişte insancılık zihni bir fikir olarak ortaya çıkmasıyla Mevlana da *insan felsefesine* eğilerek felsefi antropoloji yapmıştır. Hayatın anlamının insan hayatına anlam kazandırmasını incelemiş, insanın evrendeki yerini değerlendirmiş, insanın hem yaşarken hem de öldükten sonra mutlu olmağa yaraşır bir varlık olduğunu vurgulamıştır. İnsanı insan olduğu için değerli bulan Mevlana insanın değerini yücelterek insan sevgisinin yayılmasına, dayanışmaya, İslamiyetin içten sevilmesine katkıda bulunmuştur. Mesleğin temel etiği olan istisnasız her bireyin danışmaya gelme hakkı Mevlana'nın *kim olursan ol dergaha gel* sözüyle bire bir örtüşmektedir. Psikolojik danışma mesleğinin kuram ve uygulamaları ise temel felsefesini, düşünce yapısını, insan algısını yorumlamada genellikle benimsenen bu hümanistik akım Batı kaynaklı olarak şekillenirken tarihsel gelişim sürecinde bu kuramcılarının kendi varsayımlarına kültürlerinin değer yargılarını ve düşünüş tarzlarını yansıtmış olmaları da mümkündür. Aral'a göre (2004) modern insanın yaşadığı yabancılaşma ve ahlaksal bozulma Batı'da Rönesans döneminde gelişen hümanizmin bir sonucudur. Hümanizmin anlamı; insanın temel özelliklerinin geliştirilmesini amaçlayan insana ve insanlığa hizmet eden, insanı koşulsuz seven kavramken, çarpıtılarak insaniyete ve insanlığa yıkım veren şeylerin hoş görüldüğü bir anlama büründürülmüştür. (Kadioğlu, 1991). İçinde bulunduğu hal, mekan ve zihni süreçten memnun olmayan insan, yaratılışından beri kendini hep bir arayış ve sürüven içinde bulmuştur. Bu serüven Rönesans ve aydınlanma dönemlerindeki yaklaşımla ticari kapitalizm, sanayileşme ve teknolojikleşme süreci ile devam etmektedir. Bu dönemdeki maddileşmiş insan yaklaşımı insanı merkeze almaya, mutlu kılmak istediği nesli için acısız ve yalıtılmış dünyada yaşamak için *trans-human* inşa etmeye yöneltmiştir (Dağ, 2017). Ortaçağın özgürleşememiş insan tipi,

rönesansta katı kuralcılığa karşı, acele karar ve önyargıdan kaçan, insan için yararlı olanı her şeyin üstünde tutan, gerçek/gerçek olmayan, değerli/değersiz ayırımı yapan bir hümanist insan tipini ortaya çıkarmıştır. Bu tutum bazı düşünürlerce *yaşamak hakkındır, ne istiyorsan onu yap* ilkesine kadar götürülmüştür. Günümüzde hümanizm ve hümanist kavramları, insandaki bütün olanakların geliştirilmesini amaçlayan, insana değer veren ve insan kişiliğine saygı duyan her öğreti için kullanılabilir. Psikolojik danışma felsefesinde insan sevgisinin egemen olduğu ürünler, insanı, insan oluşu tek değer sayan, insanın özünü yücelten edebi yönelişler hümanist kavramıyla nitelenmektedir.

Psikolojik Danışma Neden Hümanizm'e Dayanıyor?

Hümanistik psikoloji, tüm insanın tınlarını vurgulayan psikolojik bir bakış açısıdır. Hümanist psikolog/psikolojik danışman, insan davranışlarına bir gözlemci gözüyle değil, *davranışı yapanın* gözü ile bakmaktadır. Bireyin davranışının içsel duygularına ve kendi imajına bağlı olduğuna, insanın sadece kendi çevresinin ürünü olmadığına inanır. İnsanın kendi algı ve deneyimlerinin kişisel anlamlardan nasıl etkilendiği, davranışı şekillendirmede bilinçli seçimler, içsel ihtiyaçlar ve mevcut koşullar dikkate alınarak değerlendirilir. İnsan içsel olarak yönlendirilmiş ve kendini gerçekleştirmeye motive edilmiştir. Sezer'e göre (2012) insan yaradılışından bu yana kendisinin ve dünyanın varoluşuna bir anlam yüklemeye çalışmıştır. Varoluşçu felsefeden etkilenerek gelişen varoluşçu psikolojinin temel sorunu *yaşamın anlamı* üzerinedir. Varoluşçuluğa göre, yaşamın kendi içinde bir anlam yoktur ancak evrende varlığını yaratan insan vardır. Bunun için kendi değerlerini yaratır, nasıl var olmak isterse buna uygun seçimlerini yapar. Yaşama anlam kazandıran yaşayan insanın kendisidir. Corey'e göre, (1977) anlam ve amaç tartışması sadece insana özgüdür. Yaşamsal anlam arayışı bireyin kendi sorumluluğundadır (Sezer, 2012). Psikolojik danışma disiplini; bireyin ruh sağlığı açısından, yaşamındaki anlam düzeyini, yaşamsal anlam kaynaklarını, yaşamın amacını bireyin iyileşme, iyilik hali ve kendini gerçekleştirmesine yardım amaçlı inceler. Bireyin yaşamında bir anlamının olması yaşama bağlayan temel bir motivasyondur. Frankl'a göre (2009) II. Dünya Savaşı'nda toplama kamplarında hayatta kalmayı başarabilen insanların temel özelliği yaşamlarının bir *anlam*'ı olmasıdır. Yalom'a göre (2001) yakınlarını kaybeden ya da ölümle yüzleşen insanların yaşamlarında anlam yaratma eğilimleri daha yüksek düzeydedir. Ruh sağlığı yerinde olan birey için *anlamlı yaşam* ya da *yaşamda anlam* kavramı olumlu bir özelliktir. Varoluşçuluk yaklaşımına göre insanın yaşamının bir anlamının olmaması, yaşamında anlam olmaması *anlamsızlık* olarak değerlendirilir. Demirbaş-Çelik'e göre (2016) anlamsızlık, bireyin kendini hedefsiz, plansız hissetmesi ve yönünü bulamama durumudur. Bu durum *varoluşsal boşluk* (can sıkıntısı, duygusuzluk, duyarsızlık, ne yapacağını bilememe durumu, yaptıklarının amacını sorgulama veya amaçsızlık) veya *varoluşsal nevroza* neden olabilmektedir. Anlamsızlık ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve psikosomatik rahatsızlıklara, stres, depresyon gibi rahatsızlıkları ortaya çıkarabilmektedir. Yaşamda *anlam varlığı* ruh sağlığı üzerinde pozitif etki yaratmaktadır. Yaşamsal anlam kaynakları; mutluluk, iyi oluş hali, sosyal yakınlık ve verimlilik gibi olumlu bileşenlere sahiptir. Yaşamda anlam arayışı konusu ise, ruhsal problemlerin belirtisi olabileceği gibi anksiyete ve sosyal yalıtılmışlık durumu ile olumsuz yönde ilişkili olabilir. Yaşamın bir amacı olmadan anlamlı bir yaşamın olamayacağı açıktır. Yaşam amacı, insanın hedeflerine ulaşması için mücadele etmesi, varoluşsal nevroza karşı anlam yaratmasıdır. Yaşam amacına sahip olmak öznel iyi oluşu ve yaşam doyum düzeyini olumlu şekilde etkilemektedir. Psikolojik danışmada kullanılan insancıl kuramlar; Bireysel Psikoloji, Birey Merkezli Terapi, Gestalt Terapi, Varoluşçu Terapi yaygın bir biçimde kullanılarak bireye farkındalık kazandırma, uyumlu ve verimli olma, kendini geliştirme ve kendini gerçekleştirmeye yardım etmektedir. İnsana yardımı esas alan ve bir yardım mesleği olan

psikolojik danışma alanı insan duyguları ve insan ruh sağlığı ile çalıştığından hümanizmi benimsemiştir. Varoluşçu felsefeden temellenen psikolojik danışmanlık öğretisi genellikle hümanistik ekolü esas almaktadır. Güdünsüz bir yaklaşım modeli olarak benimsenen Carl R. Rogers'ın self teorisi ve 'danışandan hız alan' yaklaşımında, danışmandan beklenen üç görev; (1) danışanı dikkatle dinlemek, (2) kabul etmek, (3) empati kurmaktır (Altıntaş, 2002). İlişkili diğer yardım mesleği alanlarının bilinmesinin ötesinde çağdaş ve modern bir anlayış olarak, hümanizme dayanan, bir psikolojik danışmanlık mesleği ortaya çıkmıştır.

PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK MESLEĞİNİN TEMEL ETİK KURALLARI VE SORUNLAR

Her meslekte olduğu gibi psikolojik danışmanlık mesleğinin de kendine özgü etik kuralları bulunmaktadır. Meslek dernekleri mesleki etik ilkeleri belirlerler. Tarihçesine baktığımızda psikolojik danışmanlık alanı, mesleki rehberlik ile 1900'lerde ABD'de endüstrinin geliştiği Detroit, Boston, New York ve Chicago gibi şehirlerde ortaya çıkan sosyal problemler sonucu örgütlü rehberlik servisleri oluşturulması ile anılmıştır. 1908'de Frank Parsons tarafından Boston'da meslek bürosu; 1910'lara gelindiğinde Ulusal Mesleki Rehberlik Derneği (National Vocational Guidance Association), 1952 yılında Amerikan Kişilik Hizmetleri ve Rehberlik Derneği (American Personnel and Guidance Association) kurulmuştur. 1980'lere gelindiğinde derneğin üye sayısı kırk bin kişiyi bulmuştur. Dernek üyeleri daha sonra 13 farklı derneğe bölünmüşlerdir (Akbaş, 2005). Psikolojik danışma mesleği ile ilgili etik ilkeler Amerikan Psikolojik Danışma Derneği tarafından (American Counseling Association-ACA) hazırlanmış olup (2014) etik kodlarında psikolojik danışmanların bağlı olduğu; *özerklik, zarar vermeme, yararlı olma, danışanlar arasında adil olma, verilen sözlere sadık kalma, dürüstlük* olarak temel etik ilkeler yer almaktadır. Amerikan Okul Danışmanları Derneği (American School Counselor Association-ASCA) Okul Danışmanları İçin Etik Standartlar'da (2016) aynı temel ilkeler olan; *yararlı olmak, zarar vermemek, özerklik, sadakat, adil olmak* benimsenmiştir. Etik ilkeler Corey'e göre (1977) meslek üyelerinin sağlam temellere dayanan doğru kararlar alabilmesi için oluşturulmuş mesleki rehber kılavuzlardır. Mesleğin gelişmesi ve ihtiyaçlara uygunluğu açısından değerlendirildiğinde etik kuralların esnek olabileceği ve karşılaşılan mesleki sorunlarda en iyi çözümü göstermede yetersiz kalacağı da bilinmelidir. Camadan'a göre (2018) psikolojik danışmanlıkta yaşanan etik ikilemler çoğunlukla *gizlilik, gönüllülük, yetkinlik ve çoklu ilişkiler* konularında gözlemlenmektedir. Ülkemizde Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'nin *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar* (2011) kitapçığında ifade edilen etik kurallar şunlardır; (1) *yeterlilik, ehliyet (yetkinlik)*, (2) *dürüstlük*, (3) *duyarlılık ve saygılı olmak*, (4) *bireysel ve kültürel farklılıklara saygı*, (5) *toplumsal sorumluluk*, (6) *mesleki ve bilimsel sorumluluk*. Her mesleğin ilkeleri olmasına rağmen direkt insana hizmet veren mesleklerde tüm bu ilkeleri göz ardı eden, dikkate almayan, zorlayan durumların insan doğasından kaynaklandığı rapor edilmektedir. Her danışman bir insan olarak farklı kişilik özelliklerine sahiptir. Mesleki ilkelerin her danışman için geçerli olması ve her terapötik duruma genellenebilmesi zorlaşmaktadır. Etik standartlar meslek üyelerinin uygulamalarında bilimsel olarak doğru ve yanlış davranışı ayırt edebilmelerine yardım etmektedir. Uygulamacının bunu dikkate alması/alınmaması profesyonellik düzeyi ile ilgili bir olgudur. Profesyonellik diploma, deneyim, adanmışlık, bilgi birikimi, duygusal olgunluk, mesleğe saygının yanı sıra mesleğe uyumu önemli kılmaktadır. Mesleki yazılı olan/olmayan etiklere uymak profesyonel bir mesleki davranış modelidir. Psikolojik danışma mesleğinde 'gizlilik' ilkesinin danışan yararına bir ilke olmasına karşın danışman için yanlışlıkların gözlenebilmesini, önlenilmesini mümkün kılamamaktadır. Ancak danışanın bir zarar görme durumunda vaka hukuki bir nitelik kazandığında 'ilkesiz davranış' değerlendirilebilmektedir. Bu olgu toplumda mesleğin hümanizmin özünden farklılaştığının, psiko-sosyal sorunların

çözümünde yetersiz kaldığının, danışman özelliklerinin profesyonel meslek kimliğinden uzaklaştığının, bazı kesimler ve danışanlar tarafından gözlemlenmesinin, bazen de meslek üyelerinin kişilik özellikleriyle özdeşleşemeyişinin, mesleğin saygınlık düzeyinin ve değerinin korunması noktasında, mesleki etik kurallar profesyonel önem arz etmektedir. Sosyal çevre (*yazılı ve görsel basın, tv, internet, akran kültürü, sanal ilişkiler v.b.*) insanların dünya görüşlerine yönelik temel tutum, değer ve normlarını, içinde bulunduğu toplum ve kültüre göre değerlendirmektedir. Aynı şekilde diğer bilim alanları da (*sosyoloji, ekonomi, siyaset bilim gibi*) hümanizmi, insana yardımı, farklı bakış açıları ile değerlendirdiklerinden her hangi bir meslekte etik dışı davranış modelleri kişiler, kültürel, çevresel, küresel boyutta ele alınarak tartışılmaktadır. Diğer bir deyişle, meslek üyesinin yetkinsizliği (*yetersiz; içtenlik, samimiyet, hümanist anlayış, empatik bakış açısı, insana değer verme, mesleği ciddiye alma, özerklik, saygı, güven v.b.*) etik standartlardan, ilkelerden, kurallardan arındırılarak mesleğin özüne zarar vermektedir. Meslekte ortaya çıkan yasal sorunlar davranışların hukuksal değerlendirilmesiyle çözümlenmektedir. Ancak, mesleğin gizlilik, profesyonellik, ücretlendirme, zarar verme gibi ihlal durumlarının sıklıkla görülmesi, mesleğin saygı düzeyinin ve değerinin korunması açısından mesleki bir ihtiyaca dönüşmektedir. Mesleklerin ilkeleri ile meslek yasaları uygulamacıların kararları ile çeliştiği durumlar ortaya çıkabilmektedir. Camadan (2018), etik ikilemin, uygulamacının, alternatiflerin her birinin etik açısından mantıklı, kabul edilebilir olduğunu anlaması ile yerine getiremediği durumlarda içine düştüğü kararsızlık, çatışma durumu ve kriz olarak rapor etmiştir. Etik ikilemler genellikle okul rehberlik servislerinde; yönetim-veli, yönetim-psikolojik danışman, psikolojik danışman-danışan, psikolojik danışman-öğretmenler arasında *mesleki yöntem ve gizlilik* konusunda ortaya çıkmaktadır. Böyle durumlarda etik arayışı içerisinde; adalet, değerler, meslek etiği, eleştirel etikler tartışılmaktadır. Okul yönetimi, genelde etik kavramında; koruyucu iklim, resmiyet, eşitlik, adalet, okulun standartları, okul norm ve kuralları, meslektaş saygı ve sadakati, eğitimin standartları ve veli beklentilerini öncelikli olarak ele almaktadır. Psikolojik danışma mesleğinin temel etiklerinin ötesinde yazılı olmayan ve dünya meslek üyelerince benimsenmiş temel davranış modelleri nelerdir? ve farklı ülkelere, kurumlara, alanlara göre bunlar değişiklik göstermekte midir? Küresel bir *mesleki davranış modeli* olarak gözlemlenen standart davranışlar sosyal öğrenme ile gerçekleşmektedir. Ülkemizde akademik anlayış farklılığı da etkili olabilmektedir. Mesleğin bu açmazları sosyal çevrelerce meslek üyelerinin profesyonel, yarı profesyonel ve profesyonel olmayan şeklinde kategorize edilmesine neden olabilmektedir. Normal olarak her alan mezunu profesyonel üye olarak kabul edilmesine karşın uygulama alanında etik sorunları nedeni ile bu tipte *mesleki kriz*'ler ortaya çıkabilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi kriz yönetiminde kültürel davranış modelleri içinde; adaletli, eşitlikçi ve çözüm odaklı tutum izlenebilmektedir. Bu durum profesyonel meslek etiği ile çelişmektedir. Çünkü, farklı kurumların kendi temel etiğine özgü, mesleğin etiğinin uyarlanması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu olgu da psikolojik danışmanlık mesleğinin etiksiz olduğu, etiklerinin uygulanmasına ihtiyaç duyulmadığı, etiklerin zayıf ve sönük kaldığı, resmiyetin ve kurum etiklerinin baskın olduğu, meslek etiğinin her vakaya göre yeniden değerlendirilip yeni farklı etik bakış açısıyla tartışılabileceği gibi durumları ortaya çıkarabilmektedir. Diğer bir deyişle meslek etikleri kişisel inanç, kültür, değer yargıları, ve vicdan boyutunda bilimsellikten uzak taşıtılabileceği, yorumlanabileceği bir hale dönüşmektedir. Başka meslek alanları (*tıp, hukuk, mühendislik v.d.*) gözlemlendiğinde psikolojik danışma alanı kadar esnek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Camadan (2018) etik kuralların; resmi göreve bağlı kalma-öğrenci ile meslektaş koruma, eğitim-müfredat içeriği, okul kuralları-aile beklentileri, adalet/dürüstlük-görev ihmali yapan meslektaş yaklaşım

biçimi arasında kararsızlık yaşanmasına neden olduğunu ve bilinçli, dikkatli ve hassasiyetle çözüm yolları arandığını rapor etmiştir. Uygulamalar, psikolojik danışman ile danışan arasındaki terapötik ilişkinin başlaması, sürdürülmesi, sonlandırılması ve daha sonraki zamanda bağlı kalınmasını gerektiren temel bir karakteristiğe sahiptir. Yapılan tüm çalışmalar (*görüşme, test uygulama, psikolojik danışma oturumları, grup seansları gibi*) gizlilik ilkesine uygun yapılmaktadır. Ancak bu ilke ihlal edildiğinde hem mesleğin güvenilirliği hem de danışanın mesleğe ve danışmana güven duygusu sarsılmış olmaktadır. Bu olgu çevrenin mesleğe bakış algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Üniversitelerde akademisyen olarak, devlet ve özel okullarda, özel danışma merkezlerinde, endüstri kurumlarında psikolojik danışman olarak hizmet verenlerin, gizliliğin sınırları ile ilgili daha çok etik ikilem yaşadıkları rapor edilmiştir. Etik ikilem yaşanmasına neden olan konular; yasa dışı davranışlar, tehlike durumları, tehlikeli davranışlar, hukuksal konular, velayet davaları, disiplin kurulu raporları, okul yönetimi ve öğretmen baskısı, duygusal ve sağlıkla ilgilidir (Eren Gümüş ve Gümüş, 2010, Kolay Akfert, 2012, Siviş-Çetinkaya, 2014). Danışanlar açısından irdelendiğinde gizlilik etiğine uymayanlar da gözlemlenebilmektedir. Kolay Akfert'e göre (2012) üniversitede çalışan akademisyen psikolojik danışmanların, öğrencilerin *psikolojik danışma yardımı alma* baskısı ile karşılaşmaları, öğrencilerin *hediye verme* tutumu öğretim üyesini etik olarak davranışını sürdürmede *kararsızlığa* sürüklemektedir. Üniversite öğretim üyesinden yardım alan bazı danışanların (öğrenci) yardım süreci ve içerik konusunda yakın arkadaşlarıyla, diğer öğretim üyeleriyle, yönetimle, idari personelle paylaşmakta sakınca görmeyerek gizlilik etiğini ihlal ettikleri gözlemlenebilmektedir. Akademik ve idari personelin de bu olguda; iş ahlakı, devlet geleneği, yasalar, evrensel değerler ve kültürel faktörler, vicdan, kişilik özelliği gibi unsurlar bütünlüğünde resmi, ilkeli, yasal, yetki ve sorumluluk sınırları içinde diğerlerin hak ve hukukunu gözeterek *akademik davranış modeli*'ne uygun tutum içinde olma beklentisi değerlendirilmektedir. Günümüz *gençlik akran kültüründe* sosyal medya yardımıyla paylaşmanın, okul, kampüs, yurt, kafeterya, yolculuk, sosyal etkinlik, sınıf gibi ortamlarda samimi arkadaş gruplarıyla konuşup değerlendirmenin, tartışmanın normal bir davranış olarak algılanmasıyla danışan tarafından *özel konu* gizli olmaktan çıkarılabilmektedir. Her idari ve akademik personelden etik davranış beklenemeyeceği savıyla öğretim üyesinin iradesi dışında bilimsel yöntem, bilgi, deneyim, süreç, ve uygulamaları yaygın hale gelebilmektedir. Bu durumda danışman rolünü üstlenen öğretim üyesinin hak ve hukuku, kişisel veri güvencesi ihlal edilmiş olmaktadır. Gerçek danışanların yanı sıra bazı durumlarda da danışanlar (*sanal, uydurma, kurgulanmış, senaryo haline getirilmiş*) ders materyali gibi, öğretim üyesinin mesleki tutum, deneyim ve bilgi birikimini kasıtlı ya da kasıtsız olarak görmek, tartışmak, yaymak, bilgi vermek amacıyla 'psikolojik danışma'ya geldikleri gözlemlenmektedir. Buradaki ikilem öğretim üyesinin danışanı kabul etmesi ya da etmemesi yönündeki kararsızlığıdır. Etik davranıldığı takdirde, kurgulanmış senaryo, derslerden öğrenilmiş tiyatro teknikleriyle uygulamaya konulmakta ve danışman'ın üç yönlü olarak (*mesleğin saygınlığını mı, kişisel saygınlık mı? hem meslek hem meslek üyesinin saygınlığı mı?*) kararsızlık yaşadığı gözlemlenmektedir. Danışman öğretim üyesinin gizlilik ilkesini korumasına rağmen danışanların kendi özel konularının (*ensest, cinsel kimlik sorunu, flört, genital problemi, arkadaşlık ilişkileri gibi*) arkadaşları tarafından bilindiğinin anlaşılması durumunda da yukarıda bahsedilen meslek, meslektaş ve etik ilkelerin saygınlığının profesyonel düzeyde meslek üyelerince koruma altına alınmasının gerekliliği *zorunluluk* arz etmektedir. Günümüzde bilinen ama fazla dillendirilmeyen bu problem için yasal ve hukuksal nasıl çözümler üretilebileceği hususunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bazen bu türden olguların ancak müracaat edildiği takdirde hukuka yönlendirildiği bilinmektedir. Anlaşılabileceği üzere kurumların çeşitliliği ve kendi etiklerinden

ziyade meslek üyelerinin etikleri iyice benimsemesi ve mesleki kimliği ile özleştirebilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Rogers'a göre (1961) psikolojik danışmanlık, yetenekle birlikte, sanat yönü ve yardım içtenliği olan bir uğraştır. Ancak kişilik özelliği ile bu beklentinin her zaman uyuşmayabileceği; eğitim, anlayış, çevresel faktörler ve mesleğe bağlanma boyutunda değerlendirilebilir. Bazı danışanların akran kültüründen ve çevreden öğrenilmiş savunma mekanizmalarını kişilik özelliği haline getirdiği de gözlemlenebilmektedir. Okul rehberlik servisinin uygulamaları, testler, görüşmeler, danışma oturumları hem öğrenciler hem de veliler tarafından, aile ve okul dışı ortamlarda tartışılması normal bir davranış olarak algılanmaktadır. Erdur-Baker ve Çetinkaya'ya göre (2007) psikolojik danışmanın uyguladığı gizlilik etiği yönetici, müfettiş, öğretmen, veli tarafından ihlal edilmeye çalışıldığından bu durum etik sınırlarını zorlayıcı boyutta rapor edilmiştir. Etik bir ikilem, kriz, sorun ve kararsızlık yaşanmayacak durumlar, etik standart olarak değerlendirilen; kendine ve çevresine zarar verebilecek danışan (*intihar, cinayet planı*), hukuki konular (*mahkeme kararları, suç, suç işleme durumu, gibi*) ve toplumsal zarara (*bulaşıcı hastalık gibi*) neden olacak olası durumlardır. Bu özel durumların dışında gizlilik ilkesinin kararlılıkla işletilmesinde yarar olacağı değerlendirilmektedir. Gizlilik ilkesinin danışmanlarca özen ve üst düzey sorumlulukla üzerinde durulması gereken bir ilke olduğu rapor edilmiştir. Ancak danışanın izin verdiği ve gerektiğinde gizlilik içeren bilgi paylaşılabilmektedir. Camadan'a göre (2018) Türk Ceza Kanununun 136, 278, 279, 280. maddeleri *kişisel veri* ile ilgilidir. 136/1.maddede 'kişisel verileri hukuka aykırı olarak bir başkasına veren, yayan veya ele geçiren kişi iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır' demektir. Danışman-danışan arasındaki kontrat veya *bilgilendirilmiş onay formu* gizlilik ilkesinin karşılıklı onaylanmış olduğunu göstermektedir.

Psikolojik Danışma'nın/Danışman'ın Sorun Çözme Sorunsalı

Psikolojik danışma bireyi merkeze alan, iç dinamiklerini açığa çıkaran ve insan olma konusunda güçlendiren bir alandır. Bir ilke olarak, danışanın özerk olması ve gönüllü olarak yardım almaya açık olması gereklidir. Psikolojik danışma yardımı alması için zorla danışmanlara yönlendirilen sorunlu öğrencilerle yapılan çalışmaların verimsiz olduğu rapor edilmiştir (Erdur-Baker ve Çetinkaya, 2007). Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kılavuzu'nda'(2015), psiko-sosyal müdahale hizmetleri boyutunda risk gruplarına yönelik çalışmalarda (*cinsel istismara uğrayan, ihmal edilen, şiddete maruz kalan, şiddete uğrayan, madde bağımlısı v.b.*) ve adli makamların kanuni zorunluluğuna istinaden özel durumlarda (*eğitim tedbiri kararı, psikolojik destek alma istemi v.b.*) psikolojik danışmanların *eylemsel* olarak müdahalede bulunmalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Danışan'ın özerkliği ilkesi ile *reşit olma/olmama* durumu da gönüllülük ilkesi ile çelişmektedir. Danışan 16 yaş ve üstü herhangi bir mahkeme kararı yoksa danışma yardımı alma/almama konusunda özgür iradesi ile hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bağımsız karar veremeyen, reşit olmayan danışanların *vel'i*si konumunda olan üçüncü kişilerinin kararının dikkate alınması gereklidir (Camadan 2018). Danışanın bilgilendirilerek yardım alma onayının kapsamında danışma hizmetinin amacı, danışman-danışan hak ve sorumlulukları, tarafların karşılıklı beklentileri, ücret, yasal ve etik konular, hangi durumda kişisel bilgilerin paylaşılacağı gibi hususların psikolojik danışma sürecinin başlangıcında yazılı/sözlü bilinmesi, kabul edilmesi tarafları yasal olarak koruma altına almaktadır (Eren Gümüş ve Gümüş, 2010). Psikolojik danışmanlık profesyonel bir yardım hizmetidir. Psikolojik danışman'ın çalışmaları bilimsel ve objektif ve mesleğin belirli sistemi içerisinde bilgi, beceri ve deneyimi ile bütünleşerek hizmete dönüşmektedir. Bu nedenle psikolojik danışmanların donanımları ve alt yapıları profesyonel yetkinlik düzeylerini ortaya koymaktadır. Yetkinlik ise, bilgi, beceri ve kapasiteye dayanmaktadır. Mesleki yetkinlik içerisine mesleki literatüre hakimiyet, etik kurallara uyum becerisi, istatistik, teorik ve pratik

mesleki beceri, bilimsel ve profesyonel düşünceye sahip olma gibi özellikler girmektedir. Yetkinlik ve yetersizlik durumları mesleğe ve meslek üyesine güveni sarsabileceği gibi meslek algısını da olumsuz yönde etkileme olasılığı yüksektir. Danışmanın kendisine ve psikolojik danışma mesleğinin saygısına zarar verebilir. Her danışmandan üstün performans beklentisi de yanlış olabilir. Psikolojik danışmanın üstün yönleri olabileceği gibi yetersiz olduğu konuların da farkında olması ve bunu dikkate alarak kendi ve mesleki sınırlarını belirlemesi, danışanın beklentisi karşısında dürüstlük ilkesi ile açıklaması gerekmektedir. Psikolojik danışmanın hem gönüllülük hem de dürüstlük ilkesine göre yetersiz olduğu bir alanda danışma yapmayı kabul edemeyeceğinin nedeni olarak bunu ifade etmesi beklenmektedir. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar'ın da (2011); (1) psikolojik danışmanlar hizmetlerini üst düzeyde yürütme amacındadır, (2) uzmanlık alanlarının yetkilerini ve sınırlılıklarını bilirler, (3) sadece eğitim ve formasyon düzeylerine uygun hizmetleri yürütürler, (4) yeterliliklerini aşan özel durumlarda bilimsel, mesleki ve teknik kaynaklara başvururlar ve yardım isteyebilirler, (5) danışanın iyilik ve çıkarlarını gözetir, en iyi kararları ve önlemleri alırlar, (6) kendileri ile ilgili eğitim, araştırma, mesleki nitelikler hakkında bilgi verirken gerçekliğe sadık kalarak abartılı olmamaya özen gösterirler. Mesleki sınırlar içinde kalarak yetkinlik düzeylerini dürüstlük ilkesine göre ortaya koymaları beklenir. Psikolojik danışmanlar yetersiz kaldıkları durumlarda kendilerinden daha nitelikli gördükleri danışmana sevk yapabilmelidirler. Danışanın sorununun psikiyatrinin alanına girdiği durumlar, devam eden danışmadan danışanın yararlanamadığı hatta zarar gördüğü durumlar, danışan yoğunluğunda aynı zaman diliminde yardım edemeyeceği durumlar (*yönetim, diğer rehberlik hizmetleri sevk gerekçesi sayılmamaktadır*), hastalık, izin, tayin, geçici süre görev yerinde bulunmama durumlarında danışanı sevk etme davranışı gerekmektedir (Eren Gümüş ve Gümüş, 2010). Okullarda yönetim, öğretmen, ve velilerin beklentileri dikkate alındığında *her okulda rehberlik servisi ve çoğunda da psikolojik danışman görevli olmasına karşın günümüzde neden giderek artan hatta suç niteliği taşıyan davranışlar öğrenciler arasında sıklıkla gözlenmektedir? Oysa psikolojik danışmanların önleyici rehberlik hizmeti ile bu sorunlara duyarlı olmaları gerekmez mi? gibi sorular sorulabilmektedir*. Bu türden soruların haklılığı gazete arşivlerinde, radyo, TV, internet gibi yayın organlarındaki yaralama, darp ve cinayet haberlerinde mevcuttur (*Örneğin; 15.Aralık.2017 tarihli gazeteler Ödemiş/Kaymakçı Çok Programlı Anadolu Lisesi Müdürünün disipline sevk edilen 11.sınıf öğrencisi tarafından pompalı tüfekte öldürülmesinden bahsetmiştir*). Okulun fonksiyonu (1) *insanı eğitmek, öğretmek*, (2) *kültürel değerleri nesilden nesile aktarmak*, (3) *bir mesleğe hazırlamak* iken günümüzde, bilgi çağında ve bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu zamanda, bilimsel ve eğitsel iklim neden caydırıcı bir özelliğe sahip olamamaktadır? Psikolojik danışma mesleği neden ruh sağlığı üzerinde olumlu, kalıcı *hümanistik değerlerle* gençlerin *kendini gerçekleştirilmelerine* daha çok yardım edememektedir? Mesleğin *özellikleri* neden *hümanist yaşantıya* ve *danışman kişilik özelliklerine* sirayet edemiyor? Psikolojik danışma'nın da insanlar gibi daha çok hümanizme mi ihtiyacı vardır? Günümüzde bu türden vakaların psikiyatriye *refere* edilmesine rağmen normal bireylerin hümanizmden uzaklaşabilmesi, **mesleğin daha çok artan hümanizm ihtiyacı ve beklentisini ortaya koymaktadır**. Aynı kültürün ürünü olan danışan gibi danışman da hümanizmden, zorlayıcı uyarılarıcılarında etkisinde kalarak uzaklaşabilmektedir. Günlük yaşamdaki hümanist davranışlar bile akran değerleri, kültür erozyonu, sosyal öğrenilmiş davranışlar nedeniyle *güçsüz, pasif, savunmasız insan* olarak yorumlanabilmektedir. Ergenler arasında akran zorbalığı, madde bağımlılığı, gasp, tehdit, şiddet, çeteleşme, cinsel taciz, uyumsuzluk, başarısızlık, aile ve çevre ile sorunlar, yaralama, bilişim suçları gibi konular çoğu zaman her okul rehberlik servisinin güncel konusu haline geldiği gözlenmektedir. Camadan'a

göre (2018) psikolojik danışmanların yetkinlik alanlarını geniş tutabilmeleri için bilgi ve becerilerini güncellemeleri ve kendilerini sürekli geliştirmeleri gerekmektedir. Bir psikolojik danışman mesleki anlamda yetkinliğe ulaşmış iken geçen zaman içerisinde bilginin değişmesi, yenilenmesi gerçekliği karşısında bilgi ve becerilerinin geçerliliğini yitirmeye başladığını anlayabilecektir. Ergenlerin okullardaki psiko-sosyal, kişisel, eğitsel ve mesleki sorunlarının çeşitliliği karşısında psikolojik danışmanların mesleğin iyileştirici gücüne dayanarak ve hizmeti gerçekten ciddiye alarak, hizmet vermeleri toplum ruh sağlığına da önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır. Burada mesleğin gücü ancak ortaya konulan başarı, verimlilik, memnuniyet ve geliştirici, önleyici, tamamlayıcı mesleki fonksiyonların işlerliliği ile anlaşılabilir. Meslekler insana yardım etmek için var olmuş faaliyet alanlarıdır. Meslek, üyelerinin katkı, faaliyet, verimlilik, başarı, insan gücü, sorun çözme becerisi gibi toplam faktörlerin bütünlüğü içinde değerlendirilir. Bu nedenle *sorun çözme sorunsalı*'nı mesleğin olmaktan ziyade meslek üyelerinin özelliklerinde aramanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. Psikolojik danışmayı bir meslek olarak, insana yardımda yetersiz kaldığını düşünmek anlamlı gelmemektedir. Psikolojik danışmanın insanlara yardım etmesinin bir zorunluluk olarak algılanması ve her psikolojik danışmaya başvuranların farklı sorunlarına aynı yetkinlik sınırları içinde yardım edebileceğinin beklentisi psikolojik danışmanın sorun çözmede kararsız kalmasına neden olmaktadır. Dolayısı ile çevrenin sorun çözme beklentisi, mesleğin ve meslek üyesinin bireysel yorumlarla değerlendirilmesine neden olabilmektedir. Yetkinlik ile ilgili bu konuda psikolojik danışmanların lisans eğitimlerinde öğrendiklerinin çalıştıkları okullarda karşılaştıkları sorunların çözümünde yetersiz kalmaları, üniversitedeki akademisyenlerin de uzmanlık alanları dışında ders verme zorunda kaldıklarında böyle durumların ortaya çıktığı rapor edilmiştir (Erdur-Baker ve Çetinkaya, 2007; Kolay Akfert, 2012).

Danışan-Danışman İlişkisinin Karakteristiği ve Psikolojik Danışman Kimliği

Psikolojik danışmada, danışan-danışman ilişkisi içten, sıcak, insanca, yatay ilişki olup tedavi edici, profesyonel düzeyde *terapötik* bir ilişkidir (Rogers, 1951). İlişkinin sınırlılıkları hem ülkelerin yasal hükümleri hem de derneklerinin bağlayıcı etik kuralları ile belirlenmiştir. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği Etik Kodları-ACA (2014), Okul Danışmanları İçin Etik Standartlar-ASCA (2016), Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar (2011) gibi dernekler ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın; MEB Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği (2001), ve Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kılavuzu-2015, Camadan, 2018) mevzuatının yanı sıra Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri yasal olarak bağlayıcıdır. Danışan danışman ilişkisi sadece *terapötik* düzeyde kalmalı ve *etik davranışlarla* sınırlandırılmalıdır. Ancak hümanistik yaklaşımın ilkeleri doğrultusunda ilişkinin insancıl boyutu, kültürel ve sosyal faktörlerle biçimlenerek taraflardan biri veya ikisi açısından kişisel, sosyal ve duygusal ilişkilere dönüşebilme riski taşımaktadır. Tam bu noktada profesyonellik devreye girmektedir. Psikolojik danışman'ın danışmanlık kimliğinin ötesinde arkadaş, eş, flört, dost, hısım, akraba, kardeş, ana-baba gibi sıfatların eklenmesiyle psikolojik danışma sürecinin devam etmesi; bilimsel, teknik ve etik olarak etkililiğini kaybetmesine sebep olabilir. Aynı şekilde danışan-danışman arasında hediye, borç para alışverişi, ticaret yapma, arkadaş olarak seçme, cinsel yakınlık profesyonel mesleki bir davranış modeli değildir. Bazı akran danışmanlar danışma öncesi ve danışma esnasında insanlarla arkadaşlık edebilirler ancak dürüst tutumla sosyal ilişki kurma gücü terapötik sonuçları pozitif yönde ilerletebilir (Corey, 1977). Danışan açısından da danışmana geliştirilen olumlu/olumsuz duygular transferans/karşıt transferansın danışan lehine kullanılmadığı durumlarda da psikolojik danışma süreci devam edememektedir. Arbuckle'a göre (1970) danışman hem bir *teorist* hem de bir *uygulayıcıdır*. Danışman olmanın genel karakteristiği; 1. insana derin ilgi, 2. sabırlı, 3.

başkalarının tepki ve tutumlarına duyarlı, 4. duygusal istikrarlı, 5. tarafsız, objektif, 6. başkalarına karşı dürüst olma kapasitesine sahip, 7. gerçeklere saygı duyma olarak açıklamaktadır. Danışman için gerekli olan kişisel özellikler; empatik anlayış, sempatik tutum, arkadaşlık, mizah duygusu, tutarlılık, sabırlılık, tarafsızlık, samimiyet, taktik, adalet, tolerans, zariflik, dinginlik, geniş fikirlilik, lütufkarlık, hoşluk, sosyal zeka ve duruş. Rogers (1961) danışman özelliklerini şöyle belirtmiştir; 1. İnsan ilişkilerine duyarlı olma, 2. objektif tutum ve duygusal bağımsız bir tutuma sahip olma, 3. abartılı olmayan sempati kapasitesi, 4. bireye saygı duyma ve saygı yeteneği (*bir çocuğun bile isteklerini kabul etme kapasitesi*), 5. Kendi çözümünün dışında çalışma özgürlüğü verme, 6. kendini, eksiklik ve sınırlılıklarını anlama, 7. insan davranışını bilme, 8. empati yeteneği. Psikolojik danışmanlığın temelini oluşturan bu noktada Okun'a göre (1975) danışmanın hem sanat hem de bilim yönü göz önünde bulundurulur. Danışman yardım eden, danışan ise yardım alandır. Bu nedenle bilgi ve becerinin kullanımının yanı sıra sanat yeteneğinin de ilişkiye yansması mesleki kimliğin zorluğunu oluşturmaktadır. Danışmanın kişilik özellikleri, tutum ve davranışları ile sözlerinin bağdaşım içinde olması gerekmektedir. Bu özellik sadece danışma oturumlarında olmayıp danışman kimliğinin temel karakteristiğidir. Psikolojik danışman özelliklerinin temeli hümanist tutumun sanatla bütünleştirilmesiyle *terapötik ilişki* sağlıklı bir özellik kazanabilmektedir. Ülkemizde profesyonel meslek kimliğinin anlaşılma biçimi de meslek değeri ve saygınlığı üzerinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Profesyonel meslek kimliği, insan ilişkileri ve danışma etikleriyle birlikte sanat ve bilim ile bütünleşmiştir. Bu meslek kimliği benimsendiği takdirde mesleki tutum ve davranışların değiştirilmesi, esnetilmesi, önem verilmemesi gibi durumlar söz konusu olmayabilecektir. Yüz-yüze inşa edilen terapötik ilişkinin dışında bir ilişki söz konusu olmaz. Birden fazla ilişki türü (*danışan; hem danışan hem samimi bir arkadaş hem de eşinin yakın akrabası gibi*) sosyal rol ve statüler işe karıştığından profesyonel düzey ya yarı profesyonelliğe bürünmekte ya da profesyonel olmaktan uzaklaşmaktadır. Profesyonel, Fransızca'dan (professionnel) alınmış bir sözcüktür (www.tdk.gov.tr). Anlamı; (1) bir işi kazanç sağlamak amacıyla yapan kimse amatör karşıtı, (2) ustalaşmış, uzmanlaşmış. Okun'a göre (1975) 1. *Profesyonel olmayan yardım ilişkisinde*; a. iletişim becerileri, b. ilişki geliştirme, c. stratejileri oldukça anlama kapasitesi yeterlidir. 2. *Profesyonelle yakın, yarı profesyonel yardım ilişkisinde*; a. iletişim becerileri, b. ilişki geliştirme, c. stratejileri anlama, d. biraz stratejileri uygulama kapasitesi yeterlidir. 3. *Profesyonel yardım ilişkisinde*; a. iletişim becerileri, b. ilişki geliştirme, c. stratejileri anlama d. stratejileri uygulama kapasitesi gereklidir. Danışan-danışman ilişkisinde profesyonelliğe aykırı istismar durumları; 1. cinsel istismar (*danışmanın danışana cinsel yakınlık göstermesi*), 2. duygusal istismar (*danışanı bağımlı hale getirmesi, kendisi için kullanması*), 3. ekonomik istismar (*hak edikten fazla ücret almak, süreci ve oturum sayılarını uzatarak ücreti artırmak*, Camadan, 2018). 4. sosyal istismar (*danışanın sosyal çevresinden istifade ederek kendisi ve yakınları için kullanmak, iş takibi yapmak/yaptırmak*), 5. eğitsel istismar (*danışanın yetenek, bilgi, beceri, özel ilgi alanlarından kendisi ve yakınları için yararlanma*), 6. ticari istismar (*danışanın mesleği, iş bağlantıları, mesleki faaliyetlerinden yararlanmak, danışanla, danışma hizmetini, mal veya hizmetle takas yapmak*), 7. Bedensel istismar (*danışanın beden gücünden yararlanarak iş yaptırmak*), 8. zihinsel istismar (*kendi yaşam felsefesi, inançları, öğütleri, algıları ve düşüncelerini empoze etmek*), 9. yaşam istismarı (*meslekten olmayan bir birey olan danışanın oturumlarını sohbetle geçiştirmek, zaman ve enerjisini heba etmek*), 10. rol istismarı (*danışana sorunlarını anlatarak, örneklendirerek danışman rolünde farz ederek gizil rahatlama sağlamak, danışma oturumunu kendisine çevirmek*). Profesyonel olmayan bu davranış örnekleri mevzuat ve yönetmeliklerle müeyyideler uygulanarak önlenemeyeceğinden Türk Ceza Kanununun ilgili maddeleri,

hukuksal nitelik kazanan durumlarda yasal yaptırımlarla kişilerin mağduriyetleri giderilmektedir. Kanunlar nezdinde taraflar suç işledikleri takdirde suçun gereği cezaı da alabilirler. Camadan'a göre (2018) TCK/94.madde 1.fıkra: *bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanması yol açacak davranışları gerçekleştiren kamu görevlisi hakkında üç yıldan on iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.* TCK/105.madde 1.fıkra: *bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikayeti üzerine, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adli para cezasına; fiilin çocuğa karşı işlenmesi halinde altı aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.* 2.madde: suçun, (a) kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin ya da aile içi ilişkisinin sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle, ve (b) vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından işlenmesi halinde yukarıdaki fıkraya göre verilecek ceza yarı oranında artırılır. Bu fiil nedeniyle mağdur; işi bırakmak, okuldan veya ailesinden ayrılmak zorunda kalmış ise verilecek ceza bir yıldan az olamaz. Danışan-danışman ilişkisinde, insanın sosyal bir varlık olması, sosyal rol ve statülere sahip olması, mesleğin temel özelliği olarak danışanla yatay bir ilişki içerisinde, sıcak, samimi, insanca bir ilişki kurma profesyonelliği karşısında, danışma sınırlarının ihlali ve çoklu ilişkilerin varlığı *doğal* olarak danışma ilişkisini etkileyecektir. Bu olgunun *duygusal zaaf*lara açık olduğu anlaşılmaktadır. Okul psikolojik danışmanlarının görevi sayılmayan ancak okul idaresince görevlendirildikleri (*disiplin kurulunda bulunmaları, idari işlere yardım etme, yazışmaları yürütme, sınav gözetmenliği, öğrencinin aranması, nöbet tutma, kitap ve kırtasiye dağıtımı, para toplama gibi* Erdur-Baker ve Çetinkaya, 2007) işlerin de, danışanla, salt danışan-danışman ilişkisinin dışına çıkarak, öğretmen-öğrenci, idari personel-öğrenci, yetkilendirilmiş personel-öğrenci, memur-öğrenci türü ilişki modellerini de beraberinde getirmektedir. Bu durum, öğrenci tarafından, yeri geldiğinde öğretmen gibi, bazı durumlarda yönetici gibi, olumlu/olumsuz tutum ve davranışların içinde bulunan danışmanı, *öğretmen kimliği ağırlıklı* danışman olarak algılayabilmektedir. Bu olgu, danışmanın, *danışman kimliğinden* uzaklaşmasının önemli unsurlarından biri sayılmaktadır. Danışanın (öğrenci) her durumda ve her alanda farklı rollerle ve işlerle karşılaştığı danışman ile kurduğu insan ilişkisi, *yardım alma* algısını *öğretmen modeli* ile özleştirerek değerlendirmesine neden olabilir. *Öğretmen tipli psikolojik danışman modeli* genellenerek sosyal bir algıyı oluşturabilmekte ve bu durum hem danışman'ın bireysel gayretine yönelmekte hem de yardım mesleği olarak danışma'nın bireysel yorumlara göre değerlendirilmesine neden olabilmektedir. Bu husus mesleğin değeri, güvenilirliği, algı, saygınlık düzeyi ve mesleğin gerçek mefkuresinin kavranamaması sorununu oluşturabilmektedir. Rogers'ın (1961) belirttiği gibi ***hümanist bir psikolojik danışman kimliğinin içselleştirilmesi gerekmektedir.*** Teorik bilgi ile uygulamanın örtüşmesi ve profesyonel standarta uygun hale getirilmesi *gerçekten insana ve ruh sağlığına yardım etme*'de bir zorunluluktur. Her danışan modeli ve problem türü için de hümanizmin her zaman geçerli bir tutum olamayabileceği de unutulmamalıdır. Danışma oturumlarında bilimsel, etik ve teorik yaklaşımlara dayanarak eklektik bir tutum belirlemekte yarar bulunmaktadır.

Danışan Kültürel Küçük Bir Evrendir

Danışanı, içinde bulunulan sosyo-kültürel öğeler içinde iyi tanımak gerekmektedir. Demografik değişkenler (*yaş, cinsiyet, oturduğu yer v.b.*), statü değişkenleri (*sosyal, eğitim, sosyoekonomik düzey v.b.*), bağlı olduğu örgüt ya da kurumlar (*formel, informal*), danışanın dünya görüşü (Büyüksahin, 2014) psikolojik danışma oturumlarının karakteristiğini etkilemektedir. Danışan, *iyilik hali modelinin* (Myers vd., 2000) temel ögesi olan, kendi inanç ve değerlerinin içsel zenginliğine sahiptir. Erdur-Baker'e göre (2016) bilim olarak psikolojinin, Avrupa-Amerikan

kültürel normlarını empoze eden statükocu bir kurum gibi rol oynaması, diğer toplumların da, Batı kaynaklı psikolojik kavram ve değerlendirmelerinde kültürü göz ardı ederek *ihlal ettikleri*, Batı kültüründen farklı olarak, bu toplumlarda, psikolojinin getirileri ile toplumun doğal gelişim ve değişim sürecine uyum sağlayamadıkları anlaşılmıştır. Psikolojideki baskın görüşlerin, Batı kültürünün değer yargılarını barındırmasının önemli tehlikesi, kültürün, bireylerin davranış ve duygulanımları ile Batı normlarını yansıtmadığında *patolojik* olarak etiketlenme olasılığıdır. Halen kabul gören tanılama ve buna bağlı tedavi yöntemleri de Batı kültürünün yansıması olduğundan, uygulamalarda, farklı kültürlerde sorunlar yaşanmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Psikolojik faaliyetler, içinde yaşanılan toplumda, sosyal ve kültürel normlara göre, anlam kazanır, yorumlanır ve değerlendirilirler. Örneğin Batı kültüründe akıl-beden ikilemi iki farklı varoluş olarak baskınken Hint felsefesinde *akıl* kavramının dilde yer almadığı görülmektedir. Buna göre *ruh sağlığı* ve *sağlıklı birey* tanımlamalarında ve psikolojik hizmetlerde üç baskın dinin (Hinduizm, Jainizm, Budizm) öğretileri temel alınmaktadır. Yerel kültürün değer yargılarının, ruh sağlığını biçimlendirdiği, özellikle sosyal çevre ve maneviyatta, en az bireysellik kadar vurgulandığı rapor edilmiştir Myers vd., 2000). Aynı şekilde, Çin kültüründe de psikolojik yönden *sağlıklı bireyler* tanımlanırken, toplum ve özellikle aile sağlığı vurgulanmaktadır. Aile üyelerinden birinin sağlığı tüm aileyi ilgilendirmekte ve bir üyenin sorunu tüm ailenin sorunu olarak kabul edilmektedir Diğer bir deyişle, Batı kültüründen farklı olarak bu kültürlerde birey değil toplum öne çıkmaktadır. *Danışan*'ın toplumun ürünü bir birey olduğunu bilerek kendini geliştirmesine, kendini gerçekleştirmesine yardım edebilmek için, geleneksel kültürün, değişen kültürel değerlere ve normlara uyum sağlama kapasitesi ile bireyin içsel ve dışsal uyum sağlama kapasitesinin uğradığı çelişkiyi göz ardı etmemek gerekmektedir. Örf/adetler, gelenek/görenekler olarak tanımlanan toplumun büyük çoğunluğunca kuşaklar boyu uygulanagelmiş davranış modellerinin değişmesi ve gelişmesi uzun bir süreci kapsadığı düşünülürse bu örüntüde gelişmekte ve değişmekte olan bireylerin de normal/normal dışı, uyumlu/uyumsuz olarak değerlendirilen davranışlarının, sadece kültürlerarası psikolojik danışmanın konusu olmayıp, aynı toplumda ve aynı kültür içindeki bireylerin de sorunu haline geldiği gözlemlenmektedir.

Kendini Gerçekleştirme/Tam Fonksiyonda İnsan/Güçlendirilmiş İnsan

Psikolojik Danışma, kuramlara dayanan, terminolojisindeki (*toplumda benimsenmiş*) kavramlarıyla gelişmekte olan bir disiplindir. Kuram sözlük anlamı ile *sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye*; Amerikan Psikoloji Derneği'ne göre, *birbiriyle bağıntılı olguları açıklayan ya da açıklamaya çalışan ilke ya da ilkeler bütünü*; psikolojik yardım disiplinlerinde de *sistemli bir şekilde insanların duygu, davranış ve düşüncelerini ve aynı zamanda insanlarda neyin değişime sebep olduğunu açıklayan kurallar bütünü* olarak tanımlanmıştır (Terzi (Işık) ve Tekinalp, 2013). Bu tanımlamaların ortak noktası kurallar, yasalar ve ilkeler bütünlüğü olmasıdır. Bu nedenle konusu insan olan psikolojik danışmanlık bir kuramlar bütünlüğüne dayanması sebebiyle insanı değiştirme, ruh sağlığını iyileştirme, insanın gelişerek kendini daha çok gerçekleştirmesine yardım etmek gibi etkin bir özelliği bulunmaktadır. Günümüzde bu özelliğine vurgu yapılarak çalışmaların daha verimli ve insanı iyi ruh hali, sağlıklı, mutlu ve estetik yetenekli, üretken seviyelere ulaştırması umulmaktadır. Psikolojik danışma ve psikoterapide ortaya çıkan fikir ve uygulamaların *kuram* olarak kabul edilmeleri için; kesinlik ve açıklık, kapsamlılık, denenebilirlik, yararlılık gibi özelliklerinin bulunması gereklidir. Psikolojik danışma mesleğinin nihai hedefi danışan-danışman ilişkisinde danışanın kendini gerçekleştirmesine yardım etmektir. *Kendini gerçekleştirme* (self-actualization) kavramı, Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinin; fizyolojik, sosyal ve psikolojik boyutta

yedi farklı basamakta bireyin ihtiyaçlarının doyurulmasının sonucunda ortaya çıkan nihai bir düzey ve hedeftir. Carl Ransom Rogers'ın ortaya koyduğu *tam fonksiyonda insan* (fully functioning person) kavramı, danışanın kendini ve koşullarını, karakteristiğini kendisinin çok iyi bir şekilde tanıma ve farkına varmak suretiyle kendini yeniden geliştirmesidir. Diğer bir deyişle, tüm fonksiyonlarına işlerlik kazandırarak doyumlu ve mutlu bir insan olarak ilerleyen bir gelişme sürecine girmesidir. Danışman, danışanın psikolojik danışma veya terapi oturumunda, olumlu koşulsuz saygı ile danışanın duygularını empatik anlayışı sayesinde (*mümkün olan nihai dereceye kadar*) danışanın *penomenolojik dünyasına* girerek (*danışman hakiki uyumlu bir insan olarak*), onun en iyi şekilde kendi deneyimlerini açmasını sağlar. İlişkinin kendisi *terapötik değişiklik* için bir araçtır. Danışan deneyimlerini kabul eder ve kendini özgür hisseder. Danışmanın koşulsuz pozitif saygısı, danışanı *değer koşullarından* elemine ederek serbest bırakır böylece danışan kendi içsel değerlendirme gezintilerinde kendini restore eder, onarır düzeltir. Danışan daha çok deneyime sahip olur ve daha çok denemeye kendini hazırlar böylece yeni yaşantılara kendini açar. Gerçekleşme eğilimi, farkındalık için kendine ve duygularına daha büyük erişim sağlar. Danışan, *kendini kavrama* ile içsel engellenmemiş uyumlu denemelerinden, yani *yenilerinden* beslenmiştir. Danışan böylece bir 'daha çok *tam fonksiyonda insan*' olur. (Rogers, 1951, Gazda vd., 1987:32). Zimmerman'a göre (2000), kişiyi güçlendirmek için (empowered person) *güçlendirilmiş insan* kavramı ortaya çıkmıştır. Danışan, çevresinin farkındalığını kişisel kontrol duygusunu sergileyerek dışsal kontrolünü sağlar. Yani, çevresinin farkındalığını kritik eder, dışsal kontrol için gerekli davranışları uygulayarak kişisel kontrol duygusunu ortaya çıkararak çevresinin farkındalığına süreklilik kazandırır. Bu insan güçlü, öz yeterlilik, öz değer duyarlılığına sahiptir (Rogers vd., 1997). Günümüzde güçlendirilmiş insanın kendini geliştirmiş, kendini gerçekleştirmiş özellikleriyle kıyaslandığında benzerlikler olmasına rağmen başkalarına yardım etme, değer verme duyarlılığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu üç kavram insanı güçlü kılmaya, insanın kendine yeterli olmasına yöneliktir. Uygulamalarda güçlendirilmiş insan davranışı ile bencillikle özdeşleşen davranış modelleri bu boyutta bilimsel mi kişisel fikir mi olduğu konusunda çelişkiler de gözlenmektedir. Diğer bir deyişle kavramların belirlediği özellikler ile serbest bireysel tutum ve davranışların aynı potada irdelenmesinin sakıncaları da normal/normal dışılık, uyumlu/uyumsuzluk gibi konuları kültürel ögeler içinde yeniden tartışılır konuma getirmiş olmasıdır. Bu bakış açısına göre hümanizm tarafsız bir kavram mıdır yoksa güçlendirilmiş insan kavramı içinde insan narsizmini, bencilliğini, ilkelliğini biraz örten bir kavrama mı dönüşmektedir, veya yanlış mı anlaşılmaktadır? Hümanizmi eleştiren diğer bilimler neden içi boş hümanizmden bahsetmektedirler? Günümüz için hangi kavram daha uygun düşmektedir? Bu noktadaki tartışmaların ötesinde Frankl, insandaki temel motivin anlam istemi olduğunu ifade etmiştir. Anlam sadece yaşanan dünyayla sınırlı değildir. İnsanda bir de *nihai anlam arayışı* vardır. Bu arayış sonunda insan, *nihai varoluşu* (Tanrıyı) bulur. Anlam isteminin engellenmesi halinde varoluşsal boşluk ortaya çıkar. Bu durum insana hayatın anlamsız ve yaşanmayacak kadar değersiz olduğu duygusunu verir (Frankl, 1993).

Öneriler

Psikolojik danışma oturumları öncesi, oturum esnası ve sonrasında *gizlilik ilkesi* ihlal edilmemelidir. Danışmanın kuram ve uygulamada danışın-danışman ilişkisi profesyonelliği üzerinde kültür etkisini olumlu/olumsuz yönleriyle bir sorunsal olarak öncelikle ele almasında fayda umulmaktadır. Mesleğin saygınlık düzeyi ve değerlerin korunmasında duyarlılık gösterilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Danışmanlar sıklıkla yasaların, meslek derneklerinin belirlediği ilkelerin ve yayınların, kendilerine rehberlik edeceğinin bilinciyle hareket etmeleri yararlı olacaktır. Danışmanlar mesleklerinde kendilerini geliştirmeleri ve

bilgilerini güncellemeleri önemli görülmektedir. Danışmanlar yaşadıkları ikilem veya mesleki sorunlarla ilgili olarak süpervizyon, konsültasyon, okul veya bölge genelinde oluşturulması uygun görünen etik kurullardan geri bildirim alması olumlu neticeler verebilecektir. Bu türden grupların psikolojik danışmanlardan oluşması; bilgi, beceri ve ekol açısından gerekli olabilecektir. Kişisel, yönetsel, eğitsel kararlar ve değerlendirmelerin; etik, bilimsellik, kuramsallık ve ilkesellik açısından değerlendirilmeleri gerekmektedir. Ters bilimsel ve mesleki nitelik taşımayan kararların danışanı olumlu/olumsuz yönde etkileme sakıncası ortaya çıkabilir. Hizmet-içi eğitimlerde; mesleki sorun çözmede benzer vakalarda nasıl bir yol izlendiği, başka kurum ve uzmanlardan nasıl destek alınabileceği, sorun çözme konusunda bilgilendirme, vaka örnekleri analizi, drama tekniklerinin işevuruk uygulamaları *yaşantı* yolu ile gerçekleştirilmesinde fayda umulmaktadır. Gönüllülük, yetkinlik ve sosyal ilişkilerin mesleki etikle örtüşmediği durumların etiksel çözümünde, önceliğin kuvvetle mesleğe uygun olup/olmama boyutunda davranılmasında kararlılığın önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle psikolojik danışmanlık mesleğinin temel felsefesinin ve dayandığı hümanistik ekolün gereğine göre bilgilendirilmesi, tanıtılması, davranılması, sürdürülmesi, rol model olunması gibi ögeler öne çıkmaktadır. Okul rehberlik hizmetlerinin örgün eğitimde her düzeyde (*okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite*) ortaya çıkan ihtiyacına göre danışanların sorunlarının (*psikososyal, gelişimsel*) çözümü, gelişimleri, okul başarısı, insan ilişkileri, geleceğe yönelik kararlar, mesleki tercihler gibi konularda *psikolojik danışma*'nın etkililiğinin gözlenmekte olan problemler dikkate alındığında, ciddi biçimde önleyici, geliştirici, çözümleyici bir şekilde yeniden gözden geçirilmesinde yarar görülmektedir. Mesleğin gelişmesine katkı sağlama olgusu, meslek üyelerince teorik ve pratikteki bilinçli tutum ve davranışlarla gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, A. (2005). Öğrenci Kişilik Hizmetleri ve Rehberlik, Psikolojik Danışma ve Rehberlik içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık, I.Baskı.
- Akkaya, M. Ş. (2018) Hümanizm'in Çıkışı ve Yayılışı, www.ankara.edu.tr/dergiler/26/1027/12427.pdf
- Altıntaş, E. (2002). Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Editör: Gürhan Can, Ankara: Pegem Yayıncılık, ss. 8-10.
- Amerikan Psikolojik Danışma Derneği Etik Kodları (2014) Alexandria VA: American Counseling Association (ACA).
- American Counseling Association (2014). Code of ethics. <https://www.counseling.org/resources/aca-code-of-ethics.pdf>
- Aral, H. (2004) Hümanizmanın Trajedisi, Cankaya University Journal of Arts and Sciences.
- Arbuckle, D.S. (1970) Counseling: Philosophy, Theory, and Practice, Boston, Allyn and Bacon, Inc. ss. 73-259.
- Büyükşahin, G. (2014) Kültür Merkezli Psikolojik Danışma: Kuramsal bir İnceleme, Ege Eğitim Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, ss. 577-596.
- Camadan, F. (2018) Psikolojik Danışmanın Yaşadığı Çatışma: Etik İkilem, Sakarya University Journal of Education, Cilt 8, Sayı, 1. ss. 76-94,
- Corey, G. (1977). Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy. (Third Edition), Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company, ss. 254-255.
- Çelik, E.E. (2017) İnsan ve Sonrası, Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi, Sayı 9.
- Dağ, A. (2017) Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm, Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi, Sayı 9.

- Demirbaş-Çelik, N. (2016) Üniversite Öğrencilerinin Yaşamda Anlam ve Yaşam Amaçları Arasındaki İlişki, *Mediterranean Journal of Humanities*, Cilt VI, Sayı 1. ss. 133-141.
- Erdur-Baker, Ö. ve Çetinkaya, E. (2016) Etik:Davranışta Kırılma Noktası, Edi:R.Özyürek, F.K.Owen, D.W.Owen,Gelişen Psikolojik Danışma ve Rehberlik:Meslekleşme Sürecindeki İlerlemeler, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım, ss. 168-190.
- Erdur-Baker, Ö. (2016) Psikolojik Danışma ve Kültürel Faktörler, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 27, ss. 109-119.
- Eren Gümüş, A. ve M.A. Gümüş (2010). Okul Psikolojik Danışmanlarının Hukuksal Sorumluluğu Psikolojik Danışmada Etik ve Hukuk, İstanbul: Vedat Kitapçılık,ss. 47-72.
- Frankl, V. E. (1993). İnsanın anlam arayışı. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Frankl, V.E. (2009). İnsanın Anlam Arayışı Çev: Selçuk Budak, İstanbul, Okuyan Us Yayınları.
- Gazda, M.G. vd., (1987). *Foundations of Counseling and Human Services*. New York: McGraw-Hill Book Company, ss.31-121.
- Kadioğlu, M. (1991) Sosyoloji Konferansları, *Dergipark.gov.tr*. ss. 157-165.
- Kolay Akfert, S. (2012) Farklı Kurumlarda Çalışan Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Etik İkilemler ile Bu İkilemler Karşısındaki Tutum ve Davranışları, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Cilt 12, Sayı 3, ss. 1791-1812.
- Myers, J. E. vd., (2000) The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning, *Journal of Counseling and Development*, Ciltı 78, Sayı 3, ss. 251-266.
- Okul Danışmanları İçin Etik Standartlar (2016). Alexandria VA:American School Counselor Association (ASCA).
- Orkun, B.F. (1975). *Effective Helping*. North Scituate: Duxbury Press, ss. 1-70.
- Özdemir, O. (2015) Mevlana ve Anadolu İnsancılığı, *İnternational Journal of Eurasia Social Sciences*, Cilt 6, Sayı 19, ss. 127-137.
- Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar (2011). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Rogers, C.R. (1951). *Client-Centered Therapy*. Boston:Houghton, Mifflin.
- Rogers, C.R. (1961). *On Becoming a Person:A Therapist's View of Psychotherap*. NY:Houghton Mifflin Harcourt, s.432.
- Rogers, E.S. vd, (1997) Measure Empowerment Among Users of Mental Health Services, *Psychiatric Service*, Academia edu. Sayı 48, Cilt 8.
- Sezer, S. (2012) Yaşamın Anlamı Konusuna Kuramsal ve Psikometrik Çalışmalar Açısından Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, ss. 209-227.
- Siviş-Çetinkaya, R. (2014) Ethical Dilemmas of Turkish Counselors: A Critical Incidenst Study, *British Journal of Guidance and Counseling*, Cilt 43, Sayı 4, ss. 476-491.
- Terzi Işık, Ş. ve B. E. Tekinalp (2013). *Psikolojik Danışmada Güncel Kuramlar*. Ankara: Pegem Akademi, I.Baskı.
- Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr
- Yalom, I. D. (2001). *Varoluşçu Psikoterapi*. Çev:Zeliha İyidoğan Babayiğit. İst:2001.
- Zimmerman, M. A. (2000). *Handbook of Community Psychology*, Springer.

САПА ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Динмухамед Келесбаев

PhD доктор, Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ

Жанар Алибекова

Докторант, Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ

ТҮЙІН

Бұл мақала, қазіргі уақытта еліміздің кез-келген саласында маңызды мәселе болып отырған сапа мәселесі жайлы сөз қозғалады, яғни жалпы сапа, қызмет көрсету сапасы, білім беру сапасы, сапа элементтері және оны жоғарлату әдістері туралы теориялық тұрғыдан сөз қозғалады. Қазіргі уақытта кәсіпорыншылық түсінігінде сапаға берілетін маңыз, назар әрбір өткен күн сайын үлкейіп, күшейіп бара жатыр. Бұл сапа ешқандай сала және көлемдік өлшемдерге қарамастан өте кең алаңдарға жайылған барлық кәсіпорындарда қолға алынуда және жемісті түрде жүзеге асырылуда. Сондықтан да, сапа менеджменті қазіргі уақыттағы басқарушылық түсінігінде ең қажетті қажеттіліктердің бірі болып есептеледі және кәсіпорындардың корпоративтік нәтижеліліктерін жақсарту үшін қолданылатын бір әдіс, тәсіл немесе құрал ретінде қызмет атқаруда. Осы орайда, елімізде әркімнің көкейінде жүрген алайда атүсті қаралатын, күрмеуі көп білім беру қызметінің сапасын көтеруге кішкене болса да үлес қосу мақсатында жалпы сапа, қызмет көрсету сапасы, білім беру сапасы, сапа элементтері және оны жоғарылату әдістері туралы мәліметтер мен ақпараттар теориялық тұрғыдан қарастырылған. Сондай-ақ университеттерде сапаны жақсартуға қатысты жүргізілетін саясаттар талқыланады.

Кілт сөздер: Сапа, Білім, Қызмет, Білім сапасы, Білім беру қызметі.

QUALITY AND ITS SIGNIFICANCE IN EDUCATIONAL SERVICES

ABSTRACT

In this article, nowadays the most important problem in every sector of our country the quality issue will be examined. On the agenda of everyone but which are ignored by everyone in our country, is quality of educational services. In this article, in order to help improve the quality of educational services will be done theoretical studies on the issues of overall quality, service quality, quality of educational services, quality elements and methods of improving them and also the policies that should be followed by the universities is discussed. At the present time the importance given to the quality of the enterprise in terms of quality, attention is increasing and increasing every day. This quality is achieved and efficiently implemented at all large enterprises, regardless of the industry and dimensions. Therefore, quality management is one of the most important needs in modern management understanding and serves as a method, approach, or tool used to improve enterprise performance.

Keywords: Quality, Education, Service, Education Quality, Educational Service.

КІРІСПЕ

Бүгінгі күні тұтынушылар жеке тұлға ретінде өздеріне қаншалықты көңіл бөлінгеніне және талап-тілектері мен қажеттіліктерінің қаншалықты қанағаттандырылғанына ерекше мән береді. Сондықтан, кез-келген кәсіпорын нарықта жетістікке жету үшін тұтынушылардың талап-тілектері мен қажеттіліктерін мейлінше дұрыс анықтап, оларды барынша қанағаттандыра білуге тиіс. Осы мақсатта қолданылатын көптеген әдістер де бар. Ол әдістердің барлығы дерлік тұтынушыға бағдарлы болғандықтан, оларды қолданудағы ең алғашқы қадам тұтынушының дауысына құлақ салумен (пікірін тыңдаумен) басталады.

Тұтынушыға бағдарлану тек тұтынушының талап-тілектерін қанағаттандыру үшін ғана емес, оларды дұрыс түсіну үшін де қажет. Сол себепті қазіргі уақытта кәсіпорыншылық түсінігінде сапаға берілетін маңыз, назар әрбір өткен күн сайын үлкейіп, күшейіп бара жатыр. Бұл сапа ешқандай сала және көлемдік өлшемдерге қарамастан өте кең алаңдарға жайылған барлық кәсіпорындарда қолға алынуда және жемісті түрде жүзеге асырылуда. Сондықтан да, сапа менеджменті қазіргі уақыттағы басқарушылық түсінігінде ең қажетті қажеттіліктердің бірі болып есептеледі және кәсіпорындардың корпоративтік нәтижеліліктерін жақсарту үшін қолданылатын бір әдіс, тәсіл немесе құрал ретінде қызмет атқаруда. Бір басқа жағынан қарасақ, сапа және білім беру, бір-біріне ықпал ететін күрделі тұжырымдар және жан-жақты түсінік берілуі қиын бір мәселе ретінде алдымызға шығуда. Алайда, білім беру тек қана бір әлеуметтік салаға қарасты емес, негізгі экономикалық тақырып болып есептеледі. Егер де білім алушыларымыз бүгін бәсекелестікке жауап бере алмаса, ертен кәсіпорындарымыз қалай бәсекелестікке жауап бере алатын болады? деген сауалдармен индустрияның білім беруге деген арақатынасын көрсете аламыз. Бұл шеңберде, білім беру жұмыстары бәсекелестіктің қатаң шарттарына жауап бере алатын бір пішімде қайта реттелуі керек.

Бұл жерде білім дегеніміз, қоғамның жаратушы күшін және тиімділігін арттыратын, тұлғаға қарым-қабілеттерін дамыту мүмкіндігін беретін, әлеуметтік әділет және мүмкіндік теңдігін қамтамасыз ететін ең маңызды және ең ықпалды әдіс-тәсіл немесе құрал. Білімнің сапасы болса, білім туралы бір құндылық. Яғни, білім беру қызметінің сапасы, білім беру қызметтерінде, жұмыстарында ең сапалылықты және мүлтіксіздікті ұстау, оған жету үшін бір мекеменің барлық қызметкерлерінің үздіксіз даму мәдениетін ұнатып қабылдағандығы туралы бір философия деуге болады. Басқаша айтқанда білім беру сапасы, әрі көрсетілген қызметті, әрі жеткен нәтижені қамтиды. Бұл жерде, білім беру мекемелерінің негізгі мақсаты, қызмет көрсету үдерісінің, әрі кірісі, әрі болса шығысы болып табылатын студенттерді қанағаттандыру және қоғамға сапалы жұмыс күшін дайындау. Қоғамға сапалы жұмыс күшін дайындау болса, көрсетілетін қызметтердің, яғни берілетін білім беру қызметтерінің сапасына байланысты. Сондықтан жағанданумен бірге білім мен ақпараттық технологиялар, ішкі және сыртқы сауда-саттықтың және бәсекелестіктің одан әрі күшеюіне себеп болуда. Сонымен қатар қазіргі таңда елдердің дамуы білім деңгейімен өлшенеді. Сондықтан Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз – білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет» және де «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекет болуымыз үшін біз сапалы білімге ие, сауаттылығы жоғары елге айналуымыз қажет» – деген аса маңызды ойларын айтқан болатын (Назарбаев, 2012).

Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесіндегі ең негізгі мәселе бұл жүйенің толық, басы бүтін жұмыс істемеуіне байланысты болып отыр. Бұл жүйемен толық, басы бүтін шұғылданбайынша қосалқы бөлімдеріндегі жақсарту жұмыстарынан оң нәтижелер күту қиынсыз. Мысалы ретінде, балықтары жиі жиі өлетін аквариумдағы ауру, әлсіз балықтарды ауыстыра берудің орнына аквариумдағы лас, тұрып қалған суды асуыстыру

керек. Осы секілді, білім беру жүйемізді уақыт талаптарына және қажеттіліктеріне жауап бере алатын және жүйенің тиімді, табысты жұмыс жасауы үшін білім беру жүйесіне бөлінетін қаржы болсын, назар болсын барлық ресурстардың осы жүйенің толық сапалы жұмыс істеуіне бөлінуі керек сияқты. Себебі, білім беру жұмыстарының сапасын жақсарту және жетілдіру, барлық салалардағы сияқты білім беру жүйесінде де ең маңызды мәселелерден бірі болып табылады. Сондықтан Қазақстан Республикасы да, халықаралық аренадағы орныны нығайту мақсатында бірнеше салалар мен алаңдардағы сияқты білім беру саласында да ынтымақтастықтарын күшейту, дамыту арқылы әлемдік стандарттарға қол жеткізуге тырысып бағуда. Халықаралық дәрежедегі білім беру сапасының көрсеткіштерімен салыстырғанда, Қазақстан Республикасының білім беру сапасын жақсарту мен көтеру жолында үлкен әрі ұзын жол жүру керек екені айқын болып отыр.

Осы орайда, білім беру қызметінің сапасына байланысты дайындалған бұл мақаланың негізгі мақсаты, елімізде әркімнің көкейінде жүрген алайда басшылардың атүсті қарайтын, күрмеуі көп білім беру қызметінің сапасын көтеруге кішкене болса да үлес қосу. Осы мақсатта бұл мақалада жалпы сапа, қызмет көрсету сапасы, білім беру сапасы, сапа элементтері және оны жоғарылату әдістері туралы теориялық тұрғыдан сөз қозғалады. Сол себепті бұл мақала теориялық анықтамалы жұмыс болып есептеледі және келешекте білім беру істерінде жұмыс жасаймын деуші зерттеушілерге сонымен қатар бүкіл білім беру жүйесіне бағыт бағдар беретін болады.

САПА

Жаһанданумен қатар білім мен ақпараттық технологиялар, бәсекелестіктің әсіре күшеюіне себеп болуда. Сонымен қатар, қазіргі таңда елдердің дамуы білім деңгейімен өлшенеді және бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін сапалы білімге ие, сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек болады. Осы орайда, сапа тақырыбына қатысты әдебиеттер қарастырылғанда сапаның әртүрлі анықтамаларына кездесеміз. Бұл себептен барлық кісілердің келісетін жалпы бір анықтама жасау мүмкін емес. Әртүрлі сапа анықтамаларының жасалуының себебі сапаның өте кең, көп көлемді, ауқымды болуынан. Сапа тақырыбында жұмыс істеген атақты ғалымдар сапа туралы бірқатар анықтамалар жасаған. Мысалы, Деминг сапа туралы “кәсіпорынның өндірген өнімі мен өнімділігінің сапаның техникалық талаптарына сәйкестігі және клиенттің кәсіпорынның өндірген тауары немесе көрсеткен қызметі туралы пайымы” – деген (Деминг, 1998:137). Журан сапаға “қолдануға сәйкестік” (Журан, 1988:22), ал Крозби болса “шарттарға сәйкестік” (Крозби, 1990:27), - деп анықтама берген. Шевһарт сапа туралы “клиенттің төлеуге разы болатын бағамен көңіл толатын бір өнімнің жобалануы және өндірілуі үшін клиенттің келешектегі қажеттілігінің өлшене алатын жағдайға келтірілуі” – деген (Шевһарт, 1986:27).

Сапа тақырыбында жұмыс істейтін ұйымдар да сапа туралы бірнеше анықтамалар берген. Олар (Айдоган): Жапонияның Индустрия стандарттары комитеті “тауар немесе қызметті үнемді, ысырапсыз өндіретін және клиенттердің талап-тілектеріне жауап беретін өндіріс жүйесі” – десе, Еуропалық сапаны бақылау ұйымы “бір тауардың немесе қызметтің клиенттің талап-тілектеріне сәйкестік дәрежесі” – деген. Ал, Америкалық сапаны бақылау қоғамы “бір тауар немесе қызметтің белгілі бір қажеттілікті қамтамасыз ету дәрежесін белгілейтін ерекшеліктердің жиыны” – деген анықтама берген. Бұл анықтамалардан шығатын қорытынды, бүгінгі күндегі сапа түсінігінде тұтынушы көзқарасы өте үлкен маңыз алып тұр. Сондықтан да, сапаға қысқаша “тұтынушының талап-тілектерін жобалау

баспалдағынан бастап, толық және үздіксіз қамтамасыз ету және де өнім немесе қызметтерді ең тиімді бір пішімде өндіру” деген анықтама бере аламыз. Себебі, бәстүрлі (классикалық) әдістер мен тәсілдерде, моделдер мен түсініктерде тұтынушылардың талап-тілектері мен қажеттіліктері қанағаттандырылса, олардың қанағаттанушылық деңгейінің артатыны, ал қанағаттандырылмаса, керісінше кемітіні туралы түсінік қалыптасқан. Дегенмен де тұтынушылардың қанағаттанушылығын қамтамасыз етуге оның барлық қажеттіліктері бірдей әсер етпейтіні анық болып отыр.

ҚЫЗМЕТ САПАСЫ

Кәсіпорынның сапаға жетуге бағытталған барлық іс-әрекеті «сапа функциялары» деп аталады. Сапаға жетудегі ең маңызды қадамдардың бірі – «тұтынушыны дұрыс түсіну, яғни оның қажеттіліктерін дұрыс анықтау» болып табылады. Алдыңғы бөлімдерде де айтып өткендей, жалпы сапа менеджментінің басты мақсаты тұтынушылардың қазіргі және келешектегі ықтимал талап-тілектері мен қажеттіліктерін дұрыс анықтап, оларды алғашқы кезден-ақ ең тиімді жолмен әрі мейлінше аз шығынмен қанағаттандыру болып табылады. Осы мақсатта кәсіпорындағы барша жұмысшылардың қатысуымен өндірістің әрбір кезеңінде сапа менеджменті үдерісі жүзеге асады және Жалпы сапа менеджменті аясында көптеген құралдар пайдаланылады. Ендеше, кәсіпорындар тұтынушылардың талап-тілектері мен қажеттіліктерін мейлінше аз уақытта және мейлінше аз шығынмен қанағаттандыру секілді өлшемдердің (критерийлердің) үздіксіздігін қамтамасыз ету арқылы тұтынушыларға қол жеткізудің жолдарын табуы қажет. Бұл үшін тұтынушылардың пікірлерін тыңдау, түсіну, ескеру және олардың айтқандарын өнімнің техникалық сипаттамаларына енгізу және жүзеге асыру қажет болып табылады. Мұндағы басты ұстаным – тауарды немесе қызметті жобалау кезеңінен бастап тұтынушылардың талап-тілектері мен қажеттіліктерін ескеру арқылы сапаға жіті басымдық беру болып табылады. Осы орайда, қызмет немесе қызмет көрсету сапасына тоқталатын болсақ, кең мағанада қызмет сапасы клиенттің күткендерін (үміттерін) қанағаттандыру үшін үздік немесе мүлтіксіз қызметтің көрсетілуі. Басқа бір анықтамаға қарағанда қызмет сапасы бір кәсіпорынның клиенттің күткендерін қанағаттандыра алу немесе одан асып түсу қабілеті (Одабасы, 2004:93). Екі анықтамада да көрсетілгендей қызмет сапасын белгілей алатын ең маңызды элементтің клиенттің күтімдері екендігі белгілі.

Қызметтің сапасына клиенттің күтімдері мен аңғарулары (қабылдаулары) жағынан қарағанда бұл, клиенттің күтімдері мен аңғарулары арасындағы салыстыру болып табылады (Парасураман, 1985:42). Клиент көптеген факторді аңғарып сапаны өзінше түсінуді және өзіне ұсынылған қызмет пен өзі күткен қызметті салыстыруда. Бұл жерде ең маңыздысы клиенттің аңғарған қызметінің жоғары болуы. Салыстырманың нәтижесінде күтілген қызмет пен аңғарылған қызмет арасындағы айырмашылық болымсыз болса, онда клиент қызметтің сапасын ұнамсыз ретінде бағалағандығы. Ал, арадағы айырмашылық болымды болса, онда клиент қызметтің сапасын ұнамды ретінде бағалаған деп айтуға болады.

Осы орайда тағы бір мәселе бар, ол – қызмет сапасының элементтері. Қызмет сапасын анықтау, бағалау үдерісіне қызмет сапасының бірнеше элементтері өте қатты ықпал етеді. Алайда бұл элементтердің қандай элементтер екендігі және олардың қалай ықпал ететіндігі туралы пікір айырмашылығы яғни тартыс бар. Қызмет сапасының элементтерін анықтап, ортаға шығарған және көпшілік тарапынан мойындалған зерттеуді Парасураман, Зейтһамл

және Берри деген ғалымдар жасады. Бұл ғалымдар қызмет сапасының он элементін анықтаған. Олар: сенімділік, сәйкес жауап беру, жеткіліктілік, қол жетімділік, құрмет, байланыс, бедел, қауіпсіздік, клиентті аңғару және физикалық объектілер (Зейтхамл, 1990:20).

Кейіннен жасалған зерттеулердің нәтижесінде Парасураман, Зейтхамл және Берридің белгілеген элементтерінің негізінен тек қана бесеуінің жоғары дәрежеде ықпал ететіндігі және бұл элементтердің арасында өзара ықпалдастықтың бар екендігі де анықталды. Бұл бес элемент туралы мәліметтер төмендегідей (Дегермен, 2006:24):

- Сенімділік: қызметтің дұрыстығы, үйлесімділігі және қызмет көрсете алу қабілеттілігі;
- Сәйкес жауап беру: уақытында дұрыс және ашық түрде сұраныстарға сәкес, толық жауап бере алу икемділігі;
- Кепілдік (жеткіліктілік, құрмет, бедел, қауіпсіздік): кәсіпорын қызметкерлері мен жұмысшыларының білімі, мәдениеті және сыпайылығы арқылы сенім ұялата білуі;
- Түсіністік (қол жетімділік, байланыс, клиентті аңғару): өзін клиенттің орнына қою арқылы клиентке жекелей назар аудара алуы, жекелей қарым-қатынас жасай алуы,
- Физикалық объектілер: кәсіпорынның физикалық объектілерінің көрінісі, құрал-жабдықтары, қызметкерлері мен жұмысшылары, басып шығарған көрнекіліктері.

Қысқаша осы жерге дейін айтылған ойларды тұжырымдайтын болсақ, қазіргі таңда кез-келген кәсіпорынның бәсекелестік күшін сақтап қалуы және оны ұдайы арттыруы үшін нысаналы нарықтардағы тұтынушы-лардың қажеттіліктерін өз бәсекелестеріне қарағанда едәуір тиімдірек қанағаттандыруы керек. Сондықтан, заманауи менеджмент түсінігі өндірістен алдын тұтынушының талап-тілектері мен қажеттіліктерін анықтап, соған сай өнім өндіру және қызмет көрсету керектігін алға тартады. Қызу бәсекелестік жағдайында көпшіліктің көңілінен шығатын, ерекше қасиеттері бар дұрыс өнімді өндіру қаражаттың қайтарымын қамтамасыз ету, өзіндік құнды азайту және бәсекелестік қабілетті арттыру тұрғысынан өте маңызды.

БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ САПА

Барлық салада сапаға айрықша мән беріле бастауы, білім беру үдерісінің үздіксіздігі мен күн санап маңызының артуы сапа мен білімді ұштастыра қарастыруға қажеттілік туғызып отыр. Сондықтан, білім мен оның сапасын өзектілігі мен маңыздылығын еш жоғалтпайтын мәселелердің біріне балауға болады. Содан болса керек, жалпы ғылыми әдебиетте сапа мен білімді кешенді түрде зерттеуге арналған еңбектер жетерлік. Алайда, олардың басым көпшілігінің білім беру сапасын арттыруға және жақсартуға бағытталмай, тек қана білім беру саласындағы мәселелерді анықтаумен шектелгені көзге батады. Білімнің адамзат баласына әкелер пайдасы мен мүмкіншіліктерін ескерер болсақ, білім мен оның сапасын жақсартудағы мәселелерді шешу кез-келген тұлға нәм сала үшін өте маңызды. Сол себептен, білім беруде жоғары сапаға қол жеткізу үшін білім беру жүйесі мен үдерісінің ең маңызды құрамдас бөлігі саналатын білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктерін анықтау да аса маңызды. Өйткені, білім беру үдерісінің ажырамас бөлігі және білім беру мекемелерінің басты тұтынушылары болып табылатын білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктері білім беру сапасын жақсарту үшін шешім қабылдаушы субъектілерге тың ақпарат пен елеулі мүмкіншіліктерді қамтамасыз етеді.

Білім қоғамның жаратушы күшін және тиімділігін арттыратын, тұлғаға қарым-қабілеттерін дамыту мүмкіндігін беретін, әлеуметтік әділет және мүмкіндік теңдігін қамтамасыз ететін

ең маңызды және ең ықпалды әдіс, тәсіл немесе құрал. Ал, білімнің сапасы болса, білім туралы бір құндылық. Яғни, білім беру қызметінің сапасы, білім беру қызметтерінде, жұмыстарында ең сапалылықты және мүлтіксіздікті ұстау, оған жету үшін бір мекеменің барлық қызметкерлерінің үздіксіз даму мәдениетін ұнатып қабылдағандығы туралы бір философия деуге болады. Қазіргі уақытта кейбір адамдардың түсінігінде білім берудегі сапа ұғымы, білім берудегі күтімдердің қамтамасыз етілуі, яғни бір мағанада дипломмен парапар. Алайда Вест білім берудегі сапаны күш, әлеует, ерекшелік сөздерімен байланыстырады және сапа ұғымын бір түр-сипат ретінде қолданатын кезде білім беру бағдарламасының белсенділігі ретінде жориды (Уест, 1984:153).

АҚШ Білім министрлігі болса білім беру сапасы ұғымын аз оқушылардан құралған сыныптар, оқушылардың жеке қабілеттерін көрсете алулары, білім беру мекемелерінің ібіл алушыларының күткендерін қамтамасыз ете алу дәрежелері және әртүрлі оқыту әдістеріне баламалы әдістер ұсына алатын қабілеттер ретінде анықтауда және сапалы білім беруді болса оқушы-мектеп-отбасы арасындағы ынтымақтастық ретінде түсіндіруде (Сканс Баяндамасы, 1991).

Білім беруде сапаны жақсарту жұмыстары біртекті жолға қарағанда қайталанбалы циклге ұқсас жоспарлау, жүзеге асу және жетілу істерінен құралған. Алғашқы деңгей жетілу үшін үздіксіз жоспарлауды қамтиды. Бұл істі жетілдіру жоспарларының жүзеге асуы жалғастырады. Кейінгі деңгейде болса жетілдіру жоспарларына қатысты клиент қажеттіліктерін анықтауда қолданылатын әдістердің жетілдірілуі болады. Қоршаған орта серпінді бір орта болғандықтан білім беру саласындағы қызметкерлердің үдерістерді үздіксіз қадағалаулары, ақпаратты да үздіксіз бөлісулері, бірлік ішінде жұмыс істеулері және ақпарат алмасуға кедергі болған және болатын жайттарды жоюлары міндетті (Ниел, 1996). Бұл тұжырымға қарағанда тәрбиелеушілер мен оқытушылар тек қана мәселелерді анықтаудың орнына сол мәселелердің шешуін табуды негізге алулары керек.

Білім беруде сапа, дұрыс білімнің, дұрыс уақытта, дұрыс мекенде, дұрыс адамдарға, дұрыс оқытушылар мен тәрбиелеушілер тарапынан берілуі арқылы жүзеге асады (Шимшек, 2000:99). Сол себепті білім беруде сапаны жақсарту, көтеру үшін білім беруді басқаруға да көп көңіл бөлу керек. Білім беруді басқаруда жасалуы керек ең маңызды жұмыс, бағалау нәтижесінде ортаға шығатын және осы күнге дейін бар болған қажеттіліктердің жүйелі және жоспарлы түрде қамтамасыз ететін ұйымдар мен мекемелердің үздік, табысты басқару әдістерін жан-жақты терең зертей отырып сол үздік тәжірибелерден пайдалану болып табылады.

Білім беру қызметінде сапаның қалыптасуы мейілінше күрделі бір тақырып. Бұл күрделілік білім берудің және қызмет көрсету саласының ерекшеліктеріне (нақтылы өнімдерге ұқсамауы, абстрактілі, қолға ұстала алмайтын, өзгермелі, сақтала алмайтын және т.б. болуы) байланысты болып отыр.

Қазіргі таңда әрбір деңгейдегі білім беру ұйымдары қызмет көрсету сапасын жоғарылату үшін жиынтық сапа менеджментін бір жүйе ретінде қолдануы және бұл қағидаларды негізге ала отырып тиімді және табысты жүйелер құруы керек (Арыкбога, 2003:82). Сол себепті білім беру басшылары сапалы білім беру басшылығы үшін білім беру қызметінің барлық жақтарының бірге қолға алынуына орай жиынтық сапа менеджменті (Total Quality Management) ұғымының керектігін пайымдауы керек (Урайт, 2002:37).

Осы бөлімді тұжырымдайтын болсақ, ХХІ ғасырда күнделікті тұрмыста кеңінен етек жайып, күннен күнге маңызы арта түскен сапа өлшемі мен сапа менеджменті қазіргі заманғы басқару түсінігінің ажырамас бөліктерінің бірі ретінде кез-келген саладағы кәсіпорындардың ұжымдық қабілеті мен нәтижелерін жақсартудың таптырмас құралына айнала келе, әсіресе, өндіріс жүйелерінің дамуымен бірқатарда орын алған әлемдік экономикалық және саяси бетбұрыстардың ықпалына ұшырап отыр. Барлық салада сапаға айрықша мән беріле бастауы, білім беру үдерісінің үздіксіздігі мен күн санап маңызының артуы сапа мен білімді ұштастыра қарастыруға қажеттілік туғызып отыр. Сондықтан, білім мен оның сапасын өзектілігі мен маңыздылығын еш жоғалтпайтын мәселелердің біріне балауға болады. Осы орайда, білім беру жүйесінің негізін кімдердің құрайтынына және оның тұтынушысы кімдер екеніне қатысты пікірталастар туындаса да, білімгер-лерге білім беру қызметінің басты тұтынушылары ретінде қарау, сөзсіз, бұл мәселедегі келіспеушіліктердің алдын алуға елеулі септігін тигізеді. Өйткені, жоғары білім беру саласындағы сапаның ең маңызды анық-тауыштары – осы білімгерлер. Яғни, бір жағынан олар білім беру сапасын анықтаса, екінші жағынан олардың білімдеріне қарап, сапаның деңгейін айқындауға болады. Демек, жоғары оқу орындары үшін білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағдарлану бірінші кезектегі міндетке айналуға тиіс. Қорыта келгенде, білімгерлер оқу үдерісінің нәм оқу нәтижелерін бағалау үдерісінің басты объектісі мен субъектісіне айналуға тиіс. Анығырақ айтқанда, жалпы сапа түсінігінің басты ұстанымы тұтынушыны қанағаттандыру болса, жоғары білім беру жүйесінің басты мақсаты білімгерлердің талап-тілектері мен сұраныстарын анықтап, соған сай білім беру болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келгенде, күн өткен сайын ауқымы кеңейіп, ықпалы күшейе түскен жаһандану үдерісі мен ғаламдық бәсекенің салдарынан кәсіпорындар өнім мен қызмет өндіру кезінде міндетті түрде тұтынушылардың талап-тілектері мен қажеттіліктерін ескеруге мәжбүр болуда. Бұрындары не өндірілсе, соны тұтына беретін тұтынушылар бүгінде өндірілген өнім мен қызметтің сапалылығына ерекше мән беріп, кәсіпорындардан сапаның ұдайы жақсартылуын талап етуде. Сондықтан, сапа мен сапа менеджменті қазіргі заманғы басқару түсінігінің ажырамас бөліктерінің бірі ретінде кәсіпорындардың ұжымдық қабілеті мен нәтижелерін жақсартудың таптырмас құралына айналып отыр. Барлық салада сапаға айрықша мән беріле бастауы, білім беру үдерісінің үздіксіздігі мен күн санап маңызының артуы сапа мен білімді ұштастыра қарастыруға қажеттілік туғызып отыр. Сондықтан, білім мен оның сапасын өзектілігі мен маңыздылығын еш жоғалтпайтын мәселелердің біріне балауға болады. Содан болса керек, жалпы ғылыми әдебиетте сапа мен білімді кешенді түрде зерттеуге арналған еңбектер жетерлік. Алайда, олардың басым көпшілігінің білім беру сапасын арттыруға және жақсартуға бағытталмай, тек қана білім беру саласындағы мәселелерді анықтаумен шектелгені көзге батады. Білімнің адамзат баласына әкелер пайдасы мен мүмкіншіліктерін ескерер болсақ, білім мен оның сапасын жақсартудағы мәселелерді шешу кез-келген тұлға нәм сала үшін өте маңызды. Өкінішке орай, бүгінде білім беру мекемелерінде, әсіресе жоғары оқу орындарында қызмет сапасын арттыруға және жақсартуға бағытталған жұмыстар мен еңбектердің шектеулі екенін аңғаруға болады. Оның үстіне, бұл жұмыс-тардың едәуір бөлігі жоғары оқу орындарындағы қызмет көрсету сапасын (қоршаған ортасын, әлеуметтік мүмкіншіліктерін, білім сапасын, т.б.) бөлек-бөлек

емес жалпылама қарастыруға немесе әртүрлі білім беру жүйелеріндегі білімгерлердің қанағаттанушылық деңгейінің әрқелкі болатынын айқындауға бағытталған. Сол себептен, білім беруде жоғары сапаға қол жеткізу үшін білім беру жүйесі мен үдерісінің ең маңызды құрамдас бөлігі саналатын білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктерін анықтау да аса маңызды. Өйткені, білім беру үдерісінің ажырамас бөлігі және білім беру мекемелерінің басты тұтынушылары болып табылатын білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктері білім беру сапасын жақсарту үшін шешім қабылдаушы субъектілерге тың ақпарат пен елеулі мүмкіншіліктерді қамтамасыз етеді.

Осы жерге дейін келтірілген анықтамалар мен тұжырымдарды негізге ала отырып, кәсіпорыншылық түсінігіндегі білім беру қызметіндегі сапа ұғымын, білім және тәрбие беру жұмыстарында жоғары сапалылық пен мүлтіксіздікке жету үшін бір ұйымның барлық қызметкерлерінің үздіксіз даму мәдениетін иемденгендігі туралы бір философия, бір сенім, бір тұжырым деуге болады. Ал, клиентке бағытталған түсініктегі білім беру қызметіндегі сапа ұғымы, әрі көрсетілген қызметті, әрі жеткен нәтижені қамтиды. Бұл жерде, білім беру мекемелерінің негізгі мақсаты, қызмет көрсету үдерісінің, әрі кірісі, әрі болса шығысы болып табылатын білім алушыларды қанағаттандыру және қоғамға сапалы жұмыс күшін дайындау. Қоғамға сапалы жұмыс күшін дайындау болса, көрсетілетін қызметтердің, яғни берілетін білім беру қызметтерінің сапасына байланысты. Себебі, қазіргі уақытта клиент шалғайдағы бір жерде бізбен сауда-саттық жасасқан біреу болудан шығып, қызмет жүйесінің негізгі бөлігі болып табылады. Өйткені клиент қызмет жүйесінің ең үлкен құндылығын құрауда. Сондықтан клиенттің ризалығы әрі негізгі мақсат әрі негізгі кіріс ретінде жүйеге қатысуы керек. Бұл жерде мүлтіксіз қызмет сапасына қол жеткізу үшін клиенттердің не қалағандығы мен кәсіпорынның қамтамасыз ете алатын қызметі арасындағы байланыстың өте мұқият құрылауы керек. Мысалы, білім алушылардың нені қалай қалаулары мен білім беру мекемесінің әлеуеті яғни нені қалай қамтамасыз ете алатындығы арасындағы үйлесімділік білім беру сапасының негізін құрайды. Бұл үйлесімділік, байланыс дұрыс құрылса білім беру сапасы да ол жерде білім алған білім алушылардың сапасының да жоғары болатындығы сөзсіз.

Білім беру қызметінің сапасын және клиенттің қанағаттануын көтеру, жақсарту үшін қызметтердің және қызмет сапасының сенімділік, сәйкес жауап беру, жеткіліктілік, қол жетімділік, құрмет, байланыс, бедел, қауіпсіздік, клиентті аңғару және физикалық объектілер және т.б. элементтеріне көп көңіл бөлу керек. Өйткені бұлардың барлығы білім беру сапасын арттыратын білім алушылардың бұл қызметтен күткендерін қанағаттандыратын жұмыстар болып табылады. Олай болса, назар аудару орталығында білім алушылардың болатын бұл қызмет көрсету саласының ең маңызды жері білім алушылар және олардың қанағаттануы, яғни разылығы. Сондықтан да, барлық сала мен алаңдарда үздіксіз кең етек алып келе жатқан бәсекелестікте маңызды бір құрамдас бөлшек болып табылатын сапаның “сапа, клиенттің қалауы” ретінде қабылдануынан бері білім беру мекемелері де қызметтерінің клиенттері ретінде бар болған және келешектегі білім алушыларына, яғни қызметтерінің клиенттеріне бұрынғыдан да көп көңіл бөлетін жағдайға көшуі керек. Сондықтан, білім алушыларды қанағаттандыру үшін білім берудің және білім беру мекемелерінің беретін қызметіне қатысты білім алушылардың талап-тілектері және қажеттіліктері үздіксіз қамтамасыз етілуі керек. Бұл жердегі қанағаттану, сапалы білім және сапалы қызметтермен өте тығыз байланысты. Осылайша, бұл зерттеу

жұмысымыз арқылы Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі негізгі мәселе болып отырған білім беру сапасын жақсарту мен көтеруге, бұл салада және бұл мақсатта жасалатын ғылыми-зерттеу жұмыстарына жәрдемші болуға тырысып бақтық. Әрі де болса, бұл мәселенің шешуіне үлес қосу мақсатында білім беру жүйесін бір бүтін жүйе ретінде қолға алатын және қарастыратын жүйелі бір сапаны жақсарту жолдарын теориялық тұрғыдан жан-жақты қолға алдық деп айта аламыз.

Сонымен қатар, алдыңғы бөлімдерде де айтып өткендей, барлық салада сапаға айрықша мән беріле бастауы, білім беру үдерісінің үздіксіздігі мен күн санап маңызының артуы сапа мен білімді ұштастыра қарастыруға қажеттілік туғызып отыр. Сондықтан, білім мен оның сапасын өзектілігі мен маңыз-дылығын еш жоғалтпайтын мәселелердің біріне балауға болады. Әсіресе, жоғары білімнің адамзат баласына берер мүмкіндіктері мен пайдаларын ескерер болсақ, аталмыш мәселені шешудің білім беру жүйесін дамыту үшін де, жеке тұлғаларды жетілдіру тұрғысынан да аса маңызды екені айқын байқалады. Бүгінде біз сапаға қатысты мәселелер аясында университетаралық бәсекелестіктің қыза түскен шағында өмір сүріп жатырмыз. Мұндай бәсекелестіктен ысылып шығып, көш бастау үшін, сөзсіз, бірінші кезекте сапаға жіті көңіл бөлу керектігі айдан анық. Сондықтан, қазіргі таңда көптеген салалардағы бәсекелестіктің маңызды құрамдас бөлігіне айналған сапа ұғымына «сапа – бұл тұтынушының қалауы» деген анықтаманың беріле бастауы университеттерді де басты тұтынушысы әрі қызметінің пайдаланушысы ретіндегі топтарға ерекше көңіл бөлуге итермелеп жатқаны ақиқат. Осындай топтардың біріне университеттердің қазіргі және келешектегі білімгерлері жатады. Міне, жоғары білім беру жүйесінде сапалылыққа қол жеткізе білу үшін, әлбетте, оқу үдерісінің ажырамас бөлігі саналатын білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктеріне ерекше назар аудару қажет. Жүйелі ғам ауқымды зерттеу жұмысы нәтижесінде айқындалған білімгерлердің талап-тілектері мен қажеттіліктері шешім қабылдаушы субъектілерге білім сапасын көтеру тұрғысынан зор мүмкіндіктер береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- Назарбаев, Н.Ә. (2012). ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.
- Arikboga, S. (2003). “Yüksek Öğretimde Toplam Kalite Yönetimi ve Bir Arastırma”, Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 53, Sayı: 2, s. 82.
- Aydoğan, E. (2006). Kalite ve Güvenlik, Ankara, Ayban Eğitim Danışmanlık Matbaacılık ve Yayıncılık, s. 4.
- Crosby, P.B. (1990). Quality and Me: Lessons from an Evolving Life, 1st Edition, San Francisco, Jossey-Bass Publications, p. 27.
- Değermen, H.A. (2006). Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini ve Sadakati: Hizmet Kalitesi ile Müşteri Sadakatini Sağlanması ve GSM Sektöründe Bir Uygulama, Türkmen Kitabevi, Istanbul, s. 24.
- Deming, W.E. (1998). Krizden Çıkış, çev. Cem Akış, Istanbul, Kalder Yayınları, s. 137.
- Juran, M.J. (1988). Juran's Quality Control Handbook, 4th Edition, Ed. By Juran and Frank M. Gryna, Mc Graw Hill. Co., New York, p. 22.
- Mc Niel, R.M. (1996). Total Quality Management: Whats in it for Schools?, 1996.
- Odabası, Y. (2004). Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi, 4. Baskı, Sistem Yayıncılık, Istanbul, s. 93.

- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry, L.L. (1985). "A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research", *Journal of Marketing*, Fall, Vol. 49, pp. 42.
- Scans Report, (1991). "What Work Requires of Schools: a SCANS Report for America 2000", The Secretary's Commission on Achieving Necessary Skills, US Department of Labor.
- Shewhart, W.A. (1986). *Economic control of quality of manufactured product*, New York, D.Van Nostrand Company, RePrinted by The George Washington University, CeePress, 1986, p. 27
- Şimşek, M. (2000). *Sorularla Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri*, 1. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, ss. 99 – 101.
- West, D.C. (1984). "Providing Quality Education for the 1980's, *Association of American Colleges*", *Liberal Education*, Vol. 70, No. 2, pp. 153-156.
- Wright, C., O'Neill, M. (2002). "Service Quality Evaluation in the Higher Education Sector: An Empirical Investigation of Students' Perceptions", *Higher Education Research & Development*, Vol. 21, No. 1, p. 37.
- Zeithaml, V.A., Parasuraman, A., Berry, L.L. (1990). "Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations", *The Free Press: New York*, pp. 20-22.

UMRE İBADETİNİN BİREYSEL ÇIKTILARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA²

Prof. Dr. Faruk KARACA

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Başkanı.

GİRİŞ

Sözlüklerde Tanrı'ya yönelik saygı, tapınma ve buyrukları yerine getirme gibi anlamlara gelen ibadet, terim olarak en geniş şekilde insan şuurunda Allah kavramını aktif kılan her türlü söz, davranış ve duruş şeklinde tanımlanmaktadır. (Hökelekli, 1993: 211-212). Dinî duyuş ve düşüncenin gözlemlenebilir davranışlara dönüşmesi olarak da tanımlanan ibadet kavramı, formel (biçimsel unsurları olan) ve informal (biçim unsuru bulunmayan, serbest) olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Formel ibadetler belli bir zamanı, mekânı, rüknü, miktarı ve şekilsel özellikleri olan davranışları ifade ederken üzerine niyet faktörünün eklendiği veya Allah rızası için yapılan veya yapılmayan bütün davranışlar informal ibadet olarak nitelendirilmektedir. (Peker, 2000: 113). Zira formel ibadetlerin temel işlevi bireyin zihninde Allah kavramını canlı tutmaktır. Bu amacın az çok hâsıl olması durumunda, Allah şuuru diğer davranışları da etkilemeye başlar ve onları da ibadete dönüştürmektedir. (Karaca, 2015: 145). Nitekim inanan bireyin inandığı dinin öğretileri hakkında edindiği bilgileri hayatına yansıtması sonucunda tutum ve davranışları değişmeye başlamakta, bu değişim onun dinin tavsiyelerine uygun bir şekilde gerçekleştirdiği ibadetler doğrultusunda ortaya çıkan tecrübeler ve duygularla eşgüdümlü bir şekilde gerçekleşmektedir.

Uzun soluklu ve köklü bir değişim ve dönüşümü öngören dinî gelişim süreci, ibadetler vasıtasıyla ilerlemekte ve ibadetler Allah şuurunu birey şuuruna yayarak bireyi inandığı varlığa yaklaştırmakta, insan-Allah ilişkisinin dinamizmi bu şekilde sağlanmaktadır. Bireyin din ile tanışması veya Allah ile bilinçli bir ilişkiye girmesinden itibaren başlayan ibadet süreci, bilincin açık olduğu müddetçe devam ettiğinden, dinî hayatın tamamının aslında devam eden bir ibadet süreci olarak anlaşılmasını beraberinde getirmektedir.

Din derin bir duygusal tecrübe kaynağı olarak her zaman insanı etikleme potansiyeline sahiptir. (Bilici, 2016). Atmosferi ve ambiansı ile bireyde üst düzey bir duygusal coşkunluk ve dini farkındalık oluşturabilecek ibadetlerin başında hac ve umre ibadetleri gelmektedir. Bu ibadetlerin bireyde üst düzey bir dini farkındalık üretmesinin nedeni, sadece atmosfer ve ambiansı değil, kutsanmış ve peygamberi hatıralarla dolu bir mekânda icra edilmesinin yanında hemen diğer bütün ibadetleri de içine alan bir ibadet seti özelliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Mekân faktörü sahip olduğu özelliklerle birey psikolojisini etkilediği gibi, kendisine atfedilen kutsallık ve şahitlik ettiği olay ve hatıralar açısından da birey üzerinde etkili olmaktadır. Umre ibadeti, mekân unsurunun ibadet psikolojisini doğrudan etkilediği ibadetlerin başında gelmektedir. Nitekim bu ibadetlerin icra edilmiş olduğu temel mekân olan Kâbe ve civarı bizzat Allah tarafından kutsanmıştır. Medine-i Münevvere'de bulunan Mescid-i Nebevi'de, Ravza'da, Kuba Mescidi'nde, Mescid-i Kibleteyn'de, Mekke'de bulunan Harem-i Şerif'te, Arafat'ta, Mina'da, Müzdelife'de kılınan namazların, yapılan dua ve tövbelerin; duyulan heyecan, huşu ve huzurun müminlerin ruhları üzerinde bıraktığı derin etkiler son derece üst seviyelere çıkabilmektedir.

Mekan faktörü hac ve umre ibadetine etkili olan tek faktör değildir. Zira grubun birey üzerindeki etkisi sosyal psikoloji araştırmalarıyla tespit edilmiş olup, (Kağıtçıbaşı, 1996: 62) milyonlarca insanın oluşturmuş olduğu bir grubun birey üzerindeki etkisi kendinden geçirici düzeylere

² Bu çalışma Tübitak tarafından desteklenen "Hac ve Umre Psikolojisinin Dindarlık Üzerine Etkisi" isimli projenin tecrübi materyalinden hazırlanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı destekleri için TUBİTAK'a teşekkür eder.

varabilmektedir. Hac ve umre ibadetlerinin ayırıcı özelliklerinin bir diğeri de, ibadet esnasında bireyin konsantrasyonunu bozabilecek dış faktörlerin etkisinin asgari seviyeye inmesidir. Zira o ana kadar hayatını geçirmiş olduğu doğal ortam içerisindeki çocuk-çocuk, eş-dost, iş-güç vb. gibi dünyasal faktörlerin etkisi hac esnasında en aza indiği gibi, aynı amaç için Kabe'ye gelen mahşeri kalabalığın oluşturmuş olduğu atmosfer, bireyi kendi içine alarak onun ibadete daha kolay motive olmasını da sağlamaktadır. (Karaca, 2016).

Dini inançların bir gereği olan ibadetler, inanç ile davranış arasındaki döngüsel ilişkinin de etkisiyle kendilerini üreten inançları kuvvetlendirerek bir bakıma onları yeniden üretirler. Böylelikle eskisinden daha kuvvetli ve taze hale gelen inançlar, daha kuvvetli bir şekilde bireyi benzer ibadetleri yeniden icra etmeye yönlendirerek döngüyü devam ettirirler. Bu şekilde icra edilen ibadetler, bireyde Allah şuurunu aktif hale getirerek hayatın diğer alanlarında da kendilerinden istendiği gibi davranmalarını sağlayarak, hayatın tamamına dini bir renk katarlar.

Dini inançların bir gereği olan ibadetler, inanç ile davranış arasındaki döngüsel ilişkinin de etkisiyle kendilerini üreten inançları kuvvetlendirerek bir bakıma onları yeniden üretmektedir. Böylelikle eskisinden daha kuvvetli ve taze hale gelen inançlar, daha kuvvetli bir şekilde bireyi benzer ibadetleri yeniden icra etmeye yönlendirerek döngüyü devam ettirmektedir. Bu şekilde icra edilen ibadetler, bireyde Allah şuurunu aktif hale getirerek hayatın diğer alanlarında da kendilerinden istendiği gibi davranmalarını sağlayarak, hayatın tamamına dini bir renk katmaktadır. Bu çalışmada ele alınan konu ise umre ibadetinin icrasından sonra birey üzerinde bıraktığı etkiler ve bu etkileri belirleyen faktörlerdir. Zira hac ibadetiyle birçok ortak rükne sahip olan umre ziyareti, hacla kıyaslandığı zaman daha basit gibi gözükse de ibadet psikolojisi açısından birçok avantaja sahiptir. Umre ibadetinin hacca oranla daha ekonomik olması, kota sınırlamasına tabi olmaması ve senenin her döneminde icra edilmesinin mümkün olması gibi avantajların ekonomik refah düzeyinin yükselmesiyle birleşmesi özellikle son dönemlerde umreye yönelik teveccühün gittikçe artmasını beraberinde getirmiştir.

Hac ve umre gibi ibadetlere niyet edip gerekli girişimlerde bulunmakla ibadetlerin icrası aynı zamanda gerçekleşmediğinden ibadet öncesi, ibadet anı ve ibadet sonrası olmak üzere üç evresi bulunmaktadır. İbadet öncesi aşamada bireyi bu ibadetlere motive eden nedenler ve motivasyon düzeyi, ibadetler için yapılan hazırlıklar ve hazırbulunuşluk düzeyi, ibadetlere yüklenen anlam ve onlardan beklentiler ibadet psikolojisini etkileyen temel faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. İbadetin icrası olan ikinci aşamada bireylerin ibadet esnasında yaşamış oldukları duygu, düşünce ve tecrübeler; ilgili ibadetlerle yönelik motivasyon ve onlara ilişkin olarak yapılan psikolojik hazırlıklarla yakından ilişkili olarak diğer faktörlerin de devreye girmesiyle şekillenmekte ve deruni boyutlara ulaşabilmektedir. İbadet sonrası ise, ilgili ibadetlerin bireyler üzerinde bırakmış oldukları etkiler ve bu etkilerin hangi zaman aralığında kendini gösterdiği ve zamana bağlı olarak onlarda meydana gelen değişikliklerdir.

YÖNTEM

1. ÖNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ

Araştırmanın örneklemini ülkemizin değişik bölgelerinden umre ziyaretinde bulunan toplam 420 kişiden oluşmaktadır. Örneklem grubunun demografik özellikleriyle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Grubunun İkamet Ettikleri Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	N	%
Doğu Anadolu	60	14,3
Karadeniz	60	14,3
İç Anadolu	60	14,3
Akdeniz	60	14,3
Güneydoğu Anadolu	60	14,3
Marmara	60	14,3
Ege	60	14,3
Toplam	420	100,0

Tablo 1’de de görüldüğü ülkemizin yedi coğrafi bölgesi araştırmaya katılan her bölgeden 60’ar kişiyle temsil edilmektedir.

Tablo 2: Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Bay	193	46,0
Bayan	227	54,0
Toplam	420	100,0

Tablo 2’de de görüldüğü gibi örneklem grubunun %54’ü bayan, %46’sı erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 3: Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	N	%
13-21	79	18,8
22-35	119	28,3
36-45	101	24,0
46-55	65	15,5
56-64	36	8,6
65+	20	4,8
Toplam	420	100,0

Tablo 3’te görüldüğü gibi örneklem grubunun %28,3’ü 22-35, %24’ü 36-45, %18,8’i 13-21, %15,5’i 46-55, %8,6’sı 56-64 ve %4,8’i 65+ yaş grubunda bulunmaktadır. Bu özellikleriyle örneklem grubunun büyük çoğunluğu (%76,4) yetişkinlik döneminde olup, ergenlik döneminde bulunan katılımcıların toplam popülasyona oranı %18,8 ile ikinci saradadır.

Tablo 4: Örneklem Grubunun Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Bekâr	150	35,7
Evli	258	61,4
Dul	7	1,7
Boşanmış	5	1,2
Toplam	420	100,0

Tablo 4'te görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu (61,4) evlidir. İkinci büyük grubu bekârlar (%35,7) oluşturmaktadır. Dul ve boşanmışlar ise toplam popülasyonun sadece %2,9'unu oluşturmaktadır.

Tablo 5: Örneklem Grubunun Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	N	%
Okur-Yazar	12	2,9
İlk-orta okul	109	26,0
lise	79	18,8
Üniversite	183	43,6
Lisansüstü	37	8,8
Toplam	420	100,0

Araştırmaya katılan örneklem grubunun büyük çoğunluğu %43,6 lisans düzeyinde üniversite eğitimi alanlardan oluşmaktadır. Onları ikinci sırada ilk ve orta okul mezunları (%26) izlerken, lise düzeyinde eğitim almış katılımcıların toplam popülasyona oranı %18,8'dir. Lisansüstü eğitim alan katılımcılar toplam popülasyonda %8,8 ile temsil edilirken, sadece okur-yazar olduğunu ifade eden toplam 12 kişi bulunmaktadır.

Tablo 6: Örneklem Grubunun Sosyo-Ekonomik Düzeylerine Göre Dağılımı

Sosyo-ekonomik düzey	N	%
Ortanınaltı	14	3,3
Orta	282	67,1
Ortanınüstü	103	24,5
Üst	21	5,0
Toplam	420	100,0

Tablo 6'da görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu (%67,1) kendilerini sosyo-ekonomik açıdan orta düzeyde algıladıklarını ifade etmiştir. Onları ikinci sırada sosyo-ekonomik açıdan ortanın üstünde bulunanlar (%24,5) izlerken, kendilerini ortanın altında (%3,3) algılayanlar ile üst düzeyde algılayanların oranı (%5) birbirine yakın ve düşük düzeydedir.

Tablo 7: Örneklem Grubunun İcra Ettikleri Umre Sayısına Göre Dağılımı

İcra edilen umre adeti	N	%
İlk	330	78,6
İkinci	63	15,0
Üçüncü	10	2,4
Dört ve üstü	17	4,0
Toplam	420	100,0

Araştırmaya katılan örneklem grubunun büyük çoğunluğu (%78,6) hayatlarında ilk defa umre ibadetine niyetlenerek bunun için gerekli girişimlerde bulunmuştur. %15'lik bir popülasyon ise araştırmanın yapıldığı dönemde ikinci defa umre yolculuğuna çıkmıştır. Umre ibadetini daha önce iki veya üç defa icra edenler (%2,4; %4) toplam popülasyonun küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada kişisel bilgi formu dışında Karaca tarafından geliştirilen Umre Motivasyonları Ölçeği (2016), Umre Yaşantıları Ölçeği (2016), Hoge tarafından geliştirilen İçsel Dini Motivasyon Ölçeği

(Karaca, 2001), Ok (2011) tarafından geliştirilen Dini Tutum Ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmanın temel verilerini elde etmek için kullanılan ölçek ise Umre Etkileri Ölçeğidir. Karaca (2016) tarafından geliştirilen ölçek tek faktörlü toplam on maddeden oluşmakta olup, ölçekten alınabilecek en yüksek puan 50 iken en düşük puan 10'dur. Umre ibadetinin sadece ibadet hayatına değil bireysel ve sosyal hayatın diğer alanlarına olabilecek etkileri ölçmek için geliştirilen ölçeğin örnek maddelerinden bazıları şunlardır. "Umreden sonra daha çok ibadet yapmaya çalışıyorum", "Umreden sonra namaz konusunda daha hassas olduğumu söyleyebilirim", "Umreden sonra nfile ibadetleri artırdığımı söyleyebilirim", "Umreden sonra daha iyi bir insan olduğumu söyleyebilirim", "Umreden sonra helal ve harama daha çok dikkat ediyorum", "Umreden sonra öfkemi daha iyi kontrol edebiliyorum". Ölçeğin güvenirliğini gösteren alpha değeri Karaca tarafından $\alpha=.89$ olarak ölçülmüştür.

3. UYGULAMA VE İŞLEM

Uygulamalar 2016 yılında ülkemizin yedi coğrafi bölesinden umre ziyaretini gerçekleştiren toplam 420 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 20 istatistik paket programıyla, t testi, tek yönlü varyans analizi ve korelasyon teknikleriyle analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan toplam popülasyonun Umre Etkileri Ölçeğinden aldığı ortalama puan, $x=38,70$, (ss.6.58) ile yüksek denebilecek seviyededir. Bu durum umre ziyaretinin icracılarının gerek ibadet gerekse bireysel ve sosyal hayatı üzerinde pozitif etkiler ürettiğini ortaya koymaktadır. Umre ibadetinin birey üzerindeki etkileri çeşitli demografik ve bağımsız değişkenlere göre farklılık arz etmekte olup, ilgili analizler aşağıda verilmiştir.

Tablo 8'de de görüldüğü gibi umre etkileri örneklem grubunun ikamet ettiği bölgelere göre değişmektedir. Buna göre örneklem grubuna Akdeniz bölgesinden dahil olan bireyler en yüksek ($X=42,58$) düzeyde umre etkileri yaşarken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcılarda bu oran en düşük ($X=36,08$) düzeydedir. Umre ibadetinin etkileri konusunda bölgelere göre meydana gelen ayrışma istatistiksel açıdan oldukça anlamlı düzeyde olup ($F_{(6,413)}=6,78$, $p>.000$) yapılan Tukey HSD analizine göre gruplar arasındaki anlamlı ayrışma Akdeniz bölgesi ile Doğu Anadolu, İç Anadolu, Marmara ve Ege, Karadeniz bölgesi ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasındadır. Umre etkileri konusunda ikinci en yüksek grubun Karadeniz bölgesinde ikamet eden katılımcılar olması, deniz ikliminde yaşayan katılımcıların ilgili ibadete daha fazla anlam yükleyip duygusal yatırım yapmış olabileceklerini akla getirmektedir.

Tablo 8: Bölgelere Göre Umre Etkileri

Bölgeler	N	$\bar{X}$	S. Sapma	F değeri
Doğu Anadolu	60	38,1333	6,24491	$F_{(6,413)}=6,78$, $p>.000$
Karadeniz	60	40,3333	6,76147	
İç Anadolu	60	37,7833	6,63348	
Akdeniz	60	42,5833	5,78511	
Güneydoğu Anadolu	60	36,0833	7,02367	
Marmara	60	37,5333	6,20679	
Ege	60	38,4500	5,51554	
Toplam	420	38,7000	6,58671	

Cinsiyete göre umre etkilerine bakıldığı zaman, bayanların erkeklerden daha yüksek skorlar gösterse de iki grup arasındaki ayrışmanın istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyine ulaşmadığı

görülmektedir. (Bkz. Tablo 9). İstatistiksel açıdan anlamlı olmasa da bayanların umre ibadetinden erkeklerden daha pozitif yönde etkilenmeleri genel olarak bayanların erkeklerden daha yüksek dindarlık (Kayıklık, 2003: 188-189, 195-196; Günay, 1999: 74-75; Yapıcı, 2007;) eğilimi göstermeleriyle uyumlu olduğu gibi, onların duygusal potansiyellerinin daha kuvvetli olmalarıyla da ilişkili olması muhtemeldir. Zira umre ziyareti duygusal coşkunlukları tetikleme potansiyeli taşıyan ibadetlerden biri olduğu gibi, bu konuda yapılan gözlemler de bu durumu doğrular niteliktedir.

Tablo 9: Cinsiyete Göre Umre Etkileri

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S. Sapma	t değeri
Bay	193	38,1503	6,79025	t=-1,58, p>.05
Bayan	227	39,1674	6,38639	

Yaş gruplarına göre umre etkilerine bakıldığı zaman, 65+ yaş grubunun en yüksek skorları ($x=41.95$) gösterdiği görülmektedir. 13-21 yaş grubunda ise en düşük skorlar mevcuttur. Diğer yaş gruplarında ise yaş büyüdükçe umre etkileri artmakta olup, (Bkz. Tablo 10) bu durum dini gelişimin genel trendiyle uyumlu olup, dini gelişim modellerinden geleneksel modeli (Karaca, 2017:201-202) desteklemektedir. Umre etkileri açısından yaş grupları arasında meydana gelen ayrışma istatistiksel açıdan anlamlı olup, $F_{(5,414)}=6,03$, $p>.000$) Tukey HSD analizine göre ortaya çıkan anlamlı ayrışma, 13-21 yaş grubu ile 36-45,46-55 ve 65+ yaş grupları arasındadır.

Tablo 10: Yaş Gruplarına Göre Umre Etkileri

Yaş Grupları	N	$\bar{X}$	S. Sapma	F değeri
13-21	79	36,1139	7,27128	$F_{(5,414)}=6,03$, $p>.000$
22-35	119	37,6975	5,71729	
36-45	101	40,0396	5,95973	
46-55	65	40,4154	6,40530	
56-64	36	39,0278	7,66620	
65+	20	41,9500	6,18551	
Toplam	420	38,7000	6,58671	

Örneklem grubunun umre ibadetinden etkilenmeleri, medeni durumlarına göre de istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre umre ibadetinin pozitif etkileri bekârlarda ($X=37,18$) en düşük düzeydeyken, dullarda ($X=41,58$) en yüksek seviyede olup, Tukey HSD analizine göre anlamlı ayrışma bekârlar ile evliler arasındadır. Bu skorlar, bekârların yaşlarının daha küçük olmasıyla açıklanabileceği gibi (Bkz. Tablo 10) dul ve boşanmışların evlilerden daha yüksek skorlar göstermesi ise yaşanan kayıpların insanları dine daha açık bir pozisyona sokması veya bu tür insanlarda dinin ödünleyici fonksiyonunun (Karaca, 2017: 108) daha aktif hale gelmesiyle açıklanabilir. Ayrıca literatüre bakıldığında gerek çok boyutlu gerekse iki boyutlu dindarlık çalışmalarının büyük çoğunluğunda evli bireylerin bekârlardan daha yüksek dindarlık skorları gösterdiği görülmekte ve bu durum genellikle yaş değişkeniyle açıklanmaktadır. (Uysal, 2006: 147; Kayıklık 2003:205; Karaca, 2001: 227; Köktaş, 1999:109; Arslan; 2004: 213).

Tablo 11: Medeni Duruma Göre Umre Etkileri

Medeni Durum	N	$\bar{X}$	S. Sapma	F değeri
Bekâr	150	37,1867	6,77776	$F_{(2,416)}=7,08, p>.001$
Evli	257	39,4747	6,30355	
Dul/boşanmış	12	41,5833	6,86835	
Toplam	419	38,7160	6,58642	

Eğitim düzeyi diğer demografik değişkenler kadar kuvvetli olmasa da umre etkilerini belirleyen faktörler arasındadır. Buna göre sadece okur-yazar olan katılımcılar umre ibadetinden en yüksek düzeyde ($X=41,58$) etkilenirken, eğitim düzeyi açısından lisansüstü düzeyde olanlarda bu oran en düşük ($X=37,16$) düzeydedir. ($F_{(4,415)}=2,41, p>.05$). Bu bulgu ibadette mekân faktörünün duygusal potansiyel üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemli bir veri olduğu gibi, genel dindarlık çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlarla da uyumludur. (Özbaydar, 1970; 57-60; Köktaş, 1993:215; Karaca, 2000: 348; Kayıklık, 2003: 86-87; Koç, 2010; Uysal, 2006: 147;)

Tablo 12: Eğitim Düzeyine Göre Umre Etkileri

Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	S. Sapma	F değeri
Okur-Yazar	12	41,5833	5,88462	$F_{(4,415)}=2,41, p<.05$
İlk-orta okul	109	39,9450	7,01168	
lise	79	37,9873	6,67850	
Üniversite	183	38,3880	6,27460	
Lisansüstü	37	37,1622	6,30041	
Toplam	420	38,7000	6,58671	

İcra etmiş oldukları umre ibadetinin araştırmaya katılan örneklem grubu üzerindeki etkileri sosyo-ekonomik düzeylerine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır. ($F_{(6,413)}=1,65, p>.05$). Bu durum büyük oranda katılımcıların sosyo-ekonomik açıdan birbirlerine yakın bir düzeyde olmasıyla ilişkili olabileceği gibi, genelde umre ibadetine daha çok sosyo-ekonomik açıdan orta ve ortanın üstündeki bireyler ilgi göstermektedir. Zaten araştırmaya katılan popülasyonun büyük çoğunluğu (%91,6) bu kategoride bulunmaktadır. Sayıları az da olsa ($n=14$) ortanın altındaki grubun umre etkileri skorlarının istatistiksel olarak anlamlı olmasa da daha yüksek olması, onların zor da olsa ellerine geçirdikleri fırsatı daha iyi değerlendirmeleriyle açıklanabilir. İstatistiksel açıdan anlamlı olmasa da sosyo-ekonomik açıdan üst düzey grubunun umre etkileri skorlarının en yüksek düzeyde olması ise, umre ibadetini turistik bir seyahat olarak değerlendirenlerin bile bu seyahatten etkilenebileceklerini ima etmesi açısından önemli bir veri olarak değerlendirilebilir

Tablo 13: Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Umre Etkileri

Sosyo-ekonomik düzey	N	$\bar{X}$	S. Sapma	F değeri
Ortanın altı	14	40,3571	4,71670	$F_{(6,413)}=1,65, p>.05$
Orta	281	38,4555	6,71291	
Ortanın üstü	103	38,5243	6,77921	
Üst	21	41,4286	4,05674	
Toplam	419	38,6850	6,58736	

Umre ibadetinin bireysel çıktıları, araştırmaya katılan örneklem grubunun daha önce umre ibadetini icra edip etmelerine göre de incelenmiş, ancak ilgili ibadeti ilk kez icra edenler ile ikinci,

üçüncü, dört ve daha üstü sayıda icra edenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olmadığı ($F_{(6,413)}=.77, p>.05$) görülmüştür. (Bkz. Tablo 13).

Tablo 14: Umre Deneyimine Göre Umre Etkileri

Umre Deneyimi	N	$\bar{X}$	S. Sapma	F değeri
İlk	330	38,6879	6,50995	$F_{(6,413)}=.77, p>.05$
İkinci	63	38,2857	7,40625	
Üçüncü	10	41,7000	5,53875	
Dört ve üstü	17	38,7059	5,34748	
Toplam	420	38,7000	6,58671	

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya katılan popülasyonun Umre Etkileri Ölçeğinden aldığı ortalama puan, $x=38,70$, (ss.6.58)'dir. İlgili ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 50 olduğu düşünülürse alınan ortalama puanın ortanın üstünde hatta yükeğe yakın olduğu söylenebilir. Buna göre umre ibadetinin icracılarının gerek ibadet gerekse bireysel ve sosyal hayatları üzerinde pozitif etkiler ürettiği ortaya çıkmaktadır. Umre ibadetinin pozitif etkilerinin katılımcıların ikamet ettikleri bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalar göstermesi ve Akdeniz ile Karadeniz bölgesi katılımcılarının ilgili ibadetten daha pozitif etkilenmeleri, iki bölge insanların daha sıcakkanlı insanlar olmasıyla ilişkili olmasını akla getirmektedir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi rükünleri farklı olsa da gerek hac gerekse umre ibadetleri aynı mekânlarda icra edilmekte ve ibadetlerdeki mekân ve hatıra faktörleri duygusal potansiyeller harekete geçirme konusunda diğer ibadetlerden daha avantajlı bulunmaktadır. Katılımcıların yaş gruplarına göre de umre ibadetinden farklı düzeylerde etkilenmeleri son derece beklenen bir durumdur. Zira ibadet hayatı ile dini gelişim sürekli olarak birbirini üreten bir döngü oluşturmakta, ibadetlere katılım düzeyi arttıkça dini gelişim ilerlemekte, yaş ilerledikçe de ibadetlere katılım oranında yükselmeler meydana gelmektedir. Bu bağlamda umre ibadetinin pozitif etkilerinin en yüksek oranda yaşlılarda ($x=41,95$) ortaya çıkması beklenen bir durum olduğu gibi, 13-21 yaş grubunda en düşük skorların ortaya çıkması da dini hayatın genel dinamikleriyle uyumludur.

Umre ibadetinde duygusal coşkunun ön planda olması, bayanların bu ibadetten daha pozitif etkileneceklerini düşündürmektedir. Araştırmaya katılan bayanlar ile erkekler arasında bu konuda istatistiksel olarak anlamlı bir ayrışma meydana gelmese de, bayanların Umre Etkileri Ölçeğinde aldığı ortalama skorlar daha yüksek olup, genel beklentiyle uyumludur. Katılımcıların umre ibadetinden etkilenmeleri eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta olup, eğitim düzeyi en düşük grubun en yüksek düzeyde pozitif etkiler yaşadığı ($X=41,58$), eğitim düzeyi yükseldikçe umre ibadetinin pozitif etkilerinde düşüşler meydana geldiği görülmektedir. Bu bulgu genel dindarlık çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlarla uyumlu olmakla birlikte, eğitim düzeyi açısından sadece okur-yazar düzeyinde olan katılımcıların iç dünyalarında umre ziyaretine daha büyük bir anlam yüklediklerini düşündürmektedir. Araştırmacının da aralarında bulunduğu çalışma ekibinin araştırma verilerinin toplanması aşamasında umre esnasında yaptıkları gözlemler de bu tespiti doğrular niteliktedir.

Eğitim düzeyi diğer demografik değişkenler kadar kuvvetli olmasa da umre etkilerini belirleyen faktörler arasındadır. Buna göre sadece okur-yazar olan katılımcılar umre ibadetinden en yüksek düzeyde etkilenirken, eğitim düzeyi açısından lisansüstü düzeyde olanlarda bu oran en düşük

(X=37,16) düzeyde olup bu bulgu da genel dindarlık çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlarla uyumludur.

Araştırmaya katılan örneklem grubunun icra etmiş oldukları umre ziyaretinin bireysel hayatları üzerinde oluşturduğu etkiler demografik değişkenler dışında bazı bağımsız değişkenlere göre de istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Şöyle ki araştırmada kullanılan Umre Motivasyonları Ölçeği ile Umre Etkileri Ölçeği arasında ölçülen korelasyon $r=.114$, ($p<.05$) istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre umre ibadetine yönelik motivasyonları daha yüksek olan katılımcıların umre ziyaretinden daha pozitif bir şekilde etkilendikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların umre ziyareti öncesi ölçülen içsel dini motivasyon düzeyleri ile umre yaşantıları skorları arasındaki korelasyon $r=.028$ ($p>.05$) istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmazken, umre sonrası ölçülen içsel dini motivasyon ile umre etkileri arasındaki korelasyon $r=.353$, ($p<.01$) oldukça anlamlıdır. Bu durum umre ibadetinin katılımcıların içsel dini motivasyon düzeyini yükselttiği anlamına gelmekte olup, dini hayattaki inanç-davranış döngüselliğini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu durum araştırmada ölçülen dini tutumlar tarafından da teyit edilmektedir. Şöyle ki katılımcıların umre etkileri skorları ile umreden önce ölçülen dini tutum skorları arasındaki korelasyon $r=.110$, ($p<.05$) iken, umre sonrası dini tutum skorları arasındaki korelasyon $r=.453$, ($p<.01$) daha kuvvetli hale gelmiştir. Bütün bulgular topluca değerlendirildiğinde, diğer ibadetler gibi umre ibadetinin de dini hayatı besleyici önemli bir kaynak olduğu, inanç ile ibadetler arasındaki döngüsel ilişkinin umre ibadetinde de net bir şekilde görüldüğü, umre ziyaretinin sadece ibadet hayatını değil, dindar insanın seküler olarak nitelendirilebilecek ibadet hayatının dışındaki hayatını da pozitif bir şekilde etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak araştırmada ortaya çıkan bu sonuçların sınırlı bir popülasyondan üretildiği düşünülürse, daha geniş katımlı benzer çalışmalarla sonuçların test edilmesinin faydalı olacağı gibi, boylamsal desenli araştırmalarla bahsedilen etkilerin ne kadar kalıcı olduğunun irdelenmesinin uygun olacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mustafa; (2004). Türk Popüler Dindarlığı, D.E.M. Yayınları, İstanbul.
- Bilici, Ali Baz, Çocukların Dini Gelişiminde Camilerin Rolü, Turkish Studies, 2016, 11/5, 117-136.
- Günay, Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Karaca, F. (2001) *Psiko-Sosyal Açısından Yabancılaşma ve Dinî Hayat*, Bil Yayınları, İstanbul-
- Karaca, F. (2015). *Din Psikolojisi*, Eser Ofset, Trabzon.
- Karaca, F. (2016). *Dini Gelişim Psikolojisi*, Eser Ofset, Trabzo.
- Kayıklık, H. (2003) *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Baki Kitabevi, Adana.
- Koç, M. Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma, ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, 2010, 19,2, 217-248
- Köktaş, M. (1993) Emin; Türkiye’de Dinî Hayat: İzmir Örneği, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Özbydar, B. (1970). Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, Baha Matbaası, İstanbul.
- Peker, H. (2000). Din Psikolojisi, Aksiseda Matbaası, Samsun.
- Uysal, Veysel, (2006). Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, D.E.M. Yayınları, İstanbul.
- Yapıcı, A., (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Yayınları, Adana.

ULUSLARARASI VE TÜRK MODA MARKALARINDA KULLANILAN SEMBOLLER ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Fatma Seçil Karayel

Dumlupınar Üniversitesi / Gediz Meslek Yüksekokulu

ÖZ

Uluslararası düzeyde markalaşmak başarılı tasarımı, yüksek yatırımı, etkin tanıtımı ve dağıtımı içeren uzun bir yoldur. Türkiye'deki moda sektörüne bakıldığında bunu başarabilen firmaların sayısı sınırlıdır. Dünyaya sanayii ve ticari yönden hükmeden ülkelere baktığımızda bu ülkelerdeki çok uluslu firmaların hepimizce bilinen markalarının milyarlarca dolar değerinde olduğunu görmekteyiz. Marka oluşturma bir süreçtir ve birçok bileşenden oluşmaktadır. Marka kullandığı logo ve ismi ile kurumun ürünleri hakkında tüketicinin taşıdığı duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi, aktarılması anlamına da gelmektedir. Tasarım sürecinde yer alan markanın ismi, sembolü, renk, şekil gibi bileşenleri, görsel algılara hitap etmekte ve marka değerine güç katmaktadır. Markaların birbirinden farklı isimleri olduğu gibi yine birbirlerinden farklı sembolleri vardır ve bazen insanlar bu sembolü markalardan daha iyi tanırlar. Bu çalışmada; literatür tarama yöntemi kullanılarak, uluslararası moda sektöründe önemli bir yere sahip olan marka sembolleri ile Türk marka sembollerinde kullanılan isim, simge, şekil ve renkler arasındaki farklılıklar analiz edilerek, uluslararası moda sektöründe söz sahibi olabilecek Türk markalarının oluşumuna ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Moda, Sembol

DIFFERENCES BETWEEN SYMBOLS USED IN INTERNATIONAL AND TURKISH FASHION BRANDS ABSTRACT

Brand plays an important role in distinguishing, introducing and promoting products and Being an international brand is a long way, including successful design, high investment, effective promotion and distribution. When it comes to the fashion industry in Turkey, the number of firms that can achieve this is limited. When we look at the countries that dominate the world in industrial and commercial aspects, we see that the multinational companies in these countries are worth billions of dollars. Branding is a process and consists of many components. At the same time, the brand also refers to the logo and name used by the company and also the feelings and thoughts carried by the consumer about their products and institutions. The components such as name, symbol, color and shape of the mark in the design process appeal to the visual perception and add strength to the brand value. Just as brands have different names, they have different symbols, and sometimes people recognize this symbol better than brands. In this study, the differences between brand symbols which have an important place in the international fashion sector and names, symbols, shapes and colors used in Turkish trademark symbols will be analyzed using the literature survey method.

Keywords: Brand, Fashion, Symbol

GİRİŞ

Moda olgusu ve hazır giyim kavramı çocuklardan yaşlılara, herhangi bir meslek elemanından astronotlara kadar hemen her kesimin yer aldığı geniş bir kitleye sahiptir. Talebin yüksek olduğu bu sektörde rekabet edebilmek için marka kavramı önem arz etmektedir. Artan rekabet koşullarında ticari ve ekonomik akımların yeniden yapılanma içerisinde olduğu günümüzde, güçlü markalar yaratmanın önemi sürekli rekabet halinde bulunan iş dünyasında daha fazla hissedilmektedir. Marka, ürünün kimliğini kazandırmada, diğer ürün ve hizmetlerden ayırt

etmede kullanılan, şekil harf ve sayılardan oluşan işaret ve sembollerdir. Görsel ve işitsel duylara aynı anda hitap edebilen ve tüketiciye doğru mesajı verebilen işletmeler uluslararası pazarda başarı sağlayabilmektedir. Günümüzde etkin rekabet edebilmek ve katma değeri yüksek mal üretebilmek bunu uluslararası alanda pazarlayabilmek için marka oluşturmak kaçınılmaz bir olgudur. Uluslararası alanda üretilen ürünler ve sunulan hizmetler aslında birbirinden pek farklı değildir. Bu ürün ve hizmetleri birbirinden ayırt etmek tanımlamak bir imaj oluşturmak, bir kimlik kazandırmak, amacıyla ürüne; marka, sembol, tasarım, renk, ambalaj, etiket, gibi unsurlar ilave edilir. Bu unsurlar içinde marka, ürün veya hizmetin tanıtılması ve tutundurulmasında önemli rol oynamaktadır. Markalaşmayı başaran işletmeler, kâr oranını arttırarak, müşteri bağlılığını sağlayacak ve uluslararası pazarda rekabet edebilme gücü kazanacaktır. Başarılı bir isim ve görsel sembol, markanın hatırlanmasını ve akılda kalmasını sağlar. Amblem veya logo'nun doğru tasarlanması kurumun kimliği ve imajı açısından çok önemlidir. Çünkü amblem veya logo tasarımlarında yapılacak bir hata diğer kurumsal kimlik çalışmalarını da doğrudan etkileyecektir. Bu yüzden logo veya logotayp tasarımlarının kurumun, imajını en iyi ve doğru biçimde yansıtmaları gerekir. Araştırmanın amacı, kendi markasıyla uluslararası moda pazarında rekabet etmek isteyen girişimcilere markanın adı, logo ve logotayp seçimi, renk ve çağrışımları, temel harf karakterlerinin marka kimliğine katkıları analiz edilerek markalaşmak isteyen işletmelere ışık tutmaktır. Marka bir kimlik ifade eder ve artan rekabet koşullarında firmalar ürünlerine farklı kimlikler yükleyerek uluslararası pazara girebilirler. İşletmeler markalı ürünleriyle dış pazarlara açıldığında rekabet edilebilirlik faktörü artar ve piyasanın olumsuzluklarından daha az etkilenir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma materyalini uluslararası ve Türk moda ürünlerinde kullanılan semboller oluşturmaktadır. Çalışma da kaynak tarama yöntemi kullanılacak, uluslararası moda ürünlerinde kullanılan semboller ile Türk moda ürünlerinde kullanılan semboller incelenerek farklılıklar analiz edilecektir.

MODA, MARKA VE MARKA KİMLİĞİ

Moda olgusu sanayi sonrası çağa özgü gibi görünse de temeli çok eskilere dayanır. İlk çağlarda örtünme ve korunma amacıyla kullanılan giysi ve aksesuarlar ilerleyen süreçte statü göstergesi olarak kullanılmaya başlamıştır. 1. ve 2.Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte nitelikli giysilere olan talep artmıştır. Weill'in 1949'da "hazır giyim" (pret-a porter) deyimini ortaya atması, Amerikalıların kullandığı. "Re-ady to wear" deyimini kelimesi kelimesine yapılan bir çevirisi olmuştur. Bu akım, "Houte Couture" koleksiyonlarını kopye edip, herkesin alabileceği bir fiyata çok sayıda üretmek anlamı taşımaktadır. Büyük bir pazarın kapılarını açan bu değişim beraberinde marka kavramını da getirmiştir. Markaların kökeni binlerce yıl geriye gider. Eski Mısırlılar, Yunanlı ve Romalılar çanak Çömlek ya da tuğla gibi malların üzerine kim tarafından yapıldıklarının damgasını basarlardı. Ortaçağ'da loncalar uygulamanın sınırlarını genişletti. 19. Yüzyılda ticari markalar yalnızca köken işareti değil, marka ya da imza olarak da görülmeye başladı. Bu da markanın mal ve hizmetlerin ya da onları üretenlerin "kişiliğini" yansıttığına dair çağdaş kanının doğmasına yol açtı. (Wilkinson, 2009:316). Terzilerin simgelerinin giysilerde görülmesi ise 1965 de Courreges'le başlar. İşte bu yenilikle birlikte meslekteki herkes, kendi markasının nasıl bir görüntüye sahip olması gerektiğini yeniden düşünmeye ve bundan sonra da, giysilerle aksesuarlar, yapımcılarının damgasını taşımaya başlamışlardır. (Zengingönül ve İçbilen, 1995:5-6).

Marka, bir malın kimliğini belirleyen ve rakiplerin mallarından ayırt edilmesini sağlayan bir isim, simge, şekil ya da bunların birleşimidir. (Cemalcılar, 1999:105)

Marka ismi, markanın sözle söyleneblen kısmıdır. "Marka ismi bir kelime, yazı şekil veya kelimeler ve yazı şekillerinin bir grubudur." (Mccarthy, 1981:291).

Türkiye Markalar kanunu 551 sayılı 1. maddesinde marka şöyle tanımlanmaktadır. Sanayinde küçük sanatlarda, tarımda, imal, izhar, istishal olunana veya ticarete satışı çıkarılan her nevi emtiayı başkalarınıninkinden ayır etmek için, bu emtia veya ambalajı üzerine emtia üzerine konulmadığı taktir de ambalajlarına konan ve bu maksada elverişli işaretler marka sayılır.

Marka oluşturmak profesyonel bir iş olmasına rağmen, genelde işletmeciler beğendikleri herhangi bir ismi marka olarak seçmektedir. Ancak Modanın hızlı değişimi, dünya ticaretindeki gelişmeler, insan nüfusunun artması hem güzel hem de stratejik bir isim bulmasını güçleştirmektedir. İşletme açısından marka ve markanın yönetimi çok önemlidir. Markaların yönetimi ilk olarak 1931' ABD'de ortaya çıkmıştır. Bu konunu öncüsü olan Procter&Gamble şirketi Bu konuyla ilgili "Brand Man" adıyla bir yönetici tanımı yapılmıştır. Şirketler tek tip strateji ile hiçbir yere varamazlar. Her sektörün kendine göre özellikleri ve her başarılı şirketin özgün temel yetenekleri mevcuttur. Önemli olan bu temel yetenekler üzerine inşa edilecek ve farkı yaratma esasına dayanan stratejileri üretebilmektir. (Kırım, 1998:36).

Markanın ismi hem ürünle uyumlu, hem de tüketici grubu ile barışık olması oldukça önemlidir. Bu uluslararası pazarlara girildikçe daha önem kazanır. Marka ismi sadece birkaç harfin oluşturduğu bir birleşimden ibaret değildir. O ismin içerisinde bir kimlik barındırdığında kişilik sahibi olur. Yaşamsal bir varlık haline dönüştüğünde bu kimliğin beslenmesi gerekmektedir. Ürünün biçimi, ambalajı dışında, tüketicinin zihninde yer alan sloganı, kullandığı renklerin ifade ettiği anlamları, logo'su, sembolü, temsil ettiği kültür gibi kavramlar bir araya geldiğinde markanın kişiliğini oluşturur. Ürünlerin ve markaların özelliklerine baktığımızda ürünlerin işlevsel amaçlarla var olduğunu, markalarında ürünün işlevsel amacından daha fazlasını kazandırdığını görebiliriz. Örneğin, Levis Jeans, serinkanlılık, bireysellik, gençlik gibi değerlerle kişilik oluşturur. Bu ürüne destekleyici bir unsur katar, algılama duygusu yaratır. Markaların taşıdığı kimliği oluşturan tüketicilerin düşünceleridir. Tüketici markaya ne kadar çok pozitif anlam yüklerse marka o kadar çok kişilik sahibidir.

Moda ve hazır giyim sanayii, İhracattaki payı, yarattığı istihdam, sanayi üretimi içerisindeki ağırlığı açısından değerlendirildiğinde ülke ekonomisi içinde önemli bir yere sahiptir. Gelişmiş ülkelerin sanayileşme yolundaki öncülüğünü hazır giyim sektörü yapmıştır. Türk Hazır Giyim sektörü, üretim aşamasında başarılı bir yol izlemiştir. Ancak dünya hazır giyim sektöründeki gelişmeler, kalite ve standartlaşmaya dayanan, moda etkileri taşıyan, özgün tasarımlar üreten ve bütün bunları bir marka kimliği altında toplayarak, uluslararası pazarda etkin bir rol üstlenememiştir. Türkiye güçlü bir üretim yapısına sahip ancak iyi bir stratejiye sahip olamadığı için global ticaretten daha fazla pay alamamaktadır. Bunun en önemli nedeni uluslararası pazarda yer alabilen markalarımızın olmamasıdır.

Bir ürünün tanınabilen fakat sözle söylenemeyen kısmı ise markanın sembolünü oluşturur. Sembolizm (simgebilim), olayların, nesnelerin ve kullanılan deyim ve sözcüklerin, daha çok dini, felsefi ve estetik açıdan yorumunu yapan bir sistemdir. Sembolizmin amacı, bu saydıklarımızı edebi veya somut yaklaşımlardan çok, duygu ve düşüncenin sembolik ve soyut ürünü gibi tanıtmak ve yansıtmaktır. (Ersoy, 2007:11). Markanın kimliği onun tamamen algılanmasıyla ilgilidir. Tüketicie yansıttığı pozitif yada negatif değerler markanın başarısını direkt etkiler. Markanın sembol ve logosu kimliğini içinde barındırmalıdır. Logo, markanın gözle görülebilen şekilli kısmıdır. Logo markanın tanınması ve hatırlanmasında görsel bir ipucudur. Marka işareti,

bir sembol, dizayn, renklendirme veya harfler olabilir. (Tek, 1999:352) Eğer logo açık bir anlama sahipse, kurumla daha kolay bağlantı kurulabilir. Pozitif imaj yaratan logolar kurumlar için önemlidir çünkü o imaj, logodan kuruma transfer edilmektedir.” (Hern&Ivarsen, 2004:84). Görsel algılara direk hitap eden logo tasarımı, kullanılan sembol ve yazı karakteri ile markanın kimliğini oluşturacak bileşenleri içerisinde barındırır. Örneğin Lacoste’un timsahı, gücü vurgularken Adidas’ın üç çizgiden oluşan dağ’ı hedefe ulaşmak isteyen sporcu temsil ederek marka kimliğini desteklemektedir. Logotype ise bir firma veya markanın ismini okuduğumuz amblem kullanılmadan sembolleştirilmiş halidir. Logonun yazılı kısmını oluşturur. Bu iki unsur birlikte veya tek başına da kullanılmaktadır. Logolarda, Serif ve Sans serif yazı tipleri kullanılır. Serif yazı tipleri tırnak, çentik ve pabuç gibi çıkıntılara sahiptir. Sans serif yazılarda bu ayrıntılar yoktur. Kitap, dergi gibi metinlerin yoğun kullanıldığı yüzeylerde genellikle Serif yazı tipi kullanılır. Tırnak benzeri çıkıntılar belli aralıklarla sıralanan harflerin kelime ve sözcük grupları olarak algılanmasında, yardımcı olur. Logoda kullanımında, zarif , otoriter ve ılımlı olarak algılanır. Serif yazı tipleri daha süslü ve gösterişlidir. Sans serif yazılar daha sade ve basittir bu nedenle algılanması daha kolaydır. Sans Serif yazı tipi, daha modern bir görünüme sahiptir ayrıca izleyici üzerinde güçlü ve samimi duygular uyandırır. (Özer, 2015:22).

Markanın bir renk veya bir renk grubunu kullanması, markanın tanınması konusunda önem taşır. Görsel algılara hitap eden logo ve semboller renklerle birleştiğinde daha güçlü bir etki yaratır. Renkler farklı anlamlar taşır. Renklerin kültürel çağrışımları göz önüne alınarak seçilmesi gerekir. Renk bilimi araştırmacıları her renge farklı bir değer yüklemektedirler. İşletmeler yaratmak istedikleri etkiye göre uygun renk seçimi yapmalıdır. Renklerin anlamı konusunda kesin bir tanım yapmak doğru değildir. Aşkı, tutkuyu, simgeleyen kırmızı renk içinde bulunduğu ortama göre yeniliği, dinamizmi de simgeleyebilir. Teknik olarak üç ana renk pigmenti bulunmaktadır: Kırmızı, sarı ve mavi. Renklerin birbirleriyle karışma oranına bağlı olarak çok sayıda renk elde edilebilmektedir. Renklerin temel var oluş sebebi ışıktır ve izleyen üzerinde çeşitli duygular uyandırmaktadır. Bazı renkler kişisel duygular uyandırırken bazıları genelleşebilir duygular yaratmaktadır (Becer, 1999: 57). Duygusal algılarımızı etkileyen, ruhsal ve fiziksel olarak güçlü etkilere sahip olan renkler kimi zaman mutlu, kimi zaman da hüzünlü olmamıza neden olur. Her kültürde insanlar, sıklıkla farkında olmaksızın, renklere duygusal olarak tepki verirler. Örneğin psikologlar ”sıcak” renklerin (kırmızı, sarı,ve turuncu) uyarırken ”soğuk” renklerin (mavi, çividi ve mor) yatıştırıp rahatlatıldığını saptamıştır Yorumlar kültürden kültüre değişse de renklerin sembol dili, onu insanın en önemli sembol sistemlerinden biri kılacak şekilde evrenseldir. (Wilkinson, 2009:280)Renkler, içerdikleri güçlü kuvvetler sayesinde, en önemli duygusal reklam araçları arasında yer alırlar. Fizyolojik etkileri, bünyelerindeki sembolik karakterler ve yaydıkları duygusal değerlerle artmaktadır (Kanat, 2001:114-115).

BULGULAR

Tüketici algısını yönlendirme ve marka farkındalığı sağlamada semboller önemli işlevlere sahiptirler. Bu bağlamda uluslararası moda sektöründe ve Türk moda sektöründe öne çıkan markaların, sembollerini ve markaya olan katkılarını değerlendirelim. Ancak şunu ifade edelim ki, logolar zaman içinde değişime uğramıştır. Çalışmada logoların değişime uğramayan temel özellikleri dikkate alınarak değerlendirilecektir. Çalışmada; görsel iletişim sistemini oluşturan temel elemanlar, kurum adı, semboller (Amblem, Logo, Logotype), temel harf karakterleri, renkler ve psikolojik çağrışımları analiz edilecektir.

Uluslararası Ürünlerinde Kullanılan Semboller Anlamları

Resim 1: Adidas Logosu

Adolf Dassler şirketine kendi adının ve soyadının ilk üç harfi olan “adi” ile “das”ın birleşimidir. Adidas logosu, adidas ayakkabılarında üç şeridi ilk kez kullanan, ve şirketi anında tanınır hale getiren şirket kurucusu Adi Dassler tarafından tasarlandı. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, genç ve çocuklardır. Ürün tipi, spor giyim ürünleri ve malzemeleridir. Logo üç çizgiyle sembolize edilmiştir. Karşılaşılabilecek zorlukları ve ulaşılabilecek hedefleri temsil etmek amacıyla dağ şeklinde yapılmış eğik üç çubuk sembolü kullanılır. Üç rakamı çoğu dinde kutsal sayıdır. Bu üç farklı çizginin üçgen şeklinde aşağıdan yukarıya büyüterek çıkmasıyla dağ sembolize edilmiştir. Dağlar öteden beri kutsal kitaplardaki vahiyler, peygamberler, tanrılar ve kahramanlarla ilişkili görülmüştür. Zirveyi fethetmek olağan üstü bir başarıdır ve tepeden bir bakış taze bir görüş açısı sunar. (Wilkinson, 2009:29). Logotype küçük harflerle markanın adı olan “adidas” kalın ve tek renk olarak yazılmıştır. Açık, sade, emin ve güçlü gibi anlamları barındırır. Logotayp Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. modern bir yazı tipidir ve güçlü ve samimi duygular uyandırır. Gerek yazının karakteri gerek harflerin şeklinde dairesel hatlar içermektedir. Yuvarlak ve oval formlar estetik olarak daha yumuşak etkiler uyandırır. Başı ve sonunun olmayışıyla daire tamamlanmış lığın, ebediyet ve kusursuzluğun evrensel bir simgesidir. (Wilkinson, 2009:284). Gezegenlerin formlarının yuvarlak olması bu duyguları pekiştirir. Logoda siyah renk kullanılmıştır. Gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği temsil eden siyah, renklerin karışımıdır.

Resim 2: Lacoste Logosu

Marka kurucusu timsah lakabıyla tanınan Fransız asıllı René Lacoste'dur. Marka ismini kurucusunun soyadından almıştır. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, gençlerdir. Ürün tipi, spor giyim ürünleri ve malzemeleridir. Markanın logotaypında modern bir yazı tipi olan Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Güçlü ve samimiyet duygusu taşıyan bu yazı tipi büyük harf ve siyah renktir. Tüm renklerin karışımından elde edilen siyah, gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği kısaca yapısal kuvveti sembolize eder. Logoda yeşil renkte ağzını açarak avını bekleyen bir timsah amblemi bulunmaktadır. René Lacoste'u tanımlayan ve tenis tişörtünün göğsüne işlenmiş olan timsah logosu, ilk önce, Lacoste'un korttayken blazer ceketin üst cebinde görüldü. Logoyu, Lacoste'un, Amerikan basınında agresifliği ve dirençliliğiyle ön plana çıkarılan oyun tarzına atfen arkadaşı Robert George işlemiştir. (Fogg,2014:255). Beyaz T-shirt üzerine yerleştirilen timsah armalı bu markanın, tekstil üzerinde görünmesinin ilk örneğidir. Timsah; çokça korkulan ve saygı duyulan, gündeğümü ve bereketli suların sembolü olduğu ve yaşam ile ölüm arasındaki eşğin bekçisi sayıldığı eski Mısır da tanrı Sebek olarak tapılırdı. Amerikan yerlileri için bir totem hayvanı olan bu timsah ana sevgisi(çoğu sürüngenin aksine yuvasını korur) gizlilik, saldırganlık hayatta kalma ve uyum yeteneğini temsil eder. (Wilkinson, 2009:64).

Resim 3: Nike Logosu

Spor ayakkabı üretimi ile 1964 yılında Bill Bowerman, Philip Knight tarafından kurulmuştur. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, genç ve çocuklardır. Ürün tipi, spor giyim ürünleri ve malzemeleridir. Phil Knight Zafer Tanrıçası Nike'in ismini özellikle seçmiştir. Dünyanın önde gelen spor ürünleri üreticisi 'Nike'nin ismi, Yunan mitolojisinden zafer tanrıçası 'Nikea' dan almıştır. Nike Yunanca telaffuzu ile Nee-key kelime anlamıyla zafer demektir. Yunan mitolojisinde adı geçen Nike savaşta üstünlük ve zafer simgesiydi tek başına resmedildiğinde zaferin gelip geçici doğasını temsil eden kanatları vardır. (Wilkinson, 2009:140). Nike'in Swoosh denen ünlü sembolü, kanatlarından birinin stilize versiyonudur. Carolyn Davidson adlı bir üniversite öğrencisi tarafından 1971 yılında çizilmiştir. Swoosh simgesi, orijinal olan Siyah renk yapısal kuvveti sembolize eder. Logotaypında kalın ve büyük harfler kullanılmış. Güçlü ve samimi duygusu vurgulanmak istenmiştir. Marka kişiliği: heyecanlı kışkırtıcı, canlı, soğukkanlı, yenilikçi, saldırgan, sağlık ve fitness içinde, mükemmelliği kovalamaktadır. (Borça, 2003:98). Nike Spor ürünleri yapan bir firma için başarılı bir sembol çalışmasıdır. Yalnızca tasarım değil düşünce ve çıkış noktası da bu sembolün markalaşmasında etkili olmuştur. Kazanmak ve kaybetmek arasındaki ince çizgide Nike zaferi ve gücü temsil eden logosuyla kullanıcının algılarına yön vermektedir.

Resim 4: Puma Logosu

1924 yılında adidas'ın kurucusu olan Adi Dassler'in abisi Rudolf Dassler tarafından kurulmuştur. İki Alman kardeşin bir araya gelerek kurduğu bu ortaklık beraberinde dünyaca ünlü iki markanın doğuşunu sağlamıştır. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, genç ve çocuklardır. Ürün tipi, spor giyim ürünleri ve malzemeleridir. Her ne kadar ilk başta ortaklaşa yürütülen bir iş olsa da sonraki dönemde kardeşler yollarını ayırmaya karar vermişlerdir. Spor markası olan Puma logosunda ve ambalajında kırmızı rengi kullanmaktadır. Marka sahip olduğu gücü, dinamikliği ve adrenali kırmızı renk ile hedef kitleye iletmektedir. Kırmızı tarih öncesi çağlarda ateşin mitolojisine ve hayata bağlı bir renk olarak tanınıyordu. (Ersoy, 2007:449). Sıcak renklerin en sıcak olan kırmızı en canlandırıcı ama bir yandan da en çok anlamlı renktir. Aşk ve tutkunun olduğu kadar saldırganlık ve savaşın; iyi talih kadar tehlikenin; bereketin ama cehennem ateşinin de rengidir. (Wilkinson, 2009:280). Gücü ve çevikliği temsil eden puma figürünün kırmızı zeminde kullanılmasıyla sporun ruhuna uygun doğru renk seçimini gerçekleştirmiş olmaktadır. Büyük ve kalın harflerle sans serif yazı karakteri kullanılmıştır. Samimiyet ve güç vurgusu yapılmak istenmiştir. Logotaypta beyaz renkle kullanılmıştır. Çoğu kültürde beyaz saflık masumiyet ve kutsallık sembolüdür. (Wilkinson, 2009:283). Markanın sembolünde avına sıçrayan atlayan bir dağ aslanıdır. Puma (Puma concolor), Dağ aslanı, Kuzey ve Güney Amerika'da yaşayan, kedigiller (Felidae) familyasından yırtıcı bir hayvan türüdür. Batıda hayvanlar kralı olarak bilinen aslanın bu rolünü Doğu'da kaplan, Amerika kıtasındaysa jaguar almıştır. Bütün büyük kediler vahşi avcılardır, bu nedenle korkulur ve sayılırlar. Çinde cesaret timsali olarak görülen kaplanlar hız, güç ve güzelliği temsil ederler. (Wilkinson,

2009:57). Kullanılan sembol ve yazı karakteri gücü temsil ederek kullanıcısına da gücü vaat etmektedir.

Resim 5: Polo Logosu

1967 yılında Ralph Lauren tarafından kurulmuştur. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, genç ve çocuklardır. Ürün tipi, spor giyim ürünleri ve malzemeleridir. Markanın sembolü at üzerinde sopayı havaya kaldırmış bir erkek figürü resmedilmiştir. Altında da büyük puntolarla yazılmış polo yazısı yer almıştır. Bu yazının altında ise daha küçük karakterde yine büyük harflerle kurucu “Ralph Lauren” ismi yer almaktadır. Logotayp serif yazı tipi kullanılmıştır. Zarif otoriter ve ılımlı olarak algılanır.(Özer,2007:22). Polo, at üzerinde oynanan bir spordur. Ucu tokmaklı sopalarla, çim üzerindeki bir topa vurularak oynanır. Tasarımcı’nın dönemin ünlü polo oyuncusu Porfirio Rubirosa’dan esinlenerek koyduğu ‘polo’ ismi markayı simgelemektedir. Bir asalet, hız ve güzellik simgesi olan at, klasik dönem binicilik heykellerinde olduğu gibi yaygın bir biçimde fetih gücüyle ilişkilendirilmiştir. (Wilkinson, 2009:54). Logoda siyah renk kullanılmıştır. Tüm renklerin karışımından elde edilen siyah, yapısal kuvveti işaret etmektedir. Aynı zamanda Siyah Al & Laura Ries’in Marka yaratmanın 22 kuralı kitabında yer aldığı gibi Lüksün rengidir. Marka lüksü ve sporcu ruhunu kullanıcısına vaat etmektedir.

Resim 6: Chanel Logosu

Moda tasarımcısı Gabrielle Bonheur ‘Coco’ Chanel 1883-1971, özgürleşmiş modern kadınlar için giysi tasarlıyordu. Marka kurucusu Gabrielle Chanel 1910’da Paris’te ilk şapka ve aksesuar dükkânını açtı. Kısa süre modaya da geçerek Fransız moda dünyasında bir ilk olarak jarseyi kullanmaya başladı. 1980 lerde lüks doğru markayı taşımakla tanımlanıyordu. Yıllar ilerledikçe lüks mallar piyasasında , belirgin logolu ürünlerle markalaşma ortaya çıktı. Lagerfeld Coco chanel iç içe geçmiş ‘C’ harfini büyüterek çantanın ön kısmına taşıyarak dönemin en çok arzulanan. En kolay tanınan ve en fazla taklit edilen statü sembolünü yaratmıştı. (Fogg,2014:451). Kurucusunun soyadının baş harfiyle tasarlanan logo ‘C’ harfinin iç içe geçmesiyle tasarlanmıştır. Sembolleşen logo’nun altında Gabrielle Chanelin sadece soyadı kullanılmıştır. Logotayp’ında modern bir yazı tipi olan Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Logoda siyah renk kullanılmıştır. Tüm renklerin karışımından elde edilen siyah, cesareti, sadeliği temsil eder. Logoda tek renk ilkesi dikkate alınmıştır.

Resim 7: Levi's Logosu

Markanın kurucusu Alman göçmeni Levi Strauss 1873 yılında San Francisco Blue Jeans üretimine başlar. Marka ismini kurucusunun adından almıştır. Markanın sembolü 1967de Walter Landor&Associates tarafından tasarlanmıştır. (http://www.levi.com/TR/tr_TR/about/history-heritage). Blue Jeans ta kullanılan dikişli cep modelini çağrıştıran çizgileri kırmızı renkte logo'nun genel çerçevesinde kullanmıştır. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, genç ve çocuklardır. Marka üretime denim kumaştan dayanıklı pantolon üretimiyle sektörün ilkleri arasında yer alır. Marka görsel tasarımında sembol kullanmamıştır. Kurucusunun adını taşıyan markanın Logotype büyük harf ve beyaz renktedir. Logotayp sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Levi ismi tırnakla 's' (Levi'nin) eki ile ayrılmıştır. Zarif otoriter ve ılımlı olarak algılanır. Logoda kırmızı renk kullanılmıştır. En dinamik ve en kuvvetli renk kırmızıdır. Bu renk canlılık, girişkenlik, dışa dönüklük, irade, güç, cinsel güç, kızgınlık, hırs ve olumluluk anlamına gelir. Kırmızı sevenler çoğunlukla neşeli ve hareketlidirler. Kırmızı, sevgi ve nefret duygusunu birlikte içerir. Bu renk insan üzerinde canlandırıcı, heyecan verici ve kışkırtıcı bir etki bırakır. Enerji ve heyecan verdiği için kırmızı; ülke bayraklarının yüzde 45' inde hâkim renktir (Çağan, 2005: 50). Sıcak renklerin en sıcak olan kırmızı en canlandırıcı ama bir yandan da en çok anlamlı renktir. Aşk ve tutkunun olduğu kadar saldırganlık ve savaşın; iyi talih kadar tehlikenin; bereketin ama cehennem ateşinin de rengidir. (Wilkinson, 2009:280) Logotayp beyaz renk çalışılmıştır. Çoğu kültürde beyaz saflık masumiyet ve kutsallık sembolüdür. (Wilkinson, 2009:283). Sans serif yazı tipi kullanılan logotaypı modern ve kararlı bir çağrışım işaret eder.

Türk Moda Ürünlerinde Kullanılan Semboller Ve Anlamları

Resim 8: Mavi Jeansın Logosu

Marka kurucusu Sait Akarlılar Türkiyede 1991 yılında Mavi Jeans ismi ile üretim yapmaya başlamıştır. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, gençlerdir. Ürün tipi, spor giyim ürünleri ve malzemeleridir. Mavi Jeans ismini, İngilizce "Blue Jeans" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak almıştır. Markanın ismi ürünün yapısal özelliğini vurgulayarak tüketici algısına doğrudan hitap etmektedir. Logoda kullanılan yazı küçük harflerle kalın ve tek renktir. Küçük harfler mütevaziliği, cesareti ve samimiyeti simgeler. Logotayp Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Modern bir yazı tipidir ve güçlü ve samimi duygular uyandırır. Zarif otoriter ve ılımlı olarak algılanır. (Özer, 2007:22) Bu da güçlü ve sade bir izlenim taşır. Kullanılan köşeli hatlar ise kararlılığı ifade eder. Logoda mavi renk kullanılmıştır. Mavi renk, denim kumaşın rengini ve marka isminin görsel karşılığını ifade ederek birbirini desteklemektedir. Ana renkler arasında yer alan mavi, soğuk renk olarak bilinir. Gökyüzü, deniz ve suyun rengidir. Göğün rengi olarak mavi boşluk sonsuzluk ve tanrısallığın sembolüdür. (Wilkinson, 2009:281) Marka sembol kullanmamıştır.

VAKKO

Resim 9: Vakko Logosu

Marka kurucusu Vitali Hakko'dur. Vakko'nun temelleri, 1934 senesinde Vitali Hakko'nun Şapka Devrimi sonrası yerli üretime teşvik programları neticesinde Beyoğlu'nda kurduğu Şen Şapka firması ile atılmıştır. Şen Şapka, 1938 senesinde isim değiştirerek Vakko'ya dönüştükten sonra, ürün yelpazesine hammaddesi Türkiye'den tedarik ettiği eşarpları katmıştır. Üretmeye başladığı

eşarplarında çoğunlukla Türk motiflerine yer veren Vakko, eşarp alanında günümüzde de önemli bir isim olmayı devam ettirmektedir. (Farajova,2015:8) Kardeşi Albert'in A'sı ve Vitaly'nin V'sinin yer aldığı markayı yani Vakko yu kurar. Markanın logosunda iç içe geçmiş Vakko nun 'V' harfi tasarlanmıştır. 'V' harfinin bir ucu daire şeklinde birbirini sarmıştır. İç içe tasarlanan "V" harfi güç ve bağlılığı, dairesel hatlarla da dünyayı saran küresel güç hissini uyandırmaktadır. Altında da büyük puntolarla yazılmış Vakko yazısı yer almıştır. Logotayp serif yazı tipi kullanılarak zerafet vurgusu yapılmıştır. Logoda ve yazıda ince ve kalın hatlar birlikte kullanılmıştır. Zarif ama güçlü vurgusu yapmaktadır. Logoda ve logotayp beyaz üzerine siyah renk kullanılmıştır. Tüm renklerin karışımından elde edilen siyah, yapısal kuvveti işaret etmektedir. Bütün renklerin başlangıcı ve tohumudur. Güneşin tüm ışıklarını varlığına geçirir. Renkler gaminin bir ucunda, renklerin en sıcak olan beyaz, diğer ucunda ise en soğuk olan siyah bulunmaktadır. (Ersoy, 2007:457). Siyah aynı zamanda resmiyetin de rengidir. Marka sembol kullanmamıştır.

Resim 10: Kiğılı Logosu

Marka kurucusu Abdullah Kiğılı Bingöl ilinin Kiğı ilçesinde pantolon ve gömlek üretimi ile işe başlamıştır. Markanı hedef kitlesi erkek giyim ve aksesuarları üzerinedir. Marka adını kurucusunun soyadından almaktadır. Logoda sembol kullanılmamıştır. Logo tasarımında 'ğ' küçük harf ama diğer harflerden büyük olarak tasarlanmıştır. Zor teleffuz edilen 'ğ' harfi vurgulanmıştır. Telaffuzu zor olan markanın adı marka ismi seçim kriterlerine uymamaktadır. Logonu altında düz yatık çizgi kullanılmıştır. Yatık çizgi bulunduğu düzende statik bir etki yaratır, sükunet, sessizlik, istitahat, iç huzur ve rahatlık... gibi genel anlamda durgunluğu yansıtır. (Ersoy, 2007:82). Kullanılan düz yatık çizgi erkek giyiminde klasik yaklaşımı ifade etmektedir. Logotayp Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Modern bir yazı tipidir ve güçlü ve samimi duygular uyandırır. 'ğ' harfi dairesel hatlar içermektedir. Yuvarlak ve oval formlar estetik olarak daha yumuşak etkiler uyandırır. Başı ve sonunun olmayışıyla daire tamamlanmış lığın, ebediyet ve kusursuzluğun evrensel bir simgesidir. (Wilkinson, 2009:284). Gezegenlerin formlarının yuvarlak olması bu duyguları pekiştirir. Logoda siyah renk kullanılmıştır. Gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği temsil eden siyah, renklerin karışımıdır. Markanın logotaypı kalın yazılmıştır. Logoda beyaz zemin üzerine siyah renk kullanılmıştır. Siyah ciddiyeti ve gücü yansıtmaktadır. Marka sembol kullanmamıştır.

Resim 11: Beymen Logosu

Marka kurucusu Osman Boyner 1971 yılında hazır giyim sektörüne erkek giyimi ile başlamıştır. Marka adını Türkçe 'bey' kelimesi ile İngilizce 'men' kelimesinin birleşiminden almıştır. Türkçede 'bey' beyefendi, centilmen, soylu, kibar adam gibi kelimelerle karşılık bulmaktadır. İngilizce de 'men' kelimesi adam, insan anlamına gelmektedir. Hedef kitlesi ve taşıdığı anlam, kolay telaffuz edilebilirliği ile profesyonel düşünülmüş bir isim seçimi yapılmıştır. Logo da isminin baş harfi küçük harf ile daire şekli verilerek tasarlanmıştır. Küresellik vurgusu verilmek istenmiştir. Logotayp ta büyük harf ile serif yazı tipi kullanılarak zerafet ve güç vurgusu yapılmıştır. Siyah ve beyaz renk

kullanılmıştır. Siyah, gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği temsil eden siyah, renklerin karışımıdır. Beyaz, siyahın tam karşıtı olarak renk gamının diğer ucunda yerini almaktadır. O tıpkı siyah gibi salt bir renk olup, matlıktan parlak bir tona giden iki varyasyona sahiptir. (Ersoy, 2007:445). Marka sembol kullanmamıştır.

Resim 12: Sarar Logosu

Marka kurucusu Abdurrahman Sarar 1939 yılında hazır giyim sektörüne Eskişehir de terzi dükkânında erkek giyimi ile başlamıştır. Marka ismini kurucusunun soyadından almıştır. Sarar kelimesi sizi sarıp sarmalar gibi bir anlam çağrıştırmaktadır. Logotayp Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Modern bir yazı tipidir ve güçlü ve samimi duygular uyandırır. Siyah zemin üzerine beyaz büyük harfler kullanılmıştır. Tüm renklerin karışımından elde edilen siyah, cesareti, sadeliği temsil eder. Logotayp ta sadelik ve ciddiyet vurgusu yapılmaktadır. Marka sembol kullanmamıştır.

Resim 13: Damat Logosu

Marka kurucusu Halidun Orakçioğlu ve Süleyman Nazif Orakçioğlu tarafından kurulmuştur. Hedef kitlesi erkek giyimidir. Marka ismini aile büyükleri tarafından söylenen gelinin eşi anlamı taşıyan 'Damat' kelimesinden almaktadır. Güvey, kızın kocasıdır. Damatlık, evlilik dolayısıyla meydana gelen, başka bir deyişle hısımlık (sıhriyet)'tan kaynaklanan bir akrabalıktır. Evlenen kız veya kadının kocası, o kız veya kadının ebeveyninin damadı olur. (<https://www.turkcesozlukler.com/damat-nedir-ne-demek>) Logoda Damadın 'D' si kullanılmıştır. D harfi tırnakla 's' (Damad'ın) eki ile ayrılmıştır. Damatlara layık vurgusu yapılmak istenmiştir. Logonu altında düz yatık çizgi kullanılmıştır. Yatık çizgi bulunduğu düzende statik bir etki yaratır, sükunet, sessizlik, istitahat, iç huzur ve rahatlık... gibi genel anlamda durgunluğu yansıtır. (Ersoy, 2007:82). En alta da Markanın ismi küçük harflerle yazılmıştır. Harflerdeki dairesel şekiller vurgulanarak everensellik etkisi yaratılmak istenmiştir. Logoda siyah ve beyaz renk kullanılmıştır. Siyah gücün ve ciddiyetin rengidir. Beyazda temiz bir başlangıç olarak vurgulanmıştır. Beyaz, insan ruhu üzerinde mutlak bir sessizlik şeklinde etki yapmaktadır. Ancak bu sessizlik ölüm değildir, aksine canlı olanaklar yaratır. Bu bakımdan beyaz, gençlik neşesiyle dopdolu bir hiç, başka bir deyişle bütün doğumlardan ve bütün başlangıçlardan önce oluşan bir hiçliktir. (Ersoy, 2007:446). Marka sembol kullanmamıştır.

Resim 14: Koton Logosu

Marka 1988 yılında Yılmaz Yılmaz ve Gülden Yılmaz çifti tarafından kurulmuştur. Markanın hedef kitlesi, kadın, erkek, genç ve çocuklardır. Marka ismini kumaşın hammaddesi olan pamuktan almıştır. Fransızca 'coton' olan kelimenin ilk harfi 'c' Türkçede 'k' yazılış şekliyle kullanılmıştır. İsimde geç 'O' harfi dört dairenin birleşiminden oluşturulmuştur. Tekstilin hammaddesi olan

pamuk hissi verilmek istenmiştir. Tarih öncesi çağlarda dört sayısı daima sağlamlık ve duyarlılık gösteren bir sembol olarak kullanılmıştır. Dört elle sarılmak deyiminde, fazlaştırılmış bir gücün yardımıyla yapılan bir girişimde (irade sağlamlılığı ve kararlılığın varlığı) vurgulamak istenir. (Ersoy, 2007:469-470). Daire ise, başı ve sonunun olmayışıyla daire tamamlanmış lığın, ebediyet ve kusursuzluğun evrensel bir simgesidir. (Wilkinson, 2009:284). Logotayp Sans serif yazı tipi kullanılarak güçlü ve samimi duygular uyandırmak istemiştir. Logo ve logotaypta siyah renk kullanılmıştır. Gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği çağrıştırmaktadır. Sembol kullanılmamıştır.

SONUÇ

1965’de terzilerin simgelerini giysilerde kullanması ile başlayan marka olgusu, günümüzde stratejik bir önem kazanmıştır. Markanın görsel yüzünü taşıyan semboller, kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren, nasıl algılandığı, kullanım biçimleri ve özellikleriyle marka kimliğini oluşturan unsurlar arasında önemli bir yere sahiptir. Çalışmada uluslararası moda sektörünün de yer edinmiş yedi marka ile Türk moda sektöründe öne çıkan yedi markanın logo ve semboller incelenmiştir. Çalışmada toplam on dört marka incelenmiştir.

Uluslararası moda pazarında yer alan markalar incelendiğinde;

Çalışmada yer alan beş markanın ismi, Adidas, Lacoste, Levi’s, Chanel kurucusunun adı veya soyadından almıştır. Çalışmadaki üç marka ismi Nike, Puma, Polo (Zafer Tanrısı, Dağ Aslanı, Polo oyuncusu) temsil ettiği sembolle ismi aynı çizgide buluşturulmuştur. Kullanılan semboller ve anlamları marka ismini işaret ederek güçlü bir kimlik etkisi oluşturmaktadır.

Çalışmadaki beş marka Adidas, Lacoste, Nike, Puma, Polo, sembol kullanmıştır. Levi’s ve Chanel logo ve logotayp olarak çalışılmıştır.

Logotayp da Serif ve Sans serif yazı tipleri kullanılır. Çalışmada, Adidas, Lacoste, Levi’s, Nike, Puma, ve Chanel markalarında Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Modern bir yazı tipidir ve güçlü samimi duygular uyandırır. Polo markasında ise Serif yazı tipi kullanılmıştır. Zarif otoriter ve ılımlı olan bu stil marka’nın kimlik oluşumunda katkı sağlar.

Logotayp da büyük ve küçük harf yazı tipleri kullanılır. Çalışmada, Lacoste, Levi’s, Nike, Puma, Chanel markasında büyük harf kullanılarak güçlülük vurgusu yapılmıştır. Çalışmada Adidas’ın logotaypında küçük harf ama kalın yazım kullanılmıştır. Bu da sade ve ılımlı ama bir o kadarda güçlü etkisi yaratmaktadır.

Çalışmada kalın ve ince yazım teknikleri kullanılmıştır. Çalışmada, Lacoste, Levi’s, Nike, Puma, Adidas, Chanel kalın (bold) yazım tekniği kullanılmıştır. Güç vurgusu yapılmıştır.

Levi’s, markası logotayp olarak çalışılmıştır. Lacoste, Nike, Puma, Adidas, Polo, Chanel örneklerinde ise logotayp sembol ve logo ile birlikte kullanılarak görsel algı iki yönüyle marka kimliğini desteklemiştir. Bir amblem, logo bütünün içerisinde yer alabilir ya da logotype’tan ayrı bir şekilde firmanın sembolü olarak kullanılabilir. Kullanılan semboldeki mesaj ve logotayp yazım karakterinde ki mesaj ile birlikte daha güçlü bir yaklaşım sunmaktadır.

Gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği temsil eden siyah renk, Nike, Lacoste, Adidas, Chanel Polo örneklerinde kullanılmıştır. Siyah konsantrasyonu artıran özelliği ile de bilinir. Logo tasarlanırken dikkat edilmesi gereken fazla renk kullanılmaması ilkesine uyulduğu belirlenmiştir. Puma ve Levi’s örneklerinde kırmızı renk kullanılmıştır. Marka sahip olduğu gücü, dinamikliği ve adrenali kırmızı renk ile hedef kitleye iletmektedir. Görsel sembolün tek başına bir üst kimlik kazandırma özelliği. Adidas, Nike, Lacoste ve Polo da baskın olmuştur.

Türk moda ürünlerinde yer alan markalar incelendiğinde;

Çalışmada yer alan üç marka ismi Vakko, Kiğılı, Sarar kurucusunun adı veya soyadından almıştır. Bu markaların ürün kategorisin de ilk olması markanın tanınırlığına katkı sağlamıştır. Günümüzde ise sektörün rekabet yapısı küresel düşünce stratejisi isim bulmayı zorlaştırmaktadır.

Çalışmadaki üç marka da Damat, Beymen, Vakko, logo tasarlanmıştır. Diğer dört markada ise (Koton, Kiğılı Sarar, Mavi) Logotayp olarak çalışılmıştır.

Logotayp da Serif ve Sans serif yazı tipleri kullanılır. Çalışmada, Mavi, Kiğılı, Sarar, Koton da Sans serif yazı tipi kullanılmıştır. Modern bir yazı tipidir ve güçlü samimi duygular uyandırır. Vakko, Beymen, Damat markasında ise serif yazı tipi kullanılmıştır. Zarif otoriter ve ılımlı olan bu sitil marka nın kimlik oluşumunda katkı sağlar. Ancak tek başına yeterli değildir.

Logotayp da Büyük ve Küçük harf yazı tipleri kullanılır. Çalışmada, Sarar, Beymen, Vakko markasında büyük harf kullanılarak güçlülük vurgusu yapılmıştır. Çalışmada Damat ve Mavi markasında küçük harf yazımı kullanılmıştır. Bu da sade ve ılımlı bir yaklaşım sunmaktadır. Kiğılı ve Koton ise hem büyük hem de küçük harf kullanılmıştır. Alçak gönüllü ama güçlü vurgusu yapılmak istenmiştir.

Çalışmada kalın ve ince yazım teknikleri kullanılmıştır. Çalışmada, Koton, Sarar, Kiğılı, Mavi kalın (bold) yazım tekniği kullanılmıştır. Güç vurgusu yapılmıştır. Beymen ve Vakko nun logotayı büyük harf ama ince yazılarak güçlü ve zarif algısı oluşturulmak istenmiştir. Damat ise hem küçük harf hem de ince yazım kullanarak zarafet vurgusu yapmak istemiştir.

İncelenen Türk markalarında sembol kullanılmamıştır.

Gücü, cesareti, otoriteyi, resmiyeti, gizliliği, sadeliği temsil eden siyah renk, Koton, Sarar, Kiğılı, Damat, Beymen, Vakko örneklerinde kullanılmıştır. Mavi jeans örneğinde ise marka ismini mavi renkten almaktadır. Denim kumaşın piyasaya ilk giren ve klasikleşmiş rengidir. Ürünün yapısı ismi ve rengi aynı çizgide buluşturularak başarılı bir seçim yapılmıştır.

Sonuç olarak; incelemedeki beş uluslararası markada Adidas, Lacoste, Nike, Puma, Polo sembol kullanılarak isim ve sembolün birlikte oluşturduğu güçten yararlanılmıştır. İncelenen Türk markalarında sembol kullanılmamıştır. Görsel algılar tek yönlü bırakılarak sembolün güçlü etkisinden yararlanılamamıştır.

İncelemedeki dört uluslararası markada Adidas, Nike, Chanel, Polo Siyah ve beyaz renk kullanılmıştır. Bu dört marka logo, logotayp ve sembol unsurlarıyla belirgin farklılıklar taşımaktadır.

Siyah ve beyaz rengin kullanımı incelenen Türk markalarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Siyah konsantrasyon'u artıran özelliği ile de bilinir. Logo tasarlanırken dikkat edilmesi gereken fazla renk kullanılmaması ilkesine uyulduğu belirlenmiştir. Ancak kullanılan logo ve logotayplar birbirine çok benzemektedir. Ayırt edici özelliğinden uzaklaşmıştır.

Türkiye güçlü bir üretim yapısına sahip olmasına rağmen, güçlü bir marka stratejisine sahip değildir. Bu sebeple global ticaretten daha fazla pay alamamaktadır. Bunun en önemli nedeni dünyaca ünlü markalarımızın olmamasıdır. Uluslar arası sektörde yer alan markalarımızın olabilmesi için, marka oluşturma stratejileri geliştirilmeli her adım da dikkatli bir yol haritası izlenmelidir. Türk moda ürünleri markalarıyla katma değeri yüksek mal üreterek uluslararası sektörde söz sahibi olacaktır.

KAYNAKÇA

Becer, E. (1999). İletişim ve Grafik Tasarım, Ankara: Dost Yayınevi.

Borça, G.(2003) Bu Topraklardan Dünya Markası çıkar mı?. İstanbul: Kapital Medya A.Ş.

Cemalcılar. İ.(1999) Pazarlama Yönetimi. Eskişehir: Anadolu üniversitesi İşletme Fakültesi.

Çağın, M. (2005). Sizin Renkleriniz. İstanbul: Birharf Yayınları.

Ersoy, N. (2007). Semboller ve Yorumlar. İstanbul: Dönence Basım Ve Yayın.

Farajova, T. (2015).<https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents> (29.03.2018).

Fogg, M.(2014). Modanın Tüm Öyküsü. İstanbul:Hayalperest Yayınevi, ss:223-451

Hern, L. E., Iversen, N. M. (2004). How to Develop a Destination Brand Logo: A

Kanat, A. (2001). Renk ve Duyu Psikolojisi. İzmir: İlyas Matbaası, ss:114-115

Kırım, A. (1998) Dünya markası olabiliyor musunuz?. Çağın Tekstil Dergisi, Sayı 63, Nisan, ss.36.

Mccarthy, E.J.(1981). Basic Marketing. Seventh Edition. Homewood Illinois. Richard D. Irwin, Inc.

Özer, A.(2015) Logo Tasarımında Marka Algısı. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarımı Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, ss.64.

Tek Ö. B.(1999) Pazarlama İlkeleri. İstanbul: Beta Basım.

Wilkinson K. (2009) Kökenleri ve anlamlarıyla Semboller & İşaretler binlerce yıllık görsel bir yolculuk. İstanbul: Alfa Yayınları, ss. 29-316

Zengingönül, N. Ve İçbilen G. (1995) Çağdaş Moda Akımları. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, ss. 5-6

(<https://www.turkcesozlukler.com/damat-nedir-ne-demek>) 02.08.2018

(http://www.levi.com/TR/tr_TR/about/history-heritage). 10.07.2018

TÜRK KÜLTÜRÜNDE YER ALAN KUTNU KUMAŞ VE LALE MOTİFİYLE GİYSİ TASARIM ÇALIŞMASI

Fatma Seçil Karayel

Dumlupınar Üniversitesi / Gediz Meslek Yüksekokulu

ÖZ

Köklü bir geçmişin ürünü olan ve çok zengin bir geçmişe sahip olan el sanatları kültürümüzün en değerli belgelerindendir. Kültür, toplumları birbirinden ayırt eden unsurlar içerir. Bu unsurların içerisinde yer alan giyim, bize ait olduğu toplumla ilgili pek çok bilgi vermektedir. Geleneksel Türk sanatları içerisinde yer alan dokuma, desen ve motiflerimizde ki çeşitlilik kültürel zenginliğimizin bir göstergesidir. Tasarımcıya ilham veren kumaş ve motifler arasında el dokuma sanatlarından olan kutnu-alaca ve meydaniye, kendine has renkleri, dokunuşu ve desenleri ile günümüz ev ve giyim eşyalarında kullanılmaktadır. Zarafetin, inceliğin ve masumiyetin sembolü olan lale ise kumaş ve elbiseler ile daha pek çok sanat eserinde zarif bir motif olarak kullanılmıştır. Moda dünyasında farklı tasarımlara duyulan ihtiyaç tasarımcıları yeni arayışlara zorlamaktadır. Tasarımcı inandırıcı bir hikâye anlatmak için düşüncelerinin içerisine kültür ve sanatı eklediğinde özgün tasarımlara ulaşabilir. Çalışmada kaynak tarama yöntemi kullanılarak, tasarım süreci izlenecektir. Geleneksel dokumalarımız arası da yer alan kutnu kumaş ile bir devre adını veren lale motifi sentezlenerek giysi tasarım çalışması yapılacak böylelikle kültürel değerlerimizin ileriki kuşaklara aktarımı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kutnu, Moda, Tasarım

A CLOTHING DESIGN STUDY WITH TULIP MOTIFS AND KUTNU WHICH IS AMONG OUR TRADITIONAL TEXTILES

ABSTRACT

The handicrafts, which are a product of a long history and have a rich history, are the most valuable documents of our culture. Culture includes elements that differentiate societies from each other. The clothing in these elements gives a lot of information about the society to which it belongs. The diversity in our weaving, patterns and motifs within traditional Turkish arts is a sign of our cultural richness. Kutnu, alaca and kutasi (meydaniye) which are among the fabrics and motifs that inspire the designer are used in today's home and clothing goods with their unique colors, touches and patterns. The tulip, a symbol of grace, elegance and innocence, has been used as an elegant motif in fabrics and dresses and many other works of art. The need for different designs in the fashion world is pushing designers to new quests. A designer can reach authentic designs when he adds culture and art into his thoughts to tell a convincing story. In the study, design process will be monitored by using source scanning method. A clothing design work will be done by synthesizing our traditional kutnu fabric with the tulip motif which gave its name to a period; and thus, our cultural values will be transferred to future generations.

Keywords: Kutnu, Fashion, Design

GİRİŞ

Hazır giyim ürünlerinin temel belirleyicisi modadır. Modada ki rekabet sanayileşme ile birlikte tüketicinin beğenilerini ve beklentileri de değiştirmiştir. Artan rekabet koşulları tasarımcıları farklı arayışlara zorlamaktadır. Tasarımcı inandırıcı bir hikâye anlatmak için düşüncelerinin içerisine kültürel faktörlere de yer verdiğinde daha özgün tasarımlara ulaşabilir. Kültür, toplumları birbirinden ayırt eden unsurlar içerir. Bu unsurların içerisinde yer alan giyim, bize ait olduğu toplumla ilgili pek çok bilgi vermektedir. Giysiler bir dönemin, bir ülkenin, bir topluluğun veya bir kişinin özelliklerini gösteren ürünlerdir. Gelmiş geçmiş uygarlıklar arasında,

süsleme sanatları en olgun ve seçkin seviyeye ulaşmış milletlerden biri Türklerdir. Anadolu giysileri, malzemesi, biçimi ve bezemesiyle kültürümüzün zengin kaynaklarından biridir.

Kültürümüzü yansıtan geleneksel el sanatlarımız içerisinde yer alan dokumacılık, teknolojik gelişmeler karşısında tutunamamış ve el tezgâhları yerini çoğunlukla motorlu dokuma tezgâhlarına bırakmıştır. Modanın hızlı değişimi ile birlikte dokumaların çeşitliliği de artmış ve geleneksel dokumalar değerlerini koruyamayıp kilitli sandıklarda kalmaya mahkûm olmuşlardır. Kutnu Türkiye'de Gaziantep yöresine ait, ünlü ustalar tarafından el tezgâhlarında dokuması yapılan ve ipek ile pamuktan oluşan çok özel bir kumaştır. Farklı renk harmanlarından oluşan parlak bir yüzeye sahiptir. Kutnu kumaşının tarihi 16. yüzyıla dayanmaktadır. O dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda asalet ve gücü temsil etmektedir. Bu nedenle padişah ve sultanların kaftanlarında kullanılan kumaş olarak bilinmektedir. Geleneksel giysilerin önde kumaşı olan kutnu, Osmanlılar döneminde kadın ve erkek giyiminde entarilik, İstanbul gibi büyük kentlerde de döşemelik olarak kullanılmıştır (Alan, 2011:31).

Motif ve desenler ait olduğu topluluğun geleneklerini yansıtmakta, beğeni, düşünce ve inançlarını en özlü ve ölümsüz ifadelerle gelecek nesillere ulaştırmaktadırlar. (Birol: 2004,c.13). Lâle, zambakgillerden bir süs bitkisidir ve Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçektir. Klasik Türk şiirinde XVI. yy'a kadar yabanî bir çiçek olarak değerlendirilen lâle, özellikle Lâle Devri'nden sonra şairlerin vazgeçemediği temalardan biri olur. Sosyal hayatın yeni inşa edilen mesire yerleri ve Sa'dâbâd'la biraz daha canlanması, lalenin bir statü ve zenginlik göstergesi haline gelmesiyle, dönemin giysilerine ihtişam ve renk katmıştır. Kumaş desenlerinde lale ya tek olarak ya da karanfil, sümbül, gül gibi diğer çiçeklerle oluşturulan kompozisyonlarda kullanılmıştır. Topkapı saray müzesinde bu dönemlere ait lale motifli kaftanlar ve dokuma kumaşlar sergilenmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma materyalini, Anadolu'da, geleneksel el dokumalarından olan düz harelî kutnu kumaş ve Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçek olan lale motifli oluşturmaktadır. Çalışma da kaynak tarama yöntemi kullanılacak, kutnu ve lale motifinin yer aldığı hikâye panosu hazırlanacak çeşitli dikim ve süsleme tekniklerinden yararlanarak özgün giysi tasarımı çalışması gerçekleştirilecektir.

GELENEKSEL DOKUMALARIMIZDAN KUTNU KUMAŞI VE LALE MOTİFİ

Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütününe kültür denir. Dokuma, motif ve desen özellikleriyle, tasarım kaynağı niteliğinde olan Anadolu giysileri, malzemesi, biçimi ve bezemesiyle kültürümüzün zengin kaynaklarından biridir. Toplumsal kültür değerleri ve inançları bakımından karmaşıktıkça ekonomik açıdan geliştikçe kendilerine özgün giyim tarzları oluşturmuşlar, kendilerinden sonraki toplumların giysi modalarında da esin kaynağı olmuşlardır. Sanatı yaşamın içine sokma, yaşamın içinde sanatı bulmaya çalışma çabası toplumda her insanın sanatla ilgilenebilme ve sanatın farkına varma olanaklarını yaratma istekleri yeni bir bilinci yansıtmaktadır. Sanat ürünü ya da eseri ortaya çıkmadan önce bir düşüncedir. Bu düşünceyle birlikte, geleneksel el sanatlarımızın giysi tasarımına aktarılmasında moda tasarımcısı önemli bir rol üstlenmektedir.

Dokuma Sanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, iktisadî, sosyal ve ticarî hayatında çok önemli bir yer almıştır. Dokumacılık kapsamında her bölgede, bölgeye özgü karakteristik özellikleri olan dokuma çeşitlerinin varlığı görülmektedir. Anadolu'nun önemli dokumacılık merkezlerinden birisi olan Gaziantep ilinde ise; kutnu dokumaları dikkat çekmektedir.

Gaziantep, Anadolu'nun ilk yerleşim alanlarından biridir ve uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz arasındadır. Hammaddesi floş ve pamuk ipliği olan ve tamamen el tezgâhlarında dokunan kutnu bezi, Türkiye'de sadece Gaziantep'e has, eski bir dokuma türüdür. Kutnu: Kendine has renkleri, dokunuşu ve desenlerinin çeşitliliği ile doğu memleketlerine özgü bir kumaştır. Uzunlamasına renkli şeritlerden oluşan Kutnu; atkısı pamuk, çözgüsü ipek olan yollu bir kumaştır. (İnalcık, 2008:109). Kökeni Selçuklulara dayanan ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde de üretimi yapılan kutnu kumaşı, 16'ncı yüzyıldan bu yana Gaziantep ve civarında dokunmaktadır (Boncuk, 2016:1). Kutnular parlak ve mat çizgilerin yan yana gelmesiyle süslendiği gibi, üzerinde çiçekler yapılmış motifli olanları da bulunmaktadır. Kutnulara ipek çizgiler tek renkte ve çoğu zaman sarı renkte olduğu gibi, birçok renkli çizginin yan yana gelmesiyle de dokunur. Bu yüzden farklı adlandırılmalarına da neden olur. En çok bilinen çeşitleri; hindiye, kemha, sultan, mercan, çiçekli şahiye, kerasi, çiçekli-vişneli ful, çiçekli - kırmızılı ful, çiçekli furş, çiçekli mecrediye, bağlamalı furş, bağlamalı mehtap, bağlamalı darıca, bağlamalı zincirli, bağlamalı sarı tas, bağlamalı sedeflidir. (İmer, 2001:13).

Boynunun bükük olmasıyla hüznölendiren, renkleriyle baharı süsleyen lâle, zambakgillerden bir süs bitkisidir. Yaprakları 2-8 adet, uzun ve mızrakı, çiçekleri türlü renklerde ve kadeh biçimindedir. Çiçekler, sap ucunda, çoğunlukla bir, bazen ikidir. Çiçeklerin, parlak renkli, hemen hemen bir birine eşit olan altı taç yaprağı vardır. Ayrıca çok tohumlu bir bitki olup kapsül yapısında meyveleri vardır. (Karakaş: 2009:1). Lale Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçektir. Lale motifi, Arap harfleriyle yazılışında kullanılan harflerin yer değiştirmesi ile "Allah" kelimesine dönüşebilmektedir. (Görünür: Ögel, 2006, c. 65). Lâle, Türk tezyinatında XII. yüzyıldan itibaren stilize edilmiş olarak Selçuklu abidelerinde, yazma kitap ve ciltlerinde yer alır. XVI. yy'dan itibaren bahçe ve çiçek zevkinin toplumda yerleşmesiyle birlikte süs bitkisi olarak yetiştirilen lâle, mimaride, çinide, kumaş ve elbiseler ile daha pek çok sanat eserinde zarif bir motif olarak kullanılmıştır. 12. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da yapılan mimari eserlerde ve çinilerde kullanılan lâle motifi zaman zaman ters lale olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Zambakgiller arasında yer alan ters lale, göz kamaştırıcı rengi, kadife hassaslığındaki çiçeği ve estetik görünümü, bitki gövdesi üzerinde ucu aşağıya doğru bakan ters duruşuyla adeta bir doğa harikasıdır.

El sanatlarımızdan biri olan ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk Motif ve desenleri ulusal kültürümüzü ve geleneklerimizi yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Nakış; iğne ile elde yapılan süsleme sanatı iken, çeşitli makinelerin evlere girmesi ile pek çok işleme çeşitleri makinede yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde insanlar, el işlemlerini kıymetli bulmakla birlikte, yaygınlaşan makine nakışlarını hızlı ve kolay sonuçlanması, ekonomik olması nedenleriyle tercih etmektedir. Anadolu sahip olduğu el sanatlarının çeşitliliği ile önemli bir uygarlık merkezidir. Anadolu kadını sevinçlerini, üzüntülerini, heyecanlarını renklere, ilmeklere dökerek oyaya dönüştürmüştür. Oya; süslemek ve süslenmek ihtiyacıyla yapılan ve tekniği örgü olan bir sanattır. (Özbel 1945:4). Çalışmada lale motifi makine nakışı ile işlenmiştir. Ayrıca, Tığ ile ipliklerin zincir çekilerek örülen ve yazma, örtü, giysi gibi eşyalarda süsleme sanatı olan tığ oyası çalışmada kullanılmıştır.

Ulusların kendine has sanatı halkın kültür seviyesinin ve sosyal hayatının sembollerini içinde taşır. Anadolu da yaşayan Türkler' in süsleme kaynakları çok zengindir. Süsleme resminde gerekli ilhamın başlangıçta geleneksel biçimlendirme temellerinden alması, sonra çağdaş tabana oturtularak, yepyeni bir görüş ve duyuşla günümüzün çeşitli alanlarına aktarılması gerekir. Tasarımcı inandırıcı bir hikâye anlatmak için düşüncelerinin içerisine kültüre ait parçaları eklediğinde daha özgün tasarımlara ulaşabilir.

BULGULAR

Çalışma da öncelikle geleneksel dokumalarımızdan kutnu kumaş, Türklerde Lale motifi sanatta kullanımı ile ilgili görsel ve yazılı dokümanlar araştırılmıştır. Temayla ilgili çeşitli resim, bilgi ve materyaller estetik, maliyet ve üretilirlik gibi açılardan incelenmiş bir hikâye panosu hazırlanmıştır.

Resim 1. Hikaye Panosu

Hikâye panosundaki verilerden ilham alınarak eskiz çalışmaları yapılmış özgün giysi modelleri tasarlanmıştır. Eskizlerden seçilen bir modelin giysiye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Seçilen modelin dikimi gerçekleştirilmiştir.

Eskiz-1

Eskiz -2

Eskiz -3

Eskiz -4

Eskiz -5 (Seçilen model)

Karar verilen giysi tasarımının 38 beden temel kalıbı çıkartılmıştır. Temel kalıp üzerine model uygulaması yapılarak açılım kalıpları elde edilmiştir. Kalıplar şablonlanarak kesime hazır hale getirilmiştir. Elde edilen kalıplarla Kırmızı ve altın renkte hareli düz kutnu kumaş kullanılarak kesim gerçekleştirilmiştir.

Kemer parçasında otuz beş santim ende dokunan yeşil renkteki kutnu kumaş tercih edilmiştir. Üzerine lale motifi işlenen parça, önlük görüntüsünde çalışılmış ve ters laleden esinlenen lalelerin yönü aşağıya doğru kullanılmıştır.

Resim 2. Yeşil Renk Kutnu

Üretim tekniklerinden yararlanılarak giysinin dikimi yapılmıştır. Bitmiş giysi beş parçadan oluşmaktadır. Aşağıda bu parçaların detayları analiz edilerek açıklanmıştır.

Üst Parça

Tasarımı gerçekleştiren üst parçada kırmızı ve altın renk birlikte kullanılmıştır. Kollarda ki askının uçlarında yeşil renk üçgen sarkıtlar kullanılmış ve etrafı elde örülen tığ oyası harçla çevrelenmiştir.

Resim 3. Ön Üst Parça

Üst parçanın arka kısmında altın rengi tercih edilmiş ve giysi arkadan fermuarla açılıp kapanmaktadır. Giysinin yakasında kırmızı renk hakim yaka tasarlanmış arkadan düğme ile kapanmıştır.

Resim 4. Arka Üst Parça

Şalvar

Şalvarın ön ve arkası altı parçadan oluşmaktadır. Tığ oyası ile elde örülmüş harç ön ve arka kesitte dikişin arasına yerleştirilmiştir.

Resim 5. Şalvar

Şalvarın bel kısmı lastikli olup, ayak bileklerinde üçgen detaylı kalın manşet uygulanmıştır. Şalvar da kırmızı renk tercih edilmiştir

Kemer

Giysinin kemerinde lale figürü ön plana çıkartılmıştır. Lale deseni makine nakşıyla işlenmiştir. Kemerin ön ve arka kısmında önlük havası verilmek istenmiştir. Uçları üçgen şeklinde tasarlanmış ve püskül kullanılmıştır.

Resim 6. Kemer(Önlük)

Başlık

Giysinin başlığı fes şeklinde tasarlanmış olup Kırmızı düz hareli kutnu kullanılmıştır. Başlık, tığ oyası ve hazır taşlarla süslenmiştir. Tasarlanan başlığın yanlarında uzun renkli iplerle sarkıtlar çalışılmıştır.

Resim 7. Başlık

Geleneksel el sanatlarımızdan ilham alınarak, farklı bir bakış açısı getireceği düşünülen bu çalışma sonucunda, tasarım aşamaları dikkate alınarak, giysinin çizimi, üretim süreci ve süslemesi gerçekleşmiş, özgün bir tasarım çalışması sunulmuştur.

Resim 8. Modelin Ön, Yan ve Arka Görünümü

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk kültür ve estetiğinin inceliklerini üzerinde toplayan, Türk dokuma ve kumaşları, dünya kumaşçılığı içinde önemli bir yere sahip olması nedeniyle, ünlü modacılar ilham kaynağı olabilecek değerdedir. Geleneksel sanatlarımızın unutulup yok olmaması için moda trendleri doğrultusunda güncel giysilerde yorumlayarak yeni tarzlarla bütünleştirilmelidir. Giyim, her toplumun vazgeçilmez bir kültür ögesidir. Milli kültürün bir parçası olması nedeniyle o ülkenin karakterini, özelliklerini yansıttığından korunması ve yaşatılması gereklidir.

Çalışma da, geçmişin izlerini taşıyan aynı zamanda farklı ve modern çizgisini koruyan giysi tasarlanmıştır. El sanatlarımızdan biri olan ve köklü bir geçmişe sahip olan dokuma sanatı ulusal kültürümüzü ve geleneklerimizi yaşatılması açısından önem taşımaktadır. Bu sanatın

içerisine motif desen ve süsleme tekniklerimizi de dâhil ettiğimizde, daha özgün tasarımlar elde edilebiliriz. Tasarıma lale motifi ve tığ oyasıyla hayat verilmiştir. Özel günlerde kullanılabilir olarak tasarlanan giysi; üst parça, şalvar, kemer, ve şapka birlikte dört parçadan oluşmaktadır. Giysi günümüz teknolojisine uygun olarak çalışılmış, ana malzemede el dokuması olan düz harelî kutnu kumaş kullanılmış ve süslemelerde el işçiliğine yer verilmiştir. Çalışma; modern kullanım alanları arayan, geleneksel dokumalarımızdan Gaziantep kutnu kumaşı, lale motifi ve tığ oyası ile harmanlanarak gelecek nesillere aktarılması açısından önemli katkı sağlayacaktır. Bu ve benzeri çalışmalarla Türk kültürünü yansıtan geleneksel dokumalarımızı ve el sanatlarımızı tüm dünyaya en yeni örnekleriyle tanıtlılabileceği düşünülmektedir

KAYNAKÇA

- Alan, E. (2011). Gaziantep Yöresi El Dokumalarından “Kutnu” Üzerine Bir İnceleme. Marmara Üniversitesi. Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Biröl, İ. (2004). Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul
- Boncuk, M. (2016). Kutnu kumaşını dünyaya tanıtacak.
- Görünür, L. Ögel, S. (2006). Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları, İTÜ Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1. İstanbul.
- İmer, Z. (2001). Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, Ankara.
- İnalçık, H. (2008). Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, R. Osmanlılarda Lâle Kültürü, Report From 10.03.2016 Accsesmode: http://lidyahacettepe.edu.tr/~b0152659/public_html/osmanlidalalekulturu.htm
- Özbel, K. (1945). Oya ve Oya Çeşitlerinden Örnekler, Eski El İşlemeleri, Ulus Basımevi, Ankara.

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE AZERBAYCAN-ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ

Ferruh Rahimov

Günel Asadova

Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesi

ÖZ

Azerbaycan ve Özbekistan Hazar denizinin iki kıyısında bulunan iki kardeş ülke... SSCB çok yakın ilişkileri bulunan iki Cumhuriyet bağımsızlığını kazandıktan sonra da bu ilişkileri sürdürdü. Azerbaycan'la Özbekistan arasında doğrudan karşılıklı ilişkilerin kurulması her iki ülkenin henüz SSCB yönetiminde olduğu dönemde başladı. Bu amaçla 1990 yılının Ekim ayında Azerbaycan heyeti Taşkent şehrine resmi ziyareti gerçekleştirdi. Azerbaycan Cumhuriyetinin Özbekistan Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği 1996 senesinde faaliyete başladı. Özbekistan Cumhuriyetinin Azerbaycan Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği 1998 senesinin Mayıs ayında göreve başladı. Azerbaycan'la Özbekistan arasındaki ilişkiler 2 taraflı ve çok taraflı olarak, çeşitli biçim ve araçları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İki devlet arasında ilişkiler devlet ve hükümet temsilcilerinin karşılıklı ziyaretleri, çeşitli uluslararası ve ulusal kurumlar çerçevesinde toplantılar, telefon görüşmeleri, nota değişimi, büyükelçilik ve konsolosluk düzeyinde ilişkiler vb. şekillerde gerçekleşmektedir. İkili ilişkilerin kurulduğu 1995 senesinden 2018 senesine kadar Azerbaycan ve Özbekistan Cumhuriyetleri arasında Cumhurbaşkanları seviyesinde 8 görüşme yapıldı. Araştırmada Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde, aynı zamanda Rusça ve diğer dillerde bulunan çeşitli resmi kaynaklara ve uluslararası kurumların bilgilerine dayanarak iki ülke arasındaki ilişkilerin bugünü ve yarını gözler önüne serilmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Özbekistan, SSCB, Tarihi İpek Yolu, ekonomi

AZERBAYCAN-ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ

Azerbaycan'la Özbekistan arasında doğrudan karşılıklı ilişkilerin kurulması her iki ülkenin henüz SSCB yönetiminde olduğu dönemde başladı. Bu amaçla 1990 yılının Ekim ayında Azerbaycan heyeti Taşkent şehrine resmi ziyareti gerçekleştirdi. Ziyaret sırasında 1991-1995 yılları ve sonraki perspektif için Azerbaycan SSC ile Özbekistan SSC arasında ekonomik, bilimsel-teknik ve kültürel işbirliği hakkında hükümetler arasında anlaşma imzalandı. Anlaşma Azerbaycan'la Özbekistan arasında iki müttefik ülkenin egemenliği ve karşılıklı fayda alması ilkesine dayanan ikili ilişkilerin yeni aşamaya geçtiğinden haber veriyordu(1).

1 Eylül 1991'de Özbekistan Cumhuriyeti, 18 Ekim 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiler. O zamandan yirmi yedi yıl geçti. Belli ki, devletlerin yaranması ve dünya haritasında oluşması açısından uluslararası ilişkilerde bu çok kısa zaman dilimidir.

İki ülke arasında diplomatik münasebetler 2 Ekim 1995'de başladı. Azerbaycan Cumhuriyetinin Özbekistan Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği 1996 senesinde faaliyete başladı. Özbekistan Cumhuriyetinin Azerbaycan Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği 1998 senesinin Mayıs ayında göreve başladı(2).

Azerbaycan'la Özbekistan arasındaki ilişkiler 2 taraflı ve çok taraflı olarak, çeşitli biçim ve araçları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İki devlet arasında ilişkiler devlet ve hükümet temsilcilerinin karşılıklı ziyaretleri, çeşitli uluslararası ve ulusal kurumlar çerçevesinde toplantılar, telefon görüşmeleri, nota değişimi, büyükelçilik ve konsolosluk düzeyinde ilişkiler vb. şekillerde gerçekleşmektedir(1). İkili ilişkilerin kurulduğu 1995 senesinden 2018 senesine kadar Azerbaycan ve Özbekistan Cumhuriyetleri arasında Cumhurbaşkanları seviyesinde 8 görüşme yapıldı. Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov Azerbaycan'ı 4 kes (26-27 Mayıs 1996, 7-8 Eylül 1998, 11-12 Eylül 2008, 11-12 Ekim 2012) seferde bulundu. Azerbaycan Cumhurbaşkanları Haydar Aliyev 2 kes (20-21 Ekim 1996, 18-19 Haziran 1997) ve İlham Aliyev 2 kes (23-24 Mart 2004, 27-28 Eylül 2010) olmakla toplam 4 kes Özbekistan'ı ziyaret ettiler(2).

Bu ziyaretlerin 2-si iş gezisi (20-21 Ekim 1996 – H. Aliyev Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Dördüncü Zirvesine katılmak üzere Özbekistan’a; 7-8 Eylül 1998 İ. Kerimov “Tarihi İpek Yolu”nun yeniden berpası ile ilgili kongreye katılmak üzere Azerbaycan’a) 6-sı resmi ziyarettir.

Belirtilen altı resmi ziyaret sırasında uluslararası, hükümetler ve idareler arasında belgelerin imzalanması işbirliğinin daha da genişletilmesi için bir zemin oluşturuldu, iki ülke arasındaki ilişkilerin temeli sağlamlaştırıldı. Karşılıklı faaliyetin uzun vadede yeni istikametleri belirlendi. Bu güne kadar Özbekistan ve Azerbaycan arasında ikili ilişkileri kapsamlı şekilde düzenleyen 110-dan fazla normatif-hukuki belge imzalandı(3).

İslam Kerimov döneminde Özbekistan Ermenistan’la diplomatik ilişkiler kurmaktan imtina etti ve kesin şekilde işgal altındaki topraktan askeri birliklerini çıkartılmasını talep etmesi Azerbaycan’la ilişkiler açısından özellikle önem arz ediyor. 2 Eylül 2016-da İ. Kerimov vefat etti ve Özbekistan’da 4 Aralık’ta yapılan devlet başkanlığı seçimlerini görevi geçici olarak yürüten Şevket Mirziyoyev kazandı. Bu tarihten sonra Özbekistan uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme girdi.

Ticari ve ekonomik ilişkiler, ikili işbirliğinin öncelikleri arasındadır. Bu alanda işbirliği serbest ticaret rejiminde gerçekleştirilmekte ve ekonominin çeşitli alanlarını kapsamaktadır. Bugün Özbekistan Azerbaycan’a ulaşım araçları, demir dışı metaller, eczacılık ürünleri, gübreler, elektrik ve elektronik cihazlar, tarım ürünleri tedarik ediyor. Ayrıca, ulaşım, turizm ve diğer alanlarda hizmet satın alınmakta. Azerbaycan Özbekistan’a ağırlıklı olarak mekanik cihazlar, şekerleme ürünleri, çeşitli organik ve kimyasal bileşikler, bronzlaşma ve boyama ekstratlar ihraç ediyor.

17 Kasım 2017-de ayının Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Özbekistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Ali Şir Sultanovu kabul etti.

Görüşme sırasında Sultanov Azerbaycan Cumhurbaşkanına Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in selamlarını ve iyi dileklerini ilettili. Ayrıca Özbek devlet başkanının tüm olanakları kullanarak ikili ilişkilerin geliştirilmesi fikrinde olduğunu belirtti. Başbakan muavinin sözlerine göre Özbekistan Cumhurbaşkanı Azerbaycanlı meslektaş ile görüşmeyi sabırsızlıkla bekliyor, bu buluşun etkili ve verimli geçmesi için aktif hazırlık gidiyor. Cenap Sultanov yeni kullanıma açılan Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun bölgeye önemini özellikle vurguladı(4).

Görüşmede, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti arasında 2018 yılı için ikili askeri işbirliği planı imzalandı. İkili askeri işbirliği planına göre, Azerbaycan ve Özbekistan arasında askeri, askeri-teknik, askeri eğitim, alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi, uzmanlardan oluşan grupların karşılıklı seferlerinin düzenlenmesi düşünülüyor.

Özbekistan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki Büyükelçisi Şerzod Fayziyev: “Son yıllarda Özbekistan ve Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi stratejik ortaklık seviyesine yükselmiştir. Ülkemizin dikkati dışında hiçbir işbirliği alanı bulunmamaktadır.

Bu açıdan, yakın gelecekte Azerbaycan ve Özbekistan arasında merhum liderler tarafından oluşturulan geleneğin daha geniş kapsamda gelişmesinin tanık olacağız.

KAYNAKÇA

<http://static.bsu.az/w8/Tarix%20ve%20onun%20problem/2010%20%20%204/21%20%20Rui%20Sevincc.pdf>

http://www.mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan__Ozbekistan_munasibetleri_18.09.2014.pdf

<http://newtimes.az/az/diplomatik/5000/>

<https://ordu.az/az/news/123165>

ÇALIŞAN HİLELERİ DENETİMİ VE İÇ KONTROL İLİŞKİSİ

Araş. Gör. Gencay KARAKAYA

ÖZ

İşletmeler “süreklilik” ilkesi gereği, kuruluş anından itibaren faaliyetlerine ilanihaye devam etme gayesini taşırlar. Faaliyetlerin devam ettiği her noktada, işletmeler çeşitli risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Söz konusu risklerden biri de işletmeler açısından önemi son çeyrek yüzyılda daha çok anlaşılan hile riskidir. Hile kavramı işletmeler için sadece mali değil, etik değerlerin de zedelenmesine, yer yer kaybolmasına neden olmaktadır.

İşletme faaliyetleri sürecinde her an karşı karşıya kalınabilecek olan hile gerçeği üzerinde yeterince durulması gerekmektedir. Söz konusu hile faaliyetlerinin varlığının kati oluşu, bu riski mümkünse ortadan kaldırma en azından riskten korunma konusunda işletmeleri çeşitli arayışlara sokmaktadır. Bu noktada iç kontrol yapısının, hile denetimini önleme/önleyebilme ihtimali üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bizde çalışmamızda özel olarak çalışan hileleri denetimi ile iç kontrol ilişkisini incelemeye çalışacağız.

Dünya genelinde kabul edilmiş bütünleşik bir yapıya sahip olan COSO iç kontrol yapısı, hileleri önleme noktasında önemli bir önlem modeli olma özelliği taşımaktadır. İç kontrol yapısı kendine özgü bileşenleri (Kontrol ortamı, Risk değerlendirme, Kontrol faaliyetleri, Bilgi ve İletişim, İzleme/Takip Faaliyetleri) ile işletme faaliyetlerinin etkinliği ve verimliliği, işletmece sunulacak mali raporların ve bilgilerin güvenilirliği ve söz konusu mevcut yasal düzenlemelerle çelişmeyen çok boyutlu bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Kontrol ortamının sağlanması ile başlayıp, izleme faaliyetleri ile nihayete eren iç kontrol yapısı, bileşenleri itibarıyla de hile denetimini sağlamaya ve belirli durumlarda önlemeye matuf bir yapı özelliğini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hile, İç Kontrol, Hile Denetimi, Çalışan Hileleri

EMPLOYEE FRAUD AND INTERNAL CONTROL RELATIONSHIP

ABSTRACT

As a matter of “continuity” principle, businesses have an aim from the moment of establishment, which is to continue their activities eternally. Businesses can be faced with various risks in every detail of ongoing activities. One of the mentioned risks is fraud risk whose importance for businesses is understood more in the last quarter century. The concept of fraud is not only financial for businesses but also it causes ethical values be injured and be disappeared in places. It is necessary to sufficiently focus on the fact of fraud truth which can be faced with at any time in the process of operating activities. Being absolute of the existence of fraud activities at issue leads businesses to be in search of eliminating this risk if possible or at least hedging issue. At this point, the possibility of preventing / being able to prevent fraud auditing of internal control structure has been started to be emphasized.

In our study, we also try to examine specifically the relationship between employee fraud and internal control. COSO internal control structure which has been accepted throughout the world with an integrated structure has the characteristics of being an important precaution model in preventing fraud. The internal control structure with its unique components (Control environment, Risk assessment, Control activities, Information and Communication, Trace/Track activities) has emerged as a multi-dimensional structure which does not conflict with existing legislation, reliability of financial reports and information presented by business and effectiveness and efficiency of business operations. With its components, the internal control structure starting with the provision of control environment and ending with follow-up activities has the characteristics of a directed towards structure which provides fraud auditing and prevents in specific circumstances.

Keywords: Audit, Fraud Audit, Employee Fraud, Internal Control

Giriş

Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, ikmale ermemiş kurumsal yapıları nedeniyle hileli işlemlerle daha fazla karşı karşıya kalabilmektedir. Hileli işlemlerin neden olduğu hileli finansal raporlamalar, yanlış bilginin oluşmasına sebep olacaktır. Söz konusu hilenin kaynağının değişmesi ile birlikte küçük ve orta ölçekli firmaların, büyük ve kurumsal firmalara nispeten, hileli işlemleri bünyesinde tespit ve önleme kabiliyetleri görece daha zayıftır. Yönetimi daha çok kişisel güvene dayanan bu tür işletmelerde, etkin ve verimli bir iç kontrol yapısının varlığını görebilme imkânımız sınırlıdır. İç kontrol yapısının en temel gayelerinden birisi olan varlıkların korunması ilkesinin, hileli işlemlere maruz kalan bir işletmede sürdürülebilmesi imkânı ortadan kalkmaktadır. Söz konusu hileli işlemlere günlük önlemler ile ya da bireysel tutumlarla mukavemet etme çabaları işletme dâhilinde nihai olarak ciddi mali kayıplara neden olabilmektedir. İşletmelerin yaşadığı skandalların temel nedenlerinden birinin şirketlerde risklerin kontrol edilmesini mümkün kılacak iç kontrol mekanizmalarının olmaması veya mevcut iç kontrol sistemlerinde büyük aksaklık ve eksikliklerin bulunması gösterilmiştir (Yurtsever 2008: 20).

Etkin ve verimli işletilen bir iç kontrol yapısının varlığını tesis etme ve bu yapıyı sürdürmeye yönelik faaliyetlerin geneli, hile denetimi ile paralel çalışmakta ve hileli işlemleri önlemeye matuf bir yapı halini almaktadır. Hileli işlemlerin özünde art niyet olduğu kabul edildiğinden, bu işlemlerin tespit edilip önlenememesi, işletme varlıklarına günden güne zarar vermeye devam edecektir. Hileli işlemlerin işletmelere maliyeti azımsanmayacak seviyelerde olduğu bilinmektedir. Küresel rekabetin sebep olduğu teknolojik, iktisadi gelişim ve değişimler işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmeleri noktasında maliyet analizlerinin giderek önem kazandığını göstermektedir. Hileli işlemler nedeniyle oluşacak maliyetin söz konusu rekabet ortamında işletmeler açısından menfi sonuçlar doğuracağı katidir.

Bu nedenle hileli işlemlerin, işletmeler açısından her zaman bir “risk” olarak tanımlanması ve önlemlerinin ya da kontrol faaliyetlerinin hayata geçirilmesi yoluyla da işletmelere bu riskleri kontrol edebilme yeteneğinin kazandırılması gerekmektedir. Bu anlamda hile denetimini; iç kontrolden, kurumsal yönetimden ve nihayet iç denetimden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Birbirleri ile belli noktalar ve konularda iç içe geçmiş bu kavramlar bir zincir halkaları gibi çalıştırılmalı ve işletmenin etkin ve verimli bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi sağlanmalıdır.

Bunun yanı sıra işletmelerin kamuoyuna sundukları finansal raporlar, piyasada bilgi oluşumunun en önemli kaynaklarıdır. Piyasa şartlarında asimetric bilginin oluşmasını engellemek adına söz konusu bilgilerin doğru, güvenilir ve zamanlı olması büyük önem göstermektedir. Hile ya da hata ihtimalinden olabildiğince uzak finansal raporlar hazırlamanın en temel yolu da iç kontrol, kurumsal yönetim ve denetim mekanizmalarının azami iş birliği ile çalışması sayesinde gerçekleşebilecektir. Tabii olarak, hileli işlemlerin önlenmesini sadece iç kontrol yapısına bağlamak doğru bir çıkarım olmayacaktır. Ancak bu çalışma kapsamında iç kontrol yapısı ve çalışan hileleri ilişkisi değerlendirileceği için, çalışan hileleri temelli işlemlerin gerçekleşmesinde ya da önlenmesinde iç kontrol yapısının etkileri incelemeye alınmıştır.

Çalışmada, bir başlangıç olması adına genel hatları ile çalışan hileleri denetimi ve iç kontrol ilişkisi incelenecektir. İç kontrol yapısının genel çerçevesi, yapısı, bileşenleri ve amaçları üzerinde durulacaktır. Ardından hile kavramı, hile türleri, hilenin özellikleri ve hile denetimi konuları işlenecektir. Son olarak da çalışan hileleri denetimi ile iç kontrol yapısının karşılıklı ilişkileri üzerinde durularak çalışma nihayete erdirilecektir.

COSO İç Kontrol Modeli, Yapısı ve Genel Çerçevesi

1980'lerin ilk dönemlerinde ortaya çıkan muhasebe skandalları nedeniyle Hileli Finansal Raporlamalar Komisyonu (yaygın bilinen ismi ile Treadway Komisyonu) bugün halen aktif faaliyet gösteren COSO'yu (Committee of Sponsoring Organization) kurdu. Treadway Komisyonunun bulgularına göre, mali skandalları önleme noktasında en verimli yol işletmelerin kendilerine özgü bir iç kontrol yapısı modelini kurmasından geçmektedir (Singleton ve Singleton, 2010, s: 9). Komisyon çalışmaları neticesinde geliştirilen söz konusu model COSO iç kontrol modeli olarak adlandırılmaya başlandı.

Bu gelişmeden sonra 1992 yılında da AICPA (The American Institute of Certified Public Accountants – Amerikan Yeminli Mali Müşavirlik Enstitüsü) COSO Modeline SAS 78 (Statement on Auditing Standart) numaralı düzenleme ile intibakını gerçekleştirmeye başlamıştır (SAS 78; Consideration of Internal Control in a Financial Statement Audit). Tüm bu gelişmeler, COSO modelinin artık daha geniş zeminde tanınması ve kabul edilmesine olanak tanımıştır. Nihayetinde de iç kontrol yapısı hakkında yeknesak bir uygulama modeli olarak COSO bugünkü halini almıştır.

İç kontrol, bir işletmenin yönetim kurulu, üst yönetim ve diğer çalışanları tarafından etkilenen ve işletmenin temel hedeflerinin yerine getirildiğine dair makul bir güvencenin elde edilmesini sağlayan geniş bir yapıdır (COSO, 2013).

İç kontrol, zamanlı, tam ve doğru bilgiye ulaşılması, mali raporlamadaki hata riskinin en aza indirilmesi, işin azami bir güven içinde yapılabilmesi, operasyonların sekteye uğramasına engel olunması konularında yönetime yardımcı olmaktadır (Tuan ve Memiş, 2007: 2-3).

Bir diğer tanıma göre iç kontrol faaliyetleri, işletmelerde gerçekleştirilen bir işlemin işletme amaçlarına, ilgili yasa ve yönetmeliklere uygun bir şekilde icra edilip edilmediğini tespit etmek amacıyla örgüt içinde oluşturulan standartlaştırılmış süreçler olarak ifade edilebilir (Elmas ve Kurnaz, 2013: 62)

İç kontrol, işletme varlıklarının korunması, muhasebe bilgilerinin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması, öngörülen işletme politikalarına katılımı cesaretlendiren uyumlaştırılmış bütün koordine yöntemler ve organizasyon planını kapsar (Türedi, 2011: 101). İç kontrol kavramı bir süreci ifade etmektedir. Özel bir durum söz konusu olmadığı sürece kendi içerisinde bir süre sınırı yoktur. Yani iç kontrolün uygulanacağı işletme ya da kuruluşlar faaliyetlerini devam ettirdikleri süre zarfında iç kontrol süreci devam edecektir (Türedi ve Karakaya, 2015: 67).

ABD' de yaşanan ve büyük çaplı işletmelerin iflas açıklamaları ile neticelenen skandallar sonucunda ortaya çıkan SOX (Sarbanes Oxley) yasası, üst düzey yöneticilerin sorumluluğunda kurulması ve işletilmesi gereken bir iç kontrol yapısının varlığı üzerinde durmaktadır. İç kontrol yapısı ile hile denetimine bağlı mali skandalların birbirleri ile olan ilişkisinin kurumsal anlamda vücut bulduğu ilk temel yasa olması özelliği ile SOX yasası büyük önem taşımaktadır.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere iç kontrol kavramı bir süreci ifade etmektedir. Özel bir durum söz konusu olmadığı sürece kendi içerisinde bir süre sınırı yoktur. Yani iç kontrolün uygulanacağı işletme ya da kuruluşlar faaliyetlerini devam ettirdikleri süre zarfında iç kontrol süreci devam edecektir. Bu açıdan bakıldığında işletmelerde etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması, muhasebe hilelerinin asgari bir seviyeye indirilmesi açısından son derece önemlidir. İşletmelerde etkin bir iç kontrol sistemi ise; iyi bir örgüt yapısı, etkin bir muhasebe sistemi, nitelikli personel ve iç kontrol sisteminin etkinliğini ve yeterliliğini değerlendirecek iç denetimin var olmasını gerektirir. (İbiş ve Çatıkkaş, 2012: 85).

İç kontrol süreci salt evrak, doküman ya da şekli işlemlerinden oluşmaz. Sürecin tam merkezinde insan vardır. Etkin bir iç kontrol süreci işlemesi adına işletmedeki tüm çalışanlar

(konumuna ve görevine bakılmaksızın) iç kontrol sürecini etkiler ve bu süreçten kendileri de etkilenirler. Kısaca etkin ve verimli bir iç kontrol süreci, yazılı kurallar değil, güçlü bir kontrol ortamı ile başlar.

İç kontrol yapısı, özü gereği insan faktörüne bağlı bir yapıdır. Bu nedenle iç kontrol sisteminin işletmenin hedeflerine ulaşmada kesin etkili olacağının garantisi yoktur. Çünkü insana özgü eksiklikler, aksaklıklar, yanlış anlama ve yanlış uygulamalar, suiistimaller ya da umursamazlık, kontrol yapısının istenilen düzeyde başarı sağlamasına engel olabilir.

İç kontrol yapısının sadece mali konularla ilgili olduğu yönünde yanlış bir kanaat vardır. Ancak doğrusu, iç kontrolün kurumun tüm faaliyetleri ile ilgili olduğudur. Hiçbir birim, görev ya da kişi bu sürecin dışında değildir. Tüm işletme unsurlarının iç kontrol yapısına dâhil olması süreç açısından bürokratik bir engel değildir.

Yani iç kontrol kapsamının genişliği bürokrasiye, hantal bir yapıya ya da kişileri oyalamaya neden değildir. Tüm işletme elemanları; iç kontrolü süreçlere ilave yapılan işler olarak düşünmemeli, süreçlerin bir parçası olarak algılamalıdır. İç kontrol yapısı rutin, statik bir süreç değil aksine değişebilir ve işletme yapılarına uyarlanabilir bir sistem olma özelliğini taşımaktadır.

COSO İç Kontrol Yapısının Bileşenleri

COSO iç kontrol yapısı birbirinden bağımsız olmayan, iç içe geçmiş beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlar;

- Kontrol Ortamı (Control Environment),
- Risk Değerleme (Risk Assessment),
- Kontrol Faaliyetleri (Control Activities),
- Bilgi ve İletişim (Information and Communication),
- İzleme/Gözlem (Monitoring) olmak üzere beş bileşenden oluşmaktadır.

İşletmelerin hedeflerine ulaşmaları bakımından, iç kontrol yapısının bileşenleri arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Yani söz konusu işletmenin ya da kurumun hedeflerine ulaşabilme kabiliyeti, iç kontrol bileşenlerini kurabilme ve işletebilmesi ile doğrudan ilgilidir.

Kontrol Ortamı

İç kontrolün diğer tüm unsurlarının temelini oluşturan kontrol ortamı, örgütsel disiplini ve örgütsel yapıyı oluşturmaktadır (Erdoğan, 2006: 83). İç kontrol yapısının “kontrol ortamı” bileşeni, maddi bir kavram olmaktan ziyade daha manevi bir muhtevaya sahiptir. Kontrol ortamı, şirket çalışanlarının kontrol bilincini etkiler, geliştirir ve sistematik bir düzene oturtmaya temel oluşturur. Kontrol ortamı denildiğinde, kurum çalışanlarının faaliyetlerini, görevlerini gerçekleştirdiği ortam düşünülmelidir. Söz konusu ortam, iç kontrolün diğer bileşenlerinin de gerçekleşmesi adına bir temel görevi görmektedir. Özetle kontrol ortamı, işletmenin kontrol bilincini oluşturmaktadır. Yönetim kurulu, yürütülen faaliyetlerin etkinlik, verimlilik ve uygunluğunu iç ve bağımsız denetçiler aracılığı ile denetlediklerinden, denetimin faaliyetinin varlığı da kontrol ortamını önemli oranda etkilemektedir (Özbek, 2013).

Risk Değerleme

COSO’ya göre risk değerlemesi kontrol ortamından sonra en önemli ikinci bileşendir.

Risk kavramı, devam etmesi arzulanan süreçlerin tamamında karşımıza çıkan bir gerçektir. Sadece işletmelerde değil hayatın her alanında devam etmesi gereken bir süreç, sistem varsa orada riskten söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda, her işletme, kaynağı değişebilmekle beraber çeşitli risklerle karşı karşıya kalır. Risk en genel ifadesiyle, işletmeleri; hedeflerine ulaşması sürecinde karşılaşılabilecek ve hedeflere ulaşma sürecini olumsuz etkileyecek olay/olaylar olarak tanımlanabilir (COSO, 2013).

Ancak her risk her zaman olumsuz sonuçlar doğurmaz. Makul sınırlar içinde belirlenmiş hedefler ve bu hedeflere yönelik risklerin olabildiğince gerçek düzeyde değerlendirilmesi, işletmeler için risklerini fırsata çevirme imkânı da sunabilir.

Risk değerlendirme, amaçlara ulaşılırken karşılaşılabilecek risklerin tanımlanıp, tahlil edilmesi ve bu risklerin nasıl yönetilmesi gerektiğine karar vermek için bir temel oluşturulmasıdır (Alptürk, 2008: 14). Ancak mevcut ya da oluşması muhtemel riskleri belirleme süreci, ilk önce hedeflerin, amaçların belirlenmesi ile başlar. Çünkü risk kavramı işletmenin amaçlarına ulaşması sürecinde karşılaşılan bir durumdur.

Kontrol Faaliyetleri

Kontrol faaliyetleri, en genel ifadeyle mevcut ya da muhtemel riskleri karşılamak ve işletme hedeflerini gerçekleştirmek üzere oluşturulan ve uygulamaya konulan politikalar ve yöntemlerdir. İç kontrol yapısı içerisinde işletmede sürdürülen faaliyetler birbiri ile azami derecede ilişkili hatta belli noktalarda sistematik bir şekilde iç içe geçmiş döngülerdir. Yani iç kontrol yapısını oluşturan bileşenler devamlılık arz etmektedir.

Devamlılığın sağlanması gereken yerlerde bu gerekliliğin planlandığı şekilde yürütüldüğünden emin olmak adına bazı politikalar belirlenmelidir. İşte tam bu noktada kontrol faaliyetleri karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen kontrol faaliyetleri ile iç kontrol yapısının devamlılığı sürdürülebilir.

Söz konusu kontrol faaliyetler tek format halinde değil, işletmenin belirlediği hedeflerine ulaşma yetkinliği olacak şekilde sınıflandırılmalıdır. Bu sınıflandırmaya genel olarak görevlerin ayrılığı diyebiliriz. Ancak kontrol faaliyetlerinin etkin olabilmesi için, amaca uygun olması, dönem boyunca planlandığı gibi sürekli izlenmesi, kapsamlı, makul ve işletmenin genel hedefleriyle uyumlu olması gerekmektedir (INTOSAI, 2006: 8).

Bilgi ve İletişim

Bilgi ve iletişim bileşeni, iç kontrol yapısının devamlılığı ve faaliyetlerin etkin kontrolü açısından büyük önem arz etmektedir. İç kontrol yapısını oluşturabilmek için bütün kademelerde bilgi ve iletişime ihtiyaç duyulur. Söz konusu bilgi ve iletişim bileşeni, kontrol yapısına, işletme hedeflerine uygun olmalıdır. Bilgi ve iletişim sistemleri; hedeflerin, hedeflere yönelik risklerin ve kontrol faaliyetlerinin kontrol ortamı dâhilinde yer alan tüm görevlilere zamanında, uygun bir şekilde aktarılmasına imkân verir. Yönetim kurulunun veya üst yönetimin ihtiyaç duyduğu kontrol raporları da yine bilgi iletişim bileşeni ile elde edilebilir.

Gerekli bilginin elde edilmesi, ilgili kişi ya da birimlere zamanında iletilmesi, iç kontrol yapısı sürecinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bilgilerin oluşması verilerin toplanması işlemi ile başlar. Veriler her zaman bilgi niteliği taşımamaktadırlar. Bu anlamda etkin bir iç kontrol yapısının bilgi elde etme ve bunu aktarma seviyesine çıkması için sağlıklı, güncel, faydalı veriler elde etmek zorundadır. Bu anlamda sağlıklı veriler ile oluşturulmuş bilgi, işletmede gerekli kişilere ya da birimlere ulaşmadıkça, orada etkin ve verimli bir iç kontrol yapısından söz etmek mümkün olmaz. Bunun için kurum içi iletişim kanalları açık olmalı, yatay ve dikey bilgi akışları sağlanmalıdır. İşletme dışı paydaşlar ve yetkili mercilerle de etkin iletişim kurulmalıdır (Özer, 2010: 86).

İzleme/Gözlem

İç kontrol sürecinin başarılı bir şekilde sürdürülüp sürdürülmediğini tespit etmek için, söz konusu süreçler önceden belirlenecek aralıklarla düzenli olarak izlenmelidir. Bu faaliyet süreç içinde olası değişikliklere intibak etme, varsa güncellemeler yapma imkânı sunmaktadır. İzleme faaliyeti düzenli olmalıdır, çünkü kontrol yapısının sürekliliğinin tespitini yapabilmek ancak bu yolla mümkün olabilir. İzleme faaliyeti iç kontrol yapısına yönelik gerekli kontrollerin oluşturularak, bu kontrolleri sürekli izlemeyi ve gerekli düzenlemeleri yapmayı kapsar.

Çünkü kontrollerin izlenmesi aynı zamanda tüm iç kontrol yapısının da izlenmesi olarak düşünülür. Yani kontrollerin izlenmesi bize iç kontrol yapısı ile ilgili güvenilir kanıtlar sağlayabilir.

Hile Kavramı Genel Çerçevesi, Hile Grupları ve Başlıca Çalışan Hileleri

“Hile” kavramı özünde haksız menfaat ve kasıt barındırmaktadır. Bu haliyle taraflar (işveren-çalışan gibi) arasında yaşanan varlık geçişleri, hak ihlallerine sebebiyet vermektedir. Çeşitli birimlerde istihdam edilen yöneticilerin, kendilerine sunulan imkânları da kullanarak çeşitli varlıkları uhdelarına alması işlemini çalışan hile olarak değerlendirebiliriz. Bu çerçevede yapılacak değerlendirmelere göre hileli işlemler, çalışanlardan, üst yöneticilerden, yatırımcılardan, satıcı ve müşterilerden kaynaklanabilmektedir. Biz bu çalışma özelinde temel bir hile türü olan çalışan hileleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Hile kavramının daha iyi anlaşılması için şu özellikleri sıralayabiliriz (Bozkurt, 2009: 60):

- Hile eylemi, hileyi yapan tarafından gizlice sürdürülen bir faaliyettir.
- Hile eyleminde, hilekârın kendisine yarar sağlaması esası vardır.
- Kesinlikle kasıt unsuru bulunmaktadır.
- Her durumda hile eyleminde kurban kişi veya işletme zarar görür.

Açıklamalardan da görülebileceği üzere hileli mali işlemlerden bahsedebilmek için asgari 2 şart gereklidir. Bunlar; kasıt(art niyet) ve haksız menfaat sağlama iradesidir.

Muhasebe yazınında hile kavramı, büyük oranda sebep olduğu mali problemler ile birlikte değerlendirilmektedir. Hileli işlemler, işletmelerde muhakkak ahlaki değerlerin de yok olmasına neden olmaktadır. Ancak bu durum, hileli işlemlerin sebep olduğu mali neticelerden sonra değerlendirilmeye alınan bir etkidir.

Hileli işlem sonucunda fail; haksız bir kazanç elde etmekte ya da hileli işlemler neticesinde oluşacak finansal raporlar nedeniyle yanlış mali bilgilerin oluşmasına neden olmaktadır. Finansal raporlar, sadece işletmeler ile ilgili durumları göstermekten ziyade, diğer işletmelerin de içinde olduğu konsolide bir yapı düşünüldüğünde; piyasalar, kullanıcılar, karar vericiler vb. tarafların mali karar verme süreçlerinde kullanacakları bilginin ortaya çıkmasına imkan vermektedir. Bu nedenle söz konusu raporlamalarda yeknesak düzenlemelerin varlığı büyük önem göstermektedir. Bu noktada karşımıza genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri çıkmaktadır. Hileli işlemler sonucu oluşturulan finansal raporların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyum göstermesi şeklen mümkün olsa da özü itibari ile mümkün olmayacaktır.

Hile riskinin varlığının tespiti ve önlenmesi tüm işletmeler için büyük önem arz etmektedir. Çünkü hile işlemlerinin görünürde maliyeti çok büyük olmadığı düşünülse de neticesi itibariyle büyük mali kayıplara neden olabilmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; hileli işlemlerin işletmelere olan maliyeti işletme gelirinin %5’ini aşabilmektedir (Pehlivanlı, 2011: 29). Bunu öngörebilmek çoğu zaman mümkün olmadığı için, anlık hileli işlemlerin etkisi çok fazla önemsenmemektedir.

Neticesi itibariyle hileden bahsedebilmenin şartları art niyet ve menfaat sağlamak iken, hilenin ortaya çıkma şekilleri ise şu şekildedir (PWC, 2007: 3);

- 1- Varlıkların kötüye kullanılması,
- 2- Muhasebedeki hileler,
- 3- Yolsuzluk ve rüşvet,
- 4- Kara para aklama,
- 5- Fikri mülkiyet ihlali (şirketlere özel hakların ihlali).

Tüm bu anlatılanlar bize göstermektedir ki hile bir suçtur. Bu suçun kaynağı da çok büyük oranla güvene dayanmaktadır. Güven unsurunun varlığı taraflar açısından rahat hareket edebilme fırsatı sunduğu için hileye sebep olabilmektedir.

Bahsedilen hile türlerin oluşması için de muhasebe yazınında genel kabul görmüş 3 farklı neden vardır. 1950' li yıllarda Donald Cressey ve Edwin Sutherland akademik bir çalışmada kullanmak üzere cezaevinde hile yaptığı için tutuklanan 200 kişi ile mülakat yaptılar ve muhasebe yazınına yeni bir kavram kazandırdılar: Hile Üçgeni. Hile üçgeni (Fraud Triangle) yaklaşımına göre hilenin işlendiği ortamda mevcut olması gerekenler; *baskılar/teşvikler, fırsatlar ve haklı gerekçeler göstermedir* (Uçma, 2010: 28).

Hile denetimi, hukuki sorgulama yöntemleriyle standart denetim tekniklerini birleştiren yeni bir alandır (Karacan ve Uygun, 2012: 279). Bu nedenle geleneksel denetim eğitimi görmüş kişilerin yapılan hileleri tespit etmeleri ve önlemeleri çok güç olacaktır. İşletmelerde geleneksel hile yönetiminin en büyük sorunu hilelerin tespiti ve önlenmesi noktasında reaktif bir yaklaşıma sahip olmalarıdır. Bu yaklaşım hileli işlemlerin tespitine karşı daha pasif bir anlayış olma özelliği göstermektedir. Hileli işlemlerin gerçekleşmesinden sonra yapılacak hile denetimleri ile söz konusu hileli işlemler tespit edilmekte ve zamanı geçmiş önlemler ile telafi politikaları izlenmektedir.

Oysa giderek gelişen ve değişen iktisadi ve ekonomik yapılar pasif değil aktif, reaktif (hilenin oluşması akabinde yapılan müdahaleler) değil proaktif (hilenin oluşmasından önce yapılan müdahaleler) yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır. Çünkü iktisadi hayat çeşitli vasıtaların ilerlemesi (teknoloji, bilgi transferi, teknoloji kullanım oranı vb.) nedeniyle giderek karmaşık bir yapı haline gelmektedir. Bu karmaşıklık hile olasılıklarını da giderek artırmakta ve hileli işlemlerin ortaya çıkarılmasını da aynı nispette zorlaştırmaktadır.

Bu açıklamalar neticesinde hilelerin tespitine ilişkin şu sorular sorulmalıdır (Vona, 2008: 2);

- Kim, nasıl hile yapabilir?
- Hangi tip hilenin araştırılması yapılmalı?
- İç kontrol yapısı ile hile olanakları arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Hileler ne şekilde gizlenebilir?

Hile denetiminin kendine özgü bir yapısı ve bu yapının işlediği bir çerçevesi vardır. Evvela denetçilerin hile denetimi prensiplerini bilmesi ve bu kaynaklar üzerinden araştırmalarını sürdürmesi gerekmektedir. Şöyle ki (Singleton ve Singleton, s: 30) ;

- Hile denetimi, finansal denetim değildir. Finansal denetim gibi birden fazla unsuru içermektedir,

- Bunun içinde hile denetçileri, olaylara finansal denetçilerden daha farklı yaklaşırlar. Hile denetçileri rutinelere değil istisnalara, tuhaf olaylara, muhasebesel düzensizliklere, yeri geldiği zaman davranışsal düzensizliklerin üzerine odaklanırken, finansal denetçiler daha çok denetim izlerine ve hatalı durumlara odaklanırlar,

- Hile denetçiliği, ilk olarak kitaplardan, çalışma kağıtlarından değil; bizzat tecrübelerden öğrenilir. Hileyi bizzat yapan gibi düşünmeye çalışır ve İç kontrol sisteminin zayıf halkası neresi diye kendisine sorar ve o cevaba göre araştırmasına devam eder.

Hile Türleri ve Başlıca Çalışan Hileleri

Hile türleri ile ilgili birden fazla sınıflandırma yapılabileceği gibi, en çok kullanılan yol ise hileleri 2 ana türde inceleme şeklindedir. Bunlar işletmenin maruz kaldığı hileler (against organization), diğeri ise işletme adına (behalf of organization) yapılan hileler (Zimbelman, Albrecht, 2012, s: 9).

Örneğin çalışan hilesinin görüldüğü bir hile türünde, hilenin kurbanı çalışanın işletmesidir. Dolayısıyla işletmeye karşı yapılmış bir hileden bahsedebiliriz (Albrecht ve Schmoldt, 1988, Vol:31/4) .

Bununla beraber, işletmelerin cari durumlarından daha iyi bir durumda olduğunu gösterip değerini artırmaya yönelik yapılan ve işletme üst yöneticilerinin de dâhil olduğu, finansal raporlama hileleri işletmelere karşı değil, işletmelerin adına yapılmış bir hile türüdür (Hogan, Zabihollah, Riley ve Velury, 2008, s: 2).

Hile yapanlar ve hileye maruz kalan taraflar açısından hile şu şekilde de sınıflandırılabilir (Ulucan, Özkul ve Özdemir,2013: 76):

- *Çalışan Hileleri*: Çalışanlar tarafından, işletme varlıklarının ve kaynaklarının haksız kazanç elde etmek amacıyla, kasıtlı olarak uygun olmayan biçimde kullanılması veya ele geçirilmesidir. İşletme çalışanları tarafından gerçekleştirilen bu tür hilelerde hileye maruz kalan taraf işverendir.

- *Yönetim(Finansal Tablo) Hileleri*: Tepe yöneticileri tarafından gerçekleştirilen hileler ise yönetim hileleri olarak adlandırılmaktadır. İşletme mali tablolarının olduğundan farklı biçimde gösterilmesi bu hile türünde güdülen temel amaçtır. Bu doğrultuda yöneticiler mali tabloları olduğundan daha iyi ya da olduğundan daha kötü gösterebilmek için finansal bilgileri manipüle edebilirler.

- *Satıcı Hileleri*: Mal/hizmet satan kişilerce gerçekleştirilen hileler satıcı hileleri olarak ifade edilmektedir. Bu tür hilelerde satıcı, işletmeye, malları olduğundan daha yüksek fiyata satabileceği gibi kalitesiz mal satabilir, malları eksik teslim edebilir, hatta malları hiç teslim etmeyebilir.

- *Müşteri Hileleri*: Müşterilerin mal ve hizmet aldıkları işletmeye karşı gerçekleştirdikleri ve satış yapan işletmenin zarar görmesi ile sonuçlanan hilelerdir. Bu tür hilelerde müşteriler, satıcıları, ödemeleri gereken tutarın altında ödeme yapabilmek için aldatmaya çalışırlar.

- *Yatırım Hileleri*: Yatırımcıların değersiz ya da gerçekte hiç yapılmayan yatırımlara para yatırmaları için aldatılmaları temeline dayanır. Bunun sonucunda gerçek dışı veya değersiz yatırımlara para yatırarak paralarını kaybeden yatırımcılar zarar görürken, yatırımcıları aldatan bireyler bu işlemde haksız kazanç sağlarlar.

Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde şu tablo karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt, 2011, s: 64-65);

Tablo 1. Hile Grupları			
Hile Türü	Kurban	Hileyi Yapan	Açıklama
Çalışan Hileleri	İşveren	Çalışanlar	Çalışan hırsızlık yapar
Yönetim Hileleri	Finansal Tablo İlgilileri	Üst Yöneticileri	Finansal tablolar olduğundan farklı gösterilir.
Yatırım Hileleri	Yatırımcılar	Bireyler	Yatırıma para yatırılır.
Satıcı Hileleri	Alım Yapan İşletmeler	Satıcılar	Fiyatlar şişirilir sevk olmadan para alınır.
Müşteri Hileleri	Satış Yapan İşletmeler	Müşteriler	Satıcı aldatılır.

Söz konusu tablo incelendiğinde de görüleceği üzere işletmenin maruz kaldığı ve işletmenin bizzat fail olduğu hile türlerini görmekteyiz. Muhakkak her hile türünün tespiti ve önlenmesi için farklı uygulamalar, farklı yapıları tesis etmek gerekebilir. Ancak biz, çalışmanın temel unsuru olan çalışan hileleri ve bu hilelerin önlenmesi ya da azaltılması amacıyla yapılması gereken iç kontrol faaliyetleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Çalışan hileleri ile iç kontrol yapısının ilişkisine geçmeden evvel, en çok rastlanan çalışan hilelerine göz atmakta fayda olacağı kanaatindeyiz. Bunlar (Bozkurt, s: 72);

-İşletme kayıtlarında gözüken paranın zimmete geçirilmesi ve daha sonra kayıtlar üzerinde hileler yaparak zimmetin gizlenmesi.

-Çeşitli biçimlerde yapılan para tahsilatının kayıt altına alınmadan zimmete geçirilmesi.

-İşletmeye ait çeklerin üzerinde bir takım değişiklikler yapılarak çalınması veya çalışanların bu çekleri kendi çıkarları için kullanması.

-Banka kayıtları ile oynanarak parasal kazanç sağlanması.

-Belgeler üzerinde yapılan bir takım değişikliklerle veya sahte belgeler düzenlenmesi suretiyle çeşitli çıkarlar sağlamak.

-Sahte satıcılar ve gerçek olmayan harcamalar, borçlar oluşturularak lehte ödeme sağlanması.

-Depodaki malları zimmetine geçiren bir çalışanın bu durumu gizlemek için stok kartlarında değişiklik yapması.

-Sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanmak suretiyle gider kalemlerinin şişirilerek lehte ödemenin sağlanması.

-Arttırılmış seyahat harcamaları ile menfaat sağlanması.

-Yetkisiz veya uygun olmayan biçimde iskonto uygulanarak yarar sağlanması.

- Rüşvet alma

- İşletmeye özel sırları, çeşitli çıkarlar karşılığında 3. Şahıslara iletme şeklinde sıralanabilmektedir.

Çalışan Hileleri Denetimi ve İç Kontrol İlişkisi

Çalışan hileleri en temel ifadeyle, işletme varlıklarının genel kullanım amacından uzaklaşıp varlıkların kişisel amaçlı kullanılması olarak ifade edilebilir. Çalışan hilesinin öznesi olan işletme personeli, işletme aleyhine bizzat faaliyet gösteriyorsa direk çalışan hilesi, dolaylı yollardan faaliyetlerine devam ediyorsa dolaylı çalışan hilesinden bahsedebiliriz.

Bir risk unsuru olarak çalışan hileleri denetimi;

- Etkin bir iç kontrol yapısı,

- Kurumsal yönetim anlayışının gerektirdiği yönetsel gereklilikler,

- İç denetim yapısının etkin ve verimli işletilmesi,

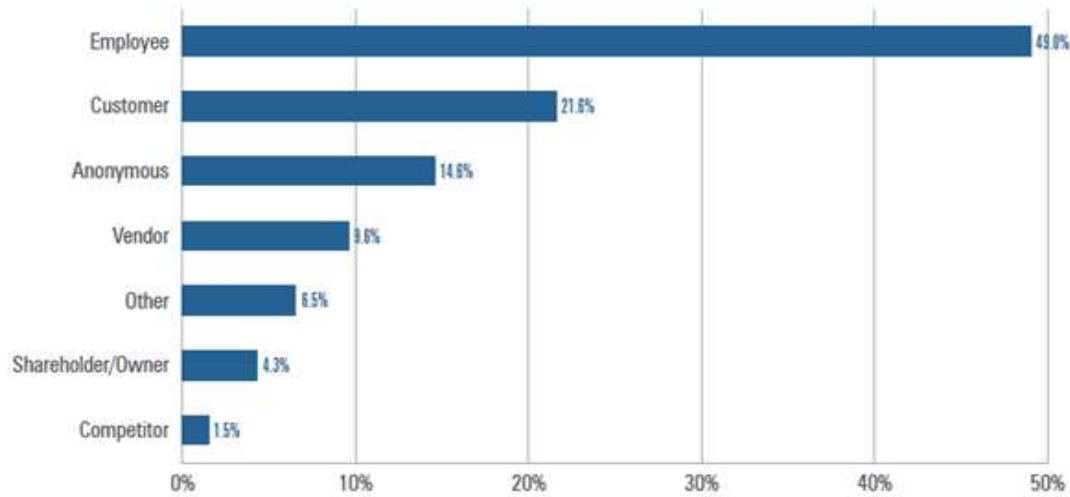
- Çeşitli yönetmelikler ve prosedürler ile hile politikaları oluşturulması,

- İşletmenin faaliyetlerini sürdürdüğü ortam olan kontrol ortamından başlamak üzere, tüm aşamalarda uygulanması gereken bir ahlak anlayışının tesis edilmesi ile birlikte tespit edilebilir ve önlenabilir.

Bahsi geçen önlemler, hilenin önlenmesi noktasında kesinlik ifade etmez. Önlemlerin gerek müstakil olarak gerekse birlikte hayata geçirilmesi de, hile yönetiminde kesin sonuç alınacağını garanti edemez.

Çalışan hileleri, işletmelerde nitelik olarak olmasa bile nicelik olarak en sık karşılaşılan hile türüdür. Çünkü çalışan; şirketin işlemlerini yürüten ve bu nedenle de gerekli bilgileri, zaafı kolayca değerlendirebilecek bir pozisyonadadır. İşlemlerin gerçekleşmesine ilişkin prosedürler, süreçler çalışanlar tarafından zamanla elde edilebilmektedir. Bu zaman içerisinde de taraflar arasında ki güven unsurunun tesisi, hile faaliyetlerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

ACFE'nin 2014 raporuna göre hile kaynaklarına bakıldığında ilk sırada işçi/çalışan hilelerinin yer aldığını görebiliyoruz. Şöyle ki;

Çalışan hilelerinin söz konusu olduğu bir işletmede kurulan iç kontrol yapısının, hileli işlemlerin yapılmasını zorlaştırması beklenmektedir. Bazı şartlar altında ise, iç kontrol yapısı çalışan hilelerinin oluşmasını büyük oranda olanaksız hale getirmelidir.

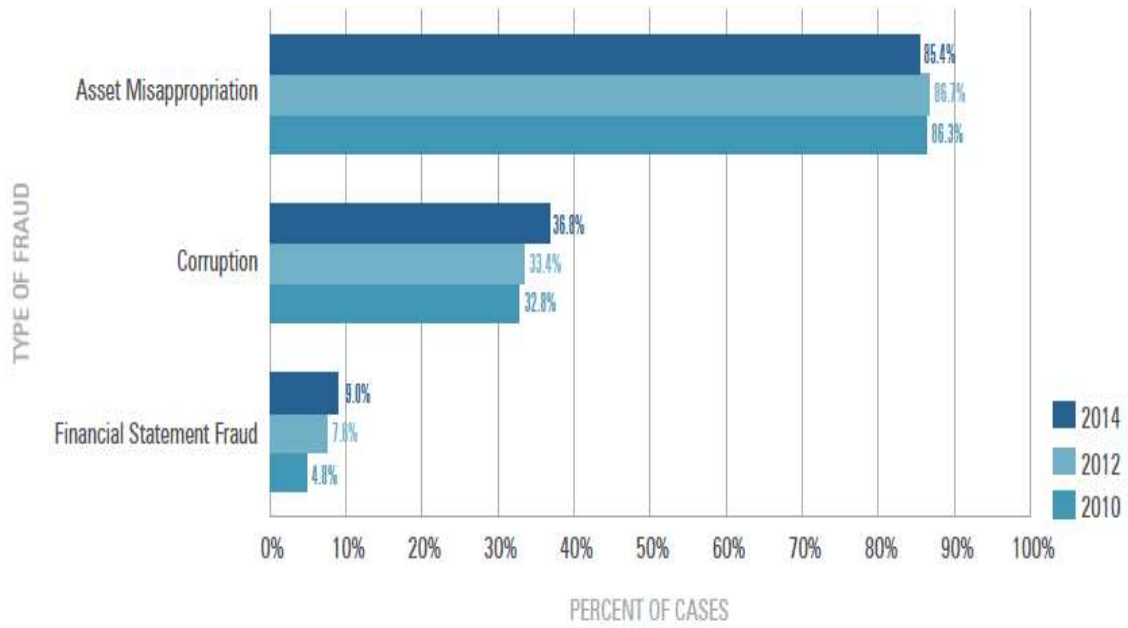
İç kontrol yapısının amaçları, çalışan hileleri ile taban tabana zıttır. İç kontrol yapısı işletme varlıklarını korumayı hedeflerken, çalışan hilelerinin sebep olduğu bir işlem neticesinde işletmenin en büyük kaybı varlıklarının azalması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine iç kontrol yapısı genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyumlu finansal raporları oluşturmayı amaçlarken, hileli işlemler sonucu oluşacak raporlar, piyasa da kullanıcılar için eksik, yanlış bilgi sunmaktadır.

İşletmede çalışan hilelerinin varlığı, kontrol mekanizmasını zayıflatacağı gibi, kurumsal yönetim anlayışının tesisi ve işletilmesine engeller oluşturmakta, nihayetinde denetim faaliyetlerinin kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. Bu haliyle basit, sıradan görünen bir hileli işlem, yekûn olarak büyük problemlere neden olabilmektedir. Muhasebe yazını incelendiğinde işletmelerde muhasebe hilelerinin önlenmesi ve/veya ortaya çıkarılmasında genellikle iç denetim, iç kontrol ve bağımsız denetim mekanizmalarının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir (Yıldız ve Baskan, 2014: 14). ACFE' ye göre de iç kontrol %23,3, iç denetim %19,4, dış denetim (bağımsız denetim) ise %9,4 oranında hileleri önleme yüzdesine sahiptirler. İç kontrolün yapısının varlığı, direkt olarak hileli işlemleri önlemese bile, neticeleri itibariyle hileli işlemlerin önüne geçebilir. Bu noktada karşımıza, üst yönetimin iç kontrol yapısına ve hile denetimine ilişkin tutumları, finansal raporlamanın yasal mevzuata uyumu, faaliyetlerde etkin ve verimli olabilme çabaları çıkmaktadır. Tüm bu çabalar ve düzenlemeler sonuçları itibariyle hileli işlemleri önlemeye ve ortadan kaldırmaya yöneliktir.

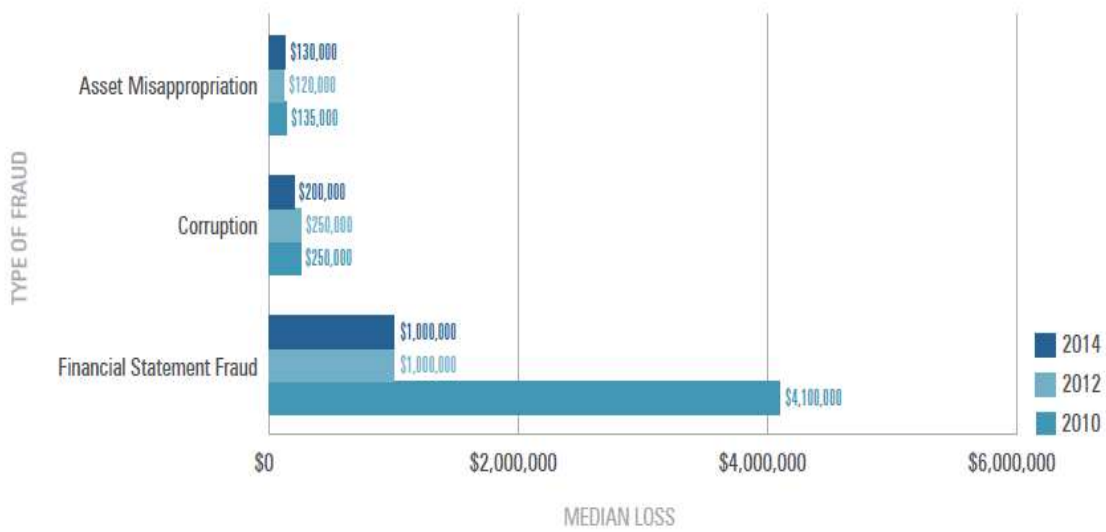
Çalışan hilelerinin en çok rastlanılanı varlıkların kötüye kullanılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine çokça karşılaşılan diğer bir hile çeşidi de haksız kazanç yoluyla çalışanların elde ettiği kazançlardır(PWC Turkey, 2007:3).

ACFE'nin araştırmalarına varlıkların kötüye kullanılmasında hilelerin görülme sıklığı %85,4'dir. Bu oranın işletmeye maliyeti ise ortalama 130.000 dolardır. Hileli finansal tablolarda hilelerin görülme sıklığı en az oran olan % 9 iken bu hile grubu ortalama 1.000.000 dolar olmak üzere en fazla maliyetle karşımıza çıkmaktadır (ACFE, 2014: 11). 2012 yılında yapılan araştırmaya göre, varlıkların kötüye kullanılması % 86,7, haksız kazanç % 33,4 ve hileli finansal tablolar % 7,6 oranı olarak elde edilmiştir. Bu oranların ortalama maliyetleri ise varlıkların kötüye kullanılması 120.000 dolar, haksız kazanç 250.000 dolar ve hileli finansal tablolar 1.000.000 dolar şeklinde görülmüştür (ACFE, 2012: 12).

ACFE'nin 2014 yılında yayınladığı grafik şu şekildedir:

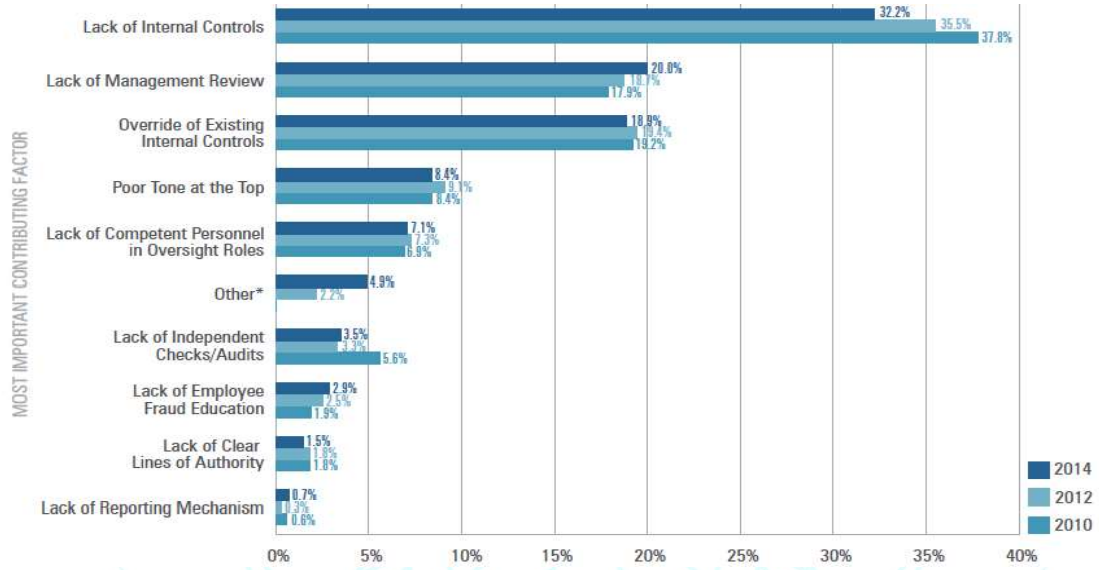

Söz konusu hile çeşitlerinin neden olduğu mali kayıplar da yine ACFE' nin 2014 raporunda şu şekilde gösterilmektedir;

Söz konusu hile nedenlerini tespit ve kontrol edebilme adına iç kontrol yapısı büyük önem arz etmektedir. İç kontrol sisteminin varlığı işletme yönetiminin sorumluluğunu artırmakta ve hileleri önlemektedir (Güredin, 2007: 165).

ACFE'nin 2014 raporuna göre işletmelerde hileli işlemlerin görülmesine neden olan unsurlar şu şekilde sıralanmıştır;

İç kontrol yapısının tesisi ve işletilmesinde olmazsa olmaz bazı etkenler mevcuttur. Bunların varlığı ya da yokluğu, işletmede çalışan hilelerinin ortaya çıkma ihtimali ile doğru orantılı bir seyir izlemektedir. Bunlardan ilki *görevlerin ayrılığı* ilkesidir. Bu ilke işletme faaliyetlerinin güvenli, hızlı ilerlemesinin temel dayanağıdır. Varlıkların korunmasına ya da yasal mevzuata uygun finansal raporlamaların hazırlanmasına yönelik işlemlerde, kayıt ve onay işlemlerinin birbirinden farklı kişilerce yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde kayıt ve onay işlemlerinin tek bir elden yürütülmesi bu aşamada hileli işlemlerin doğmasına ihtimal sağlayabilmektedir. Çalışan hilelerinin en çok faydalandığı zafiyet de burasıdır. Karşılıklı onay mekanizmalarının olmaması, kontrolü güçlendirmekte ve hileye yol açabilmektedir. Bu noktada, çalışanlar ya da yöneticiler tarafından yapılacak sistemsiz kontrollerin büyük çoğunluğu netice vermeyecek ve hile riski azaltılamayacaktır. Çünkü hilenin faili, süreci en iyi bilen, yöneten tek kişidir. Bu hileyi yapan için çok büyük bir avantaj sağlamaktadır.

İç kontrol sisteminin tüm bileşenlerinin bir arada ve karşılıklı etkileşim içinde çalıştığı bir işletmede, işlemlerin akışına yönelik tüm süreçler belirlenir ve bu süreçlere ilişkin hile riskleri tespit edilir. Dolayısıyla, hilenin hangi aşamada ve kim tarafından yapılabileceği, büyük oranlarda tahmin edilebilir. Ancak bu tahmin makul güvence sınırları içerisinde kalacaktır. Burada önemli olan diğer bir nokta tesis edilecek iç kontrol yapısının, personeller tarafından anlaşılabilirliğinin tesis edilmesidir. Yani isterseniz en kuvvetli yapıyı oluşturun, onu personellere anlatamadıktan ve öğretemedikten sonra bunun hiçbir faydası olmayacaktır. Bu noktada personel yapısı, seviyesi hakkında bilgi sahibi olunması elzemdir. Çünkü netice itibarıyla iç kontrol yapısı, insan unsuru ile çalışan bir süreci ifade eder. Personele uygun kurulmamış iç kontrol sistemi, iş süreçlerine destek vermekten ziyade, önünü tıkayacak ve farklı hile imkânlarına neden olabilecektir.

Çalışan hilelerinin teknik önlemleri olmakla birlikte, ahlaki ve insani önlemleri de bulunmaktadır. Bu önlemlerde yine iç kontrol yapısının tesisi sürecinde, kontrol ortamı bileşeni sayesinde yapılabilecektir. Bahsettiğimiz üzere, iç kontrol yapısının temel dayanağı olan kontrol ortamı bileşenin maksadı tam olarak budur. Çalışanlara; bilinç, değer, anlayış ve şirket kültürü kazandırmayı amaç edinir. Bu yönüyle iç kontrol yapısının temeli ve çıkış noktası olma özelliğini taşımaktadır. Sağlam kurulmuş bir kontrol ortamı bilinci ile, çalışan hilelerini henüz doğmadan engelleyebilir, asgari seviyelere indirebiliriz.

Kontrol ortamının kazandıracığı bilinç ile çalışanların hileye başvurmaları arasında ters orantılı bir ilişki söz konusudur. Yani kontrol ortamının tesisi ne kadar kuvvetli olursa, çalışan hileleri o

nispette azalacaktır. Çünkü çalışanlar, herhangi bir hile durumunda kendilerine de bu hileden menfi neticeler döneceğinin farkında olacaklardır.

Diğer taraftan *yetkilendirme* etkeni yine iç kontrol yapısının olmazsa olmaz ilkelerindendir. İşletme faaliyetlerinde gerekli yetkilendirme, sorumluluk ve onay mekanizmalarının olması, hileye yönelik eylemlerin henüz oluşmadan engellenmesine yardımcı olacaktır. Bu ilke ile gerçekleştirilmek istenen, her bir işlemin belirli yetkiler dâhilinde onaya tabi tutulması ve bunun kontrolünün sağlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yetkilendirme ilkesi ile yetkisiz insanların bilgiye ulaşmaları ve bu bilgileri zamanı gelince kullanmalarının önüne geçilebilecektir. Gerekli bilgi sadece gerekli kişilere ulaştırılmalıdır. Aksi takdirde sistemde zafiyetler oluşacak ve hile tehdidi varlığını devam ettirecektir.

Çoğu işletmelerde faaliyetlerin akışı büyük oranda evrak bazlı gerçekleşmektedir. Süreçlerinin tamamını bilgisayar destekli hale getiren firmalar olmasına rağmen, bu durum henüz piyasa tabanına tam anlamıyla yayılmış bir uygulama haline gelememiştir. Kanun koyucunun çeşitli düzenlemeler ile bu uyumlaştırma sürecine katkı sunduğunu ifade edebiliriz(E-fatura, E-defter, E- beyanname vs.) ancak bunu tam anlamıyla tesis edebilmenin zaman alacağı aşikardır. Bu noktada karşımıza düzgün bir belge akışının gerekliliği çıkmaktadır. Söz konusu süreçlerin yöneticisi durumunda yine bir personel olması, bu aşamada çalışan hilelerine olanak sağlayabilir. Düzgün ve sağlıklı bir bilgi akışı, iç kontrol yapısının tesisi ile mümkün olabilecektir. Belgelerin rapor haline dönüşme evrelerinde, nerelere uğraması, nerelerde onaylanması ve nerelere iletilmesi gerektiği, iç kontrol yapısının oluşturulması sürecinde belirlenmektedir. Söz konusu süreçlere dair oluşacak tüm asimetric hareketler, sistem tarafından tespit edilebilecek ve gerekli birimlere iletilebilecektir.

Günümüzde kullanımı giderek artan ERP entegre programları, işletmelerde, süreç yönetimi ve takip işlemlerini kolaylaştırmış ve daha sistematik bir hale getirmiştir. İç kontrol yapısının bu anlamda en çok faydalandığı araçlar söz konusu ERP sistemleridir. Çünkü sistemler, sunmuş oldukları çeşitli imkânlar nedeniyle kontrol sistemine; kuruluşundan, işletilmesine kadar gerçekleşen tüm süreçlerde yardımcı olabilmektedir. Gerekli yazılımlar ve komutlar, görevler ayrılığı ve yetkilendirme esaslı yapıldığından ERP' lerin varlığı doğrudan iç kontrol yapısının amaçlarına hizmet etmektedir. Kurumsal firmalarda yürütülen verimli iç kontrol yapılarının varlığı büyük ölçüde bu sistemlere bağlıdır. Bu farkındalık işletmelerce giderek oluşmakta ve bir ihtiyaç halini almaktadır.

İç kontrol yapısına ait tüm bileşenler, çeşitli yazılımlar sayesinde ERP sistemleri ile entegre hale getirilebilmekte ve faaliyetlerine devam edebilmektedir. Çalışanların kullanacakları bu sistemlerin büyük ölçüde çalışan hilelerine engel olduğunu ya da olabileceğini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Giderek gelişen ve değişen işletme çevrelerinin ihtiyaçları da bu değişimlere paralel olarak değişmekte, artmaktadır. Bu yönü ile değerlendirildiğinde işletme faaliyetlerinin kamuya yönelik etkileri de olacağı aşikardır. Gerek işletme özelinde gerekse kamuya dönük bu etkiler, işletmelerini faaliyetlerini devam ettirirken daha dikkatli ve titiz davranmaya mecbur bırakmaktadır.

Bu noktada işletmenin varlıklarını korumak, finansal raporlarını doğru ve güvenilir hazırlayıp kamuya sunmak ve yönetsel politikalara katılımı teşvik edici yöntemleri kapsayan bir yapı olması nedeniyle iç kontrol yapısı giderek önemini artırmaktadır. Etkin ve verimli işleyen bir iç kontrol yapısı, çalışanlara anlayış ve çalışma prensibi kazandırmaktadır. Çünkü iç kontrol ilkeleri ve iç kontrol bileşenleri, söz konusu işletmelerde müdahaleye açık alanları tespit ve kontrol edebilmenin en kolay yoludur. İşletme aleyhinde başvurulabilecek çoğu çalışan hilelerin tespiti ve önlenmesi büyük oranda iç kontrol mekanizmasının işleyişi ile ilgilidir. Kesin

bir güvence vermemekle birlikte iç kontrol yapısının, işletmelere yönelik hilelerin denetimi sürecine müspet katkıda bulunacağı tartışılmaz bir gerçektir. Hile denetimi, geleneksel denetimin bir üst versiyonu olması nedeniyle, geleneksel denetimden mantık olarak olmasa da usul olarak büyük farklılıklar göstermektedir. Hile denetiminin olumlu sonuç doğurabilmesi, sürekli güncel tutularak daha dinamik bir yapıya kavuşması ile sağlanabilecektir. Bu noktada hile denetimine yine destek olan unsur iç kontrol unsurudur. Çünkü iç kontrol yapısı da özü ve mahiyeti gereği sürekli güncel kalması gereken bir yapıdır.

Giderek artan çalışan hilelerinin önlenmesinde tek katkı sağlayan yapı iç kontrol değildir. Kurumsal yönetim, iç kontrol ve denetim kavramlarının azami birliktelik ile çalışması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACFE (2008), "2008 ACFE Report to the Nation of Occupational Fraud&Abuse, Association of Certified Fraud Examiners", Austin.

ALBRECHT, W ve SCHMOLDT, D., "Employee Fraud", Business Horizon, Vol.31 :4

ALPTÜRK, Ercan. İç Denetim Rehberi. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları, Ocak 2008.

COSO, Internal Control - Integrated Framework. COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Tradeway Commission)., 2012.

COSO., Internal Control - Integrated Framework. COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Tradeway Commission).,2013.

ELMAS, B. ve KURNAZ, E., "Türkiye'deki Faktoring Şirketlerinin İç Kontrol Sistemlerindeki Etkinlik Araştırması", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 26, 61-76 ,2013

ERDOĞAN, Melih. Denetim. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları, Mart 2006.

GÜREDİN, Ersin, Denetim ve Güvence Hizmetleri- SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler, 11. Baskı, Arıkan Yayınevi, 2011

HOGAN, C., ZABİHOLLAH, R., RILEY, R., VELURY, U., "Financial Statement Fraud: Insight From The Academic Literature", Auditing: A Journal of Practice & Auditing, 2008, Vol: 27

INTOSAI, Kamu Kesimi İç Kontrol Standartları Rehberi, s.8.

İBİŞ, C. ve ÇATIKKAŞ, Ö., "İşletmelerde İç Kontrol Sistemine Genel Bir Bakış", Sayıştay Dergisi, Sayı:85, Nisan-Haziran 2012

KANDEMİR, C. (2010), Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, SBE, İşletme ABD.

KARACAN, Sami ve UYGUN Rahmi., Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve Uluslararası Denetim Standartları ile Uyumlu Denetim ve Raporlama. Kocaeli: Umuttepe Yayınları. 2012.

ÖZBEK, Çetin., İç Denetim, Kurumsal Yönetim, Risk Yönetimi, İç Kontrol, Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları, Yayın No:3, Cilt I ve II, İstanbul, 2013

ÖZER, M. Akif, Kuruluşlarda Süreç, Performans ve Risk Analizi/ Yönetimi, Ankara: Adalet Yayınevi. 2010

PEHLİVANLI, Davut., Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama, Beta Basım Yayın ve Dağıtım, 1. Baskı, İstanbul, 2011

PRICE WATERHOUSE COOPERS (PwC) "Şirketlerde İç Kontrol ve İç Denetim Fonksiyonu", III. PwC Çözüm Ortaklığı Platformu. İstanbul. 22 Aralık 2004.

SINGLETON, T. ve SINGLETON, A., Fraud Auditing and Forensic Accounting, John Wiley Sons, Inc., New Jersey, 2010

TUAN, Kadir ve Mehmet Ünsal MEMİŞ, İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:35, (2007), s.1-14.

TÜREDİ, Hasan., Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: İç Kontrol , 2011

TÜREDİ, H., KARAKAYA, G., Coso İç Kontrol Modeli ve Kontrol Ortamı, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 52 Sayı: 602, 2015

UÇMA, T., Finansal Bilgi Manipülasyonunda ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) Uygulaması, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, 2010

VONA, Leonard W., Fraud Risk Assessment, John Wiley & Sons, New Jersey, 2008

YILDIZ, E. ve BASKAN, D.T. , “Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan, 2014

YURTSEVER, G., Bankacılığımızda İç Kontrol, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:256, Nisan, 2008

ZİMBELMAN, M.ve ALBRECHT, C., “Forensic Accounting”, South Western Cengage Learning, 4. Edition, 2012

https://www.pwc.com.tr/tr/advisory09/fraud/assets/Forensic_Services_tr.pdf, PWC (2007), (01.11.2015).

http://kobitek.com/kurumlasma_yolunda_yolsuzlukla_mucadele_ve_hile_denetimi, Erişim Tarihi: (21.10.2015)

TÜRKİYEDE ÜRETİMİ YAPILAN BAZI TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN ÜRETİMİ VE TİCARETİ

Hasan Basri KARAYEL

Dumlupınar Üniversitesi Gediz MYO.Tıbbi Ve Aromatik Bitkiler, Kütahya, TÜRKİYE,
kbasri23@hotmail.com

Öz

Türkiye’de doğal florada toplanan tıbbi ve aromatik bitkilerde ekonomiye katkı yapan bitki adeti 347 tür olarak belirlenmiştir. Bu türlerin %30’unun dış ticareti yapılmaktadır [Özhatay ve ark.,1988]. Türkiye’nin iklim ve ekolojik özelliklerinden dolayı bir çok tıbbi ve aromatik bitki yetiştirilmekte veya dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi doğadan toplanmaktadır. Defne, mahlep, ıhlamur çiçeği, adaçayı, biberiye, meyan kökü ve ardıç kabukları doğadan toplanmaktadır. Kimyon, anason, kekik, çemen, rezene, nane ve kişnişin tarımı yapılmaktadır. Türkiye dünya genelinde yaklaşık 100 ülkeye tıbbi ve aromatik bitki satışını gerçekleştirmektedir [Bayram ve ark.,2010]. Türkiye istatistik kurumu 2016 verilerine göre ülkemizde en çok üretilen baharat bitkileri; kırmızı biber (228 ton), Anason (9491 ton), Kimyon(18586 ton), Kekik (14724 ton), Çörekotu (2527 ton), Rezene (2464 ton) olarak tespit edilmiştir. Tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimi artarsa yurt içi ve yurt dışı talepler de artar ve bu da sanayi tesislerin artmasına neden olur. Sanayi tesisleri artarsa ekonomik anlamda ülke ekonomisine büyük katkı sağlamış olur.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Aromatik Bitkilerin, Ticareti, Üretimi

PRODUCTION AND TRADE OF SOME MEDICAL AND AROMATIC PLANTS GROWN IN TURKEY ABSTRACT

In the natural flora species grown in Turkey, the number of the plants contributing to the economy has been determined as 347 species. 30% of these species are exported [Özhatay ve ark.,1988]. Due to Turkey's climatic and ecological features, many medicinal and aromatic plants are cultivated or collected from nature as it is in many parts of the world. Laurel, mahlep, lime flower, sage, rosemary, rootstock and juniper shells are collected from nature. Cumin, anise, thyme, cemen, fennel, mint and coriander are cultivated. Turkey is selling medicinal and aromatic plants in approximately 100 countries worldwide[Bayram ve ark.,2010]. The most produced spice plants in our country are as follows according to 2016 Turkish Statistical Institute data; red pepper (228 tons), Anise (9491 tons), Cumin (18586 tons), Thyme (14724 tons), love-in-a-mist (2527 tons) and Fennel (2464 tons). If the production of medicinal and aromatic plants increases, domestic and foreign demands also increase and as a result of this, industrial facilities increase. Consequently, this situation makes a great contribution to the country's economy.

Keywords: Medical Aromatic Plants ,Trade, Production

GİRİŞ

20. yüzyılda tıbbi ve aromatik bitkilerin üretim ve kullanımındaki gelişmeler incelendiğinde, yüzyılın başlarında teknolojinin getirdiği yenilikler, sosyal ve politik değişimler, bitkilerin ilaç olarak kullanımının hızla azalmasına neden olmuştur. 1930’lu yıllarda sulfa ilaçlarının ve 1940’lı yıllarda organik kimyasalların sentezi, tıbbi bitkilere ilave olarak sentetik ilaçların üretimini teşvik etmiştir. Dünya Savaşı’nı izleyen ekonomik ve sosyal değişiklikler ile bitkiler ve tedavilerle ilgili yeni tanımlamalar, sentetik kimyasal ilaçların elde edilmesi sonucu endüstriyel ilerlemelerle modernleşen batı ülkelerinde, 1970’li yılların sonuna kadar bitki ekstraktları ile bitkilerin kullanımında azalmaya neden olmuştur [Craker ve ark., 2003].

1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında ticaretin küreselleşmesi ve genetik çeşitliliğin korunması hakkındaki endişeler tıbbi bitkilerin kültürünü etkilemiştir. Bitki materyallerinin kalite standartları, ürünün işlenmesi ve alıcıların temiz, süreklilik arz eden ve sertifikalı ürün

talepleriyle artmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda tıbbi ve aromatik bitkiler üzerinde başlanan araştırmalar, bitkilerin üretimindeki gelişmelere, bioaktif bileşenlerin ekstraksiyonuna ve tıbbi uygulamaların doğrulanmasına önderlik etmiştir [Khan ve ark.,2005].

Asya'da gelirin artmasının yerleşik halkın yaşam standardını yükseltmesine paralel olarak yaşlanma, kilo artışı ve oldukça zengin toplumlarda sık sık ortaya çıkan diğer tıbbi problemlere sahip nüfusun artması sonucu, tıbbi ve aromatik bitkilere olan talepler de artmıştır (Gross, 2001).

Ülkemizde doğadan toplanarak iç ve dış ticareti yapılan 347 tür bulunmakta ve bunların %30'unun dış ticareti yapılmaktadır [Özhatay ve ark.,1998]. Türkiye'nin 1999-2003 yıllarını kapsayan beş yıllık tıbbi bitkilerin dış satım miktarlarının yıllara göre ortalama 44.390 ton ve ülkeye giren dövizin ortalama 66.434.000 dolar olduğu ve yaklaşık 20 bitki türünün satışı ile bu paranın ülkeye kazandırıldığı belirtilmektedir [Özgüven ve ark., 2005]. Aynı sayıda bitki türünde 2004-2008 yılları arasında ortalama 36.126 ton tıbbi bitki dış satımına karşılık 80.388 dolar döviz girdisi elde edilmiştir.

Türkiye'nin iklim ve ekolojik özelliklerinden dolayı birçok tıbbi ve aromatik bitki yetiştirilebilmekte veya dünyanın birçok yerinde olduğu gibi doğadan toplanmaktadır. Defne, mahlep, ıhlamur çiçeği, adaçayı, biberiye, meyan kökü ve ardıç kabukları doğadan toplanmaktadır. Kimyon, anason, kekik, çemen, rezene, nane ve kişnişin tarımı yapılmaktadır. Lamiaceae (Labiatae) familyasına bağlı olan *Salvia* cinsinin dünyanın her iki yarım küresinde, özellikle tropik ve subtropik bölgelerle, Akdeniz ve Orta Avrupa'ya dağılmış 986' den fazla türü bulunmaktadır. Bu türlerden 106 tanesi ülkemizde doğal olarak yayılış göstermekte olup, bunlardan 58 tanesi endemiktir. Türkiye , *Salvia* cinsi tür zenginliği bakımından dünyada 13. sırada yer almaktadır[Arslan ve ark.,1995.]. Bu araştırmada *Salvia officinalis* L türlerine ait agronomik özelliklerinin tespiti ile ilgili çalışmaları yapılmıştır.

Materyal ve Metot

Bu çalışmada materyal olarak kullanılan tohumlar Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümünde temin edilmiştir. Tohumlar 2016 yılı Şubat ayında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu Tıbbi ve Aromatik Bitkiler uygulama alanında viyollere ekilerek fide yetiştirilmiştir. Araştırma 2016 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu Tıbbi ve Aromatik Bitkiler uygulama alanında yürütülmüştür. Tohumların çimlenmesi 20-25 gün sürmüştür. Köklenen fideler 2016 yılı Mayıs ayında deneme tarlasına şaşırtılmıştır. Tarla denemeleri tesadüf blokları deneme desenine göre 3 tekerrürlü olarak yürütülmüştür. Bitki dikim sıklığı 40 cm sıra arası, 40 cm sıra üzeri mesafelerine göre düzenlenmiş, her parsel 3 sıradan oluşmuştur. Gedizde yapılan yetiştiricilikte birinci yılda tek biçim yapılmış Denemenin kurulduğu İç Ege Bölgesinde (Kütahya-Gediz) ise karasal iklim hâkimdir. Deneme, alanın toprak yapısı genel olarak değerlendirildiğinde alkali yapılı olduğu söylenebilir.

Bulgular ve Tartışma

Ülkemişde ,ihracat ve iç tüketimde kullanılan ilaç baharat bitkilerinin tamamına yakını yakın zamanlara kadar doğadan toplanmakta idi. Ne var ki doğanın sömürülmesi sonucu bazı bitkilerin ihraç miktarı azalmış veya ihraç listesinden çıkmış, bazıları ise daha şimdiden unutulmuştur[Koç.,1999]. Ancak ilaç- baharat bitkilerinin yetiştirilmesi ve sanayisinin kurulmayışında en önemli etken ekonomik faktördür. Çünkü üretici, deneyiminin bulunduğu, alıcısı olan bitkileri tercih etmektedir. Örneğin *Salvia officinalis* L türünü yetiştirmeye uygun arazisi olan bir üretici satış ve gelir durumunu bilmediği ve deneyiminin bulunmadığı bitkiye şüpheli davranmaktadır. Adaçayı ve benzeri tıbbi bitkilerde genelde ilk yıl bir biçim yapılabilmekte ve bu biçimden de çok az herba verimi elde edilebilmektedir. Denemenin ikinci

yılında adaçayı türlerinde bir ile üç arasında değişen sayılarda biçim yapılmıştır. Birinci yıl kuru herba verimi Kütahya- Gediz lokasyonunda türler arasında 322,42 g/m² ile 448,32 g/m² arasında değişim göstermiştir. İkinci yıl Kütahya- Gediz lokasyonunda taze herba verimi (*Salvia officinalis* L). 6464,2 g/m² arasında değişen değerler almıştır.. İkinci yıl Kütahya lokasyonunda kuru herba verimi 611,2 g/m² ile 3759,4 g/m² arasında değişmiştir.

Tablo 2.1.Türkiyede en çok üretimi yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler

Yıl	Ürün adı	Kırmızıbiber	Anason	Kimyon	Kekik	Çörekotu	Rezene
2011		162125	14879	13193	10953	-	-
2012		165527	11023	13900	11598	161	1862
2013		198636	10046	17050	13658	352	1994
2014		186291	9309	15570	11752	140	2289
2015		204131	9050	16897	12992	425	1461
2016		228531	9491	18586	14724	2527	2464

Kaynak:Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

2011-2016 yılları arasında ülkemizde en çok üretimi ve ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler; kırmızı biber, anason, kimyon kekik, çörekotu, rezene ve baharat bitkileridir. Ülkemizde son yıllarda gıda endüstrisi ile kozmetik sektöründe üretim ve ticaret alanında önemli gelişmeler olmuştur. Uçucu yağlar ve aromatik ekstraktlar, koku ve tat endüstrileri tarafından parfüm, gıda katkıları, temizlik ürünleri, kozmetikler ve ilaçların terkiibinde, aroma kimyasallarının kaynağı olarak, yada doğala özdeş ve yarı-sentetik yararlı aroma kimyasallarının sentez başlangıç maddesi olarak kullanılırlar (Başer, 1998). Türkiyede en çok üretimi yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler Tablo.2.1’de verilmiştir..

2004-2008 yılları arasında tüm dünyada bitkisel glikozitler ve alkaloidler dışsatımı 2.4 milyar dolardan 4.9 milyar dolara yükselmiştir. Beş yıllık dönemde ilk yıllarda bitkisel alkaloidler, tuzları, esterleri ve türevleri ilk sırayı, glikozitler ve tuzları ikinci sırayı, haşhaş alkaloidleri üçüncü sırayı alırken, son yıllarda ise kafein ve tuzlarının üçüncü sırayı aldığı bunu haşhaş alkaloidlerinin takip ettiği belirlenmiştir. Aynı yıllara ait bitkisel glikozitler ve alkaloidlere ilişkin dışalım değerlerinin 1.74,5 milyar dolar arasında değiştiği, yine ilk sırada bitkisel alkaloidler, tuzları, esterleri ve türevleri yer alıp, bunları haşhaş alkaloidleri, glikozitler ve tuzları izlemektedir. Glikozit ve alkaloid ticaretinde ABD, AB ülkeleri ve Uzakdoğu ülkeleri öne çıktığı bilinmekte olup, ülkemiz haşhaş alkaloidlerinde dışsatım yapan ülke konumdadır [Bayram ve ark.,2010]

Dünya kekik dış ticaret hacmi yaklaşık 12-13 bin ton civarındadır. Türkiye son beş yılda yaklaşık 9-12 bin ton kekik ihraç ederek dünyada lider ülke konumundadır. Halen dış satımı yapılan kekiğin yaklaşık %80’i tarla koşullarında üretilmekte, %20’si ise doğadan toplanarak sağlanmaktadır (Akin, 2009).

Türkiye’de uçucu yağ üretiminin büyük bir kısmını gülyağı oluşturmaktadır. Türkiye dünyadaki en büyük gülyağı üreticisidir. Burdur, Afyon ve Denizli’de üretilen *Rosa damascena* Mill. bitkisinden elde edilen gülyağı dünya piyasalarında “Türk Gülyağı” olarak bilinmektedir [Bayram ve ark.,2010]

Birçok tıbbi ve aromatik bitkinin dış satımını yapan Türkiye, aynı zamanda bazı bitki türlerinin dış alımını da yapmaktadır. Ülkemiz 2000-2003 yılları arasında toplam 5.535 ton bitki ithal etmiş ve 6228000 dolar döviz yurt dışına çıkmıştır (Bayramoğlu ve ark., 2009). 2004-2008 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde ise 5.918 ton dış alım miktarına karşılık 7.502.800 dolar ödeme yapılmıştır.

Türkiye'nin iklim ve ekolojik özelliklerinden dolayı birçok tıbbi ve aromatik bitki yetiştirilebilmekte veya dünyanın birçok yerinde olduğu gibi doğadan toplanmaktadır[Bayram ve ark.,2010].

Sonuç

Ülkemizde birçok tıbbi ve aromatik bitki doğadan toplanmakta ve bir kısmının da belirli ölçüde tarımı yapılmaktadır. Ancak bunlara ait düzenli istatistiksel veriler bulunmamakta ve arz- talep ilişkisi dikkate alınarak üretim yapılmamaktadır. Bu bitkilerle ilgili bilgilerin toplanacağı ve ulaşılabileceği veri bankaları oluşturulmalıdır. Ayrıca tıbbi ve aromatik bitkilerde iç tüketim ve dış ticaret verileri dikkate alınarak, hangi bitkiden ne kadarının doğadan toplanarak, ne kadarının üretilerek temin edileceği belirlenmelidir[Bayram ve ark.,2010].

Kütahya lokasyonunda yapılan çalışmada *Salvia* türleri açısından zengin olan ülkemizin farklı lokasyonlarından farklı *Salvia* türleri üzerinde daha fazla çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir[Yılar ve ark., 2015].Ülkemizin ekonomisine yeni türlerin kazandırılması bu ürünlere dayalı sanayi tesisleri kurulur. Buda ürün çeşitliliğini ortaya çıkarır. Ürün çeşitliği artınca kazanç miktarı da artmış olur.

KAYNAKÇA

- Akın, T., 2009. Kişisel Görüşme. Kütaş Tarım ÜrünleriDış Tic. San. AŞ. İzmir.
- Anonim, 2018. Türkiye istatistik kurumu, Ankara.
- Arslan, N., Gürbüz, B. ve Yılmaz, G. 1995. Adaçayı (*Salvia officinalis* L.)'nda Tohum Tutma Oranı ve İndo IButirikAsitin (IBA) Gövde Çeliklerinin Köklenmesine Etkileri Üzerinde Araştırmalar. Tr. J. of Agriculture and Forestry, Tübitak, 19: 83-87
- Başer, H.C., 1998. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstriyel Kullanımı TAB Bülteni 13-14:19-43.)
- Bayramoğlu, M.M., Toksoy, D, Şen, G. 2009. Türkiye'de Tıbbi Bitki Ticareti. II. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, 19-21 Şubat 2009, SDÜ-Isparta, s. 89-98.
- Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., & Kızıl, O. A. S. (2010). Tıbbi ve aromatik bitkiler üretiminin arttırılması olanakları. *TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi (2010)*, 11-15.
- Craker, L.E., Z. Gardner, S.C. Etter, 2003. Herbs in American Fields: A Horticultural Perspective of Herb and Medical Plant Production in the United Sates, 1903-2003. HortScience 38:977-983
- Gross, A. 2001. Overview of Asia, Healthcare Markets and Regulatory Issues in the Region. A Presentation at Regulatory Affairs Professional Society (RAPS). Pacific Bridge Medical-Asian Medical Publications. www.pacificbridgemedical.com.
- Khan, I.A., Smillie, T.J. Craker, L.E., 2005. Quality and Safety Issues Related to Botanicals. Z.E. Gardner (eds.), Acta Hort. 720
- Koç, H. (1999). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 40,İlaç- Baharat Bitkileri .I. Sayfa : 41-48. Tokat .1999
- Özhatay, N., Koyuncu, M. 1998. Türkiye'de Doğal Bitkilerin Ticareti, XII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı 20-22 Mayıs 1998 Özet Kitabı, 5.
- Özhatay, N., Atay, S. 1997. Kekik in Trade in Turkey, Proceeding of the XI World Forestry Congress 13-22 October 1997 Antalya Vol:3:234-237
- Özgüven, M., S. Sekin, B. Gürbüz, N. Şekeroğlu, F. Ayanoğlu, S. Ekren, 2005. Tütün, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretimi ve Ticareti. Türkiye Ziraat Mühendisleri VI. Teknik Kongresi. Ankara.
- Yılar. M., Kadioğlu.İ.,Telci.İ.,2015. Tokat İlinde Yayılış Gösteren Bazı Adaçayı Türlerinin Uçucu Yağ Kompozisyonlarının Belirlenmesi . Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 2(4): 313–319

TÜRKİYEDE YETİŞTİRİLEN TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN KALİTE VE STANDARDİZASYONU

Hasan Basri KARAYEL

Dumlupınar Üniversitesi Gediz MYO.Tıbbi Ve Aromatik Bitkiler, Kütahya, TÜRKİYE,
kbasri23@hotmail.com

Öz

Tüm tarımsal ürünlerin uluslararası standartlara uygun olarak satışları yapılır. Gelişmiş ülkelerde iç pazarda da standart şartlarına uygun satış yapmaktadırlar. Tıbbi bitkilerde standart şartlar; hasat zamanı, ürünün üretildiği ülke, botanik isim, renk, koku testleri, şekil, ebat, doku, yaprak, epidermisi, yağ ve otantik maddeler, kimyasal olarak, glikozit yapıları ve benzeri özellikler aranan standartlardır. Bunların dışında yabancı maddeler, nem içeriği, kül tayini, böcek, pestisit, mikroskopik kirlenme ve radyoaktivitedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerde kalite tayini yapılarak standartların belirlenmesi gerekmektedir. Günümüz şartlarında standart şartlar daha da ön plana çıkmaktadır. Standart şartların belirlenmesinde temel testlerin yanında spesifik araştırmalar ve sınıflandırmalar da yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Aromatik Bitki ,Kalite , Standardizasyon

QUALITY AND STANDARDIZATION OF MEDICAL AND AROMATIC PLANTS GROWN IN TURKEY ABSTRACT

All agricultural products are sold in accordance with international standards. In developed countries, they also sell on the internal market in accordance with the standard conditions. Harvest time, the country where the product is produced, botanical name, color, odor tests, shape, size, texture, leaf, epidermis, oil and authentic materials, chemically, glycoside structures and similar properties are sought standards for medical plants. Apart from these, foreign substances, moisture content, ash, insect, pesticide, microscopic contamination and radioactivation are some other standards. Standards should be determined by making quality determination in medical and aromatic plants. In today's conditions, standard conditions are even more prominent. In addition to the basic tests, specific investigations and classifications should be made in determining the standards.

Keywords: Medical Aromatic Plants, Quality, Standardization

GİRİŞ

Gerek iç tüketim de kullanılan gerekse dış satımı yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerde kalite denilince bazı hususların bilinmesi gerekir. Bunlar arasında doğru botanik isim, kaynak ülke veya bölge, hasat zamanı, duyu testleri , makroskopik , mikroskopik , kimyasal ve kromatografik testler bulunmaktadır. Ayrıca yabancı madde testlerinin de uygulanması gerekmektedir. Yabancı organik madde ve bitki parçalarının limitleri, nem içeriği, kül oranı, böcek bulaşması, kemirgen bulaşıklığı, mikroskopik kirlenme, pestisitler ve radyoaktivitedir [Bayram ve ark., 2010].Çeşitli kullanım alanlarına sahip tıbbi ve aromatik bitkilerde kalite tayini yapılarak standartlarının belirlenmesi gerekmektedir. Günümüzde kalite standartı giderek önem kazanmaktadır. Temel testlerin yanı sıra spesifik araştırmalarda yapılmaktadır [Phillipson, 1993]. Türk Standartlar Enstitüsü'nün bazı tıbbi ve aromatik bitkiler ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Ancak bunlar yeterli olmayıp, belirli bitkileri kapsamaktadır. Bu standartlar genişletilerek günün koşullarına uygun hale getirilmelidir[Bayram ve ark., 2010]. Lamiaceae (Labiatae) familyasına bağlı olan *Salvia* cinsinin dünyanın her iki yarım küresinde, özellikle tropik ve subtropik bölgelerle, Akdeniz ve Orta Avrupa' ya dağılmış 986' den fazla türü bulunmaktadır. Bu türlerden 106 tanesi ülkemizde doğal olarak yayılış göstermekte olup, bunlardan 58 tanesi endemiktir. Türkiye , *Salvia* cinsi tür zenginliği bakımından dünyada 13. sırada yer almaktadır[Arslan, N., 1995]. Tıbbi ve aromatik bitkilerle ilgili çeşit geliştirme

alışmaları son 15 yılda beri bir ivme kazanmıştır. Halen Haşhaş'ta 12, Kimyon'da 2, Kekik'te 2, emen'de 1, Anason'da 1 ve Kişniş'te 6 çeşidin tescili yapılmıştır [Anonim, 2009].

Dünya ticaretine konu olan organik tarım ürünlerinde Avrupa Birliği özellikle adaçayı, lavanta ve maydanoz gibi tıbbi bitkileri üretmektedir. Mısır ve Hindistan tıbbi bitkiler ve baharat bitkilerini, özellikle Arjantin ise tıbbi bitkilerin büyük bir kısmını üretmektedir. Bu ülkelerin yanı sıra Brezilya, Çin, Kolombiya, Kostarika, Dominik Cumhuriyeti, Guetemala, Endonezya, Jamaika, Türkiye, Uganda ve Zimbabve'de de tıbbi ve aromatik bitkilerin organik olarak üretimi yapılmaktadır [Tarakçıoğlu ve ark., 2005].Avrupa'da doğadan toplanan bitki materyalinin toplam hacmi yıllık olarak, 20.000-30.000 tondan az olmamaktadır [Anonim, 1998].Bitkilerin devamlı olarak doğadan bilinçsizce sökülmesi doğal vejetasyonun bozulmasına, nadir ve endemik bitki türlerinin yok olmasına ve ülkemizde çok önemli bir sorun olan erozyonun artışına neden olmaktadır [Özhatay ve ark., 1997].

Türkiye'nin iklim ve ekolojik özelliklerinden dolayı birçok tıbbi ve aromatik bitki yetiştirilebilmekte veya dünyanın birçok yerinde olduğu gibi doğadan toplanmaktadır.Doğada toplanan bitkilerde belirli bir standart yoktur.kültürü yapılan bitkilerde belirli bir standart var ama üreticiler mağdur edilmeden düzenli bir üretimin yapılabilmesi için iyi bir organizasyon gerekir [Koç.,1999]. Bu araştırmada *Salvia officinalis* L türlerine ait agronomik özelliklerinin tespiti ile ilgili çalışmaları yapılmıştır.

Materyal ve Metot

Bu çalışmada materyal olarak kullanılan tohumlar Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümünde temin edilmiştir. Tohumlar 2016 yılı şubat ayında Kütahya Dumlupınar üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu Tıbbi ve Aromatik Bitkiler uygulama alanında viyollere ekilerek fide yetiştirilmiştir. Araştırma 2016 yılında Kütahya Dumlupınar üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu Tıbbi ve Aromatik Bitkiler uygulama alanında yürütölmüştür. Tohumların imlenmesi 20-25 gün sürmüştür. Köklenen fideler 2016 yılı Mayıs ayında deneme tarlasına şaşırtılmıştır. Tarla denemeleri tesadüf blokları deneme desenine göre 3 tekerrürlü olarak yürütölmüştür. Bitki dikim sıklığı 40 cm sıra arası, 40 cm sıra üzeri mesafelerine göre düzenlenmiş, her parsel 3 sıradan oluşmuştur. Gediz de yapılan yetiştiricilikte birinci yılda tek biçim yapılmış Denemenin kurulduğu İç Ege Bölgesinde (Kütahya-Gediz) ise karasal iklim hâkimdir. Deneme, alanın toprak yapısı genel olarak değerlendirildiğinde alkali yapılı olduğu söylenebilir.

Bulgular ve Tartışma

Bu araştırma 2016-2017 yılları arasında yürütölmüştür. Araştırmada, bitki boyu, incelenmiştir. Çeşitli adaptasyon denemeleri ile bitkiler için uygun ekoljik alanların tespiti. Zira ,ilaç-baharat bitkilerinin çevreden etkilenmeleri oldukça fazla olduğunda verime etkili madde miktarları dolayısıyla kaliteleri yetiştirildiği bölgenin yağış, sıcaklık gün uzunluğu ışık intensitesi, hava nemi, rüzgar vs. gibi iklim faktörleri ile sıkı bir ilişki içerisindedir [Koç.,1999]. Bitkilerin kültürün yapılması ile yeterli hammadde üretilebileceğinden bu ürünlere dayalı sanayi tesisleri kurulur.Böylece piyasaya ve pazara işlenmiş ürün verilerek kazanç miktarı yükseltilir.Bugün doğada bulunmadığı halde Pazar değeri yüksek ve iklim şartlarımıza uygun tür veya çeşitlerin getirilerek yetiştirilmesi mümkün olur [Koç.,1999].

Tablo 3.1. Lokasyona Göre Bitki Başına Ortalama Bitki Boyu (cm)

Hatlar 2016	Bitki Boyu .1.yıl					Bitki Boyu .2.yıl				
1.Hatlar	22	34	36	26	25	26	24	62	59	60
	25	22	27	25	23	27	26	51	48	49
	34	20	29	28	26	25	28	72	52	83
2.Hatlar	30	26	26	30	22	32	25	68	50	92
	21	25	32	35	30	24	23	38	40	36
	24	29	30	32	27	26	21	33	53	39
3.Hatlar	28	34	28	34	35	25	32	61	38	61
	32	30	25	28	32	28	30	59	50	59
	27	32	31	22	31	26	34	60	45	59
ort.	27	28	29.33	28.88	27.88	26,55	27	56	48,33	59,77

Birinci yıl Gediz lokasyonunda *Salvia officinalis* L. türünün bitki boyu ortalaması tablo.3.1. göre 27 cm ile 29.33 cm arasında değişen değerler almışlardır. İkinci yıl Gediz lokasyonunda *Salvia officinalis* L. türünün boy ortalaması tablo.3.1. göre 26.55 cm ile 59.77 cm arasında değişen değerler almıştır. Bu çalışmamızda lokasyona göre bu türün bitki boyu değişiklik göstermiştir. Yapılan kaynak araştırmasında Adana ve pozantı'da 1986 – 1987 yıllarında tıbbi adaçayında (*Salvia officinalis* L.) yapılan çalışmada bitki boyu 55,40 – 71,13 cm arasında değişim göstermiştir (Yılmaz, 1988). Ege ve Batı Akdeniz Florasında Anadolu adaçayında (*Salvia fruticosa* Mill.) yapılan çalışmada bitki boyu 91,7-140,7 cm, arasında değişim göstermiştir [Karık ve ark., 2014]. *Salvia officinalis* L bitki boyu değerleri [Yılmaz, 1988; Karık, 2015]'ın bildirdiği değerlerle benzerlik göstermemiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler ile literatürde belirtilen değerler karşılaştırıldığında, araştırmada birinci yıl ve ikinci yıl verileri literatür bulgularına göre düşük bulunmuştur. Tıbbi ve aromatik bitkiler denildiğinde hem bitkiler, hem etken madde yönünden ve hem de tüketim alanları bakımından çok büyük bir alanı kapsamaktadır. Bu bakımdan bugün standart hale gelmiş bir gruplandırılması bulunmamakla birlikte, genellikle familyalarına, içerdikleri etken maddelere, tüketim ve kullanımlarına, yararlanılan organlarına ve farmakolojik etkilerine göre gruplandırılabilirler [Ceylan, 1995]. Ormanların yok olması ve gelişme nedeniyle gelecekte habitat kaybının devam etmesi hem gelişmekte hem de endüstrileşmiş ülkelerde birçok tıbbi ve aromatik bitki türüne olan tehdidi sürdürmesi beklenmektedir [Shanley ve ark., 2003; Schippmann ve ark., 2006]. Dünya pazarlarında tıbbi ve aromatik bitkilere olan talep her geçen gün giderek artmaktadır. Türkiye tıbbi ve aromatik bitkilerin dış satımında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olup, birçok tıbbi bitkinin dış satımını yaparken, aynı zamanda birçok bitkinin de dış alımını gerçekleştirmektedir. Ülkemiz farklı iklim ve ekolojik koşullara sahip olması, floranın çok sayıda bitki türü ve çeşitliliği içermesi bakımından doğadan toplanan ve kültürü yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler açısından büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bazı türlerde doğadan toplama ekonomik olabilir ancak doğadan toplanan bitkilerde kaliteli ve standart ürün elde etmek zordur. Doğadan toplanan bitkilerde kalitenin her zaman istenen düzeyde olmaması, toplama sonrası işleme, depolama ve nakliye koşullarının yeterince karşılanamaması gibi nedenlerle esas olan bu bitkilerin tarımının yaygınlaştırılmasıdır [Bayram ve ark., 2010].

SONUÇ

Çalışmamızda kullanmış olduğumuz adaçayı türünde tespit edilen bitki boyu değerleri diğer araştırmalarda tespit edilen değerlerden farklı olmuştur. *Salvia officinalis* L. en yüksek bitki boyu sırasıyla tablo.3.1. göre 1. Yıl 1. hatta 36 cm ile 2. Yıl 2. Hatta 92 cm olarak tespit edilmiştir. En fazla birinci ve ikinci yıl Gediz lokasyonunda *Salvia officinalis* L. türünün bitki boyu ortalaması 29.33 cm ile 59.77 cm arasında değişen değerler almışlardır. Çevresel faktörlere göre farklılık gösterdiği düşünüldüğünde *Salvia* türlerinin profilinin ortaya konulabilmesi için *Salvia* türleri açısından zengin olan ülkemizin farklı lokasyonlarından farklı *Salvia* türleri üzerinde daha fazla çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir[Yılar. M.,2015]. Anılan özelliklere ait piyasaya uygun belli standartlarda ürün sunularak ihracatımızın geliştirilmesi ve devamlılığı sağlanmış olur.

KAYNAKÇA

- Anonim, 1998. Europe's Medicinal and Aromatic Plants: Their Use, Trade and Conservation A TRAFFIC Species in Danger Report, First Int. Symposium on the Conservation of Medicinal Plants in Trade in Europe, 22- 23 June 1998.
- Anonim, 2009. Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi, Ankara.
- Arslan, N., Gürbüz, B. ve Yılmaz, G. 1995. Adaçayı (*Salvia officinalis* L.)'nda Tohum Tutma Oranı ve İndo IButirikAsitin (IBA) Gövde Çeliklerinin Köklenmesine Etkileri Üzerinde Araştırmalar. Tr. J. of Agriculture and Forestry, TÜBİTAK, 19: 83-87
- Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., Kızıl, O. A. S. (2010). Tıbbi ve aromatik bitkiler üretiminin arttırılması olanakları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi (2010), 11-15.
- Ceylan, A., 1995. Tıbbi Bitkiler I. E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları III. Basım No:312. Bornova/İzmir
- Karık.Ü.,Tutar.M.,Çiçek.F.,Sarı.A.O.,2014. Ege Ve Batı Akdeniz Florasında Yayılış Gösteren Anadolu Adaçayı (*Salvia Fruticosa* Mill). Populasyonlarının Bazı Morfolojik, Verim Ve Kalite Özellikleri. III. Uluslararası Odun Dışı Orman Ürünleri Sempozyumu 8-10 Mayıs. Kahramanmaraş. Türkiye
- Koç, H. (1999). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 40,İlaç- Baharat Bitkileri .I. Sayfa : 41-48. Tokat .1999.
- Özhatay, N., Atay, S. 1997. Kekik in Trade in Turkey, Proceeding of the XI World Forestry Congress 13-22 October 1997 Antalya Vol:3:234-237
- Phillipson,J.D. 1993,Quality Assurance ot Medicinal plants Acta Horticulture. 333:11/122
- Schippmann, U., Leaman, D. , Cunningham, A.B., 2006. A Comparison of Cultivation and Wild Collection of Medicinal and Aromatic Plants Under Sustainability Aspects. p. 75-95. In: R.J. Bogers, L.E. Craker, and D. Lange (eds.), Medicinal and Aromatic Plants. Proc. Frontis Workshop on Medicinal and Aromatic Plants, Wageningen, The Netherlands, 17-20, April 2005. Nucleus for Strategic Expertise Wageningen University and Research Centre, Wageningen.
- SPINS, 2004. The Progressionofthe Natural Products Consumer.www.spins.com/assets/pdf/np.consumer.progression web. Pdf.
- Shanley P., Luz, L., 2003. The Impacts of Forest Degradation on Medicinal Plant Use and Implications for Health. BioScience 53(6):573-584.
- Tarakçıoğlu, G.B., Koç, D. 2005. Organik Tarım Ürünlerinde Dış Pazar Araştırması. 251s.
- Yılar. M., Kadioğlu.İ.,Telci.İ.,2015. Tokat İlinde Yayılış Gösteren Bazı Adaçayı Türlerinin Uçucu Yağ Kompozisyonlarının Belirlenmesi . Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 2(4): 313–319
- Yılmaz, H., 1988. Tıbbi adaçayı (*Salvia officinalis* L.)'nda ekolojik ve morfogenetik varyabilite. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, 35 s.Türkiye.

HASTANE BİLGİ YÖNETİM SİSTEMİ UYGULAMALARINDA YALIN SAĞLIK YAKLAŞIMI: İZMİR / TİRE DEVLET HASTANESİ ÖRNEĞİ

Hasbiye Dizman

Dumlupınar Üniversitesi

ÖZ

Hastane yönetim bilgi sistem uygulamalarının 2003 yılından başlayıp 2013 yılı ve sonrasında tam anlamıyla kullanılmaya başlaması tüm sağlık kuruluşlarında sağlık çalışanları ve sağlık hizmeti talep edenler açısından kolaylıklar ve avantajlar ve değişimler sağlamıştır. Bunlardan biri de yalın sağlık uygulamalarıdır. Yalın sağlık uygulamaları; sağlık kuruluşlarının yönetim ve organizasyon işlemlerinin tamamını kapsayıp iş akış süresinde her türlü kayıpları minimize ederek zaman ve maliyet odaklı olup tamamen hastalara kaliteli, memnun edici bekletmeden hizmet verme amacı taşımaktadır diyebiliriz. “Müşteri Odaklılık” kavramının, sağlık sektörü açısından yorumlandığında “Sağlıklı Birey Odaklılık” olarak değerlendirilmesi daha isabetli olmaktadır. Özünde israftan uzak bir anlayışla maksimum hasta memnuniyeti hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın amacı yalın sağlık kavramı üzerinde durarak maliyet kayıplarının azaltılması, israf etmemenin yollarının aranması ve yapılan örneklerin sunulması ve hatta başka sağlık kuruluşlarına duyurulmasını sağlamaktır. Araştırmanın evreni olarak İzmir ili seçilmiş, örneklem olarak da İzmir /Tire Devlet hastanesi seçilmiştir. Hastane yetkilileri ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak yapılan görüşmelerde konuya ilişkin bilgiler alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yalın kavramı, Yalın sağlık, Yalın sağlık kurumları, Maliyet azaltma yöntemleri

LEAN HEALTH APPROACH IN HOSPITAL INFORMATION MANAGEMENT SYSTEM APPLICATIONS: IZMİR / TİRE STATE HOSPITAL SAMPLE

ABSTRACT

Hospital management information system applications starting from 2003 and fully utilized in 2013 has provided the changes, advantages and amenities for health workers in all health institutions and health service demanders. One of them is lean health applications. Lean health applications; we can say it covers all the management and organization processes of health institutions, minimizing any losses during the workflow, being time and cost-oriented and totally serve a purpose of good quality, satisfactory and uninterrupted service for patients. When the concept of "Customer Orientation" is interpreted in terms of health sector, it is more appropriate to be evaluated as "Healthy Individual Orientation". In substance, maximum patient satisfaction is targeted with away from wasting understanding.

The purpose of this study is reduce the cost losses by focusing on the concept of lean health, looking for ways to do not waste and showing the presentation of made examples and even provided the announce to another health institutions....Izmir province was chosen as the universe of the research and Izmir/ Tire State Hospital was selected as a sample. In the meetings made by in-depth interview methods with the hospital authorities information about the subject was taken.

Keywords: Lean concept, Lean health, Lean medical institutions, Cost reduction methods.

GİRİŞ

Hastane yönetim bilgi sistem uygulamaları sağlık bakanlığının dünya bankasıyla birlikte başlattığı projeleri kapsamında 2003 yılında pilot bölgelerle 2013 yılından itibaren de tüm sağlık kuruluşlarında kullanılmaya başlanmıştır. Hastane Yönetim Bilgi Sistemleri (HYBS); Sağlık kuruluşlarında organizasyon yapı içerisinde her türlü yönetsel –idari, finansal-mali, tıbbal

faaliyetlerin yürütümü süreçlerinde ortaya çıkmış her türlü bilginin bilgisayarlar vesilesiyle kayıta alınması, bilgi den bilgi üretilmesini, alınan bilgilerin daha da işlenerek paylaşılmasını dağıtımını saklanması sağlayan sistemlerdir. HYBS kullanıcılarına büyük iş kolaylığı, zaman tasarrufu, gizli işsizlikten kurtarma, istatistiksel anlamda veri sağlama gibi birçok nokta da fayda yaratır (Özbek vd., 2007: 311-316). Hastane yönetim bilgi sistemlerinin kullanımıyla daha kaliteli hizmet sunumu amaçlanmaktadır. Dünya genelinde küreleşme kavramı uzantısında her sektörde olduğu gibi sağlık sektörü de günün koşullarına ve müşteri beklentilerine göre hareket etme zorunluluğu kurumları zorunlu kılmaktadır. Hangi kurum hangi sektör olursa olsun üretimlerinde veya hizmetlerinde maliyetlerini düşürüp kalitesini artırırsa rekabetçi piyasada pazarın en büyüğü o olur.

Yalın Yönetim, sistematik bir yaklaşım olarak iş süreçlerindeki gereksiz harcamaları minimize ederek maliyet ve hizmet ve üretim zamanlarını düşüren ve kaliteyi beraberinde getiren sistem anlayışıdır (İncesu, 2013:1) - <http://dosyahastane.saglik.gov.tr/Eklenti/9868,25-yalin-saglik-saglik-isletmelerinde-yalin-yonetim-anlayisipdf.pdf?>). Yalın sağlık anlayışı yalın yönetim anlayışının sağlık kurumları tarafından benimsenmesi durumudur diyebiliriz. Sağlık hizmetlerinde yalın uygulamanın amacı ve faydası, kurum içindeki esnekliği, kaliteyi ve hızı inşa ederken; gereksiz taşımaları ve bekleme sürelerini azaltarak, israfı ortadan kaldırmaktır (Leslie et al., 2006:849-855).

Bu çalışmada giriş, yalın sağlık literatür incelemesi, kavramsal çerçeve HYBS ve HYBS faydaları, Yalın düşünce, Sağlık kuruluşlarında israf nasıl önlenir, Türkiye’ de ki yalın uygulamaları ve Aydın Tire Devlet hastanesinin yalın sağlık yaklaşımı kapsamında atmış olduğu adımlar ve uygulamalarından ve son olarak da sonuç ve önerilerden bahsedilecektir.

ARAŞTIRMAYA DAİR BİLGİLER

Türkiye de yalın sağlık uygulamaları hakkında ilk örneklerin görüldüğü hastane olan T.C. Sağlık Bakanlığına bağlı Türkiye Kamu hastaneleri kurumu İzmir ili Güney bölgesinde yer alan Kamu hastaneler birliği Tire devlet hastanesiyle nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan yüzyüze görüşme yöntemi kullanılarak bilgiler elde edilmiştir. Hastanenin uygulamaları hakkında Başhekim Yardımcısı Uz. Dr. Elife ÖZKAN Hanımefendiyle 01.06.2018 tarihinde saat olarak 10:30 ile 13:00 Aralıklarında yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte hastanenin hazırlamış olduğu sunu üzerinden gidilmiş ve sorular soruların cevapları alınmıştır. Soruların cevapları başhekim yardımcısının yanı sıra 2 ayrı sağlık çalışanı olan istatistik sorumlusu ve toplam kalite sorumlularından da konuya ilişkin bilgiler alınmıştır.

Nitel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniği, sosyal dünyadaki görünen birçok olgu, süre ve ilişkinin görünen kısmından ziyade ayrıntılarda gizli olan gerçeği anlamaya imkân veren veri oluşturma sürecidir. Derinlemesine görüşmede mümkün olduğunca birebir yüzyüze ve başkalarının etkisine açık olmayan yerlerde yapılmış olmasına dikkat etmek gerekir (Tekin ve Tekin, 2006: 108). Patton genel olarak görüşmeyi “sohbet türü görüşme”, genel görüşme rehberi türü görüşme yaklaşımı”, açık uçlu standartlaştırılmış görüşme” olarak üçe ayırmıştır. Minichiello ise “standartlaştırılmış”, “yarı standartlaştırılmış”, “standartlaştırılmış olmayan” şeklinde sınıflamaya tabi tutmuştur (Patton ve Minichiello'dan akt. Punch 2005: 166). Standartlaştırılmış olmayan görüşme açık uçlu soruların sorulduğu derinlemesine görüşmedir. Bu çalışmadaki sorular bu formdaki sorulardır.

Değerlendirme Ölçekleri

Bu çalışmada oluşturulan sorular yalın sağlık literatüründen ve Tire Hastanesinin yapmış olduğu uygulamaların basın yoluyla duyurulması neticesinde ortaya çıkmıştır. Gazete haberlerinin doğrulanması gibi değerlendirebiliriz.

Derinlemesine Mülakat Soruları

S-1)Neden Yalın sağlık?

S-2)Yalın sağlık hareketini ilk ne zaman başladınız?

S-3)Yalın sağlık için dönüşüm yapacak sağlık kurumları işe nerden başlamalıdır?

S-4)Yalın Sağlık için harcamalar yapmak gerekiyor mu? Yaptıysanız bütçeyi nasıl karşıladınız?

S-5)Her kademedeki yönetici veya çalışan yalın sağlık uygulamasına ne kadar katılıyor?

S-6)Yalın yönetim ve yalın sağlık uygulamaları hasta memnuniyetini artırıyor mu?

S-7)Yalınlık tedavi de mi, tedavi sürecinde mi hangi süreçte standart sağlanıyor?

S-8) Stage 6, ve dijital dönem ne demek?

S-9)Günde 60 ameliyat yapıldığına dair gazete haberleriniz var bu doğru mu?

S-10)Stage 7 belgesi alan ilk hastane misiniz?

S-11)Stage 7 belgesini alma süreciniz nasıl gerçekleşti?

S-12) Tire devlet hastanesinin dışında Stage 7 belgesini alan dünya da başka hangi ülkeler var?

S-13)Yaptığınız çalışmalarınızın neticesindeki kazanımlarınız nelerdir?

S-14)Tire devlet Hastanesi hakkında son olarak biraz genel bilgi alabilir miyim?

Toplamda 14 soru yöneltilmiş ve karşılığında samimi bir atmosferde sorular cevaplanmış bunların dışında da ayrı bilgiler katılarak da akademik anlamdaki çalışmamıza katkıda bulunmuşlardır.

C-1) Neden yalın sağlık? Teknoloji çağında teknolojiden uzak bir iş anlayışı bizi hizmet kalitesinin altında bıraktığı gibi hizmet alacak olan müşterilere yani hastalara haksızlık etmekten başka bir şey değildir? Sağlık Bakanlığının 1991-1995 yıllarında almış olduğu 5 şer yıllık kalkınma planlarında dünya bankasıyla işbirliğine giderek 2003 yılında önce pilot bölgelerle başlayıp 2013 yılından itibaren de tüm hastanelerde sağlıkla ilgili revizasyon adımlarından biri olan Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerinin (HYBS) kullanılması gerektiği kararını almıştır. Hastane olarak başhekim tüm personeli toplantı düzenleyerek kurum olarak HYBS kullanılması gerektiği bilincini tüm personele anlatım yazılım şirketiyle anlaşmaya gitmiştir.

HYBS yazılımlarının kullanımı zaten yalın sağlık anlayışını beraberinde getirmiştir. Tanımlarsak yalın sağlığı; her türlü maddi anlamda israftan uzak bir anlayışı zamandan tasarruf ve empatik duyguyla hareket ederek kurum ve çalışan sağlık personeli olarak kendimizi hastaların ve hasta yakınlarının yerine koyarak ne beklersek işte o duyguların hastalara yaşatılması gerekliliğinden ortaya çıkar. Daha hızlı bir akışı olduğu gibi maliyet tasarrufları da yaşanır. İşte biz hastane yönetimi ve çalışanları olarak bunu hedefledik.

S-2)Yalın sağlık anlayışıyla hizmet etmek fikri ilk olarak ne zaman başladı ve bunun için neler yaptınız? Hastanemiz 2014 yılı Şubat ayında Sağlık Bakanlığının Hastane IT Değerlendirme Anketi formlarını doldurup anket sonuçları neticesinde yine 2014 yılı içerisinde Mart ayında Stage 6 Başvurusu yaparak yalın sağlık ilkeleriyle hareket ettiğini gösterecek olan ilk belgesini alma talebinde bulunmuştur. Aslında belgeyi almadan önce Avrupa da hangi ülkelerde bu belge var bunun araştırılması yapılmış ve 4 farklı ülke ziyaret edilmiştir. Gidilen ülkelere yapılan çalışmalar çok açık bir şekilde ziyaretçi grubuna gösterilmemiş gizlenmiştir. Özellikle yazılım noktasında çok hassas davranarak hastane ekibini deyip yerindeyse kızdırmışlardır. Bu ülkeler Hollanda, Belçika, İtalya, İspanya'dır.

Bu ülkelerin genel anlamda bilgiyi paylaşmak istememeleri başhekim ve nezdindeki ekibe "biz bunu yaparız onlar göstermezlerse göstermesinler" dedirtmiştir. Ülkeye dönüşte yazılım şirketleriyle görüşülerek istenilenler tek tek yazılımı yapan kişilere anlatılmış her bir doktorun, memurun, laborantın, vb. tarif etmişler ve ortaya Probel Hastane Bilgi Yönetim Sistemi ortaya çıkmıştır. Hastane olarak her türlü kriteri yerine getirdikten sonra Şubat 2014 tarihinde Stage

6 belgesi için zaten müracaatını HIMSS 'e (Sağlık Bilgi ve Yönetim Sistemleri Topluluğuna) gerçekleştirmişti. Nisan 2014 Telekonferans görüşmesiyle Hastanenin birimleri alt yapı buna uygun mu şeklinde kontrol edildi ve sonuçta Stage 6 için uygun kararı verildi. Ekim 2014 İtalya/Roma'da Stage 6 Belgesi Alınmıştır.

S-3)Yalın sağlık için dönüşüm yapacak sağlık kurumları işe nerden başlamalıdır? Sorunlara çözüm bulmak gerektiğinden başlamalıdır. Yalın sağlığı öncelikle yönetsel anlamda bir zihniyet değişikliği olarak kabul etmek gerekir. Bu kabul edildiğinde işte bu noktadan itibaren aslında değişim başlamıştır demek yanlış olmaz. Nasıl olsa devlet her türlü malzemeyi veya ödenekleri gönderiyor kullanalım geçelim mantığından sıyrıldığın zaman her türlü kaynağı israftan korumak istediğinde bu dönüşüm başlamış olur. Hastanemizin başhekimisi tüm hekimleri ve sağlık personeli toplantı yaparak HBSY kullanımına geçiş yapacağımızı herkesin bu yazılımı kullanmayı öğrenmesi gerektiği bu konuda taviz vermeyeceğini net olarak dile getirmesi de bu konuda ciddi olduğunu ve herkesin bunu kanıksaması da başlamaya start vermek gibi oldu diyebiliriz.

HYBS kullanıma geçiş noktasında yapılan işlemler olarak şunları ifade edebiliriz.

- **Komiteler Kuruldu**

Yeni kararlar için Bilgi İşlem ile ilgili Komiteler kuruldu.

Organizasyon şeması oluşturuldu.

Her hafta toplantı yapılarak gelişimin sürekli devam etmesi sağlanmıştır

- **Donanımlar Alındı**

Gerekli tıbbi cihazlar alındı ve tümü sisteme entegre edildi.

Poliklinik ve Servislere tarayıcı, barkod yazıcı, barkod okuyucu alındı.

Hasta Odalarına Dokunmatik ekranlar yerleştirildi.

- **HBYS Gelişimi Başladı**

HBYS Gelişimi için talepler ve döfler tamamen dijital ortama taşındı.

Eğitimler dijital hale çevrildi.

İlaç ve kan istem sistemleri geliştirildi. (Kapalı döngü ilaç sistemi)

Vademecum entegrasyonu sağlandı (ilaç etkileşim)

Alarm ve Hatırlatmalar sisteme entegre edildi. (Uyarı + SMS)

Hekim ve Hemşire Karar Destek Sistemleri geliştirildi.

- **Bilgi Sistemi Geliştirildi**

Mobil uygulama oluşturuldu.

Uzmanlara uzaktan bağlantı imkânı sağlandı.

İkinci server odası hastane dışına kuruldu ve aktif çalışması sağlandı.

Server odaları için acil durum önlemleri alındı.

Tüm IT sisteminin ağ, yedekleme ve enerji devamlılığı sağlandı.

Olağan üstü durumlar için Local Bilgisayarlar oluşturuldu.

S-4)Yalın Sağlık için harcamalar yapmak gerekiyor mu? Yalın sağlık öncelikle karar noktasında alındıktan sonra eyleme geçiş yapabilmek için harcama tatbiki de yapmak gerekiyor. Çünkü sistemi oluşturabilmeniz için alt sistemlere ihtiyaç var. Az önce bahsettiğimiz (3.soru ve cevap kısmı) yalın sağlık işlemlerine nerden başlamak sorusunun cevabında belirttiğimiz ikinci ifademizde donanımlar alındı demiştik. Bu donanımların hepsi ayrı bir maliyet ve hepsi de harcama yapmayı gerektiren kalemler. Bütçeyi nasıl karşıladık sorusunun cevabı ise; Başhekimin bu işi yapmaya karar vermesinin ardından ihtiyaç olan parayı bulma konusunda Tire halkına duyurması ve bölgenin önde gelen isimleriyle iş adamlarıyla, esnafıyla konuşması ve bir yemek davetinde bulunmasıyla insanları bir araya toplamasıyla başlamıştır. Toplantıda hastane olarak yapmak istediklerini anlatıp bölge halkından kendisine fikren ve madden

desteklemeleri gerektiğini belirtmiş onlarda başhekim ve hastanenin bu girişimini maddi ve manevi anlamda destek vermişlerdir. Onların maddi anlamdaki bu destekleriyle, gerekli olan tıbbi cihazlar, polikliniklere ve servislere tarayıcılar, barkod yazıcılar, barkod okuyucular, hasta odalarına dokunmatik ekranlar satın alınarak birimlere yerleştirilmişlerdir.

S-5) Her kademedeki yönetici veya çalışan yalın sağlık uygulamasına ne kadar katılıyor?

HYBS yazılımı bir sistem neticede kurumunuzda uygulamaya başladığınız zaman bu sistemi birilerinin kullanıp birilerinin kullanmaması iş akış sürecinde zaten mümkün değil. Bu sistemi kimler ne kadar kullanır dersek örneğin hekim bir hastalık teşhisi koyarken klinik karar destek sistemleri hekime hastalık tanı süreçlerinde veya hangi ilacı kullanması gerektiği konularında doğru kararlar vermesinde destek olur dolayısıyla sistemi kullanmış olur. Aynı şekilde bir başka örnek olarak donanım cihazlarında bahsetmiştik hasta odalarına konulan dokunmatik ekranlardan. Bu ekranları hemşireler kullanmaktadır hangi hastaya hangi saatte hangi ilacı verdiğini ve ya ilacın dozu ne kadar olduğu bilgilerini girer bu işlem yani hemşirenin yapmış olduğu işlem malzeme stok kontrolüne otomatik olarak yansıtmaktadır. Bir başka örnek hastane de o gün kaç tane doğum veya ölüm olduğunda istatistik bölümü sisteme hemen işlediğinde direkt sağlık bakanlığı verilerine yansıtmaktadır.

S-6)Yalın yönetim ve yalın sağlık uygulamaları hasta memnuniyetini artırıyor mu? Tire Devlet hastanesi olarak 2014 yılında yalın sağlık uygulamaları noktasında girişimlerimiz oldu ve başarıyla sonuçlandırdık. Bu oluşum bize birçok konuda maliyet ve zaman avantajı sağladı. Örneğin hastanemize gelen hastalarımızın koridorlarda bekleme süreleri azaldı. Bunların sayısal rakamlarını veririz. Siz hasta olsanız sıra beklemekten hoşlanırdınız mıydınız. Tabi ki de hoşunuza gitmezdi. Bizim hastalarımızın bunun gibi birçok konuda memnuniyetleri var.

S-7)Yalınlık tedavi de mi, tedavi sürecinde mi hangi süreçte standart sağlanıyor? Yalınlık hem tedavi sürecinde hem de tedavinin kendisinde standart sağlanıyor diyebiliriz. Çünkü tedavi süreci hastanedeki tüm hizmet akışlarını kapsar. Hastanın randevu alıp hastane gelmesinden tedavi gereği hastane de yatmasından taburcu olup gidene kadar ki tüm zamanları kapsar. Tedavi gereğince bir tahlil alınacaksa hastanın tahlil sonucunu alıp gelme gibi bir durum bu sistemin kullanılmasıyla gerek kalmayan bir sonuçtur. Çünkü tahlil sonuçları ya da röntgen ya da MR sonuçları sistemde hekim ekranına düşer. Bu bir yalınlık durumudur çünkü zaman kaybı yoktur hastayı uğraştırmaz. Tedavide klinik karar destek sistemleri dediğimiz sistemler hastanın hastalığına ilişkin tanı konulmasında yardımcı olan sistemdir. Hastanın kullanması gereken ilaç isimleri sisteme girildiğinde eğer o hastanın başka bir hastalığı varsa ve o ilaç o sebepten dolayı kullanılamayacaksa sistem bunun da uyarısını vermektedir. En son ki tedavi de verilen ilacın kullanılamayacağı uyarısını bile yapıyor olması tedavi sürecindeki kaliteyi artırmaktadır bu da kalite standartını sağlar diyebiliriz.

S-8) Stage 6 ve dijital dönem ne demek? Konuya stage 6 belgesinin nerden alındığını ifade ederek başlamak daha doğru olacaktır. HIMSS - Healthcare Information and Management Systems Society (Sağlık Bilgi ve Yönetim Sistemleri Topluluğu) demektir. HIMSS 1961 yılında kurulmuş olan Amerika da ve Avrupa da yapılanmaları bulunan kar amacı gütmeyen bir organizasyon demektir. Bilgi teknolojilerinin sağlık hizmetlerin sunumunda kullanılmasını, geliştirilmesini ve sağlık kuruluşlarında uygun seviyede kullanılmasını amaçlayan bir kurumdur. Bu kuruluş dünya genelinde EMRAM (Elektronik Medikal sağlık kaydı adaptasyon modeli skorlaması ile hastaneleri dijitalite kavramı üzerinden analiz ederek 1'den 7'ye kadar derecelendirmekte ve akredite etmektedir.

Bu topluluktan alınan Stage 6 belgesi genel anlamda; doktor dokümantasyon (yapısal şablonlar), full CDSS (klinik veri/karar destek sistemi, farklılık & uyum), full Radyoloji-PACS gibi sistemlerin kullanıldığını ifade eden belgedir. Bunlardan, doktor dokümantasyon (yapısal

şablonlar) hekimlerin hastayı muayene ederken kullandığı değişik formlardır. Örneğin tahlil isteme formu gibi. Bu formlar kağıt olamadan bilgisayar yazılım programı sayesinde bilgisayar üzerinden doldurulabilir. Klinik karar destek sistemleri (KKDS); hekimlere veya diğer sağlık personeline alacağı klinik kararlarda destek sağlayan bilgisayar programlarıdır. Full radyoloji – PACS sistemi; panoramik ve lokal radyolojik görüntülerin dijital olarak elde edilmesi, arşivlenmesi ve iletilmesi sağlayan sistemdir. Tıp Plus PACS Sistemi ise, dijital olarak elde edilen görüntülerin saklanması sağladığı gibi, bu görüntülerin bilgisayar ağları aracılığı ile sağlık merkezinin içinde yer alan herhangi bir bilgisayara veya başka merkezlere ulaştırılmasına da imkân verir. Bu sistemin en önemli özelliği dijital görüntülerin dünyanın herhangi bir yerindeki sağlık merkezine gönderilebilmesini sağlamasıdır. Hastane Bilgi Sistemi kapsamında, Radyoloji Bilgi Sistemi ve PACS arasında kurulan bağlantı sayesinde radyolojik görüntülerin yanı sıra, görüntülerin raporları ve hastanın kayıtlı bulunan diğer bilgileri de intranet yoluyla gözlenebilir. Böylece hekim bir tuşa bastığında, masasından hastanın bütün bilgilerine ulaşabilir ve karşılaştırmalı değerlendirme yapabilir. Bu sistemde görüntüler, DICOM (Digital Imaging and Communications in Medicine -Tıpta Dijital Görüntüleme ve İletişim) olarak, yani değişik cihazlardan elde edilen medikal görüntülerin tüm dünyada kullanılan standart bilgi formatında saklanabilir. Hastalardan elde edilen görüntüler hastane içinde başka bilgisayarlara iletilebildiği gibi, ülke içindeki başka merkezlere ya da yurtdışındaki merkezlere de aynı kalitede gönderilebilir.

Sorunun ikinci kısmı dijital dönem ise, en basit anlatımıyla hastanenin tüm hizmetlerinde kağıt kullanımını ortadan kaldırılması ve her türlü işlemin bilgisayar üzerinden yapılmasıdır diyebiliriz. Yukarda bahsetmiştik doktor dokümantasyonunda kullanılan belgelerin bilgisayarda olması. Doktor hastayı muayene ettiğinde elektronik ortamda hasta dosyasının açılması gibi, tanılarının girilmesi gibi, verilen ilaçların isimlerinin yazılması gibi örnekleri çoğaltabiliriz.

S-9)Günde 60 ameliyat yapıldığına dair gazete haberleriniz var bu doğru mu? Hakkımızda evet bu şekilde bir gazete haberi var biz bu açıklamayı 2016 yılında yapmıştık. Şimdi durumu değerlendirdiğimizde aslında bu sayının da üzerinde demek yanlış olmaz. Çünkü hastanemizde 70 hekim, 59 uzman hekim, 169 ebe ve hemşire, 314 teknik ve idari personel ile temizlik görevlileri çalışıyor. Büyük beyin ameliyatları ve kalp ameliyatları hariç bunun dışında büyük ve küçük ameliyatlar yapılıyor doğumları da düşünürsek bu sayının üzerine çıkıyoruz demek yanlış olmaz.

S-10)Stage 7 belgesi nedir? Stage 7 belgesini alan ilk hastane misiniz? Stage 7: Tümüyle elektronik Medikal kayıt yapabilen ve sürekli olarak veri depolayabilen verileri de aktif olarak kullanıma izin veren bir sistemdir. Türkiye de Stage 7 belgesini alan ilk hastane Tire Devlet hastanesidir.

S-11)Stage 7 belgesini alma süreciniz nasıl gerçekleşti? Mayıs 2014 te “STAGE 6” belgesini alan hastanemiz daha sonra sağlıkta en sütün kademe olan “STAGE 7” belgesi için başvuruda bulunmuştur. Bunun öncesinde Ocak 2015 tarihinde hastanemizden bir ekip İspanya /Valensiya gezi düzenlemiştir. Mayıs 2015 de Stage 7 için hastanemiz ön değerlendirmeye alındı. Ekim 2015de İspanya /Valensiya CIO Summit hastanesine bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. (Stage 6) Kapalı Döngü İlaç Sistemi Oturumu (Gürhan ZİNCİRCİOĞLU) John HOYT ile Stage 7 ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır. (Kapalı döngü; Hastaneye ilacın ulaşması ile başlayan ve hastanın kullanımı ile son bulan yüksek teknoloji ile donatılmış hasta-ilac güvenliği ve maliyet kontrolü odaklı bir süreç yönetimidir). Aralık 2015 Hollanda Stage 7 sahip hastane ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu hastane ziyaretlerinde görüş alışverişleri yapılmış bizdeki eksiklikler neler bunların tespiti yapıldıktan sonra Ocak 2016 Stage 7 Başvurusunda

bulunmuştur. Uluslararası Sağlık Bilgi ve Yönetim Sistemleri Topluluğu'na yapılan başvurudan yaklaşık 1 buçuk yıl sonra 11 Şubat 2016 tarihinde hastanemize 7 kişilik bir ekiple ziyarette bulunmuşlar yaptıkları incelemeler neticesinde karar destek sistemlerindeki bazı eksikliklerin giderilmesini istemişlerdir. Sağlık Bakanlığı tarafından 2 milyon lira, hastane döner sermayesinden ise 1 buçuk milyon lira harcanarak kurulan "kapalı döngü ilaç sistemi" ve diğer eksiklikler giderildikten sonra 26 Nisan 2016 tarihinde 4 kişilik HIMSS heyeti incelemelerde bulunup, nihai kararını vermek için hastanemize ziyarete gelmişlerdir. Yapılan tüm denetimlerden başarıyla geçen Tire Devlet Hastanesi, "STAGE 7" belgesine sahip Türkiye'de ilk hastane unvanına kavuştu. Mayıs 2016 İstanbul'da Stage 7 ödülü alınmıştır.

S-12) Tire devlet hastanesinin dışında Stage 7 belgesini alan dünya da başka hangi ülkeler var mı? Hollanda, Portekiz ve Türkiye.

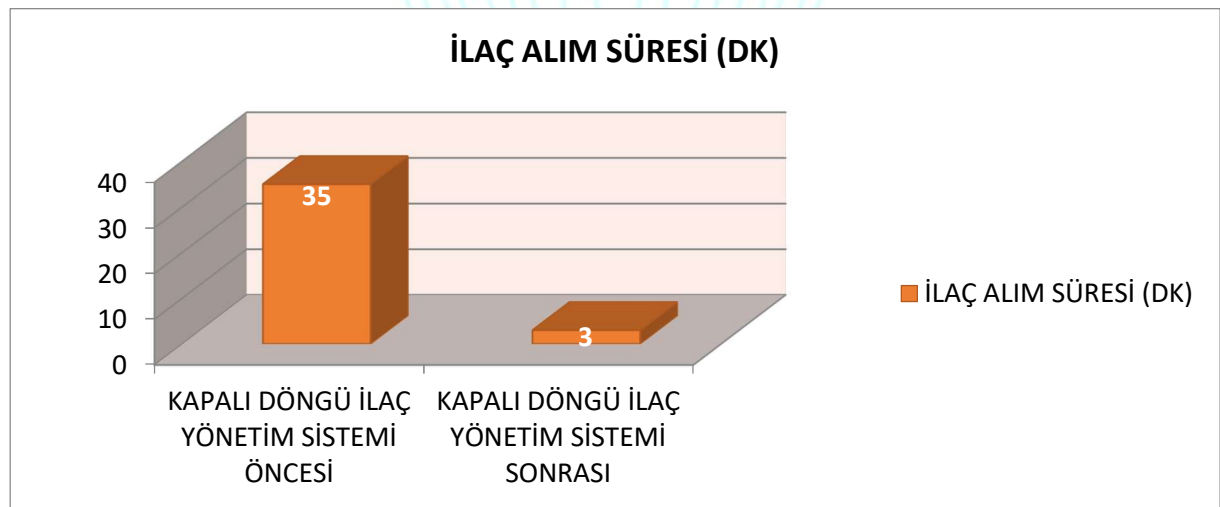
S-13)Yaptığınız çalışmalarınızın neticesindeki kazanımlarınız nelerdir?

Hastanedeki, tüm monitör ve solunum cihazı verilerinin dijital ortama aktarılması, yorumlanması ve depolanması gerçekleştirildi. Böylelikle, "Tansiyon" (düşük/yüksek), "Nabız" (düşük/ yüksek), "Kan Oksijenasyon Düzeyi" (düşük), "Solunum Sayısı" (düşük/yüksek), "Solunum Cihazında Oluşan Yetersiz Solunum" ve "Doktor-Hemşire Alarm ve Karar Destek" sistemleri oluşturuldu. Genel anlamda yalın hizmeti verebilmek için bu süreçlerde hastanemize donanımlar olarak 240 adet masaüstü bilgisayar, 28 tarayıcı, 65 tane barkod okuyucu, 25 tablet, 250 adet All one PC, 10 adet Medical PC, 12 adet Vital Sgn Chart, 2 tane server odası, 7 adet server temin edilmiştir. Dijital ortama aktarılmış belgeler, hemşirelerin kullanımı için dijitalle dönüştürülmüş belgeler, eğitim videoları, mobil telefonlar da kullanılmak için mobil uygulamalar, hekimlerin işlem yapabilmeleri için uzaktan bağlantı sistemleri, karar destek sistemleri, klinik karar destek sistemleri, ilaç klinik karar destek sistemleri, hemşireler için karar destek sistemleri, kapalı döngü ilaç sistemleri oluşturulmuştur.

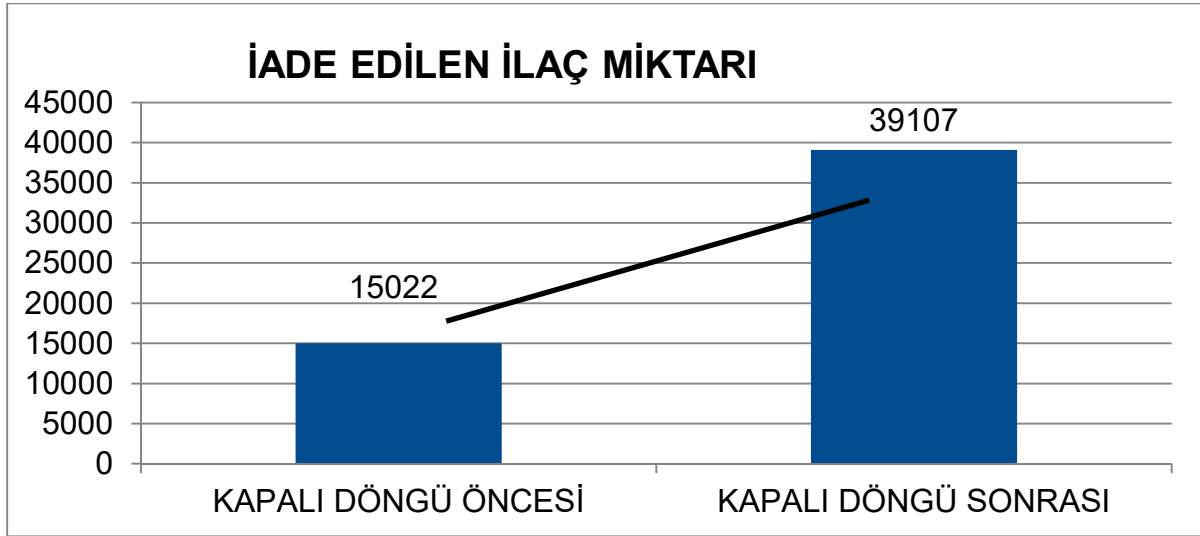
S-14)Maliyet avantajı sağladığınız faktörleriniz nelerdir? Bunun için zaman ve kırtasiye giderleri diyebiliriz. Bunlara paralel Tire Devlet Hastanesinin teşhis ilişkili gruplar kısaca (TİG) diye adlandırdığımız gelirlerinde de önceki duruma göre artış da olmuştur.

Özellikle zaman faktörü olarak değerlendirdiğimizde; Kapalı döngü ilaç yönetim sisteminden önce ilaçların eczanede hasta bazında hazırlanıp servis hemşiresi tarafından teslim alınma süresi servis bazında farklılıklar göstermesine rağmen ortalama 35 dakika iken kapalı döngü ilaç yönetim sistemi ile ilaca erişim süresi 3 dakikaya düşmüştür (Tablo:4 bakınız).

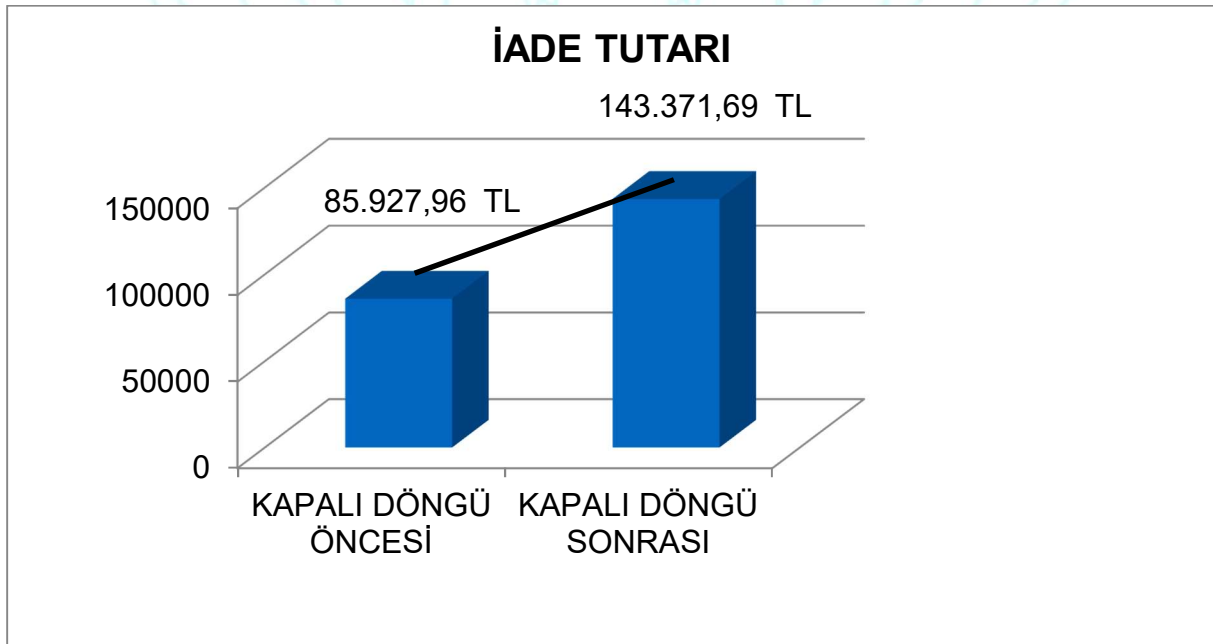
Tablo 4: Kapalı Döngü İlaç Yönetim Sistemine Göre İlaç Kullanım Süresi

Tablo 5: Kapalı Döngü İlaç Kullanım Sistemine Göre İade Edilen İlaç Miktarı

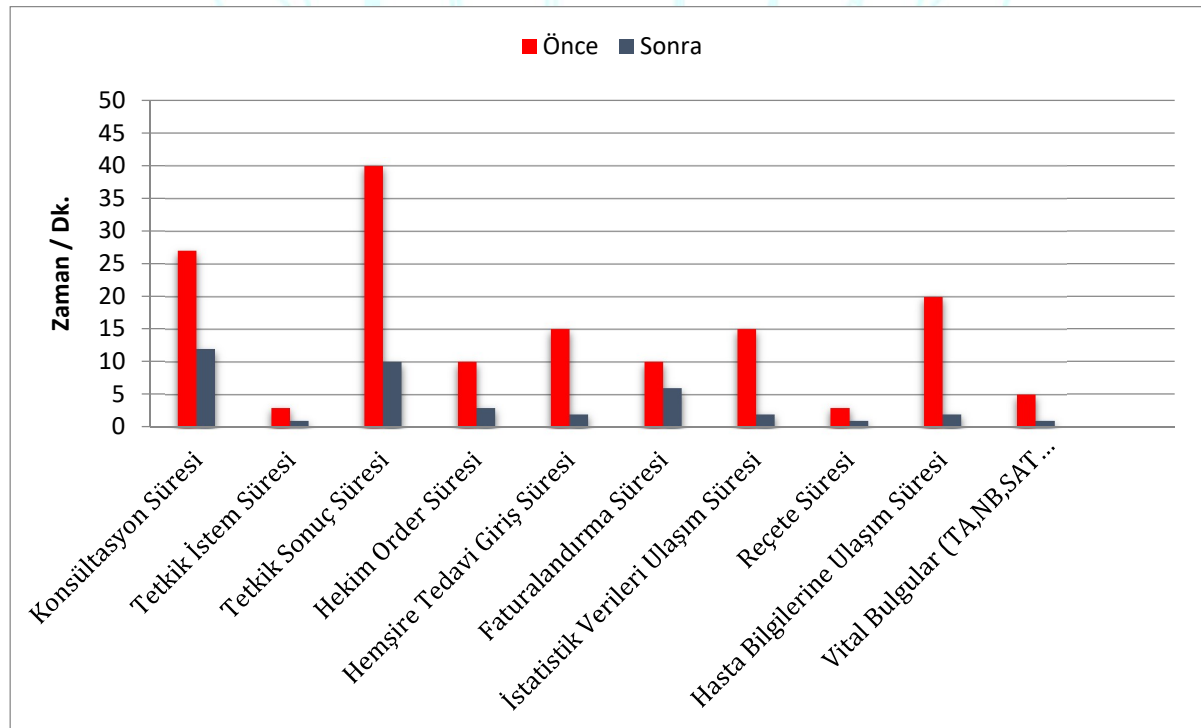
Tablo 6: Kapalı Döngü İlaç Kullanım Sistemine Göre İade Edilen İlacın Tutarı

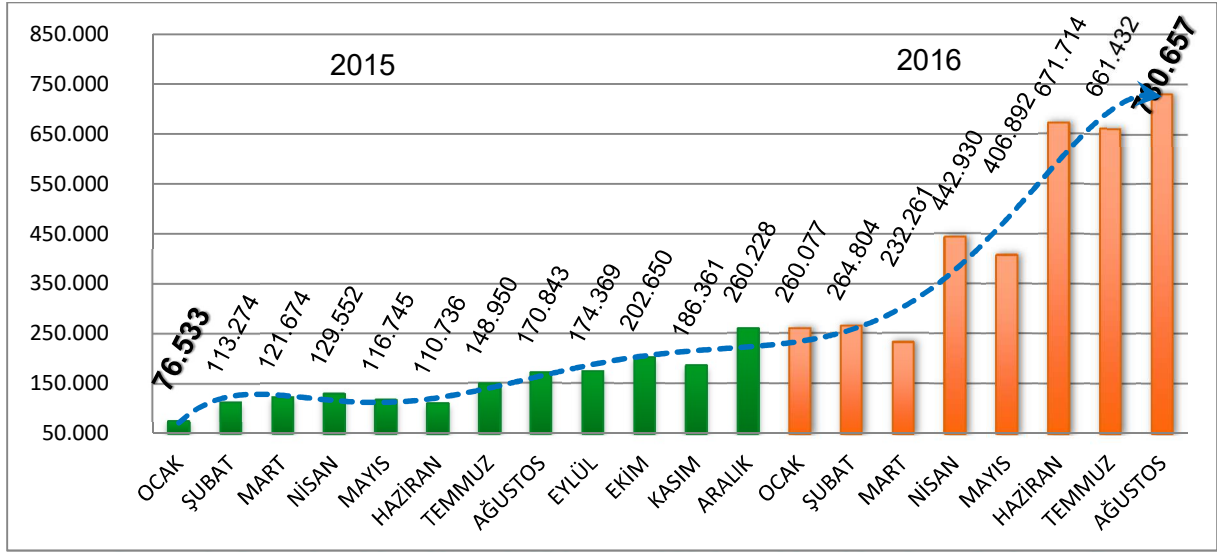
Genel anlamda hastanedeki iş akış süreçlerindeki zamansal düşüşlerde aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 7: Zaman Kazancı

Başlık	Öncesi (Dakika)	Sonrası (Dakika)
Konsültasyon Süresi	27	12
Tetkik İstem Süresi	3	1
Tetkik Sonuç Süresi	40	10
Hekim Order Süresi	10	3
Hemşire Tedavi Giriş Süresi	15	2
Faturalandırma Süresi	10	6
İstatistik Verileri Ulaşım Süresi	15	2
Reçete Süresi	3	1
Hasta Bilgilerine Ulaşım Süresi	20	2
Vital Bulgular (TA,NB,SAT O2,ATEŞ)	5	1

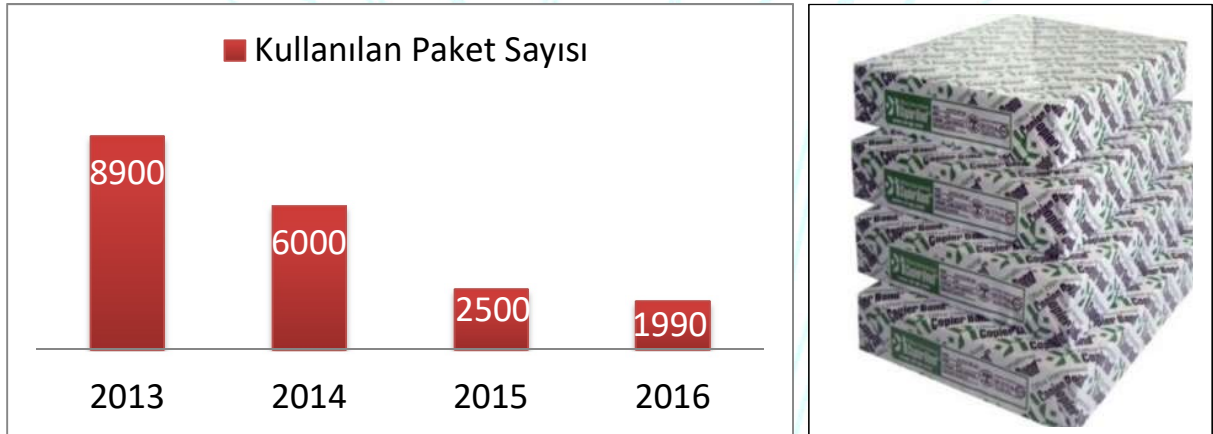
Tablo 8: Zaman Kazancının Grafik Gösterimi (Yalın sağlık uygulamaları öncesi ve Sonrası)

Tablo 9: TiG (Teşhis İlişkili Gruplar) Geliri

İkinci diğer tasarruf yapılan gider kırtasiye giderlerinde olmuştur. Onunla ilgili tablo verileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 10: Kırtasiye giderlerinde yıllara göre kullanılan kağıt paket sayısı

Yıl	Sayfa Sayısı
2013	4.450.000
2014	3.000.000
2015	1.250.000
2016	995.000

% 78

- Daha az sayfa harcanmıştır.
- 826 Ağaç Kurtarılmıştır.

S-14)Tire devlet Hastanesi hakkında son olarak biraz genel bilgi alabilir miyim? Tire Devlet hastanesinin açılışı 01.09.2010 yılında yapılmıştır. Toplamda 9 tane bloktan oluşmaktadır. 47.597 arsa alanı, 9.289 oturma alanı, 37.268 kapalı alana sahiptir. 51 tane Poliklinik oda sayısına, 232 yatak sayısına sahiptir. Yoğun Bakım Yatak Sayısı 32, Acil Müşahade Yatak Sayısı 21 adettir. Böbrek hastaları için 24 tane diyaliz makinesine sahip, 8 tane ameliyat odası, 4 tane de doğum yaptırmak için odası mevcuttur.

Tire Devlet hastanesi olarak da halkımıza toplamda 366 kişiyle hizmet vermekteyiz. 61 uzman hekim, 11 Pratisyen hekim, 4 eczacı, 2 psikolog, 5 fizyoterapist, 135 hemşire, 12 anestezi uzmanı, 15 laborant, 13 röntgen teknisyeni, 5 diş protez teknisyeni, 15 toplum sağlığı teknisyeni, 5 tıbbi sekreter, 7 ATT, 36 tane de memur sağlık çalışanımız mevcuttur.

SONUÇ

Sağlık Bakanlığının 2003 yılında sağlık politikalarındaki değişimlerinin uygulama noktalarından biri olan Hastane Yönetim Bilgi sistemleri (HYBS) kullanım kararı ile sağlık kuruluşlarına bilgisayar ve yazılım programları girmiştir. Teknolojinin bütün alanlarda kullanılmasıyla sağlık sektörü de bundan doğal olarak etkilenmiştir. Aşamalı olarak bütün sağlık kuruluşlarında kullanılan HYBS'leri 2013 yılından itibaren tüm hastanelerde yerini almıştır. HYBS kullanımları hastanelere genel anlamda sağlık hizmet kalitesi, personele az iş yükü, kaynaklarda verimli kullanım, zaman ve kaynaklarda tasarruf, gereksiz hizmet sunumu, hasta güvenliğini sağlamak, yanlış teşhis ve yanlış tedavilerden alıkoymak, hasta (müşteri) memnuniyetini artırmak, sağlık kayıtlarının gizliliğini ve güvenliğini sağlamak, kolay bir şekilde her türlü kayda ulaşmak, kayda geçen her türlü bilgiden istatistiki bilgilere ulaşmak gibi fayda sağladığı noktalar söz konusu olur. Bu sayılanları topladığımızda yalınlık kavramı da doğal olarak ortaya çıkar. Yalınlık her işi sadeleştirmek ama sadeleştirirken hiçbir fonksiyonel kayıp olamadığı gibi fayda esasının artmasıdır. Yalın sağlık olarak düşündüğümüzde israflardan uzak, hasta memnuniyetini ön planda tutan kaliteli sağlık hizmet anlayışı doğar. Tire devlet hastanesi teknolojinin nimetlerinden faydalanmayı kendine iş edinerek her türlü alt yapısını donanımını sağlayarak ve hastane ekip eğitimiyle bütünleştirerek ve maddi ve manevi anlamda İzmir –Tire halkının desteğini de alarak ve tabi ki en başta hastanenin Başhekiminin vizyon ve misyonu sayesinde ciddi adımlarla bu anlayışı ve uygulamaları hayata geçirmiştir. 2014 yılı Şubat ayında başlatılan adımlar 2016 yılı Nisan ayına kadar sürmüş ve en sonunda Stage 7 belgesi alınarak sözde değil uygulamada işlemlerin yapıldığı ispatlanmış ve Türkiye adına gurur simgesi olmuştur. Stage 7 belgesi yalın sağlık anlayışını ifade eden bir sertifikadır.

Bu çalışma ile Türkiye genelinde tüm hastaneler de yalın sağlık anlayışının yerleştirilebileceği nasıl bir süreçlerden geçilerek bahsi geçen belgelere ulaşılacağı anlatılmıştır. Tüm sağlık kuruluşlarına örnek olabileceğini düşündüğümüz bu çalışma yol gösterici niteliğindedir.

Tire Devlet Hastanesi yetkililerine verdikleri bilgiler için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

TEKİN Hasan Hüseyin, Tekin_Hasan, (2006), Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Cilt:3, sayı:13
Leslie, M., Hagood, C., Royer, A., Reece, C. P. and Maloney, S. (2006), "Using Lean Methods to Improve OR Turnover Times," Aorn Journal, vol. 84, no. 5, pp. 849-855,
Özbek F, Yardımsever M, Saka O. (2007) Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Laboratuvar ve Radyoloji Bilgi Sistemi Mimarisi. In: *Akademik Bilişim'07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı*. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya; 2007:311-316.
PUNCH Keith F., (2005), Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, (Çev. D. İNCESU, Emrullah (2013), <http://dosyahastane.saglik.gov.tr/Eklenti/9868,25-yalin-saglik-saglik-isletmelerinde-yalin-yonetim-anlayisipdf.pdf?0>

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEKTE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARI KONU ALAN BİR ÇALIŞMA (Kütahya Örneği)

Hasbiye Dizman

Dumlupınar Üniversitesi

ÖZ

Her meslekte veya her işte bir kontrol merciinin bulunması yapılan işin kurallarına, kanunlarına, etik kurallara ve toplum çıkarlarına göre yapılmasını sağlamak içindir.

Muhasebe mesleğinin denetim noktasında performansını ve kalitesini artırmak adına, mesleğin tarafsızlığını korumak, Ulusal ve uluslararası düzeyde muhasebe denetimleri yapabilmek, muhasebe denetimlerine olan güveni artırmak, meslek mensubu olan kişilere güven duyulmasını sağlamak için oluşturulan birimler vardır. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) ve Kamu Gözetim Kurumu muhasebe mesleğindeki denetim işlevinin yapılmasını sağlayan denetim şirketlerine ve kişilere yetki belgesi veren kuruluşlardır. Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM), yeminli Mali Müşavirler (YMM), TÜRMOB'a bağlı iken Bağımsız denetçiler, Kamu Gözetim Kurumundan yetki belgelerini olarak çalışırlar.

Bu çalışmada amaç muhasebe mesleğinde unvan sahibi olan SM, SMMM, YMM ve Bağımsız denetçi olarak çalışan meslek mensuplarının meslek hayatlarında ve denetim süreçlerinde karşılaştıkları sorunları ele almaktır. Kütahya Muhasebeciler Odasından izin alarak üyelerin iletişim bilgilerine ulaşılmıştır. Üyelerle derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak sorunların neler olduğu araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Denetim, Yetki belgesi, Karşılaşılan sorunlar.

A STUDY INCLUDING THE PROBLEMS OF PROFESSIONS OF ACCOUNTING PROFESSIONAL MEMBERS (KÜTAHYA EXAMPLE)

ABSTRACT

Having a control center in every profession or every job is for conduct of the work done, according to its laws, ethical rules and community interests.

There are units created to increase the quality and performance of the accounting profession at the point of inspection, to protect the impartiality of the profession, to make accounting audits at national and international level, to increase confidence in accounting audits and to ensure confidence in the professions. Certified Public Accountant and Turkey Union of Chambers of Certified Public Accountants (TURMOB) and the Public Supervisory Authority are audit firms that provide audit function in the accounting profession and organizations that issue authority certificates to persons. Public Accountant(PA), Certified Public Accountant (CPA), Sworn Financial Advisors(SFA), Independent auditors while affiliated to TURMOB are work as the authority documents from the Public Oversight Authority.

The purpose of this study is handle the problems faced by professional members of PA, CPA, SFA and independent auditors who are title holders in the accounting profession during their professional lives and audit processes. By taking permission from the Accountants' Room of Kütahya has been achieved the contact information of members. Members will use in-depth interviewing methods to investigate what problems are.

Keywords: Accounting, Audit, Authorization document, Problems encountered.

GİRİŞ

Bir işletmenin kaynaklarını, varlıklarını yöneten, her türlü mali işlemlerini kaydeden, sınıflandıran, özetleyerek rapor eden, sonuçlarını yorumlayan ve analiz eden finansal anlamda yönetime bilgi verip, işletme yönetimiyle ilgili kararlar alınmasına yardım eden mesleğe muhasebe denir.

Muhasebe mesleği toplumun bakış açısına göre sadece defter tutmak işyerlerinin vergilerini hesaplayan bir meslek olarak görülmüştür. Ancak muhasebe meslek mensupları, işletmelerin vergilerini hesaplamanın ve ekonomik faaliyetlerini kaydetmenin yanı sıra, bu bilgileri karar alma sürecinde kullanılabilir veriler haline getiren meslek sahipleridir (Altan, 2004:30). Muhasebe meslek mensupları kurumlarını devlete, bankalara, ortaklara, topluma karşı muhasebenin uzantısındaki görevleri yapmakla birlikte yönetime karşı danışmanlık, bilirkişilik gibi görevleri de sunarlar. Çünkü mevzuata hâkim olmaları piyasaya analiz edebilme becerileri kendilerinden böyle bir beklentiye ortaya çıkarır.

Muhasebecilik, nitelikli eğitim ve uygulamadan edinilen muhasebe bilgi, beceri ve deneyimler sonucunda ilgili yasalar ve mesleki kuruluşların öngördüğü sınırlar içinde sürdürülen profesyonel bir faaliyettir (Arıkan, 2009;10).

Muhasebe mesleği, başta devlet olmak üzere işletme sahip ve yöneticileri, yatırımcılar, müşteriler, çalışanlar, kredi kuruluşları gibi işletmenin çıkar gruplarınca gereksinim duyulan bilgilerin üretilip talep edenlere sunulduğu bir meslektir (Daştan, 2001: 1).

Muhasebe meslek mensubu, bir işletmenin tüm mali tablolarının sağlıklı bir şekilde hazırlanması, defterlerin ve belgelerin usulüne uygun kayıt altına alınması, raporlanması, yasal yükümlülüklerin aracı ve sorumlu sıfatıyla yerine getirilmesi (beyanname verilmesi) ve mali yönden denetlenmesinden sorumludur (Altun ve Gedikoğlu, 2016; 238).

Muhasebe işini meslek edinmiş ve bunun için eğitim süreçlerini, , staj başlatma sınavlarını, mesleki yeterlilik sınavlarını başarıyla tamamlamış kişilere de muhasebeci denilmektedir. Mesleğin kendi içinde farklı statüleri ifade eden unvanları bulunmaktadır. Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM), Yeminli Mali Müşavir (YMMM), Bağımsız denetçi gibi bunları sıralayabiliriz.

Muhasebe mesleğinin konusu 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik kanunu ile yasal bir hal almıştır. Bu kanun 13.06.1989 yılı 20194 Sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre, mesleğin çalışma konusu gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;

- “Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kâr-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.
- Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, malî mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.
- Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, malî tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak” olarak ifade edilmiştir.

Yukarıda sayılan işleri; bir işyerine bağlı olmaksızın yapanlara serbest muhasebeci malî müşavir denir (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20194.pdf>. 26.07.2018).

Muhasebe mesleğini seçmiş kişilerin bu mesleği icra edebilmeleri noktasında özellikle mevzuat konusunda son derece donanımlı ve güncel olmaları gerekmektedir. Çünkü güncelliği takip etmedikleri durumlarda yanlış işlemler yanlış finansal sonuçlar doğurabilir. İşletme sahip ve yöneticileri devlete karşı yerine getirmeleri sorumluluklarını takip etmeleri açısından bir muhasebeciyle çalışmak durumundadırlar ve bu konuda güven duyacakları kişilerle çalışmak isteyeceklerdir. Kurumunu veya mükellefini herhangi bir cezai duruma düşüren muhasebeciyle kimse çalışmak istemez bu durum zaten o kişi için mesleki anlamda ciddi bir itibar kaybı gibi olacağından kişi de zaten bu duruma düşmek istemeyecektir.

Muhasebeciler muhasebe işlemlerini etkin bir şekilde ve zamanında yerine getirmek için sürekli olarak yasaları takip etmek durumundadırlar (Hacıhasanoğlu ve Karaca, 2014; 158). Günümüzde ilerlemiş iletişim ve bilişim teknolojileri pek çok sektörde yerini almış durumdadır. Bu durumdan muhasebe finans sektörü de etkilenmiş ve sektör için birçok farklı firma tarafından farklı isimlerle ifade edilen (Eta, Logo, Netsis, Luca vb.) yazılım programları piyasaya sürülmüş ve kullanılmaktadırlar. Bu programların kullanımı işlem hızını artırdığı gibi yasal yerine getirilmesi gereken beyanname, bildirge gibi işlemleri internet üzerinden e-beyanname, e-bildirge ve e-fatura gibi işlemlere aracı olur. Bu sebeplerden muhasebecilerin teknolojiyi takip edebilmeleri ve kullanabilmeleri zorunlu bir hal alır.

Mesleğin icrası için muhasebeci unvanına sahip olan kişiler yukarda bahsi geçen tüm konularda yetkinliklere sahip olmalıdırlar. Bunlara sahip olmaları zor ve uzun süreçleri atlatıp mesleği icra edenlerin piyasada iş ortamında değişik şekillerde ifade edilebilen birçok nedenden dolayı karşılaştıkları sorunlar illaki vardır.

Bu çalışmada unvan sahibi muhasebe mesleğini uygulayan kişilerin karşılaştıkları sorunlar derinlemesine mülakat yöntemiyle ifade edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın devamında meslekte karşılaşılan sorunlar içeriğine sahip literatür incelemesi arkasından araştırmaya dair bilgiler yer alacaktır.

LİTERATÜR

Nurettin İbrahimoglu, Ekrem Kara ve Cengizhan Karaca (2013), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Yönetimsel Sorunları Algılamaları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının yönetimsel sorunları sırasıyla mükelleflerle olan ilişkisel sorunlar, mükelleflerden etik dışı talepler, muhasebe mesleğinde algılanan stres düzeyinin yüksek oluşu ve muhasebe mesleğinin maddi – manevi talepleri karşılamada yetersiz kalmasına değinmişlerdir.

Vesile Ömürbek ve Tarık Türkoğlu (2013), “Muhasebe Meslek Mensupları Arasında Yaşanan Haksız Rekabet Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalelerinde muhasebe meslek mensupları arasında ekonomik, sosyolojik, hukuki vb. sorunlardan kaynaklanan mesleki haksız rekabetin varlığının büyük oranda kabul gördüğü ortaya koymuşlardır. Ayrıca bu sorunun meslek mensuplarına ekonomik ve sosyolojik açıdan önemli zararlar verdiğini de tespit etmişlerdir.

Oğuzhan AYDEMİR (2015), “ Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentiler” başlıklı makalesinde iş yükünün ağır olması, bazı meslek mensuplarının çok ucuza defter tutması, mükelleflerin ücretlerini ödememeleri veya düzensiz ödemeleri, mesleki yeterlilik ve sorumluluklara karşın muhasebe meslek mensuplarının kazancının düşük olmasına sorunlar olarak tespit etmişlerdir.

Gamze Ayça Kaya, (2015), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları Ve Çözüm Önerileri: Elazığ’da Bir Araştırma” başlıklı makalesinde; haksız rekabetin önlenememesi, tahsilâtın yapılamaması, gelir düzeylerinin düşük olması, yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulması, asgari ücret tarifesi uygulaması, iş yüklerinin ve bürokratik işlemlerinin fazla olması, mükelleflerle ve stajyerlerle ilgili sorunlar ve beyanname sürelerine ilişkin sorunları konu almıştır. Bu sorunlardan hangisinin daha önemli olduğu tespit edilmek istenmiş ve bu konuya dikkat çekmek istemiştir.

Öztürk ve Şimşek (2017), “Erzurum’daki Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaşadıkları Sorunlar ve Sorunların Tükenmişlikleri Üzerine Etkisi” başlıklı makalesinde Erzurum il merkezinde faaliyetlerini serbest olarak yürüten muhasebe meslek mensuplarının sorunları, tükenmişlik düzeyleri, yaşadıkları sorunların tükenmişlikleri üzerinde etkisi olup olmadığını

incelemiştir. Meslek mensuplarının mükelleflerle yaşadıkları sorunlar arttıkça duygusal tükenmişliklerinin ve duyarsızlaşmalarının arttığı, kamu kurumlarında yaşadıkları sorunlar arttıkça duygusal tükenmişliklerinin arttığı ve kişisel başarı hislerinin azaldığı, mevzuattan kaynaklanan sorunları arttıkça kişisel başarı hislerinin azaldığı ve diğer sorunları arttıkça duygusal tükenmişliklerinin arttığı tespit edilmiştir.

Emin Yürekli, Serkan Özdemir (2017), “Muhasebe Yetkinliği Özelinde Meslek Mensupları İle Mükellefler Arasında Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Denizli İli Örneği” başlıklı makalelerinde mükelleflerin muhasebe yetersizlikleri nedeniyle, muhasebe meslek mensuplarının yaşamış olduğu sorunların ve çözüm önerilerinin neler olabileceği üzerinde durmuşlardır. Mükellefler ile muhasebe meslek mensupları arasında yaşanan sorunların en önemli sebebi olarak, mükelleflerin temel muhasebe bilgisi eksikliği olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun da sonucunun istemli veya istemsiz vergi kaçaklarına sebep olduğunu ortaya koyup öneri olarak meslek mensuplarına ve meslek odalarına ve kamu kurumlarına önemli görevlerin düştüğünü beyan etmişlerdir.

Ahmet Fethi Durmuş ve Hakan Sekizsu (2017), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Değerlendirmeleri Ve Sorunlarının Analizi: Malatya İli Örneği”, başlıklı makalelerinde Malatya ilinde anket uygulamışlardır. Sonuç olarak muhasebe meslek mensuplarının mesleği yorucu ve yıpratıcı buldukları, mükellef ile ilişkiler de sorunlarla karşılaştıkları ve mükelleflerle ilgili olumsuz düşüncelere sahip oldukları, diğer muhasebe meslek mensupları hakkındaki görüşlerinin genel olarak olumsuz olduğu, kurumlarla ilişkilerinde (TÜRMOB, bağlı bulundukları Meslek Odası, Kamu kurum ve kuruluşları vb.) sorunlarla karşılaştıkları ve bu durumdan rahatsız oldukları ve ücret düzeyinin düşük olduğunu düşündükleri ve ücretin zamanında tahsilinde problemler yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

Münevver Katkat Özçelik, (2018) “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Sorunları Ve Bu Sorunların Cinsiyet Boyutu: Artvin Ve Rize Örnekleri” başlıklı makalesinde Meslek mensuplarının sorunları; müşteriler ile ilgili sorunlar, kamu kurumları ile ilgili sorunlar, meslektaşlarla ilgili sorunlar, personelle ilgi sorunlar ve iş yoğunluğu sorunu olarak 5 başlık altında incelenmiştir. Serbest muhasebeci mali müşavirlerin müşterileri ile ilgili sorunlarında cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın olmadığını tespit etmiştir.

Ahmet Gökgöz, Mustafa Zeytin (2012), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentileri: Bilecik Ve Yalova İlleri Uygulaması” başlıklı makalelerinde muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunların çoğunlukla; iş yükünün çok fazla olması, alınan ücretlerin yetersiz olması, devlet dairelerinde bürokratik işlemlerin çokluğu, mükelleflerin evrakını zamanında ulaştırmaması, mükelleflerden muhasebe ücretlerinin zamanında veya hiç tahsil edilememesi gibi sonuçlara ulaşmışlardır.

ARAŞTIRMAYA DAİR BİLGİLER

İşletmelerde finansal faaliyetlerin kanun, mevzuatlar karşısında sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişlerini sürdürmek işletmenin faaliyet sonuçlarının rakamsal olarak işletme sahiplerine, ortaklarına, ilgili taraflara ve resmi makamlara sunmak unvan muhasebe meslek mensuplarının en temel görevleridir diyebiliriz. Sektörde Serbest muhasebeci Mali Müşavir (SMMM), Yeminli mali müşavir (YMM) ve Bağımsız Denetçi unvanlarına sahip meslek mensupları bulunmaktadır. Uzun ve zorlu bir süreçten geçtikten sonra bu unvanlara sahip olan muhasebe meslek mensuplarının işleri uygulama süreçlerinde birbirinden farklı birçok konuda karşılaştıkları sorunları söz konusudur. Bu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının uygulama süreçlerinde nasıl ve hangi sorunlarla karşılaştıkları incelenecektir. Çalışmanın evreni için Kütahya ili seçilmiştir. Kütahya Muhasebeciler Odasından izin alınarak üyelere

ulaşılmıştır. Üyelerin bazıları ile telefon görüşmesi yapılarak randevu talep edilmiş ve yüzyüze bir araya gelinerek derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Görüşmede kendilerine 9 adet soru yönetilmiş ve cevapları not alma kaydedilmiştir. Alınan cevaplar çalışmanın devamında verilecektir.

Herhangi bir konu üzerinde tecrübesi olan ünvanı olan ya da ilgili konuyla ün yapmış kişilerle yapılan görüşmeye ve konuşmalara mülakat denir. Mülakat sözlü iletişim kurma yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşmede, bilgi alınacak kişiyle yüzyüze iletişim kurulur. Görüşme yoluyla veri toplama sırasında, görüşülen kişinin sübjektif yargıları ağır basabilir, bu yüzden, verileri değerlendirirken objektif olunmalıdır (İslam, 2007:71).

Derinlemesine görüşme, incelenmek istenen konunun bütün ayrıntılarıyla açık uçlu diye ifade ettiğimiz soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren görüşmeciyile birebir yüz yüze görüşülerek konu hakkında bilgi toplamaya olanak sağlayan veri toplama tekniği olarak ifade edilir. Karşıdaki kişinin bilgisine tecrübesine, gözlemlerine ve tabiki duygularına ulaşma imkânı verir (Tekin, 2006: 101).

Nitel araştırmalarda sık olarak kullanılan veri toplama aracı olan görüşme, görüşülen kişilere kendilerini ifade etme imkânı verirken, araştırmacı kişiye de kişilerin bakış açılarını, düşüncelerini, geçmiş deneyimlerini, onların ifadeleriyle derinlemesine anlayabilme fırsatı sunar (McCracken, 1998:9)

Değerlendirme Ölçekleri

Bu çalışmada oluşturulmuş soru 9 tanedir. Bu sorular aşağıdaki gibidir.

S-1) Muhasebe mesleğinin saygınlığını nasıl yorumlarsınız?

S-2) Toplumda çok sayıda bu işi yapan kişiler özellikle merdiven altı tabiriyle ifade edilen kişiler ve ünvana sahip olmadan bu işi yapan kişiler için neler düşünürsünüz?

S-3) Vergi daireleriyle ilişkilerinizi nasıl anlatırsınız?

S-4) Sizlerden işletme sahipleri veya yöneticilerin istekleri nelerdir?

S-5) Meslek mensuplarının sosyal hayatları ve iş hayatları paralel yürütülebiliyor mu? Sıkıntılar yaşıyorsa bunlar nelerdir?

S-6) Mükelleflerinden tahsilat noktasında yaşadığınız sıkıntılarınız neler?

S-7) Mükelleflerinizi siz mi seçiyorsunuz, onlar mı sizi seçiyor?

S-8) Kayıtlı olduğunuz meslek odasıyla ilgili sorunlarınız var mı?

S-9) Bunların dışında açıklamak istediğiniz başka sorunlarınız var mı?

Meslekte SMMM, YMMM ve bağımsız denetçi gibi unvanlara sahip meslek çalışanları ile görüşmeler gerçekleştirilmiş misafirperver şeklinde karşılayıp hoş bir sohbetle samimi bir şekilde duygularını paylaşmışlar konuya ilişkin görüşleri toplanmıştır. Kütahya ili Muhasebeciler odasından üyelerin iletişim bilgilerini alma süreci ve üyelerin bazıları ile yüzyüze görüşme süreçleri 06.06.2018 – 17.08.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Aynı sorulara farklı görüşmecilerin verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir. Görüşmecilerin isimlerine yer verilmeden açıklamalar verilmiştir.

1. Görüşmecinin cevapları aşağıdaki gibidir.

S-1) Muhasebe mesleğinin saygınlığını nasıl yorumlarsınız?

S-2) Çok sayıda bu işi yapan özellikle merdiven altı tabiriyle, ünvana sahip olmadan yapan kişiler için neler düşünürsünüz?

İlk görüşmecinin açıklamalarında aynı anda birinci sorunun ve ikinci sorunun cevaplarını birlikte yorumladığı için ayrı yazılmamıştır.

C- 1 ve 2) SMMM, YMMM ve Bağımsız denetçi gibi unvanlara sahip olmayan kişilerin önceden unvan almış kişilerle bir şekilde iletişim kurarak ya da geçmişte birlikte çalışıp artık bu işi yapmayan kişilerden ruhsat kiralamaları söz konusu olabiliyor. Ünvana sahip olan kişilerin

yeterli donanıma sahip olmamalarına rağmen meslek ahlakına aykırı olarak unvanlarını kullanarak kiraya verme durumlarını görebiliyoruz. Bunun neticesinde uzun staj dönemi, zorlu sınavlar dönemi gibi süreçlerin zahmetine girmeden, emek vermeden atıldıkları için piyasa değerinin altında iş yapıp yarı fiyatına düşürüp haksız rekabetin başını çeken kişilerden rahatsızlık duyuyoruz. Bu bizim karşılaştığımız en büyük sorunlardan biri.

Ön muhasebe işi yapan şirketlerin muhasebe departmanında çalışanlarının da muhasebeci olarak adlandırılması ruhsat sahibi kişilere de muhasebeci denilmesi hoş bir durum değil. Yetkisi olmayan kişilerinde muhasebeci olarak ifade edilmeleri unvan sahiplerinin hoşuna gitmemektedir. Toplumdaki halk bu şekilde düşündüğü için muhasebe ruhsatı olanların itibarını zedeliyor bu durum. Çünkü aynı kefeye konulmaktadır. Ünvanlı olanlar her türlü cezai yükümlülüğe girip, 3568 sayılı kanun ile SMMM 'ler müteselsilen sorumlu tutulmaktadır. Örneğin, işveren sosyal sigortalar bildirgesinde işçinin 30 gün SSK primini ödemişse ve işçi rapor alıp rapor ücreti de alırsa devlet bunun farkının hesabını biz unvan sahibi muhasebecilerden soruyor ön muhasebe tutan muhasebe departmanı çalışanlardan sormuyor. Bu noktada herkes muhasebeci değil. Unvan kargaşası işte bu noktadan ortaya çıkıyor halkın gözünde sıradan muhasebeciliğin ve devletin gözündeki muhasebeci fark burada ama toplum bunu algılamadığı sürece mesleğin saygınlığı sanırım anlaşılmayacak.

Bizim meslek 4 yıllık fakülteyi (İşletme, iktisat, kamu yönetimi, maliye gibi) bitirdikten sonra 2 yıl staja başlama sınavları, 3 yıl staj, 2 yıl bitirme sınavları totalde en geç 7 yıl gibi bir süreyi atlatınca SMMM unvanı alınıyor. Bu kadar eğitim aldıktan sonra toplumun, mükelleflerin katip, defterci dediği bizlerin başka bir meslekte olduğu gibi örneğin avukat gibi bir saygınlığı ne yazık ki yok. Avukatlar müzen olduktan sonra 6 ay avukat yanında, 6 ay adliyede staj yaparlar 1 yıl staj yapan hukuk fakültesi mezunu direkt baro tarafından avukat olarak tescilleniyor. Eğer hakim ya da savcı olmak istemezse toplumda büyük bir saygınlıkla görevine başlayıp hizmet sektörüne giriş yapıyor.

S-3) Vergi daireleriyle ilişkilerinizi nasıl anlatırsınız?

C-3) Vergi dairelerinin parasız maaşı olmayan elemanlarıyız. Asla hiçbir memurla tartışamazsınız, onlara evet demezseniz aniden herhangi bir zamanda tuttuğunuz defterler incelemeye gidebilir. Örneğin, mükelleften hizmet bedeli olan ücretimizi alamadığımızda ve mükelleflere yazılı ve sözlü her türlü uyarı yapılmış olmasına rağmen, beyannameyi vermeme hakkını kullanıp vermediğimizde müteselsil sorumluluk gereği cezayı ödemek zorunda kalırız.

S-4) Sizlerden işletme sahipleri veya yöneticilerin istekleri nelerdir? Vergi zamanında zarar kredi talepleri olduğunda kar göstermenizi isterler mi?

C-4) İşverenler istediklerini her daim yapılısın istiyorlar, devletle mükellef arasındaki bağı kurmamıza rağmen ücretlerimizi liste fiyatının altında alıyoruz. İş yoğunluğu tempo çok yoğun olsa bile tarife baz alınmadıysa (bazıları yüzünden özellikle başkalarının ruhsatlarını kiralayarak yapanlar) bedelsiz memur gibiyiz. Mali tatil çıkarıp arkasından yapılandırma kanunu ile uygulama tebliğleri ile 31.08.2018 e kadar uygulanacak hükmü bize sürekli çalışmamız gerektiğini söylüyor. Dolayısıyla işletme sahipleri sürekli bizi danışman gibi görüyor. Mükellefler katma değer vergisi ödememek (KDV) için fatura bulurlar, gideri çoğaltırlar totalde zarar eder veya karı azaltır. Bankalara artık beyannameler verildiği için karı yüksek göster ya da düşük göster diyemez. Krediye teminat veya ipotek göstererek krediyi alırlar geçici vergi dönemlerinde olabilir belki ama yılsonunda bunu yapmaları mümkün değildir.

Katip veya defterci diye anılan bizler için mükellefler canımızın istediği zaman parasını verdiğimiz, bazı hukuki işlerini danışıp ücretsiz (İşçiyle veya işyeriyle ilgili) danışmanlık yaptırdıkları sürekli ellerinin altında gibi görebiliyorlar. Örneğin iş kazası olduğunda veya trafik

kazası geçirdiklerinde saat mefhumu olmadan rahatlıkla arama hakkını kendilerinde bulabiliyorlar.

S-5) Meslek mensuplarının sosyal hayatları ve iş hayatları paralel yürütülebiliyor mu? Sıkıntılar yaşıyorsa bunlar nelerdir?

C-5) Bizlerin bir sosyal hayatı olduğunu inanmıyorum en azından benim yok sürekli iş peşinde ve yetişmesi gereken iş olduğunda saatin süresi ve hafta sonu hatta resmi tatil kavramı bizler için çok geçerli değildir. Özellikle yalnız çalışıyorsanız bu olay daha sert bir şekilde çünkü yalnızsınız ve şu işleri yap diyebileceğiniz biri yok. Birini çalıştırabilmek için kazancınızın biraz iyi olması gerekiyor. Ofisimden evime saat 23:00 de ve sonrasında çok gitmişliğim vardır. Bizim meslekte mücbir sebep (Ölüm, hastalık gibi) hali yoktur. Süresi içinde yatmayan beyanname veya bildirge mutlaka onaylanmalıdır. Sağlığınız ve ailevi durumunuz kanunu bağlamaz. Örneğin bir avukat mahkemeye bir neden bildirdiğinde duruşmaya girmeyebiliyor. Ama bizim meslekte böyle bir durum yok.

Yaptığım işi helalinden yapmak benim en önemli düsturlarımdan biri. Eşimden ayrıldıktan sonra bu mesleğe yöneldim. Oğlumun büyüdüğünü göremedim. Annem büyüttü çünkü eşinizden ayrılmışsınız ayaklarınızın üzerinde durmanız gerekiyor zorlu sınav süreçleri şu an bile hatırlayınca resmen içim acıdı diyebilirim. Ben eve saat 19.00’da gitsem annem “hayırdır bir şey mi oldu erken geldin” der. İşimiz zor seviyorum diyemem ama yapmak zorundayım saat 17.00’den sonra veya 19.00’dan sonra ya mevzuat incelemesi yapıyorum ya da yarın hangi işler yapılacak planlaması yapıyorum. Akşam oldu mesai bitti kavramıyla yaşamıyoruz. Dolayısıyla böyle bir süreçte çok sosyal hayatın olmayacağı anlaşılyordur. Sizin de özel sektör tecrübeniz varmış dediklerimi anlıyorsunuzdur. Meslek hayatı ve sosyal hayat neticede paralel yürümüyor iş hayatı hep önden gidiyor ne yazık ki şartlar bunu gerektiriyor.

Bu soruya yapmak istediğim bir yorum daha var. Mükelleflerinizi tahsilatlarınızda sorun yaşayarak da olsa bir şekilde tahsilatları bir düzene sokmaya çalışarak, yemeden içmeden bir yatırım yaparsanız yapılan bu yatırım toplumda sizi tanıyan çevrelerce göze batmaktadır. Tatile çıkamazsınız ya da kısa süreli de çıksanız telefonunuz susmaz çalmasa da merak edersin hayret beni arayan yok dersin aşırı işkolik adamlar öldü mü dersin. Mükellefler bizleri mevzuat bankası görürler. Şirketlerde kendi muhasebelerine güvenmeyip bizden teyit alırlar.

S-6) Mükelleflerinden tahsilat noktasında yaşadığınız sıkıntılarınız neler?

C-6) İşinin karşılığını almak zor, mükellef canı isterse verir canı istemezse vermez yani ödemeyi oldukça geciktirir bazen 3-5 sene sürebiliyor. En minimum 6 aylık ve 3 yıllık alacağım var. Paranın satın alma değerinin düşmesine hiç bir şey demiyorum bu arada. Mükelleflerinizin arasında büyük şirketler olsa bile aynı şeyi onlarda yapabiliyor. Ay bazında sabit bir gelirimiz yok. Bir ayda aldığımız parayı bir sonraki ayda alabileceğimizi bilemeyiz. Bir mükellefim “sana verdiğim parada gözüm var” dedi. Ben de gelip iş yerini mi açıcım sabahları, işçine tekmil mi çekicem dedim. Kendisi bir gün bir bankadan kredi kartı almak istemiş ama kredi kartını vermemiş bana “neden alamıyoruz” diye sordu. Kendisine ben bir şey yapmıyorum nasıl olsa diye cevap verdim. Mükellef devlete itiraz edemediği şeyleri sanki devletin muhatabı bizmişiz gibi kendinde bağırma çağırma hakkı da bulabiliyor tahsilatları geciktirdiği gibi üstüne bu tür davranışlara da maruz kalabiliyoruz. Büyük firmalar ödemelerini özellikle geciktirirler. Bazı mükellefler çok karakersizdir. Örneğin siz onların defterini 110 TL’ye tutuyorsunuzdur, başka biri aynı defteri 100 TL’ye tutarım dediği anda işlerinin düzgün gitmesine hiç bakmadan direkt sizi satabilir. Tahsilatta zorluk çektiğiniz gibi mükellef kaybı yaşayarak da zorluklar yaşabilirsiniz.

S-7) Mükelleflerinizi siz mi seçiyorsunuz, onlar mı sizi seçiyor?

C-7) Mükellef bizi seçiyor. Geldiğinde şükrederiz. Çünkü para kazanmamız gerekiyor.

S-8) Kayıtlı olduğunuz meslek odasıyla ilgili sorunlarınız var mı?

C-8)Ne yazık ki bağılı olduğumuz oda biz üyelerinden nispi aidat ve munzam aidat alıyor. Aslında nispi aidat yargıtay tarafından alınan kararlar iptal edildi fakat odalar bu aidatı alma konusunda ısrarlılar. Odanın yaşattığı diğer ve bana göre çok önemli diğer bir sorun, ruhsatsız olarak muhasebe işi yapan kişi için şikâyet edildiğinde delil getiriyor ve sessiz kalıyor. Bunun için uğraşı vermiyor.

S-9)Bunların dışında açıklamak istediğiniz başka sorunlarınız var mı?

C-9) Mükelleflerin zamanında belgeleri getirmemeleri de ayrı bir sorundur. Yıl geçtikten sonra bile unutulmuş deyip getirebiliyorlar. Ya da naylon fatura dediğim faturalardan getirebiliyorlar. Örneğin mükellef nakliyeciyse yollardan kullanımı yasak olan yağlardan yakıt olabiliyor. 10 numara diye tabir edilen yağın kullanımı yasaktır. KDV ödemek istemediği için getirdiği faturalar için sorumlusu biz oluyoruz. Uyarılarımıza rağmen bu tür olaylar olabiliyor.

SONUÇ

SMMM, YMMM ve Bağımsız Denetçi gibi ruhsatlara sahip olan muhasebe mesleğini icra eden kişilerin uzun bir süreç sonrası sınavlarda başarılı olmaları halinde bu belgelere sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Unvan sahibi muhasebeciler 4 yıllık bir lisans dönemi sonrası staj başlatma sınavı staj süresi derken en iyi ihtimalle 7 yıl gibi bir süreden sonra SMMM belgesi alınabiliyor. Meslekte 10 yıl görev yaptıktan sonra da tekrar sınavlara girip başarılı olmaları halinde YMMM ruhsatı alınabiliyor. Tüm süreçler uzun ve zahmetli. Ruhsat alınıp piyasada faaliyete başlayınca mükelleflerin defterleri azar azar gelmeye başlar. Çünkü sektöre girildiğinde ne yazık ki hemen bir müşteri yani mükellef hemen gelmez biraz referansla oluşan bir Pazar payı var.

Kütahya ili Muhasebeciler Odasına kayıtlı üyelerin iletişim bilgileri alınarak bazılarıyla yüzyüze derinlemesine mülakat şeklinde görüşmeler gerçekleştirdik. Bu görüşmede üyelere ruhsatlarını aldıktan sonra iş hayatlarında karşılaştıkları sorunlar neler diye genel anlamda sorular yönelttik. Toplamda 9 soru sorduk. Bu sorulardan aldığımız cevapları toparlayıp maddeler halinde sıraladık.

Bu maddeler aşağıdaki gibidir;

- Mesleğin toplumda saygınlığının olmaması
- Piyasada etik davranış dışı ruhsatını kiraya verenlerin olması
- Ruhsat sahibi olmayıp ama bir şirketin muhasebe departmanında çalışanlara da muhasebeci denilmesi.
- Haksız rekabetten dolayı fiyatların düşmesi
- Müteselsilik sorumluluk gereğince ceza ödeme durumlarının olması
- Ruhsat almak için sürenin çok uzun olması
- Vergi daireleriyle ters düşme durumlarında başınıza gelebilecek sıkıntılar
- İşverenlerin sürekli birçok konuda danışman olarak görmeleri
- İşverenlerin ya da mükelleflerin ücret ödemelerini geciktirmeleri
- İşverenlerin ya da mükelleflerin daha düşük ücretle bu işi yaptıracakları birini buldukları anda sizi bırakmaları
- İş, aile ve sosyal hayatın paralel yürümemesi
- Aşırı iş yükünün olması her ayın belli günlerinde bazı işleri yapma zorunluluğu
- Mesai saatinin olmayışı iş ne zaman bitti o zaman eve geçme durumu.
- Az kazanç
- Az kazançla bir şekilde yatırım yapıldığında toplumun veya çevrenizin gözüne batması
- Kayıtlı olunan oda ile yaşanan sıkıntılar oda aidat paraları
- Mükelleflerin muhasebeye girmesi gereken belgeleri zamanında getirmeyişleri ve naylon fatura diye tabir edilen fatura getirmeleri

- Unvan sahibi erkekler gibi rahat müşteri ziyaretlerine gidememe veya dışarda yemek yemeyi doğru bulmama,
- Mükelleflerin erkek muhasebecilerle daha rahat iletişim kurduklarını düşünmeleri
- Hukuksal anlamda güvencemizin olmayışı

Bu çalışma Kütahya ilinde iş hayatını sürdüren unvan sahibi muhasebecilerin karşılaştıkları sorunları dile getirmek adına yapılmış bir çalışmadır. Bu sorunların giderilmesi için odanın ve mükelleflerin muhasebecilerine karşı olan davranış ve tutumlarını gözden geçirip biraz onları anlamaları konusunda fikir verebileceğine destek olmaları için hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

ALTAN, Mikail (2004), “Muhasebecilik Mesleğinin Toplumda Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 11, Konya, s.29-54.

ALTUN, A. - Gökçek Gedikoğlu, İ. (2016). “SMMM Muhasebe Hizmet Sözleşmelerinde Tahsilatın Gerçekleşmemesi Halinde Yeni Bir Öneri Olarak Bildirimsiz (Otomatik) Fesih Müessesesi”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı: 136, Yıl: 26; 237-249.

ARIKAN, Y. (2009).”Muhasebe Mesleğinde Uzmanlaşma ve Kurumsallaşma Süreci”, *Mali Çözüm Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 91; 9-17.

HACIHASANOĞLU, T. - Karaca, N. (2014). “Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Tatmini ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4; 153-170.

İSLAM, Yücel,(2007), Araştırma, Yazma ve Sunu Teknikleri Yönlendirilmiş Çalışma I-II Ankara, Seçkin.

McCRACKEN Grant, (1988), The Long Interview, Sage Publications, London.

TEKİN Hasan Hüseyin, Tekin_Hasan, (2006), Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt:3, sayı:13 <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20194.pdf> 26.07.2018

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20194.pdf> 26.07.2018 13 Haziran 1989 SALI Sayı : 20194 sayılı resmi gazete.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMLARINI KONU ALAN AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Hasbiye Dizman

Dumlupınar Üniversitesi

ÖZ

Her mesleğin kendine göre zorlukları ve kolaylıkları illaki vardır. Bu zorluk ya da kolaylık dereceleri mesleği seçen kişileri cinsiyet açısından farklılaştırmaktadır. Ataerkil bir toplum olmak da meslek belirlemede etken bir faktördür. Muhasebe mesleğinde; mesleğin zor olması, birçok farklı konuda kanun bilgisi gerektirmesi, uzun çalışma saatlerinin olması, ayın belli günlerinde rutin işlemlerin yapılma zorunluluğu, dikkat gerektirici olması, hataya mahal vermeyişi, reel sektör ücretlerinin çok doyurucu olmaması ve meslekte unvan almanın uzun bir süresinin olması gibi nedenler mesleğin özellikle kadınlar tarafından tercih edilmeme sebepleri olarak sayılabilir.

Bu çalışmada amaç muhasebe mesleğinde unvan sahibi kadın ve erkek çalışanlar arasındaki sayı bakımından fark üzerinde durmaktır. Bunun için TURMOB'un üye istatistikleri kısmından verileri alarak Türkiye'deki Serbest Muhasebeci (SM) ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) dağılımı, cinsiyet dağılımı gibi başlıklar incelenecektir. Sonuçta meslekte SM ve SMMM gibi unvanları olan kadın muhasebecilerin sayısı neden az ve sayı bakımından artması için neler yapılabilir sorularına Kütahya SMMM odasına kayıtlı SM, SMMM olan bayan meslek mensuplarıyla derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak cevaplar ve öneriler aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir, Cinsiyet

AN EMPIRICAL STUDY ON THE DISTRIBUTIONS OF THE ACCOUNTING PROFESSIONS BY GENDER

ABSTRACT

Every profession has its own difficulties and conveniences. This difficulty or convenience degrees differentiates the people by gender who choose this profession. Being a patriarchal society is also an effective factor in determining the profession. In accounting profession ; difficulty of the profession, law knowledge required in many different subjects, having long working hours, the obligation to do routine operations on certain days of the month, attention requirement, does not allow the fault, unsatisfactory real sector wages and it's a long time to get a title in the profession can be the reasons for not being preferred especially by women.

The purpose of this study is to emphasize the difference in the number of male and female employees in accounting profession. For this, by taking data from the member statistics section of IFAC, Turkey's Public Accountant (PA) and Certified Public Accountant (CPA) distribution, gender distribution will be examined. As a result, in Kütahya using the in-depth interview method with female professional members will answer the questions and suggestions about why the numbers are few and what can be done to increase the number of women accountants with titles such as PA and CPA.

Keywords: Accounting, Public Accountant, Certified Public Accountant and Financial Advisor, Gender.

GİRİŞ

İşletmeler, emek, sermaye, doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin girişimci tarafından sistemle bir şekilde bir araya getirilmeleriyle ortaya çıkan mal ve hizmet üreten ekonomik birimlerdir. Üretim ya da hizmet sektörü fark etmeksizin işletmelerde görev dağılımı söz konusudur. Bu dağılım neticesinde işletmenin bölümleri diye adlandırdığımız bölümler ortaya çıkar. Bu bölümler üretim, pazarlama, halkla ilişkiler, ar-ge, satın alma, dış ticaret departmanı,

tedarik yönetimi, satın alma birimleri gibi isimlendirilir. Bunlardan bir tanesi de işletmenin parayla ifade edilir işlerinin yürütüldüğü muhasebe birimidir.

Muhasebe bir bilgi sistemidir. Bu sistem sayesinde işletmelerin her türlü mali işlemleri, faaliyet sonuçları kayıt edilerek, sınıflandırılarak, raporlanıp, özetlenip yorum yapılarak sağlıklı ve güvenli bir şekilde muhasebeleştirilerek mali tablolar aracılığı ile durumun yansıtılması ve yıllar itibarıyla de bunların mukayese edilebilmesi imkânını verir. Kısaca muhasebe için toplumun ve dünyanın finansal anlamdaki bilgi ihtiyacını gideren bilim dalıdır demek yanlış olmaz.

Tüm dünyada globalleşme ve glokalleşme süreçleri devam etmektedir. Globalleşme için sade bir tanım yaptığımızda ticaret anlamında uluslararası sınırların kalkması mal ve hizmet hareketliliği bununla birlikte paranın farklı ülkelerde dolaşması, ulusal ekonomilerin bu hareketlilikten pay almaları ve karşılıklı olarak bundan çıkar sağlama amacının güdülme istemidir diyebiliriz. Glokalleşme de ticaret anlamında sınırların kalktığı globalleşme kavramının yerelleşmesi şeklinde tanımlanabilir. Yani ürünle veya ürünlerle gidilen ülkedeki ülke vatandaşlarının önem verdiği değerlerine uyum sağla sürecidir. Örneğin Dominosun pizzalarında Türk kültüründe olan döneri kullanıyor olması gibi. Globalleşmenin, glokalleşmenin ardından dünya ticaret savaşlarının başladığı ülkelerin birbirine vergisel anlamda şikâyetlerin başladığı süreçlerde paranın kaydı, gelir gider, yasal gelişmeler, gümrük vb her türlü işlerden sorumlu birim muhasebe bölümüdür. Bu birimde çalışanlar ise muhasebe mesleğini icra eden kişilerdir. Muhasebe mesleği için her geçen zaman diliminde tüm gelişmeleri takip eden ve uygulayan, ticari hayatın vazgeçilmezi olan uzmanlık gerektiren bilim ve sanat dalı demek yanlış olmaz. Sanatla ifade edilen şey mali olayların yorumlanması noktasındadır. Muhasebe mesleğini icra edebilmek için yeterli seviyede bilgi, beceri ve eğitim yetkinliklerine sahip olmak gerekir. Son yıllarda dünya iş akış süreçlerindeki bazı değişimler veya zorunluluklar finansal raporlama denetim standartları ve uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartları gibi muhasebe mesleğinin icra eden mensuplardan bu değişimleri karşılayabilme becerisini istemektedirler.

LİTERATÜR

Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet farkını ele alan çalışmalar taranmış ancak çok fazla çalışmaya rastlanamamıştır.

2007 yılında Ağca ve Yalçın “Muhasebe mesleğinde kadın olmak bir sorun teşkil eder mi?” başlıklı makalesiyle kadın meslek mensuplarının cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeni ile sorunlarla karşılaşmış karşılaşmadıkları ortaya koymaktadır.

2008 yılında Yardımcıoğlu, “Muhasebe mesleğinde bayanların durumu ABD ve Türkiye karşılaştırması” başlıklı makalesinde ABD pratiğinden hareketle e bazı SMMM firmalarının kadın meslektaşların sayısını arttırabilmek için neler yaptıklarından bahsetmiş ve Türkiye deki uygulamasına ver vermiştir.

2017 yılında Aykın “Türkiye’de Muhasebecilik Mesleği Ve Kadınlar: “Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” başlıklı çalışmada muhasebecilik mesleğinde durum nedir? Kadınlar[, muhasebecilik mesleğinde ne durumda? Gelişim trendi nasıl? Sorularıya 2006 ile 2016 yılları arasında muhasebe meslek mensuplarının kadın ve erkek sayıları üzerinde durmuştur.

Katrinli ve arkadaşları 2015 yılında yaptıkları “Türkiye’de Muhasebe Mesleğinde Cinsiyet Kalıpları” başlıklı makalelerinde işletme öğrencileriyle yapılan bir ankete dayanarak muhasebe mesleğinin algılanan cinsiyetleri incelemiştir. Ayrıca, mesleki muhasebe kalıp yargılarını tanımlamak için görsel bir çalışma kullanılmıştır. Genel olarak, erkek ve kadın muhasebecilerin, Türkiye’de mesleğin (büyük ölçüde ezici olarak) hakim olduğu klişeler arasında önemli bir fark olduğunu tespit etmişlerdir (Katrinli vd, 2015:15).

2015 yılında Flynn Antoinette, Earline Emily Kate, Cross Christine yaptıkları çalışmalarında hem erkek hem de kadın muhasebecilerin İrlanda'daki Muhasebe Mesleğinde kadının kariyer gelişimine ilişkin algılarını incelemişlerdir. Bu çalışma, dünya çapında yedi muhasebecilik birimindeki kadın üyelerin toplam oranındaki istikrarlı bir artış bağlamında ve son zamanlarda büyük muhasebe şirketlerinin kadınları erkek meslektaşlarına kıyasla eşit düzeyde üst düzey düzeylerde teşvik etmedeki başarısızlığı bağlamında belirlenmiştir (Flynn vd, 2015:479-499). 2016 yılında Brezilya, Blume Bölge Üniversitesinde doktora öğrencisi olan Júlio César Silva ve arkadaşları “Muhasebe Mesleğinde Cinsiyet Eşitliği Cam Tavanının Perspektifinden” başlıklı çalışmalarında Muhasebe mesleğinde cam tavan engelini konu alarak cinsiyet farklılığı üzerinde durmuşlardır. Cam tavan engelinin kadınların mesleki gelişmelerini engellediğini hatta ücret farklılıkları yarattığı üzerinde durmuşlardır (<https://editora.unoesc.edu.br/index.php/race/article/viewFile/9914/pdf.19.07.2018>).

MUHASEBENİN TANIMI

Bir işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde artış veya azalış meydana getiren para birimi ile ifade edilebilen mali olayları sınıflandıran, kaydeden, özetleyen, analiz ve yorum yaparak, işletmeyle ilgilenen kişilere, taraflara işletmenin mali durumu hakkında bilgi veren bilgi sistemine muhasebe denir (Kaygusuz ve Dokur, 2009:2).

Muhasebe, işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde değişme yaratan para ile ifade edilen mali nitelikli işlemlere ait bilgileri, kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, analiz etmek ve yorumlamak suretiyle ilgili kişi ve kurumlara raporlar halinde sunan sisteme denir (Feyiz, 2012:9).

Muhasebenin ürettiği bilgiler, sadece muhasebe departmanını ilgilendirmez. İşletmelerin genel olarak ilişkili olduğu kurumlar vardır. Bu kurumlarda taraf olarak muhasebe bilgileriyle ilgilenmektedirler. Bu tarafları en başta işletme sahip ve ortakları, işletmenin yöneticileri (işletmenin sahiplerinin dışında profesyonel yöneticilerle çalışıyorlarsa bu yöneticiler), kamu kurumları özellikle devleti temsil eden vergi daireleri, işletmenin işgörenleri, sendikalar, işletmeye borç veren 3.kişiler ve finans kuruluşları yani bankalar muhasebenin ürettiği bilgileri öğrenmek isterler (Kaygusuz ve Dokur, 2009:3). Muhasebe bu bilgileri üretirken her türlü kanunsal değişimleri takip etmelidirler işlemlerini kolaylaştıracak değişik yazılım programlarını ya da son teknolojiyi kullanarak işlerini yapabilmelidirler. Muhasebeden çıkan bilgilerle işletme yönetimi planlarını buna göre şekillendirirler. Çünkü karar noktası olan yönetim gelen bilgiler ışığında kısa ve uzun vadeli planlarla stratejik planlar yapabileceklerdir. Ödeme planları, yatırım kararları gibi değişik kararlar olabilir. Bu noktada muhasebe bilgilerinin karar almada rolü olduğunu söylemek çok mümkündür.

MUHASEBE MESLEĞİ

Firmaların geçmiş mali işlemlerine yönelik sağlıklı, tam ve doğru bilgiler sunan, bu verilerle geleceğe yönelik planların hazırlanmasında doğru ve etkin karar alma sürecinde yol gösterici bir rol üstlenen mesleğe denir (Ekşi-Özçalıcı-Büyükkonuklu, 2011:68). Yasal düzenlemelerin sonucunda muhasebe mesleği kendi içinde üç farklı şekilde sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Yasal anlamda bu unvanlar, Serbest muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM), Yeminli mali Müşavir (YMM) şeklindedir.

Ekonomik, sosyal, finansal ve teknolojik alanlarda ortaya çıkan değişimlerle birlikte ticari hayat içinde muhasebe mesleği ciddi anlamda önem kazanmasıyla birlikte aynı zamanda statü olarak da muhasebe mesleği önemli bir duruma gelmiştir.

MUHASEBE MESLEĞİNİN GELİŞİMİ

Türkiye’de ilk kez 1974 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir gibi illerde unvan sahibi muhasebe meslek mensuplarınca örgütlenmeye gidilerek “Mali Müşavirler ve Muhasebeciler Birliği Derneği” kurulmuştur. Türkiye’de muhasebe mesleğinin gelişmesi, 01.06.1989 tarihli ve 3568 sayılı meslek kanununun yürürlüğe girmesiyle hız kazanmıştır. 19.06.1989 tarihli ve 20194 sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe giren “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu”, mesleğin yasal kurallara ve örgütlere kavuşmasını sağlamıştır. Bu kanuna göre meslek mensupları Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir olarak sınıflandırılmıştır (Akdoğan ve Parlak, 2017:24).

26.07.2008 tarihinde 5786 sayılı kanun yürürlüğe girmiş ve 3568 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenleme ile “Serbest Muhasebeci” ve “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik” unvanları tek bir ünvan altında “Serbest Muhasebeci Mali Müşavir” olarak toplamıştır (https://turmob.org.tr/Arsiv/FCKEditor/userfiles/file/Yonetmelik_MMKarari_Yasa_10_4_2018/3568%20Kanun_2018.pdf.20.07.2018).

TÜRKİYE’DE MUHASEBE MESLEK EĞİTİMİ

Genel anlamda işgören adaylarını işgücü piyasasına hazırlamak için belli eğitim süreçlerinden geçirilmesi gerekir. İşgören adaylarını işgücü piyasalarına hazırlamak için örgün eğitimler kadar mesleki anlamda da eğitimleri artırmak gerekir. Buna paralel işgücü piyasasında kadın işgörenlerin de sayısının doğal olarak artması beklenebilir. Muhasebe eğitimlerine baktığımızda meslek liselerinde ve üniversite düzeyinde eğitimlerinin olduğu bilinmektedir. Bunun yanısıra usta çırak ilişkisi içinde de bu mesleğin edinildiği ve sektörde ara elemanlar olarak ifade edilen bir işgören kesimi de vardır. Ayrıca ortaokul ve lise mezunu olup belge alan muhasebe meslek mensupları da vardır ki bunlara serbest muhasebeci denir. Bu tip Serbest Muhasebeciler muhasebe odalarına dosya açtırıp kayıt olduktan sonra sektörde 6 yıl staj yapmaları gerekir. Staj şartını yerine getirdikten sonra SM ünvanı ile çalışabilirler.

Ön lisans mezunu olan kişilerde bu staj süresi 4 yıl iken 4 yıllık fakülte mezunlarında ise bu süre 3 yıldır. Ön lisans mezunu olanlarda 4 yıllık staj süresini tamamladıktan sonra girdikleri sınavlardan başarılı olmaları halinde SM ünvanını alırlar.

Serbest muhasebeci mali müşavirler (SMMM) olma şartları 3568 sayılı Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda düzenlenmiştir. Bu şartlar:genel şartlar ve özel şartlar diye ayrılmaktadır. Genel şartlar aşağıdaki gibidir:

T.C. vatandaşı olmak, Medenî hakları kullanma ehliyetine sahip bulunmak, Kamu haklarından mahrum bulunmamaktır. Ayrıca Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak Ceza veya disiplin soruşturması sonucunda memuriyetten çıkarılmış olmamak. Meslek şeref ve haysiyetine uymayan durumları bulunmamak (<https://vergidosyasi.com/2017/03/23/serbest-muhasebeci-mali-musavir-olma-sartlari-nelerdir/> 20.07.2018).

Özel Şartlar ise; Hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurumunca tasdik edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olmak veya diğer öğretim kurumlarından lisans seviyesinde mezun olmakla

beraber bu fıkıada belirtilen bilim dallarından lisanüstü seviyesinde diploma almış olmak şartıdır. En az üç yıl staj yapmış olmak gerekir. Serbest muhasebeci mali müşavirlik sınavını kazanmış ve Serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış olmak gerekir ((<https://vergidosyasi.com/2017/03/23/serbest-muhasebeci-mali-musavir-olma-sartlari-nelerdir/> 20.07.2018). Yeminli mali müşavirler muhasebe işlemleri yapamazlar. Yapabildikleri işlemler serbest muhasebeci mali müşavirlerin yaptığı danışmanlık ve denetim faaliyetleridir. Bununla birlikte tasdik işlemlerini yapma yetkisine sahiptirler. Tasdik işlemi de vergi beyannameleri ve ekleri ile mali tablolarla ilgili olarak yapılır. 10 yıl boyunca serbest muhasebeci mali müşavir olarak çalışmaları ve mesleki yeterlilik sınavını kazanmaları halinde yeminli mali müşavir olabilirler.

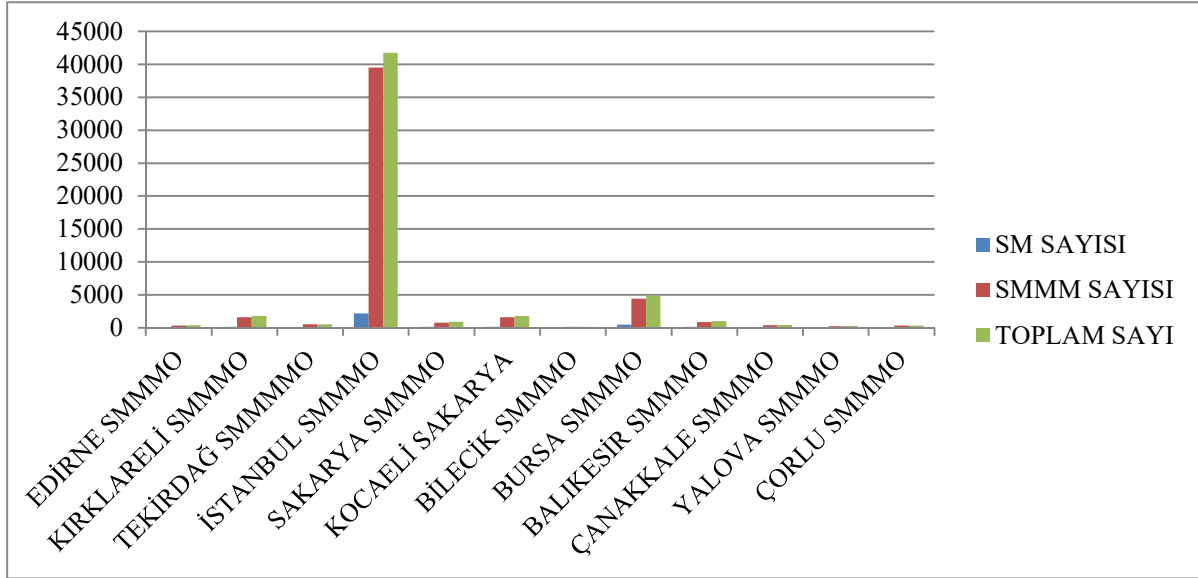
TÜRKİYEDE MUHASEBE MESLEĞİNİN PROFİLİ

Muhasebe meslek mensuplarının profili incelendiğinde üniversite, önlisans, lise ve Ortaokul, eğitimi almış her yaştan, kadın ve erkek, unvan sahibi olanlar ve unvan sahibi olmayanlar şeklinde çeşitli çalışanları vardır. Zengin üye portföyüne sahip muhasebe mesleğini erkeklerin icra ettiği gibi kadın muhasebe meslek elemanları da bu mesleği icra etmektedirler. Ancak hepsi mesleki anlamda ruhsata sahip değildirler. TURMOB'a üye istatistikleri sayfasından Türkiye genelinde ne kadar unvan sahibi olarak çalışan SM, SMMM ve YMM olarak çalışan toplam meslek mensuplarının sayıları tablo ve grafik şeklinde bölgesel olarak ifade edilecektir.

Tablo 1: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (Marmara bölgesi için)

ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
EDİRNE SMMM	51	344	395
KIRKLARELİ SMMM	153	1612	1765
TEKİRDAĞ SMMM	45	503	548
İSTANBUL SMMM	2199	39534	41733
SAKARYA SMMM	122	788	910
KOCAELİ SAKARYA	153	1612	1765
BİLECİK SMMM	15	135	150
BURSA SMMM	494	4397	4891
BALIKESİR SMMM	151	866	1017
ÇANAKKALE SMMM	64	368	432
YALOVA SMMM	26	237	263
ÇORLU SMMM	9	342	351

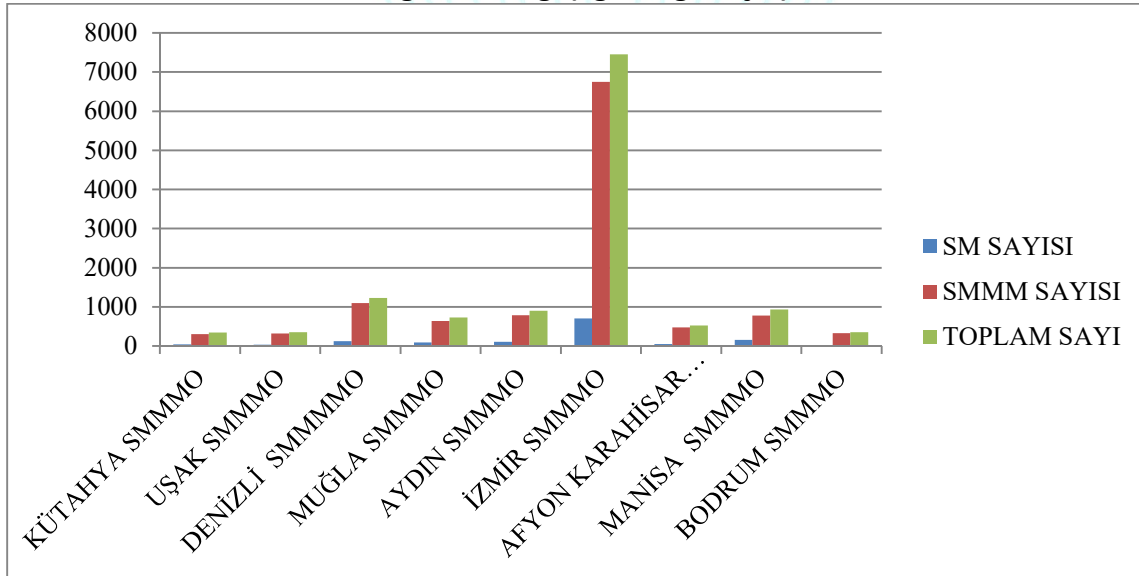
Grafik 1: Meslek Mensubu Dağılım Grafiği (Marmara bölgesi için)

Tablo 2: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (Ege bölgesi için)

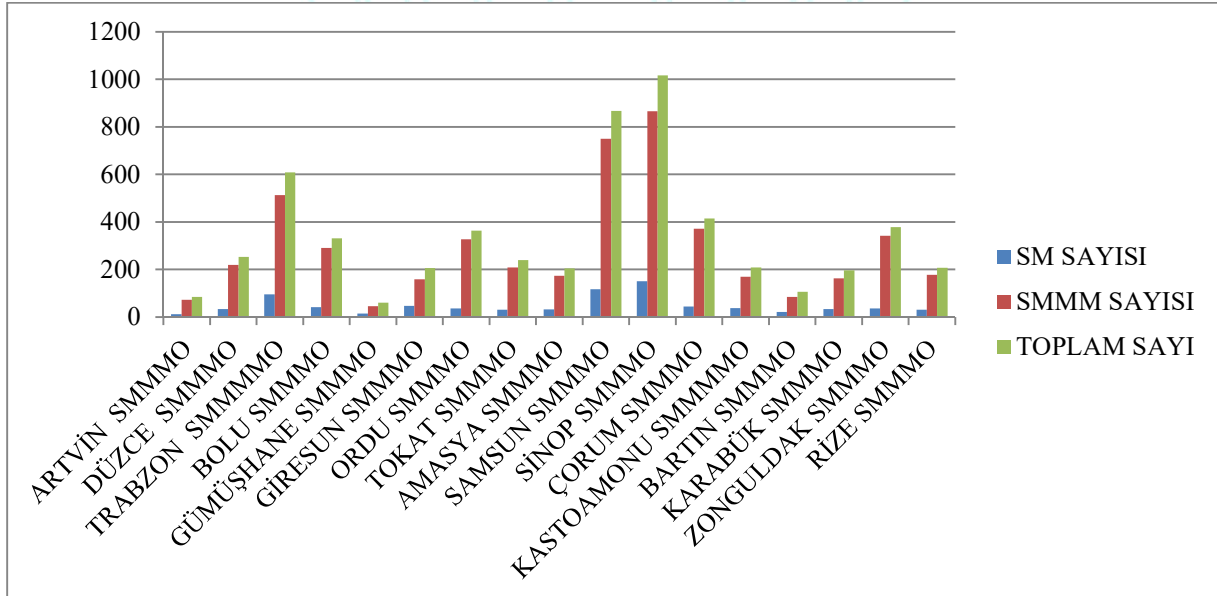
ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
KÜTAHYA SMMMO	42	301	343
UŞAK SMMMO	33	319	352
DENİZLİ SMMMO	126	1099	1225
MUĞLA SMMMO	88	640	728
AYDIN SMMMO	109	790	899
İZMİR SMMMO	703	6748	7451
AFYON KAHİSAR SMMMO	53	474	527
MANİSA SMMMO	154	777	931
BODRUM SMMMO	26	325	351

Grafik 2: Meslek Mensubu Dağılım Grafiği (Ege bölgesi için)

Tablo 3: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (Karadeniz bölgesi için)

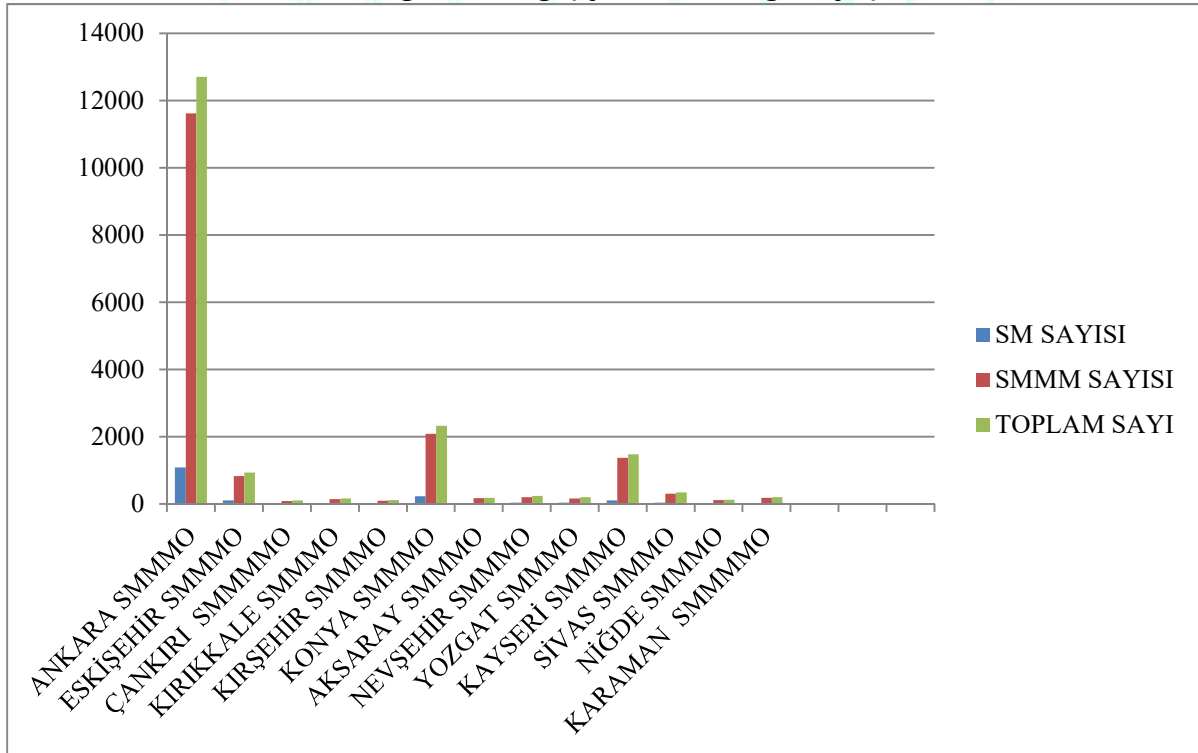
ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
ARTVİN SMMM	12	73	85
DÜZCE SMMM	34	219	253
TRABZON SMMM	95	513	608
BOLU SMMM	41	290	331
GÜMÜŞHANE SMMM	14	46	60
GİRESUN SMMM	47	159	206
ORDU SMMM	36	327	363
TOKAT SMMM	31	208	239
AMASYA SMMM	32	173	205
SAMSUN SMMM	117	750	867
SİNOP SMMM	151	866	1017
ÇORUM SMMM	44	371	415
KASTAMONU SMMM	38	170	208
BARTIN SMMM	21	85	106
KARABÜK SMMM	33	163	196
ZONGULDAK SMMM	36	342	378
RİZE SMMM	30	177	207

Grafik 3: Meslek Mensubu Dağılım Grafiği (Karadeniz bölgesi için)

Tablo 4: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (İÇANADOLU bölgesi için)

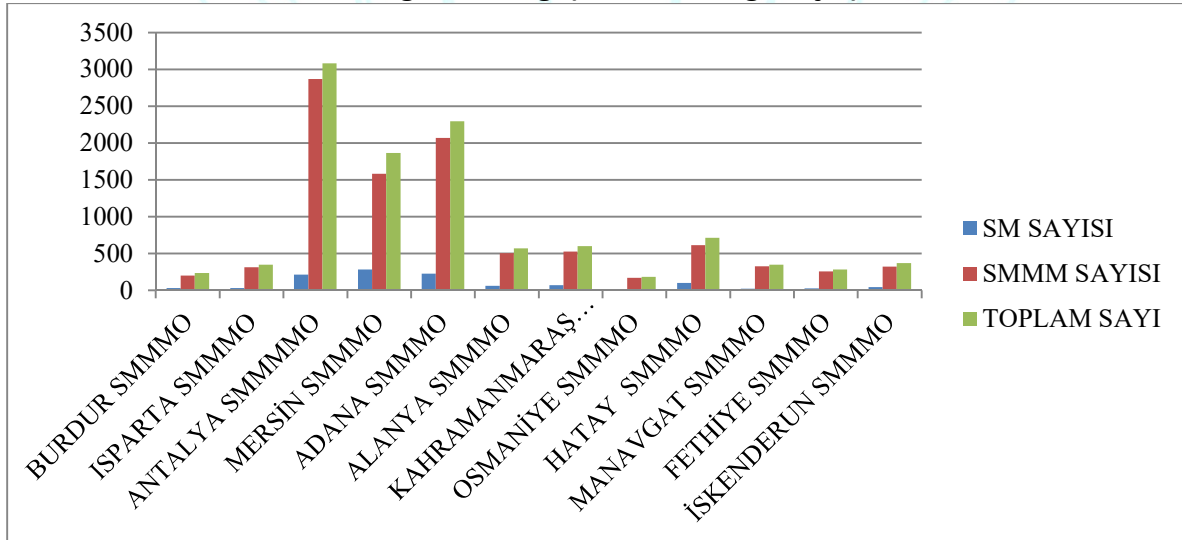
ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
ANKARA SMMM	1089	11619	12708
ESKİŞEHİR SMMM	108	833	941
ÇANKIRI SMMM	18	89	107
KIRIKKALE SMMM	21	148	169
KIRŞEHİR SMMM	20	99	119
KONYA SMMM	233	2093	2326
AKSARAY SMMM	12	176	188
NEVŞEHİR SMMM	38	207	245
YOZGAT SMMM	40	169	209
KAYSERİ SMMM	107	1371	1478
SİVAS SMMM	39	305	344
NİĞDE SMMM	11	119	130
KARAMAN SMMM	21	182	203

Grafik 4: Meslek Mensubu Dağılım Grafiği (İç anadolu bölgesi için)

Tablo 5: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (Akdeniz bölgesi için)

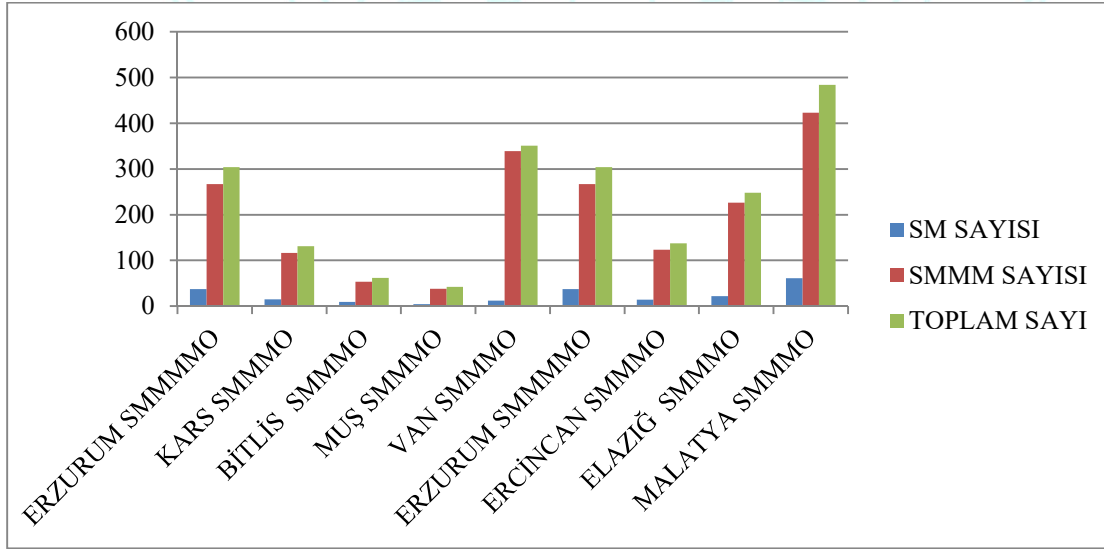
ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
BURDUR SMMM	32	202	234
ISPARTA SMMM	33	315	348
ANTALYA SMMM	215	2867	3082
MERSİN SMMM	286	1581	1867
ADANA SMMM	229	2068	2297
ALANYA SMMM	63	507	570
KAHRAMANMARAŞ SMMM	71	528	599
OSMANİYE SMMM	14	170	184
HATAY SMMM	103	613	716
MANAVGAT SMMM	22	328	350
FETHİYE SMMM	27	257	284
İSKENDERUN SMMM	47	323	370

Grafik 5: Meslek Mensubu Dağılım Grafiği (AKDENİZ bölgesi için)

Tablo 6: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (DOĞUANADOLU bölgesi için)

ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
ERZURUM SMMM MO	37	267	304
KARS SMMM MO	15	116	131
BİTLİS SMMM MO	9	53	62
MUŞ SMMM MO	4	38	42
VAN SMMM MO	12	339	351
ERZURUM SMMM MO	37	267	304
ERCİNCAN SMMM MO	14	123	137
ELAZIĞ SMMM MO	22	226	248
MALATYA SMMM MO	61	423	484

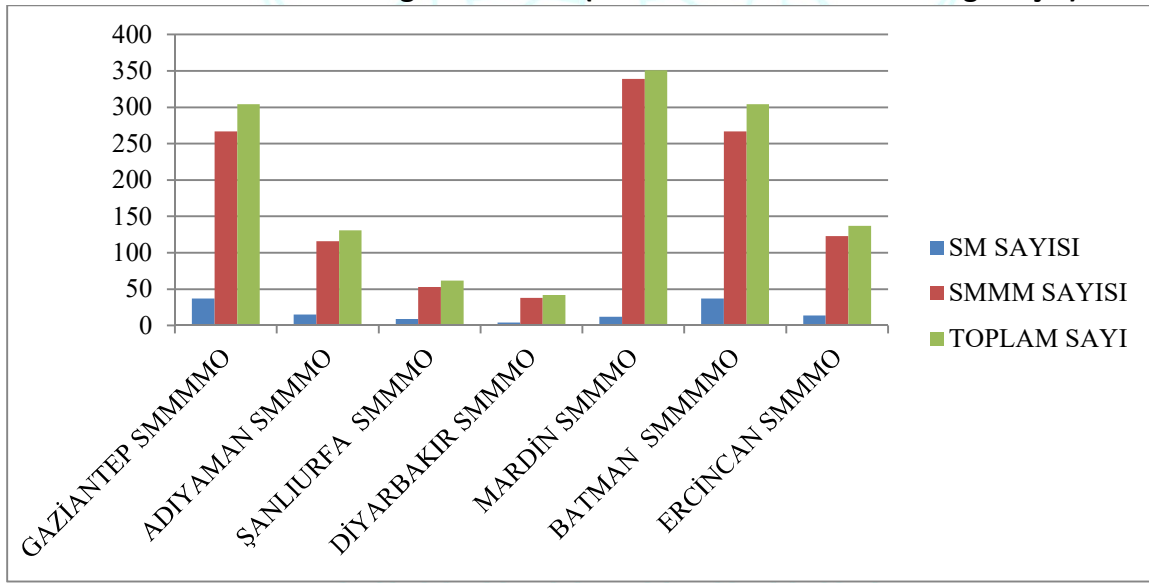
Grafik 6: Meslek Mensubu Dağılım Grafiği (DOĞUANADOLU bölgesi için)

Tablo 7: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (GÜNEYDOĞU ANADOLU bölgesi için)

ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
GAZİANTEP SMMM MO	37	267	304
ADİYAMAN SMMM MO	15	116	131
ŞANLIURFA SMMM MO	9	53	62
DİYARBAKIR SMMM MO	4	38	42
MARDİN SMMM MO	12	339	351
BATMAN SMMM MO	37	267	304
ERCİNCAN SMMM MO	14	123	137

Grafik 7: Meslek Mensubu Dağılım Tablosu (GÜNEYDOĞU ANADOLU bölgesi için)

Tablo 8: Türkiye Geneline Ünvani Sahibi SM, SMMM, YMM'leri Gösteren Tablo

ODA ADI	SM SAYISI	SMMM SAYISI	TOPLAM SAYI
ADANA SMMM	229	2068	2297
ADIYAMAN SMMM	15	164	179
AFYONKARAHİSAR SMMM	53	474	527
AKSARAY SMMM	12	176	188
ALANYA SMMM	63	507	570
AMASYA SMMM	32	173	205
ANKARA SMMM	1089	11619	12708
ANTALYA SMMM	215	2867	3082
BALIKESİR SMMM	151	866	1017
BARTIN SMMM	21	85	106
BATMAN SMMM	31	139	170
BİLECİK SMMM	15	135	150
BİTLİS SMMM	9	53	62
BODRUM SMMM	26	325	351
BOLU SMMM	41	290	331
BURDUR SMMM	32	202	234
BURSA SMMM	494	4397	4891
ÇANAKKALE SMMM	64	368	432
ÇANKIRI SMMM	18	89	107
ÇORLU SMMM	9	342	351
ÇORUM SMMM	44	371	415
DENİZLİ SMMM	126	1099	1225
DİYARBAKIR SMMM	45	498	543
DÜZCE SMMM	34	219	253
EDİRNE SMMM	51	344	395
ELAZIĞ SMMM	22	226	248
ERZİNCAN SMMM	14	123	137
ERZURUM SMMM	37	267	304
ESKİŞEHİR SMMM	108	833	941
FETHİYE SMMM	27	257	284
GAZİANTEP SMMM	174	1786	1960
GİRESUN SMMM	47	159	206
GÜMÜŞHANE SMMM	14	46	60
HATAY SMMM	103	613	716
ISPARTA SMMM	33	315	348
İSKENDERUN SMMM	47	323	370
İSTANBUL SMMM	2199	39534	41733
İZMİR SMMM	703	6748	7451
KAHRAMANMARAŞ SMMM	71	528	599
KARABÜK SMMM	33	163	196
KARAMAN SMMM	21	182	203
KARS SMMM	15	116	131

KASTAMONU SMMM	38	170	208
KAYSERİ SMMM	107	1371	1478
KIRIKKALE SMMM	21	148	169
KIRKLARELİ SMMM	30	260	290
KIRŞEHİR SMMM	20	99	119
KOCAELİ SMMM	153	1612	1765
KONYA SMMM	233	2093	2326
KÜTAHYA SMMM	42	301	343
MALATYA SMMM	61	423	484
MANAVGAT SMMM	22	328	350
MANİSA SMMM	154	777	931
MARDİN SMMM	32	221	253
MERSİN SMMM	286	1581	1867
MUĞLA SMMM	88	640	728
MUŞ SMMM	4	38	42
NEVŞEHİR SMMM	38	207	245
NİĞDE SMMM	11	119	130
ORDU SMMM	36	327	363
OSMANİYE SMMM	14	170	184
RİZE SMMM	30	177	207
SAKARYA SMMM	122	788	910
SAMSUN SMMM	117	750	867
SİNOP SMMM	26	61	87
SİVAS SMMM	39	305	344
ŞANLIURFA SMMM	32	456	488
TEKİRDAĞ SMMM	45	503	548
TOKAT SMMM	31	208	239
TRABZON SMMM	95	513	608
UŞAK SMMM	33	319	352
VAN SMMM	12	339	351
YALOVA SMMM	26	237	263
YOZGAT SMMM	40	169	209
ZONGULDAK SMMM	36	342	378
TOPLAM	8782	97004	105786

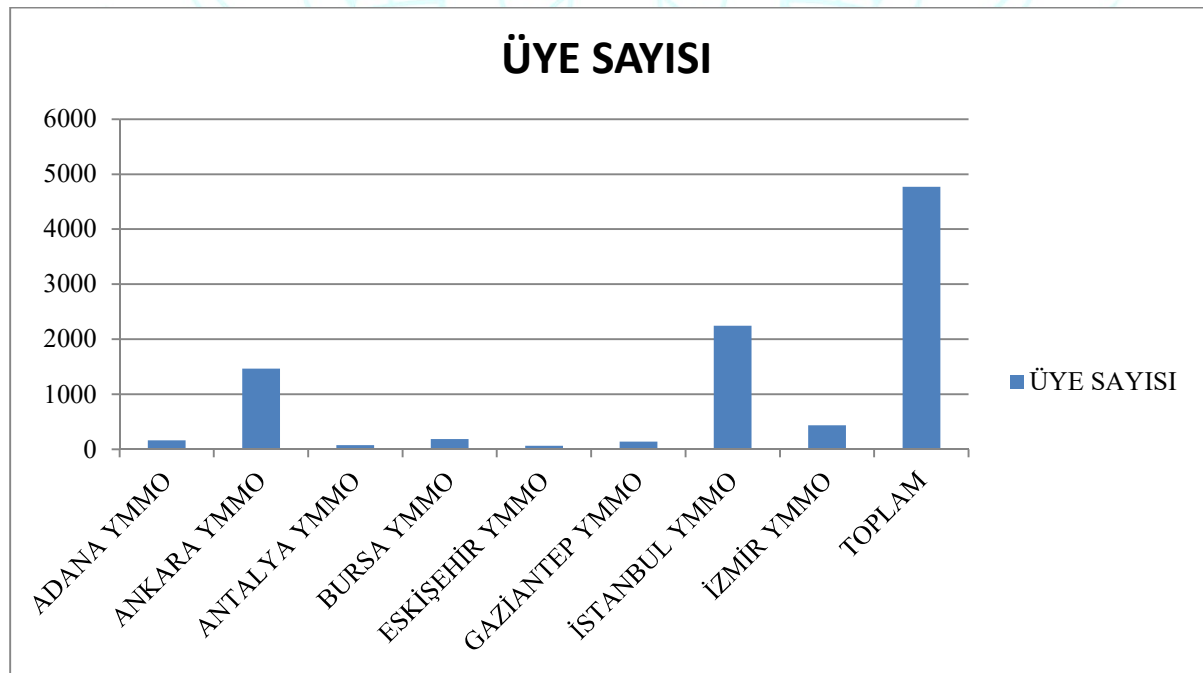
Tablo rakamlarını değerlendirdiğimizde SM ve SMMM'lerin toplamda 105.786 adet olduğunu görmekteyiz.

Tabloda YMMM bilgileri bulunmamaktadır. Bu sebeple ayrı bir tablo olarak YMMM'lerin sayılarını gösteren tabloya da yer verilecektir.

Tablo 9: YMMM’lerin Türkiye geneli sayılarını gösteren Tablo

ODA ADI	ÜYE SAYISI
ADANA YMMO	162
ANKARA YMMO	1466
ANTALYA YMMO	77
BURSA YMMO	185
ESKİŞEHİR YMMO	62
GAZİANTEP YMMO	138
İSTANBUL YMMO	2244
İZMİR YMMO	434
TOPLAM	4768

Grafik 8: YMMM’lerin Türkiye geneli sayılarını gösteren Tablo

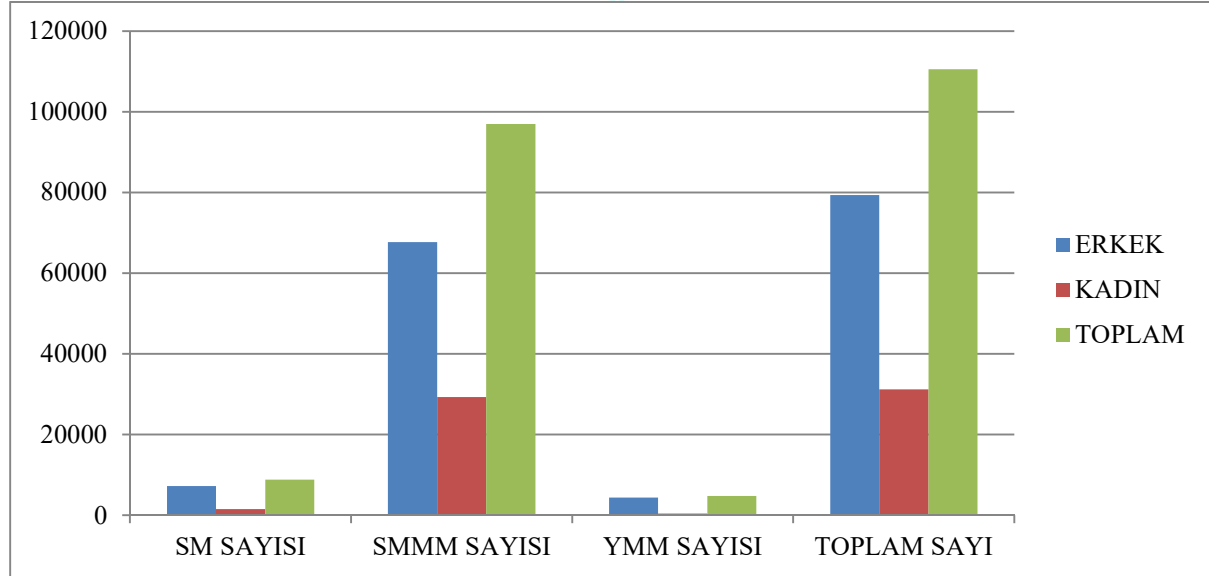
Tablolarda SM, SMMM ve YMMM sayıları yer almıştır. Bu verilerin içinde erkek ve kadın unvan sahibi meslek mensuplarının sayıları verilmemiştir. Kadın ve erkek sayılarını gösteren tablo ayrı olarak verilecektir.

Tablo 10: Meslek Mensubu Cinsiyet Tablosu

CİNSİYET	SM SAYISI	SMMM SAYISI	YMM SAYISI	TOPLAM SAYI
ERKEK	7239	67705	4389	79333
KADIN	1543	29299	379	31221
TOPLAM	8782	97004	4768	110554

Kaynak: <https://www.turmob.org.tr/> 20.07.2018

Grafik 9: Meslek Mensubu Cinsiyet Grafiği

Kaynak: <https://www.turmob.org.tr/> 20.07.2018

İstatistiksel anlamda muhasebe meslek mensuplarını cinsiyet noktasından bakıp değerlendirdiğimizde kadın ve erkek çalışanları açısından ciddi anlamda sayısal farklılık gözlenmektedir (Ağca ve Yalçın, 2009:27)

Bu sayısal farklılığı TURMOB'un üye istatistikleri tablosundan görmemiz mümkündür. Farklılığın sebepleri çalışmanın devamında muhasebe meslek mensubu olan bayan çalışanlarla yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan görüşlere ayrıca yer verilecektir.

ARAŞTIRMAYA DAİR BİLGİLER

Türkiye de muhasebe mesleğinin profiline baktığımızda meslek mensuplarının farklı yaşlara, farklı eğitime, serbest muhasebeci, Serbest Muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir, bağımsız denetçi gibi farklı unvanlara sahip çalışan meslek mensupları vardır. Bu çalışmada muhasebe finans gibi sektörde çalışan unvan sahibi muhasebecilerin sadece cinsiyet noktasında değerlendirilmesi yapılmıştır. Türkiye geneli olarak ünvana sahip sayı olarak kaç tane çalışan var ve bunun içinde kaç tanesi bayan kaç tanesi erkek çalışandır. Bu sorunun cevabı TURMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) 'un üye istatistikleri sayfasından araştırılmıştır. Araştırmanın evreni Türkiye'dir. TURMOB verilerinden bu sayılar elde edilmiştir. Tablo değerleri incelendiğinde bayan ve erkek olarak çalışan sayıları arasında ciddi anlamda fark vardır. Kadın sayısı azken erkek sayısı ezici bir çoğunlukla fazladır. Bu sayısal dengesizliğin sebebi ve kadın sayısının artırılması için ne yapılabilir sorularının cevapları aranmıştır. Bunun için Nitel veri toplama yöntemlerinden olan derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Mülakatı uygulayabilmek için Kütahya Muhasebeciler Odası ile iletişime geçilmiş bayan meslek mensuplarının iletişim bilgileri temin

edilmiştir. Odaya kayıtlı bayan mensuplarla bazılarıyla yüzyüze görüşme bazılarıyla telefon görüşmesi bazıları ile de e-mail şeklinde iletişim kurulmuştur.

Derinlemesine görüşme, incelenmek istenen konunun bütün ayrıntılarıyla açık uçlu diye ifade ettiğimiz soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren görüşmeciyile birebir yüz yüze görüşülerek konu hakkında bilgi toplamaya olanak sağlayan veri toplama tekniği olarak ifade edilir. Karşıdaki kişinin bilgisine tecrübesine, gözlemlerine ve tabiki duygularına ulaşma imkânı verir (Tekin, 2006: 101).

Nitel araştırmalarda sık olarak kullanılan veri toplama aracı olan görüşme, görüşülen kişilere kendilerini ifade etme imkânı verirken, araştırmacı kişiye de kişilerin bakış açılarını, düşüncelerini, geçmiş deneyimlerini, onların ifadeleriyle derinlemesine anlayabilme fırsatı sunar (McCracken, 1998:9)

Değerlendirme Ölçekleri

Bu çalışmada oluşturulmuş soru sadece iki tanedir. Muhasebe mesleğinde mesleğin icracıları olan unvan sahibi bayan ve erkek sayıları arasındaki bariz farkın neden kaynaklandığı ve bu farkın giderilmesi için yapılabilecek bir süreç var mıdır sorularıdır.

Meslekte SM, SMMM ve YMMM gibi unvanlara sahip meslek çalışanları ile görüşmeler gerçekleştirilmiş samimi bir atmosfer ortamı yaratılmış konuya ilişkin görüşleri toplanmıştır.

Aynı sorulara farklı görüşmecilerin verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir.

1.Görüşmeci, İsimleri verilerek açıklamalar yapılmıştır.

S-1)Meslekte SM, SMMM, YMMM unvanına sahibi bayan sayısı azdır. Size göre bunun nedenleri ne olabilir:

C-1) Aysel Arat Meslekte Kadın Muhasebecilerin Sayıları Neden Az,

Ülkemizde ve dünyada her meslekte olduğu gibi SMMM mesleğinde de kadın mali müşavirlerin sayısı erkekle göre az olmasının birçok nedeni vardır, en önemli sebep ise kısa yoldan hayata atılmak isteyen hem cinslerim, SMMM ünvanını almanın uzun ve zorlu bir süreç olduğunu öğrendiklerinde SMMM olmaktan vazgeçiyor olabilirler.

23 yaşlarında fakülteden mezun olan bir bayan staj başlatma sınavlarına hazırlanıp bu sınavı ilk girdiğinde sınavı kazandığını farz edelim. 3 yıl staj dönemi ve sonrasında yeterlilik sınavlarını da ilk sınavda bütün dersleri verdiğini farz edelim (staj 3 yıl da olsa staj başlatma ve yeterlilik sınav giriş zamanı ile 4 yılı buluyor). 27 yaşında Serbest Muhasebeci Mali müşavir ruhsatına sahip olur. Tekrar bir lisans bölümünü bitirmiş kadar zaman harcayıp elde ettiği unvanda ofis açtığında ise gelir elde etmesi içinde yine bir zamana ihtiyacı vardır. Çünkü mükellef sayıları bir anda çoğalmaz. Aynı zamanda iş adamları ya da esnaf çoğunlukla erkek olduğundan mali müşavirini de erkek tercih edecektir dolayısıyla kadının kendini mesleğinde ispat etmesi için erkek meslektaşından çok daha fazla çalışması gerekir. Oysaki zaman kadın için çok değerlidir. Kendisine yuva kurmak ve anne olmak için artık zamanla yarışmaktadır. Bütün bunları gören ya da araştıran bayanlar bu mesleğe sahip olup, ekonomik özgürlüğüne kavuşması için çok uzun bir yol olduğunu görünce daha kısa yoldan meslek ya da iş sahibi olma yolunu tercih edecektir.

Bir kadını erkekten ayıran en önemli özellik anne olabilmesidir. Bir erkek 70 yaşında da baba alabilir fakat kadın için 35 inden sonra anne olması hem zorlaşır hem de risklidir. Onun için kadın kariyerinde zamanla yarışır.

S-2) Ünvan sahibi bayan muhasebecilerin sayının artması için neler yapılabilecektir

Son yıllarda bayan SMMM'lerin sayıları önceki yıllarla kıyaslandığında dikkat çekecek derecede artış sağlandığı görülecektir. Sayının artması için bizler hemcinslerimize destek olabiliriz. Sınavları ve staj sürelerinde hatta mesleğe adım attığında da destek olabiliriz.

S-1)Hacer KARACAN Meslekte Kadın Muhasebecilerin Sayıları Neden Az,

Vergi kalkınmanın temelidir. Bu sözden bile yola çıkılarak anlaşıyor ki ülke enflasyonuna ülke iktisadına büyük pay veren bir meslektir. Mesleğini severek yapan ve çok zor şartlar altında kazanan çiçeği burnunda (3 yıl) bir SMMM'yim. Bayan sayısı az çünkü erken yaşta bu mesleğe kavuşulmuyor yaş biraz geçince de evlilik çoluk çocuk ve böyle bir durumda kazanmak oldukça zorlaşıyor. Ya da biraz da erkek mesleği gibide görülüyor. Çünkü her çeşit esnafımız olduğu için bayanların irtibata geçmesi biraz problem olabiliyor bayanlar erkeklere göre (esnaf anlayışı geneli) naif ve zarif olduğu için akıllarınca sanki bir sanayide çalışan esnafın defterini tutmakta güçlük çekecek ve dolayısıyla güven problemi oluşuyor. Hal böyle olunca da erkek SMMM sayısı artıyor.

S-2) Ünvan sahibi bayan muhasebecilerin sayının artması için neler yapılabilecektir

Açıkçası bayan muhasebecilerin sayısının erkekler kadar fazla olabileceğini hiç düşünmüyorum zorluklarını mesleğe geç ulaşıldığını az önce konuştuk. Benim kişisel anlamda bir beklentim yok artış anlamında. Artış sadece eğitim dönemlerinde belki özendirme sayesinde yönlendirme şeklinde olabilir. Ama kişinin biraz mücadeleci bir yapısının olması gerekiyor. Bazen de kişinin istemi olmasa bile sizi şartlar zorlayabiliyor. KPSS gibi sınavlarla bir yere yerleşememe durumlarında aday 4 yıllık fakülteyi bitirmiş oluyor, bir şirkete ya da bir mali müşavir yanında boşta kalmamak için işe giriyor. İş sürecinde boş durmayım staj başlatayım sınavına gireyim gibi duygular zorunlu bir şekilde gerçekleşip gidiyor aday bir bakmış belgesini alıp SM, SMMM ya da YMM müşavir olmuş olarak kendini bulabiliyor. Aslında bu anlattığım süreç sadece bayanlara özgü değil erkekler içinde benzer durumlar olabiliyor. Dürüst olmak gerekirse bu meslekte çok da hemcinslerimi istemem, neden az sayıdayız diye üzülüyorum çünkü zor süreçleri var kendilerine daha rahat ya da daha statülü mesleklerde yer alsınlar isterim. Çünkü bizim mesleğin süreci çok uzun ama saygınlığı ne yazık ki yok.

S-1) Ayfer Kum meslekte kadın muhasebecilerin sayıları neden az,

C-1) Bizim toplumumuz ataerkil bir olması sebebiyle hangi meslekte olursa olsun kadınlar iş hayatına 1-0 yenik olarak başlamasına neden oluyor. Erkek iş adamlarının ya da işletme sahip ve yöneticilerinin kadınlara karşı, yapamaz, edemez önyargıları var ne yazık ki. Bu düşüncüyü kırmak kolay değil zaman içinde kaybolacağını da inanmıyorum. Biz bayan meslek mensupları müşteriyi güvende hissettirmek zorundayız. Mevzuata hâkimiyet bu anlamda çok önemlidir. Erkek meslektaşlarımız gibi örneğin bir akşam dışarı çıkıp kahvehanelere gitmiyoruz, içki içmiyoruz, bir iş yerini fabrika ziyaretlerini yapamıyoruz bu gibi sebeplerle bile bize iş imkânı olmayabiliyor. Mesleki anlamda sınavdı yeterlilik gibi süreçleri aşip kendimize bir ofis açtığımızda piyasada güven elde edinceye kadar zaman geçiyor ve referanslar sayesinde müşteri bulabiliyoruz. Belge almamız için süreç çok uzun. Her ayın belli günlerinde rutin olarak yapılması gereken işlemler var. Dolayısıyla bu işlemler çoğu zaman geç saatlere kadar süren mesailer yapılması zorunlu olabiliyor. Mesleki çevremde tanıdığım bayan meslek mensuplarının çoğu ya bekâr ya da eşinden ayrılmış kişiler çok az sayıda evli olan normal aile hayatını sürdüren sayısı az. Bu şekilde olanların çoğu da eşinin maddi durumunun iyi olmasından dolayı çok fazla mükellef sayısı olmayan ofisinde yardımcı işgörenler çalıştıranlar sadece iş hayatındayım bir ofisim var diyen ya da bu sadece zevk için yapan kişilerdir. Mali müşavir olduğu halde bu işi yapmayıp gelinlik satışıyla iş hayatında yer edinen bir arkadaşım bana “bir gelinliği 3.000 – 5.000 TL arasında satıyorum, hem de yorulmuyorum, bu rakamı elde etmek için kaç tane mükellefin defterini tutmalıyım müşavirim ama o iş bana göre değil” diyen arkadaşım var. Aynı parayı mükelleften almak gerçekten zordur.

S-2) Ünvan sahibi bayan muhasebecilerin sayının artması için neler yapılabilir

Toplum değişmez dolayısıyla toplumun mesleğe karşı duygusu da (bayan yapamaz, beceremez, kadınlarla uğraşmayalım şimdi gibisinden) değişmez. Devlet mevzuatı hafifletmez, hafifletemez. İş yükü azalmaz. Sayının çoğalması bana göre mümkün değil. Biz uzun süreçleri geçip bu ünvanı alıp ofis açtıktan sonra çok paralar ne yazık ki hemen kazanmaya başlayamıyoruz çok kazanç olmayınca da yardımcı bir çalışmamız olmuyor veya sadece bir tane olabiliyor. Ona da verdiğimiz paranın aslında bir ehemmiyeti yok. Buradan şu tablo çıkıyor filan.... kızı muhasebe bürosunda çalışıyor çok para kazanıyor hem de saygın bir meslek ben de kızımı okutup muhasebeci yapayım diye düşünen yok yani mesleğin toplum hayatında zaten cazibesi yok. Bunun dışında piyasayı bilmeyen hayal kuran yeni mezunlar üniversite mezunu gençler ve yine piyasayı bilmeyen akademisyenler SMMM olucam diye yola çıkarlar. Ancak bu yola girende girmeyen de pişman olur. Bu sayının artmasının bir getirisi sadece hizmet sektöründe bayan çoğunluğu kadınlarında iş hayatında biz de varız demenin dışında hiçbir esprisi yoktur.

Yaptığım işi helalinden yapmak en büyük gayem ve titiz davrandığım hassas bir nokta. Oğlumun büyüdüğünü göremedim. Saat 19:00 'da eve gittiğimde annem "hayırdır, hasta mısın" diye sorar. İşim çok ama hakkını vererek yaptığımı inanıyorum. Severek yapıyorum diyemem ama yapmak zorunda olduğumu biliyorum. İşlerin yoğun olmadığı saat 17:00 den sonra yoğun zamanlarda saat 19:00 dan sonra düşünün o yorgunluğun üzerine mevzuat incelemesi yapıyorum yeni bir şey çıkmış mı kaçırmayayım diye, yarın hangi işler yapılacak ve onların planlamasını yapıp eve ancak gidebiliyorum.

SONUÇ

Türkiye genelinde muhasebe mesleğinde bayan ve erkek meslek mensupları arasında cinsiyet farkını araştırdık. Kütahya Muhasebeci Odasına kayıtlı bayan muhasebecilerden üç kişiyle yüzyüze görüşme sağladık. İki görüşmeciyse telefon ve e mail yoluyla görüşme gerçekleştirirken SMMM, YMM ve Bağımsız denetçi unvanlarına sahip Ayfer KUM hanımefendiye davetim üzerine kendi iş yerimde odamda 2 saatlik bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Samimi içten dürüst cevaplar aldığım Ayfer hanımın yukarda ifadeleri yer almıştır. 3 görüşmecinin meslekte kadın muhasebecilerin sayıları neden az sorusuna genel anlamda birbirine benzer ifadeler söylemişlerdir. Bu ifadeler aşağıdaki gibi maddelendirilmiştir.

- Meslekte unvan alma süreci çok uzundur. Bu durum adayları vazgeçirebilir.
- Ünvanı alma sürecinin uzun olması adaylarda zaman kaybı gibi gelmesi.
- Adaylarda sınavlara hazırlanıp sınavı geçememe korkusu vardır.
- Unvan alındıktan sonra piyasada mükellef bulamama (tecrübesiz görülmek)
- Mükellef sayısının az olmasından dolayı kazancın tatmin etmeyişi
- Mükellef sayısının az olması buna paralel kazancın az olması bu sebepten dolayı yardımcı iş işgören çalıştırılmayışı,
- Ünvanı olan ve olmayan muhasebecilerin aynı algıyla değerlendirilmeleri.
- Sosyal hayatlarının olmayışı,
- Aile hayatlarının olmayışı
- Uzun ve sık mesai yapma durumları,
- Mevzuat açısından sürekli güncel olma zorunluluğu,
- Erkek mükelleflerin veya kurumlarda işletme sahiplerinin bayanlarla çalışmak istemeyişleri,
- Yaş ilerledikçe mesleğin sürdürülmesinin zorluğu,
- Bu meslekte kadınlar bu işi yapamaz, beceremez algıları,

- İş adamlarının mükelleflerin muhasebelerini tuttuğu kişilere her istediklerini yaptıрма istekleri,
 - Kendi çalışanları ve emir kulu gibi görmeleri,
 - Mesleğin sürecinin uzun ve zor olmasının yanısıra toplumda bir saygınlığının olmayışı,
- 2.soru için yani Ünvan sahibi bayan muhasebecilerin sayının artması için neler yapılabilecektir sorusuna görüşmecilerin çok fazla bir önerisi olmamıştır. Yine de toparladığımızda;
- Genel olarak Sınavları ve staj sürelerinde hatta mesleğe adım attığında da destek olabilir,
 - Mesleğin sürecinin uzun olması mücadelecı bir kişilik gerektirir,
 - Toplumu algısını değiştirmek eğitimle olabilir, gençlere güvenmek ve onları iyi eğitmek gerekiyor insani değerler anlamında o zaman kadın yapamaz algısı değişebilir.
 - Toplumun mesleğe olan saygısı artarsa mesleğe ilgi gösteren bayan sayısı artabilir.

Görüşme talebimizi geri çevirmedikleri için görüşmecilerin hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu çalışma muhasebe sektöründe unvan sahibi olan bayan ve erkek çalışanların sayıları üzerinde durup bayan muhasebecilerin sayısal olarak az olmasına dikkat çekmektedir. Bu anlamda mesleğin zorluklarından bahsedilerek sayının değişebileceği hakkında neler yapılabileceğini söyler. Bu çalışma neticesinde mesleğe ilgi duyan muhasebecileri yön göstermek nelerle karşılaşabilecekleri hakkında fikir sahibi olmaları için önemli yol gösterici bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

- AĞÇA, Ahmet, YALÇIN, Neriman, (2009), Muhasebe Mesleğinde Kadın Olmak Bir Sorun Teşkil eder mi?, Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:24 Ağustos 2009.
- AKDOĞAN, Habib, PARLAK, Neşegül, (2017), Toplumda Muhasebe Mesleğine Yönelik Algı Analizi: Ordu İli Alan Araştırması, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 7 (2017), s.24-42. ISSN:2148-9963 www.asead.com. 20.07.2018.
- EKŞİ, İbrahim, Halil, ÖZÇALICI Mehmet, BÜYÜKKONUKLU, Buket (2011), "Meslek Algılanmasında Etkili Olan Faktörler: Muhasebecilik Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı.52, Ekim, (67-80).
- FEYİZ, Mehmet Ali, (2012), Genel Muhasebe, Murathan Yayınları, Trabzon.
- FLYNN , Antoinette, EARLINE ,Emily Kate, CROSS Christine, (2015) "Muhasebe mesleğinde cinsiyet eşitliği: tek beden herkese uyar", Yönetimde Cinsiyet: Uluslararası Dergi Vol. 30 Sayı: 6, s.479-499, <https://doi.org/10.1108/GM-06-2015-0048>. 19.07.2018.
- https://turmob.org.tr/Arsiv/FCKEditor/userfiles/file/Yonetmelik_MMKarari_Yasa_10_4_2018/3568%20Kanun_2018.pdf.20.07.2018).
- KATRİNLİ Alev, GÜNAY Gonca, ERDENER Acar Ece, Zengin Karaibrahimoğlu Yasemin (2010), Türkiye’de Muhasebe Mesleğinde Cinsiyet Kalıpları, Modern Muhasebe ve Denetim Dergisi Nisan 2010 Vol.6 4 numara (Seri No.59) , ISSN 1548-6583, ABD
- KAYGUSUZ, Sait.Y., DOKUR, Şükrü, (2009), Finansal Muhasebe, Dora yayınevi.Bursa.
- McCRACKEN Grant, The Long Interview, Sage Publications, London, 1988.
- SILVA Júlio César, MAGRO Cristian Baú Dal, SILVA Marcia Zanievicz da (2016), Muhasebe Mesleğinde Cinsiyet Eşitliği Cam Tavanının Perspektifinden. <https://editora.unoesc.edu.br/index.php/race/article/viewFile/9914/pdf>. 19.07.2018.
- TEKİN Hasan Hüseyin, Tekin Hasan, (2006), Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Cilt:3, sayı:13

KÜTAHYA SEYİTÖMER HÖYÜK ORTA TUNÇ ÇAĞI BULUNTULARINDAN “KARNI GENİŞ BASIK KÜRE VE YARIM KÜRE BİÇİMLİ” AĞIRŞAKLAR*

Öğr. Grv. Hülya Karaoglan

Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksek Okulu.

hulya.karaoglan@dpu.edu.tr

ÖZ

Kütahya ilinin 26 km kuzeybatısında yer alan Seyitömer Höyüğü 150x140 m. çapında 23.5 m. yüksekliğinde eski bir yerleşim yeridir. Höyük mavi yeşil renkli marn adı verilen killi kayalık tabakanın üzerinde oturmakta ve bu tabakanın altında da Linyit kömürü tabakası bulunmaktadır.

Çalışmanın konusunda; eski çağ insanların farklı biçimler, farklı ebatlar, farklı malzemelerden ürettiği ip eğirmek için iğn ucuna takmak süratiyle kullandığı ortası delik ağırşak adı verilen aletlerdir. Orta Tunç Çağı'na ait ağırşak buluntuları Seyitömer Höyük'te toplam 222 adettir. Bu ağırşaklar şekillerine göre önce 3 temel biçime ayrılmıştır. Bu temel biçimlerin de alt grupları oluşturulmuştur. Bu temel gruplar, koni, küre ve silindir biçimlidir. Bu çalışmada küre biçimli temel grubun alt grubu olan “Karni Geniş Basık Küre Ve Yarım Küre Biçimli” olarak ayrılan 56 adet ağırşak grubu ele alınmıştır. Buluntuların uzman arkeologlar tarafından yapılmış ön arka ve yandan görünüşlerinin çizimleri, yapıldıkları hammaddeler, bulunduğu plan karelerdeki yerleri, ölçüleri ve fiziksel özellikleri de eklenmiştir.

Bu çalışmadaki amaç; Anadolu'nun milattan önceki tarihine ekinel yönden katkı sağlamaktır.

Anahtar kelimeler: Ağırşak, Dokuma, Seyitömer Höyük, Orta Tunç Çağı, Pişmiş Toprak.

KÜTAHYA SEYİTÖMER MOUND MEDIUM BRONZE AGE SPHERICALOR SEMI-SPHERICAL SPINDLEWHORL

Seyitömer Mound, located on the 26th km northwest of Kütahya Province, measures 150x140 m. It is 23.5 m in diameter. It is an old settlement at high altitude. The mound sits on a clayey rocky layer called a blue-green marl, and this layer is a lignite coal layer.

In terms of working; different shapes, different sizes, tools made by different materials, spinning rope to fasten to the tip of the spindle is used as a tool called spindle whistle. The spindle whorls of the Middle Bronze Age are total 222 in Seyitömer Höyük. According to the shapes of the spindle whorls, "3" is the basic style. Subgroups of these basic forms have been created. These basic groups are cone, sphere and cylinder shapes. In this study, "56" spindle whorl groups separated as "Substrate Wide Wide Sphere and Half Sphere Shape" which is the subgroup of the sphere-shaped base group are discussed. Drawings of the front and rear views of the finds made by the expert archaeologists, the raw materials they are made of, the places in the plan squares, the measurements and the physical features are added.

The purpose of this study is; It is contributing to the previous history of Anatolia by milieu from the cultural aspect.

Keywords: SpindleWhorl, Weaving, Seyitömer Mound, Middle Bronze Age, Terracotta.

GİRİŞ

Kütahya Seyitömer Höyük'te 2006'da başlayıp 2014 yılında sona eren kazıları D.P.Ü. Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Nejat Bilgen¹ yürütülmüştür (Bilgen, 2009; Bilgen, Coşkun, ve Bilgen, 2010; Bilgen vd., 2011a; Bilgen vd., 2011b; Bilgen vd., 2011c; Bilgen vd., 2011d; Bilgen vd., 2012; Bilgen vd., 2013a; Bilgen vd., 2013b; Bilgen vd., 2013c; Bilgen vd., 2014a; Bilgen vd., 2014b; Bilgen vd., 2015a; Bilgen vd., 2015b; Bilgen vd., 2015c; Bilgen, Çevirici-Coşkun 2015a;

* Bu makale yazarın D. P. Ü-S. B. E. Protohistorya Ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalında “Seyitömer Höyüğü'nde Bulunan M.Ö. II. Bin'e Ait Dokumacılıkla İlgili Buluntular” isimli, Yayınlanmamış Y.L Tezinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr. Nejat Bilgen'e orijinal buluntular üzerinde çalışmama fırsatı verdiği için teşekkürlerimi sunarım.

Bilgen, Çevirici-Coşkun 2015b; Bilgen, Bilgen 2015; Bilgen vd., 2016). Höyükte 1989 yılından itibaren yapılan kurtarma kazıları sonucunda Roma Dönemi (Bilgen, Çevirici-Coşkun 2015a), Hellenistik Dönem (Bilgen, Çevirici-Coşkun 2015b), Akhaemenid Dönem (Coşkun 2010; Bilgen, Brixhe ve Coşkun 2011; Coşkun 2011a; Coşkun 2011b; Coşkun 2015; Coşkun 2017a; Coşkun 2017b; Coşkun, Çevirici-Coşkun 2017) ve bunların altında Orta Tunç Çağ (Bilgen, Bilgen 2015) ve Erken Tunç Çağa (Bilgen vd., 2015c) erişilmiştir. Höyüğün stratigrafisi şu şekildedir.

I. Tabaka (Roma Dönemi: MS. 255-363).

II. Tabaka (Hellenistik Dönem: M.Ö. 334-30)

II-A: Geç Evre.

II-B: Erken Evre.

III. Tabaka (Akhaemenid Dönem: M.Ö. 500-334)

III-A: M.Ö. 4. yüzyıl (400-334)

III-B: M.Ö. 5. yüzyıl. (500-400)

IV. Tabaka (Orta Tunç Çağ: M.Ö. 20-18 yüzyıl)

IV-A: Geç Evre: (M.Ö. 1750-1700)

IV-B: Orta Evre: (M.Ö. 1790-1750)

IV-C: Erken Evre: (M.Ö. 20. yüzyıl-19. yüzyıl)

V. Tabaka (Erken Tunç Çağ: M.Ö. 3000-2000)

V-A: Geç Evre (M.Ö. 2250-2150)

V-B: Orta Evre (M.Ö. 2250-2150)

V-C: Erken Evre (M.Ö. 2350-2250)

Karnı Geniş Basık Küre Ve Yarım Küre Biçimli Ağırşaklar

Seyitömer Höyükte ortaya çıkarılan ve Orta Tunç Çağı'na ait olan toplam 222 adet ağırşak Kütahya Müzesine teslim edilmiştir. Bu sayıdaki buluntuların karışıklığını önlemek bilimsel çalışmalarda anlaşılmasını kolaylaştırmak, ayrıca höyükte üretilen kumaş özellikleri hakkında fikir edinebilmek; için üç temel gruba ayrıldı. Gruplar oluşturulurken tipleri dikkate alındı. Bu gruplar koni biçimli, küre biçimli ve silindir biçimli olarak isimlendirilmişlerdir. Daha spesifik ayrıma gidebilmek için bu temel olan gruplarında alt grupları oluşturulmuştur. Küre biçimli ağırşakların alt grubu olan ve en fazla örnek veren "karnı geniş basık küre ve yarım küre biçimli" 56 adet ağırşaklara bu çalışmada yer verildi. Küre biçimli olarak tiplendirilen ağırşak grubunun alt grubu şu şekildedir (*Çizim:1*)

1-Küre Biçimli ağırşaklar

- a) Basık Küre biçimli ağırşaklar
- b) Karnı geniş ve küre biçimli ağırşaklar
- c) Karnı geniş basık küre veya yarım küre biçimli ağırşaklar
- d) Köşeli karınlı küre biçimli ağırşaklar
- e) Köşeli karınlı ve basık küre biçimli ağırşaklar

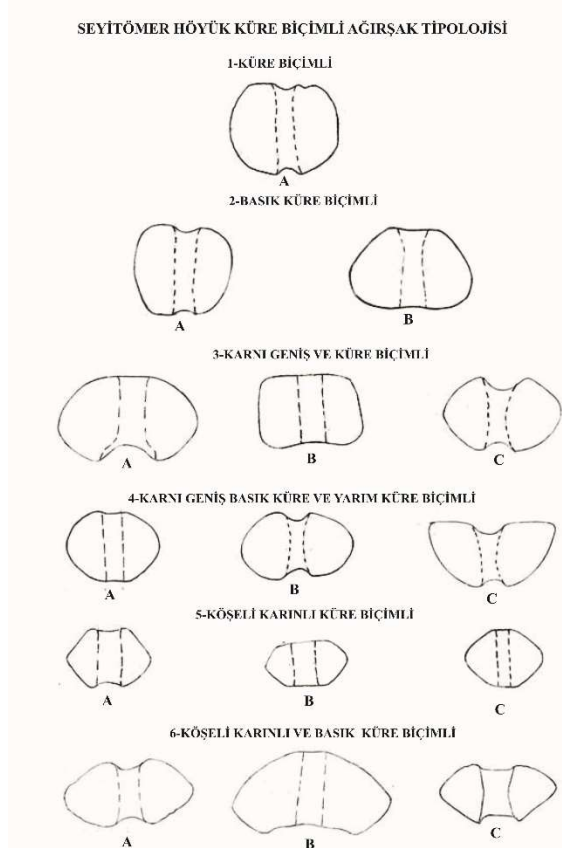
Höyüğün kazı çalışmalarında dokumada kullanılan buluntuların (ağırşak ve ağırlık) pişirilmiş ya da pişirilmemiş durumda in-situ olarak ta ele geçirilmesi dikkat çekicidir. Dayanıklılığı açısından arkeolojik kazılarda tekstil buluntularına zor rastlanandır. Ancak Seyitömer Höyük' te böyle bir tekstil parçası 2009 yılı kazı sezonun da açığa çıkarılmış ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir. Tekstil parçası sanduka mezar içinde bulunan üç kişiye ait iskeletin bulundu. Tekstil parçası kadına ait olanının üst kısmında tespit edilmiş olup kefen amaçlımı yoksa kadının giysilerinden kalan bir parçamı olduğu anlaşılamamıştır (Bilgen vd., 2011c, s. 311). Höyükte ilgi çeken mekânlardan biri olan 57 numaralı mekânın içinde bulunan ocağın tabanında beş adet dokuma ağırlıklarını in-situ durumda ele geçmesidir. Mekanda kilden şekillendirilmiş 50x54 cm ölçülerinde teknenin yanında da ağırşak ve dokuma tezgah ağırlıkların tespit edilmiş olması

mekanın toprak ürünler üretilen bir atölye olarak kullanılmış olabileceği fikrini düşündürmektedir (Bilgen vd., 2011c, s. 252).

Ağırşak buluntuları eski çağlara ait yerleşimlere de arkeolojik kazı yapılan hemen hemen her alanda ele geçmektedir. Çünkü hem dayanıklı malzemelerden imal edilmiş hem de dönemin önemli ihtiyacı olan kumaş üretiminde olmazsa olmaz bir materyaldir. Ağırşaklar genellikle ahşap saplardan yapılan iğn ucuna takılıp yapağı şeklindeki yünü ya da keteni eğirip büküp ip haline getirmeye yarayan çocuk oyuncaklarından topaca benzeyen mantıkta işleyen bir mekanizmadır. Anadolu'nun kırsal bölgelerinde günümüzde öreke ismiyle hala ip üretmekte kullanılmaktadır. Antik çağlarda dokumanın nasıl yapıldığını anlamamızı sağlayan çeşitli eşyaların üzerine tasvir edilmiş firizler, kabartmalar, resimler hatta yazılı belgelerde dokumacılar, kumaş isimlerinden, kumaş fiyat ve özelliklerinden söz eden kaynaklar vardır (Karaoğlu, 2017: 106-112).

Bu formda üretilen Seyitömer Höyük Orta Tunç Çağı ağırşakları içinde en çok karşılaşılan biçimdir. 56 adet ağırşağın ön arka özellik verenlerin yanlarının da çizimlerinin yapıldığı ve üretildiği malzeme, ortaya çıkarıldığı plankare, ölçüleri ve fiziksel özelliklerinin tanımlarına (Karaoğlu, 2010) Çizim: 2'den Çizim: 8'e kadar yer verilmiştir.

ÇİZİM: 1

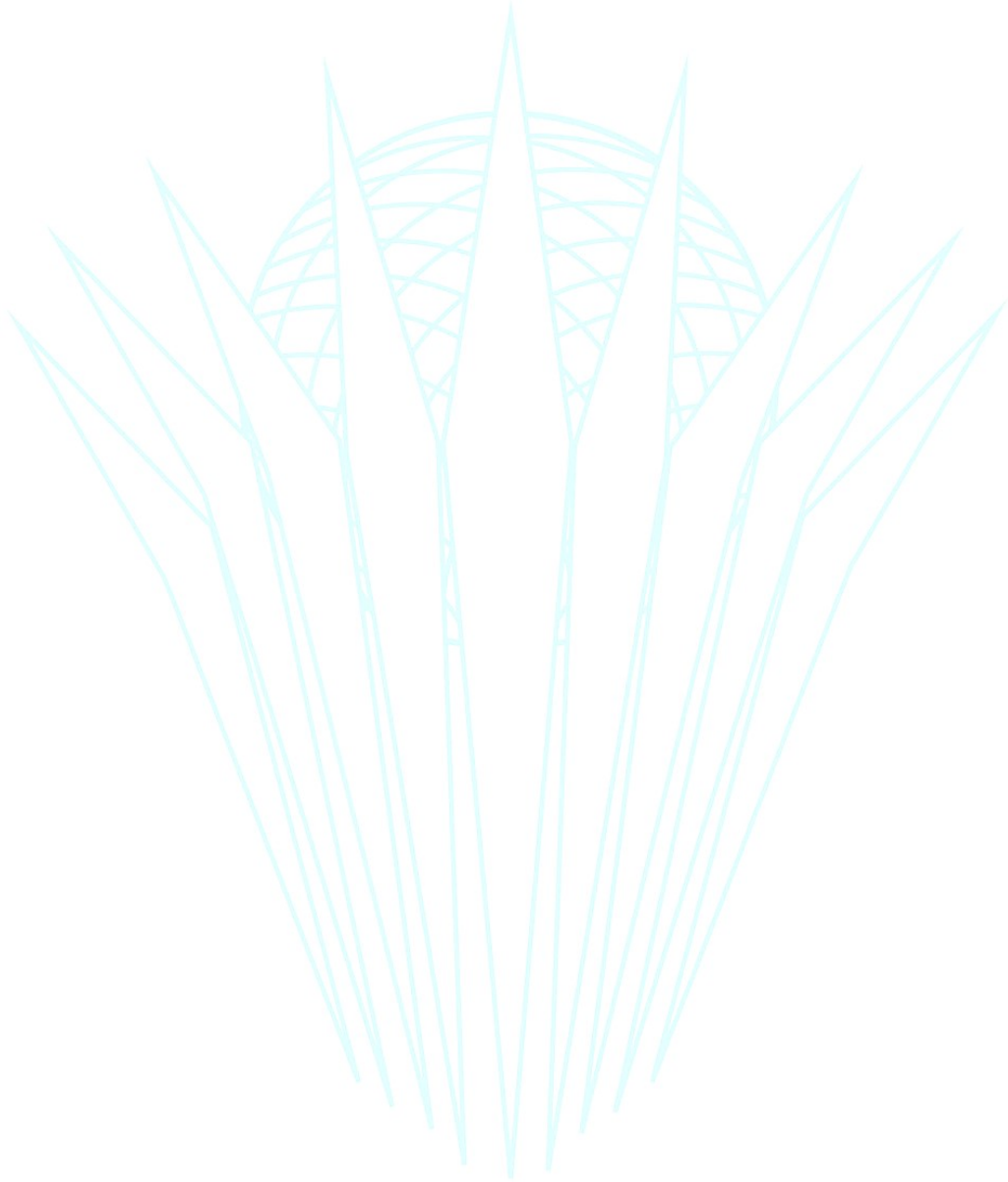
Çizim 1: Seyitömer Höyük Küre Biçimli Ağırşak Tipolojisi (Karaoğlu, 2010 s.188-189)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Seyitömer Höyükte uzun yıllar boyunca sürülen yaşamda halkın seramik, cam, maden işlemeciliği mesleklerinin yanında oldukça yoğun bir şekilde dokuma sanatıyla da uğraştıklarını ele geçen sadece Orta Tunç Çağı'na ait ağırşak ve ağırlıkların sayısından anlamak mümkündür. Bu buluntular 304 adetle bütün Seyitömer Höyük buluntularının %14'ünü kapsamaktadır (Karaoğlu, 2007).

Bu çalışmada sadece bir grup olan ağırşaklara yer veriliftir. Ağırşakların tip ebat yapıldıkları maddelerin çeşitliliği göz önüne alındığında höyük sakinlerinin tek tip kumaş üretmekle kalmadıkları aşıkâdır.

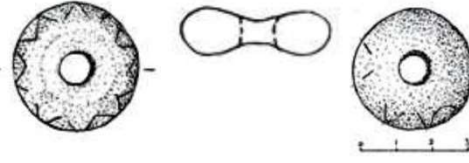
Seyitömer Höyüğün stratigrafik yapısı ve her bilime yönelik veri ve buluntularıyla tarih öncesi Ege Bölgesinin sırlarına kaynak olan önemli bir eski yerleşim yeridir.

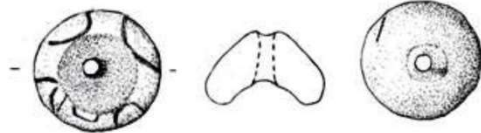
ÇİZİM:2

SEYİTÖMER HÖYÜK "KARNİ GENİŞ BASIK KÜRE VE YARIM KÜRE" BİÇİMLİ AĞIRŞAK ÇİZİM VE TANIMLARI

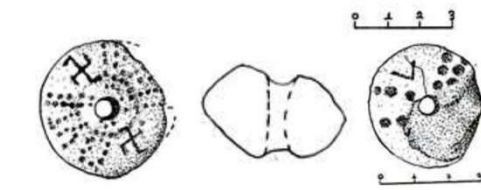
KOD NUMARASI: 1 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 0,9 cm **Çap:** 3,3 cm **D.Çapı:** 0,9 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** N/11 V.Tabaka **TANIMI:** Kahverengi hamurlu, koyu gri yüzeyli, hafif perdahlıdır. Hamur kum taşçık, kireç, mika katkılıdır. Geniş karınlı yassı küresel gövdeli üst delik çevresi çukur, dikey dairesel deliklidir. Üst yüzeyde açık uçları karın hattına, alt yüzeyde açık uçları hafif çukur tabana dönük, kazıma olarak yapılmış birbirini takip eden zikzak bezeme görülmektedir.

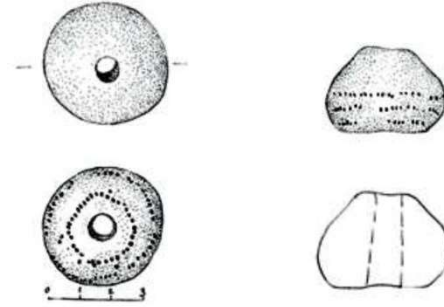
KOD NUMARASI: 2 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,2 cm **Çap:** 3,7 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** N/11 V.Tabaka **TANIMI:** Devetüyü renkte hamurlu, hamur renginde astarlıdır. Hamur mika, kum katkılıdır. Basık küresel gövdeli, genişçe karınlı, derin çukur dipli, dikey dairesel deliklidir. Karın hattı ile taban çevresi arasında kalan alanda düzensiz yarım daire bezeme görülmektedir. Tamdır.

KOD NUMARASI: 3 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,3 cm **Çap:** 3,5 cm **D.Çapı:** 0,6 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** N/11 V.Tabaka **TANIMI:** Devetüyü renk hamurlu, devetüyü-açık gri alacalı yüzeylidir. Hamur mika kum taşçık katkılıdır. Keskin karınlı küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Üst yüzde karşılıklı iki adet gamalı haç bezeme ile yanlarda karşılıklı ve sık şekilde yapılmış oyuk nokta bezeme vardır. Alt yüzde isemeycut genişçe dairesel baskı ile aralarında derin kazıma " ^ " şeklinde bezeme mevcuttur. Gövdenin yaklaşık 3/1'i kırık ve noksanlıdır.

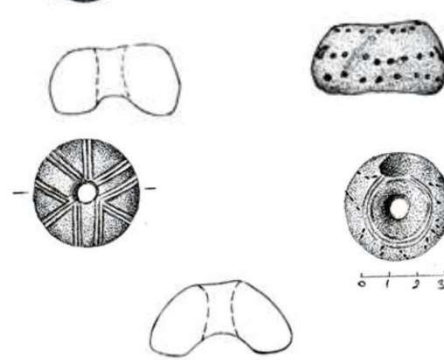
KOD NUMARASI: 4 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,7 cm **Çap:** 3,8 cm **D.Çapı:** 0,8 cm **BULUNDUĞU YER:** I / 10 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey deliklidir. Karın hattı üzerinde dairesel olarak alt alta üç sıra ile küçük bir alanda yassı baklava şeklini alan, sık aralıklarla yan yana devam eden batırma tekniğinde noktasal bezemelidir. Taban kısmında yine delik çevresinde tek sıra dairesel batırma tekniğinde nokta bezemelidir. Kahvemsî kiremit renkte yoğun mikalı hamurlu, gri-koyu gri renkte alacalı yüzeylidir. Hamur kum, taşçık, şamot katkılıdır. Katkı belirgindir. Astarla dökülmeler görülmektedir. Üst delik çevresinde aşınma vardır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 5 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,2 cm **Çap:** 4,1 cm **D.Çapı:** 0,8 - 0,9 cm **BULUNDUĞU YER:** I / 13 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel delikli, iç bükey dipli. Gövdede tüm yüzeyi kaplayan dairesel olarak sıralanmış, boyutları eşit olmayan, batırma tekniğinde noktasal bezemeler görülmektedir. Kiremit gri renkte yoğun ince mikalı alacalı hamurlu ve hamur renginde düzeltilmiş yüzeylidir. Hamur ince kum, taşçık, şamot katkılıdır. Gövdede küçük kırık ve noksanlar vardır. El yapımıdır.

KOD NUMARASI: 6 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,9 cm **Çap:** 3,8 cm **D.Çapı:** 0,8 - 0,9 cm **BULUNDUĞU YER:** H / 11- 1 Nolu mkn. **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, derin ve küçük çukur dipli, dikey deliklidir. Gövdenin üst ve alt yarısı bezemelidir. Üst yarısında sivri uçları delik çevresine alt uçları karın çizgisine birleşen üç grup olarak düzenlenmiş, iç içe üç yivden oluşan kuş ayağı şeklinde bezeme görülmektedir. Alt yarıda ise karın çizgisi ile çukur dip arasında; çukur dip çevresinde ince kazıma olarak yapılmış düzgün olmayan iç içe iki konsantrik daire mevcuttur. Devamında düzensiz aralıklarla yerleştirilmiş, batırma tekniğinde noktasal yapılmış, birbirine ters üçgenlerden oluşan bezeme bulunmaktadır. Devetüyü renkte hamurlu ve astarlı, hafif açkılı yüzeylidir. Hamur ince kum ve şamot katkılıdır. Gövdenin alt yarısında küçük bir kopuntusu vardır. Tüme yakındır.

ÇİZİM:3

KOD NUMARASI: 7 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,6 cm **Çap:** 3,5 cm **D.Çapı:** 0,6 - 0,6 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G/12 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur dipli, dikey dairesel deliklidir. Devetüyü-grimsi tonlarında ince mikalı hamurlu, açık devetüyü renkte astarlıdır. Hamuru ince kum, taşçık ve marn katkılıdır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 8 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,4 cm **Çap:** 3,7 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G / 12 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey deliklidir. Üst ve alt delik çevrelerinde ince kazıma tekniğinde iç içe iki sıra daire bezeme, karın hattı üzerinde birbirine paralel iki sıra daire bezeme mevcuttur. Gövdenin alt ve üst yarısında birbirlerine simetrik durumda, uçları karın hattı üzerindeki daire bezemeleri ile delik çevrelerindeki daire bezemelerine birleşen, üç adet altta ve üç adet üstte olmak üzere, dikey yerleştirilmiş, ortaları yana yatık çizgi bezeme ile doldurulup, iki sağda iki solda olmak üzere dikey çizgi bezemelidir. Kızıl kahve renkte yoğun mikalı hamurlu ve koyu kahve- kiremit renkte alacalı yer yer korunmuş açıkılı yüzeylidir. Hamur kum, taşçık katkılıdır. Yüzeysel bozulmalar görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 9 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,2 cm **Çap:** 1,9 cm **D.Çapı:** 0,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** L / 11 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, üst delik çevresi düzleştirilmiş dikey dairesel deliklidir. Koyu gri renkte hamurlu, gri - kahve renkte alacalı yüzeylidir. Hamuru ince kum katkılıdır. Delik çevrelerinde küçük kırık ve noksanları vardır. Tamdır.

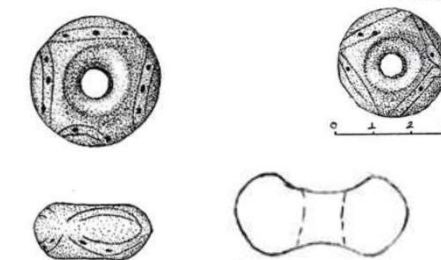
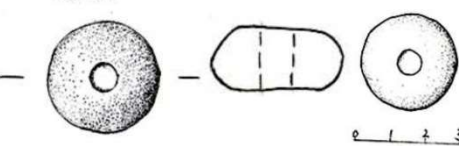
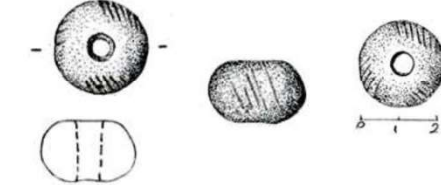
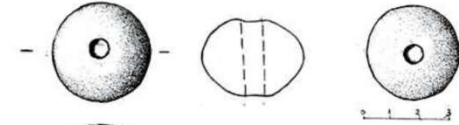
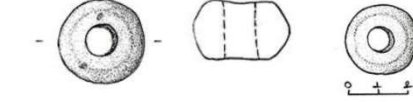
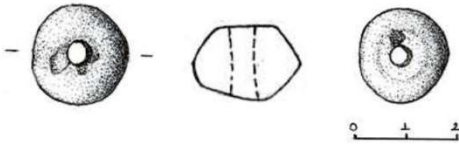
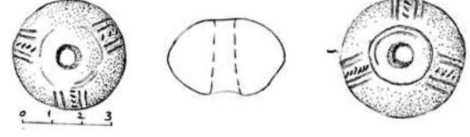
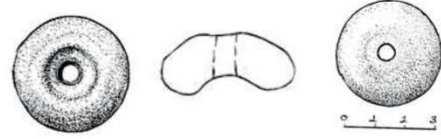
KOD NUMARASI: 10 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,4 cm **Çap:** 2,4 cm **D.Çapı:** 0,9 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G / 13 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dairesel dikey delikli olup delik çevreleri düzleştirilmiştir. Devetüyü-gri tonlarda ince mikalı hamurlu ve yüzeylidir. Hamur ince kum, marn katkılıdır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 11 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,4 cm **Çap:** 3,2 cm **D.Çapı:** 0,6 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** K / 9 - Dolgu **TANIMI:** Şişkin karınlı basık küresel gövdeli, dikey deliklidir. Kahverengi ince mikalı hamurlu, hamur renginde astarlıdır. Yüzey yer yer kahve-gri tonlarında alacalıdır. Hamur ince kum, taşçık katkılıdır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 12 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,4 cm **Çap:** 2,2 cm **D.Çapı:** 0,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I / 13 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Devetüyü-gri renkte ince mikalı hamurlu, hamur renginde yüzeylidir. Karın üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış bezeme grubu yer alır. Üç grup halinde, birbirine paralel yana yatık çizgisel bezemelidir. Hamuru ince kum katkılıdır. Tamdır.

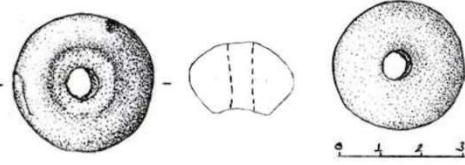
KOD NUMARASI: 13 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,3 cm **Çap:** 2,7 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H / 14 - 2 Nolu mkn. İçi **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, üst ve alt çevresi düzleştirilmiş, dikey dairesel deliklidir. Gri renkte ince mikalı hamurlu, kahvemsî - devetüyü renkte astarlıdır. Hamuru ince kum, taşçık katkılıdır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 14 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,4 cm **Çap:** 2,9 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I / 9 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, alt ve üst çevresi çukur dikey dairesel deliklidir. Gövde üzerinde yatay olarak birbirini takip eden ve uçları karın hattına birleşen, kazıma tekniğinde, iç içe ikişer yaydan oluşturulmuş badem şeklinde dört adet bezeme grubu vardır. İki yay sırasında batırma tekniği ile yapılmış noktasal bezeme vardır. Kahverengi-siyahımsı renkte ince mikalı hamurlu ve hafif açıkılı yüzeylidir. Hamuru ince kum, taşçık katkılıdır. Tamdır.

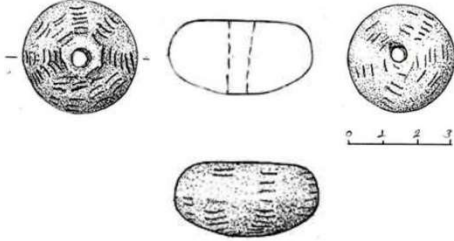

ÇİZİM:4

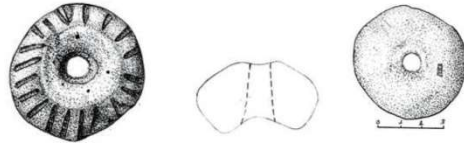
KOD NUMARASI: 15 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,4 cm **Çap:** 4,1 cm **D.Çapı:** 0,7 - 0,8 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I / 9 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dip kısmı hafif iç bükey, dikey dairesel deliklidir. Kahverengi ince mikalı hamurlu, hamur renginde astarlı, alacalı yüzeylidir. Hamuru ince kum katkılıdır. Yüzeyinde kırık ve noksanı vardır. Tamdır.

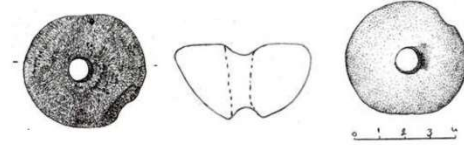
KOD NUMARASI: 16 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,65 cm **Çap:** 3,15 cm **D.Çapı:** 0,6 - 0,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** K / 10 - Dolgu **TANIMI:** Şişkin karınlı alt tabanı düz, üst tabanı hafif bombeli, basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Tüm yüzey tırnak bezemelidir. Üst yarıda delik çevresi ile karın hattı arasında yan yana dikey ve boşluksuz şekilde sıralanmış tırnak bezeme grupları karın üzerine simetrik devam etmekte olup düz olan alt tabanda düzensizdir. Devetüyü renkte hamurlu ve devetüyü-gri renkte perdahlı yüzeylidir. İnce kum katkılıdır. Tamdır.

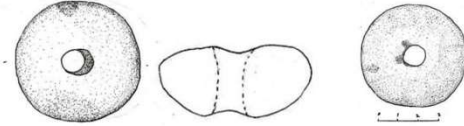
KOD NUMARASI: 17 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,9 cm **Çap:** 4,9 - 5,2 cm **D.Çapı:** 0,85 - 1,4 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I / 11 - Dolgu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, tabana doğru genişleyen dikey deliklidir. Gövdenin alt yarısında karın hattı ile çukur dip arasında kalan alan, baskı olarak yapılmış ve yan yana dikey olarak sıralanmış ışınal bezemelidir. Çukur taban ise dört adet batırma tekniğinde nokta bezemelidir. Kiremit renkte mikalı hamurlu, kahverengi-siyahımsı renklerde alacalı, açık yüzeylidir. Hamur kum, taşçık katkılıdır. Yüzeyde yer yer aşınma ve kopmalar görülmektedir. Tamdır.

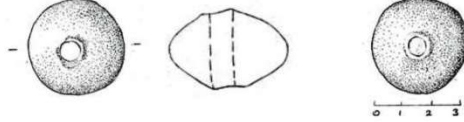
KOD NUMARASI: 18 MADDESİ: Kemik **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,6 cm **Çap:** 4,8 cm **D.Çapı:** 1,0 - 1,1 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** L/10, Teras dvr kaldırılması IV **TANIMI:** Tabana doğru genişleyen basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Tabanda ve yer yer gövde üzerinde kemik dokusu belirgindir.

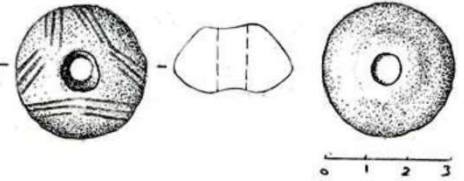
KOD NUMARASI: 19 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,1 cm **Çap:** 5,1 cm **D.Çapı:** 1,1 - 1,3 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** M/9, Seviye inme, dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Kahverengi hamurlu, hamuru yoğun mika, taşçık, kum katkılıdır. Katkı belirgindir. Tüm yüzey aşınmıştır. Karın üzerinde küçük kırık ve noksanı vardır.

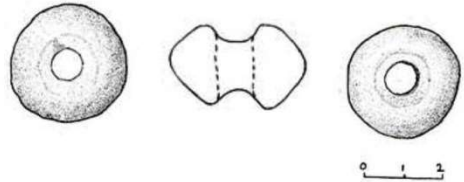
KOD NUMARASI: 20 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,1 cm **Çap:** 3,2 cm **D.Çapı:** 0,5 - 0,6 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I/13, Pk. doğusu, seviye inme IV **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Kahverengi hamurlu, devetüyü rengi astarlıdır. Hamur mika, kum katkılıdır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 21 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,7 cm **Çap:** 3,1 cm **D.Çapı:** 0,7 - 0,8 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** L/11, Pk. kuzeydoğusu, dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, üst kısmında çevresi düzleştirilmiş dikey dairesel deliklidir. Gövde alt yarısında iç içe üç adet ince kazıma bezemelidir. Devetüyü rengi hamurlu, yanmadan dolayı devetüyü-koyu gri tonlarında alacalı yüzeylidir. Hamur kum, mika, kireç, taşçık katkılıdır. Tamdır.

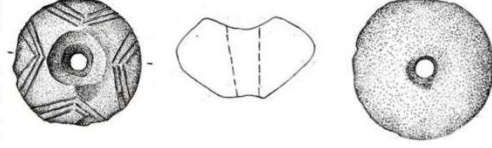

KOD NUMARASI: 22 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,8 cm **Çap:** 2,8 cm **D.Çapı:** 0,8 - 0,9 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** L/12, Pk. güneybatısı, seviye inme, IV b alt dolgusu **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çevreleri düzleştirilmiş dikey dairesel deliklidir. Kahverengi hamurlu, koyu kahverengi-siyah tonlarında alacalı, yer yer aşınmış perdahlı yüzeylidir. Hamurda kum, mika, taşçık katkı görülür. Tamdır.

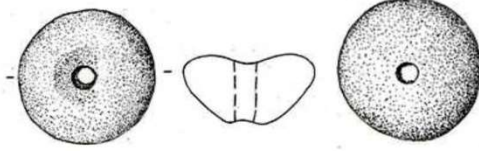

Çizim: 5

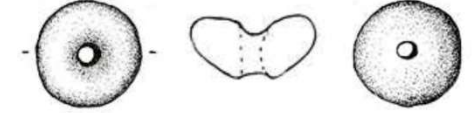
KOD NUMARASI: 23 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,9 cm **Çap:** 4,9 cm **D.Çapı:** 0,7 - 1,1cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H/12, 12 nolu drv. kaldırılması IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dar çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Karın hattı ile taban arasında kalan alanda belli aralıklarla yan yana yerleştirilmiş dört adet derin kazıma bezemelidir. Kiremit rengi tonlarında hamurlu, hamur renginde astarlıdır. Hamur kum, taşçık, mika katkılıdır. Gövde üzerinde ve delik çevrelerinde kırık ve noksanları vardır. Tüme yakındır.

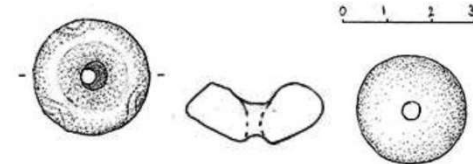
KOD NUMARASI: 24 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,8 cm **Çap:** 3,5 cm **D.Çapı:** 0,5 - 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** F/13, Pk. Kuzeyi IVa alt dolgu IV a **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, hafif çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Kahverengi hamurludur. Hamur mika, kum katkılıdır. Tamdır.

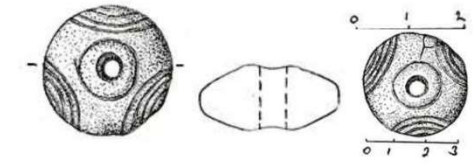
KOD NUMARASI: 25 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,2 cm **Çap:** 2,4 cm **D.Çapı:** 0,4 - 0,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G/12, Pk. kuzeyi 24 nolu mkn. dolgu, IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, hafif çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Devetüyü rengi hamurlu, sulandırılmış hamur astarlıdır. Hamur kum, mika katkılıdır. Tamdır.

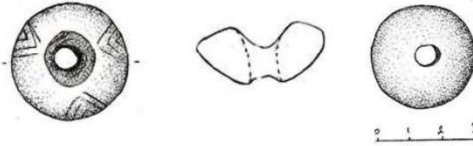
KOD NUMARASI: 26 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,0 cm **Çap:** 2,0 cm **D.Çapı:** 0,3 - 0,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I/13, Pk. batısı seviye inme IV a **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Üst delik çevresi hafif düzleştirilmiştir. Siyah renkte hamurlu, hamur renginde perdahlı yüzeylidir. Tamdır.

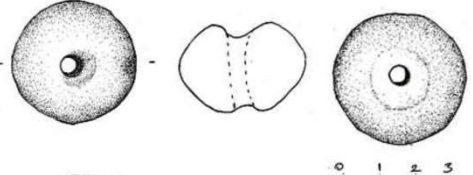
KOD NUMARASI: 27 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,5 cm **Çap:** 3,4 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H/12, 3 nolu mkn. 20 nolu drv. IV b **TANIMI:** Çevresi hafif düzleştirilmiş geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Gövdenin her iki yarısında da delik çevrelerinde tek sıra dairesel yiv bezeme ile üçer adet, iç içe dört yaydan oluşan yiv bezeme mevcuttur. Devetüyü rengi hamurlu, hamur renginde perdahlı yüzeylidir. Yüzeyde koyu kahverengi alanlar görülür. Hamuru kum katkılıdır. Üzerde siğ dikey bir çatlağı, delik çevresinde küçük bir kırığı bulunmaktadır. Tamdır.

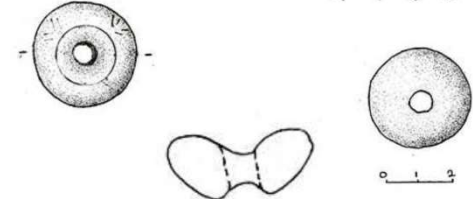
KOD NUMARASI: 28 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,5 cm **Çap:** 3,2 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H/12, 5 nolu mkn. 9 nolu drv. IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Karın hattı ile taban arasında kalan alanda belirli aralıklarla yerleştirilmiş kazıma bezemelidir. Siyahımsı gri renkte hamurlu, siyah renkte perdahlı yüzeylidir. Hamurda kum, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 29 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 2,5 cm **Çap:** 3,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/14, 1 nolu bölme yanı IV **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, üst delik çevresi düzleştirilmiş dikey dairesel deliklidir. Kahverengi hamurlu, hamur renginde astarlı olup, yanmadan dolayı tüm yüzey siyahımsı gri renkte alacalıdır. Hamur kum, mika, taşçık, kireç katkılıdır. Yüzeysel noksanları vardır.

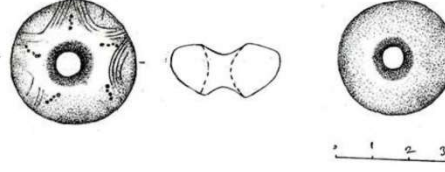

KOD NUMARASI: 30 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yükseklik: 1,3 cm **Çap:** 2,8 cm **D.Çapı:** 0,6 - 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** K/11, Pk. güneyi, dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Koyu kahverengi hamurlu, siyah renkte astarlıdır. Hamur mika, kum katkılıdır. Tamdır.

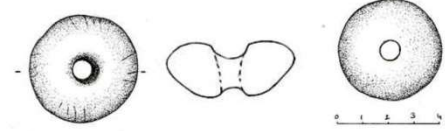

ÇİZİM: 6

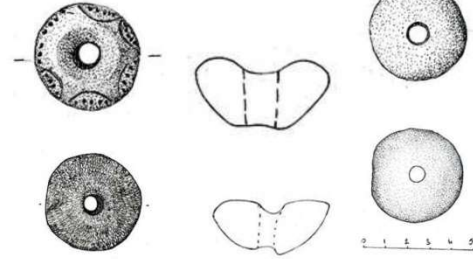
KOD NUMARASI: 31 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,6 cm **Çap:** 3,2 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/8, 6 nolu tbn. alt dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban üzerinde ince kazıma ve sokma tekniğinde yapılmış birbirini takip eden bezeme yer alır. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, kahverengi-gri tonlarında alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika, taşçık katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 32 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,7 cm **Çap:** 4,0 cm **D.Çapı:** 0,8 - 1,0 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** K/10, Pk. kuzeyi IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, yaklaşık düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban ile karın hattı arasında dikey yerleştirilmiş, yana yatık kısa çizgilerden oluşan yiv bezeme yer alır. Kahverengi hamurlu, kahverengi-gri renkte alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika, taşçık katkı görülür. Tamdır.

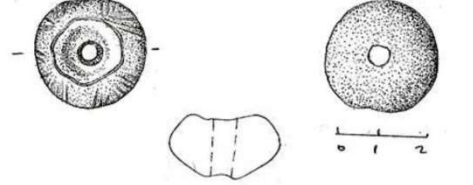

KOD NUMARASI: 33 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,5 cm **Çap:** 3,0 cm **D.Çapı:** 0,6 - 0,8 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** K/10, Pk. kuzeyi IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda birbirini takip eden kazıma yay biçimli motiflerin içi sokma noktasal bezemelidir. Koyu gri renkte hamurludur. Hamurunda kum, mika, taşçık katkı görülür. Tamdır.

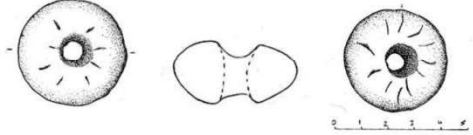

KOD NUMARASI: 34 MADDESİ: Kemik **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,0 cm **Çap:** 4,3 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/8, 6 nolu tbn. alt dolgu IV b **TANIMI:** Basık yarım küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban kısmında kemik dokusu doğal bırakılmış, gövde perdahlanmıştır. Kenarlarında küçük kırık ve noksanları vardır. Tamdır.

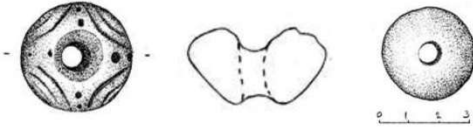
KOD NUMARASI: 35 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,4 cm **Çap:** 2,5 cm **D.Çapı:** 0,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G/11, 3 nolu drv. Kaldırılması IV b. **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda dört adet, iç içe kazıma yivlerden oluşan bezeme ile taban çevresini dairesel dönen tek sıra yiv yer almaktadır. Devetüyü rengi hamurlu, kendinden astarlı, devetüyü-gri renklerinde alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika, taşçık katkı görülür. Tamdır.

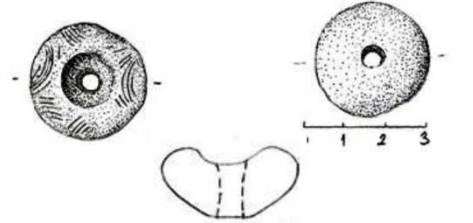
KOD NUMARASI: 36 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,0 cm **Çap:** 3,9 cm **D.Çapı:** 1,1 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** K/9, 7 nolu tbn. kaldırılması IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Gövdenin her iki yarısında delik çevrelerinde tırnak bezemelidir. Kiremit rengi hamurlu, devetüyü-gri renk tonlarında alacalı astarlıdır. Hamurunda kum, taşçık katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 37 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,7 cm **Çap:** 3,0 cm **D.Çapı:** 0,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H/11, Pk. Kuzeyi IV b. **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur dipli, dikey dairesel deliklidir. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda dörder adet bezeme grupları yer almaktadır. Devetüyü renginde hamurlu, kendinden astar üzeri hafif perdahlı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 38 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,3 cm **Çap:** 2,7 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H/11, 1 nolu silo içi IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda yan yana yerleştirilmiş, iç içe beş sıra yay biçimli yiv bezemelidir. Pembe renkte hamurlu, bej renkte astarlıdır. Hamurunda kum, kireç katkı görülür. Karın üzerinde aşınma vardır. Tamdır.

ÇİZİM: 7

KOD NUMARASI: 39 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,7 cm **Çap:** 3,6 cm **D.Çapı:** 0,8 - 1,0 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G/11, Pk.Kuzeydoğusu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel delikli. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda taban çevresini dairesel dönen noktasal sokma bezeme ile beş adet belli aralıklarla yerleştirilmiş bezeme yer almaktadır. Kahverengi hamurlu, koyu gri renkte yüzeylidir. Hamurunda kum, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 40 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,5 cm **Çap:** 2,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G/11, Pk. batısı, dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey oval delikli. Devetüyü rengi hamurlu, kendinden astarlıdır. Hamurunda kum, kireç, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 41 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,9 cm **Çap:** 4,0 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** M/11, Pk. Kuzeydoğusu 1 nolu tbn. üstü, IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, dikey dairesel delikli. Tüm gövde üzerinde ve taban çevresinde baskı tekniğinde yapılmış, kısa yay şeklinde çizgilerden oluşan bezeme yer almaktadır. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, kahverengi-gri renk tonlarında alacalı yüzeylidir. Yoğun mikalı hamurunda kum, taşçık, kireç katkı görülür.

KOD NUMARASI: 42 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,4 cm **Çap:** 2,6 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** F/15, Pk. Güneyi, dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel delikli. Karın hattı üzerini ve kısmen tabanı çevreleyen tek sıra kazıma dairesel yiv arasında kalan alanda, yan yana aralıksız yerleştirilmiş kazıma bezeme yer almaktadır. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlıdır. Hamurunda kum, mika, taşçık katkı görülür. Tamdır.

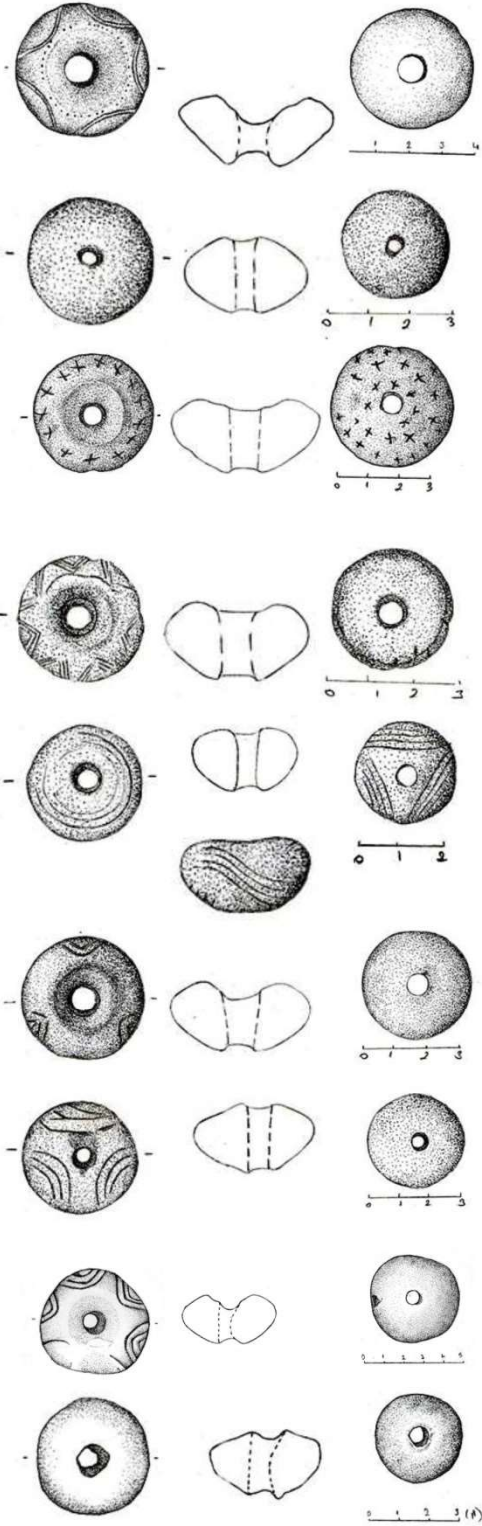
KOD NUMARASI: 43 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,3 cm **Çap:** 2,2 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** F/15, Pk. güneyi, dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel delikli. Gövde üzerinde ince kazıma bezeme ile taban üzerinde üçlü konsantrik daire bezeme yer alır. Kiremit rengi hamurludur. Hamurunda kum, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 44 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,6 cm **Çap:** 3,3 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/12, Pk. güneyi, 3 nolu silo içi IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel delikli. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda belli aralıklarla yerleştirilmiş üç adet, kazıma bezemelidir. Devetüyü rengi hamurlu, kendinden astarlı, devetüyü-siyahımsı gri renkte alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika, marn katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 45 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,6 cm **Çap:** 3,1 cm **D.Çapı:** **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I/12, 5 nolu mkn. kaldırılması IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel delikli. Gövde alt yarısında üç adet, iç içe üç yay şeklinde çizgiden oluşan kazıma bezemelidir. Kahverengi hamurlu, hamur renginde astarlıdır. Hamurunda kum, mika katkı görülür. Alt delik çevresinde aşınma ve küçük noksanları

KOD NUMARASI: 46 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,4 cm **Çap:** 4,5 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** G/11, Pk. Kuzeydoğusu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, dikey dairesel delikli. Taban ile karın hattı arasında kalan alanda belli aralıklarla yerleştirilmiş kazıma çizgilerden oluşan bezeme yer alır. Devetüyü rengi hamurlu, kendinden astarlıdır. Hamurunda kum, mika, taşçık katkı görülür. Karın altında kırık ve noksanı vardır. Tüme yakındır.

KOD NUMARASI: 47 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,8 cm **Çap:** 2,9 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I/12, 6 nolu mkn. tbn. üstü IV b **TANIMI:** Geniş karınlı düzgün olmayan basık küresel gövdeli, çevreleri yüksek dikey dairesel delikli, düztabanlıdır. Açık devetüyü rengi hamurlu, kendinden astarlıdır. Hamurunda mika, kum katkı görülür. Tamdır.

ÇİZİM: 8

KOD NUMARASI: 48 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,9 cm **Çap:** 3,0 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I/12, 6 nolu mkn. tbn. üstü IV b **TANIMI:** Geniş karınlı düzgün olmayan basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Açık pembe renkte hamurlu, açık devetüyü rengi astarlıdır. Hamurunda mika, kum katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 49 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,7 cm **Çap:** 5,1 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** H/11, Pk. güneydoğusu, dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, dikey dairesel deliklidir. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, kahverengi-siyah renkte alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, taşçık, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 50 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,9 cm **Çap:** 3,4 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/12, Pk. doğu yarısı, dolgu IV b **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Kızıl kahverengi hamurlu, koyu kahverengi astarlıdır. Hamurunda kum, taşçık, mika katkı görülür. Tamdır.

KOD NUMARASI: 51 MADDESİ: Kemik **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,1 cm **Çap:** 3,9 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** L/11, 2 nolu mkn. A odası, 7 nolu tbn. alt dolgusu, IV c **TANIMI:** Basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Üst yüzey perdelanmış olup, tabanda sünger doku belirgindir. Tamdır.

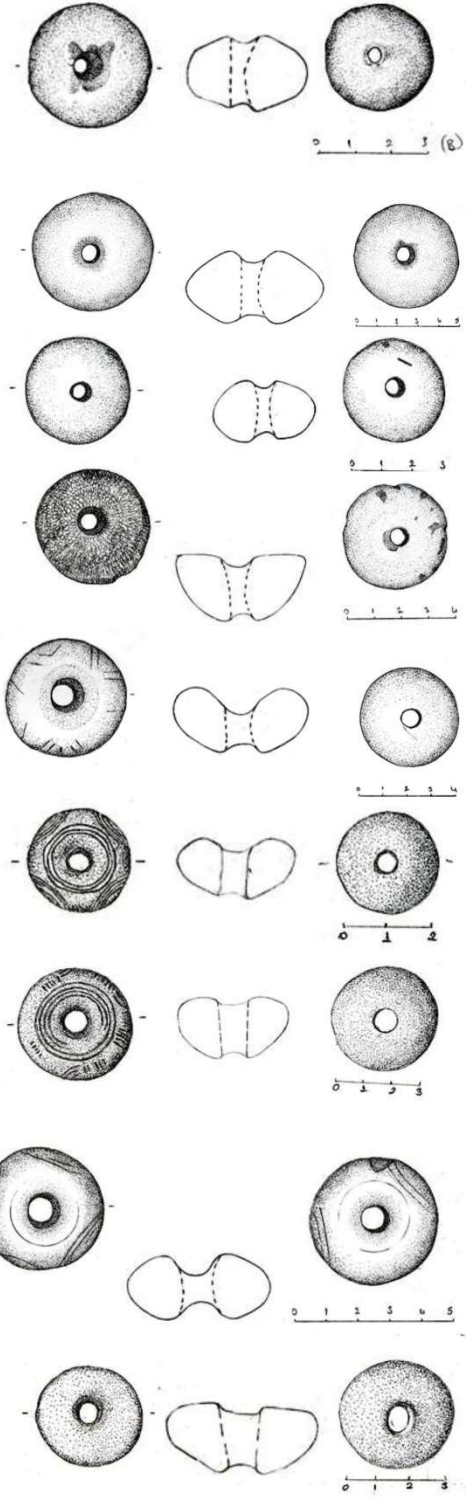
KOD NUMARASI: 52 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,9 cm **Çap:** 4,0 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** I/12, Pk. doğusu, dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban ile karın arasında kalan alanda ince kazıma bezemelidir. Kahverengi hamurlu, kahverengi-siyah alacalı yüzeylidir. Hamurunda mika, taşçık katkı görülür. Bezemeler aşınmış durumdadır. Tamdır.

KOD NUMARASI : 53 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,2 cm **Çap:** 2,3 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/12, Pk. güneybatısı, dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, küçük çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Taban çevresinde üçlü konsantrik daire bezeme ile üzerinde uçları karın hattına birleşen karşılıklı yerleştirilmiş bezemelidir. Kızılkahve-koyu kahverengi tonlarında perdeli yüzeylidir. Tamdır.

KOD NUMARASI: 54MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,0 cm **Çap:** 3,6 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** J/12, Pk. batısı, dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Karın üst kısmında, özensiz tek sıra ince kazıma daire motifi ile taban üzerine deliği çevreleyen dörtlü konsantrik daire motifi ve çevresinde belli aralıklarla devam eden bezeme grupları yer almaktadır. Motiflerin içleri, yer yer korunagelmüş beyaz macun ile doldurulmuştur. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, koyu gri-kahverengi alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika katkı görülür. Bezemelerde aşınma vardır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 55 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 2,0 cm **Çap:** 4,0 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** F/12, Pk. Güneybatısı, dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı, basık küresel gövdeli, çukur tabanlı, dikey dairesel deliklidir. Her iki delik çevresinde ince kazıma daire motifi ile karın hattı üzerinde belli aralıklarla birbirini takip eden motif yer almaktadır. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, kahverengi-koyu gri alacalı yüzeylidir. Hamurunda kum, mika, taşçık, marn katkı görülür. Bezemeler yer yer aşınmıştır. Karın üzerinde yüzeyel bir kırığı vardır. Tamdır.

KOD NUMARASI: 56 MADDESİ: Pişmiş Toprak **ÖLÇÜLER:** Yüksek: 1,5 cm **Çap:** 3,3 cm **BULUNDUĞU YER VE TABAKASI:** F/12, Pk. güneyi, Dolgu IV c **TANIMI:** Geniş karınlı basık küresel gövdeli, düztabanlı, dikey dairesel deliklidir. Koyu kahverengi hamurlu, yanmadan dolayı siyah renkte yüzeylidir. Hamurunda kum, taşçık, mika katkı görülür. Tamdır.

KAYNAKÇA

- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., (2010), "Seyitömer Höyüğü 2008 Yılı Kazısı", 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, (1. Cilt)*, Ankara, 341-354.
- Bilgen, A. N., Brixhe, C., Coşkun, G., (2011), "Un nouveau site épigraphique paléo-phrygien: Seyitömer Höyük", *KADMOS* 50, 141-150.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Yüzbaşıoğlu, N., Kuru, A., (2011a), "Seyitömer Höyüğü 2009 Yılı Kazısı", 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, (1. Cilt)*, Ankara, 367-380.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., (2011b), "Seyitömer Höyük Projesi 2008 Yılı Kazı Sonuç Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010)*, Kütahya, 78-203.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Yüzbaşıoğlu, N., Kuru, A., (2011c), "Seyitömer Höyük Projesi 2009 Yılı Kazı Sonuç Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010)*, Kütahya, 204-372.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Kuru, A., Yüzbaşıoğlu, N., Silek, S., Çirakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Akalın, M. B., Dikmen, B. (2011d), "Seyitömer Höyük Projesi 2010 Yılı Kazı Sonuç Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010)*, Kütahya, 373-571.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Kuru, A., Yüzbaşıoğlu, N., Özcan, F. Ç., Çirakoğlu, S., Silek, S., (2012), "Seyitömer Höyük 2010 Yılı Kazısı", 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 23-28 Mayıs 2011, Malatya, (1. Cilt)*, Ankara, 233-255.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Ünan, N., Silek, S., Çirakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Kuru, A., Kuzu, Z., (2013a), "Seyitömer Höyük 2011 Yılı Kazısı", 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum, (1. Cilt)*, Çorum, 201-216.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Ünan, N., Silek, S., Çirakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Kuru, A., Kuzu, Z., Akalın, M. B., Dikmen, B., (2013b), "Seyitömer Höyük 2011 Yılı Kazı Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Raporu (2011-2012)*, Kütahya, Bölüm I: 1-199.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Ünan, N., Silek, S., Çirakoğlu, S., Kuru, A., Kuzu, Z., Akalın, M. B., Dikmen, B., (2013c), "Seyitömer Höyük 2012 Yılı Kazı Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Raporu (2011-2012)*, Kütahya, Bölüm II: 1-106.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Ünan, N., Silek, S., Çirakoğlu, S., Kuru, A., Erdinç, Z., (2014a), "Seyitömer Höyüğü 2012 Yılı Kazısı", 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 27-31 Mayıs 2013, Muğla, (1. Cilt)*, Muğla, 349-360.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Çevirici-Coşkun, F., Bilgen, Z., Dikmen, B., Akalın, B., Çirakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Kuru, A., Erdinç, Z., (2014b), "Seyitömer Höyüğü 2013 Yılı Kazısı", 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, (3. Cilt)*, Ankara, 323-338.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Çevirici-Coşkun, F., Bilgen, Z., Ünan, N., Silek, S., Çirakoğlu, S., Kuru, A., Özcan, F. Ç., Erdinç, Z., Akalın, M. B., Dikmen, B., (2015a), "Seyitömer Höyük 2013 Yılı Kazı Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2013-2014)*, Kütahya, Bölüm I: 1-235.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Çevirici-Coşkun, F., Özbay, F., Bilgen, Z., Çirakoğlu, S., Kuru, A., Özcan, F. Ç., Erdinç, Z., Akalın, M. B., Dikmen, B., (2015b), "Seyitömer Höyük 2014 Yılı Kazı Raporu", *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2013-2014)*, Kütahya, Bölüm II: 1-357.
- Bilgen, A. N., Bilgen, Z., Çirakoğlu, S., (2015c), "Erken Tunç Çağ Yerleşimi (V. Tabaka)/Early Bronze Age Settlement (Layer V)" in: A. N. Bilgen (ed.), *Seyitömer Höyük I*, 119-186.
- Bilgen, A. N., Çevirici-Coşkun, F., (2015a), "Roma Dönemi Yerleşimi (I. Tabaka)/Roman Period Settlement (Layer I)" in: A. N. Bilgen (ed.), *Seyitömer Höyük I*, 9-18.
- Bilgen, A. N., Çevirici-Coşkun, F., (2015b), A. N. Bilgen - F. Çevirici Coşkun, "Hellenistik Dönem Yerleşimi (II. Tabaka)/Hellenistic Period Settlement (Layer II)" in: A. N. Bilgen (ed.), *Seyitömer Höyük I*, 19-33.

- Bilgen, A. N., Bilgen, Z., (2015), "Orta Tunç Çağ Yerleşimi (IV. Tabaka)/Middle Bronze Age Settlement (Layer IV)" in: A. N. Bilgen (ed.), *Seyitömer Höyük I*, 61-118.
- Bilgen, A. N., Coşkun, G., Çevirici-Coşkun, F., Özbay, F., Bilgen, Z., Dikmen, B., Akalın, B., Çirakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Kuru, A., Erdinç, Z., (2016), "Seyitömer Höyüğü 2014 Yılı Kazısı", 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 11-15 Mayıs 2015, Erzurum, (2. Cilt)*, Ankara, 45-62.
- Coşkun, G., (2010), "Attic Pottery from Seyitömer Höyük" *TÜBA-AR* 13, 61-76.
- Coşkun, G., (2011a), "Achaemenid Bowls from Seyitömer Höyük" *OLBA* XIX, 57-79.
- Coşkun, G., (2011b), "Achaemenid Period Architectural Remains at Seyitömer Mound", *Archaeological Research in Western Central Anatolia (The IIIrd International Symposium of Archaeology, Kütahya 8th-9th March 2010)*, Kütahya, 81-93.
- Coşkun, G., (2015) "Akhaemenid Dönem Yerleşimi (III. Tabaka)/ Achaemenid Period Settlement (Layer III)", in *Seyitömer Höyük I*, İstanbul, 35-60.
- Coşkun, G., (2017a), "İç-batı Anadolu'daki Bir Akhaemenid Dönem Yerleşiminin Karakterizasyonu: Seyitömer Höyük", *Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekan*, G. Coşkun (Ed.), Ankara, 167-181.
- Coşkun, G., (2017b), "A One-Edged Curved Sword from Seyitömer Höyük", *ADALYA* XX, 83-109.
- Coşkun, G., Çevirici-Coşkun, F., (2017), "Seyitömer Höyük M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıl Ticari Amphoraları", *EÜ Arkeoloji Dergisi*, XXII, 229-243.
- Karaoğlu, H. (2010) "Seyitömer Höyüğü'nde Bulunan M.Ö. II. Bin'e Ait Dokumacılıkla İlgili Buluntular" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. *Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı*.
- Karaoğlu, H. (2017), M.Ö 2000' de Anadolu'da Kumaş Üretimi (Arkeolojik Buluntular Işığında) Yüzüncü Yıl Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı / ISSN: 1302-6879*.103-116.

PUNCH NAKIŞI İLE GİYİM SÜSLEME YÖNTEMİ (YELEK ÖRNEĞİ)

Öğr. Grv. Hülya Karaoğlu

Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksek Okulu.

hulya.karaoglan@dpu.edu.tr

ÖZ

İnsanoğlu tarih öncesi çağlardan beri beğenilme ve farklı olma arzusu ile kullandığı eşyalarını giysilerini ve bedenlerini süslemişlerdir. İlk çağlara ait arkeolojik buluntularda ele geçen iskeletlerin kol, bilek, ayak, boyun, kulak çevrelerinde bulunan meyve çekirdeklerinden ya da çeşitli madenlerden yapılan boncuklar kendilerini; kullandıkları pişmiş toprak eserlerin üzerini kazıyarak ya da boyanarak yapılan bezemeler eşyalarını; Tunç Çağı'na tarihlendirilen Acemhöyük' te ele geçen bir kumaş kalıntısının fayans boncuklarla süslenmesi ise giysilerini süslediklerinin anlaşılmasına verilebilecek ilk örneklerdir.

Her çağda ekonomik, sosyal, kültürel etkilerin sonucu giyim süsleme teknikleri farklılıklar göstermiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde hazır giyim sektöründeki önemli gelişmeler ve zaman faktörünün önemi sonucu çok emek ve süre isteyen giyim süsleme teknikleri yerini hemen sonuç veren pratik yöntemlere bırakmıştır.

Punch nakış tekniği de bu anlamda modern insanın hem hobi olarak hem de hızlı ve şık sonuçlara ulaştıran bir süsleme tekniği olduğundan tercih edilmektedir. Punch nakışı özel iğnesine ip takılarak kumaşa gerilen kumaş üzerine iğnenin batırılıp çıkarılmasıyla kabartmalı bir doku oluşturulur. Desene üç boyutlu görüntü efekti verdiğinden diğer basit nakışlardan daha şık görünür.

Çalışmada giyim süsleme tekniklerinden kısaca bahsedilerek punch iğnesi tekniği kullanılarak hazırlanan yelek üretilmiştir. Desen oluşturma, deseni kumaşa aktarma, işleme aşamaları ve bitmiş ürün resimleri çalışmaya eklenmiştir.

Çalışmanın amacı da ise; gün geçtikçe kaybolan el işleriyle yapılan süslemelerin yeni nesillere özendirme ve ilgilerini perçinlene isteği güdülmüştür. Ayrıca yapılan araştırmalarda bu teknikle ilgili fazla akademik çalışmaya rastlanmamış olması çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Punch Tekniği, Giyim Süsleme, Yelek Tasarımı.

PUNCH WORK OF GARMENT ORNAMENT (WAISTCOAT EXAMPLE)

ABSTRACT

Mankind has adorned their clothes and bodies of precious materials that have been used since prehistoric times with the desire to be different and to be different. Beads made of fruit cores or various minerals found around the ears of the arm wrist, feet, and neck of the skeletons found in archaeological finds of the first ages; ornaments made by scraping or painting the terracotta works they use; The decoration of the remains of a fabric unearthed in Acemhöyük, dating to the Bronze Age, with faience beads is the first example that can be given to understand that they decorate their clothes. The economic, social, cultural influences in every age have shown differences in dressing techniques. the important developments and time factors in the ready-to-wear sector have left a lot of labor and time-consuming clothing ornamentation techniques to practical methods which give immediate result. Punch embroidery technique is preferred because it is an ornamentation technique which makes modern man as both a hobby and a fast and elegant result. Punch embroidered special needle is attached to the rope stretched on the fabric on the needle is removed by removing the embossed texture is created. Because Desene gives a three-dimensional image effect, it looks more elegant than other simple embroidery. In our work, a vest made using Punch needle technique was produced by briefly mentioning the techniques of clothing ornamentation.

Pattern creation, transfer to fabrics, processing steps and finished product pictures have been added to the study. The purpose of working is; the days of disappearing handicrafts have been motivated to encourage and annotate the adornments of the new generations. In addition, it is thought that the study will contribute to the study if there is not much academic work related to this technique.

Keywords: PunchTechnique, ClothingEmbellishment, Vest Design.

GİRİŞ

Süslenmeye yarar şey, bezek, ziynet, süsleme ya da süslenme işine 'süs' denir. Süsleme ise; ipek, yün, keten, pamuk, metal, rafya, sim vb. iplikler kullanılarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma vb. üzerine yapılan bezemelere denilmektedir (Markaloğlu, 1991: 37; Barışta, 1995: 1). Başka acıdan süsleme, süsleri yerleştirme tarzı veya sanatı; bir binayı ve ya eşyayı kullanış amacı yanında göze daha güzel göstermek için çeşitli türlerde yapılan estetik çalışmaların genel adına denilmektedir (Sever, 1988: 133; Çatal, 2002: 5). Süsleme veya süslenme arzusu ilk çağlardan başlamaktadır. İnsanlar süslenmek ve süslemek isteği ile her dönemde yenilikler yapmış, giyimlerini, evlerini, kullandıkları eşyaları süslemek için çaba göstermişler ve süslenmeyi sanat haline getirmişlerdir (Eronç, 1984: 3).

Dünyada her birey kendi öz dünyasında sanatçıdır. El sanatlarının evrensel boyutlarda olmasının en önemli sebebi aile geleneği olarak nesilden nesile geçmesidir. Yüzyıllar içinde büyük küçük her toplulukta birçok el sanatı gelişmiştir ve birçok el sanatı gelişen teknolojinin etkileriyle ve ekonomik endişeler sebebiyle yok olmuş ya da şekil değiştirmiştir (Yalçınkaya, 2006, s.1). İnsanların, giyecek ve kullanılacak eşyaları kendi yaratıcı gücünü ve el emeğini kullanarak bezemek arzusu işleme sanatını doğurmuştur. İnsanoğlunun iki parçayı birbirine ekleme, düz bir dikişi bile dekoratif anlamda yapma fikri ile gelişmiş bir sanat dalıdır (Şahbaz, 2007).

Süsleme tarihi ilk çağlardan beri karşımıza çıkmaktadır. Tarih öncesi çağlara ait yerleşimlerde yapılan kazılarda ele geçen pişmiş topraktan üretilmiş kap, testi, ağırşak gibi güllük hayatta kullanılan eşyaların üzerinde çeşitli aletlerle kazınmış ve ya boyanmış eserlere sıklıkla rastlanmaktadır. Kumaşların süslendiğine en önemli ve eski örnek ise 1965 yılı Acemhöyük kazı mevsiminde Nimet Özgüç başkanlığında, büyük yanmış binanın bir odasında, çeşitli eserlerin yanında kumaş parçaları çıkarılmıştır. Bu buluntuların tarihi yazılı belgeleri destekleyen, eşzamanlı tarihe yani M.Ö.19.18. yy. aittir. Taban üstünde dağınık olarak, küçük parçalar halinde ele geçirilen ketene benzeyen beyaz renkli bezin bir yüzüne altın iplikle koyu ve açık mavi renkli fayans boncuklar işlenmiştir. Bez yangından kırışıklıkları ve katlarıyla taşlaşmış bir halde olmasına rağmen koyu mavi ve açık mavi boncuklardan geometrik desenlerin oluşturulduğu tahmin edilebilir durumdadır. Kumaştan kopmuş küçük halka boncuklardan ise elbise süslerinin ölçülerini anlamak mümkündür (Özgüç, 1968: ss. 19-21).

Çağlar boyunca da Sümer, Frig, Lydia, Urartu, Asur, Pers, Mısır, Yunan uygarlıklarında kadın çocuk ve erkek kıyafetlerinin işleme boyama gibi tekniklerle süslenmiş olduklarını arkeolojik buluntularda gün güzüne çıkmış kabartma, resim, figürün gibi eserlerden anlaşılmaktadır.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde pek çok uygarlığın yaşadığı çeşitli kültürlerle yoğrulmuş yeni coğrafyada zengin bir el sanatı çeşitliliğiyle karşılaşmışlardır. Bu kültürlerden etkilenecek dini inançlarının zevklerinin çalışan yapılarıyla da el sanatlarına yeni bir tarz katmışlardır. Bu tarz günümüzde dünya çapında ün yapmış modacılar esin kaynağı olmaya devam etmektedir.

GİYSİ SÜSLEME TEKNİKLERİ

Nakış (İşleme) ve Makine Nakış ile Yapılan Süslemeler: Türk işi, hesap işi, Maraş işi, Antep işi, beyaz iş, ajur, aplike, piko, kanava (Kanaviçe, goblen), okbaşı-fileş, marka-monogram, Çin

iğnesi (iğne boyası), makrame, gölge işi, tül işi, oyalar, danteller, Bartın işi, suzeni (kasnak işi) ve sarma işidir (Atlamış, 2008: s. 13)

Basit araçlarla yapılan süslemeler: Punch iğnesi, keçe işleme iğnesi, mekik, firkete, kordon sarma aparatı, boncuk dokuma tezgâhı, örgü dokuma tezgâhı, ponpon yapma aparatı, baskı yapma kalıpları vb.

Dikişle ve Kumaşın Biçimlendirilmesiyle Yapılan Süslemeler: Dikişle yapılanlar; biye, pervaz, enkrüste, kapitone, spor dikiştir. Kumaşın biçimlendirilmesiyle yapılan teknikler; büzgüler (düz büzgü, su büzgüsü, balgümeci büzgüsü, şematik büzgü), pililer, nervür, volan, fırır-farbala ve drapedir.

Hazır Gereçlerle Yapılan Süslemeler: Sutaşları, kurdeleler, hazır danteller, şeritler, harçlar, pul-boncuk, kordonlar, püskül, ponpon ve saçaklardır.

Baskı Tekniğiyle Yapılan Süslemeler: Batık, flok (flokrama), aşındırma, pigment, transfer, sedef, gofre, yakma, kabartma, yıldız, inkjet ve yüksek baskı teknikleridir (Atlamış, 2008: s.14)

PUNCHTEKNİĞİ

Punch tekniği Tarihi

Punch özel aparatı ile elde yapılan kumaş üzerinde 3 boyut etkisi yaratan bir nakış tekniğidir. Avrupa'da bu nakışın ismi "Punch needle" dir. Punch needle dilimize çevrildiğinde yumruk iğnesi ismini alır. Bu teknik yağlıboya tablolara benzeyen çok özgür ve karmaşık sahneler oluşturmak için kullanılabileceğinden iplik boyama tekniği de denilir. Kumaş üzerinde basit bir dikiş ile ilmek oluşturularak yapılan bu işleme tekniği ile çeşitli iplikler kullanılarak çok çeşitli dokular elde edilebilir. Punch nakışı kumaşın ters yüzü üzerine özel iğne ile nakış motifinin işlenmesi ve kumaşın ön yüzünde modelin kabartılı şekilde meydana gelmesini sağlar. Halı dokumasını andırırsa da naif yapısı sebebiyle nakış olarak adlandırmak daha doğru kabul edilmiştir. Genelde manzara resmi yapmakta kullanılır; ışık-gölge oyunlarını resim gibi yansıtmaya özelliği sanatçıların ilgisini çekmektedir. Farklı boyda iğnelerle yapılan punch nakışı, hem farklı kalınlıkta iplerle çalışılabilmesini, hem de eserin 3 boyut özelliğinin vurgulanmasını sağlamaktadır (<http://www.ipekmod.com/urun-tarihcesi/>)

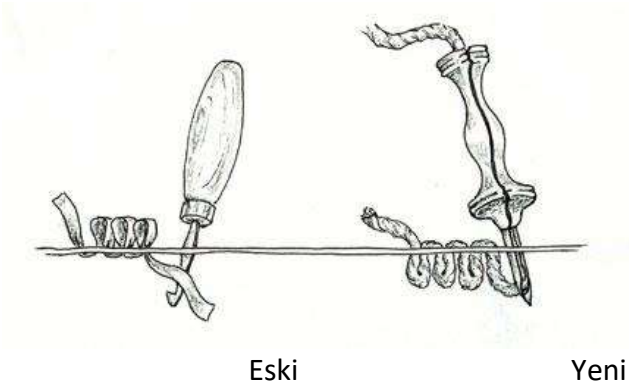
Punch nakışı Rus nakışı ve bunka nakışı olarakta bilinir. Terimler evrensel olarak değiştirilemez ama bu isimde ki nakışlarda da aynı iğne yapısı kullanılır. Rus nakışın da malzeme çeşitleri ve değişken ilmek uzunlukları ile farklı kullanımı kapsayan, daha geniş kategoridir. Bunka ise punch iğnesi kullanılarak yapılan nakışın Japon versiyondur.

Punch nakışı tarih de yaygın olarak Rusya'da kullanılmış olmasına rağmen ilk kuş kanatlarında bulunan içi boş kemiklerle yapılan punch iğneleriyle eski Mısırda kullanılmıştır.

Punch nakışı Orta Çağ'da Doğu ve Batı Avrupa'da dini kıyafetleri ve panelleri süslemek için kullanılmıştır. 17. Yüzyıl da Rus Ortodoks Kilisesi yeni bir liderliği kabul etti ve ibadet ritüellerindeki değişiklikler de dahil olmak üzere yeni reformlar uyguladı. Eski müminler olarak bilinen bir grup bu modernleşmelere karşı çıktı ve kiliseden ayrıldı. Bu grup punch iğne nakışı bir sanat formuna dönüştürdü. İlk olarak, sadece bir iplik kadar kalın kuş kemiğinden yapılmış iğneler kullandılar. Zaman geçtikçe bu iğnelerin yerini çelik iğneler aldı (Resim: 1). Eski müminler giysileri için bezemeler yaparlar ve bu sanatı da nesilden nesile geçirmişlerdir. Avrupalılar bu tarz işlere "Primitive art" yani ilkel sanatlar diyorlar. Genel olarak İngilizler ve Amerika da güneyli ev hanımlarının çiftlik duvarlarını ya da Rug Hook versiyonuyla kilim olarak zeminlerini süslemede kullanıyorlar (Leslie, 2007: ss.163-165) (Resim:2).

Resim:1 Eski Yıllarda Kullanılan Vintage Panch Aletleri

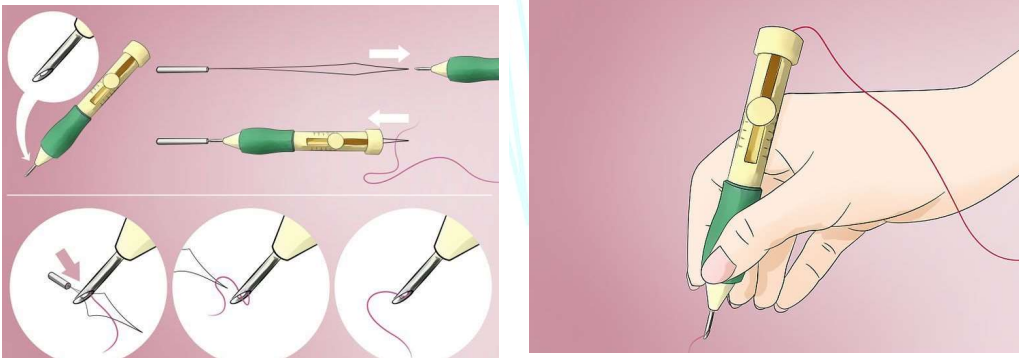

Resim: 2 Eski Ve Yeni Panch Nakışı Çalışma Yöntemi

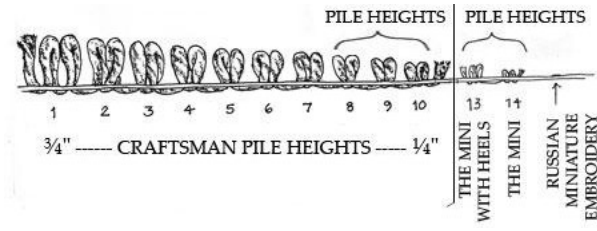
Panch Tekniği Çalışma Prensibi

Punch nakışı daha çok kumaşın arka yüzünden çalışılır. Bu durumda çalışan kişi çalışma ilerledikçe yaptığı dikişleri görür çalışma daha net bir hal alır.

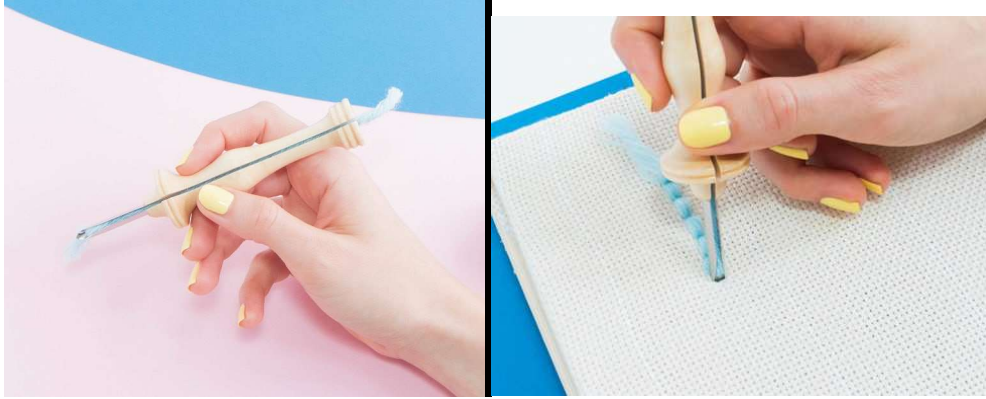
Günümüzde kullanılan panch aletinin 3 farklı kalınlıkta iğnesi vardı. Bu iğneler farklı kalınlıktaki kumaşlar ve ipler içindir. Nakış çok basit bir çalışma sistemi ile uygulanır. İçi boş silindirik bir iğneden bir ip geçirilir ve kumaşa batıp çıktıkça altta ip kalır (Resim 3) İğne silindirik bir kalemin içindedir. Kalemin içinde de ipin gerginliğini sağlayan bir yay vardır. Panch kaleminin yanında bulunan vida ise ipin yukarıya çıkma boyunu ayarlamakta kullanılır. (Resim:4)

Resim: 4 Panch İğnesine İpin Geçirilmesi

Resim:3 İğne Kalınlığı Ve Vida Ayarlamasıyla Yapılan Sonuçlar

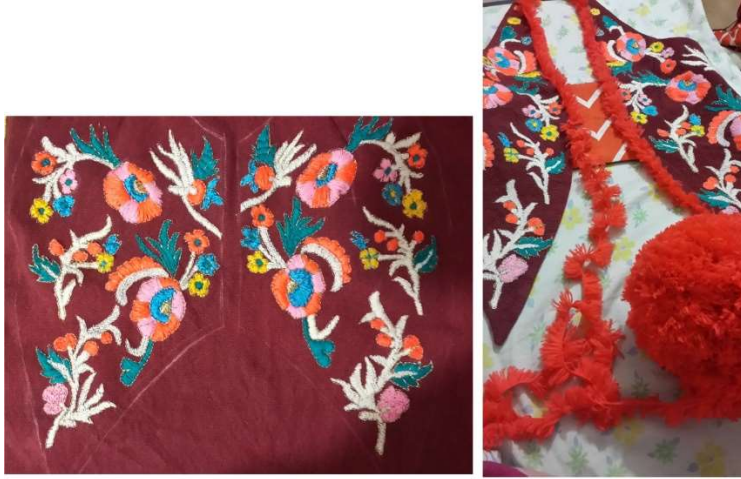
Resim:5 İpin takılı hali ve Panch Nakışı uygulama

YELEK TASARIMI

Bu çalışma da; günümüzde popülaritesini diğer dış giyimlere göre yitiren giysi çeşidi olan yelek seçilmiştir. Yelek ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi olarak tanımlanır (TDK). Tasarımda ana kumaş olarak Anadolu'da hala el tezgâhlarında dokunan gülkurusu renkli yünlü, gözenekli, kalın el dokuması bir kumaş seçilmiştir. Çünkü panch nakışı çok sık dokunmuş kumaşlarda iyi sonuç vermemekte çabuk sökülme gerçekleşmektedir. Yeleğin modeli simetrik bir model olup arka beden belde 20 cm kadar bir genişliktedir. Yeleğe süsleme tekniği olarak basit araçlarla yapılan tekniklerden punch nakış tekniği uygulanmıştır. İşlemede ip olarak piyasada bulunan el örgüsü yapımında kullanılan iplikler kullanılmıştır. İpler punch aletine kalın geldiği için bükümlerinden ayrılarak kullanılmıştır. Desen tasarımı kumaşa ve modele uygun olduğu düşünülen çiçek ve yapraklar yelek kalıbına göre yeniden oluşturulmuştur (Resim:6). Desenin kumaşa geçirilmesi yönteminde ise; desen karbon kâğıdı ile kumaşa geçmediğinden desen ince kartona kopya alınarak 1 mm içeriden küçülterek oyulmak süratiyle şablonu çıkarılmış ve işaret kalemiyle kumaşa çizilmiştir (Resim: 7). Kumaş kasmağa gerilerek panch aletiyle işlenmiştir (Resim:8) Esas panch tekniğinde havlı yüzeyin üste gelmesi beklenir. Yelek tasarımında havlı kısmı terse gelecek şekilde işlenmiştir. İşlemenin mukavemetini artırmak için havlı kısma yapışkan toz kullanılmıştır. Sonrasında ise desene netlik kazandırmak için sim ipten motiflerin çevresine dikiş iğnesiyle kontur geçilmiştir. İşleme işlemi bittikten sonra dikim aşamaları uygulanmış ve son olarak yeleğin çevresine uyumlu olduğu düşünülen püsküllü örgü ipinden süsleme yapılarak tasarım tamamlanmıştır. (Resim:9-10)

Resim:6-7-8 Yelek Tasarımı İşlem Basamakları

Resim: 9 İşleme Bitmiş Hali Ve Süsleme Aşamaları

Resim:10 Bitmiş ürün resimleri

SONUÇ

Yüzyılımızın getirdiği hızlı tüketme akımı tekstil sektörünü de oldukça etkilemiştir. 1970'li yıllar ve öncesi kendi kıyafetlerin dikip süsleyen kadınlar yerlerini hazır giyim ürünlerini hızla tüketen nesillere bırakmıştır. Kendi modasını oluşturmak isteyen yeni nesilin hazır giyim mağazalarını

dolaşmak değil dikiş nakış makinesinin başına oturup emek sarf etmesi gerekir. Çünkü farklı ve tarz sahibi olmak emek harcamayı gerektirir. Bu ise zaman faktörünün önemli olduğu günümüzde pek çok kişiye fırsat vermemektedir. Hazır alınan bir kıyafete de çeşitli yöntem ve tekniklerle tarz katılabilir.

İnsanın kendi yaptığını giymesi, göze hoş gelinmesi, farklı olma isteği, tasarımlarında ruhunu yansıtmayı önemli duygulardır. Herkesin aynı modayı takip etmesi ve tek tip kıyafetlerle gezmesi yerine, kendi kişiliğini ve zevkinizi yansıtan, özel olan ürünlerle kişisel modasını yaratıp insanları kendi tasarımlarına hayran bırakması çok daha etkileyici bir durumdur. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda el sanatlarıyla uğraşmanın insan psikolojisi açısından son derece faydalı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Avrupalı kadınlar Türk kadınlarına göre daha fazla el işleriyle uğraşmaktadır. Avrupa’da ilköğretimde öğrencilere dikiş ve el işi derslerinin öğretilmektedir. Bu nedenlerle de yeni nesile dikiş ve nakış tekniklerini öğreten kursların yaygınlaşması ailelerin çocuklarına bu yönde teşvik etmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Atlamış, G., 2008. Hazır Giyim İşletmelerinde Giyim Süsleme Aşaması Uygulamaları (İstanbul, İzmir, Konya, Adıyaman Örneği), Selçuk Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü* Giyim Endüstrisi Ve Giyim Sanatları Eğitimi Bölümü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Barışta, Ö., “Türk İşleme Sanatı Tarihi”, Ankara, 1995.

Çatal, B., “Süsleme Teknikleri”, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme Projesi (*Metge*), 2002, Ankara.

Eronç, Y. P., “Giyim Süsleme Teknikleri”, *Milli Eğitim Bakanlığı*, 1984, İstanbul.

Leslie, C.A., 2007. *Needlework Through History: An Encyclopedia*, Greenwood Press, Westport, Connecticut -London

Markaloğlu, Ş., “K. Maraş’ta Maraş İşi İşlemeler”, *Kültür Ve Sanat, İşbankası Kültür Yayınları*, Sayı:10, 1991, S.37.

Özgüç, N., 1968, “Acmhöyük Kazıları”, *Anadolu X*, Ankara, ss.19-21.

Sever, Ş. A., 1988. “Kadın Giyimi ve Temel Dikiş”, Ankara.

Şahbaz, H., “İşlemeler”, www.gsf.akü.edu.tr <http://www.ipekmod.com/urun-tarihcesi/>

TUNÇ ÇAĞI'N DA DERİCİLİK VE DERİ ÜRÜNLERİ (ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA)

Öğr. Grv. Hülya KARAOĞLAN

Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksek Okulu

hulya.karaoglan@dpu.edu.tr

ÖZ

Hayvan derisi insanoğlunun ilk tanıştığı materyallerden biridir. İlk insanların en temel ihtiyaçları sırasıyla beslenme barınma ve örtünme idi. Beslenme ve örtünme ihtiyaçlarını karşılamak için avladıkları hayvanların etlerini yiyecek geriye kalan derilerini de örtünmek amacıyla kullandıklarını, günümüze kadar ulaşan ilk çağ yerleşim yerlerinin duvar resimlerinden anlamaktayız. İlk Tunç Çağ insanları maden, ahşap, seramik, kumaş ve derilerden çok çeşitli ürünler üretiyorlar hem ihtiyaçlarını karşılıyor hem de bu ürünlerin ticaretini yaparak geçimlerini sağlıyorlardı. Bu meslekler dönemin en gözde meslekleriydi.

Deri ürünlerinin ilk çağlarda nasıl tabaklandığını nerelerde kullanıldığı hangi hayvanların derilerini işlendikleri gibi sorularının cevabını günümüze kadar ulaşan çeşitli obje, duvarlara çizdikleri resimler, arkeolojik kazılarda çıkan hayvan kemikleri, deri giysi giydirilerek yapılmış heykeller, figürünler, kabartmalar, gibi çeşitli buluntulardan ve çivi yazılı belgelerde bahsedilen deri ile ilgili yazılardan yararlanmak suretiyle cevabı buluyoruz.

Deri sağlam yapısından dolayı ilk çağlar da fonksiyonel üretimlerde kullanılıyorken, çağlar atlandıkça gelişen tabaklama teknikleriyle estetik özellikler kazandırılarak kullanılmıştır. Deri uzun süreli kullanılması, soğuktan koruması ve ergonomik özelliklerinden sebeple günümüze kadar bütün yeryüzünde insanoğlunun hayatının her alanında kullandığı vazgeçilmez bir malzemedir.

Bu çalışmada arkeolojik verilerden yararlanarak İlk Çağ'dan Tunç Çağ'ının sonuna kadar günümüze ulaşmış kalıntıların belgeleriyle dericilik ve deri ürünleri anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın amacında; günümüzde gelenekselleşmiş el sanatımız olan deri süsleme Anadolu'da yaşamış binlerce yıllık uygarlıkların kültürlerinin yoğunlaşmasıyla oluşmuştur. Sanayinin gelişmesi ve hızlı üretimin popüleritesi, deri sektörünü de etkilemiştir. Tarihi el sanatımıza dikkat çekip unutulmamasını sağlamak için ise her türlü bilimsel araştırma, inceleme ve tanıtımın milli kültürümüze katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Arkeoloji, Deri, Deri Ürünler, Tunç Çağı.

LEATHER AND LEATHER PRODUCTS IN MEDIUM BRONZE (IN THE LIGHT OF ARCHEOLOGICAL DATA)

ABSTRACT

Animal skin is one of the materials that human beings first met. The most basic needs of the first people were nutrition, shelter and cover, respectively. We understand from the wall paintings of the first-generation settlements that reach to day-to-day that they use the meat of the animals they have hunted to cover their nutrition and covering needs to cover the remaining crops of food. The people of the early Bronze Age produced a wide variety of products from mines, wood, ceramics, fabrics and skins, as well as meeting their needs and making a living by trading these products. These occupations were the most popular occupations of the time.

From the various finds such as figurines, sculptures made of leather garments, animal bones from archaeological excavations, sculptures, figurines, reliefs, etc., which are used in the early ages, We find the answer by using the related articles.

Because of its strong structure, leather is used for functional production in the early ages. Leather is an indispensable material that is used in all parts of the life of mankind all over the world as it is due to its long-term use, protection from cold and ergonomic features.

In this work, archaeological data have been used to tell leather and leather products with the documents of the remains from the first ages to the end of the Bronze Age.

For the purpose of the study; the leather embellishment which is our traditional handicraft nowadays is formed by the molding of cultures of thousands of years civilizations that lived in Anatolia. The development of the industry and the popularity of rapid production have also affected the leather industry. In order to ensure that our historical handicrafts are not forgotten, it is thought that any kind of scientific research, examination and presentation will contribute to the national culture.

Keywords: Archeology, Leather, Leather Goods, Bronze Age.

GİRİŞ

İlk çağ insanının yaşamını sürdürebilmesi için çeşitli meslekler edinmesi gerekiyordu. Bu meslekler avcılık, taş yontuculu, balıkçılık, çömlekçilik, maden işlemeciliği, dökümcülük, dokumacılık, çiftçilik ve dericilik gibi mesleklerdi. Bu zorunluluklar yüzünden ortaya çıkan işçilikler tarih öncesindeki önemli mesleklerdi.

Deri, büyük olgun hayvan gövdelerini kaplayan oldukça kalın, sert, dayanıklı ve esnek örtüdür. İlk insanların deriyle tanışması kaçınılmazdı. Temel ihtiyacı olan beslenmek için avladığı hayvanların sadece etinden değil kemiklerinden, bağırsaklarından, yününden ve derisinden yararlandı. Paleolitik devir insanı avladıkları hayvanlara öfkelerini ve kazandıkları zaferi ifade etmek için hayvan derilerini boyunlarına astı. Zamanla bu derilerin vücutlarını koruduğunu fark etti. Derileri iyi yüzemediklerinden derinin üzerinde kalan et parçaları ve koku onları rahatsız etti. Her dönem en iyisinin peşinde olan insanoğlunun, derileri deniz suyunda yıkadıkları, ağaç dallarına ve kazıklar arasına gererek kuruttukları, yaktıkları ateş dumanıyla tütsüledikleri, meşe palamudu gibi tanen maddesi içeren bitkileri, tuzu, külü, şapı da ilkel sepileme yöntemlerinde kullandıkları tahmin edilmektedir (Sakaoğlu, ve Akbayar, 2002). Dericiliğin dolayısıyla deri tabaklamanın tarihinin başlangıççı da bu şekilde olmuştur.

Derinin sağlamlığı esnekliği havayı geçirme özelliği kolay buluna birliği gibi özelliklerinden dolayı insanlık tarihinin her döneminde kullanılmıştır. İnsanoğlunun her alanda ilerlediği gibi zamanla dericilikte de ilerlemiştir. Deriyi giyimden, dekorasyona, sanat eserlerine kadar pek çok alanda çeşitli form ve renklere sokmuştur (Kanbay, 1993).

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDA DERİ KULLANIMI

Pelaolitik, Neolitik Ve Kalkolitik Çağ'da Deri Kullanımı

Paleolitik Çağ insanlık tarihinin en uzun dönemidir. M.Ö 600.000 ile 10.000, yılları arasın da yüz binlerce yıl sürmüştür. Genellikle çakmak taşlarının yontulmasıyla şekillendirilmiş kesici, delici ve kazıcı aletler bu dönemin en belirgin buluntularıdır. Yaklaşık 2.5 milyon yıl boyunca avcı ve toplayıcı olarak gezgin bir yaşam sürdüren insan yerleşik düzene geçerek yaşamının en büyük değişikliğini ise Neolitik Dönem'de gerçekleştirmiştir. İnsanlık tarihinde, besin üretimi yanında ilk yerleşik toplumların kurulması ile başlayan dönem Neolitik Çağ adıyla anılmaktadır. Neolitikten sonra gelen dönem olan Kalkolitik Çağ ise M.Ö 5000-3000 yılları arasında şekillenmiştir. Madenin keşfedilmesiyle beraber bakır dünyada medeniyetlerin gelişmesine ve ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır.

Anadolu'da av kültürünün ortaya çıkmaya başladığını gösteren resimler Peleolitik Çağ'dan itibaren görülmüştür. Bu resimler Antalya Karain, Öküzini ve Beldibi mağaralarında bulunan yassı çakıl taşı üzerine gravür tekniğiyle çizilmiş duvar resimleridir (Sevin, 2013: s.11).

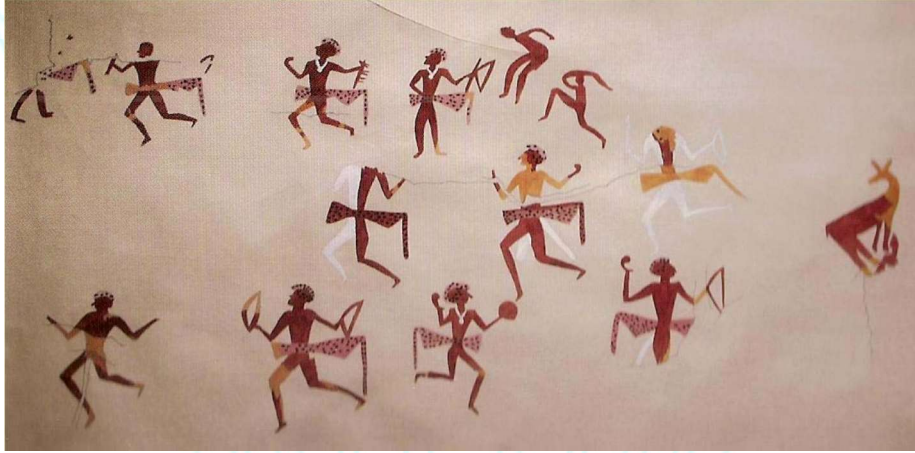
Çin'de Kou-Tien'de yapılan arkeolojik kazılarda, ele geçen kireçleşmiş kemik, odun kömürü, ve deri kalıntıları, Fransa'da Chapelle-aux Saints kasabası civarında, Orta Paleolitik zamana tarihlenen mağara tabanındaki ren geyiği, dağ keçisi, sırtlan v.b. gibi hayvanların kemikleriyle yontulmuş çakmak taşları, kazıyıcılar ve çeşitli uçlar çıkması; Fırat vadisindeki kazılarda ise

M.Ö. 4000 yıllarına ait kırmızı boyalı deri buluntuları ilk insanların hayvan derilerini kullandıklarını kanıtlayan en eski buluntulardandır (Sakaoglu, ve Akbaya, 2002).

Çatalhöyük dünyanın en eski antik kentlerinden birisi olan Konya Çatalhöyük'te derinin kullanılmasına Neolitik Çağ'a ait örneklerden biri mağara duvar resimlerinde görülmüştür (Dağtaş, 2007: s.7). Duvarda boğa avı sahnesinde siyah benekli pembe leopar postları giyen adamlar ve bu adamların başlarında aynı malzemeden üretilmiş başlıklar resmedilmiştir (Mellaart, 1962: s.41-65) (Resim1-2).

Resim 1: Çatalhöyük Duvar Resimlerinde Boğa Avı Resimleri (Sevin, 2003: 53)

Resim 2: Çatalhöyük Duvar Resimlerinde Leopar Derisi Giymiş İnsan Resimleri (Yelmen, 2005: s.21)

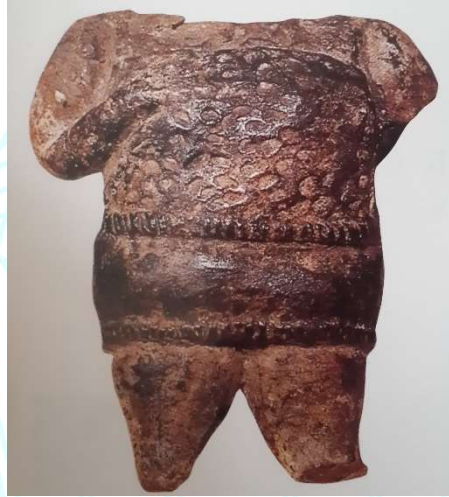
Mağara duvar resimlerine bir örnekte; M.Ö. 2000 yıllarına tarihlenen İspanya'da Altimira' da bulunan bir mağara resminde bizonlar ve onları avlayan avcıların avlarından gizlenmek için sırtlarına giydikleri postlarla resmedilmiştir (Yıldız, 1993) (Resim 3).

Resim 3: Avladığı geyik derisini giymiş avcı (Yelmen, 2005: s.17)

Arkeolojik kazılarda ahşap tekstil, deri, gibi dayanıksız materyallerin yüz yıllarca toprağın altında kalması beklenemez. Buna rağmen bazı konservasyon koşullarda tesadüfen korunan bu materyaller nadirde olsa günümüze kadar korunmuştur. Anadolu’da Boğazköy ve Alişar’ da yapılan kazılarda M.Ö. 2800 yılına tarihlenen bir çocuk mezarında ele geçen deri kalıntıları bu duruma verilecek nadir örneklerden biridir (Dağtaş, 2007: s. 7).

Anadolu’da Konya Çatalhöyük’te bulunan giyimli Ana Tanrıca heykelciğinin üzerinde leopar dersinden bir giysi ve onun altında da günümüzdeki mini eteklere benzer alttan ve üstten püsküllü bir kuşak kabartma şeklinde işlenmiştir. M.Ö. 6000’ e tarihlenen heykelcik halen Ankara Anadolu Medeniyetleri müzesinde sergilenmektedir (Türkoğlu, 2002: s.10) (Resim 5)

Resim 4: Leopar derisinden üst giydirilmiş Ana Tanrıca Heykelciği (Türkoğlu, 2002: s.10)

Derinin ürün halini almış buluntuya verilecek en eski örnek ise Ermenistan'da bir mağarada 5.5 bin yıl öncesine ait ve son derece iyi korunmuş 37 numara deri bir makosendir. Mağaranın içindeki ortamın kuru, temiz ve doğal koruma için uygun koşullara sahip olması sayesinde kaplar içindeki buğday, arpa, kayısı ve diğer gıda maddeleri de fazla bozulmadan bulunmuştur. Tek bir parça deriden yapılan ve giyen kişinin ayağının formunu sararak alması için tasarlanan deri ayakkabı, içi kuru otla dolu vaziyette idi. Bilim adamları, makosenin içinin kuru otla ayağı sıcak tutması mı yoksa şeklinin korunması için mi doldurulduğunun bilinmediğini belirtmişlerdir (<https://www.ntv.com.tr/turkiye/dunyanin-en-eski-ayakkabisi,n4wbvAl3nEiHd4ffjY161w> (Resim 5).

Resim 5: 5500 Yıllık En Eski Deri Ayakkabı (www.uralakbulut.com.tr).

Deri giysilerin Paleolitik devir de kullanıldığına ait önemli resimlerde günümüze kadar ulaşmıştır. İspanya’ da da Tervel Mağarasında deriden etek giymiş kadın resimleri, yine

İspanya’ da Cogul Mağarasında deriden pantolon giymiş bir avcı duvarlara resmedilmiştir (Resim 6) (Yelmen, 2005, s.17).

Resim 6: Deri elbise giymiş Kadınlar ve Deri pantolon giymiş avcı (Yelmen, 2005: s.17).

İtalya-Avusturya sınırının yakınlarında 20.yy. önemli keşiflerinden biri kabul edilen bir buluntuyla karşılaşmıştır. Bu buluntu donmuş bir cesettir. Tesadüfen buzların içinde rastlanan ve Geç Neolitik Çağ (MÖ 3200) sıralarında ölmüş en eski insan vücudu olduğunu anlaşılan Ötzi isimi verilen adamın bedenindeki dövmeler kemik yapısı midesindeki yemek buluntuları, üzerindeki kıyafetleri ile günümüze kadar gelmiştir. Ceset en küçük detaylarına kadar bilim adamları tarafından incelenmiştir. Ötzi' nin üzerindeki kıyafetleri ise konumuzla ilgilidir. Ötzi' nin ayağında, tabanı ayı derisinden, üst kısmı geyik postu ve ağaç kabuğundan yapılmış, ayakkabı vardı. Ayrıca keçi derisi ceket ve kürk şapkası üzerindeydi. Cesedin yanı sıra, Ötzi' nin eşyaların arasında, geyik derisinden yapılmış bir ok kılıfı, dana derisinden yapılmış bir bel çantası, keçi kürkünden yapılmış sırt çantası bunların yanında çeşitli eşyaları da vardı. Bu buluntu Neolitik Çağ'da yaşayan insanları tanımak için her bilime sunulan eşsiz verilerdir. Bu buluntular hayvanların derisini bu çağlardan beri işlenerek kullanıldığının da kanıtıdır (Haughton, 2008:310-316).

Tunç Çağ'ın Da Deri Kullanımı

Tunç Çağı; Kalkolitik Çağ'dan sonra gelen çağdır. Bu çağ farklı bölgelerde farklı tarihlerde yaşanmıştır. Mezopotamya ve Anadolu insanı Tunç Çağı'nı diğer yerleşim bölgelerine göre daha erken yaşamış ve hatta bu çağda yazı kullanmaya başlamışlardır. Tunç Çağı kendi içinde 3 evreye ayrılır. Bu evreler Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, ve Geç Tunç Çağıdır. Erken Tunç Çağı Anadolu'da kendi içinde de I, II, III gibi üç ayrı evreye ayrılır. Erken Tunç Çağı, Anadolu'da M.Ö 3000-2000 arasına tarihlenirken, Avrupa'da M.Ö 2000-1700 arasına tarihlenir. Orta Tunç Çağı, Anadolu'da M.Ö 2000-1500 arasına tarihlenir ve bu dönemde kendi içinde I, II, III ve IV gibi dört ayrı evreye ayrılır. Avrupa'da bu dönem M.Ö 1700-1300 arasını kapsar. Anadolu'da Geç Tunç Çağı M.Ö 1500-1000 arasına tarihlenir. Avrupa'da ise M.Ö 1300-900 arasını kapsar.

İlk sandalet tarzı terliği Sümerlilerin kullandığını yazılı belgelerden biliyoruz. Köşelenen yapılan bu parmak arasından geçip bileğe bağlanan basit ayakkabıyı önceleri sadece kral ve rahipler giyerken zaman içinde askerler, postacılar, tüccarlar sonrada halkın kullanımına kadar ilerlemiştir. Bu sandaletler de Mısır, Mezopotamya Asur ve Hitit gibi medeniyetlerde de kullanılmıştır. M.Ö 3000'li yıllara tarihlenen sandalet günümüze kadar ulaşmıştır (Resim:7).

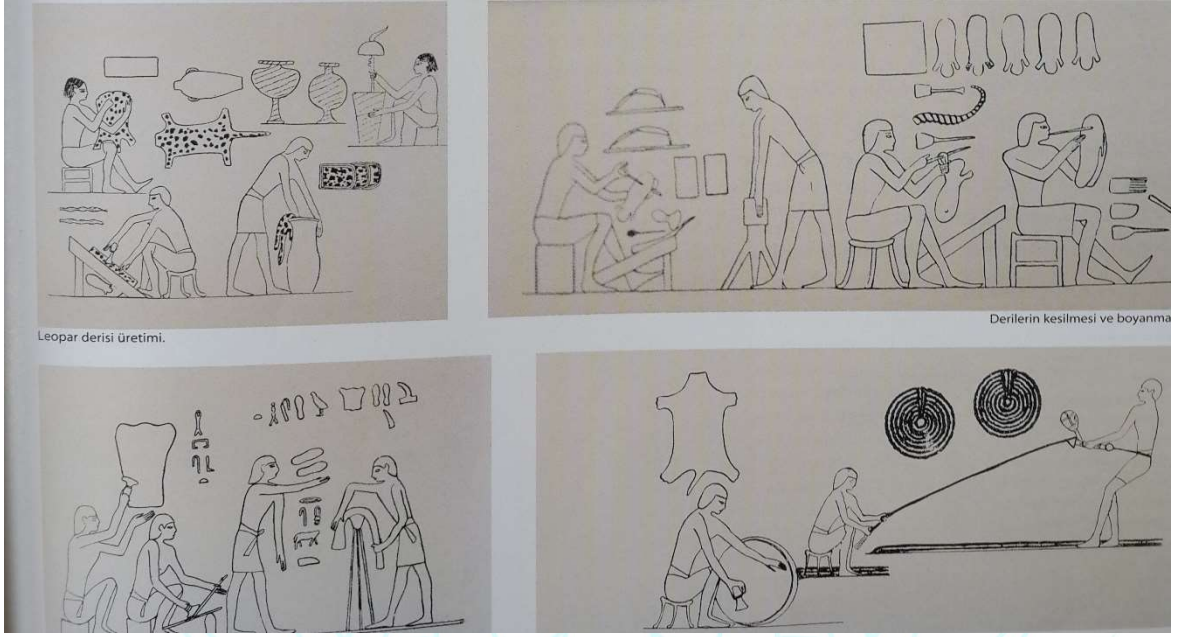

Resim 7: Sandalet M.Ö. 3000. (Sakaoglu, ve Akbayan, 2002)

Tunç Çağ'ın da sandalet kullanımı yaygınlaştıkça üretim atölyeleri kurulmaya başlandı. Mısırdaki sandalet yapımında kullanılan dayanıklı deriler sığır derileriydi. Sandalet üretim atölyesinin Mısırdaki 18. Sülale dönemine ait duvar resmi, leopar derisi üretimi, derilerin kesilmesi ve boyanması, kemer üretimi, derinin yağlanması gibi resimler dericiliğin tarihini belgeleyen çok önemli resimlerdir (Yelmen, 2005: 40-41). Mısırdaki deriyle ilgili sadece duvar resimleri ortaya çıkmamıştır (Resim 8-9) M.Ö. 5000 yılına tarihlenen deri parçaları, yarı mamül deriler, deri işleme aletleri ve sepileyici bitki kalıntıları da ele geçmiştir (Kanbay, 1993).

Resim 8: Mısırdaki sandalet üretim atölyesi (Yelmen, 2005: 40-41)

Resim 9: Mısırdaki bulunan duvar resimleri. Leopar Derisi Üretimi, Derilerin Kesilmesi Ve Boyanması, Kemer Üretimi, Derinin Yağlanması (Yelmen, 2005: 40-41)

M.Ö. 3500 - M.Ö. 2000 yılları arasında Mezopotamya'ya yerleşik olan, Sümerliler'de kullanılan derilerin çoğunlukla yapağılı koyun postlarının olduğunu kaya kabartmalarından anlamaktayız (Resim 10). Deri sözcüğü Sümerce 'KUS Akadca 'maskum' olarak geçer. Sümer kralların ve tanrıların kaftan biçiminde deri üstlükler giymiş olarak betimlendikleri görülmektedir. Sümerler derileri tabaklama işlemişinde sap, tuz ve diğer bazı mineraller ile bazı, meşe palamuduyla türlü tohumlardan ve yağlardan yararlanarak sepileme yaptıkları bilinmektedir (Sakaoglu, ve Akbayar, 2002: s.19-20).

Resim 10: Koyun postundan olduğu düşünülen giysisiyle bir Sümerli erkek ve Kadın.

Sümerlilere ait tabletlerde derinin tabaklanmasıyla ilgili yöntemler yazmaktadır. M.Ö. 2500'lere tarihlenen bu tabletlerde deri tabaklayıcısı "ASGAB" olarak söz edilir. O döneme ait 8 işyerinden birinin deri atölyesi olduğu tabaklama atölyelerinin çevreye yaydığı kötü koku yüzünden şehir dışına taşındığı gibi bilgilerde tabletlerde yer alır. Tabaklanan derilerin arasında su yılanı da dahil olmak üzere pek çok hayvandan bahsedilir. Savaş arabalarında deriyi ilk kez Sümerler kullandı. Deri, Sümerler döneminde kapı menteşesi, ayakkabı, kemer, su kabı, yağ kabı, kalkan, ok sadağı, eyer, at koşumu, miğfer, davul derisi gibi çeşitli amaçlarla kullanılırdı. Derinin tulum olarak çıkarılıp şişirilerek cankurtaran simidi gibi kullanıldığı da biliniyor. Alacahöyük' te Hititler'den kalan bir kaya kabartmasında, bir müzisyen gayda (tulum) çalarken resmedilmiştir (Yıldız, 1993) (Resim 11).

Resim 11: Hitit Geçliğinde Deri Tulum Çalan Müzisyen (www.uralakbulut.com.tr).

Babil ve Asurluların ve kullandığı ayakkabılar, parlak keçi derilerden yapılmış ve siyah, beyaz, kırmızı ve mine rengi tonlarına renkli idiler. Bu derilere "duhsu derisi" deniliyordu. Bu derileri renklendirmek için bakır asetat ve tutkal kullanıyorlardı. Duhsu derisi sadece giysilik değil sal, tulum gibi eşyalarılar üretmek içinde uygundu (Yıldız, 1993).

Hititler Anadolu'da (M.Ö. 1460 – 1190) yıllarında yaşamış bir ulus ve devlettir. Hititlilerin kendilerine özgü burnu kalkık ayakkabıları olduğu bilinmektedir. Bu ayakkabıları özel deri atölyelerinde üretmişlerdir. Deri üretiminde çalışan ustalar dinsel anlamda temizleşmiş deriyi özenle işleyecek ustalardı. Genellikle koyun ve keçi derileri kullanıyorlar ve siyah, kırmızı ve beyaz renge boyuyorlardı. Deri giysilerin onlar için önemini dini ritüellerde çocuklara deri kıyafetler giydirmelerinden anlıyoruz (Yıldız, 1993: s. 27) (Resim 12).

Resim 12: Hitit Burnu Kalkık Ayakkabıları Giymiş Bir Dizi Hitit Tanrısı

Hitit inançlarına göre derinin özellikle de kürk giysilerin kutsal sayılmıştır. Süslü kral terlikleri, uzun konçlu çizmeler de Hitit betimlemelerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır (Sakaoglu, ve Akbayar, 2002: s. 25).

Hitit çivi yazılı belgelerde demirciler başı, marangozlar başı, değirmenciler başı, işçiler başı, sığır sürüleri başı, dericiler başı ve çamaşırcılar gibi meslek sahipleri geçmektedir (Bilgiç, 1948: 507-508). Hititler dericilikte sepi maddesi olarak mazi ve saptan faydalandılar ayrıca alüminyum ile tabaklama yöntemini de geliştirmişlerdir (Yıldız, 1993: s. 28).

Kültepe Tabletlerin de ise derici mesleği “aşkapum” şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Sever, s. 250).

SONUÇ

Dünyada her yıl 50 milyondan fazla hayvan kürkü, derisi dişleri ya da boynuzları için katlediliyor. Halen devam eden bu katliamlarla hayvanların nesilleri hızla tükenmeye yaklaşıyor. Elbette deri dayanıklılığı hava geçirme özelliği insan vücuduna uyumuyla sağlıklı bir kullanım ürünüdür. Deri kullanımı eski çağ insanları için zorunlu idi, fakat günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte derinin yerini tutacak yeni hammaddeler mevcut. Hayvan derisi ile yapılmış ürünler satın alınırken zaten eti için kesilen hayvanların derilerinden yapılmış ürünleri seçmek 21. Yüzyıl modern ve çevresine duyarlı insanların görevi olmalıdır.

Deri insanoğlunun var oluş süreciyle birlikte şekil almış işlenmiş sanat haline gelmiştir. Bu süreç insanoğlu var oldukça genişleyip ilerleyecektir. Deri dünya moda dünyasında önemli bir malzemedir ve Türkiye bu konuda önemli bir yere sahiptir. Bu durumun ülkemizin ekonomisi için doğru değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

BİLGİÇ, E., “ Anadolu’nun İlk Tarihi Çağının Ana Hatları İle Rekonstrüksiyonu. (Siyasi- İdari ve İktisadi- İhtimai Bakımlardan) ”, *DTCF Dergisi, Cilt 6, Sayı 5*, 489-516.

DAĞTAS, L., (2007). Anadolu’da Dericilik, *MAS Matbaacılık*, İstanbul.

HAUGHTON B., (2008). Gizlenen Tarih Kayıp Medeniyetler, Gizli Bilgiler ve Eskiçağın Sırları çeviren: Halil Ummak, *Koridor Yayıncılık* İstanbul.,

KANBAY, H. (1993). Derinin öyküsü. *Art Dekor Aylık Dekorasyon Ve Sanat Dergisi, 7*; 82-88.

MELLAART, J. (1962). Excavations at Çatal Hüyük, *AnSt 12*, Journal of the British Enstitute of Archaeology at Ankara: s.41-65.

SAKAOGLU, N. Akbayar, N. (2002). *Derinin Anadolu’da Bin Yıllık Öyküsü*, *Creative Yayıncılık*, İstanbul.

SEVER, H. Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi Ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi Sy:250.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1254/14402)

TÜRKÖĞLU, S. (2002). Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam *Atılım Ürünleri ve Basım San.* A.Ş. İstanbul

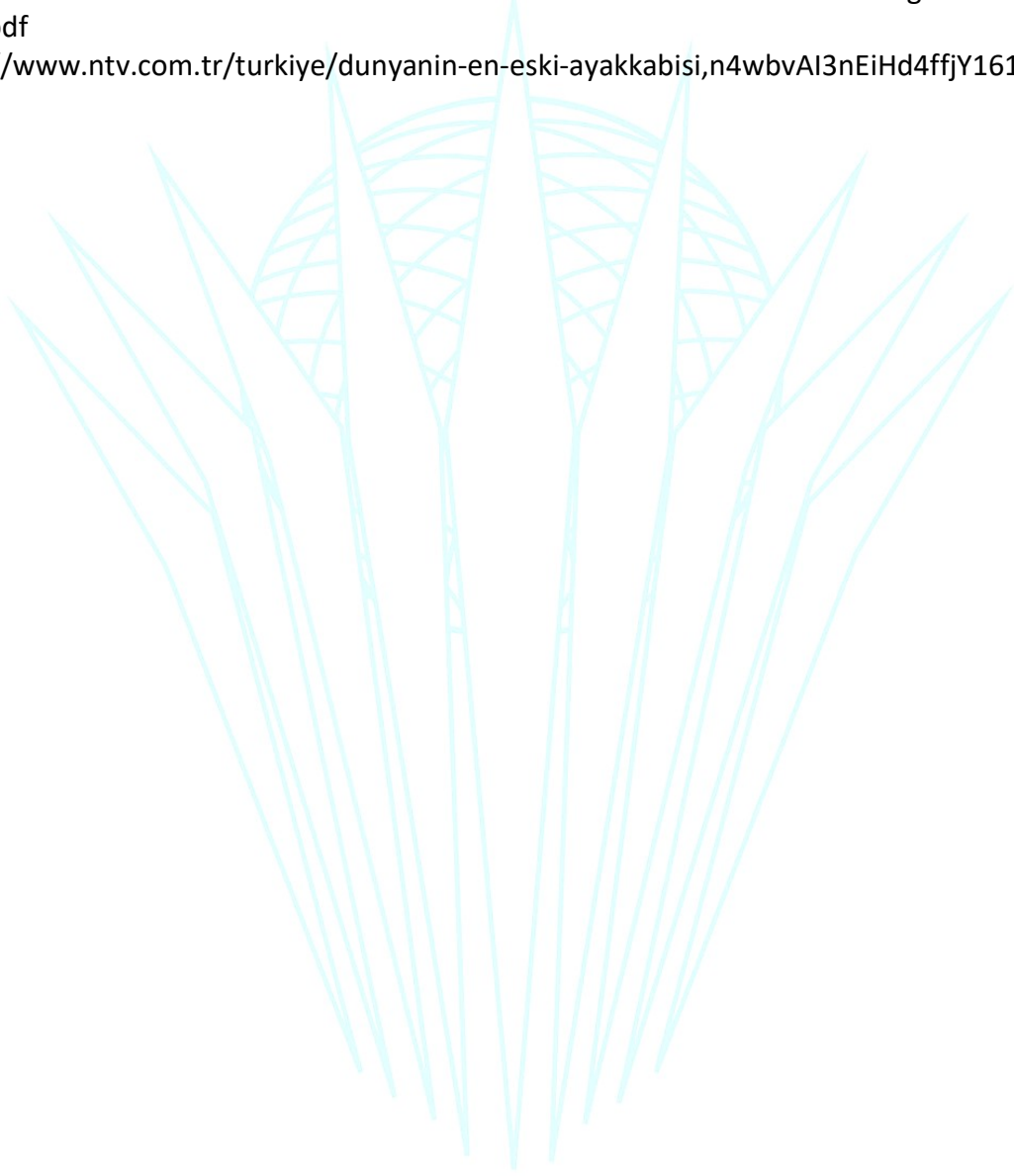
SEVİN, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi, Der Yayınları* İstanbul.

YELMEN, H. (2005). Türk Dericiliği 2400 Yasında, *Kesişim Yayıncılık*, İstanbul.

YILDIZ, N. (1993). Eski Çağda Deri Kullanımı ve Teknolojisi *Marmara Üniversitesi Yayın no: 540*, 495. İstanbul.

<http://www.uralakbulut.Com.Tr-Deri-Tabaklamanın-Sırlarını-Sümerlilerden-Öğrendik-Mayıs-2012.pdf>

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/dunyanin-en-eski-ayakkabisi,n4wbvAl3nEiHd4ffjY161 w>

SELÜLOZİK MALZEME VE DESENLİ PAZEN KUMAŞI KOMBİNLİ BİR TASARIM

Fatoş Neslihan ARĞUN

Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Geleneksel El Sanatları Bölümü, Denizli, TÜRKİYE

Meruyert KAYGUSUZ

Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Denizli, TÜRKİYE

Öz

Bakteri ve mayalardan oluşan ve ortak yaşam kültürü olarak bilinen kombucha mantarı, genellikle kavanozda üretilmesinden kaynaklı disk yapıda olup, kurutulduğunda sağlam selüloz yapıda bir zara dönüşmektedir. İlk önce çayın bütün yüzeyine yayılan malzeme, üretimi yapılan kabin üst yüzey formunu almakta ve daha sonra giderek kalınlaşmaktadır. Üretiminin uzun sürmesine karşın çevre dostu olması, görünümü ve esnekliği, kolay kullanımı ve sürdürülebilirliği malzemenin avantajlarındandır. Farklı bir ürüne dönüştürülebilmesi için tasarımcıların bu malzemeyi farklı teknikler ile işlemesi, süslemesi veya farklı kumaşlar ile kombinlemesi gerekebilir. Anadolu'nun tüm güzelliklerini üzerinde toplayan, çok renkli ve çiçekli deseniyle günümüze ulaşan pazen kumaşımızın kullanım alanı oldukça geniştir. En çok kıyafetlerde kullanılmasının yanı sıra yorgan, takı, ev süslemesine kadar her yerde kullanılmaktadır. İçi havlı, dışı perdahlı pamuktan dokunan yapısıyla, oldukça da sağlıklı bir kumaştır. Bu çalışmada, kombucha mantarı ile üretilen selülozik malzeme ve çiçek desenli pazen kumaşı kombinlenerek bir yelek tasarlanmıştır. Geleneksel kültür ve sanatımızın ögesi olan pazen kumaşın sürdürülebilir ve marjinal bir malzeme ile buluşması sonucunda ortaya çıkan bu tasarımın hem özgünlüğü ve estetiği hem de materyallerin doğal ve çevre dostu olması gelecek nesillere ilham verici farklı bir tasarım kaynağı teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deri-benzeri malzeme, Kombucha, Tasarım, Yelek

A DESIGN WITH CELLULOSIC MATERIAL AND FUSTIAN COMBINATION

ABSTRACT

Kombucha is known as a syntrophic mixed culture consisting of bacteria and yeast. It has a disc structure due to the production in a jar and when dried it turns into a sheet with solid celluloid structure. The material that first spreads to the entire surface of the tea takes the form of the upper surface of the vessel produced and then gradually thickens. Despite its long production, it is environmentally friendly and its appearance and flexibility, sustainability and ease of use are its advantages. In order for this material to be transformed into a different product, designers may need to process it with different techniques, trim or combine it with different fabrics. The usage area of fustian, which collects all the beauties of Anatolia, and extant with its colorful and floral pattern, is quite wide. In addition to being used mostly in clothes, it is used everywhere from quilts, jewelry to home decorations. It is a very healthy fabric; the inner of which pile and the outer has a woven structure made of glazed cotton. In this study, a vest design was handled by combining cellulosic material produced with kombucha and flower patterned fustian fabric. It is thought that this design, which emerges as a result of the meeting of fustian which is a material of our traditional culture and art with a sustainable and marginal material, will be a source of inspiration for future generations due to both the authenticity and aesthetics as well as the materials are natural and environmentally friendly.

Keywords: Design, Kombucha, Leather-like material, Vest

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca giyim kuşam, tüm halkların milli kültürünün bir parçası olmuştur. İnsanların yaşadığı coğrafik bölge, kültürel çevre, sosyal yapı ve inanç gibi birçok unsur giyim kuşamı şekillendirmektedir. Tüm bu unsurların etkisiyle şekillenen Anadolu halkının giyim kültürü bu bölgenin kültürel zenginliğinin en önemli bölümünü oluşturmuştur (Sökmen, 2015: 371). Bu nedenle geleneksel giyim kuşam zaman içerisinde folklorik bir değer olmuş ve geleneksel halk kıyafetleri olarak da isimlendirilmiştir. Anadolu insanının tarih boyunca kullandığı kumaşların sayısı oldukça fazladır. Zaman içinde yıpranan bir malzeme olduğu için bugüne çok az örnek ulaşabilmiştir. Yazılı kaynaklarda adı geçen kumaş çeşitleri sayısının 650 civarında olduğu bilinmektedir (Esiner Özen, 1982: 294; Salman, 2010: 16). Ancak çoğu kumaş türü ile ilgili ayrıntılı bilgi maalesef bulunmamaktadır. Bu kumaşlardan biri de pazen denilen ana malzemesi pamuk olan sık ve kalın olarak dokunan, kısa tüylü ve perdahlı bir kumaş çeşididir (Salman, 2010: 36). Bu kumaşın diğer ismi ise divitin, içi perdahlı dışı kısa havlı pamuklu kumaş olarak geçmektedir (Esiner Özen, 1982: 312). Divitin Fransızca “duvet” anlamına gelen kelimeden türetilmiştir. Pazen kelimesinin diğer adı olan divitin kelimesinin Fransızca olduğu ve ilk pazen fabrikasının 1580 yılında Fransa'nın Lyon şehrinde kurulduğu bilinmektedir (Arseven, 1952: 1599). Gelişen teknoloji, kullanım alanlarının çeşitliliği ve modanın getirileri göz önüne alındığında söz konusu kumaşın üzerine baskı da yapılarak desenli türleri üretilmiştir (Salman, 2010: 36). Türkiye'de daha çok Anadolu'da kullanılan pazen, renkli ve çiçekli desenleriyle bilinmektedir. Havına göre yumuşaklığı değişen pazen kumaşlar kimi yörelerde halen divitin olarak adlandırılmaktadır. Eskişehir, Denizli ve Konya'da üretilen pazen, eski tezgahlarda dokunduğundan eni 90 cm ile sınırlı kalmıştır.

Kumaştan dokumalar; ev dokumaları, ticari dokumalar, saray dokumaları ve taklit dokumaları olmak üzere dört gruba ayrılırlar. Pazen kumaşlar, ticari dokumalar arasında yer almaktadır (Salman, 2010: 14). 1937 yılında üretime geçen Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, yerli olarak üretilen aynı zamanda yörede yetiştirilen değerli bir lif olan pamuktan basma ve pazen kumaşlarının dokumasını gerçekleştirmiştir. Anadolu'nun giyim kültüründe kayda değer bir yeri bulunan basma ve pazen renkli baskılarla bezenmiş, mevsim koşullarına göre yazlık ve kışlık kullanıma uygun gramajlarda dokunmuş kumaş grubunda yer almıştır. Nazilli Basma Fabrikasında üretilen kumaşlarda seri üretim kapasitesi dahilindeki lineer geometrik kompozisyonlar ile Anadolu kültürünü temsil eden çiçekli ve folklorik desenler en belirleyici tasarım elemanları olmuştur (Göncü Berk, 2016: 117). Sümerbank basma ve pazenlerinden dikilmiş tipik puanlı ve çizgi desenli pijamalar, okul önlükleri, elbiseler ve gömlekler bir dönemin standartlaşmış günlük giysilerini oluşturmuştur (Himam ve Pasin, 2011: 164).

Tarih boyunca kadınların vazgeçemediği süsleme unsurları ile geleneksel giyim-kuşam ve aksesuarlarına verilen önem Anadolu insanının yaşam biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Yöresel kıyafetler için pamuklu, kadife, atlas, ipek, keten, pazen gibi çok çeşitli kumaşlar kullanılmıştır. Bunların arasında pazen kumaşı eski zamandan beri bilinmekte olup özellikle şalvar, elbise ve yelek gibi kıyafetlerde kullanılmıştır. Anadolu'nun tüm güzelliklerini üzerinde toplayan, çok renkli ve çiçekli desenleriyle günümüze ulaşan pazen kumaşın kullanım alanı aslında oldukça geniştir. En çok kıyafetlerde kullanılmasının yanı sıra yorgan, takı, ev süslemesine kadar her yerde kullanılmaktadır. İçi havlı, dışı perdahlı pamuktan dokunan yapısıyla, oldukça da sağlıklı bir kumaştır. Aşağıda pazen kumaşın kullanıldığı bazı yöresel ve modern kıyafet örnekleri verilmektedir (Bknz. Fotoğraf 1-5).

Fotoğraf 1-5. Pazen kumaşın kullanıldığı bazı modern ve yöresel kıyafet örnekleri

'Pazen' denilen perdahlı ve bez ayağı türünde olan bu dokuma kumaşlar kültürümüzün bir parçasıdır. Türk dokumaları arasında önemli bir yere sahip olmasına karşın saray içinde kullanılmamış kırsalda daha çok tercih edilmiştir. Kırsaldaki kadınların elbise, şalvar ve diğer kıyafetlerinde kullanıldığı gibi evlerindeki sedirlerin minderlerin de sık sık kullanılmıştır. Gösteriştan uzak oluşu, kolay erişilmesi ve çok bulunduğu için ucuz olmasından kaynaklı pazene hak edilen değeri verilmemiştir. Ayrıca, zamanla başka kumaşlar ortaya çıkınca pazenler daha az önemsenmiştir. Kadınlar pazarlardan farklı kumaşlar almış, sedirlerin yerini koltuklar almış ve böylece pazen de yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmuştur (Yeşilbaş, 2014: 1).

Pazen kumaşın modernize edilerek kullanıldığı ilk ve en önemli tasarım olan, Türkiye'nin ünlü tasarımcılarından Cemil İpekçi imzalı kırmızı lale desenli pazen elbisesini 2002 Dünya güzellik yarışmasında Azra Akın podyumda taşıyarak dünyaya tanıtmıştır. Söz konusu elbisenin üzerinde bazı işlemler de mevcuttur. İşlemler motifler üzerine uygulanmıştır (Bknz. Fotoğraf 6). 2002 yılındaki yarışmada sergilenen kıyafetten sonra Türk geleneksel kumaşlarından biri olan pazen ilgi görmeye başlamış ve manifaturacıların raflarından inerek tasarımcıların ilgisini üzerine çekmiştir.

Fotoğraf 6. 2002 Dünya Güzeli Azra Akın'ın giydiği Modacı Cemil İpekçi imzalı pazen kumaştan elbise

SELÜLOZİK MALZEME VE ÇİÇEK DESENLİ PAZEN KOMBİNLİ YELEK TASARIMI

Kombucha çayı mantarı; bakteri ve mayalardan oluşan ortak yaşam kültürü olarak bilinmektedir. Bakteri ve mayalardan oluşan ortak-yaşam kültürünün ilk olarak Doğu Asya bölgesinde keşfedildiği ve daha sonra Rusya üzerinden Almanya'ya ulaştığı bilinmektedir. Önceleri şifalı içeceğinden faydalanmak üzere üretilmeye başlanan mantar Çin'de yeşil çay üzerinde fermentasyonu sağlanarak geliştirilmiş ve kombucha çayı olarak yaygınlaşmıştır. Daha sonra biyologların da katkısı ile yeni malzeme arayışında olan tasarımcılar tarafından üzerinde oluşan selüloz madde keşfedilmiş ve deri-benzeri bir malzeme olarak kullanılmaya başlanmıştır (Faidi, 2017: 15). İlk önce çayın bütün yüzeyine yayılan malzeme, üretimi yapılan kabın üst yüzey formunu almakta ve daha sonra giderek kalınlaşmaktadır. Bu mantar, düz bir

yapıda olup, kurutulduğunda deriye benzeyen sağlam selüloz özellikte bir zara dönüşmektedir. Üretiminin uzun sürmesine karşın çevre dostu olması, görünümü ve esnekliği, kolay kullanımı ve sürdürülebilirliği malzemenin avantajlarındandır. Dünyada farklı tasarımcılar tarafından selülozik deri-benzeri malzemeden tasarlanan yelek örnekleri aşağıda yer almaktadır (Bknz. Fotoğraf 7-10).

Fotoğraf 7-10. Dünyada selülozik deri-benzeri malzemeden tasarlanan yelek örnekleri

Bu malzemenin farklı bir ürüne dönüştürülebilmesi için farklı teknikler ile işlemesi, süslemesi veya çeşitli kumaşlar ile kombinlenebilirliği düşünülmüştür. Bu nedenle çalışmamızda, bakteri ve mayalar ile üretilen selülozik malzemenin görünümü ve esnekliği, kullanım kolaylığı ve sürdürülebilirliği kıyafet yapımı için uygun bulunarak söz konusu malzeme geleneksel pazen kumaşı ile kombinlenerek yelek tasarlanmıştır. Yelek 42 beden kadın yeleğidir. Ön kısmının sol tarafında kumaş deseni ile uyumlu renklerde çiçek motifleri ile süsleme yapılmıştır. Sağ alt tarafında ise aynı renklerde tığ motifleri kullanılmıştır. Tasarlanan yeleğin arkası pazen kullanılarak sadece etek kısmında selülozik deri benzeri malzeme ile kombinlenmiştir. Yeleğin kol ve yaka biyeleri yine pazen kumaştan dikilmiştir (Bknz. Fotoğraf 11-15).

Fotoğraf 11-15. Selülozik Malzeme ve Çiçek Desenli Pazen Kumaşı ile Tasarlanan Yelek Örneği

SONUÇ

Modern yaşamın getirdiği yenilikler folklorik giysilerin özünde bulunan değerlerin değişikliğe uğramasına sebep olmuştur. Bu nedenledir ki geleneksel kumaşlar yerini günün modasına daha uygun kumaşlara bırakmıştır. Kültürel değerlerin benliğinde bulunan maddi kültür değerleri kaybedildiğinde bir kültürün de kaybolacağı anlamına geldiğinden bir takım somut belgelerin gelecek kuşaklara yeni üretilen malzemeler ve sıra dışı tasarımlarla aktararak yaşatılmaları gerekmektedir. Bu çalışmada, kombucha mantarı ile üretilen selülozik deri benzeri malzeme ve çiçek desenli pazen kumaş kombinlenerek bir yelek tasarlanmıştır. Geleneksel kültür ve sanatımızın ögesi olan bu pazen kumaşın sürdürülebilir ve marjinal bir malzeme ile buluşması sonucunda ortaya çıkan bu tasarımın hem özgünlüğü ve estetiği hem de materyallerin doğal ve çevre dostu olması ile gelecek nesillere ilham vermesi, farklı bir kaynak teşkil etmesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arseven, C. E., 1952. Sanat ansiklopedisi, Cilt IV, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Esinler Özen, M., 1982. Türkçe' de Kumaş Adları, Tarih Dergisi, Sayı 33, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Faidi, M., 2017. Feasibility of Bacterial Cellulose in Furniture Design, Bachelor Thesis, Helsinki: Aalto University, School of Arts, Design and Architecture Interior architecture.
- Göncü Berk, G., 2016. Sümerbank İşletmelerinde Tasarıma Dair İçerik Analizi: Sümerbank Süreli Yayınları Üzerine Bir Çalışma, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 16: 111-120.
- Himam, D. ve Pasin, B., 2011. Designing a National Uniformity: The Culture of Sümerbank within the Context of the Turkish Nation-State Project. Journal of Design History, 24(2): 157-170.
- Salman, F., 2010. Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz, Sanat Dergisi, 6.
- Sökmen, S., 2015. Bitlis Etnografya Müzesinde Bulunan Geleneksel Giysiler, SDU Art-E, Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, 8(16), 370-390.
- Yesilbaş, G., 2014. Pazen kumaş. <http://www.gulcanyesilbas.com/2014/11/pazen-kumas.html> erişim 15.08.2018.

1-10 Nolu Fotoğrafların alındığı internet kaynakları:

1. <http://sergps.pw/Pazen-Yelek-Zuhal-t-Vest-Jackets-and-Dresses.html>
2. <http://www.gulcanyesilbas.com/2014/11/pazen-kumas.html>
3. <https://www.sivrihisar.com.tr/eskisehirin-kulturel-kiyafetleri.html>
4. <http://www.folklor.gen.tr/halk-giysileri/trabzon-yoresi-giysileri.html>
5. <http://www.kayrakostum.com/>
6. <http://www.kadinvekadin.net/modul/user/fuimg/201707/14994155270.71157500.jpg>
7. <https://www.rootsnshoots.org.uk/blog/2013/02/05/qeii-high-school-mission-grow-your-own-clothes/comment-page-1/>
8. <https://tr.pinterest.com/pin/486036984772863527/>
9. <https://milk.xyz/articles/you-can-now-use-your-next-kombucha-to-make-sustainable-clothes/>
10. <https://baltimorerecyclingcenter.com/2018/07/turning-food-waste-stylish-fashion-statement/>

GIYİM SÜSLEME SANATINDA LALE MOTİFİ

Müzeyyen AYGÜN

Dumlupınar Üniversitesi / Gediz Meslek Yüksekokulu

ÖZ

İnsanın doğumuyla başlayan süsleme ve süslenme isteği, zamanla insanoğlunun tabiattan gördüğünü kopya etme arzusu ile süsleme sanatının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Süsleme sanatı milletlerin, kültür, gelenek, duygu ve zevkini yansıtmaktadır. Giyim süsleme sanatını teknik, araç-gereç, renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelemek mümkündür. Süsleme sanatında motifler bitkisel, geometrik, sembolik, figürlü ve nesnel olarak gruplandırılmaktadır. Süslemelerde motifler deseni oluşturmaktadır. Bitkisel motiflerden olan lale motifi Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçek motifidir. Giyim süsleme sanatında süslemeler işleme tekniği ve dikiş tekniği gibi yöntemlerle yapılabilmektedir. En eski süsleme sanatlarından biri olan işleme sanatı insanların giysilerini süsleme gereksinimi ile ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada giyim süsleme sanatında önemli bir yeri olan lale motifinin anlamı, geçmişten günümüze lale motifinin giysilerde kullanımı incelenerek lale motifli bluz tasarımları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giyim Süsleme, Motif, Lale, Suzeni.

TULIP MOTIVE IN THE ART OF CLOTHING DECORATION

ABSTRACT

The desire for ornamentation and embellishment that began with the birth of man has led to the emergence of the art of ornamentation with the desire to replicate what humankind has seen naturally over time. Decorating art reflects the nations' culture, tradition, emotion and pleasure. It is possible to examine the art of clothing ornamentation in terms of technique, tools, colors, motifs and compositional characteristics. The motifs in painting art are grouped as vegetal, geometric, symbolic, figurative and objective. In the ornaments, the motifs create patterns. The tulip motif, a herbal motif, is the first motif used in Ottoman art. Apparel can be made with methods such as embroidery technique and sewing technique in decoration art. One of the oldest decorative arts, the art of embroidery has emerged with the need to decorate the clothes of people.

In this study, the meaning of tulip motif, which has an important place in the art of clothing ornamentation, by examining the use of past tulip motifs in clothing tulip motif blouse designs were made.

Keywords: Clothing Decoration, Motif, Tulip, Suzeni.

GİRİŞ

Giyim, insanın kendisini hayvan postları ve bitki dallarıyla hava şartlarına karşı koruma ihtiyacından doğmuştur ve insanlık ile yaşıttır. Hayvan postunun vücuda oturması için posta biçim verilmesi ve ardından dikiş iğnesinin icadı ile dikim işlemleri başlamıştır. Eğirme tekniklerinin geliştirilmesinden sonra, çeşitli örgü ve dokumalarla ilk dikdörtgen formundaki kumaşlardan giysiler oluşturulmuştur. İnsanoğlu gördüğünü kopya etme arzusu ile dekoratif dikişleri bulmuş, böylece süsleme sanatının ortaya çıkması mümkün olmuştur. "Süsleme, farklı teknik, materyal, renk, motif, biçim vb. özellikleri bir arada kullanarak özgün, çarpıcı ürünler oluşturma sanatıdır" (Akpinarlı ve Bulat, 2016: 169).

M.Ö. 3000'li yıllarda düğümleme, kıvrımlı örgü, saç örgüsü ve bükümlü örgü gibi yöntemler kullanılmaktaydı. Peru'daki Huaca Prieta kazı alanında yaklaşık M.Ö. 2500 yıllarına ait akbaba gibi desenlerin işlendiği pamuklu kumaşlar bulunmuşlardır" (Fogg, 2014:26). Paracaslara ait kuyu

mezarlarında iki bin yıl sonra bile bozulmamış halde itina ile işlenmiş ve çok renkli nakışlarla süslenmiş kıyafetler bulunmuştur.

M.Ö. 2500 yıllarında Sümer kadın kıyafetlerinin işlemeli özellikle eteklerinin saçaklı olduğu görülmüştür. M.Ö.2000 yıllarında Hitit uygarlığı kadın elbiseleri ve tunikalarının da altın, gümüş ve simle süslemeler yapıldığını gösteren belgeler mevcuttur. Diğer yandan M.Ö 1500 öncesinde Mısırdaki krallar ve hanedanlık mensupları pili ve sertleştirilmiş keten kumaştan, üzeri değerli taşlarla süslü peştamal olan schenti kullanmışlardır. Ayrıca “Mısır Kopt sanatında Hristiyan sembollerinin tunikaların üzerine işlendiği görülmektedir” (Eronç, 1984:3). Antik Yunanlılar ve Romalılar vücuda sarılarak tutturulan süslü giysiler kullanmışlardır. Bu dönemlerde dokunmuş kumaş çok kıymetli olduğu için bedene oturması için yapılan kesim ve dikim işlemlerinde boşa harcanmaması gerekiyordu. Bu yüzden Romalılar ve Yunanlılar katlama, iğneleme, drape ve kumaşı bedene göre dikişle tutturarak vücudu saran giysiler kullanmışlardır. Roma İmparatorları altın ve işlemelerle süslenmiş olan mor toga giymişlerdir. “Amerika Birleşik Devletleri’nin güneybatı bölgesinin kuzeyindeki arkeolojik alanlarda tarihleri M.Ö. 500 ile M.S. 500 yılları arasında değişen giyim eşyaları bulunmuştur. Bunların arasında; tavşan yününden, köpek kılından ve insan saçından örülmüş kemerler, yukka ipli kadın önlükleri, güderi, püskülleri olan ince ince örülmüş yukka sandaletler, kendinden desenli ya da renkli tasarımlara sahip el örgüsü yukka çantalar ve el örgü elbiseler vardır. Bu bölgede halk, üst yüzeyinde rengarenk geometrik çizimler ve tabanında kabartma desenler bulunan ve sıradan ayak giyiminin oldukça ötesine geçen bir emeğin ve maharetin yansıması olan gösterişli yukka sandaletler giyiyorlardı” (Fogg, 2014:22). Ayrıca bu bölgede goblen dokuma, boyama veya batık yöntemiyle süslenmiş elbiseler, gömlekler ve peştamallar bulunmuştur. Wari İmparatorluğu’nda da üst tabakadaki kişilerin batık tekniği ile oluşturulan baklava şeklinde desenlerle süslü kıyafetler giydikleri kaynaklarda belirtilmektedir.

“Moğolistan’ın Altay dağları üzerinde yapılmış kazılarda, aplike ile süslenmiş deri ceketler, bol büzgülü ve dantel ile süslü kadın elbiseleri, aplike ile işlenmiş kadın elbiseleri gibi ürünler gün ışığına çıkartılmıştır” (Eronç, 1984:3).

Bütün bunlar süsleme ve giyim süsleme tarihinin çok eski olduğunu gösterir örnekleridir.

15 ve 16. Yüzyıllarda giyim süslemelerinde fistolar, danteller, fırfır ve volanlar çok kullanılmıştır.

Osmanlı dönemi giysilerinin bezemeleri, kordon tutturma, kordon yürütme, maraş işi, metal plaka ile aplike gibi işlemelerle oluşturulmuştur.

Süslemenin güzel ve etkili olmasında kumaş ve işleme türü, desen, kompozisyon ve renk uyumu önemlidir.

Bu araştırmanın genel amacı; Giyim süsleme teknikleri ve bu süslemelerde lale motifi ile oluşturulmuş tasarımlara dikkat çekmektir. Giyim süsleme tekniklerinden biri olan suzeni işi ile lale motifli bluz tasarımları oluşturmaktır. Aynı zamanda lale motifinde biçim ve renklerin güzelliğini yaşatmak ve geliştirmektir.

Araştırmada tarama ve uygulamalı araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, giyim süsleme teknikleri ve bu tekniklerde lale motifi ile oluşturulan tasarımlardır. Araştırmanın örneklemini ise suzeni işi ve lale motifi ile oluşturulan üç adet bluz tasarımlarıdır.

20. Yüzyılda endüstrileşme, geleneklerdeki hızlı değişim el işçiliği ile giysileri süsleme amacıyla yapılan işleme sanatlarının yok olmasına sebep olmuştur. Zaman içinde makine ile yapılan işlemler el sanatı ile yapılan giysilerin yerini almaya başlamıştır. Böylece el işçiliği özelliği olan giysiler azalmaya başlamıştır. Yıllardır süregelen motifler ve tekniklerle el işi özgün giyim ürünlerinin üretilip bu tekniklerin ve motiflerin yaşatılmasının sağlanması açısından önemlidir.

LALE MOTİFİNİN ANLAMI

“Lale kelimesi, dilimize Farsçadan geçmiştir ve Farsça la’l kelimesinin “kırmızı ”anlamıyla ilişkilendirilmiş ve bu isimle kullanılagelmiştir.” (Yazıcı ve Aydın Kayı, 2015:418).Lale, tarihi kaynaklara göre ilk olarak Orta Asya’da ortaya çıkmıştır. Hun sanatına ait bilgilerin büyük çoğunluğunda ve kurganlardan çıkarılan buluntularda lâle motifinin yoğun bir şekilde kullanıldığı süs eşyalarına ve aksesuarlara rastlanmıştır.

II. Süleyman’ın, Yavuz Sultan Selim’in, III. Murat’ın yalnızca lale motifi kullanılmış kaftanları vardır. Aynı zamanda lale motifi sultanların ayakkabılarında ve çizmelerinde de kullanılmıştır.

16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kumaş desenlerinde, bilhassa oval madalyonlar içinde diğer çiçeklerle birlikte, değişik formlarda etkinliğini sürdüren lale motifi, 18. Yüzyılın başında “Lale Devri” diye anılan dönemde diğer süsleme sanatlarına nazaran kumaş desenlerinde ve giysi süslemelerinde az kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 164).

Türklerin milli çiçeği olan lale, Arap alfabesiyle ‘L-A-L-H’ harfleriyle yazılır. Allah adında da bir elif iki lam ve bir h harfi olduğu için eskiden beri lale kutsal sayılmıştır. Osmanlıda lale devri adının verilmesinde bu kutsallığın rolü olduğu sanılmaktadır (Ersoy, 2007: 81-82). Özönder’e (2003:117) göre, “lale motifi ilâhî varlığa işaret eden görsel sembol” dür. “İran’da kusursuz aşkın simgesi olan lale daha sonra Allah ile ilgili bir sembol haline gelmiş, Osmanlı hükümdarlarının amblemi olmuştur. Varlık güzellik ve ilkbaharı da simgeler (Wilkinson, 2010:85). Şeyban’a (2007) göre, “lâle, vahdet-i vücud yani bütün varlığın tek kaynağı olan Allah’ı” sembolize eder. “Lale’ motif, Arapça yazılışında içinde ‘Allah’ adı geçtiği için işlemlerde özenle kullanılır. Bu motif daha çok üst düzey, insanlara tepeden bakan kişileri sembolize eder” (Temir, 2010:207). “Lale motifi hayat, aşk, ölümsüzlük sembolü olarak bilinir” (Aygün, 2011:40). Lale motifleri tasarımlarda ters lale olarak yönü aşağıya doğru da resmedilmektedir. Tasarımlarda yönü aşağıya doğru tasarlanan motifler Ateş’e (1996: 66) göre, “genellikle ölümü simgeler”.

GIYİM SÜSLEME TEKNİKLERİ VE LALE MOTİFİ

Giyim süsleme, giysiye veya kumaşa estetik bir değer kazandırmak amacıyla, motifleri yerleştirme sanatı olarak bilinmektedir. Giyim süsleme sanatında ve tüm süsleme sanatlarında tabiat başlangıç noktası, esin kaynağı olmuştur. “Süsleme sanatlarının insanı etkileyişi güzellik, incelik, önemlilik, soyluluk, donatma, duygularını içerir. Tabiattan alınan esin çeşitli biçimlerde yorumlanırken, düşünülmesi gerek en önemli özellik güzelliktir” (Seçkinöz vd, 1986:1). Giyim süsleme teknikleri ile tasarımları gerçekleştirilen giysilerin değeri artmaktadır. Tasarımcılar süsleme sanatlarında motifleri tabiattan alıp stilize ederek ve kendisiyle bütünleştirerek tasarımlarda kullanmışlardır. Motifler dönemlere, milletlere damga vuran ortak özelliklerdir. Lale motifi tasarımcılar tarafından çeşitli biçim ve büyüklükte her daim tasarımlarda kullanılmıştır.

Giyim süsleme sanatı farklı teknik ve materyallerle yapılmaktadır. Giyim süsleme teknikleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir.

Boya-Baskı Tekniği ile Yapılan Süslemeler	İşleme Tekniği ile Yapılan Süslemeler	Makinada Yapılan Süslemeler	Dikiş Tekniği ile Yapılan Süslemeler	Hazır Gereçlerle Yapılan Süslemeler	Modern Tekniklerle Yapılan Süslemeler
El Boyaması	Serbest Stil İğneler	Düz Makina Dikişi	Büzgü	Kordonlar	Lazer Kesim
Blok Baskı	Düz İğneler	Zikzag	Pili	Danteller ve Fistolar	Üç Boyutlu Yazıcılarla Yapılan Süslemeler
Rulo Baskı	İlmikli iğneler	Makina Dikişi	Biye	Sutaşı ve Hazır Harçlar	
Serigrafi/Pano Baskı	Geçmeli İğneler	Kapitone	Fırfır-Farbala		
Transfer Baskı	Düğümlü İğneler	Aplike	Fiyonk	Kurdela ve Şeritler	
Dijital Baskı	Çapraz ve Verev İğneler	Marka	Drape		
	Tutturma İğneler		Nervür		
	Kanaviçe				
	Gölge İş				
	Aplike				
	Kapama				
	Beyaz İş				
	Bağlama				
	İğnesi				
	Piko				
	Ajurlar				
	Danteller				
	Oyalar				
	Makreme				
	Pul Boncuk İş				
	Saçak-Püskül-Ponpon				

Tablo 1. Giyim Süsleme Teknikleri (Eronç, 1984:2-3, Akpınarlı ve Bulat, 2016:171).

Boya-Baskı Tekniği ile Yapılan Süslemeler

Baskı ile giyim yüzey süslemelerinde, “desen, renk ve dokuların elde edilmesinde pigment, flock veya varak gibi çeşitli araçlar kullanılır” (Udale, 2014:90). El boyaması ile tasarımları gerçekleştirilen giysiler tek ve benzersizdirler (Resim 1). Blok baskı ise en eski baskı yöntemlerindendir. “Ağaç kalıp kullanarak baskı yapma tekniğinin ilk olarak nerede kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmasa da Mezopotamya’da tahta kalıpla kil üzerine baskı yapıldığı, Çin’de ise ağaç kalıplarla mühür basıldığı bilinmektedir. Anadolu’da bu teknik ilk olarak Hititler tarafından kullanılmıştır”(Kuç, 2016:3). 1834’te Louis Jerome Perrot çok renkli desenlerin basılabilmesi sağlaya ahşap blok baskı mekanizasyonunu icat etmiştir. Bu yöntemle giysilerde seri üretim yapılabilmiştir (Resim 2).

Resim 1.Lale Motifli El Boyaması Şal.

Resim 2. Lale Motifli Blok Baskı Peştamal.

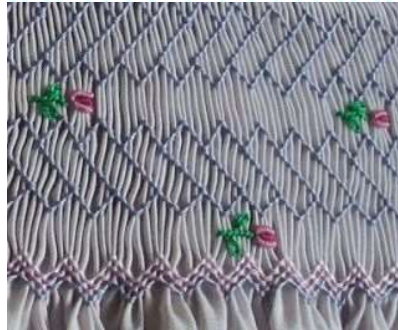

Resim 3. Dijital Baskı Elbise Stella McCartney.

Deneyisel çalışmalara daha fazla olanak sağlayan, büyük ve son derece detaylı desenleri bir defada basabilecek kapasitede olan dijital baskı makineleri sınırsız renk kullanımına da imkân sağlamaktadır(Akpınarlı ve Bulat,2016:169). Dijital baskı tasarımcıya kağıt çizim yapmaya gerek kalmadan doğrudan bilgisayardan giysiye baskı imkanı sağlamaktadır. Çok farklı motiflerle tasarımlar oluşturulabilir ve birçok renk basılabilir. Sınırsız katmanlar oluşturularak üç boyutlu tasarımlar oluşturulabilir. Stella McCartney, dijital baskı ile tasarımlar yapan tasarımcılardan biridir (Resim 3).

İşleme Tekniği ile Yapılan Süslemeler

Giyim süsleme dalları içinden en yaygın olanı “işleme” dir. “İşleme, ipek, yün, keten, pamuk, metal vb. iplikler kullanarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma çeşitlemeleri vb. üzerine yapılan bezemelerdir” (Barışta, 1984: 1). “İşleme yapımında iğne ve tığ kullanılır. Suzeni ve Zincir tekniğiyle yapılan işlemler yalnız kasnakta, kasnak işi iğne ile ve süzeniler tıgla, öteki işlemler gergefte iğneyle işlenir. Ancak hesap işleri genellikle bez ayağı (tafta) dokuması tekniğiyle seyrek dokunmuş kumaşlara uygulanır” (Sürür, 1976: 7). Serbest stil iğnelerin yapımı kolaydır. Çabuk ve kolay yapılmasından dolayı giyim süsleme de çok tercih edilen işleme türüdür. “Dantel, çeşitli harçlar, büzgüler, pili, pili kaşelerin süslemelerinde ve fantezi giysilerde pul, boncuk, sim, sırma gibi gereçlerle karıştırılarak da zengin süslemeler yapılabilir (Eronç, 1984:23). Düz iğnelerle oluşturulan işlemlere; teyel işi, makine dikişi, ilmekli iğnelere; zincir işi, düğümlü iğnelere; Fransız ve Pekin düğümü, tutturma iğnelerine; kordon tutturma iğnesi örnek verilebilir. Düğümlü işleme tekniğinde kumaş yüzeyine doku kazandırılır.

Resim 4. Serbest Stil İğnesi ile Oluşturulmuş Süsleme.

Kanaviçe genellikle çok düzenli yapıdaki dokuma kumaş üzerine uygulanan bir nakış türüdür. Çapraz iğne grubundandır. Kanaviçe İngiltere Kraliçesi Viktorya zamanında işsiz hanımların yaptığı el işi olduğu için çoğunlukla, çiftçi ve 19. Yüzyıl Viktorya dönemi İngiliz kadınlarıyla bağdaştırılmaktadır.

Gölge işinde şeffaf kumaşın arka tarafından balıksırtı veya çift arka dikişiyle işlenir. Kumaşın doğu yüzünde gölgemsi bir desen oluşur.

Aplike, bir kumaş parçasının başka bir kumaş parçasına farklı teknikler kullanılarak tutturulmasıdır. Düz ve ters olmak üzere iki farklı applike tekniği vardır. Düz applike de kesilmiş motifler bir başka kumaş üzerine tutturulur (Resim 5) . Ters aplikede ise desen oluşturmak için motife göre kesilerek , alt katmandaki kumaş ortaya çıkartılır. Bu teknikte bir çok kumaş katmanları kullanılarak farklı ve karmaşık desenler oluşturulabilir.

Resim 5. Kanaviçe tekniği ile oluşturulmuş lale Litvanya Halk Giysisi.

Resim 6. Aplike Tekniği ile Oluşturulmuş Lale Motifli Elbise.

Resim 7. Lale Nakışlı Ceket Gucci.

Beyaz iplikle beyaz kumaş üstüne işlenen işlemlere beyaz iş denilmektedir. Beyaz işte ajur teknikleri kullanılır.

Dival işi giyim süsleme tekniklerinde çok kullanılmaktadır. Bu işleme tekniğinin, maraş işi, sim-sırma işi, mukavva işi, bastırma gibi farklı isimleri de vardır. Çok çeşitli kumaşlara uygulanabilir. Fakat kumaşın kalın olması gerekmektedir. İnce kumaşlarda işleme kalın olduğu için sarkma ve kumaş yüzeyinde deformeye sebep olmaktadır. İşleme çoğunlukla kadife ve atlas kumaşlarından yapılmış giysiler üzerine uygulanmaktadır (Demirbağ, 2016:292).

Resim 8. Dival işi Lale Motifli Yelek.

Resim 9. Liberty & Co.1923. İngiliz İpek İşlemeli Elbise

“Giysi yüzeyinde üç boyutlu etkiler oluşturmak için boncuk, payet, ayna, çekirdek, kabuk, çakıl ve tüyler giysiye veya kumaşa renk, desen ve aslında yüzey dokusu kazandırmak için kullanılır. Boncuk ve payetler 1920’leri flapper elbiselerinde dekoratif amaçlı kullanılmıştır” (Udale, 2014:100).

İşleme Tekniği ile Yapılan Süslemelerden Olan Suzeni İşi ve Lale Motifli Bluz Tasarımları

Suzeni zincir işi olarak bilinmektedir. “XVIII. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Ancak günümüzde makine ile yapılmaktadır” (Berker ve Durul, 1983:27). Geniş kasnak üzerine tığ ve iğne ile yapılmaktadır. Tığ ile yapılan suzeni işi, sık dokunuşlu bütün kumaşlar üzerine uygulanabilmektedir. İğne ile yapılan suzeni işi, eskiden ipekten yapılmış bürümcük kumaşlar üzerine uygulanırdı. Günümüzde farklı kumaş ve iplik türleri ile uygulanmaktadır.

Suzeni işi, giysilerde; hırka, sabahlık, bluz, pantolon, abiye kıyafetler, aksesuarlarda;şal, şapka, çanta, keseler vb., oda takımları, çeşitli örtüler, sofra ve çay takımı, seccade, kırlent ve pano üzerine uygulanabilir.

Resim 10. Suzeni Tekniği ile Yapılmış Ürün Örnekleri (megep,2014:7)

Araştırmada lale motifleri ve suzeni işi ile bluz tasarımları yapılmıştır. Giysinin görünümünü iyileştirmek ve süs amaçlı uygulanmıştır. Tema olarak lale seçilmiştir. “Tema ya da konsept, iyi bir tasarımın esası onu kişisel ve özgün yapacak unsurdur. Temaya, soyut, kavramsal ve anlatı gibi bir çok yaklaşım üzerinden ulaşılabilir” (Seivewright, 2013:46).

Tasarımda lale motiflerinin tekrarları tasarlanarak bluzda kullanılacak desen oluşturulmuştur. “Giysi tasarımında desen, kumaş üzerinde çizgi, renk, figürler ve boşlukların kumaş üzerinde kullanılarak farklı bir düzenleme ile şekillendirilmesi olarak tanımlanır. Desenin etkileyiciliği kullanılan motif ve renklerin arasındaki ilişkisiyle doğrudan ilişkilidir” (Kocabaş Atılğan, 2014:472). Giysi tasarımında motifler Baskı, nakış, aplike, gibi yöntemler kullanılarak oluşturulabilmektedir. Çalışmada lale motifleri bluzların yakaya yakın kısımlarında tasarlanmış ve suzeni işi ile işlenmiştir. “Nakış bir giysiyi meydana getirmeden önce veya sonra, belirli bir bölgeye veya ürünün tamamına uygulanabilir” (Udale, 2014:100).

Tasarımda desen dekoratif takı şeklinde ve ayna etkili olarak tasarlanmıştır. “Nesnelerin görüntüleri dekoratif, takı şeklinde, tekrarlı, ayna etkili ya da konsept içinde bir metin oluşturmaya fırsat verecek şekilde olabilir” (Seivewright, 2013: 22).

Suzeni işi hem uygulama hem de kullanım konusundaki kolaylık nedeniyle bluz tasarımlarında tercih edilmiştir.

Resim 11. Suzeni Tekniği ile Yapılmış Lale Motifli Bluz (Aygün,2018).

Resim 12. Suzeni tekniği ile yapılmış Lale Bluz (Aygün, 2018).

Resim 13. Suzeni tekniği ile yapılmış Lale Motifli Bluz (Aygün, 2018).

Makinada Yapılan Süslemeler

“Günümüz teknolojisine paralel olarak elle uygulanan bütün işleme iğnelerini yapabilen makineler imal edilmekte ve her gün biraz daha bunların geliştirilmesine çalışılmaktadır” (Eronç,1984:205). “Makineler, yaratıcı ve esnek olarak, kontrollü işlerden özgün işlere kadar çok çeşitli efektler elde etmek üzere kullanılabilirler. Karmaşık desenler bilgisayarda üretilebilir ve dijital nakış makinelerine, kullanılmak üzere aktarılabilir (Udale, 2014:107).

Makinede yapılan süslemelerden olan kapitone, Kumaş parçaları daha ağır, sıcak tutucu veya dekoratif bir yorgan kumaşı elde etmek için dikilir. Kumaş katlarının arasına pamuk, yün, kauçuk, cam elyafı yerleştirilerek kumaşın üstünden çeşitli şekillerde makine çekilerek oluşturulur. Kapitone ile giysilerin ısı tutma özellikleri arttırılmaktadır. Her türlü kumaşa ve giyim çeşidine uygulanabilmektedir.

Dikiş Tekniği ile Yapılan Süslemeler

Büzgüler dikiş tekniği ile yapılan süslemelere girmektedir. “Büzgü; kumaşın bir ucundan istenilen yere kadar oyulgama dikişi geçirilmiş bir veya birkaç ipliğin çekilmesiyle meydana gelen ve kumaşın bolluğunu azaltan sık, küçük pililerdir (Eronç, 1984:223). Büzgüler düz büzgü, su büzgüleri, şematik büzgüler, bal gümeci büzgüsü gibi yapılaş biçimlerine göre isimler almaktadırlar.

Kumaşa bolluk, rahatlık vermek ya da süslemek amacıyla, kumaşı düzenli aralıklarla üst üste getirerek yapılan katlama işlemine pili denir (Akpınarlı ve Bulat, 2016: 172). Giyim süsleme tekniklerinden dikiş tekniği ile yapılan süslemeler grubuna giren pililerin, Pilinin katlanmasındaki incelik kalınlık, sağa veya sola doğru katlanması simetrik ve asimetrik katlanmasıyla farklı yüzey biçimleri ortaya çıkmakta ve pililere katlanma biçimlerine göre; tek taraflı pili, pili kaşe, kanun pili gibi isimler verilmektedir.

Biye verev olarak kesilen giyimleri süsleme veya temizleme amacı ile kol yaka gibi parçaların kenarına geçirilen zevke göre farklı kalınlıklarda oluşturulan kumaştır(Resim 13). Tek kat, çift kat olarak uygulanabildiği gibi, biyenin arasından kordon geçirerek de biyeye dolgunluk kazandırılır.

Dikiş tekniği ile yapılan süslemeler grubuna giren “drapaj, Fransızca bir kelime olup, giysilere uygulanan çeşitli büzgüler, pililer, verilen şekiller ve bolluklar anlamına gelen drape (draper) kelimesinde türetilmiş bir sözcüktür (Bedük ve Yıldız, 2004:172). “Manken üzerinde drapaj sadece kumaşın katlanması ve saklanması izin vermek değildir, ayrıca biçimdeki detayların orantısı, hacim ve desenin yerleştirilmesi gibi tasarımın diğer alanlarına da yardımcı olur” (Udale, 2014:140).

Resim 14. Lale Formunda Kenarları Biye ile Temizlenmiş Cep.

Resim 15. Lale Motifli Bluz Mainbocher 1958.

Resim 16. Drapaj Tekniği ile Tasarlanmış Lale Elbise Christian Dior.

Hazır Gereçlerle Yapılan Süslemeler

Teknolojinin ilerlemesine paralel olarak hazır gereçlerle yapılan süslemeler artmaktadır. Giyim süslemelerinde kullanılan hazır gereçler sutaşları, kurdeleler, şeritler, kordonlar, dantellerdir. Hazır gereçler pili, nervür gibi dikiş tekniği ile yapılan süslemelerle birlikte basit nakış iğneleri ile düzenlemeler yapılarak giyim süslemelerinde kullanılmaktadır.

Modern Tekniklerle Yapılan Süslemeler

Günümüzde lazer kesme yöntemiyle kumaşlar ve giysilere özellik kazandırılmaktadır.

Lazer kesim tekniği tasarlanmış giysi üzerine uygulandığı gibi metraj kumaşların desenlendirilmesinde de kullanılır. “Tekstil ve moda tasarımcılarının kumaşı şekillendirme aşamasında lazer kesim, bir kesim ve desenleme tekniği olarak kullanılmaktadır. Sentetik malzemenin yanan kısımlarının sertleşerek açılmaması özelliğini kullanarak lazer ışınlarıyla kesme yapılması suretiyle uygulanmaktadır (Çelen, 2014:42).” Geçmişte kumaş yüzeyinde kesili olan bölgenin etrafını sararak elde edilebilen efektler, günümüzde lazer kesim ile daha kısa sürede ve daha yaratıcı ve estetik özelliklerde elde edilmektedir (Gürcüm ve Bulat, 2016:118).

Gelişmekte olan teknoloji, moda sektöründe hayal edilemeyecek ürünlerin tasarlanmasına ve üretilmesine imkan tanımaktadır. 3B yazıcılarla takı, ayakkabı, çanta ve giysiler yapılabildiği gibi bu giysi ve aksesuarları süsleme amacıyla 3B yazıcılar kullanılmaktadır. Tekstil ve moda tasarımında 3B yazıcıların kullanımı temel olarak iki farklı şekillerde kullanılmaktadır. Giysinin bütün olarak üretilebilmesi ve diğeri ise farklı bağlantı şekilleriyle birleşen veya iç içe geçen kapalı formlardan oluşan yüzeylerle giysi üretilmesidir. (Yıldıran, 2017: 49). Farklı bağlantı şekilleriyle birleşen veya iç içe geçen kapalı formlardan oluşan yüzeylerle giysi üretilebildiği gibi giysiyi süsleme amaçlı giysiden bağımsız süsleme unsurları da üretilebilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tasarımlarda kullanılan motifler, moda ve tekstil tasarımcılarına ilham kaynağı olmuştur. Moda tasarımında doğadaki zengin kaynaklardan yararlanmak ve onları giyim süslemelerinde yaşatmak faydalı olacaktır. Lale motifinin tasarımlarda sürdürülebilirliğini artırmak amacıyla bluz tasarımlarında suzeni işi ile lale motifleri tasarlanmıştır. Bluzlarda Buldan ipeği ve süzeni işinde pamuklu muline ip kullanılmıştır. Çalışmada tamamen doğal malzemeler kullanılmıştır. Bu da çevreye zarar vermemek ve eko tekstil açısından önemlidir.

20. Yüzyılda endüstrileşme, geleneklerdeki hızlı değişim el işçiliği ile giysileri süsleme amacıyla yapılan işleme sanatlarının yok olmasına sebep olmuştur. Zaman içinde makine ile yapılan işlemler el sanatı ile yapılan giysilerin yerini almaya başlamıştır. Böylece el işlemeli giysiler azalmaya başlamıştır. Günümüzde bu değerlerin farkında olan kişilerin ellerindeki benzersiz parçaları korumaya çalışmaları ve geleneğin yaşatılabilmesi bu konuda yapılan çalışmaları destekleyerek girişimlerde bulunmaları gerekmektedir. Bu girişimlerin yerel yönetimler tarafından da önemsenmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Bu destek hem eldeki değerlerin korunması hem de yıllardır süregelen motifler ve tekniklerle el işi özgün giyim ürünlerinin üretilip bu tekniklerin ve motiflerin yaşatılmasını sağlaması açısından önemlidir.

Günümüzde ilk zamanlarda yapılan dekoratif teknikler değişmiş olsa da örneğin saç örgüsü ve gevşek örgünün yerini örgü ve tığ işi almış olsa da halen farklı teknik ve biçimlerle giyim süslemeleri devam etmekte ve insanoğlu var olduğu sürece devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akpınarlı F., Bulat F., *Tekstil Yüzeylerinin Manipülasyonu Ve Dijital Transfer Baskı Denemeleri. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / Cilt:9, Sayı:17 / 2016 (Ocak – Haziran), ss.167-186, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/288271>.*

Ateş, M. (1996) *Mitolojiler Semboller ve Halılar Koçboynuzu- Elibelinde*. İstanbul: Net Turistik Yayınları A.Ş.

Aygün, M.(2011) *Kütahya ve Çevresi Geleneksel Kadın Giysilerinin Motif, Grafiksels Desen ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Barışta, H. Ö. (1984). *Türk İşleme Sanatı Tarihi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Bedük, S. ve Yıldız, Ş. (2014) *Giysi Tasarımında Drapaj*. Selçuk Üniversitesi Soysal Bilimler Dergisi, 11 ss. 169-177.
(<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/727/679>)

Berker, N. ve Durul, Y. (1983) *Türk İşlemelerinden Örnekler*. İstanbul.

Çelen, S. (2014) *Mikro-İmalat Uygulamalarında Kullanılan Yeni Nesil Lazer Makinalarının Genel Bir Değerlendirmesi*. Makine Teknolojileri Elektronik Dergisi, ss.39-47.

Eronç, Y. P. (1984) *Giym Süsleme Teknikleri*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Ersoy, N. (2007) *Semboller ve Yorumları*. 3. Baskı, İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.

Fogg, M.(2014) *Modanın Tüm Öyküsü*. E. Gözğü(çev.), İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Gürcüm, B.H. ve Bulat, F. (2016) *Tekstil Tasarımında İnovatif Bir Yaratıcılık Aracı Olarak Lazer Kesim*. DOI: 10.7816/idil-06-28-08 idil, Cilt 6, Sayı 28, Volume 6, Issue 28,<http://idildergisi.com/makale/pdf/1480559468.pdf>.

Gürsu, N. (1988). *Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler*. İstanbul: Redhouse Yayınevi.

Megep. (2014). *El sanatları Teknolojisi Elde Suzeni*, Ankara.
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Elde%20S%C3%BCzeni.pdf

Sürür, A. (1976) *Türk İşleme Sanatı*. Türk Süsleme Sanatları Serisi: 4. İstanbul: Ak Yayınları.

Seivewright, S. (2013) *Moda Tasarımında Araştırma ve Tasarım*. B. Bakın(çev.), İstanbul: Bilnet Matbaacılık.

Seçkinöz, M. A. Aker, S. Komşuoğlu, Ş. İ. Mengi ve A. E. Köse (1986) *Resim II Süsleme Resmi ve Süsleme Sanatları Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: Web Ofset.

Şeyban, L. (2007) *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*. Adapazarı: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları,
(<http://www.sakarya.bel.tr/pictures/upload/tarakli.pdf>)

Temir, R.Ş. (2010) *Geçmişten Günümüze Şile ve Şile Bezi / Şile and Şile Cloth from Past to Present*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi.

Özönder, H. (2003) *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri, Sözlüğü*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.

Udale, J. (2014) *Moda Tasarımında Tekstil ve Moda, Literatür Yayınları:680*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık.

Kocabaş Atılgan, D. (2014) *Giysi Tasarımında Esinlenmenin ve Araştırmanın Yaratıcılığa Etkisi*. The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2486> sayı: 27, ss. 461-477.
http://www.jasstudies.com/Makaleler/1126256182_29-%20Ar%C5%9F.%20G%C3%B6r.%20Duygu%20KOCABA%C5%9E%20ATILGAN.pdf

Kuç , E. (2016) *Selçuklu Çini Motiflerinin Geleneksel Ağaç Baskı Kalıpları İle Giysi Tasarımlarında Kullanımına Dair Denemeler*. Yıl 1, Sayı 1, Selçuk Üniversitesi Dijital Arşiv Sistemi.
<http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3624/6-34-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Wilkinson, K. (2008) Semboller ve İşaretler. İngilizce aslından çeviren S. Toksoy(çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.

Yazıcı, Ş. S. ve Aydın Kayı, A. (2015) Çini Süsleme Sanatında Lale Motifi. Çukurova Üniversitesi, I. Uluslararası sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı. ss. 417-425.

Yıldıran, M. (2016) Moda Giyim Sektöründe Üç Boyutlu Yazıcılarla Tasarım ve Üretim. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi

Art-E Mayıs-Haziran'16 Sayı:17 Issn 1308-2698 ss155-172, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/227658>.

İnternet

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764942270/>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764956589/>

<https://www.vogue.com/fashion-shows/resort-2011/stella-mccartney/slideshow/collection#18>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764942123/>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764939992/>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764941581/>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764942088/>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764940160/>

[https://www.metmuseum.org/art/collection/search/80015537?rpp=20&pg=1&ft=*&who=L](https://www.metmuseum.org/art/collection/search/80015537?rpp=20&pg=1&ft=*&who=Liberty+of+London&img=2)

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764941201/>

<https://tr.pinterest.com/pin/434878907764941204/>

https://www.augusta-auction.com/list-of-upcoming-sales?view=lot&id=14063&auction_file_id=30

TÜRK ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDE KULLANILAN HAYVAN FİGÜRLERİ VE GİYSİ TASARIMINA YANSITILMASI

Nuran OCAKOĞLU

Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksekokulu

ÖZ

Geleneksel Türk sanatları içinde çok önemli bir yeri olan Türk çini ve seramik sanatının kökeninin Orta Asya'ya kadar dayandığı bilinmektedir. Asıl gelişimini Anadolu'da gösteren Türk çini ve seramik sanatı, Anadolu Selçukluları ile başlayıp yüz yıllar içerisinde gelişerek kendine özgü estetik değerleri ile Osmanlı Dönem'inde altın çağını yaşamıştır. Türk çini sanatında kullanılan motiflerin kaynağı, Asya'da yaşayan Türk kavimlerine kadar uzanmaktadır. Bozkır kültüründen gelen Türklerde hayvan figürleri her zaman önemli bir süsleme unsuru olmuştur. Selçuklu dönemi çini ve seramiklerinde daha çok görülen hayvan figürü, Osmanlı döneminde İslamiyetin etkisiyle azalmış olsa da günümüze kadar gelen bu sanat dalı içerisinde hayvan motifleri ustaca resmedilmiştir. Sembolik anlamlar yüklenen, hayvan motiflerinin Türk çini sanatı içindeki önemi, oluşturulan olağanüstü eserler ile ortaya konulmaktadır.

Bu çalışmada geçmişten günümüze Türk çini ve seramik sanatında kullanılan hayvan figürleri incelenerek, özgün değerlerini kaybetmeden çağdaş kadın giysilerine yansıtılması amaçlanmıştır. Önemli kültürel miraslarımızdan biri olan Türk çini ve seramik desenlerinin yaşatılması, gelecek nesillere aktarılması için modern yaşam içinde farklı kullanım özellikleri kazandırılması önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çini, Seramik, Giysi, Tasarım

THE ANIMAL PATTERNS THAT HAVE BEEN USED ON THE TURKISH TILE AND CERAMICS AND REFLECTING THEM ON THE CLOTHING DESIGN

ABSTRACT

The Turkish tile and ceramics, which have an important place among the Turkish Traditional Arts, are known to have origins going back to Central Asia. The art of Turkish tile and ceramics, which made its essential development in Anatolia, started during the Anatolian Seljuk times and by developing through the centuries it reached its golden age in the Ottoman times along with its distinctive aesthetics values. The sources used in the Turkish tile arts traces back to Turkish tribes lived in Asia. As they came from a steppe culture, animal patterns have always been an important factor of ornament for Turkish people. The animal patterns, which were more common on the tile and ceramics during the Seljuk Empire period, – despite the decrease in their use under the influence of Islam during the Ottoman period - were pictured artfully on this branch of art which extant today's world. The importance of the animal patterns, which are attributed symbolical meanings in the Turkish tile art, has been presented with spectacular masterpieces.

In this study, the animal patterns used in the Turkish tile and ceramics art have been studied, and it is aimed to reflect them into the women clothing of today's world without losing their authentic values. To sustain the patterns of Turkish tile and ceramics which are one of our cultural heritage and to convey them to the next generations, it is really important to gain them various areas of usage within the modern life.

Keywords: Tile, Ceramics, Clothing, Design

GİRİŞ

Kökleri tarih öncesi dönemlere kadar dayanan, varlığını ve gelişimini günümüze kadar kesintisiz olarak sürdüren Çini ve seramik sanatı, insanlık kültürünün en temel eserleri arasındadır. (Satır, S. 2015:14) Çini ve seramik sanatının kökleri tarih öncesi dönemlere kadar gider ve insanlık kültürünün en temel eserleri arasındadır. (Satır, S. 2015:14)

Anorganik maddelerin herhangi bir usul ile şekillendirilip, pişirilmesi ile meydana gelen ürünlere genel anlamda seramik denir.(Dirim, 2010:1) Ana malzemesi “kil” olan seramik, en yalın haliyle “pişmiş toprak” olarak ifade edilmektedir. (Erman, 2012:18)

Killerin, suyla karıştırıldıklarında plastik özellikleri sayesinde kolayca biçimlendirilebilen bir hamura dönüşürler, pişirildikten sonra da sert, sağlam, değişmez bir yapı kazanırlar. Bu özelliklerine dayanarak çömlek üretiminde tarih boyunca kullanılmışlardır.

Suyla karıştırıldıklarında kolayca biçimlendirilebilen bir hamura dönüşen, Kil, pişirildikten sonra da sert, sağlam, değişmez bir yapı kazanır. Bu özelliklerine dayanarak çanak çömlek üretiminde tarih boyunca kullanılmışlardır.

Gerek işlevsel anlamda , gerekse sanatsal anlamda seramik sanatı içinde yer alan Çiniler ise, bir cins beyaz topraktan yapılan ve fırında pişirilen üzeri sırlanmış, desenlendirilmiş ve boyanmış seramik ürünlerdir. (Şahin 2015:21)

Çini, kaolin, tebeşir, kil, kuvars gibi ham maddelerin belirli oranlarda karıştırılmasıyla elde edilen hamurun şekillendirilmesi astarlanıp birinci pişiriminin yapılması, desenlenmesi, sırlanması ve ikinci pişiriminin yapılması sonucu meydana getirilen üründür.(Atalay, 1983:8)

"Çini sanatı, insanoğlunun hayatında çeşitli amaçlar için, farklı şekillerde üretilmiş, günlük kullanım kaplarının süslemesinden, mimari yapı süslemelerine kadar, sanatsal birçok alandaki etkin kullanımı ile günümüze kadar varlığını sürdürmüştür."(Pamuk ve Oyman)

Tarihsel seyri dikkate alındığında Osmanlı döneminde mimaride kullanılan çiniye 18. yüzyıla kadar "Kaşi", eşyaya tabak, vazo, kase gibi çini eşyalara da "Evani" adı verilmiştir. (Küçükyılmazlar, 2006:3)

"Çini içi ve dışı veya tek yüzü sırlı, sıraltı boylarıyla dekore edilerek geleneksel motiflerle süsleniş seçili malzemeyle yapılmış olan, mimariye bağlı olarak gelişen bir sanat türüdür." (Küçükyılmazlar, 2006:3) Geleneksel Türk Sanatlarından olan çini, genellikle mimari yapıların, cami, köşk. saray, çeşme, türbe ve benzeri yapıların iç ve dış süslemelerinde kullanılmış bir seramik ürünüdür.

"Çini sanatının ilk olarak Çin’de doğduğu, bu sebeple, Çin işi anlamına gelen ‘Çini’ kelimesinin buradan geldiği söylenmektedir." (Erdem, 2011:12) "Çini sözlüklerde Osmanlıca kökenli bir sözcük olarak tarif edilip, “Çin işi”, “Çin’e ait” anlamına gelmektedir. Kaynaklarda çini “sırlı kap” olarak tanımlanmaktadır. Osmanlılar kilden yapılan her türlü ürün için çini adını ortak olarak kullanmışlardır." (İrdelp, 2012:22)

"Çin kelimesini andıran bu terimin ortaya çıkmasına büyük ihtimalle saraya gelen Çin porselenlerine karşı duyulan hayranlık ve bu bünyeyi anımsatan Osmanlı silisli hamurunun parlak beyazlığı neden olmuştur (Yolal, 2007: 3). Kimi Türkçe kaynaklarda çini’nin İngilizceye China olarak çevrilmesi de sözü geçen ilişkiyle bağlantılı olmalıdır"(Şimşek v.d. 2007). (Avşar ve Avşar 2014:4)

Tüm insanlığa mal olmuş eşsiz kültür zenginlikleri ile dolu Anadolu toprağı 6000 yıl öncesine dayanan seramik geleneğine sahip bulunmaktadır.

Anadolu’da 11.yüzyılda Selçuklu’larla başlayan sırlı duvar seramikleri üretimi ve sanatı, 12.yüzyıldan 13.yüzyıla kadar Anadolu’yu turkuaz ışıltılarla donatmış, 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl Beylikler Döneminde çini sanatında sırlı tuğla, çini mozaik, tek renk sırlı çini, lüster, minai, yıldızlı çini, kabartmalı çini, ve sır altı çini olarak farklı teknikler kullanılarak çok büyük örnekler verilmiş, Bu dönemde 16. yüzyıl Türk Çini ve seramiğı, özellikle yüzyılın ikinci yarısında, hem üretim hem de sanat bakımından üst bir seviyeye ulaşmıştır. (Çobanlı ve Kanişkan, 2013:1)

Osmanlı devrinde "Yaptıkları fetihler sonrasında kazandıkları topraklarda yer alan ve içerisinde çini sanatının da yer aldığı sanat dalları ile uğraşan ustalar İstanbul’a getirilmiş ve sanatlarını

sarayda uygulamaya devam etmişlerdir. Böylece çini sanatımızın en önemli unsurları olan motifler ve bu motiflerin bir araya gelerek oluşturduğu kompozisyonlar, farklı kültürlerden bu nakkaşların elinde gelişmiş ve zenginleşmiştir." (Çobanlı ve Kanışkan, 2013:1)

TÜRK ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDE KULLANILAN HAYVAN FİGÜRLERİ

"Asırlar boyu çok geniş bir alana yayılmış olan Türkler de uzun yıllar farklı toplum ve medeniyetlerle kurmuş oldukları sanat ilişkileriyle bugün hayli zengin bir kültür ve sanat hazinesine sahiptirler. Bu sanat hazinelerinden birisi de Türk çini sanatıdır". (İsmek, 2007:5)

"Türk süsleme sanatında çiniciliğin özel bir yeri vardır. Bizans Mimarlığında mozaik ve fresklerin yerini, Türk sanatında çinicilik almıştır. Türkler ilk olarak Orta Asya'dan çini imal etmişlerdir. Orta Asya'da bulunan Türk çini resimleri de Türklerin çok eski devirlerde dahi bu sanat dalında ne kadar ileri olduklarının bir göstergesidir." (Yazıcıoğlu, 2017:1)

"İslamiyetten önce Orta Asya'da yaşayan Türk toplulukları yerleşik hayata daha geçmemiş, bozkır hayatı sürmekteydiler. Hayvan kültürü, bu bozkır hayatından dolayı yaşamlarında, inanışlarında, sanatlarında yer almaktaydı. Onlar için her hayvan iyi-kötü, uğurlu-uğursuz olarak sembolize edilmiş, hayvanlara çeşitli manalar yüklemişlerdi." (Arol, 2010:10)

Türk sanatının köklerinin oluşturulduğu Orta Asya'da, tarıma elverişli olmayan topraklar, insanları göçebe hayat ve hayvancılığa yönlendirmiş, hayvansal figürlerin süslemede yaygın olarak kullanımını sağlamıştır. Yaşam koşulları nedeni ile hayvanlara karşı duyulan ihtiyaç ve ilgi hayvansal figürlerin oluşturulmasını etkilemiştir. İnsandaki duygu ve düşünce çeşitliliği ile sanatçının hayal gücü buluştuğunda somut ve soyut, gerçek ve gerçek üstü yeni bir figür tarzı ortaya çıkmış, doğaüstü yaratık figürleri Türk sanatındaki yerini almıştır. Bu figürler, sanatçının ruhsal dünyasında başlamış ve giderek toplumun tüm fertlerinin ortak düşüncelerinde yer almıştır." (Erdem, 2011:10)

"Türkler etraflarında gördüklerini açık, stilize edilmiş ve doğadan uzaklaşmış motiflere çevirmişlerdir. Motifler daima tek hayvanın, tek çiçeğin stilize edilmiş neredeyse soyut biçimleridir. Böylece bu biçim değiştirmiş doğa öğeleri Türk'ün süs öğeleri olmuştur. (Şahin, 2015:20)

Sanatçının doğayı olduğu gibi değil yorumlayarak eserlerine yansıtma isteği Türk sanatında bir gelenek haline gelmiş ve bu düşünce, stilize etmeye, dolayısıyla sembolleştirmeye zemin oluşturmuştur. (Erdem, 2011:10)

Zamanla yerleşik hayata geçen Türklerin hayvan motiflerini süslemelerinde kullanmaları, geleneksel aktarıma bağlılık ve hayvanların doğal özelliklerine duyulan hayranlık olarak açıklanabilir. Her hayvanı bedensel özelliklerine göre değerlendirerek yorumlayan sanatçılar, hayvanları kuvvet, bereket, kötülük, iyilik gibi çeşitli kavramların sembolleri olarak kabul etmişlerdir. (Erdem, 2011:11)

Hayvansal kaynaklı figürler, ilginç resim üslubuyla, Türkler de simgeler dünyasını yansıtan, ikonografi ile birlikte farklı bir atmosfer oluşturmuştur. Çini yüzeylerin süslemesinde, formlara farklı görünüm veren, hayvan figürleri bulunduğu dönemin inanışlarını ve yaşam şekillerini ortaya çıkarmada bir araç olarak kullanılmıştır. Kendine özgü uygulama şekilleri ile kullanım alanına göre verdiği mesajla açısından figürler çeşitlilik arz eder. (Pmuk ve Oyman, 2016:2)

Türk süsleme sanatlarında Çinicilik sanatına bakıldığında belli ilkeler doğrultusunda hep kendi tarzını ve üslubunu oluşturmuş, tasarım ilkeleri ile kompozisyonlar üretildiği, üsluplaşma ve üslup araştırmaları ile yaratılmış bir sanat dalı olmuştur. (Şahin 2015:7)

Türkler, tezyini sanatlara imzalarını atarken , modellerini gerçekçi bir bakışla tabiattan almışlar, belli başlı esas çizgileriyle koruyarak detayı atmışlar, kendi zevk ve görüşlerine göre çizmişlerdir. Stilizasyon veya üsluplaştırma adı verilen bu yolun sanat dünyasında bir dönüm noktası olduğu ve klasik motiflerin bu metotla ortaya çıktığı söylenebilir. Böylece ne tabiatın

kopyasını ne de tamamen zıt düşen şekilleri görmek mümkündür. Lakin esere bakıldığında, hem tabiatı hem de sanatkarı büyük bir zevk ve hayranlıkla seyredebiliriz.(Birol , Derman 2011:14) (Şahin 2015:76)

Türk kültüründe gerek siyasal gerek sosyal gerekse ekonomik anlamda hayvansal sembol öğelerine sıkça rastlanmaktadır. Bozkır kültürüne hâkim olan Türklerin, sembollerinde hayvanları kullanmaları bir tesadüf değildir. Meşhur 12 hayvanlı Türk takvimi, hayvanların Türk sembolizasyonu açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu bizlere göstermektedir.(Öztürk ve Arısoy, 2018:2)

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra hayvan resimlerinin süsleme içinde kullanılması azalmıştır. Osmanlı süslemelerinde buna oldukça az rastlanır. (Megep, 2012:8)

İslam dini resim ve heykele hoş bakmadığı için, Türk sanatkarları doğadan aldıkları hayvan motiflerini aşırı derecede soyutlayarak stilize etmişler, başka bir deyişle üsluplaştırmışlardır. (İsmek, 2007:8)

Hayvansal Motifler

Hayvanlardan ilham alınarak yapılan süsleme Türk süsleme sanatlarına özellikle on altıncı yüzyıla kadar hâkim olmuştur. Hayvansal motif ve figürleri üç gruba ayrılır. Birincisi üsluplaştırılmış ve efsanevi hayvan motifleri, ikincisi rumi motifleri ve üçüncüsü de münhani motifleridir. (Megep, 2007-2012:6)

Hayvanlardan ilham alınarak yapılan süsleme stili Türk süsleme sanatlarına özellikle on altıncı yüzyıla kadar hâkim olmuştur. (Megep, 2007-2012:6) Türk çinileri üzerinde görülen hayvansal kaynaklı figürler; üç gruba ayrılır. "Birincisi üsluplaştırılmış ve efsanevi hayvan motifleri, ikincisi rumi motifleri ve üçüncüsü de münhani motifleridir". (Megep, 2007-2012:6)

Türk çinileri üzerinde görülen hayvansal kaynaklı figürler; tam üsluplaştırılmış (münhani, çintemani, rumi), yarı üsluplaştırılmış (kuş, aslan, geyik, keçi, köpek, at, tilki, eşek, tavşan, yılan vb. tabiatı yer alan hayvanlar) ve hayal mahsulü figürler (çift başlı kartal, grifon, simurg, siren,ejderha vb. mitolojik hayvanların oluşturduğu, yarı insan yarı hayvan tasvirli) olarak üç bölümde değerlendirilebilir. (Pamuk ve Oyman, 2016:2)

ÜSLUPLAŞTIRILMIŞ VE EFSANEVİ HAYVAN MOTİFLERİ

Üsluplaştırılmış (Stilize) hayvan motifleri:

15. yy. kadar mimaride ve diğer sanat dallarında çeşitli hayvan şekillerinden veya ayrıntılarından yapılan süslemenin çok benimsenmiş olduğu görülmektedir. Selçuklu abidelerinde en güzel örnekleri bulunur. (Megep, 2007-2012:6) Kuşların çoğunluğu oluşturduğu Tabiat Kaynaklı bu motiflerde tavşan, geyik, arslan, leylek, kartal, güvercin, kaplan, kurt, pars, boğa, at, keçi, balık vb. üsluplaştırılmış hayvan figürlerine çokça rastlanmaktadır.

Şaman inancında bu hayvanların her biri bir anlam ifade ederdi. Bazıları da tılsımlı, manevi güçleri olan hayvanlardı (arslan ve kartal gibi) (Megep, 2012:7) İslam dini resim ve heykele hoş bakmadığı için Türk sanatkârları doğadan aldıkları hayvan motiflerini aşırı derecede soyutlayarak stilize etmişler, başka bir deyişle üsluplaştırmışlardır. (Megep, 2012:8)

Üsluplaştırılmış (Stilize) hayvan motifleri, kuşlar, vahşi hayvanlar, av hayvanlar ve Balık ve diğer deniz hayvanları olarak gruplandırılabilir.

Kuşlar; Çinilerde genel kuş formlarının yanı sıra en yaygın olarak Tavuskuşu, kartal, leylek, güvercin, balıkçıl ve ördek figürlerine rastlanmaktadır. Kuş figürleri genellikle hayat ağacı ile birlikte resmedilmişlerdir. Hayat ağacının etrafında karşılıklı veya sırt sırta vermiş kuşlar bulunan çiniler oldukça yaygındır.

Kuvvet ve kudreti simgeleyen kuş motifinin Anadolu sembolizminde ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Kuş özlemi anlatır, haber beklentisinin ifadesidir. Kuş figürünün ölümü temsil

ettiği ve ruha refakat ettiği de söylenmektedir (Büyükçanga,2006:27). (Pamuk ve Oyman, 2016:12)

Çini desenlemede yaygın kullanılan bir başka kuş figürü de sonsuz hayat, güzellik ve cennet sembolü olan tavus kuşudur. "Özellikle Selçuklu çinilerinde, ihtişamlı kuyruğu ile sık sık tekrarlanarak saray duvarlarını süslemiştir". (Öztürk ve Arısoy 2018:3) Tavuskuşu uğurlu bir kuş olarak ifade edilmekle birlikte, devlet güçlerini, ölümsüzlüğü ve cenneti sembolize ettiği düşünülmektedir (Büyükçanga,2006:70). Pamuk ve Oyman, 2016:12) Güvercin ise, beyaz renginden dolayı aşkın ve başarının sembolü kabul edilir. Güvercinlerin günahsız insanların ruhu olduğuna da inanılır. (Pamuk ve Oyman, 2016:12)

Vahşi hayvanlar : Aslan, kaplan, pars, leopar gibi doğada yaşayan vahşi hayvanlar bu grupta sayıldığı gibi "Çoğunlukla yıldız formlu çinilerde görülen bu hayvanlar dünyasında kurt, tilki ve ayı figürleri de yer almaktadır" (Öney ve Çobanlı, 2007: 90). (Erdem, 2011:68

Av hayvanları: At, geyik, tavşan, keçi gibi hayvanlar bu grubu oluşturmaktadır. "Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır" (Çoruhlu, 2000: 141). Türkler atın etinden, sütünden, kılından, derisinden faydalanarak, onu binmede ve yük taşımada kullanmışlardır. Atın bazı tasvirlerde kanatlı olarak gösterilmesinin, göğsü çıkma aracı olarak kullanıldığına olan inanıştan kaynaklanabileceği düşünülmektedir." (Öztürk ve Arısoy 2018:3)

Orta Asya insan topluluklarının inanç dünyasında tarih öncesi çağlardan beri geyik vardı ve kutsal sayılırdı. Çeşitli sanat eserlerinde, daha çok taşınabilir boyuttaki göçebe eşyaları üzerinde en çok görülen hayvanlardan biri geyiktir. (Megep, 2012:9)

"**Av hayvanları** arasında tavşan önemli bir yer tutmaktadır. Selçuklu sanatında tavşan sembolü sekiz köşeli yıldız formlu çiniler ve seramik tabaklar üzerine resmedilmiştir. (Öztürk ve Arısoy 2018:3) Dağ keçileri de geyikte olduğu gibi av kültürüyle bağlantılıdır. Selçuklu sanatında keçi figürü doğa ile iç içe, zıplayıp, atlarken resmedilmiştir. (Öztürk ve Arısoy 2018:5)

Balık ve diğer deniz hayvanları: "Balık sayısız yumurtaları sebebiyle de bereket sembolü olduğu bilinmektedir" (Öney, 1968: 158). (Erdem, 2011:79 Balıklar mavi ve patlıcan moru renklerle ve hareketli kıvrımlarıyla canlı gibi işlenmişlerdir (Öney, 1968: 144). Çini ve seramiklerde balık motifinin yüzlerce çeşidi olmasına rağmen farklı türde deniz canlısı çok fazla görülmez. Ancak son dönem örneklerde deniz atı, deniz yıldızı, kaplumbağa gibi motifler görülmektedir.

Efsanevi (Mitolojik) Hayvan Motifleri

Hayal mahsulü olan bu figürler arasında en çok ejder, simurg, kilin motifleri kullanılmıştır

Ejder (Ejderha): Efsanevi hayvan motifleri çini ve seramik sanat eserlerinde bolca tasvir edilen ejder, en çok karşımıza çıkan motiflerin başında gelir. Bereketli yağmurları yağdıran veya tahrip edici fırtınaları yapan bir kudret sayıldığı için ejderi bazı hâllerde bulut şeklinde de tasvir etmişlerdir. (Megep, 2012:12) Selçuklu Türk eserlerinde üsluplaştırılarak süsleyici eleman olarak kullanılmıştır.

"Sözlük anlamı; hayali, büyük yılan, masallarda ve mitolojideki anlamı, yılanımsı korkunç hayvan" (Erdem, 2011:79) olan ejderin, çeşitli hayvanların gücünü ve özelliklerini birarada taşıyan bir hayvan olduğuna ve timsah ya da kertenkeleden köken aldığına inanılmaktadır (Armutak,2004:152).). (Pamuk ve Oyman, 2016:8)

"Günümüzde ejder figürü, aslanpençeli, kartal kanatlı, yılan kuyruklu, vücudu balık pulu ile kaplı, ağzından ateş çıkan bir varlık olarak tasvir etmişlerdir" (Kızıldağ Atila,2011:35). (Pamuk ve Oyman, 2016:8)

Ejderin çeşitli sembolik değerleri vardır. Gökyüzü ve evrenin simgesi, düzen vericisidir. (Öztürk ve Arısoy 2018:5) Türk kozmolojisinde yer ejderi ve gök ejderlerinden söz edilir. Yerin altında

ya da derin sularda bulunan yer ejderleri bahar döneminde yerin altından çıkıp, pullar ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükselmektedir. Böylece yağmur yağmasını sağlayarak bereket ve refaha ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır (Çoruhlu, 2000: 133). (Öztürk ve Arısoy 2018:5) **Simurg (Siren);** Son derece renkli ve süslü bir kuş olan simurg yeşil renkli olduğu farzedilerek Zümrüdü Anka diye de isimlendirilmiştir Megep, 2012:15) “Zümrüdü Anka, Devlet Kuşu ve Hüma Kuşu gibi değişik isimleri vardır. İranlılarda Simurg, Yunanlılarda Phoenix, Araplarda Anka kuşu olarak tanınır” (Pamuk ve Oyman 2016:18)

Türk mitolojisinde güneş ve ateşten yaratılmış olduğuna inanılan efsanevi bir kuştur. İslami destanlarda, çaresizlere yardıma koşan, insan üstü kuvvetli, bulunduğu yeri kötülükten, düşmandan ve hastalıktan koruyan, şans uğur ve talih getirme gibi. Önder (1988), (Öztürk ve Arısoy 2018:5) olağanüstü güçlerini insanları korumak için kullandığına inanılan bir masal yaratığıdır.

İslam kültürünün edebi ürünlerinin çoğunda görülen simurg, Kafdağı'nın arkasında yaşadığına, insan gibi konuştuğuna inanılan, iri gövdeli, son derece renkli ve ihtişamlı kuyruğu olan bir kuştur. Ön Asya mitolojisinde ise Hüma Kuşu cennette oturur, zaman zaman uçarak yedi kat göklerde ve burçlar arasında dolaştığına, inanılır. Megep, 2012:15)

Çift Başlı Kartal: Türklerin milli sembolü olarak kabul edilen kartal figürü dini, astrolojik ve hukuki bir sembol olarak, Türk sanatı ve kültüründe yer almaktadır. Kartalın, Şaman ve Yakut inançlarında, önemli semboller ifade ettiğine, ölümden sonra ruhun, kuş şeklinde göğe yükseldiğine inanılmaktadır. (Pamuk ve Oyman 2016:18)

Anadolu Selçuklularında en çok kullanılan tek ve çift başlı kartal, kuvvet, kudret, asalet sembolü idi. İnsanı kötülüklerden koruduğuna inanılırdı. Şaman inancında kartal tılsımlı olup arma ve totem olarak kullanılan kutsal bir kuştur. Mezar taşlarında da kartal figürleri kullanılmıştır. (Megep, 2012:8)

Grifon: Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde olan mitolojik yaratıktır. Türk sanatlarında diğer hayal mahsulü hayvanlara nazaran tasvirine az rastlanan bir figürdür. “Kahraman ve çok güçlü” (Sözen ve Tanyeli, 1999:94) olarak ifade edilir. Her zaman kanatları açık ve kulakları dik olarak tasvir edilen grifonlar hareket halindedir. (Pamuk ve Oyman 2016:16)

Kilin: Erkeğine “ch'i”, dişisine “lin” denilen ve erkeğinin başında boynuzu bulunan kilinin, hem su üstünde hem de karada yürüdüğüne inanılır. Ejder atı olarak da adlandırılan bu efsanevi hayvanın gövdesi misk geyiği, kuyruğu öküz kuyruğu, alın kısmı kurt alını ve ayakları at ayağı gibidir. (Megep, 2012:18)

Harpiler: Yarı insan yarı hayvan olan, ba insan (kadın) başı, gövdesi ise kuş gövdesi şeklinde olan bu efsanevi yaratığı daha önceki devirlerde Orta Asya Türk sanatında, görülmektedir (Erdem 2011:72) gök, kara ve deniz harpisi olarak üç şekilde oluşur.

RUMİ MOTİFLER

Motif ismini, Roma İmparatorluğu zamanında Anadolu yarımadasına Diyar-ı Rum denmesi sebebiyle “Anadolu’ya ait” manasına gelen “Rumi” kelimesinden almıştır. (Megep, 2012:35) Kahramanlık, kuvvet, bereket, mertlik, bağlılık gibi değerlerin sembolü sayılmış olan hayvan figürlerinden bir üslup halini alan rumiler, Türk çini ve seramik sanatında oldukça yaygın kullanılmıştır. (Şahin, 2015:83)

Rumiler, hayvanların kanat, bacak , kuyruk, gaga, pençe ve bedenlerinin stilize edilmiş şekillerinden oluşan ve kökenleri Orta Asya’ya dayanan çok yaygın bir Türk Süsleme elemanıdır (Megep, 2008:9)

Rumi motifler Birbirine bağlı kıvrım dallar ile uçlarındaki bademe benzer yapraklardan oluşmaktadır. Türklerin Orta Asya'dan beri kullandığı bu süsleme tarzı Anadolu Selçukluları

zamanında stilize edilerek zamanla yeniden yorumlanmıştır. Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden sonra ve özellikle Osmanlı Dönemi Sanatı'nda hayvan figürleri nadiren özgün şekliyle resmedilmiştir. 15.yy'dan sonra rûmîler, aşın bir stilizasyonla hayvan figürlü görünümlerinden tümüyle uzaklaşmış; kökeni algılanmayacak şekilde, farklı bir dekoratif karakter kazanmıştır. (Yavuz, 2008: 25) Stilize edilerek hayvan görünümünü kaybetmiş daha çok bitkisel bir görünüm kazanmıştır. (Yavuz, 2008: 5)

Bir rumi kompozisyonunda; rumi tepelik, rumi ortabağ ve rumi kollar olmak üzere 3 ana bölüm vardır (megep, 2008:16)

Rumilerin pek çok çeşitleri olmasına rağmen bunları genel olarak: Yalın halde (basit rumiler); Dilimli rumiler; Hurde (içiçe, rumi içinde rumi); Piçide sencide rumi (sarılma rumi) olarak tanımlayabiliriz. Bunu çok genel bir sınıflama olarak kabul etmeliyiz. Çünkü her birinin yine kendi içinde sayısız çeşitlemeleri mevcuttur. (Keskiner 2)

MÜNHANİ

Kelime manası “eğri” demek olan münhani, krumi motifiyle aynı grupta ve Rumi motifini pekiştirmek amacıyla kullanılan bir motiftir XIV – XV. yüzyıllar boyunca Türk el yazması kitap tezvinatında sık rastlanan münhaniler, Beylikler devri Kuran-ı Kerim’lerinin süslenmesinde de karşımıza çıkar. Münhaniler, genel olarak rumilerin ve kuş kanatlarının içlerinde bulunan ayrıntılardan oluşmuştur. (Megep,2012:47)

Münhani, çini sanatında kenar suyu veya müstakil desen olarak kullanılmıştır. Bunlar simetrik olduğu gibi aynı şeklin tekrarı gibi yürüyen desenler de olabilir. Kompozisyonlarda belirli bir hat takip etmeyip daima birbirlerine yapışık olarak yerleştirilir. (Megep, 2012:47)

BULGULAR

Geçmiş çok eskilere dayana ve Geleneksel Türk sanatları içinde çok önemli bir yere sahip olan Çini ve seramikler zengin desen ve kompozisyona sahiptir. Bu çalışmada, tarihsel süreçte çini ve seramik desenleri içinde önemli bir yeri olan hayvan figürlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktadan çıkışla çalışmada, çini ve seramiklerde kullanılan hayvan figürlerinin günümüz giysi tasarımlarında kullanılabilirliğine dikkat çekilerek, giysi tasarımı ilke ve yöntemleri doğrultusunda çalışmalar yapılmış, kültürel değerimizden olan kültür mirasına ait Bu çalışmada Geçmiş çok eskilere dayana ve Geleneksel Türk sanatları içinde çok önemli bir yere sahip zengin desen ve kompozisyona tasarımcılar tasarlama aşamasından önce yaratıcılıklarını körükleyecek bir esine ve kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç duyarlar.

Tasarlama süresince tasarımcı farklı kanallar aracılığıyla hayal gücünü besler ve bu beslenme sürecinin sonunda hayal gücünün soyut fikirleri somut birer ürüne dönüşür.

Hayal gücünün ve yaratıcılığın beslenmesi esin kaynağının iyi bir şekilde analiz edilip kapsamlı bir araştırmadan geçirilmesiyle elde edilebilir.

Bahsi geçen esin, tasarımcının etrafında gördüğü bir nesneyle etkileşimden doğabileceği gibi, soyut kavramlar, tarihsel olaylar, kültürel ve geleneksel alışkanlıklar, yaşam şartları gibi faktörlerle etkileşiminden de doğabilir.(Kocabaş Atılğan, 2014:1)

Diğer bir araştırma yöntemi hikâye panosu, tasarımcıların çalıştıkları konu üzerine geliştirdikleri kavramları görselleştirme amacıyla oluşturulmuş çeşitli esin verici fotoğrafın iğnelendiği, materyallerin iliştilendiği, çizimlerin yapıldığı; not defteri, günlük ya da duvar panosu olarak tanımlanabilir.

Tasarım Bir ürün ortaya koymaya yönelik düşünsel ya da maddi çalışmalar sürecidir. Tasarım bireyin hayal gücü üretkenliğiyle teorinin uyumlu birlikteliğinin ifadesidir. Ayrıca ürünün çeşitlenmesinde ve farklılaşmasında önemli bir etkidir. Tasarlanan ürün ne kadar orijinal olursa o kadar ilgi çekecek, beğenisi ve kullanımı artacaktır. Önemli olan giyimde sosyal ve

estetik gereksinimlerin farkına varılarak farklı yorumlar yapabilmektir (Çeliköz ve Diğerleri, 2011:200).

Tasarımcıların geleneksel doku ve dokumaları kullanarak, çağdaş yorumları ve sıra dışı yaklaşımlarıyla, kültürel öğeleri yeni tasarımlarına yansıtma tasarımlarına özgünlük kazandıracağı gibi, modanın alışıla geldik gelişimini değiştirerek kültürel kayıpların önlenmesine de katkıda bulunacaktır.

Günümüz tasarım anlayışında çağdaşlık ve özgünlük en çok aranan niteliklerdir. Bu niteliklerin kaynakları ise tasarımcının yaratıcılığı ile yakından ilişkilidir. Tasarımcı bilinenleri yeni şekillerle organize edebilmeli, bir materyali veya fikri yeniden geliştirebilmeli ve farklılaştırabilmelidir. Modada yaratıcı tasarımlar sonucu elde edilen yeni biçimler, ilk defa uygulanan formlar olabildiği gibi, eski ve yeninin bir arada harmanlandığı özgün biçimler de olabilir.

Bu çalışmanın amacı; gelenekçi tasarım anlayışı ile kökeni çok eski tarihlere orta asya yaşantısına kadar dayanan Türk çini ve seramiklerindeki hayvansak motifleri özgün değerlerini koruyarak çağdaş kadın giysi parçalarına yansıtmaktır

Keçe desenlendirme teknikleri, keçelerde kullanılan renk ve motifler doğrultusunda keçe yelek tasarımları yapılmıştır.

Son yıllarda gelenekseli modern yorumlama tavrı, özellikle moda tasarımı alanı içinden giysi parçalarında belirgin derecede popüler bir hal almıştır.

İlk aşamada hikâye panosundaki verilerden de esinlenilerek her biri üzerinde farklı çini desenlerinin denendiği 8 adet özgün elbise modelleri artistik silüetler üzerinde tasarlanmıştır. Çizimlerin her birinde yaygın olarak kullanılan çini desenlerinden biri uygulanmıştır.

Bu aşamada belirlenen tema ile ilgili eskiz çizimler yapılmaktadır.

Günümüze uygun kıyafet tasarımları yapılmış kültürel değerlerimizin yeniden hayat bulmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Geleneksel kutnu dokumalarının yaşatılması amaçlanmıştır

Tasarım sürecinde kültürel miraslarımız içinde yer alan Kütahya çinilerinin desenlerini modern ve yalın çizgilerle sentezleyerek bugünün hareketli ve karmaşık dünyasına, sade ve yalın şekliyle yansıtabilme düşüncesi; koleksiyon sürecini başlatmıştır. Tasarlama süreci aşağıda özetle açıklanmıştır.

Bu bölümde, giysi tasarımı aşamalarına uygun olarak çini desenli elbise tasarımı çalışması, yer almaktadır. Bu amaçla özgün bir giysi tasarımı hazırlayabilmek için yapılan araştırmalar ışığında, tasarım yaparken esin kaynağı olarak kullanmaya yönelik, temayla ilgili çeşitli resim, bilgi ve materyalleri içeren bir hikâye panosu hazırlanmıştır.

Uygulamalı araştırmalar, üretilmiş ya da üretilmekte olan bilginin denemeli uygulamasıdır

. Araştırmada önceden üretilmiş olan bilgiler ışığında denemeli uygulamalar yapılmıştır(Ağaç ve Gürşahbaz, 2013:8).

Bu bilgiler ışığında, uygulamalı araştırma modeline dayalı olarak yürütülen bu araştırmada Türk çini ve seramik sanatı ve Türk çini ve seramiklerinde kullanılmış hayvansal figürler araştırılmış

Yöntem

Karasar' dan aktaran Saliha AĞAÇ "Uygulamalı araştırmalar, üretilmiş ya da üretilmekte olan bilginin denemeli uygulamasıdır" der. Araştırmada önceden üretilmiş olan bilgiler ışığında denemeli uygulamalar yapılmıştır(Ağaç ve Gürşahbaz, 2013:8). Bu bilgiler ışığında, uygulamalı araştırma modeline dayalı olarak yürütülen bu araştırmada Çanakkale ili Yenice ilçesi geleneksel kadın giysi örneklerine ulaşılmaya çalışılmış ve ulaşılan giysilerden ak göynek ve nakışlı donun dokuma ve nakışları ele alınarak incelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda bu giysilerin dokumalarını kullanarak giysi tasarımları hazırlamaya karar verilmiştir.

Dokumanın kırk santimetre eninde ve pamuklu kumaş olması tasarımlara yön vermiş plaj kıyafeti tasarımları yapılmıştır.

Belirlenen özellikler doğrultusunda 9 farklı tasarım yapılmış ve nakışlı don kumaşıyla aynı ende nakışsız pamuklu yöresel bir kumaş temin edilerek bu tasarımlardan bir tanesi üretilmiştir.

KAYNAKÇA

Arol Z. (2010), Geleneksel Formlarda Kuş Figürlü Tasarımlar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Eski Çini Onarımları Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

AVŞAR, M. Ve AVŞAR L. "Çini Sanatı Ve Terminolojisi Üzerine", Kalemişi Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2014, s:1-13.

Cura N. (2008) Erken Osmanlı Mimarisinde Renkli Sır Tekniğindeki Çiniler, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale

Çobanlı Z. Ve Kanişkan E. (2013) Osmanlı Çini Ve Seramiklerinde Giyim Kuşam Kültürü Ve Özellikleri " Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi

[Http://Dergipark.Gov.Tr/Download/Article-File/192460](http://Dergipark.Gov.Tr/Download/Article-File/192460) (Erişim:20.07.2018)

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sanattasarim/article/view/5000187954/5000165378>

Erdem M.(2011) Kubad-Abad Saray Çinilerindeki Hayvan Motiflerinin İkonografisi, Simgesel Anlamı Ve Günümüz Seramiğinde Yorumlar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya

Erman D. O. (2012), Türk Seramik Sanatının Gelişimi: Toprağın Ateşle Dansı, ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl IV, Sayı 1, Ocak 2012 "Kültürümüzde Toprak", Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun

KÜÇÜKYILMAZLAR, A. "İstanbul Ticaret Odası Çini Araştırması", İstanbul, 2006.

Pamuk A. Ve Oyman N. R. (2016)Türk Çini Sanatında Kullanılan Hayvansal Figürlerin Seramik Yüzeyler Üzerinde Üç Boyutlu Uygulanması Sdü Art---E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi Mayıs/Haziran'16 Cilt:9 Sayı:17 Issn 1308---2698

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduarte/article/view/5000163475>

Satır, S. (2015) Türk Kültüründe İznik Çinilerinin Önemi Ve Güncel Değerlendirilmesi, <Http://Www.Ayk.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2015/01/Satır-Se%C3%A7il-T%C3%9crk-K%C3%9clt%C3%9cr%C3%9cnde-%C4%B0zn%C4%B0k-%C3%87%C4%B0n%C4%B0ler%C4%B0n%C4%B0n-%C3%96nem%C4%B0-Ve-G%C3%9cncel-De%C4%9eerlend%C4%B0r%C4%B0lmes%C4%B0.Pdf>

ŞAHİN, M. "Geleneksel Türk Süsleme Sanatlarında Çinicilik", İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

Yazıcıoğlu, Ö. (2017) Türklerde Çini Sanatı Türklerin Kültür Tarihi, Kalipso Yayınevi, İstanbul <http://www.cetelemiz.com/2017/07/turk-kulturunde-cini-sanat.html>

Dirim, 2010 Hammaddesi Toprak Olan Geleneksel Sanatlar Seramik ve Çini, Dirim Tıp Gazetesi 2010

http://www.dirim.com/Dirim_2010_4_files/Geleneksel%20sanatlar%C4%B1m%C4%B1z.pdf

DUMLUPINAR, Fatma Z. (2008). Yeni Valide Camii Çini Kitabeleri

Bezemeleeri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İrdelp İ. V. (2012) Günümüz Çini Sanatında Sgraffito Teknikleri Ve Uygulamaları, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uşak

Mine Ülkü Öztürk*, Yağmur Arısoy** (2018) Selçuklu Dönemi Seramik Sanatında

Hayvan Sembolizmi, İdil Dergisi, 2018, Cilt / Volume 7, Sayı / İssue 44

[Http://Www.idildergisi.Com/Makale/Pdf/1522670148.Pdf](http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1522670148.pdf)

Yavuz Ş. (2008) Süsleme Sanatlarında Rumi Motifi Ve Tarihsel Gelişimi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü ,Geleneksel Türk El Sanatları Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Cahide Keskiner, RUMİ Türk Motifleri, Turing Yayınları

<http://www.motiftr.com/L/TR/mid/158/>

<http://seyyahin.blogcu.com/susleme-sanatlarimizda-rumi/984208>

Kocabaş Atılğan D.(2014), Giysi Tasarımında Esinlenmenin Ve Araştırmannın Yaratıcılığa Etkisi, The Journal Of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science, Doi Number:Http://Dx.Doi.Org/10.9761/Jasss2486

Number: 27 , P. 471-487, Autumn I 2014

[Https://Www.Jasstudies.Com/Makaleler/497756496_29-](https://www.jasstudies.com/makaleler/497756496_29-%20ar%C5%9f.%20g%C3%B6r.%20duygu%20kocaba%C5%9e%20atılğan.pdf)

[%20ar%C5%9f.%20g%C3%B6r.%20duygu%20kocaba%C5%9e%20atılğan.Pdf](https://www.jasstudies.com/makaleler/497756496_29-%20ar%C5%9f.%20g%C3%B6r.%20duygu%20kocaba%C5%9e%20atılğan.pdf)

Basit Motif Çizimleri, Seramik Ve Cam Teknolojisi Megep, Ankara, 2008

Hayvansal Motif Ve Figürleri, İnşaat Teknolojisi, Megep, Ankara, 2008 İsmek

Hayvansal Motif Ve Figürleri, İnşaat Teknolojisi, Megep, Ankara,

Rumi Motifleri -1, Seramik Ve Cam Teknolojisi, Megep

OSMANLI SARAYI KADIN GIYSİLERİ ve GÜNÜMÜZ GIYSİ TASARIMINA BİR UYARLAMA

Nuran OCAKOĞLU

Dumlupınar Üniversitesi/ Gediz Meslek Yüksekokulu

ÖZ

Kültürün önemli bir göstergesi olan kılık kıyafet Osmanlı kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Sarayda giyilen giysilerinin ihtişamı Osmanlı devletinin gücünü, kudretini ve zenginliğini yansıtmaktadır. Osmanlı sarayında yaşayan kadınlar da giyim ve kuşamlarına son derece önem verir, statülerine göre değişen özelliklerde değerli kumaşlardan dikilmiş giysiler giyerlerdi. Saray kadınlarının giysilerinde daha çok brokar, kadife, çatma, seraser, diba, atlas, canfes, tafta, vala, çuha, sof ve al gibi kumaşlar kullanılmaktaydı. Altın tellerle işlenen kıyafetler, değerli mücevherlerle süslenmekteydi. Osmanlı kıyafetlerinin en önemli özelliği çok katlı, bol dökümlü, örtülü ve uzun olmalarıdır. Bu dönemde kadınların başlıca giyim eşyaları; şalvar, hırka, gömlek, entari ve kaftanlardır. Şalvarla giyilen entariler, Türk kadın giyiminin en eski örneklerini teşkil etmektedir.

Osmanlı sarayında giyilen kadın giysileri günümüz de zaman zaman birçok modacıya ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışmada, Osmanlı sarayında kullanılan kadın giysilerinin model, kalıp, desen, kumaş ve süsleme özellikleri incelenerek giysilerin biçim ve karakterini bozmadan çağın teknik imkânlarına uygun olarak günümüze yansıtılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Osmanlı kadın giysilerinin genel özelliklerini yansıtan günümüz modasına uygun bir modernize kıyafet tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Saray Kadını, Giysi Tasarımı,

THE WOMEN CLOTHING IN THE OTTOMAN PALACE AND AN ADAPTATION TO TODAY'S CLOTHING DESIGNS

ABSTRACT

Clothing, which is an important indicator of the culture, used to have a very important place in the Ottoman culture. The clothes worn in the Ottoman palace used to reflect the power and wealth of the Ottoman Empire. The women in the Ottoman palace used to care their clothing very much and they used to wear dresses sewed from precious and various kinds of fabrik in accordance with their social status. In the clothes of the palace women, different kinds of fabrik were used such as , brocade fabrik, velvet, cracked fabrik, seraser fabrik, deadwood fabric, satin fabrik, canfes, taffeta, vala, balze, and sof fabrik. The clothes used to be emrodiered with golden wires and decorated with precious jewellery. The most important aspects of the Ottoman clothing were their being multi-layer, draped, veiled and long. In that period, the main garment of the women were shalvar, cardigan, shirt, loose robe and kaftan. Loose robes worn with a shalvar were the oldest examples of the clothing of Turkish women. The women clothes worn in the Ottoman palace have inspired many fashion designers from time to time. In this study it is aimed to search the model, pattern, mold, fabrik and decorative features of the women clothing of the Ottoman palaces, and reflect them in today's world in accordance with today's technical possibilities without ruining the form and characteristic of those clothes. For this purpose, a modernised and up to date dress, which reflect the general features of the Ottoman women clothing, has been designed.

Keywords: Ottoman, Palace Woman, Clothing Design

GİRİŞ

Giyim kuşam, genel olarak insanoğlunun korunma ve süslenme amacına hizmet etmesine karşın toplumsal anlamda ulusal kimliğin göstergesi halini almıştır. "Öyle ki bir ulusu oluşturan dil, din, ırk, toprak bütünlüklerinin yanı sıra kıyafetlerde giyildikleri toplumun simgesi olmuştur" (Çetin, 1995:16). İnsanların yaşadığı coğrafyayı, mensup olduğu topluluğu, hangi

dinden olduğunu anlamak çoğu kez bu simgesel anlatım gücü ile mümkün olmaktadır (Cihangir, 2003 aktaran Koç, vd., 2007:5).

"Osmanlı kıyafetlerinin kendine has, özgün ve dünyaca tanınan bir kimliği vardır." (Çetin, 1995:4). Zamanla çok geniş bir coğrafyaya yayıldığından ve oldukça farklı kültürleri bünyesinde barındırdığından Osmanlı devletinin giysi kültürü de son derece geniştir. "Osmanlı giyim kuşamının temelleri çok eskiye, Orta Asya'da yaşamış olan atalarının giyim kültürüne kadar uzanmaktadır" (Görünür ve Ögel, 2006:1). Milattan önce 3. ve 5. yüzyıllara ait olan Pazırık kurganlarında Osmanlı giyiminde kullanılan önden açık, uzun kollu boy entarisinin kesim tekniği ile paralellik gösteren örneklerle rastlanmıştır (Görünür ve Ögel, 2006:2).

Osmanlı kıyafetleri kuruluşundan itibaren kesim, dikim anlayışı ve kullanım uygulamalarıyla çok fazla değişiklik göstermeden süregelmiş, yüzyıllar boyunca geleneğe bağlı kalarak ve kültürel unsurları yansıtan benzer özellikler göstermişlerdir. Türkler, İstanbul'un fethinden sonra, tüm Avrupa'nın kışkırdığı gösterişli giysilerinin temel ilkelerindeki bozulmasına hiçbir zaman izin vermemiş ve 18. yüzyılın sonlarına kadar geleneksel giysi çizgilerini korumuşlardır (Tuchelt ve Nauman 1965:45 aktaran Koca ve Koç, 2009:3). 19. yüzyıl başında erkek kıyafetleri, yüzyılın ortasından sonra kadın kıyafetleri Avrupa modası etkisiyle tamamen değişmiştir (Görünür ve Ögel, 2006:1).

Osmanlı İmparatorluğu göçebe hayattan uzaklaşıp saray yaşantısına geçerken aynı zamanda sürekli genişleyip farklı kültür ve milletleri bünyesine kattığından kıyafetlerde ve dokumacılıkta farklılıklar baş göstermiştir. Halk, saray mensupları ve azınlıklar kendi sınıf, statü ve mesleklerini belirten kıyafetler giymişlerdir (Öz, 1946:8 aktaran Öztürk ve Yazar, 2017:2). Osmanlı İmparatorluğu'nda giysiler kişinin sosyal statüsünün göstergesidir. Bu nedenle aynı zamanda politik önemde taşımıştır. Çünkü farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle oluşmuş karmaşık bir toplumda giysi renkleri ve tarzları, insanların din, ırk, meslek, zenginlik açısından diğerlerinden ayırt edilmesini kolaylaştırmıştır (Goodwin, 1997:173 aktaran Koca ve Koç, 2009:3). Bu nedenle her meslek grubu, her sosyal sınıf veya millet için giysi biçim veya renklerinde farklılıklar oluşmuştur.

Osmanlı giysilerinde dikkat çeken en önemli özelliklerden biride kat kat giyinilmesidir. Türk giysilerinin çoğunda görülen bu giyim tarzı zenginliğin ve gücün de göstergesidir. Giysiler kat kat giyilirken her katman arasındaki sıralama önemlidir ve katmanlar arasından gösterilmek istenen kumaşlar özenle seçilmiştir. İç elbiselerin, yelek veya ceketlerin üzerine giyilen uzun kaftanlar son derece fonksiyonel olup iç mekânlarda kolayca çıkarılabilme özelliğine sahiptir (Himam, 2013:6-7). Bu tarz giyinme şeklinin coğrafi şartlar ve iklim koşulları nedeniyle ısınma amacıyla ortaya çıktığı, bunun yanında Türklerin islamiyeti kabul etmesinden sonra örtünme emrinde etkisi olduğu düşünülmektedir.

Osmanlılarda hem kadınların, hem de erkek ve çocukların kıyafetleri; şalvar, gömlek, iç ve dış kaftanından oluşmaktadır. Ölçüleri dışında kumaş ve kesimlerinde fark görülmemektedir (Tezcan, 2012:1). Giysilerin kesim biçim anlayışı, geometrik esasa dayalıdır (Şahin, 2004:197). Bu tarz kesim ve dikiş anlayışı, çok eski giysi örneklerinde dahi görülmektedir (Sevin 1990:5). Giysiler de çok fazla oyuntu ve kup kullanılmamıştır. Bedene oturmayan düz kesimlidir. Kumaşlar genellikle dar enli tezgahlarda dokunduğundan ziyan edilmemesi için kumaş eninin tamamı kesilmeden kullanılmıştır (Şahin, 2016:6). Geometrik esasa dayalı bu kesim şekli eklenerek genişletilmiş anlamında "peşli" kesim olarak adlandırılmıştır.

OSMANLI SARAYI KADIN GİYSİLERİ

Osmanlı devletinin ilk kuruluş dönemlerine ait saray giyimleri hakkında çok fazla kaynağa rastlanmamaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra sarayda ortaya çıkan ölen sultanların giysilerini bohçalayarak saklama geleneği Osmanlı Dönemi giysilerini 15. yüzyılda

oluşan kısa bir boşluktan sonra 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar kopmadan izlememize olanak sağlamaktadır (Muratoğlu, 1995:16). Bu dönemden sonra, başta elçiler olmak üzere İstanbul'a gelen yabancı gezginlerin hatıratlarından, yabancı ressamın eserlerinden, Türk ressamın minyatürlerinden ve sarayda muhafaza edilen giyim eşyalarından Osmanlı giyimine ait bilgilere ulaşılmaktadır (Komşuoğlu vd., 1986:214).

Osmanlı saray giysileri hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardan biri de, Osmanlı dönemi minyatürleridir. Daha çok saray çevresine ait belirli kesimlerin giyim kuşamının ayrıntılı çizimlerine rastlanan minyatürlerde (Koca ve Koç, 2014:4) halkın günlük yaşantıları, iş hayatı ve eğlencelerinin resmedildiği de görülebilmektedir.

Osmanlı sarayında halkın giyim tarzından ve yaşayışından tamamen ayrı bir durumda olan hanedan mensuplarının giysileri ile saray çalışanları ve halkın giysileri arasında önemli farklar mevcuttur. Saray kadınlarının giysilerinin kumaşları özel olarak dokutulduğundan, halk kadınlarının giymesi yasaktır (Ercan, 1990:120 aktaran Çelik 2013:2). Osmanlı'da zamanla gelişen saray yaşamı muhteşem denilebilecek bir dokuma kültürünün de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kumaşlar çoğu zaman hazine yerine geçecek bir değere sahip olmuşlardır (Himam, 2013:17). Saray kumaşları gerek süsleri, gerekse de kullanılan malzemenin kalitesi nedeniyle diğer kumaşlardan teknik ve sanatsal yön itibarıyla ayrılmaktadır. Altın ve gümüş tellerle dokunan kumaşların desenlerine de büyük önem verilmektedir (Himam, 2013:18). "Sarayın İstanbul'da kendine ait dokuma atölyesi olduğu halde üretim ihtiyaca yetmediğinden gerek İstanbul'da saray dışındaki atölyelere gerek Bursa'daki atölyelere devamlı olarak kumaş siparişi verilmiştir. Yurt dışına, özellikle ipeklileriyle ünlü Venedik'e de saray adına siparişler yapılmıştır" (Tezcan, 2010:3.)

Osmanlı kıyafetlerinin en önemli özelliği bol dökümlü, örtülü ve uzun olmalarıdır. "Giysilerin takım oluşturmada temel üç katmanı görmek her zaman mümkün olmuştur. Bunlar; 1. Şalvar ve gömleklerden oluşan iç giyimler, 2. Entari, kaftan ve cepkenlerden oluşan dış giyimler, 3. Ferace ve dış kaftandan oluşan üst giyimlerdir" (Koca ve Koç, 2009:3).

15. yy Osmanlı devletinin siyasi açıdan olduğu gibi kültürel, sosyal ve ekonomik yönlerden doruğa ulaştığı dönemdir (Altınay ve Yüceer, 1992:32). Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde hem devlet teşkilatı, hem ekonomik ve mali sistem, hem de sanatsal açıdan devlet çok gelişmiştir. "Doğu ve batı arasında geçit teşkil eden bir yerde olması nedeniyle Osmanlı Saray yaşamı Avrupa'da taklit edilmeye başlanmış giyim konusunda da yeni modaların doğmasına neden olmuştur" (Altınay ve Yüceer, 1992:33).

"15. yüzyılda Osmanlı sarayı, başkent İstanbul'un giyim kuşamını yönlendiren bir merkez konumundaydı. İstanbullular gösterişli, pahalı kıyafetler giyerken, Anadolu ve Rumeli'nin köylerinde, kasabalarında halk sade kumaşlar ve süsten uzak kıyafetler kullanıyordu" (<http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=osmanli-kiyafetleri&Bil=602>, 10.06.2018 tarihinde erişildi.) Hanedan üyeleriyle, saray da yüksek mertebelerde bulunan görevlilerin çoğunluğunun kadifeler ve değerli metal tellerle dokunmuş renkli kumaşlar, yani kemhalar giydikleri bilinmektedir (Çelik, 2013:16).

15. yüzyılda kadınlar en üste inci, elmas ve sırma işlemeli kaftan, onun içine ipek kumaştan dikilmiş üzeri yine inci ve mücevherlerle süslenmiş sırma işlemeli yarı yarıya yırtmaçlı elbise giyer bele de kuşak bağlardı (Altınay ve Yüceer, 1992:34). Başta ise mücevher ve ya işlemlerle süslü külâh biçimli başlık kullanılır, külâhın tepesinden ince bir örtü elmas bir iğne ile tutturulurdu. "Saray kadının iç giyimi ayak topuklarına kadar uzun bir gömlektir. Bu gömlek canfes ve diba gibi çok değerli ipekli dokuma kumaşlardan dikilmiştir" (Türüt, 2011:188 aktaran Çelik, 2013:38).

Osmanlı İmparatorluğu'nun giysi tarihi açısından en gösterişli dönemi olan 16. yüzyılda artan kültürel ve ticari ilişkiler sonucunda, Osmanlı kültürü Avrupalıların ilgi odağı olmuş, birçok batılı gezgin sayesinde doğuya ait giysilere ve görünümlere artan bir ilgi başlamıştır. Bu ilginin arka planında Avrupa'nın doğunun inanılmaz tekstil çeşitliliğinden büyülenmesi yatmaktadır (Himam, 2013:24).

16. yüzyıl dokumacılığın da en verimli çağı olmuştur. Kıyafeti gösteren kumaş olduğundan dokumaların kalitesi kıyafetlere de ihtişam olarak yansımıştır. "Bu yüzyılda kumaşlarda küçük desenler ve çeşitli renkler kullanılmıştır. Kumaş kalitesinin bozulmaması içinde sürekli kanunlarla kumaşların tel sayıları, boyları, cinsleri inceden inceye ele alınıp, devlet tarafından kontrol altında tutulmuştur" (Özcan, 2009:23).

İmparatorluk her türlü sanat ve zanaatta olduğu gibi giyim kuşamda da 16. yüzyılda en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu yüzyılda da saray mensupları halkın giyiminden farklı olarak, özel dokunmuş kumaşlardan belli kurallara göre dikilmiş kıyafetler giyerlerdi (Altınay ve Yüceer, 1992:34). Saray kadınlarının giysilerinde genellikle bedene oturan, belden sonra etek ucuna doğru genişleyen ve kollar bileklere kadar dar uzanan elbiseler görülmektedir. Arka omuzdan yere kadar elbise ile aynı kumaştan bir pelerin kullanılmıştır. Kıyafetler çeşitli mücevherlerle süslenmiş, altın ve gümüş kemerlerle tamamlanmıştır (Altınay ve Yüceer, 1992:57). Kıyafetlerde düğmeler bedenden bele kadar kapalı, yakalar açıktır ve belde kuşak sarılmıştır (Apak vd., 1997:107).

16. yüzyıl başlarından itibaren kadınlar sokak kıyafeti olarak ferace, yaşmak ve peçeyi kullanmışlardır. Kışın yünlü, yazın ipekli kumaşlardan yapılan feraceler kolları ve bedeni bol, önden açık ve yere kadar inen bir giysi türüdür. Osmanlı kadını aksesuarlara büyük önem vermiştir. Boyuna gerdanlıklar takılmış, saçlar uzun ve arkadan omuzlar üzerine düşürülmüştür (Apak vd., 1997:107). Başta hotoz kullanılmış süslü hotozun sivri ucundan ince bir ipek kumaş arkaya doğru sarkıtılmıştır.

Saray giyiminin ihtişamı 17. yy'da da devam etmiş, kumaş dokumacılığı en yüksek düzeye ulaşmıştır. "17. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerileme dönemine giren Osmanlı devletinde, ekonominin zayıflamaya başlaması ile kumaşlarda altın ve gümüş tel kullanımı azalmıştır. Desenler sadeleşmiş ve kullanılan renkler azalmıştır. Bu kumaşlardan yapılan giysilerde, batı etkisi görülmeye başlanmıştır" (Özcan, 2009:23). İmparatorluğun ekonomik durumuna paralel olarak dokumaların kalitesi de düşmeye başlamış ve Türk kumaşçıları da Avrupa taklidi kumaşlar dokumaya başlamışlar. Özellikle İtalya, ipekçilik ve ipekli dokumacılıkta ortaya koyduğu yeni teknikler ve üretim fazlalığı nedeniyle Türk saraylarının ve halkının istediği kumaşları daha iyi kalitede ve daha ucuza satmaya başlamıştır (Himam, 2013:17).

Sarayda yaşayan padişahın eşleri ve diğer kadınlar kıyafetlerinde zengin mücevherler ve incilerle süslenmiş entariler, harmaniyeler ve şalvarlar giymişlerdir. İpek, atlas, saten, brokar ve kadife gibi kumaşlardan yapılan bu kıyafetlerin üzerine altın ve gümüş üzerine kıymetli taşlarla süslenmiş kemerler kullanılmıştır (Altınay ve Yüceer, 1992:65). Kadınların iç elbiseleri bürümcük kumaştan topuklara kadar, uzun kollu göynek şeklindedir. Üst elbiselerin kenarları şeritler ve saçaklar kullanılarak süslenmektedir (Apak vd., 1997:113). Bunların üzerine kısa veya uzun kollu hırka ve kaftanlar kullanılmıştır. Zengin kesimde bunların da üzerine içi kürklü veya kürksüz üst kaftanları giyilmekteydi. Hırka ve kaftanların başlıca özelliği önden açık ve genellikle yakasız olmalarıdır (Çağman, 1993:203). Giysilerin, yakasız ve oyuntulu yaka formuna sahip oldukları, kol boyları genellikle uzun olmakla beraber, entarilerin kol boyunun, iç entarinin kumaş ve kol özelliğini gösterecek şekilde dirsekte bırakıldığı görülmektedir (Koca koç 2014:12).

Kadınlar sokakta kol boyları çok uzun feraceler giymişler, kışın feracenin üzerine kolları oldukça uzun kürkler kullanılmışlardır (Apak vd., 1997:113). Başlık olarak altın gümüş ve mücevherlerle süslenmiş hotoz kullanımı bu yüzyılda da devam etmiştir. Hotoz bir tarafı eğik olarak muslinden yapılmıştır ve mendil ile çenenin altından bağlanmaktadır. Sokakta ise hotoz üzerine örtülen yaşmakla alnın bir kısmı ve ağız gizlenmektedir. Kadınların yalnızca gözleri açıkta kalmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyıldan itibaren Batıya açılmaya başlamış ve kendini yenileme çabaları içine girmiştir. "Batı'nın yaşam biçimine ve sanatına duyulan ilgi 18. yüzyılda da kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Hatta sonralara doğru daha da artmıştır (Özcan, 2009:23). 18.yy da Avrupa'da yaşanan değişim hareketleri Osmanlı ekonomisini de etkilemiş ve zamanla Osmanlı toprakları yabancılar için açık bir pazar haline gelmiştir. Yaşanan sosyal olaylar Osmanlı giyim anlayışına da önemli ölçüde yansımıştır. (Muratoğlu, 1995:16).

18.yy'ın ilk yarısı Batı etkilerinin artmasıyla Osmanlı tarihinde zevk ve eğlencenin doruk noktasına ulaştığı Lale Devri olarak adlandırılmıştır (Tezcan, 2012:2). "Lale Devrinin ünlü saray sanatçısı Levni, kadınları kıyafetleri içinde, eğlenirken, dans ederken en şuh halleriyle ayrıntılı olarak resmetmiştir" (Tezcan, 2012:2). Gerçek ismi Edirneli Abdül Celil Çelebi olan Levni'nin minyatürleri, 18. yy Osmanlı devletinde Lale Devri'nin eğlenceleri, halkın genel yaşamı ve giyimi gibi konularda bilgi sahibi olmamıza katkıda bulunmaktadır

Resim 2: XVIII. yy. Osmanlı Sarayı Kadın Giysi Örnekleri (Levni, 17. yüzyıl sonları -1732, Edirne) Levni'nin minyatürlerinde Osmanlı kadını

Lale devrinde Eskisine nazaran daha çok dışarı çıkan, sosyal hayatta daha çok var olan Osmanlı kadını da kendisini en kolay yol olan giysilerle ifade etmeye çalışmıştır (Özlük, 2012:1). Kadınlar artık mesire yerlerinde daha çok görüldükleri için giysileri çeşitlenmiş renklenmiştir (Altınay 1973:77-78). Bir müddet sonra kıyafetler normalde olduklarından farklı bir hal alır. Osmanlı kadınları fark edilmek arzusuyla zarafetlerini artıracak yeni yöntemler denemeye başlarlar. Daha parlak, daha renkli kumaşlardan yapılan dışarılık giysileri, yakalarda uzayan danteller, yüzü örten yaşmaklardaki incelmeler ile özgürlükleri dikkat çekecek kadar zorlamaya başlarlar (Özlük, 2012:6). Ancak kadınların kıyafetlerindeki bu değişiklik nihayet padişahın da dikkatini çekmiş ve bu konuda çıkardığı bir fermanla; kıyafetlerinde değişik şekiller ve yenilikler yaparak adet ve ananelere ters düşen, feracelerinin yakaları ve kullanılan dantel miktarı izin verilenden fazla olan, yüzü gösterecek kadar ince yaşmaklar kullanan kadınların ilgili kişiler tarafından dışarıda görüldükleri anda cezalandırılmalarını buyurmuştur (Özlük, 2012:7).

18. yüzyılda Osmanlı kültürüne Batı etkilerinin girişi ve kılık kıyafette geleneksellikten uzaklaşılması yerli terzilerin yerini batılı modacıların ve moda evlerinin almasına neden olmuştur. Elit kesimde ölçüye göre kıyafetler dikilmeye başlanmış, hazır giyimin ve her türlü eşyanın satıldığı büyük mağazalar Galata'da birbiri ardına açılarak, değişen yaşam tarzının habercileri olmuştur (Tezcan 2010:7). "18. yüzyılın sonundan itibaren saraylı kadınların

dışarıdaki terzilere kalfaları aracılığı ile sipariş verdikleri, terzi defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır" (Tezcan, 2012:1).

18. yüzyılda kadınların iç elbiseleri, saten veya altın işlemeli brokar kumaştan, önü açık, ilik ve düğmeli yapılmıştır. Elbiselerin kolları bileklerde daralmaktadır. Belin altından beli sıkmadan bağlanan, üzeri işlemeli kadife, saten, deri veya kaşmirden yapılmış bir kuşak vardır (Apak vd, 1997:118).

Resim1: XVIII. yy. Osmanlı Sarayı Kadın Giysi Örnekleri

"Kadınlar, yaz aylarında bürümcük isimli ince kumaştan topuklara kadar uzun gömlek giymişlerdir. Elbiselerinin altına giyilen şalvar topuk üstünden bir uçkurla sıkılmıştır" (Apak vd., 1997:118). Yazlık kıyafetlerde, dış elbise ince bir kumaştan yapılmış üç etek tarzında bir elbisedir. Elbisenin önü açık kolları kısa, yaka, kol ve yırtmaç kenarları harçlar ile süslenmiş olup yakasından gömleğin fırfırlı yakası görülmektedir (Altınay ve Yüceer, 1992:70).

"Bu dönemde kadınlar sokakta yine ferace giymişler ve yaşmak takmışlardır. Başlarda ise 17. yy'la göre daha süslü ve abartısız hotoz kullanılmıştır. Saçlar kakül ve perçemler şeklinde alna dökülmüştür" (Altınay ve Yüceer, 1992:70). Bu dönemde kürk her mevsim kullanılmıştır. Dış giysilerin içleri kürkle kaplanarak kullanılmıştır.

Osmanlı devletinin son yüzyılı olan 19. yüzyıl, Avrupa ile olan ilişkilerin ve dışa açılma çabalarının artmasıyla geleneksel giyim tarzlarından uzaklaşıp, Batılı giyim modasının etkisine girildiği dönem olmuştur. Padişah II. Mahmut' un yenilik hareketleri giyim tarzını da etkilemiş, kıyafetlerde Avrupa giyim tarzının etkileri görülmeye başlamıştır. Erkek kıyafetlerinde uyulması mecburi tutulan yenilikler yapılırken, kadın kıyafetlerine doğrudan bir müdahale olmamasına rağmen kadın kıyafetlerinde de değişim başlamıştır (Özcan, 2009:23). Avrupa Modası, Saray'dan başlayan hareketle, ve giderek artan bir ilgiyle, kadınlar tarafından merak edilir olmuştur (Şahin, 2016:4).

Tazimatın (1839) ilanı ile halk serbest ve sosyal yaşama eğilim göstermiştir. Kadına verilen haklar, Osmanlı kadın giyiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Meşrutiyetin ilanı (1876) ile Osmanlı'da Avrupa modasının etkisi de artmıştır (Muratoğlu, 1995:16).

Bu yüzyılda da kadınlar topuklara kadar uzun; diba, damıska ve canfes gibi zamanın çok değerli ipeklerinden hazırlanmış elbiseler giyilmiştir. Elbiseler vücut hatlarını ortaya koyacak şekilde dar bedenli, bol etekli ve önden bele kadar şık düğmelerle kullanılmıştır. Dekoltesi oldukça açık bırakılan yaka, giyenin zenginlik derecesine uygun değerinde bir mücevherle iliklenmiştir. Üç etekli olan elbiselere bol sırma işlemler ve sırma kaytanlar ve elmas düğmeler kullanılmıştır. Elbiselerin kol ağzına ve etek ucuna ipek malzemeden tığ oyları uygulanmıştır. 19. yüzyılda, Türk kadınlarında beldeki kemer, en önemli ziynet eşyalarından biridir. Kemerler, ve kemer tokaları elmas, inci gibi değerli ve göz alıcı taşlarla süslenmiştir (Apak vd., 1997:127). İç gömlekleri,

topuklara kadar uzanan bol ipek şalvarın üstüne giyilmektedir. Şalvarlar için canlı renkler ve kaliteli kumaşlar kullanılmıştır (Apak vd., 1997:127) Zengin kadınlar, iç çamaşırı olarak, hareket rahatlığı sağlayacak şekilde geniş dikilmiş ince ipek gömlekler giymişlerdir. (Apak vd., 1997:127 "Cepken, kadın giyiminin bir parçası olmuştur. Bir tür ceket olan cepkenin uzun kolları, bel hizasında veya belin biraz üzerinde biten bir boyu ve üzerindeki zengin süslemeleri belirgin özelliklerini oluşturmuştur" (Tez, 2009:252,254).

Bu yüzyılda kadınların başlarına giydikleri hotozun boyu kısalmıştır (Yüceer ve Altınay, 1992:92). Kışın kadifeden, yazın ince ipek kumaşlardan yapılmış Hotozların etrafı, zevk ve zenginlik derecesine göre çiçekler, değerli taşlar ve pırlantalı iğnelerle süslenerek, sırma ipekli çevrelerle (başörtüsü) kullanılmıştır (Apak vd., 1997:128)

Kışın bu kıyafetlerin üzerine kolları dar biçilen samur ve zerdeva kürkleri giyilmiştir. Sokağa çıkarken vücudu topuklara kadar örten uzun kollu feraceler giyilmiştir (Tez, 2009:252,254). Değerli kumaşlardan yapılan feracelerin yaka ve kol kenarları dantelle süslenmiştir (Yüceer ve Altınay 1992:92). O dönemde kadınlar ellerinde dantelden yapılmış süs şemsiyeleri taşımışlardır yüzlerini yaşmak ile kapatmayarak ellerindeki şemsiyeler ile gizlemeye çalışmışlardır. (Yüceer ve Altınay 1992:92).

Resim 3: XIX. yy. Üç Etek Örnekleri

19. yüzyılın başlarında üç etek ve dört etek denilen yanları yırtmaçlı, önü açık, belden birkaç adet düğmeli, boyu yere kadar uzanan modeller gözde olmuştur. (Hasarlı vd., 2010:4) "Yüzyılın ortalarından itibaren geleneksel giyim ve Avrupa modasına uygun giysiler birbirine karışmıştır. Hatta 19. Yüzyılda fotoğrafın icadı ile beraber doğu-batı giysi özelliklerinin kaynaşması son derece hızlanmıştır" (Himam, 2013:24). 1867'de Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati dönüşünden sonra üç etek ve şalvarlara gençlerin rağbeti azalmış, önü kapalı iki etek entari modası görülmeye başlanmıştır (Görünür ve Ögel, 2006:9). Artık geleneğe uygun eski tip giysileri yaşlı büyük kadınlar tercih etmektedir. Özel gün giysisi olarak, arkası kuyruklu, önü bele kadar açık ve bedene oturmayan, takma kollu tek parça bindallı entari moda olur" (Görünür, 2011:23).

II. Abdülhamit döneminden itibaren büyük şehirlerde bindallı elbiseler yerini, Batı etkisinde uzun etek ve ceketten veya etek ve bluzdan oluşan ve vücuda oturan takımlara bırakmıştır. Bu etek ceketlerin yapımında atlas, tafta ve münakkaş gibi ipekli kumaşlar kullanılmıştır. İlk örnekleri atlas kumaşa bindallı tarzında ve oldukça uzun kuyruklu etek ve korsajlı ceketten oluşur. Bu giysilerle krep oyali başörtüleri, renk ve işlemeye uygun olarak kışın, diz hizasında ve bele oturan içi kürklü kadife mantolar giyilirdi. Giysinin aynı rengi ve işlemesine uygun

İstanbul'da 19. yüzyıl sonlarında yayınlanan gazete ve dergilerde Avrupa giyim modalarının etkisine girmiş olan kadın giyimleri tartışılmakta ve "kendi modalarımızı yaratmalıyız" önerisi yer almaktadır. Tartışmanın nedeni Batı modalarının talep edilmesiyle değişen giyim- kuşam anlayışıdır. Ancak bu tartışmaya rağmen, Avrupa modalarının, Osmanlı Sarayı'nda 1830'larda II. Mahmud'un bir dizi reformu ile gerçekleştiği bilinmektedir.

Çalışma da öncelikle giysi tasarımı aşamalarına uygun olarak Osmanlı sarayı kadın giysileri ile ilgili görsel ve yazılı dokümanlar araştırılmıştır. tasarım yaparken esin kaynağı olarak kullanmak amacıyla, konuyla ilgili çeşitli resim, bilgi ve materyaller estetik, maliyet ve üretilirlik gibi açılardan incelenerek bir hikâye panosu hazırlanmıştır.

292

çıkartılmıştır. Temel kalıp üzerinde tasarlanan elbisenin kalıbı elde edilmiştir. Kalıba dikiş payları verilerek kumaş üzerine yerleştirilmiş ve kesimi yapılmıştır.

Tasarlanan ürünün üretimi aşamasında tasarıma uygun kumaş seçilmesi önemlidir. Bu nedenle ana kumaş olarak fuşya renkte saten, tamamlayıcı malzeme olarak yavruağzı ve krem tonlarda saten ile mor renk şifon kumaşlar tercih edilmiştir.

Osmanlı Saray kadın kıyafetlerinin çok katlı bol ve parçalı olduğundan yola çıkarak tasarlanan elbisenin etek kısmı çok katlı olarak çalışılmıştır. Elbise üç etekten esinlenilerek kol ve yanlarda derin yırtmaçlar yapılmıştır. Dönemin kıyafetlerinin oldukça bol, uzun ve dökümlü olması modernize çalışmasına yansıtılmıştır. Elbisenin kolları yine Osmanlı Saray giyimlerinde çokça rastlandığı gibi oldukça bol uzun volanlı ve yırtmaçlıdır.

Üst bedende ana malzemenin üzerine şifon kumaş ile drapeler oluşturulmuştur. Elbisenin yakası Osmanlı Saray giyimlerinde çok görülen bir özelliğe uygun olarak derin yaka açıklığı bırakılmış ve küçük bir hakim yaka ile tamamlanmıştır.

Giysiyi tamamlamak amacıyla, saray giyimlerinde her dönemde görülen ve saray giyimlerinin vazgeçilmez birer parçası olan kemer ve başlık tasarlanmıştır. Başlığın ve kemerin üzeri elbisede kullanılan nakışlarla süslemiş kenarları ise altın rengi harçlarla tamamlanmıştır. Başlığın arkasından uzun şifon parçala sarkıtılmıştır.

Osmanlı kıyafetlerinde süsleme amacıyla giysilerin kol yaka etek ucu, kenar ve yırtmaçlarında bolca harç sırma veya kaytan kullanıldığından modernize çalışması da altın rengi simli harçlarla ve nakışlarla süslenmiştir.

SONUÇ

Milli kültürün bir parçası olan giyim, o ülkenin karakterini, inançlarını, yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini, yansıtmaktadır. Her ülke kendi giyim kültürü ile diğer milletlerden ayrılan

özellikler taşır. Kültürel değerlere sahip çıkmak bir milletin kalıcı olmasını ve devamlılığın sağlar. Bu nedenle hızla küreselleşen dünyaya farklılık ve renk katan kültürel özelliklerden geleneksel giyim unsurlarına sahip çıkılması, korunması ve dünyaya tanıtılması önemlidir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle kültürler arası etkileşim kaçınılmaz olduğu günümüzde gitgide bütün dünyada tek bir kaynaktan beslenen bir moda anlayışı hakim olmaya başlamıştır. İletişim araçlarının bu denli geliştiği çağımızda bu anlayış kaçınılmaz olsa da toplumlar öz benliğinden uzaklaşıp kültürel kimliğini kaybetmemek için kendi kültür öğelerine sahip çıkıp diğer toplumlara tanıtmayı amaç edinmelidir.

Yaklaşık altı asırdan fazla bir zaman içinde hüküm süren Osmanlı imparatorluğunda Osmanlı dönemi kadın kıyafetleri yüzyıllar boyunca büyük bir değişikliğe uğramadan geleneksel çizgisini korumuştur. Devletin ekonomik gücü kıyafetlerde de yansımış özellikle saray kadınlarının kıyafetleri her zaman çok değerli, çok güzel ve ihtişamlı olmuştur. Son derece zengin olduğu herkes tarafından bilinen ve geleneksel Türk giyimleri içinde çok önemli bir yere sahip olan saray giysilerinin korunması ve gereken değeri göstererek dünyaya tanıtılması önemlidir.gereklidir.

Bu çalışmada; Türk insanın zevkini, inceliğini, ortaya koyan osmanlı sarayı kadın giysileri incelenmiş ve saray giysilerinin genel özellikleri özüne sadık kalınarak yeni bir tasarıma yansıtılmıştır. Geleneksel değerlerin korunması için, bu değerlerin özelliklerini bozmadan geniş kitlelere ulaştırmak önem arz etmektedir. Kültürümüze ait bu giysilerin özelliklerinin unutulup yok olmaması için modaya uygun giyim ürünleri ile birleştirilerek yeni tasarımlara dönüştürülmesi oldukça önemli ve gereklidir.

Osmanlı sarayı kadın giysilerinden ilham alınarak yapılan çalışma farklı bakış açıları ile kendi tarzını yaratmak isteyen tasarımcılara alternatifler sunacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak; Bu bakış açısıyla yapılan çalışmaların çoğalması ile osmanlı sarayı kadın giysilerinin özelliklerini yansıtan daha nitelikli ürünlerin ön plana çıkmasını sağlayacaktır. kuşkusuzdur.

Ancak Osmanlı devleti zamanında dini ve kültürel etkiler nedeniyle resim heykel ve fotoğraf gibi sanatlara olan olumsuz yaklaşım günümüze ulaşan kaynaklarında az olmasına neden olmuş tur. Bu durum dönem hakkında bilgi edinmeyi kısıtlamaktadır. Ancak bu konuda yapılmış araştırma ve incelemelerin oldukça yetersiz olduğu görülmüştür.

Modacılar tasarımlarını yaparken çoğu zaman geçmiş kültürlerden esinlenirler. Osmanlı giyimleride dünyaca ünlü modacılar ilham kaynağı olmuştur. Kültürümüze ait bu giysilerin özelliklerinin unutulup yok olmaması için yeni tarzlarla bütünleştirerek yaşatılması adına modernize çalışmaları oldukça önemli ve gereklidir.

KAYNAKÇA

Altınay, H. ve Yüceer, H. (1992). Moda ve Tarihi. Kadioğlu Mat. Ankara

Altınay, A. R. (1973). Lâle Devri. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları. Ankara.

Atasoy, N. (Minyatür Sanatı. Osmanlı Araştırmaları. [http://www.os-ar .com](http://www.os-ar.com) (Erişim:10.04.2010).

Apak, M. Gündüz, F. ve Eray, F. Ö. (1997). Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri. Kültür Yayınları. Ankara.

Berkes, N. (2002). Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yky.

Çetin, Ö. H. (1995). Kıyafetli Albüm ve Kitaplardaki Osmanlı Kıyafetlerinden Bazı Örnekler. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Sanat Tarihi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Görünür, L. Ögel, S. (2006). Osmanlı Kaftanları İle Entarilerinin Farkları Ve Kullanılışları. İtü Dergisi Sosyal Bilimler. Cilt 3, Sayı 1. 59-68 Aralık.

- Görünür, L. (1998). Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'nda On Dokuzuncu Yüzyıl Kadın Kıyafetleri. P Dergisi, Sayı 12, İstanbul, s. 88- 101.
- Görünür, L. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri. Sadberk Hanım Müzesi. İstanbul
- Hasarlı, G. Ocakoğlu, N. ve Kıcıroğlu, B. (2010) XVIII. Ve XIX Yy. Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri Ve Bir Modernizasyon Çalışması. Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu. Düzce.
- Himam, D. (2013) 16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm Ve Güç. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi. Ağustos, Sayı 29, ss.91-116
- İpek, S. (2009). Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona'nın Defteri. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi. Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz.
- Komsuoğlu, Ş. İmer, A. Seçkinöz, M. Alpaslan, ve S. Elike, S. (1986). Resim II. Moda Resmi ve Giyim Tarihi. ss. 94, Ankara.
- Koç, F. ve Koca, E. (2009). Geleneksel Giysi Tarzlarının Değişimi ve Türk Modasının Oluşumunda İstanbul. 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Ankara. <http://docplayer.biz.tr/31196794-Geleneksel-giysi-tarzlarinin-degisimi-ve-turk-modasinin-olusumunda-istanbul.html>
- Koca, E. Koç, F. ve Vural, T. (2007). Kültürlerarası Etkileşimde Giyim Kuşam. 38. ICANAS Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. ANKARA.
- Koca, E. Koç, F. (2014). Kıyafetnameler Ve Ralamb'ın Kıyafet Albümü'ndeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi. Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History History Of Turkish Or Turkic Volume 9/11 Fall, P. 371-394, Ankara.
- Muratoğlu, Y. (1995). Türk Giyim Tarihi. S. 16, Ankara.
- Özcan, A. (2014). Preziosi, Mango Ve Zonaro'nun Eserlerinde Payitaht'taki XIX. Yüzyıl Kadın Giyimi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi. Art-E Mayıs-Haziran'14 Sayı:13 Issn 1308-2698 <Http://Dergipark.Gov.Tr/Download/Article-File/193451>
- Özcan, S. (2009). Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bulunan 17. Yüzyıl Padişah Kaftanlarının İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Özlük, I. P. (2012). Lale Devri'nde Kadın Giyimi, 21. yy'da Eğitim Ve Toplum. Cilt 1, Sayı 1 2 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/egitimvetoplum/article/view/5000112912>
- Öztürk, H. ve Yazar, T. (2017). Dokuma Ve Motif Özellikleri Açısından Sembolik Değer Olarak Osmanlı Padişah Kaftanları ve Şifreleri. Researcher: Social Science Studies. Cilt 5, Sayı 10, s. 148- 168
- Şahin Y. (2016) 19. Yüzyıl Türk Kadın Giyiminde Avrupa Modasının Etkileri Bedenle Yüzleşme. ethos: Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar ocak/January 2016, 9(1), 106-122 Issn 1309-1328 <Https://Www.Researchgate.Net/Publication/301227808>
- Tez, Z. (2009). Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi. Doruk Yayınları. İstanbul.
- Tezcan, H. (2010). Saray Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü. XVI. Türk Tarih Kongresi, 4(I. Kısım), 545-551. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:3425005)
- Tezcan, H. (2012). Modanın Tarihi Dokümanları. Akdeniz Sanat Hakemli Dergi Cilt4Sayı 7 <Http://Dergipark.Ulakbim.Gov.Tr/Akdenizsanat/Article/View/1103000443/110300036>,
- Tezcan, H. "Kumaş Sanatı", Geleneksel Türk El Sanatları, T.C. Kültür Bakanlığı, Haz: Mehmet Özel,s.160-162.

Türüt, S. (2011). XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saray Kadın Kıyafetleri ile Halk Kadın Kıyafetlerinin Karşılaştırılması. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Zengingönül, N. (1999). Giyimde Moda Akımları ve Öncü Tasarımcılar. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Ders Notları, Ankara.

Çağman, F. Tanzimat'tan önce Selçuk ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar-Giyim Kuşam (Katalog), Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İstanbul 1993, s 203.

Koç, F. Koca, E. Pamuk, B. (17-18. Yüzyıl Türk Minyatür Sanatında Kadın Giysilerinin Yaka Ve Kol Formu Özellikleri, 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 yıl sonra Türklük bilimi ve 21. Yüzyıl Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2010, 26-29 Mayıs.

(<http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=osmanli-kiyafetleri&Bil=602>, 10.06.2018 tarihinde erişildi.)

TÜRKİYE-TÜRK DÜNYASI EĞİTİM İLİŞKİLER

Prof. Dr. Mustafa Şahin

Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Türk dünyasından Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen öğrencilerin ülkelerini, sayılarını, cinsiyetlerini, yıllara göre artış ya da azalışın nedenlerini ve mezuniyet durumlarını ortaya koymaktır. Araştırmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bilindiği üzere, doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Araştırmanın temel materyali ÖSYM tarafından yayınlanmış olan istatistiki verilerdir. 1991'den günümüze yükseköğrenim görmek amacıyla Türkiye'ye gelen tüm yabancı uyruklu öğrenciler içinde Türk dünyasından gelenlerin oranı %34,7'dir. 1991'de sembolik rakamlarla başlayan öğrenci sayısı Türkiye'deki siyasi, ekonomik yapıyla ve de hükümetlerin önceliklerine bağlı olarak artış ve azalmalar gösterirken özellikle son yıllarda büyük artışlar yaşanmıştır. Bu artışın yaşanmasında TİKA ve YTB gibi kurumların önemli payı olduğu görülmüştür. Eldeki verilerden anlaşıldığı kadarıyla öğrenim amacıyla gelen öğrencilerden mezun olabilenlerin sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Mezuniyet oranının düşük olmasının nedenleri incelenmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Türkiye'nin gönüllü elçileri olan bu öğrenciler, tarihten gelen köklü ilişkilerin yeniden inşasında önemli roller üstlenebileceklerdir. Hükümetlerin bu konuda eksiksiz desteklerini sürdürmeleri büyük arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğrenci, Türk Dünyası, Türkiye, Yükseköğretim.

THE RELATIONS BETWEEN TURKEY-TURKISH WORLD EDUCATIONS

ABSTRACT

The purpose of this research is to put forth the countries, numbers, genders, reason of yearly increases and decreases and the graduation status of the students come to Turkey from the Turkish World. Document review technique was used in this research. As known, this technique contains the analysis of the written materials that involves information of the objectives. Main materials are the statistical data published by OSYM. The rate of the students came to Turkey after 1991 from Turkish World is %34.7 out of all foreign students. Arrivals had started with symbolic numbers at 1991, then followed with increasing and decreasing rates depending on Turkey's political and economic structure and the priorities of the governments. In recent years, substantial increases had occurred. It is seen that institutions like TİKA and YBT had played an important part in these rises. According to reviewed data, numbers of the students that had been able to graduates is quite low. The reasons behind this situation should be examined and the actions should be taken accordingly. Being the voluntary delegates of the Turkish World, these students could take important roles in rebuilding the rooted relations coming from history. It is important for governments to maintain their supports solidly.

Keywords: Education, Student, Turkish World, Turkey, Higher Education.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle birlikte Orta Asya Cumhuriyetlerinde bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Söz konusu süreçte Türk Cumhuriyetlerinin (Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan) bağımsızlıklarını kazanmaları Türk dış politikasına yeni bir boyut getirmiştir. Zaman içinde Türkiye'nin ortak kültür, tarih ve dil bağlarının bulunduğu bu ülkelerle olan ilişkileri birçok alanda hızla geliştirmiştir. Bu gelişmelerden biri de Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki eğitim ilişkileridir. Bu süreçte karşılıklı öğrenci ve öğretmen

elemanı değişimleri gerçekleştirilmiş, Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kırgızistan'da Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Türkmenistan'da Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi aılımtır.

1991 yılında Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yükseköğrenim amacıyla ilk kez Azerbaycan'dan bir öğrenci grubu gelmiştir (ÖSYM, 1992). Azerbaycan'dan başlayan Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri eğitim ilişkileri 1992'den itibaren Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı da kapsayacak şekilde genişlemiştir. 1992 yılında başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu ölkeler arasında işbirliğini geliştirmek üzere Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kurulmuştur (<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihcemiz-222>). 2011 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dinamik dış politika yönelimleri neticesinde TİKA yeniden yapılandırılmıştır. TİKA, o tarihten itibaren kavuştuğu esnek ve hızlı karar alabilen yapısıyla faaliyetlerine daha güçlü bir biçimde devam etmiştir. 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), yurtdışındaki Türk vatandaşları, soydaş ve akraba topluluklarla Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etme, bu alanlarda verilen hizmetleri ve yapılan faaliyetleri geliştirme görevini üstlenmiştir (<https://www.ytb.gov.tr/kurumsal.php>). Bu iki kurumun çalışmaları diğer alanlarda olduğu gibi eğitim ilişkilerinde de önemli adımlar atılmasına ivme kazandırmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen öğrencilerin ölkelerini, sayılarını ve mezuniyet durumlarını ortaya koymaktır. Yapılan literatür incelemesinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilere yönelik akademik yayınların 1991'in hemen sonrasında başladığı görölmüştür. Türkiye'de resmi kurum ve kuruluşların raporlarında, Türk Cumhuriyetleriyle ilişkileri geliştirmenin önemi çok yönlü olarak boyutlarıyla kaleme alınmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinin tarihi, ekonomisi, sosyal ve kültürel yönleri Alagöz (2004), AlganTürk (2017), Alkan (2012), Artam (1993), Cengiz (2016), Çekerol (1993), Devlet (2010), Dikkaya (1996), Elkoca (2014), Işıldak (1993), İbrahimov (2011), Kanlı (2009), Karayılan (2014), Köseoğlu, (2012), Mamanova (2013), Mütercimler (1993), Orazov (2001), Rahmanov (2004), Stratejik Düşünce Enstitüsü (2013), Şimşir (2012), Tanyeri & Kodal (2015), Tombak (2013), Uludağ (1992), Yalçın (2012), Yıldırım (2015), Yılmaz (2017) ve Yorulmaz (1994) tarafından ele alınmıştır. Türk Cumhuriyetlerinde eğitimin yapısı, Türkiye'nin eğitim bakımından bir cazibe merkezi haline gelmesi ve bunun için çaba gösteren kurumlarla ilgili olarak Beyhan (2015), Gök, & Kuvel (2016), İdayeva (2016), Kavak & Atanur (2001), Kazak (2016), Keskin (2017), Korgoldeyeva (2016), Mamirova (2016), Özer (2016), Peker (1999), Şimşek & Bakır (2016) ve Yıldırım'ın (2008) eserlerine ulaşılmıştır. İlgili literatürde, Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen öğrencilerin sosyal uyum, başarı ve başarısızlık gibi sorunları Açık (1995), Açıkalın vd. (1996), Aliyev & Öğülmüş (2015), Allaberdiyev (2007), Annaberdiyev (2006), Çağlar (1999), Çöllü & Öztürk (2010), Diktaş (2008), Enterieva (2015), Ergin & Türk (2010), Garabayev (2000), Göker (2013), Kodal (2001), Kozan (1995), Özkan (2003), Torun (1995), Tuncer (2015) ve Tutar (2002) tarafından ele alınmıştır.

Yapılan incelemelerde, 1991'den günümüze Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye 200.000'in üzerinde öğrenci gelmesine rağmen bu öğrencilerin demografik özellikleri, yıllara göre sayılarındaki artış ya da azalışın nedenleri ve mezuniyet durumlarıyla ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmaya konu olan Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki eğitim ilişkileri bu yönüyle ilk defa ele alınacaktır. Bu şekilde özgünlük gösteren bu araştırmanın ilgili literatür ve politika yapıcılarla uygulamacılara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

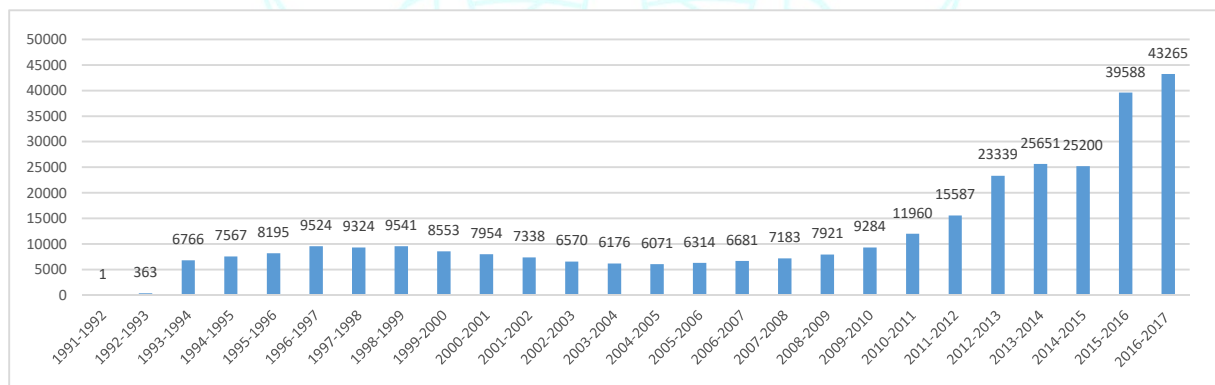
Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bilindiği üzere, doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008:187-201). Araştırmanın temel materyali ÖSYM tarafından yayınlanmış olan istatistiki verilerdir. Söz konusu verilerin tamamı Yüksek Öğretim Kurumundan temin edilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinin 1991'den günümüze Türkiye'ye yükseköğrenim görmek üzere gelen öğrencilere ait bütün veriler, yıllara, ülkelere, yeni kayıtlara ve mezunlara göre düzenlenmiştir.

BULGULAR

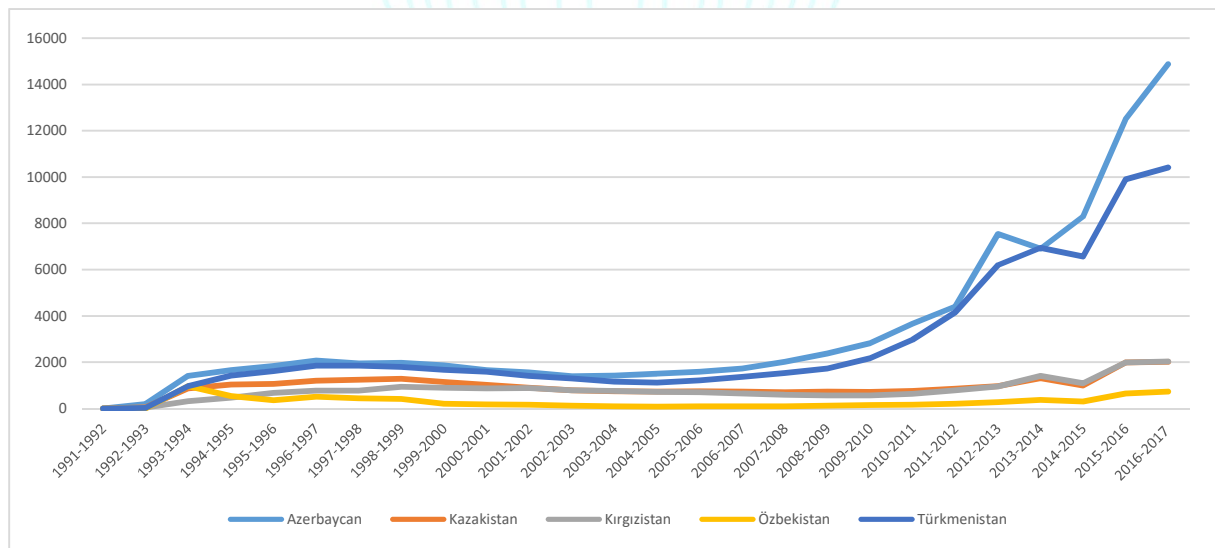
Bulgular bölümünde Türk dünyasından Türkiye'ye gelen öğrencilerin yıllara ve ülkelere göre dağılımı ile gelen öğrencilerin mezuniyet durumları ele alınmıştır. Grafik 1'de Türk dünyasından Türkiye'ye gelen öğrencilerin yıllara göre gelişimine yer verilmiştir.

Grafik 1. Türk Dünyasından Türkiye'ye Gelen Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1'e göre, Türk dünyasından Türkiye'ye ilk öğrenci 1991-1992 öğretim yılında gelmiştir. 1993-1994 öğretim yılından başlayarak gelen öğrenci grupları sistematik olarak artmaya başlamıştır. 2000'li yılların ilk evresinde azalma ve durağanlık yaşanmış 2006-2007 öğretim yılı ile birlikte öğrenci sayıları artmaya başlamıştır. 2011-2012 öğretim yılından başlayarak artış hızlanmış ve 2016-2017 öğretim yılı birlikte gelen öğrenci sayısı 43265'e ulaşmıştır. Grafik 2'de Türk dünyasından Türkiye'ye gelen öğrencilerin ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

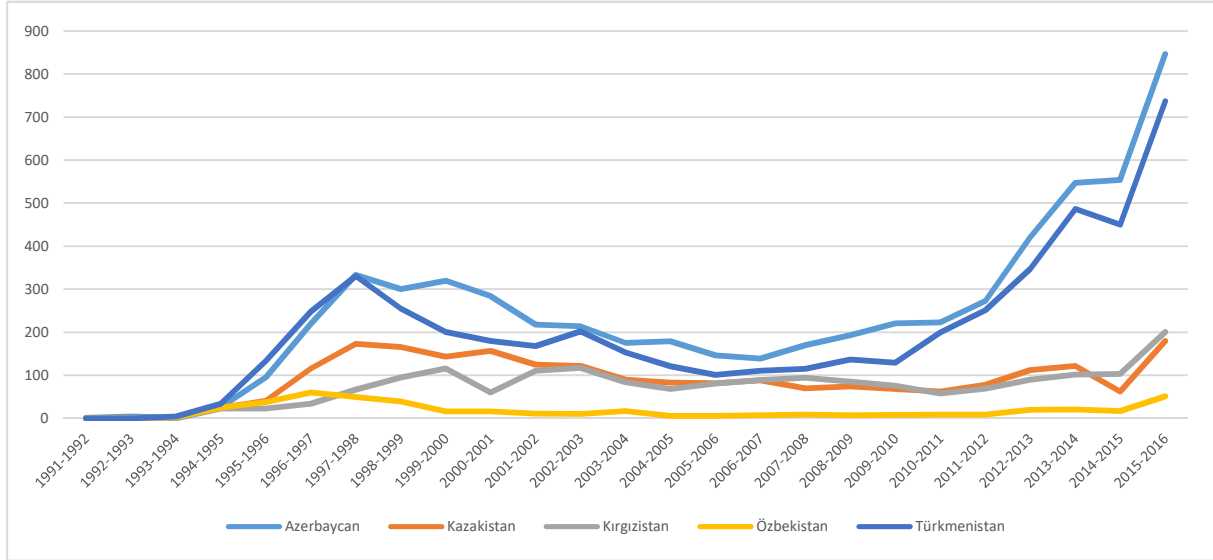
Grafik 2. Türk Dünyasından Türkiye'ye Gelen Öğrencilerin Ülkelere Göre Dağılımı

Grafik 2'ye göre, Türk dünyasından Türkiye'ye gelen öğrencilerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında ilk 2 yıl ülkelerin birbirine yakın sayılarda öğrenci göndermişlerdir. 1993-1994

öğretim yılı birlikte bu dengenin kaybolmaya başladığı Azerbaycan ve Türkmenistan'ın daha fazla öğrenci gönderirken, Özbekistan'dan gelen öğrenci sayısının azaldığı görülmektedir. 2006-2007 öğretim yılı birlikte Türk dünyasından gelen öğrenci sayısı bakımından Azerbaycan ve Türkmenistan açık farkla çok önde giderken Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan gelen öğrenci sayısı ise sınırlı oranlarda kalmıştır. Grafik 3'de Türk dünyasından Türkiye'ye gelen öğrencilerin mezuniyet durumlarına yer verilmiştir.

Grafik 3. Türk Dünyasından Türkiye'ye Gelen Öğrencilerin Mezuniyet Durumları

Grafik 3'e göre, öğrenim için gelen öğrencilerden mezuniyet aşamasına gelebilenlerin sayısı sırayla Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre Türk dünyasından Türkiye'ye gelen öğrencilerle söz konusu öğrencilerin mezuniyet durumları arasında doğru bir orantı görülmüştür.

SONUÇ

Türk Cumhuriyetleri arasında yükseköğrenim görmek amacıyla Türkiye'ye öğrenci gönderen ilk ülke Azerbaycan'dır. 1991'de gelen ilk Azeri grubun sayısı 2'si kadın olmak üzere toplam 25'dir. Ertesi yıldan başlayarak diğer Türk Cumhuriyetlerinden de öğrenciler gelmeye başlamıştır. 1992'de Kazakistan'dan 47, Kırgızistan'dan 40, Türkmenistan'dan 28, Özbekistan'dan 1 öğrenci gelmiştir.

ÖSYM verilerine göre, 1991'den günümüze yükseköğrenim görmek amacıyla Türkiye'ye gelen tüm yabancı uyruklu öğrenciler içinde Türk Cumhuriyetlerinden gelenlerin oranı %34,7'dir. Bir başka deyimle Türkiye'de yükseköğrenim gören yabancı uyruklu ortalama her 3 öğrenciden birisi Türk Cumhuriyetlerindendir. 1991'de sembolik rakamlarla başlayan öğrenci sayısı Türkiye'deki siyasi, ekonomik yapıyla ve de hükümetlerin önceliklerine bağlı olarak artış ve azalmalar gösterirken özellikle son yıllarda büyük artışlar yaşanmıştır.

1991 yılında başlamış olan bu eğitim ilişkileri 49. Demirel hükümeti ile büyük bir ivme kazanmış ve önce 272'ye çıkan öğrenci sayısı 1993-1994 öğretim yılında 4443'e ulaşmıştır. Aynı yıl Cumhurbaşkanı Özal'ın ölümü ve siyasette ciddi dönüşümlerin yaşanması sonucunda Türkiye'de kısa süre görev yapan koalisyon hükümetleri dönemine girilmiştir. Söz konusu yıllar hem siyasette yaşanan olumsuzluklar hem PKK terörünün tırmanışı hem de ekonomide yaşanan krizler nedeniyle hükümetlerin önceliğini değiştirmiş ve Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrenci sayısında yıllar içinde düşüşler yaşanmıştır. 2002-2003 öğretim yılında öğrenci sayısı 3916'ya düşmüş ve 1993-1994 yılındaki seviye ancak 2007-2008 öğretim yılında aşılabilmektedir.

Son dönemlerdeki büyük artışlarla Azeri öğrencilerin sayısı 14878'e, Kazak öğrencilerin sayısı 2015'e, Kırgız öğrencilerin sayısı 2032'ye, Özbek öğrencilerin sayısı 736'ya, Türkmen öğrencilerin sayısı ise 10418'e yükselmiştir. Başlangıçtan günümüze gelen öğrenci toplamı ise Azerbaycan için 89324, Kazakistan için 24680, Kırgızistan için 20735, Özbekistan için 7562 ve Türkmenistan için 74009 olmak üzere genel toplam 216310'a ulaşmıştır.

2010'da YTB'nin kurulması ve 2011'de TİKA'nın yeni bir işlerlik kazanmasıyla Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye gelen öğrenci sayısında ciddi artışlar yaşanmış ve 2016-2017 öğretim yılında 30079'a ulaşmıştır. Bu artışın yaşanmasında TİKA ve YTB gibi kurumların önemli payı olduğu görülmüştür.

Gelen bu öğrencilerin mezuniyet durumlarının ise istenilen düzeylerde olmadığı görülmüştür. ÖSYM verilerine göre, 89324 Azeri öğrenciden 5845'i, 24680 Kazak öğrenciden 2183'ü, 20735 Kırgız öğrenciden 1759'u, 7562 Özbek öğrenciden 465'i ve Türkmenistan'dan 74009 öğrenciden 4843'ü okullarını başarıyla bitirebilmiştir.

Eldeki verilerden anlaşıldığı kadarıyla öğrenim amacıyla gelen öğrencilerden mezun olabilenlerin sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Mezuniyet oranının düşük olmasının nedenleri incelenmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Türkiye'nin gönüllü elçileri olan bu öğrenciler, tarihten gelen köklü ilişkilerin yeniden inşasında önemli roller üstlenebileceklerdir. Hükümetlerin bu konuda eksiksiz desteklerini sürdürmeleri büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Açık, Fatma (1995). Özbekistan'dan Eğitim-Öğretim Amacıyla Türkiye'ye Gelen Öğrencilerin Dil-Kültür-Uyum Problemleri ve Çözüm Teklifleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Açıkalın, Aytaç vd. (1996). Türkiye'de Yükseköğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Öğrencilerinin Sorunları. Ankara: Pegem Yayınları.

Alagöz, Mehmet vd. (2004). "Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açidan Bir Yaklaşım", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı. 12, ss. 59-74.

Algantürk, Aziz Kayhan (2017). Türk Basınında 1990-1995 Yılları Arasında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin İmajı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aliyev, Ramin & Öğülmüş, Selahaddin (2015). "Türkiye'deki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlerarası Etkileşim Algısının İncelenmesi", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, cilt. 4, sayı. 12, ss. 49-71.

Alkan, Haluk (2012). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu", Bilig, sayı. 61, ss. 1-30.

Allaberdiyev, Perman (2007). Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Yükseköğrenim Görmeye Gelen Öğrencilerin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Annaberdiyev, Didar (2006). Türkiye'de Eğitim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Tutumları, Psikolojik İhtiyaçları ve Psikolojik Uyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Artam, Atilla (1993). Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri. İstanbul: Sabri Artam Vakfı.

Beyhan, Eyüp (2015). "Eğitim Alanında Cazibe Merkezi Olan Ülke: Türkiye", Eğitime Bakış, sayı. 34, ss. 46-50.

Cengiz, Gönül (2016). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Karşılaştırmalı Medya Sistemleri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Çekerol, Kamil (1993). Türkiye İle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Analizleri ve Geliştirilebilecek Dış Ticaret İmkânları. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Devlet, Nadir (2010). "Türk Cumhuriyetleri ve Sorunları", http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turk_cumhuriyetleri_ve_sorunlari_0e5f9ae3-1bb2-498d-ab0f-c426cbe6c46f.pdf

Dikkaya, Mehmet (1996). Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Bu Süreçte Uygulanan İktisat Politikaları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Diktaş, Gülbaşak (2008). Sakarya Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Türk Dünyası ve Akraba Topluluklarından Gelen Öğrencilerdeki Türkiye İmajı. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ergin, Gözde & Türk, Fahri (2010). "Türkiye'de Öğrenim Gören Orta Asyalı Öğrenciler", Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, cilt. 2, sayı. 1, ss. 35-41.

Garabayev, Baki (2000). Türkiye'de Yükseköğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Öğrencilerinin Uyum Sorunları ve Türkiye ve Türklere İlişkin Kalıp Yargılar. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Göker, Yasin (2013). Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumları ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihcemiz-222>

<https://www.ytb.gov.tr/kurumsal.php>

İşıldak, Soner (1993). Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Kurulan Türk Cumhuriyetleri Arasında Entegrasyon Dinamikleri ve Türkiye. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İbrahimov, Rovshan (2011). "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri: Dünü, Bugünü, Yarını", http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiye-turk_cumhuriyetleri_iliskileridunu_bugunu_yarin_35709003-7acf-426b-959a-7c81dc9d3e4b.pdf

Kanlı, Ayşe Ece (2009). SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karayılan, Kübra (2014). Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Arasında Olabilecek Entegrasyon Hareketleri ve Türkiye İle Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kavak, Yüksel & Atanur Başkan, Gülsün (2001). "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ve Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları". Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı. 20, ss. 92-103.

Keskin, Hakan (2017). Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın TİKA Türk Dış Politikasındaki Rolü. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kodal, Musa (2001). Yükseköğrenim Görmek Amacıyla Türk Cumhuriyetleri İle Türk Akraba Topluluklarından Türkiye'ye Gelen Öğrencilerin Eğitim Maliyeti ve Yaşadıkları Sorunlar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kozan, Tansel (1995). Türkiye'ye Eğitim-Öğretim Maksudıyla Gelen Kırgız Öğrencilerde Görülen Dil, Kültür ve Sosyal Problemleri ve Çözüm Teklifleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Köseoğlu, Nevzat (2012). Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler. İstanbul: Ötüken Neşriyat (4 cilt).

Mamanova, Gulnara (2013). Türkiye ve Türk Dünyası İletişimin Önemi: TRT Avaz Kazakça Yayınlar Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Mütercimler, Erol (1993). 21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Orazov, Annageldı (2001). Türkiye-Türkmenistan İlişkileri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özer, Mahmut (2016). Türkiye’de Yükseköğretim ve Uluslararasılaşma. Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı.

Özkan, İsa (2003). “Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklardan Gelen Burslu Öğrencilerin Meseleleri ve Çözüm Teklifleri”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ’a Armağan. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, ss. 141-150.

Saray, Mehmet (1996). Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (2013). Kırgızistan-Türkiye İlişkilerinin Geleceği Sempozyumu. Bışkek, Kırgızistan, <http://sde.org.tr/Files/Documents/bildiri-ozetleri-22-06-20-23052013204904.pdf>

Şimşek, Bahattin & Bakır, Sıddık (2016). “Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Atatürk Üniversitesinin Uluslararasılaşma Süreci”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı. 55, ss. 509-542.

Şimşir, Sebahattin (2012). Türk Dünyası Tarihi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Şimşir, Sebahattin (2015). Coğrafyadan Vatana Türkistan’da Türkler, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Tanyeri Mazıcı Emel & Kodal, Tarık (2015). “Kültürel Diplomasi Aracılığıyla Ülke İmajı: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Perspektifinden Bir Araştırma”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt. 8, sayı. 39, ss. 965-974.

Yalçın, Alpaslan (2012). SSCB’nin Dağılmasından Sonra Bağımsızlığını Kazanan Türk Cumhuriyetleri’ne Yönelik Türkiye’nin Rol Model Yaklaşımı Analizi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, İlteriş (2015). Türkiye’nin Türk Dünyası Politikaları Bağımsız Türk Cumhuriyetleri İle İlişkiler. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yılmaz, Serdar, (2017). “Kazakistan-Türkiye Ekonomik ve Kültürel İlişkileri: Vaatler ve Gerçekler”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, cilt. 6, sayı. 2, ss. 813-834.

Yorulmaz, Ferhan vd. (1994). Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetler. İstanbul: Vadi Yayınları.

TÜRKİYE İLE ROMANYA ARASINDAKİ EĞİTİM İLİŞKİLERİ*

Prof. Dr. Mustafa Şahin

Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Türkiye-Romanya eğitim ilişkilerini karşılıklı eğitim ziyaretleri çerçevesinde incelemektir. Bu araştırmada Balkan ülkeleri ile genel karşılaştırma bağlamında diğer Balkan ülkeleri ve Romanya'dan Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye'den Balkanlar ve Romanya'ya gitmiş olan öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerinin geliş-gidiş amaçları yıllara göre ele alınmıştır. Araştırmada alanyazın taraması yapılmış, Türkiye ile Romanya arasındaki eğitim ilişkileri Türkiye'de yayınlanmış olan Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye ve Milliyet gazetelerinin ışığında ele alınmıştır. Romanya'da eğitim adına atılan adımları gazetelerinde de izleyen Türkiye, 1920'lerin sonlarına doğru başlattığı eğitim ilişkilerine 1930'ların başlarında yoğunluk kazandırmıştır. Türkiye'ye Romanya'dan değişik kademelerde öğrenci, öğretmen, müfettiş ve akademisyenler gelip-gitmiştir. 1924'de Romanya tarafından başlatılan ziyaretler 1937 yılına kadar artarak devam etmiştir. En çok 1936'da ve genelde İstanbul'a öğrenciler tarafından okul ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Toplamı ziyaret sayısı 43'tür. Ziyaretçiler mevkidaşları ve üst düzey devlet yetkilileri tarafından özenle karşılanmışlardır. Türkiye'den Romanya'ya 1929-1938 yılları arası aralıklarla ve sınırlı oranda olan seyahatlerin tamamına yakını başkent Bükreş'e olmuştur. Okul ziyaretleri ağırlıklıdır ve daha çok öğrenci grupları şeklinde olmuştur. Türkiye'den gidişler genel olarak bahar ve yaz aylarında gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Romanya, Türkiye.

THE EDUCATIONAL RELATIONS BETWEEN TURKEY & ROMANIA

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the educational relationships between Turkey and Romania. In this research, the visiting purposes of the students, teachers and faculty members who went both countries mutually and the other Balkan countries to compare the Balkans have investigated by years. In this study, literature search has been used, hence the educational relationships between Turkey and Romania have been considered in the light of newspapers which are Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye and Milliyet, they were published in Turkey. In Turkey was followed the educational steps in the Romania's newspapers as well, started the educational relationships in the late 1920s, but focused on in the early 1930s. Romanian students from different levels, instructors, inspectors and academicians visited Turkey. Visits started from Romania to Turkey first started in 1924 and continue with increasing numbers until 1937. 1936 was the year, school visits especially in Istanbul from students had its highest rate. Total number of visits are 43. Visitors were welcome carefully from their counterpart and high level officials. Limited and intermittent visits between 1929 and 1938 from Turkey to Romania were mostly to capital Bucharest. Visits were mostly to schools and student groups were mostly send in spring and summer.

Keywords: Education, Romania, Turkey.

GİRİŞ

Romanya, Türkiye'den sonra Balkanların toprak ve nüfus bakımından en büyük ülkesidir. Birinci Dünya Savaşı ilk evresinde tarafsız kalan Romanya 1916 yılı başlarında Almanya'ya karşı savaşa girmiş ve savaştan topraklarını en fazla genişleten devletler arasında yer almıştır. Romanya Türkiye'nin bağımsızlık savaşını uzaktan izlemiş ve iki devlet arasındaki ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden birkaç ay önce başlamıştır. Romanya, Türkiye'nin

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi'nin 2017.KB.SOS.014 no'lu BAP projesi ile desteklenmiştir.

dış politikasını dikkatle izlemiş ve Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Karşılıklı olarak elçilerin atanması, ilişkileri resmi boyuta taşımıştır. Romanya Lozan Konferansı'na katılmış ve konferans sırasında kapitülasyonların kaldırılması konusunda Türkiye'nin yanında yer almıştır. Konferans sırasında Romanya, Türkiye'nin Boğazlara hâkim olma isteğine karşı çıkmış, ancak Türkiye'nin Yunanistan'dan tazminat alması konusunda Türkiye'yi desteklemiştir (Yaşar, 2012:3199).

Lozan Antlaşması'ndan sonra Ankara ve Bükreş'te karşılıklı elçilikler açılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler Avrupa'daki gelişmeler ve Balkan Paketi doğrultusunda gelişmiştir ve iki ülke ilişkileri 1930-1938 yılları arasında dostça sürmüştür. 1930-1938 yılları arasında iki ülke dostluk ve ticaret antlaşmaları imzalamış ve dünyadaki gelişmeler karşısında beraber hareket etmişlerdir. Türkiye-Romanya ilişkileri Atatürk döneminden başlayarak İnönü döneminde de güvenlik ve ticaret merkezli bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde özellikle Romanya'da bulunan Türk ve Müslüman nüfusla da yakından ilgilenilmiş ve Türkiye'ye Romanya'dan çok sayıda kişi göç etmiştir (Ural & Kılıç, 2015:177).

Türkiye'de gerçekleştirilen modernleşme hareketi Romanya'daki Türkler tarafından ilgiyle izlenmiştir. Romanya'nın dört sancak müftüsünden oluşan bir heyet Ankara'ya giderek, Atatürk ile görüşmüş ve Cumhuriyet'in ilanını tebrik etmiştir. Cumhuriyet rejimine ve kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip bir Türkiye'de kadın hakları ve medeni kanun konusunda yaşanan gelişmeler, krallıkla yönetilen bir Avrupa ülkesinde yaşayan Romanya Türkleri için sevinç ve gurur kaynağı olmuştur. Afet inan ve Sabiha Gökçen'in başarıları, Romanya Türklerinde iyi bir örnek teşkil etmiş ve basında bu Türk kadınlarının hayatlarını anlatan makaleler yazılmıştır. Bundan başka Latin alfabesine geçiş, Halifelik kurumu ile tekke ve zaviyelerin kaldırılması, kılık/kiyafet konusunda yaşanan değişimler de Romanya Türk basını aracılığıyla Romanya Türklerine aktarılmıştır (Metin, 2011:247).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye-Romanya eğitim ilişkilerini yapılan karşılıklı eğitim ziyaretlerini Türk basınından hareketle incelemektir. Bu çerçevede şu soruların cevabı aranmıştır: Farklı amaçlarla Romanya'dan Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den Romanya'ya gidenler kimlerdir? Eğitim ziyaretlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?

Yapılan literatür incelemelerinde Cumhuriyetin ilk yılları Türkiye-Romanya ilişkilerinin doğrudan Abdula (2005), Ciachir (Tarihsiz), Duman (2008), Ekrem (2000), Ghiulgean (2013), Guboğlu (1983), Karasu (Tarihsiz), Metin (2011), Ural & Kılıç (2015) ve Yaşar'ın (2012) araştırmalarında incelendiği görülmüştür. Atatürk dönemi Türkiye-Romanya ilişkileri aynı zamanda Türkiye-Balkan ülkeleri ilişkileri ya da Türk dış politikası Akgün (2007), Akşin (1991), Arı (1995), Armaoğlu (1986), Barlas (2005), Bilgin (2004), Değerli (2009), Dilan (1998), Ertem (2010), Eyicil (2004), Gönübol-Sar (1997), Gönül (2001), Hatipoğlu (1997), Işık (2011), İvgen (2007), Onulduran (1986), Öksüz (2002-2006), Sarıay (2000) ve Yürür'ün (1998) araştırmalarında da ele alınmıştır.

Söz konusu araştırmalarda Türkiye-Romanya ilişkilerine genellikle siyasi veya iktisadi çerçevede bakılmış, fakat Cumhuriyetin ilk yılları Türkiye ile Romanya arasındaki eğitim ilişkilerini doğrudan ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Oysa 1920'lerin ortalarından başlayarak Türkiye-Romanya arasında kültürel alışverişin bir gereği olarak akademisyenler, öğretmenler ve değişik kademelerden öğrenciler Türkiye'ye gelmeye; Türkiye'den de Romanya'ya gitmeye başlamıştır. Bu araştırmada Romanya'dan Türkiye'ye değişik amaçlarla gelmiş ve Türkiye'den Romanya'ya gitmiş olan öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerinin geliş-gidiş amaçlarının yıllara göre ele alınması hedeflenmiştir. Bu yönüyle araştırmanın ilgili

literatüre ve günümüzdeki eğitim ilişkilerine karşılaştırmalı verilerin olması bakımından katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada alanyazın taraması yapılmıştır. Tarih araştırmalarında arşiv belgeleri her ne kadar temel araştırma materyalini oluştursa da bunun yanında salnameler, seyahatnameler, hatıratlar ile geçmişin anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan gazeteler de önemli bir veri materyali olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bu araştırmada Türkiye ile Romanya arasındaki eğitim ilişkileri Türkiye’de yayınlanmış Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye ve Milliyet gazetelerinin ışığında ele alınmıştır.

Türkiye-Romanya eğitim ilişkilerinin ele alındığı bu çalışmada ilk olarak Türkiye-Balkan ülkeleri arasında yapılan karşılıklı eğitim ziyaretlerine yer verilmiş, daha sonra ise Türkiye-Romanya arasındaki karşılıklı eğitim ziyaretleri ele alınmıştır.

BULGULAR

Bu başlıkta Türkiye ile Romanya arasında gerçekleştirilen karşılıklı eğitim ziyaretleri esnasında gelen ve giden kişilerin/grupların yıllara göre dağılımı ele alınmıştır.

Lozan Antlaşması sonrası Türk-Romen ilişkilerinde herhangi bir sorunun yaşanmamış olması, Balkanlar’daki istikrar açısından da olumlu olmuştur. İki ülke arasında 1929’da Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi ve 1930’da Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma imzalanmıştır (Ertem, 2010:11; Eyicil, 2004). Siyasal ilişkileri bu şekilde cereyan eden Türkiye ve Romanya’nın karşılıklı eğitim ziyaretleri Türk gazetelerine şöyle yansımıştır:

Türkiye ile Romanya arasında ilk elçilerin karşılıklı olarak atanmasından sonra 5 Mayıs 1924’de Romanya’dan 50 kişilik bir öğrenci grubu İstanbul’a ziyarete gelmiştir. İstanbul Valiliği ve Belediyesi, Romanya’dan gelen bu misafir öğrenci grubuna yüksek düzeyde ilgi göstermiştir. Sadece öğrencilerden oluşan bir topluluk olmasına rağmen, Türkiye devletince bu ziyaret, ikili ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. İstanbul Valiliği, misafirler öğrencileri en iyi şekilde ağırlamış ve onları Romanya Kralı’nın temsilcileri gibi addedip bir akşam yemeği düzenlemiştir. Romen misafirler, tarihi Galatasaray Lisesini ziyaret ederek bu okulda incelemelerde bulunmuştur. Bundan başka İstanbul’da boğaz turu olmak üzere şehrin tarihi yerlerinde de gezinti yaptıktan sonra ülkelere dönmüşlerdir (Metin, 2011:43).

29 Ekim 1928’de Türkiye’de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için Romen-Türk Öğrenci Birliği, bir grup öğrenciyi Romanya’yı temsil etmesi amacıyla İstanbul’a göndermiştir. Ayrıca aynı öğrenci birliği, Mustafa Kemal’e bir tebrik telgrafı da göndermiştir (Metin, 2011:47). Türkiye ile Romanya eğitim ilişkisinin ele alan bir başka gazete haberi, 200 Romanyalı öğrencinin Türkiye’yi ziyareti ile ilgilidir (Milliyet, 07.04.1929). Kısa bir süre sonra da 100 kişilik bir Rumen beden eğitimi öğrenci kafilesi İstanbul’a gelmiştir (Cumhuriyet, 05.05.1929). Söz konusu Rumen grup yorgun olmalarına rağmen hemen ertesi günü Çapa Beden Mektebi’nde yapılacak olan beden eğitimi gösterisine katılmıştır. Rumen kız öğrenciler Brita Nerman’ın komutasında muntazam bir gösteri yapmışlar ve izleyicilerden çok alkış almışlardır. Rumen kızları takiben gösteri alanına Türk beden eğitimi öğrencileri çıkmıştır. Onların eğitmenliğini ise Brita Nerman’ın kız kardeşi olan Mel Nerman yapmıştır. Gösteride daha sonra sırasıyla Rumen erkek öğrenciler ve Türk erkek öğrenciler yer almıştır. Rumen öğrencilerinin özellikle sıçrama ve atlama hareketleri izleyenler tarafından çok alkışlanmıştır (Cumhuriyet, 06.05.1929). Takip eden günlerde Romanya Beden Terbiyesi Mektebi Ali öğrencilerinin İstanbul’u ziyareti de haber olmuştur. Heyete Talebe Birliği tarafından bir çay ziyafeti verilmiştir. Rumenler de Çapa Beden Mektebi öğrenci ve öğretmenlerine bir çay ziyafeti vermiştir (Milliyet, 03.06.1929).

Geliş Günleri	Gidilen Şehirler	Grubun Türü	Geliş Amaçları
7 Nisan 1929	İstanbul	200 Romen öğrenci	Okulları ziyaret
5 Mayıs 1929	İstanbul	Beden eğitimci	Okulları ziyaret
24 Mayıs 1929	İstanbul	120 jimnastikçi-beden eğitimci	Hareket gösterme ve izleme
4 Haziran 1929	İstanbul	Öğrenci grubu	Okulları ziyaret
29 Haziran 1929	İstanbul	30 üniversite öğrencisi	Okulları ziyaret
8 Temmuz 1929	İstanbul	5 Romen üniversite öğrencisi	Talebe kongresi çalışmaları
16 Nisan 1930	İstanbul	30 üniversite öğrencisi	Paskalya tatili
6 Eylül 1930	İstanbul	25 doktor	Tıp fakültesini ziyaret
5 Temmuz 1931	İstanbul	36 üniversite öğrencisi	Okulları ziyaret
7 Temmuz 1931	İstanbul	40 üniversite öğrencisi	Üniversite ziyareti
24 Temmuz 1931	İstanbul	60 öğrenci, 2 profesör	Okulları ziyaret
26 Ağustos 1931	İstanbul	Hukuk öğrencileri	Okul, adliye ziyareti
4 Ocak 1932	İstanbul	Denizcilik öğrencileri	Okulları ziyaret
27 Nisan 1932	İstanbul	8 öğretmen	Paskalya tatili
1 Mayıs 1932	İstanbul-Bursa	150 öğrenci, profesör	Ziraat okulunu ziyaret
22 Temmuz 1932	İstanbul	Öğrenci grubu	Okulları ziyaret
29 Ağustos 1932	İstanbul	Romanya'daki Türk öğrenciler	Okulları ziyaret
5 Nisan 1933	İstanbul	Beynelmilel Edebiyat Cemiyeti	Konferans
11 Nisan 1933	İstanbul	110 Rumen İzci	Okulları ziyaret
12 Nisan 1933	İstanbul	80 Romen İzci	Okulları ziyaret
13 Haziran 1933	İstanbul	22 Kız Öğretmen Okulu öğrenci	Galatasaray Lisesini ziyaret
24 Mart 1934	İstanbul	Öğrenci grubu	Okulları ziyaret
12 Nisan 1934	İstanbul	Üniversite öğrencileri	Okulları ziyaret
15 Mayıs 1934	İstanbul	500 öğrenci	Üniversitelerle tanışmak
17 Mayıs 1934	İstanbul-Ankara	265 Türk kökenli öğrenci	Okulları ziyaret
10 Temmuz 1934	İstanbul	Balkan Talebe Birliği	Okulları ziyaret
4 Eylül 1934	İstanbul	Denizcilik öğrencileri	Okulları ziyaret
25 Nisan 1935	İstanbul	Öğrenci grubu	Okulları ziyaret
27 Nisan 1935	İstanbul-Ankara	15 kişilik öğrenci/öğretmen	Okulları ziyaret
29 Nisan 1935	İstanbul	150 öğrenci	Okulları ziyaret
14 Mart 1936	İstanbul	Öğrenci grubu	Kurumları ve şehri ziyaret
5 Nisan 1936	İstanbul	50 öğrenci	Okulları ziyaret
6 Nisan 1936	İstanbul	73 öğrenci ve milletvekili	Paskalya tatili
9 Nisan 1936	İstanbul	60 üniversiteli öğrenci	Okulları ziyaret
13 Nisan 1936	İstanbul	İki grup Romen öğrenci	Balkan Anlaş. Talebe Kom.
24 Nisan 1936	İstanbul-Ankara	Kız-erkek 15 lise öğretmeni	Paskalya tatili
27 Ağustos 1936	İstanbul	Denizcilik öğrencileri	Okulları ziyaret
3 Aralık 1936	Ankara	Türk topluluğu öğretmenleri	Rom. Türk öğretmenin dileği
23 Aralık 1936	İstanbul	Mühendis mektebi öğrencileri	Okulları ziyaret
21 Ağustos 1937	İstanbul	Romen Mektep Gemisi	Okulları ziyaret
24 Mart 1938	İstanbul	Prof. Dr. Pittard	Konferans

Benzer şekilde Romanya'dan muhtelif tarihlerde çok sayıda öğretmen ve öğrenci ziyareti gerçekleştirilmiştir.

Türkiye-Romanya eğitim alanındaki ikili ilişkilerde ilk adım Romanya tarafından atılmıştır. Türkiye ile Romanya eğitim ilişkisinin ele alındığı ilk gazete haberi, 200 Romanyalı öğrencinin Türkiye'yi ziyareti ile ilgilidir (Milliyet, 07.04.1929). Kısa bir süre sonra Romanya Beden Terbiyesi Mektebi Ali öğrencilerinin İstanbul'u ziyareti de haber olmuştur. Heyete Talebe

Birliğı tarafından bir çay ziyafeti verilmiştir. Romanyalılar da apa Beden Mektebi ğrenci ve öğretmenlerine bir çay ziyafeti vermiştir (Milliyet, 07.06.1929). Benzer şekilde Romanya’dan muhtelif tarihlerde çok sayıda ğretmen ve ğrenci ziyareti gerçekleşmiştir. Tablo 1’de Romanya’dan Atatürk döneminde gelen gruplar, geliş tarihleri, ziyaret edilen şehirler, gelen grupların türleri ve geliş amaçları verilmiştir:

Tablo 1. Romanya’dan Türkiye’ye Gelen Gruplar

Tablo 1’e göre Romanya’dan Türkiye’ye gelen grupların ziyaretleri 1929’da başlamış, 1937 yılına kadar artarak devam etmiştir. Ağırlıklı olarak ziyaret edilen şehir İstanbul olmuştur. Gelen grupların türü incelendiğinde ğrenci gruplarının ağırlıkta olduğu görölmektedir. Grupların geliş amaçları da çoğunlukla okul ziyareti nedeniyle olmuştur. Bununla birlikte Paskalya tatili nedeniyle Türkiye’ye ziyaretler olmuştur. Tablo 2’de Türkiye’den Romanya’ya gidenler, gidiş tarihleri, ziyaret edilen şehirler, giden grubun türü ve gidiş amaçları verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’den Romanya’ya Gidenler

Tarih	Ziyaret Edilen şehir	Grubun Türü	Gidiş Amaçları
5 Ağustos 1929	Bükreş	20 Üniversite ğrencisi	Okulları ziyaret
16 Nisan 1930	Bükreş	Darülfünun Talebe Birliği	Okulları ziyaret
18 Temmuz 1934	Muhtelif şehirler	Muhtelif ğretmenler	Okulları ziyaret
31 Aralık 1934	Bükreş	Lise ğrencileri	Okulları ziyaret
26 Mart 1936	Bükreş	Prof. Dr. Afet İnan	İnceleme ve konferans
3 Temmuz 1936	Bükreş	Talebe Birliği Üyeleri	Talebe Birlikleri Kongresi
5 şubat 1937	Bükreş	Prof. Dr. Afet İnan	Konferans
7 Eylöl 1937	Bükreş	Prof. Dr. Afet İnan	Konferans
19 Mayıs 1938	Bükreş	Prof. Dr. Feridun ?	Konferans ve ameliyat

Tablo 2’ye göre Türkiye’den Romanya’ya giden grupların ziyaretleri 1929’da başlamış, 1938 yılı da dahil aralıklarla ve sınırlı oranda gerçekleştirilmiştir. Seyahatlerin tamamına yakını başkent Bükreş’e olmuştur. Giden grupların türü incelendiğinde ğrenci gruplarının ağırlıkta olduğu görölmektedir. Grupların gidiş amaçları da çoğunlukla okul ziyareti nedeniyle olmuştur.

SONUÇ

Balkan ölkeleri ile siyasi alanda rasyonel adımlar atan Türkiye Cumhuriyeti yönetimleri kültürel ilişkilerde de önemli ve akılcı adımlar atmıştır. Türkiye’den Balkan ölkelerine yapılan eğitim amaçlı ziyaretlerde açık farkla Yunanistan birinci Romanya ikinci sıradadır. Türkiye ile Balkan ölkeleri arasındaki karşılıklı eğitim ziyaretleri yıllara göre incelendiğinde, 1925’de başladığı ve 1934’de en yüksek seviyesine ulaştığı görölmüş, ancak ziyaretlerin istikrarlı bir yapı içinde olmadığı gözlenmiştir. Balkan ölkelerinde eğitim adına atılan adımları gazetelerinde de izleyen Türkiye,¹ 1920’lerin ortalarında başlattığı eğitim ilişkilerine 1930’ların başlarında yoğunluk kazandırmıştır. Değişik kademelerde ğrenci, ğretmen, müfettiş ve akademisyenler gelip-gitmeye başlamıştır.

Atatürk döneminde Türkiye ile Balkan ölkeleri arasındaki en yoğun eğitim irtibatı Romanya ile olmuştur. Romanya’dan Türkiye’ye gelen grupların ziyaretleri 1924 yılında başlamış, 1937 yılına kadar artarak devam etmiştir. Ağırlıklı olarak ziyaret edilen şehir İstanbul olmuştur. Romanya’dan gelenlerde ğrenci gruplarının ağırlıkta olduğu görölmektedir. Gruplar çoğunlukla okul ziyareti nedeniyle gelmişlerdir. Atatürk dönemi Türkiye ile Romanya eğitim

¹ Örneğin Bulgaristan’ın beden eğitimi uzmanı getirttiği, Atina üniversitesinin kuruluşunun 100. yılı nedeniyle başpiskopos tarafından yapılan ayin töreni yapıldığı, Atina’daki talebe bayramının çok etkili geçtiği ve Atina’da bulunan yabancı temsilcilerin kral tarafından kabul edilip kendilerine çay ziyafeti verildiği gazetelere yansımıştır. “Bulgaristan Beden Terbiyesi Mütihazası Getirtiyor”, *Milliyet*, 1 Mart 1937; “Atina’da Talebe Bayramı”, *Milliyet*, 31 Kânunuevvel 1934; “Atina Üniversitesi İçin Başlayan Merasim Devam Ediyor”, *Milliyet*, 19 Nisan 1937; “Atina’daki Ecnabi Profesörler Sarayda”, *Milliyet*, 25 Nisan 1937.

ilişkileri çerçevesinde Romanya'dan Türkiye'ye yıllar içinde gelen kişi/grup sayısı toplamı 43'tür. Romanya'dan çoğu kez Paskalya tatili nedeniyle Nisan aylarında Türkiye'ye ziyaretler artmış, gelen konuklar Türkiye'de eşdeğer kurumların öğrencileri, öğretmenleri, akademisyenleri ya da üst düzey yetkililer tarafından karşılanmıştır. Gelen öğrenci gruplarının karşılanmasında Milli Türk Talebe Birliği önemli rol oynamıştır. Gelen öğrencilerin büyük çoğunluğu İstanbul'u ziyaret etmiş ve Türkiye'de mevkidaşları tarafından ağırlanarak kendilerine çay ve yemek ziyafetleri verilmiştir. Zaman zaman bu ziyafetlere İstanbul Belediye Başkanı ve milletvekilleri de katılmıştır. Gelen gruplar Türkiye'den ayrılırken memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.

Türkiye'den Romanya'ya giden grupların ziyaretleri 1929'da başlamış, 1938 yılı da dahil aralıklarla ve sınırlı oranda gerçekleşmiştir. Seyahatlerin tamamına yakını başkent Bükreş'e olmuştur. Görevlendirmelerde okul ziyareti ağırlıklıdır ve daha çok öğrenci grupları gönderilmiştir. Gazetelerde Türkiye'den Romanya eğitim kurumlarına ziyaretlere dair daha az habere rastlanmıştır. Bunun nedeni ziyaretleri takibe ilişkin yurtdışında bir gazetecinin görevlendirilme zorluğu ile ilgisi olmuş olabilir.

KAYNAKÇA

- Abdula, İ. (2005). *Türkiye-Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Akgün, B. (2007). *Türk Basınında Türkiye ve Balkan Devletleri İlişkileri (1923-1945)*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Akşin, A. (1991), *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 3. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barlas, D. (2005). "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s". *Journal of Contemporary History*, 40(3), 441-464.
- Bilgin, B. (2004). "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX(60), 799-820, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&icerikNo=117>
- Ciachir, N. (Tarihsiz). "Atatürk Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri". <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354601&/Atat%C3%BCrk-D%C3%B6neminde-T%C3%B6rkiye-Romanya-%C4%B0li%C5%9Fkileri-/Prof.-Dr.-Nicolae-Ciachir>
- Değerli, E. (2009). "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paketi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 115-135.
- Dilan, H. (1998). *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Duman, Ö. (2008) "Atatürk Dönemi Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)". *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (45), 23-42.
- Ekrem, M. (2000). "Atatürk'ün Dış Siyaset İlkelerinin Romen Kaynaklarındaki Yankıları", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler*, Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Eyicil, A. (2004). "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX(59), <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&icerikNo=121>
- Ghiulgean, M. (2013). *19. ve 20. Yüzyıl Rumen Romanında Türk İmgesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gönlübol, M. & Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Gönül, M. (2001). *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Guboğlu, Mihail (1983). "Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Romen İlişkileri (1923-1944)," *Belleten*, 47(188), 1045-1072.
- Hatipoğlu, M. (1997). *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923-1954)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Işık, S. (2011). *Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İvgen, F. (2007). *1923-1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Karasu, C. (Tarihsiz). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye-Romanya İlişkileri". Tarihte Türk-Romen İlişkileri Ders Notları, https://www.oqu.edu.tr/images/birim_duyuru/201353195745.pdf
- Metin Ö. (2011) *Atatürk Dönemi Türkiye Romanya İlişkileri (1923-1938)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Öksüz, H. (2002). "Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)", *Türkler Ansiklopedisi*, 16, 625-642, Ankara: Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Öksüz, H. (2006). *Batı Trakya Türkleri*, Çorum: KARAM Yayınları.
- Sarınay, Y. (2000). "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVI(48), 857-886.
- Ural, S. & Kılınç S. (2015). "Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950)". 6(11), 177-202, <http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/1681>
- Yaşar, S. (2012). "Türkiye-Romanya İlişkileri", *Turkish Studies*, 7(4), 3199-3213 <file:///C:/Users/user/Desktop/Ya%C5%9Far%20Selman,%20T%C3%BCrkiyeRomanya%20%C4%B0li%C5%9Fkileri.pdf>
- Yürür, P. (1998). "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası (1923-1938)", *Cumhuriyet'in Kuruluşunun 75. Yıl Armağanı*, Gazi Üniversitesi Yayını. Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi.

KAZAKİSTAN'DAKİ ALAŞ EDEBİYATI İLE TÜRKİYE'DEKİ MİLLİ EDEBİYAT DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Samal Zhumabekova

Erciyes Üniversitesi

samalalikizi@gmail.com

ÖZ

Türk Dünyası dil, din, kültür ve gönül birliğiyle birbirine bağlı zengin bir coğrafyadır. Zaman içerisinde bazı sebepler bu dünyanın fertlerini birbirine yabancılaştırmıştır. Birbirine bu kadar yakın bir dünyanın birbirinden bu kadar uzak olması oldukça düşündürücüdür. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan millî gelişmeler, sadece Türkiye'de değil, bütün Türk dünyasında etkisini göstermiştir. Bu gelişmeler, 20. yüzyılın başlarında hemen hemen aynı siyasi ve sosyal olayların yaşandığı bütün Türk yurtlarında, Türkiye'deki ile aynı özellikleri taşıyan millî bir edebiyatın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma 20. yüzyılın başlarında gelişen Kazakistan'daki Alaş Edebiyatı ve Türkiye'deki Milli Edebiyat dönemlerinin benzerlikleri ve ortak noktalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı tarihlerde gelişen bu iki dönem düşüncelerinin de aynı olması çok dikkat çekicidir. Bu çalışma Türk Dünyasında ortak edebiyat oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alaş Edebiyatı, Milli Edebiyat, Milli Kimlik

COMPARATIVE PERSPECTIVE OF ALASH LITERATURE PERIOD IN KAZAKHSTAN AND NATIONAL LITERATURE PERIOD IN TURKEY

ABSTRACT

The Turkic World is a rich geography connected with language, religion, culture and harmony. Over time, some reasons alienated the members of this world. It is highly thought-provoking that a world so close together is so far away from each other. The national progresses that began to be seen since the second half of the 19th century showed the effects on the whole Turkic world, not only in Turkey. These progresses paved the way for the emergence of a national literature with the same characteristics as in Turkey which almost the same political and social events in all Turkic homeland in the early part of the 20th century. This study aims to reveal similarities and common points of Alash Literature in Kazakhstan and National Literature in Turkey. This study is of great importance for the formation of common literature in the Turkic World.

Keywords: Alash Literature, National Literature, National Identity

GİRİŞ

Türk Dünyası geniş bir coğrafyada yaşayan, geniş imkânları olan, dil, din, kültür ve gönül birliğiyle birbirine bağlı zengin bir coğrafyadır. Zaman içerisinde tabii ve suni bazı sebepler bu dünyanın insanlarını birbirinden uzaklaştırmıştır. Birbirine bu kadar yakın bir dünyanın birbirinden bu kadar uzak olması oldukça düşündürücüdür. Millet birliğini sağlayan en önemli unsur, dildir. Milli benliğini koruyan her millet öncelikle dilini milli bir kültür dili seviyesine yükseltme yollarını arar.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan millî gelişmeler, sadece Türkiye'de değil, bütün Türk dünyasında etkisini göstermiştir. Bu gelişmeler, 20. yüzyılın başlarında hemen hemen aynı siyasi ve sosyal olayların yaşandığı bütün Türk yurtlarında, Türkiye'deki ile aynı özellikleri taşıyan millî bir edebiyatın doğmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'deki Milli Edebiyat ile Kazakistandaki Alaş Edebiyatı hem işlediği konular, edebiyatta yüklediği vazife, millî romantizm, hem de tarihî dönem açısından aynıdır. Her iki dönemin sanatçıları da halkın diline yakın bir edebi dil oluşturmayı amaç edinmiştir.

Bu çalışma 20. yüzyılın başlarında gelişen Kazakistan'daki Alaş Edebiyatı ve Türkiye'deki Milli Edebiyat dönemlerinin benzerlikleri ve ortak noktalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı dönemde hatta aynı yıllarda iki ayrı Türk coğrafyasında gelişen millî edebiyat dönemlerinin karşılaştırmalı çalışması daha önce yapılmamıştır. Bu çalışma Türk Dünyasında ortak edebiyat oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

YENİ LİSAN HAREKETİ VE MİLLÎ EDEBİYAT

Yeni Lisan Hareketi, dilde sadeleşme hareketidir. “Yenş Lisan” hareketini başlatanlar devrin Türkçülük hareketini yürüten sanat ve fikir adamlarıdır. Genç Kalemler dergisi etrafında toplanarak Türkçenin sadeleşmesi konusunda büyük adımlar atmışlardır. Ekim 1910’a kadar 8 sayı olarak çıkan “Hüsün ve Şiir” dergisinin devamı niteliğinde olan Genç Kalemler dergisi Haziran 1909’da Manastır’da yayımlanmaya başlamıştır. Genç Kalemler’in yazar kadrosunda Ali Canip, Kâzım Nâmi, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz gibi genç isimler yer alır. Bu gençlerin ortak özelliği, Türkçülüğü bir kültürel ideoloji olarak benimsemiş olmalarıdır (Özyurt, 2005:56).

Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip öncülüğündeki Genç Kalemler ve Yeni Lisan hareketi “Millî bir edebiyat millî bir dille yaratılabilir” görüşünü ortaya atmış ve Türkçenin sadeleşmesi için şu ilkeleri kabul ve ilân etmişlerdir:

- 1- Arapça ve Farsça gramer kurallarının kullanılmaması, bu kurallarla yapılan terkiplerin kaldırılması,
- 2- Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçede söylendikleri gibi yazılması,
- 3- Başka Türk Lehçelerinden kelimeler alınmaması,
- 4- İstanbul konuşması esas alınarak yeni bir yazı dilinin meydana getirilmesi,
- 5- Dil ve edebiyatın doğu-batı taklitçiliğinden kurtarılması.

Genç Kalemler, 1910 yılının son aylarında Selanik’te yayın hayatına başlamıştır. Derginin 11 Nisan 1911’e kadar çıkan I. cildi, eleştiri ağırlıklı bir edebiyat dergisi görünümüne sahiptir. Burada, özelde Tefik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya gibi Servet-i Fünûn edebiyatçılarının edebiyat anlayışı; genelde ise Tanzimat döneminin Batı etkisinde kalmış edebiyat anlayışı yerilerek, II. Meşrutiyet ile yeni bir edebiyat döneminin başladığı fikri işlenmiştir. Bu yeni bir edebiyata “millî edebiyat” adını uygun bulmuştur (a.g.e.). Kısa zaman içerisinde yayılan bu yeni lisan ve millî edebiyat anlayışı, bir edebiyat akımı halini almıştır. Dönemin bütün yazar ve şairleri bu anlayışla eserler vermeye başlamıştır.

Ömer Seyfettin’inin kaleminden çıkan, ancak imzasız ve derginin manifestosu olarak yayınlanan “Yeni Lisan” adlı makalede ortaya konulan fikirler ana hatlarıyla şunlardı:

Millî bir edebiyat yaratmak şarttır; bunun içine önce lisanı millî bir lisan hâline getirmek gerekmektedir.

Bunu yapmak için Dernek’in arkasına takılıp Ortaasya’daki kavimdaşların yanına gitmek (Yani Doğu Türkçesinden yararlanmak) bir intihar olur; İstanbul Türkçesi en tabii bir lisandır.

Dildeki millîleşmenin gerçekleşmesi için şu adımlar atılmalıdır:

1. Arabî ve Farisi kaydeleriyle yapılan bütün terkipler terk oluncsk. Fevkalâde, hıfzussihha, darbimesel... gibi klişe tabirler müstesna.
2. Türkçe çoklu edatından (+lar/ler) başka katiyen yabancı çokluk edatları kullanılmayacak; ihtimalât, mekâtib, memurîn... yerine ihtimaller, mektepler, memurlar... yazılacak.
3. Eyâ, ecil, ez, min, ân, ender, bâ... gibi edatlar terkedilecek... Türkçeleşmiş olan ama, şayed, şey, keşke, lâkin... kullanılacak (Develi, 2011:51-52).

Ancak Genç Kalemler kadrosundan “millî edebiyat” kavramını ilk kullanan Ali Canip’tir. Ali Canip bu kavramı Yeni Lisan hareketi başmadan önce kullanmış ve yazılarıyla çerçevesini belirlemeye çalışmıştır.

Şinâsi'nin "umum halkın kolaylıkla anlayabileceği" bir edebiyat dili peşinde olması, Ziya Paşa'nın edebiyatımızı "avam beyrinde" (arasında) araması, Ali Suâvi'nin şuurlu olarak sade bir dil kullanması, Ahmed Vefik Paşa'nın, Mütercim Âsım'ın, Şemseddin Sâmî'nin dile ilgili çalışmaları, Mehmed Emin'in Türkçe Şiirler'de topladığı manzumeleri etrafında meydana gelen tartışmalar çok daha öncesine giderek Genç Kalemler için bir zemin oluştursa da millî edebiyat meselesinin ilk defa Genç Kalemler'in sütunlarında enine boyuna tartışılmış olduğu muhakkaktır (Çelik, 1996:22).

Yeni Lisan arayışında olan aydınlar dili yalnızca bir gramer birliği olarak nitelendirmemişlerdir. Aynı zamanda harekete sadeleşme çabalarından çok milliyetçi bir kimlik kazandırmışlardır. Millî bir dil ve bu dille meydana getirilmiş millî bir edebiyatın, millî Devlet oluşturma'nın temel şartlarından olduğunu düşünen Ömer Seyfettin, kendi sanatını ve yaratma kabiliyetini bu yolda kullanmıştır (Argunşah, 2001:9). Çağdaş Türkçe'nin sadeleşmesinde ve gelişmesinde Yeni Lisan Hareketi ilk devre, olarak düşünülebilir.

Yeni Lisan hareketinin öncülerinden biri olan Ziya Gökalp, milli edebiyatın kurulması ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Onun "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" diye özetlediği bu yaklaşımın kültürel ögesi Türkçülük, ahlaki ögesi de İslam'dı. Toplumsal ve siyasi görüşlerini anlattığı sayısız makale yazarak "Türkçülük" düşüncesini sistemleştirdi. "Kızıl Elma" "Yeni Hayat" ve "Altın Işık" gibi şiirleir vardır.

Milli Edebiyatın kurucuları arasında yer alan Ömer Seyfettin de Türkçülük akımının en önemli savunucusudur. Milli Edebiyatın dil anlayışı olan "Yeni Lisan" görüşünün de sahibi ve bu adı taşıyan makalenin yazarıdır.

Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'le birlikte Yeni Lisan hareketinin ve Milli Edebiyatın üç önemli teorisyenlerinden biridir. Edebiyata şiirle başlamış ve şiirlerini Milli Edebiyat anlayışına göre sade bir dille yazmıştır.

Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel vb. şairler şiir alanında; Ömer Seyfettin, Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Nurullah Ataç, Falih Rıfkı Atay, Memduh Şevket Esenal vb. yazarlar, yazı ve yaratıların, sanatsal ürünlerin yabancı etkilerinden sıyrılarak, kendi ulusal değerlerimize dönmeyi, halka kendi diliyle seslenmeyi ilke edinen milli edebiyat akımının en önemli sanatçılarıdır. Milli edebiyatın en büyük fikir adamı Ziya Gökalp ile Fuat Köprülü'dür.

Milli Edebiyat döneminde hemen hemen her türde eserler yazılmış ve sanatçıların izleyeceği yol için aşağıdaki gibi ilkeleri kabul etmişlerdir:

1-Dil Sade Olmalıdır; 2-Ulusal kaynaklara ve yurt sorunlarına eğilmek gereklidir; 3-Şiirde yalnız hece ölçüsü kullanılmalıdır.

Milli edebiyat sayesinde milliyetçilik düşüncesi Türk aydınları arasında yayılmaya başlar. Böylece bu düşüncenin sonucu olan Türkçülük, dil ve edebiyatta bir akım haline gelir.

ALAŞ HAREKETİ VE ALAŞ EDEBİYATI

Alaş Hareketi, Kazakistan'da belli bir dönem ağırlığını hissettiren, milliyetçi Kazak aydınlarının 1905 yılında başlattığı bir harekettir. 1905 yılının Haziran ayında Alihan Bökeyhanov'un başkanlığında 14.500 Kazak vatandaşının katıldığı toplantıda Türkistan coğrafyasının geleceğini de yakından ilgilendiren ve etkileyen tartışmalar yapılarak önemli kararlar alındı. Semey şehrinde yapılan bu toplantıda Rusların iskân ve asimilasyon politikalarından vazgeçmelerini isteyen dilekçe ("Karkara Dilekçesi") hazırlanıp Moskova'ya iletildi. Kazakistan'ın tüm şehrinden aynı konudaki dilekçeler Duma'ya iletmeye başladı. Ancak bu girişimleri neticesinde ferdî girişimlerden sonuç alınamayacağını anlayan Kazak aydınları Alaş hareketini başlattılar. Kurucuları arasında Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov, Mircakıp Dulatov, Mustafa Çokay, Muhammedcan Tınışbayev gibi Türkistan'ın tanınmış aydınları bulunmaktadır.

1905 yılında Alaş Hareketi'nden Alaş Partisi doğmuştu. Ancak 7 senedir gizli olarak çalışan Alaş Partisi 1912 yılında resmi olarak yeniden kuruldu. Alaş Partisi'nin başkanlığına Alihan Bökeyhanov seçildi. Alaş Hareketi'nin temelini teşkil eden bu partinin adı Orenburg'da yapılan II. Kazak Kongresi'nde "Alaş Orda" olarak değiştirildi ve bu kongrede Rus sömürgeciliğine karşı açıkça tavır konarak şu kararları aldı:

1. Rus muhacirlerinin Türkistan'a gönderilmesi hemen durdurulmalı;
2. Hükümet tarafından zorla alınan ve Rus göçmenlerine dağıtılan topraklar Türklere geri verilmeli;
3. Türklerin ve Rusların idari işleri ayrı olmalı;
4. Türkler ve Ruslar, kendi uluslarından olan hakimler tarafından yargılanmalı;
5. Eğitim herkesin ana dilinde yapılmalı .

Dil ile ilgili olan 5.maddede eğitimin Kazak dilinde olmasına ve kitapların Kazakça'nın imla kurallarına uygun olarak hazırlanmasına karar verildi. Milli kimliğin korunması için Kazakçanın korunması gerektiğini savunan Kazak aydınları ilk okullarda ilk üç yıl anadilde eğitim yapılması gerektiğini savundu. Önce ana diliyle eğitim yapan öğrenciler daha sonra hangi dili öğrenirlerse öğrensinler kendi milli kimliklerini asla kaybetmeyeceklerini öne sürdü.

Alaş hareketi mensupları Ahmet Baytursunov, Alihan Bökeyhanov, Mircakıp Dulatov'un gayretleri ve diğer Kazak gençlerinin destekleriyle 2 Şubat 1913 tarihinde Orenburg'da Kazak gazetesi yayımlanmaya başladı. Alaş Hareketi'nin yayın organını teşkil eden bu gazetede baş redaktörlük görevini Baytursunov, yardımcılığını ise Dulatov üstlendi. Kazak gazetesinin ilk sayısında Ahmet Baytursunov'un makalesinde yazılanlar, hem Alaş Hareketi'nin hedeflerini ortaya koyuyor hem de Kazak halkı rejime karşı milli direniş sergilemeye davet ediyordu:

"...Asırlardan beri Kazaklar kendi vatanında hür yaşamıştır. Fakat, şimdi kutsal bozkırlarımız yabancıların baskınına uğramakta. Bu durumda istikbalimiz ne olacak? Tarih bize, yabancılar kültür bakımından üstün olursa, yerlilerin eridiğinin sayısız misallerini vermekte. Ve, şayet yabancılar ile yerli halkın kültür seviyesi eşit ise, ikisinin bir müddet müşterek ömür sürebilmesinin mümkün olduğunu gösteriyor. Yabancılar durmadan topraklarımıza yerleşiyor. Memleketimize getirilmekte olan yabancıların sayısı süratle çoğalmakta. Bunlar gün geçtikçe memleketimizin iç taraflarına yayılıyorlar. Buna karşı mücadele etmeliyiz. Kendi muhtariyetimizi korumaya çalışmalıyız. Bunun için de kültür ve eğitim işlerimize önem vermeliyiz. Onu sağlam temellere oturtmalıyız. Her şeyden evvel milli edebiyatımızı geliştirmeliyiz. Ancak kendi diline ve kendi edebiyatına sahip olanların, bunu terakki ettirenlerin hür olarak yaşama hakkına sahip olduğunu hiç bir zaman unutmamalıyız..." (Oraltay, 1973:57-58).

Kazakların milli varlıklarını devam ettirebilmeleri için büyük çaba gösteren Baytursunov, Bökeyhanov ve Dulatov gibi aydınlar öncelikle Kazak dilini korumaları gerektiğini belirterek, edebi çalışmalarında Kazakça yerine Farsça ve Arapça ağırlıklı dil kullanmalarını şiddetle eleştirdi. Dulatov, Kazak dilinin zengin bir dil olduğunu ve diğer dillerin etkisinden korunduğunu ama son dönemlerde Kazakistan dışında Mekke'de, Mısır'da, İstanbul'da ve İdil-Ural bölgesinde eğitim alan Kazak öğrencilerin geri dönmeleri ile birlikte Kazak diline bir çok Arapça ve Farsça kelimeyi soktuklarını, Rusça eğitim alan Kazak gençlerinde Kazakça'yı, Rusça ile karıştırarak konuştuklarını, bunda Kazak dili için zararlı olduğunu vurguladı. Yanı sıra Dulatov, son dönemde Kazak grameri ile alakalı bir çok kitabın yayınlandığını, bunda Kazakça'nın diğer dillerin tesirlerine karşı korunması açısından önemli olduğunu, Kazak gazetesinin çıkmasıyla birlikte temiz Kazak dilinde halkın gazete okuma fırsatı bulduğunu dile getirmiştir (Özdemir, 2007:107-108). Böylece, Dulatov Kazak dilinin diğer dillerin etkisi altında kalmaması konusunda birçok önerilerde bulunmuştur.

Dulatov'un Kazakların milli şuuru uyandırmayı amaçlayan ilk şiir kitabı olan "Oyan Qazaq" 1909 yılında Kazan'da yayımlanmıştır. Okuyan herkes bu kitabı çok beğenir, kitaptaki şiirler dilden dile dolaşır. Ne var ki Çar yönetimi bu şiirlerden rahatsızlık duyar ve Mirjakıp hakkında soruşturma açılır. Bunun sonucunda Mirjakıp, doğduğu topraklardan ayrılıp Kızıljar şehrine gitmek zorunda kalır. Kazak edebiyatında ilk roman sayılan "Bakıtsız Jamal"ın da yazarı, Dulatov'tur.

Rusya Müslümanları toplantısında Kazak dilinde eserler veren Abay, Şekerim, Mircakıp ve Ahmet gibi aydınların sayesinde Kazakça'nın milli bir dil haline dönüştüğünü dile getiren Alaş hareketinin önderi Alihan Bökeyhanov siyaset ve millet hadimliği yanında iyi de bir bilim adamıdır. Çünkü, o, Kazak Türklerinin ahlâkî duygularını, ruh hâletini, tabiatını, hayat tarzını, içtimaî ve siyasî vaziyetini farklı yönleriyle ele alarak incelemeye çalışmıştır.

Bökeyhanov, diğer Türk dünyası önderleri gibi, öncelikli olarak eğitim meselesini halletmeyi düşünmüş ve millete bu uğurda bir hayli eser de bırakmıştır. Fransız ihtilâlinden diğer dünya ihtilâllerine birçok gelişmeyi öğrenmeye ve bunların kendisine göre iyi yanlarını milleti için uygulamaya çalışmıştır.

Baytursinov hayatı boyunca Rus asimilasyonu ile mücadele etmeye çalışmış ve bu doğrultuda eserler vermiştir. Eğitim programına çok önem vermiştir. Pedagojik esaslara hazırlanmış kitaplar, Kazakça'nın Kazak okullarında eğitim dili olabilmesi için en önemli gereksinimlerden biriydi. Alaş Orda Hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı yapan Baytursinov, Kazak ilk ve orta okullarında okutulacak kitapların hazırlanması görevini üstlenmiştir. Daha önceki yıllarda Kazak çocukları için hazırlanan "Bukvar" veya "Samouçitel" gibi kitaplarda Rus alfabesi kullandığı için bu kitapların okullarda kullanılması uygun değildi. Arap alfabesiyle hazırlanan kitaplarda ise, gerekli pedagojik kurallara dikkat edilmemişti. Baytursinov bu alandaki boşluğu doldurmak için bir çok Kazakça ders kitabı hazırladı. Onun hazırladığı kitaplar 1930'lu yıllara kadar bir çok baskısı yapılarak okullarda okutuldu. Baytursinov'un, ilk okullarda çocukların Kazakça okuma yazmalarını kolaylaştırmak için hazırladığı ilk kitap 1915 yılında yayınlattığı "Til Kuralı" adlı üç ciltlik eseridir. Bu eser ilkokul öğrencileri için yazılmakla birlikte, Kazakça'nın sesbilgisinin ve şekil bilgisinin tahlil edilerek sistemleştirildiği ilköğretim çalışmaları başlangıcı olmuştur. Çağdaş Kazakça'da kullanılan, isim, sıfat, fiil, zamir, ünlem, bağlaç, özne, yüklem gibi pek çok dilbilimi terimlerini Baytursinov, ilk defa bu eserinde kullanmıştır. Bu eseriye aynı zamanda Kazak dili öğretimi yönteminin de temelini atmıştır. Kazak okullarında öğrenim sırasında öğrencilerin ve öğretmenlerin karşılaşacakları problemlere dair getirdiği çözüm önerilerini içeren "Bayanşı" adlı eseri ise 1920'de Kazan'da yayınlanmıştır.

Ahmet Baytursinov alfabe üzerine de çeşitli çalışmalar yapmıştır. Kazaklar 19. yüzyılın ortalarına kadar yazı diline sahip değillerdi. Kendi dillerini yazarken Arap alfabesini kullanıyor ve Çağatay/Tatar imlasına göre yazıyorlardı. Rus misyonerlerin teşvikiyle başlayan Kiril harflerine geçme hareketine Baytursinov karşı çıkmış ve Kiril harflerinin Kazakçaya uymayacağını anlatmaya çalışmıştır. Kazakça alfabe kitabı olan Okuv Kuralı adlı eserini Arap harflerinde olmayan bazı sesleri gösteren işaretleri kullanarak ve Kazakçaya uymayan bazı sesleri alfabeden çıkararak yazmıştır. Bu çalışmaları İsmail Gaspıralı'nın başlattığı ve tüm Rusya Müslümanları arasında yayılan Usûl-ü Savtiye (Fonetik Metot) çalışmalarıyla birlikte yürütmüştür.

Baytursinov sadece dil bilimi alanında değil, edebiyat alanında da bir çok çalışmalar yaptı. Onun bu alandaki en önemli eseri 1926 yılında Taşkent'te yayınlattığı "Edebiyat Tanıtıkış" adlı eseridir. Bu eser, çağdaş Kazak edebiyatının gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Kazak edebi ürünlerini, içerikleri yönüyle kendi geliştirdiği terminoloji ile sınıflandırmıştır. Bilmece, kafiye, seçere, günlük, biyografi, lirik şiir, drama gibi edebiyat bilimine ait bir çok terim ilk defa

Baytursinov tarafından kullanılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır (Özdemir, 2008:70-71). Kazak dilbiliminin kurucusu sayılan Baytursinov'un çalışmaları bugüne kadar önemini yitirmemiştir.

XX.yüzyılın başlarına doğru Kazak aydınları Kazak dilinin korunmasına ve Kazak milli edebiyatın oluşturulmasına çok önem verdiler. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kazak milli kimliğin korunması gerektiğini savunan Kazak gazetesi yönetimi, gazetenin daha ilk sayısında Kazak dilinin korunmasını Kazaklığın korunması için bilinçli şart olarak gösterdi. Aynı yazıda kendi diliyle konuşan, kendi diliyle yazan halkın milli değerlerinin hiç bir zaman yok olmayacağını dile getirdi. Varlığını devam ettirmek isteyen Kazak milleti öncelikle dilini koruması gerektiğini ve bunun da okullarda Kazakça eğitim verilerek korunabileceğini vurguladı. Kazaklar arasında gelişen hareketlilik sonucunda Kazak edebi dili gelişmeye başlamıştı.

Alaş hareketi öncülerinin ilk hedefi, Kazak halkının farklılıklarının korunması için Kazaklara kültürel ve politik alanda ayrıcalıklar verilmesini talep etmesidir. Kazak gazetesi aracılığıyla "Kazak" milli kimliğinin oluşmasını desteklediler (Olcott, 1987:119). Kazakların ilkokullarda Kazak dilinde eğitim almalarına ve Kazak gazete çıkarmalarına büyük önem verdi. "Kazak çocukları Kazakça eğitim görsün..." diyerek Kazakların taleplerine müdahale edilmemesini istediler.

Bu faaliyetler sayesinde Kazakça'nın kullanılması sadece ilk okullarda değil, mahkemeler ile resmi kurumlarda kullanılmaya başladı.

20. yüzyıl başında Kazak fikir, siyaset ve edebiyat hayatına damga vuran Kazak millî hareketine Alaş Hareketi, bu hareketin siyasi örgütlenmesine Alaş Partisi, bu hareketin/partinin kurduğu hükûmete Alaş Hükûmeti denmiştir. Alaş Hareketi çevresinde gelişen Kazak edebiyatı Alaş Edebiyatı olarak adlandırmaktadır. Bu dönem edebiyatçıları Rus sömürgeciliğine karşı çıkmışlar, millî şuuru uyandırmak için çalışmışlar, çahilliğe, fakirliğe ve ayrılığa karşı savaş açmışlar ve milli dili ve milli edebiyatı kazandırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde eserler vermiş ancak Alaş Hareketi içinde yer almamış birçok şair ve yazarlar vardır. Meşhur Jüsip Köbeyulı (1857-1931), Nurjan Nawşabayulı (1859-1919), Turmagambet İztilewulı (1882-1939), Şadi Jäñgirulı (1865- 1931), Abüwbakir Kerderi (1856-1912), Şaňgırey Bökey (1847-1920), Maqış Qaltayulı (1869-1916), Ergöbek Quttıbayulı (1865-1917), Molda Musa (Musabek Bayzaqulı) (1849-1932), Narmanbet Ormantayulı (1860-1916), Muxamedjan Seralı (1872-1929), Akıram Galım (1892-1914), Tayır Jomartbay (1884-1937), Iğılman Şörekulı (1876-1932), Sıpandıyar Köbeyulı (1878- 1956), Kölbay Tögesulı (1884-1919), Beket Ötelilewulı (1883-1949), Sabit Dönentay (1894-1933), Arip Tanirbergenulı (1856-1924), Jambıl Jabayulı (1846-1945), Omar Şıypaulı (1879-1963) bunlardan bazılarıdır.

Alaş Edebiyatı hem işlediği konular, edebiyatta yüklediği vazife, millî romantizm, hem de tarihî dönem itibarıyla Türk edebiyatının Millî Edebiyat diye adlandırılan dönemine tekabül etmektedir. Alaşçılar da tıpkı milli edebiyatçılar gibi millî menfaatleri her şeyin üstünde tutmuşlar; şiir, hikâye, roman gibi bedii türler yanında makale ve fıkra gibi öğretici türlerde de eser vermişlerdir. Alaş Hareketi içinde yer alan Ahmet Baytursinov (1873-1937), Mirjakıp Dulatov (1885-193), Jüsipbek Aymautov (1889-1931), Magjan Jumabayev (1893-1938) gibi edebiyatçılar Alaş Edebiyatı'nın gelişmesinde çok önemli katkılarda bulunmuştur.

SONUÇ

20. yüzyılın başlarında Türkiye'de Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip'in başlattığı Yeni Lisan Hareketi ve Kazakistan'da Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov ve Mircakıp Dulatov'un başlattığı Alaş Hareketi'nin dil ve edebiyat ile ilgili görüşleri ve temel amaçları hemen hemen aynıdır. Her iki hareketin öncüleri, Türkçülük fikrini savunan aydınlardır. Her iki hareketin sayesinde (Türkiye ve Kazakistan'da) "milli edebiyat" kavramı ortaya çıkmıştır. Yeni

Lisan ve Alaş Hareketleri'nin mensupları kendi dillerini Arapça ve Farsça'nın etkisinden koruyup dilin sadeleşmesi konusunda büyük bir çaba sarfederek, milli dile çok önem vermişlerdir. Her iki hareket de, kendi coğrafyalarında sadeleşme çabalarından çok milliyetçi bir kimlik kazandırmıştır. Yeni Lisan Hareketi ve Alaş Hareketi'nin yaptığı faaliyetler günümüz Türkiye Türkçesi ve günümüz Kazak Türkçesi için oldukça önemlidir.

Milli Edebiyat ve Alaş Edebiyatının doğuşunu etkileyen unsurlardan birisi, Türk milliyetçiliğinin doğuşudur. Türk milliyetçiliği, Turancılık'tan başlamıştır. Bu iki edebiyatın da mensupları Turancılık, Türkçülük görüşleri ile ilgili eserler vermişlerdir. Söz gelimi, Türkiye'de "Turancılık" görüşünün fikir babası olan Ziya Gökalp'ın 1911'de yayımlanan "Turan" şiiri ile milliyetçi Kazak şairi Mağan Jumabayev 1923 yılında kaleme aldığı "Türkistan" şiirinde birçok benzerlikler görülmektedir.

Gerek Türkistan'daki, gerek Türkiye'deki bu gelişmeler millî ruhu canlandırmak fikrini hayata geçirmeye çalıştığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Argunşah, H. (2001) Sunuş. Ömer Seyfettin, Makaleler 1, İstanbul: Dergah Yayınları.

Çelik, H. (1996) Genç Kalemler maddesi. İslam Ansiklopedisi C. 14.

Demir, A. (2012) Millî Kimlik İnşasında İleri Bir Hamle: Yeni Lisan. Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literture and History of Tuskih or Turkic, Volume 7/4, Güz, Ankara, ss.1395-1403.

Develi, H. (2011) Yeni Lisan Hareketi Yeni mi?. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 715, Temmuz, Ankara, ss.51-58.

İskakov, A. vd. (2006) Qazaq Adebî Tilinin Sözdîği. A. Baytursunulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı Baspası, C. I, Almatı, ss. 377-380.

Olcott, M.B. (1987) The Kazakhs. Stanford.

Oraltay, H. (1973) Alaş – Türkistan Türklerinin Milli İstiklâl Parolası. İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları

Özdemir, E. (2007) 20.yüzyılın Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

Özdemir, E. (2008) Ahmet Baytursunov'un Hayatı ve 20.Yüzyılın Başında Kazakistan'da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 22, Aralık, Kütahya, ss.61-74.

Özyurt, C. (2005) Dilde ve Edebiyatta Uluslaşma: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, S. 5.

Sabol, S. (2003) Russian Colonization and The Genesis of Kazak National Consciousness. New York: Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire.

Şukirulu, S. ve Tileşov E. (2009) Alaştıñ Tildik Murası. Almatı: Kie baspası

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN 2017-2018 EĞİTİM ÖĞRETİM DÖNEMİNDE KULLANILAN 2. SINIF HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

Sevda ÇETİNKAYA

Dr. Öğretim Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi scetinkaya@mku.edu.tr

Uğur METİN

Öğretmen, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

ugur1metin@gmail.com

ÖZ

Toplumların varlığını sürdürebilmeleri ve birlikte yaşama becerilerinin gelişmesinde değerler toplumların harcı olarak tartışmasız çok önemlidir. Sahip olunan değerler toplumu oluşturan bireylerin davranışlarına yön vermesi nedeniyle, sosyal bir varlık olan insanların bir arada yaşaması ve ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli rol üstlenmektedir.

Değerlerin öğretimi ve eğitimi informal olarak ailede başlayıp, formal olarak okullarda devam etmektedir. Değerler eğitimi hemen hemen tüm derslerin içerisinde yer almakla birlikte, Türkiye’de öğrencileri hayata hazırlayan bir ders olarak Hayat Bilgisi dersinin, değerlerin öğretiminde diğer derslere göre daha öne çıktığı söylenebilir.

Değer öğretimi ve eğitiminin sürece yayılarak farklı düzeylerde verildiğinden hareketle; 2017-2018 eğitim- öğretim döneminde yenilenen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı kapsamında hazırlanan ve aynı dönemde kullanılan 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları içerdikleri değerler ve öğretimi bakımından incelenmiştir. Yapılan literatür taramasında değer eğitimi bakımından 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında bulunan değerlerin incelenmesi ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışma önemli görülmektedir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda üç kitap şeklinde hazırlanan 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki değerler; Betimsel analizle temalara göre sınıflanmış daha sonra içerik analiziyle hangi düzeyde verildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca üç ikinci sınıf öğretmeni ile görüşmeler yapılarak çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler Eğitimi, Doküman Analizi, 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitapları.

EXAMINATION OF 2ND GRADE LIFE SCIENCES TEXTBOOKS USED DURING THE 2017-2018 ACADEMIC YEAR IN TERMS OF VALUES EDUCATION

ABSTRACT

As the mortar of the societies, values are unarguably vital for the development of the ability of living together needed for the maintenance of the societies’ existence. Since the values individuals possess direct their behaviors forming the society, they play an important role in the people’s living together as social entities and in organization of their relationships.

The teaching and education of values begins informally in families and continues formally in schools. While values are included in almost every course, it can be said that Life Sciences course, a course that prepares students for life, is at the forefront amongst the other courses in teaching values in Turkey.

Based on the fact that values teaching and education is provided gradually at different grade levels, in this study the 2nd grade Life Sciences textbooks that were renewed and developed during the 2017-2018 academic year were examined in terms of values and values education. In the literature review conducted, it was found that no studies on the examination of 2nd grade Life Science textbooks in terms of values education was done. For this reason, this study is important.

In the study, document analysis method, one of the qualitative research methods, was employed. In this context, the values given in the 2nd grade Life Science textbooks, developed as three books, were categorized into themes according to descriptive analysis. Then, content analysis was conducted to put forth at what level the values were given. Furthermore, the validity and reliability of the study were increased by conducting interviews with three 2nd grade teachers.

Keywords: Value, Values Education, Document Analysis, 2nd Grade Life Science Textbooks.

GİRİŞ

Değerler, insan davranışlarının şekillenmesinin yanı sıra toplumları bir arada tutan harç olarak değerlendirilirse önemli güçtür. Bireylerin toplumun bir üyesi olarak, içinde bulunduğu topluma yabancılaşmadan yetişmesinde değer eğitimi ve öğretimi kuşkusuz çok önemlidir. Bu nedenle pek çok araştırmacı ve farklı disiplinlerin de konusu haline gelmiştir.

Değer öğretimi ve eğitimi ailede başlayıp okullarda daha formal olarak sürdürülmekte ve esasen ömür boyu da devam etmektedir. Ancak bu süreçte ailede başlayan değerler eğitimi informal olduğu için her aile kendi kültürel birikimi ve gelenekleri doğrultusunda değerleri aktarmakta ve öğretmeye çalışmaktadır. Okullarda verilen değerler ise öğretim programında yer alması nedeniyle tüm ülkede verilen ortak değerlerdir. Topluma yeni katılan bireylerin yetişmesinde, ülkeler resmi idolojileri çerçevesinde oluşturdukları değerleri okul programlarına yansıtmakta ve bu çerçevede değer öğretimi ve eğitimi yapılmaktadır. Araştırma konusunu oluşturan değerler ve değer eğitimi ile ilgili literatür incelendiğinde bir çok çalışma vardır(Aydın (1994), Balat (2003), Dilmaç (2002), Doğanay (2006), Halstead (1996), Schwartz 1992, Ulusoy 2005, vb).

Birçok araştırmaya konu olan değerler ve değer eğitimi farklı disiplinlerden bilim insanları tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Bu durum farklı değer tanımlamalarını da beraberinde getirmektedir. Değer insanların tutumlarını, çeşitli durumlar karşısında tepkilerini, inançlarını, çevresi ile iletişimini vb. şekillendiren kısaca insanı insan yapan özelliklerdir. Bireyler taşıdıkları bu özelliklere, sahip oldukları değerlere göre davranışlarını şekillendirir. Bu özellikler farklı kaynaklardan beslenmektedir. Değer merkezinde insan olan; insanların herhangi bir kişi, varlık, olay, durum karşısında gösterdikleri duyarlılıklardır. Aynı şekilde insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlar olarak da tanımlanabilmektedir (Yaman,2012:17-18). Diğer bir tanımlamada Değer; insanların nasıl yaşamak istediğine dair, genelleştirilmiş, dayanıklı ve tutarlı öncelikleri olarak ifade edilmektedir. Değerler; bireylerin günlük hayattaki faydalı ve değerli prensiplerini ve standartlarını ifade eden, toplumsal ve kültürel ortam tarafından şekillenen duyarlılıklardır (Zeylan,2007:1-2). Değerlerin toplumda kişiler arasındaki ilişkileri düzenleme, seçme, karar verme süreçlerinde sosyal kontrol mekanizması niteliğinde olan ölçütler (Akyol,2010:15) olması bir arada yaşama kültürünün oluşması ve toplumun varlığının sürdürülebilmesi için de büyük önem arz etmektedir. Değerlerin insanların neredeyse tüm yaşantısını şekillendiriyor olması nedeniyle değer sınıflamalarına gidilmiş ve değerler kategorilere ayrılarak ele alınmıştır. (Spranger (1928), Rokeach (1968), Nelson (1974), Schwartz (1992), Güngör (2000), Akbaş (2004), Keskin (2008). Farklı değer sınıflamaları olmakla birlikte Spranger'in yapmış olduğu sınıflama yaygın kabul görmektedir. Değerlerin sınıflandırılmasına yönelik çalışmaların öncüsü durumunda olan Spranger, değerleri; bilimsel, ekonomik, sosyal, politik, dini, estetik olmak üzere 6 başlık altında ele almıştır(akt. Aydın ve Akyol Gürler, 2013) Güngör (2000) bu sınıflamayı kabul etmekle birlikte buna ahlaki değerleri de eklemiştir. Spranger'in değerler sınıflaması aşağıdaki gibidir.

DEĞER TÜRÜ	TÜRÜN ÖZELLİKLERİ
Bilimsel değerler	Gerçeğe, bilgiye, eleştiriye, sorgulayıcı düşünceye önem veren; deneysel, eleştirici, akılcı, entelektüel değerlerdir.
Ekonomik değer	İnsanlar için yararlı ve pratik olana önem veren değerlerdir.
Estetik değer	Simetri, uyum ve forma önem veren, sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünen değer çeşididir.
Sosyal değer	Başkalarını sevme, yardımcı olma ve bencil olmama esaslarına dayanan; insan sevgisini en yüksek değer kabul eden değer çeşididir.
Politik değer	Kişisel güç, etki ve şöhreti esas alan, kuvvet ile ilgili olan değer çeşididir.
Dini değer	Evreni bir bütün olarak kavrayan, kendini onun bütünlüğüne bağlayan, bu uğurda dünyevi hazları feda eden değer çeşididir.

Değerlerin insanların yaşantısında ve toplumların varlıklarını sürdürmedeki etkisi nedeniyle değerlerin öğretilmesi, değer eğitimi sürecinin dikkatli planlanması ve uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Değerler eğitimi: insani, ahlaki, kültürel, ruhsal, toplumsal ve evrensel duyarlıkların özümsemesi sürecidir. Bireylerin temel bazı değerleri fark etmesi kazanması gereken değerleri kazanması, yeni değerler edinmesi, edindiği bu değerleri kişilik haline getirerek davranış değişikliği oluşturması gerekmektedir. Eğitim bir süreç ifade ettiğinden bireylerin hayatı boyunca devam eden bu değer kazanma ve kazandırma sürecine değerler eğitimi denilmektedir.(Yaman,2012:18) Değer eğitimi daha önce de belirtildiği gibi ömür boyu devam eden bir süreç olmakla birlikte okullar değerlerin bir program dahilinde verildiği yerler olarak ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle kişilik şekillenmelerinin olduğu erken dönemlerde değer eğitiminin planlı yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de öğretim programlarında yeni düzenlemelere gidilmiş ve bu kapsamda Hayat Bilgisi Öğretim Programı 2017 yılında yenilenmiş 2017-2018 eğitim öğretim döneminde uygulanmaya başlamıştır.

Hayat Bilgisi Dersi; “doğa, toplum, birey, edebiyat, tarih, sanat” gibi alanlardan beslenen, çocuğun kendini ve hayatı anlamasına dönük dirik bir alan olarak ifade edilebilir. Doğa, fen ve teknoloji, matematik, coğrafya, iklim, insan, insan-toplum ilişkilerini inceleyen geniş çalışma alanına sahip bir (Güleryüz,2008:8) ders olarak

Hayat Bilgisi, çocuğun çevresine başarılı, etkin ya da olumlu bir biçimde uyum sağlamasını kazandırır (Binbaşıoğlu, 2003:36).

Hayat Bilgisi Öğretim Programı incelendiğinde Milli Eğitim içerisinde Hayat Bilgisi Dersi, ilköğretim çağındaki öğrencilere birey, toplum ve doğa ekseninde temel bilgi, beceri ve değerler kazandırmayı hedefler. Bu kapsamda öğrenciler;

- Kendini ve yaşadığı çevreyi tanır.
- Aile ve toplumun temel değerlerine sahip olur.
- Milli, manevi ve insani değerleri yaşantısal hale getirir.
- Kişisel gelişimini sağlamak için yapması gerekenlerin farkında olur.
- Kişisel bakım becerilerini geliştirir.
- Sağlıklı ve güvenli yaşam sürme bilinci edinir.

- Sosyal katılım becerisi kazanır.
- Zaman ve mekan algılama becerisi edinir.
- Kaynakları verimli kullanma becerisi geliştirir.
- Öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanır.
- Temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanır.
- Ülkesini sever, tarihi ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olur.
- Doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur.
- Bilgi ve iletişim teknolojilerini amacına uygun olarak kullanır. Gibi genel amaçları kazanmaya çalışır.

Değerler ilköğretim programlarında tüm dersler içerisinde yer almakla birlikte çocukları hayata hazırlayan bir ders olarak Hayat Bilgisi dersi değerler eğitiminde ayrı bir yere sahiptir.

Hayat Bilgisi Öğretim Programında değerler; “Değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Ayrıca kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünümüze ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.(MEB,2018) programda değerler kök değerler ve alt kök değerler olarak sınıflanmıştır. Hayat Bilgisi Öğretim programında yer alan “kök değerler” şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır.(MEB,2018) ifadesinden değer eğitimi sürecinde değerlerin çok boyutlu ele alınması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Bu araştırmada değerler eğitimi konusunda, yenilenmiş olan 2. Sınıf Hayat Bilgisi programına göre hazırlanmış olan Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının kök değerleri ne ölçüde içerdiği ve hangi yollarla verildiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ders kitaplarında kök değerler kaç kez geçiyor? Görseller yoluyla mı veriliyor? metin içerisinde mi geçiyor? Doğrudan veriliyor mu? Hissettiriliyor mu? sorularına cevap aranmıştır. Değerler eğitimi açısından 2. Sınıf Hayat Bilgisi Dersine yönelik olarak sınırlı sayıda araştırma olması nedeniyle bu çalışma önemli görülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman tarama yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, araştırmacıya doğrudan veri kaynağına ulaşma imkanı verir. Bağlam ve olguların derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak detaylı betimlemeler yapılmasını, sentezlenerek elde edilen bilgilerden yola çıkılarak ikna edici genellemeler yapılmasını sağlar.(Büyüköztürk,2011:255).

Ayrıca yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi, daha zengin ve kapsamlı bir çıkarım sağlanması açısından oldukça önemlidir. Zira olgu ya da olaya ilişkin çok çeşitli kaynaklardan bilgi toplanması farklı bakış açıları ve farklı yaklaşımların incelenmesi ve sentezlenmesine imkan sağlayacak bu da araştırmanın geçerliliğini arttıracaktır (Akturan ve Baş,2008:117 akt. Güzel,2013:87). Nitel araştırmalarda bazen doğrudan gözlem veya görüşme yapmak mümkün olmayabilir. Bu gibi durumlarda araştırma problemi ile ilgili yazılı ve görsel materyallere, dokümanlara ulaşılır. Doküman tarama araştırması amaçlanan olgular hakkında bilgi içeren yazılı dokümanların analizini kapsar. Dokümanlar nitel araştırmada etkili bir şekilde kullanılması gereken materyallerdendir. Bu tür çalışmalarda araştırmacı ihtiyacı olan veriyi gözlem veya görüşme yapmadan da ulaşma olanağına sahiptir. Bu nedenle doküman tarama araştırmacıya zaman ve para tasarrufu sağlamaktadır. (Yıldırım ve Şimşek,2008:187-188).

Yıldırım ve Şimşek'e (2008:224) göre betimsel analizde temalar önceden belirlenir, veriler bu belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde doğrudan alıntılara sıkça yer verilerek araştırılması istenen verileri çarpıcı bir biçimde yansıtmak hedeflenir. Betimsel analiz; elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunulmasını sağlaması açısından önemlidir. Bu analizin ilk aşamasını verilerin sistematik ve açık bir biçimde betimlemek oluşturmaktadır. Betimleme işleminin ardından, yapılan betimlemelerin açıklanması, neden-sonuç ilişkilerinin irdelenmesi ve sonuçlara ulaşılması aşamalarına geçilir. Bu araştırmada da betimsel analiz kullanılmıştır.

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda; MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 30 Kasım 2016 tarih ve 86 sayılı kararıyla 2017-2018 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen ve Yıldırım Yayınları tarafından yayınlanan 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı incelenmiştir. "2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1", "2.Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabı 2", ve "2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3" olmak üzere üç ayrı kitap şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmada MEB tarafından geliştirilen öğretim programında belirtilen tanım ve sınıflamalara bağlı kalınarak, doğrudan ya da dolaylı olarak aktarılmaya çalışılan değerler tespit edilmiştir. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini arttırmak için söz konusu değerlerin tespit edilmesinde üç 2. Sınıf Öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır.

BULGULAR

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitaplarının incelenmesinde dolaylı ve/veya doğrudan aktarılmaya çalışılan ve Hayat Bilgisi Öğretim Programında belirtilen kök değerler tespit edilmiştir.

Tablo 1: 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabındaki Kök Değerlerin Frekansları ve Verilme Yolları.

KÖK DEĞERLER	Veriliş Yolu			
	<i>f</i>	%	Görsel İle	Metin İle
Adalet	8	5,4	5	3
Dostluk	12	8,1	9	3
Dürüstlük	5	3,4	4	1
Özdenetim	24	16,3	17	7
Sabır	5	3,4	2	3
Saygı	24	16,3	18	6
Sevgi	21	14,2	16	5
Sorumluluk	25	17	14	11
Vatanseverlik	5	3,5	2	3
Yardımseverlik	18	12,3	11	7
TOPLAM	147	99,9	99	48

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabında değerlerin belirlenmesi için öncelikle her bir değer için kod rehberi (anahtar kelime) oluşturulmuştur. Metinler bu rehber doğrultusunda taranmıştır. Görsellerle aktarılmaya çalışılan değerler için de resimlerin kod rehberindeki kelimelerle uyumuna dikkat edilmiştir.

İncelenen 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabında değerlerin çoğunlukla 99 frekans değeri ile görsellerle aktarılmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Değerlerin 48 frekans değeri ile metinlerle aktarılmaya çalışıldığı gözlenmektedir (Tablo 1). Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse değerlerin görsellerle verilme oranı % 68, metinlerde geçme oranı ise % 32'dir.

Adalet değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitaplarında toplam 8 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Adalet; TDK'ye göre "yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması" olarak tanımlanmaktadır. 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında bulunan etkinlikte ise "Görüşlerim Değerlidir" etkinliğinde öğretmenin öğrencilerin fikirlerini sorarak oylama

yaptığını ve oy çokluğuna göre sınıfı süslediği söylenmektedir. Adalet değeri 5 defa görsellerle 3 defa da metinlerle aktarılmaya çalışılmıştır

Dürüstlük değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında toplam 5 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Dürüstlük; TDK'ye göre doğruluk, kendisini açıkça ifade etme olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple de kitapta etkinliklerde geçen "Arkadaşlarınızda olmasını istediğiniz özellikler nelerdir?" gibi sorularda örnek cevaplarda doğruluk dürüstlük değerleri bulunmaktadır. Dürüstlük değeri 4 defa görsellerle 1 defa da metinlerle aktarılmaya çalışılmıştır.

Dostluk değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Kitabında 12 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Dostluk; TDK'ye göre dost olma durumu olarak ifade edilmektedir. Örneğin 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabında ise Arkadaşlarım ve Ben etkinliğinde arkadaşlık paylaşmak ve birlikte vakit geçirmek olarak dostluk değeri verilmeye çalışılmaktadır. Dostluk değeri 9 defa görsellerle 3 defa da metinlerle aktarılmıştır.

Özdenetim değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Kitabında 24 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Özdenetim TDK'ye göre daha önemli bir amaca erişebilmek için kişinin tepkilerini davranışlarını ya da başka amaca yönelme eğilimini denetleyip sınırlaması kendi kendini denetleme işi olarak tanımlanmıştır. Örneğin özdenetim değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında Kendimizi Tanıtıyoruz etkinliğinde kendi özelliklerini arkadaşlarına anlatması ve görsellerle desteklenmesi şeklinde aktarılmaya çalışılmıştır. Özdenetim değeri 17 defa görsellerle 7 defa da metinle aktarılmaya çalışılmıştır.

Sabır değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 5 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Sabır TDK'ye göre olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme işi olarak tanımlanmıştır. Örneğin sabır değeri Bitkiler Nasıl Büyür etkinliğinde bir bitkinin büyümesini bekleme örneğindeki gibi aktarılmaya çalışılmıştır. Sabır değeri 2 defa görsellerle 3 defa da metinlerle aktarılmaya çalışılmıştır.

Saygı değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 24 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Saygı TDK'ye göre başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu olarak tanımlanmıştır. Örneğin saygı değeri Kendimizi Tanıtıyoruz etkinliği ile arkadaşlarının özelliklerine saygı göstermesi aktarılmaya çalışılmıştır. Saygı değeri 18 defa görsellerle 6 defa metinlerle aktarılmaya

çalışılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Saygı Değerinin İşlendiği Görsel Ve Metinlerden Bir Örnek.

Sevgi değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 21 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Sevgi TDK'ye göre insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanmıştır. Örneğin sevgi değeri Arkadaşlarım ve Ben etkinliğinde birbirlerini sevmeleri ile aktarılmaya çalışılmıştır. Sevgi değeri 16 defa görsellerle 5 defa da metinlerle

aktarılmıştır.

Şekil 2: Yardımseverlik, Sorumluluk Gibi Farklı Değerlerin İşlendiği Görsellere Bir Örnek.

Sorumluluk değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 25 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Sorumluluk TDK'ye göre kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet olarak tanımlanmıştır. Örneğin sorumluluk değeri Grup Çalışmasındayız adlı etkinlikte grup düzeni ve görev dağılımlarından bahsedilerek ve resimlerle desteklenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Sorumluluk değeri 14 defa görsellerle 11 defa da metinlerle aktarılmaya çalışılmıştır (Şekil 2). “Ağaç Dikiyoruz” etkinliğinde dikilen fidanların sulanmasının unutulmaması vurgusu sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmayı amaçlamaktadır.

Vatanseverlik değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 5 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Vatanseverlik TDK'ye göre doğduğu yeri, evini, köyünü, müstakil devlet sınırları içinde memleketini sevmektir olarak tanımlamaktadır. Örneğin vatanseverlik değeri Bayrağımız ve İstiklal Marşımız adlı etkinlikte olduğu gibi vatan bağımsızlık gibi kelime ve resimlerle aktarılmaya çalışılmıştır. Vatanseverlik değeri 2 defa görsellerle 3 defa metinlerle aktarılmaya çalışılmıştır.

Şekil 3: Yardımseverlik Değerinin İşlendiği Bir Görsel Örneği

Yardımseverlik değeri 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 18 defa aktarılmaya çalışılmıştır. Yardımseverlik TDK'ye göre yardım etmeyi sevme durumu olarak tanımlamaktadır. Örneğin

yardımsverlik değeri Müge'nin Düğünü adlı etkinlikte düğün için yardımlaşma gibi kelime ve kelime gruplarıyla ayrıca resimlerle aktarılmaya çalışılmıştır. Yardımsverlik değeri ise 11 defa görsellerle 7 defa metinlerle aktarılmaya çalışılmıştır (Şekil 3).

Yenilenen Hayat Bilgisi Kitabında temalar yerine üniteler yer almaktadır. Değerler eğitiminde sürecin önemi göz önünde bulundurularak, incelenen kitaplarında değerlerin sürece yayılıp yayılmadığını belirlemek için kök değerlerin ünitelere dağılımına bakılmıştır(Tablo 2).

Tablo 2: Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı

DEĞERLER	1.Ünite Ben ve Okulum	2.Ünite Ailem Ve Evim	3.Ünite Sağlıklı Hayat	4.Ünite Güvenli Hayat	5.Ünite Ülkemi Seviyorum	6.Ünite Doğa Ve Çevre
Adalet	4	0	1	0	3	0
Dostluk	4	1	1	1	4	1
Dürüstlük	3	0	0	0	1	1
Özdenetim	6	3	6	5	0	4
Sabır	1	1	0	0	0	3
Saygı	7	3	3	5	2	4
Sevgi	4	3	2	2	4	6
Sorumluluk	5	4	4	3	5	4
Vatanseverlik	0	1	0	0	4	0
Yardımsverlik	4	2	2	3	3	4
TOPLAM	38	18	19	19	26	27

Kök değerlerin, ünitelere dağılımı incelendiğinde adalet değerinin 1. ve 5. Ünitelerde yoğunlukta olduğu görülmektedir. Dostluk değerinin 1 ve 5. Ünitelerde, dürüstlük değerinin 1. Ünite, sabır değerinin 6.ünitede, saygı değerinin 1,4 ve 6.ünitelerde, sevgi değerinin 1,5 ve 6.ünitelerde, vatanseverlik değerinin 5.ünitede yoğunlaştığı görülmektedir. Sorumluluk ve yardımsverlik değerlerinin üniteler arasında orantılı olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabının(1,2,3), Hayat Bilgisi Öğretim programındaki değerleri ne ölçüde içerdiği bu değerlerin ünitelere dağılışı ve veriliş yolu incelenmiş ve bulgular tablo haline getirilmiştir. Ayrıca değerlerin geçtiği etkinlik ve görsel örnekleri verilmiştir.

Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabında(1,2,3); değerlerin 99 frekans değeri(%68) ile görsellerde, 48(%32) frekans değeri ile metinlerde geçtiği görülmüştür. 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında değerler genellikle görsellerle anlatıldığı için öğrencilerin değerleri hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Görsellerde değerlerin daha fazla olması görsel hafızanın kalıcılığa etkisi açısından düşünüldüğünde daha etkili öğretim yolu olarak değerlendirilebilir. Görsellerin, Hayat Bilgisi öğretim programında ifade edilen, değerlerin öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak verilmesini daha etkili kıldığını da söylemek mümkündür. Örneğin Şekil 2'de sorumluluk, yardımsverlik ve saygı ve sevgi değerini görebiliriz. Ancak dersin işlenişinde görseller üzerinde yeterince ve gerektiği gibi durulmadığında değerler hissetme düzeyinde kalabilir.

Öğretim programında aktarılması planlanan kök değerlerin ünitelere dağılımına bakıldığında, "Ben ve Okulum" ünitesi değerlerin en çok geçtiği ünitelerdir. Bu ünite Vatanseverlik dışında tüm değerlere değinilmiştir. "Ailem ve Evim", "Sağlıklı Hayat", "Güvenli Hayat" ünitelerinde değerler daha az yer bulmuştur. Değerler eğitiminde öğrencilerin değerleri içselleştirebilmeleri eğitimin sürekliliğine de bağlıdır. Tablo 2'de de görüldüğü üzere bazı

değerler tüm ünitelerde yer alırken, adalet, dürüstlük, sabır ve vatanseverlik değerlerinin üniteler arasındaki dağılımında ve sürekliliğinde dikkate değer kesintiler söz konusudur.

Araştırma sonucunda en az bahsedilen değerlerin; dürüstlük, sabır, vatanseverlik olduğu görülmektedir. Güzel (2013,162) de çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Dürüstlük ve sabır değerleri tüm bireylerin taşıması gereken temel değerlerdir. Bu değerlerin çocuklar tarafından içselleştirilmesi için küçük yaşlardan itibaren sürece yayılarak verilmesi gerekir. Ancak araştırma bulgularımızda her iki değer de frekansı düşüktür. Dürüstlük değeri dört defa görsellerle bir defa da metin içinde olmak üzere beş kez geçmektedir. Ünitelere dağılımında da dengesizlik olduğu söylenebilir. 1. Ünite de üç kez, 5. ve 6. Ünitelerde de birer kez geçmektedir. Bu kopukluğun değerin kazanılmasını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Sabır değeri yaş grubu düşünüldüğünde biraz zor gibi olsa da sürece yayılarak verilmesi gerekir. Bu değer ünitelere yayılmadığı görülmektedir. Vatanseverlik ise bireye aidiyet duygusunu da kazandırır. Bu aidiyetin aile üyeliğinden başlayarak ülke ve dünya vatandaşlığına kadar uzanan bir alanı kapsadığı düşünüldüğünde toplumun bir üyesi olarak bireyin kendini bu topluma ait hissetmesi ve ona uygun tutumlar sergilemesi beklenir. Vatanseverlik sadece mekanla ilgili olarak düşünülmemelidir. Vatanseverlik değerinin geçtiği ünitelere bakıldığında mekanla ilişkilendirildiği görülmektedir. “Ailem Ve Evim” ünitesinde bir, “Ülkemi Seviyorum” ünitesinde dört olmak üzere beş defa, iki kez görsellerle üç defa da metin içinde bu değer verilmiştir.

Adalet değerinin de diğer değerlere göre daha az geçtiğini görülmektedir. 5 defa görsellerde 3 defa da metinlerde geçen bu değer ünitelere dağılımında da süreklilik görülmemektedir. Değerlerin tüm ünitelere dağılmaması değer öğretiminde ve eğitiminde kopukluklara neden olacak ve değer içselleştirilmesini engelleyecektir.

Araştırmada, 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders kitabında(1,2,3), en fazla geçen değerlerin ise sorumluluk, özdenetim, saygı ve sevginin olduğu görülmektedir. Özdenetim 17 kez görseller, 7 kez de metinlerde olmak üzere toplam 24 kez geçmektedir. Bu değer Ülkemi Seviyorum dışındaki tüm ünitelerde yer bulmuştur. Öğrencilerin yaşları dikkate alındığında, çeşitli beceriler içeren özdenetim değerini kazanmaları için uygun dönemdir. Saygı, sevgi ve sorumluluk değerleri ise tüm ünitelerde yer almıştır. Bu sonuç Aral’ın (2008) çalışması ile kısmen desteklenmektedir. Aral’ın (2008) çalışmasının sonucuna göre, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde en çok yer alan değerler sevgi, saygı ve vatanseverlik değerleridir. Şen’in (2008) çalışmasında da Aral’a (2008) benzer olarak sevgi ve vatanseverlik değerlerinin en çok yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada, sevgi değeri ile ilgili olarak ulaşılan sonuçlar Aral’ın (2008) ve Şen’in (2008) çalışmaları ile benzerlik göstermekte ancak, vatanseverlik değeri ile ilgili olarak sonuçlar farklılaşmaktadır. Belet ve Deveci’nin (2008) 1. ve 5. Sınıflar arası Türkçe Ders kitaplarındaki metinlerin değerler açısından incelendiği çalışmasına göre Türkçe Ders kitaplarında en çok yer alan değerlerin hoşgörü, sorumluluk, çalışkanlık dürüstlük olduğu sonucuna varılmıştır. Sorumluluk değeri açısından sonuç bizim çalışmamızı desteklemektedir.

Dostluk ve yardımseverlik değerlerinin tüm ünitelerde geçiyor olması değer eğitiminde süreklilik açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*

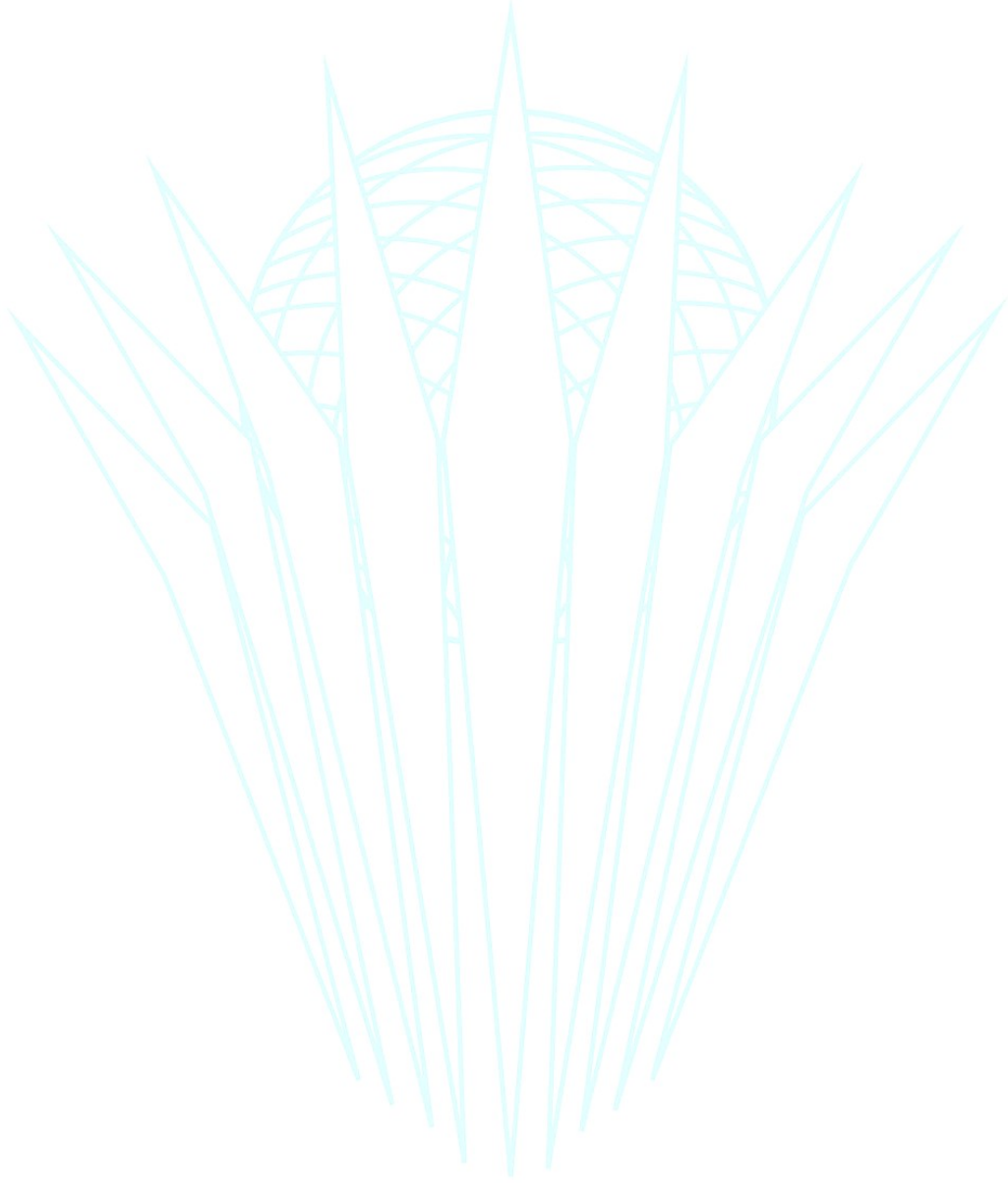
- Akyol,Ş.(2010). *İlköğretim 6.sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi Temasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*.Yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,Çanakkale
- Aral, D.(2008). *Milli Eğitim Bakanlığının Hazırladığı 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu
- Aydın M.Z., (1994) *İnsan Yetiştirme Modelimiz ve Değer Eğitimi*, Türkiye Eğitim Felsefesi Kongresi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van
- Aydın, M.Z.,Akyol Gürler,Ş.(2013) *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler - Etkinlikler - Kaynaklar*. (3. Basım) ISBN : 978-605-133-241-3 Ankara: Nobel Yayınları.
- Balat, G. (2003), *Değerler Eğitimi ve Değerler Eğitimi Programları. Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular*. (Ed.A. Oktay ve Ö. Polat Unutkan), İstanbul Morpa Kültür Yayınları.
- Belet, Ş. D. ve Deveci, H. (2008) *Türkçe Ders Kitaplarının Değerler Bakımından İncelenmesi*. VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu. Çanakkale
(www.anadolu.edu.tr adresinden alınmıştır.)
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Hayat Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş.ve Demirel, F.(2011) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*(10. Baskı),Ankara Pegem Akademi Yayınları.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi* Ankara Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğanay, A (2006). *Değerler Eğitimi*. (Ed.C.Öztürk), Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı bir Yaklaşım Ankara Pegem A Yayıncılık.
- Güleryüz , H.(2008).*Hayat Bilgisi Öğretimi ve Programı* . Ankara: Pegem Akademi yayınları
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Güzel,D.(2013).3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri içermesi Bakımından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Ünivesitesi, Çanakkale
- Halstead, J. M. (1996). "Values and values education in schools". In J. M. Halstead, M. J. Taylor (Eds.). *Values in Education and Education in Values* (pp. 3-14). England: Falmer Press.
- Keskin, Y.(2016). *Değer Sınıflaması Üzerine Aksiyonel Bir Deneme*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/301343303_Deger_Siniflamasi_Uzerine_Aksiyonel_Bir_Deneme [accessed Dec 15 2018].
- MEB (2018).Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı www.meb.gov.tr adresinden 15.032018 tarihinde alınmıştır.
- Rokeach, M. (1968). *Belief, attitudes, and values: A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey-Bass Inc.
- Schwartz, S. H. (1992). "Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries". In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 1-65). New York: Academic Press
- Sönmez, V.(2005). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (5. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şen, Ü.(2008)*Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 1/5 Fall*
- Ulusoy, K. (2005). *Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi(4 ve 5.Sınıflar) Programında Demokratik Değerlerin İşleniş*. II. Sosyal Bilimler Kongresi Van.
- Yaman, E.(2012). *Değerler Eğitimi* ,Ankara: Akçağ Yayınları

Yıldırım, A., Şimşek,H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayıncılık

Zeylan, Umut Sarp.(2007). Eğitim Değeri ve Gençlik Eğitimi İstanbul Gençliğinin Değerler Dünyası ISBN/SKU: 9789756176962, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

www.tdk.gov.tr

www.meb.gov.tr

PIŞMIŞ TOPRAK KÜLTÜRÜ IŞĞINDA NAHÇIVAN BÖLGESİNİN TUNÇ ÇAĞI SERAMİKLERİ

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinin Nahçıvan Bölümü

ÖZ

Belirtilen konu şimdiye kadar kompleks biçimde araştırılmadığından tarafımızdan incelenmiştir. Dünya arkeolojisinde en eski pişmiş toprak kalıntılarının bulunduğu dönem M.Ö. IX-VIII binyıllara aittir. Bu döneme ait pişirilmiş toprak örnekleri Mezopotamya'dan, Filistin'den, Merkezi Avropodan ve diğer yerlerden bulunmuştur. Azerbaycan'da, onun ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan'da Neolitik döneminden başlayarak pişmiş topraktan kil kapların, çeşitli memulların yapımına başlanmıştır. "Pişmiş toprak kültürünün"nin gelişmesi sonucunda bu kültürden gelmeler olan "Kür-Aras" (Erken Tunç çağında), "Boyalı kaplar" (Orta Tunç çağında), Hocalı Gedebe (Son Tunç-Erken Demir çağında) kültürleri yaranmıştır. "Boyalı kaplar kültürü" Nahçıvanın yanı sıra Urimiya havzası ve Doğu Anadolu'da da yaygındır. Bu kültür Orta Tunç çağından Son Tunç-Erken Demir çağına dek devam etmiştir. "Boyalı kaplar kültürü"nde kil kaplar monokrom (bir boyalı) ve polikrom (çok boyalı) yapılmıştır. II Kültepeden bulunmuş seramikçi emalathanesi ve içerisinde boya olan çok sayıda kil kaplar bu yerleşimin Nahçıvanın önemli seramikçi merkezlerinden biri olduğunu kanıtlamaktadır. "Kür-Araz" kültürü döneminde Nahçıvan seramikleri gri, siyah ve pembe renklerde kaplar yapmışlar. İnce duvarlı, iyi cilalanmış kapların yapılması bu dönemde kapların pişirme tekniğindeki gelişmelerle ilgilidir. Bu döneme ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın yapılması Doğu Anadolu'nun seramik mamulleri için karakteristik özelliklerdendir. Bu dönemde kilden heyvan figürleri, ocaqlar, manqallar vb. de yapılmıştır. Onların hepsi maddi ve menevi kültürümüzün araştırılmasında bilimsel önem taşımaktadırlar. Mahtadan, Ovçular tepesinden bulunmuş Erken Tunç çağına ait kil hayvan figürleri Karaz, Boğazkale yerleşimlerinden bulunmuş at figürleri gibi belirli sanat yeteneğiyle yapılmıştır. Her iki kültürlerde kil kaplar yaygındır. Bunun başlıca nedeni kil kapların insanların hayatında önemli yer tutması, geniş kullanılmasıdır. Kil kapları mutfak ve çiftlik kapları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Onların süslemesinde kullanılan her bir desenlerde seramikçilerin sanatkarlık yeteneğiyle yanısıra zevki, dini-ideolojik görüşleri de önemli yer tutuyor. Ovçular tepesi, I Mahta, Helec yapılarında bulunmuş Proto Kür-Aras seramiği Nahçıvan'da Kür-Aras kültürünün oluşumu tarihinin eski olduğunu kanıtlıyor. Qızılburun abidesinden tapılmış Orta Tunc dövrünə aid olan kişi figüründe kıyafet kültürümüzün bütün özellikleri, diğer kabin üzerinde eski yallı dansı yansımasıdır.

Anahtar kelimeler: Nahçıvan, Tunç çağı, seramikçilik.

BRONZE AGE CERAMICS OF NAKHCHIVAN REGION AT THE TERRACOTTA CULTURE

ABSTRACT

The subject has not been researched as complex as it has been examined by us. The age of the oldest terracotta remains in the world archeology It belongs to IX-VIII millenniums. Examples of terracotta samples of this period were found from Mesopotamia, Palestine, Central Avropos and other places. In Azerbaijan, starting from the Neolithic period in Nakhichevan, an integral part of it, the construction of clay vessels, various mummies from terra cotta has been started. As a result of the development of the "terracotta cult", cultures from these cultures have been cultivated as "Kür-Aras" (during the Early Bronze Age), "Painted vessels" (during the Middle Bronze Age), and Hocalı Gedebe (during the Last Bronze-Early Iron Age). "Painted pottery culture" is common in the Urimiya basin and Eastern Anatolia as well as Nakhchivan. This culture was claimed by the Middle Bronze Age in the Late Bronze-Early Iron Age. The "painted qablar culture" was made in monochrome (one painted) and polychrome (multi-painted). Found in the site of Kültepe II Ceramic pottery and a large number of clay

vessels with paint inside is to prove that this settlement is one of the important ceramics centers of Nakhichevan. During the "Kür-Araz" culture period, the Nakhchivan ceramics were painted in gray, black and pink colors. The construction of fine-walled, well-polished vessels is concerned with improvements in the cooking technique of the vessels at this time. The thick edges of the rim of some of the vessels belonging to this period are characteristic for the ceramics of Eastern Anatolia. In this period, the fleet of sidewalks, fences, artifacts etc. All of them are of scientific importance in the search of our material and manic culture. The animal figures found in the ruins from the ruins of Ovchulartapa and belonging to the Early Bronze Age were made with a certain artistic ability, such as horse figures found in the settlements of Boğazkale. In both cultures clay vessels are common. The main reason for this is the fact that clay vessels have an important place in people's life, Clay pots can be divided into two groups, one is kitchen and the other is farmhouses. In each of the designs used in their decoration, besides the artistic ability of the ceramicists, the taste and the religious-ideological views also play an important role. The Proto Kür-Aras ceramics found in Ovchardartesi, I Mahta, Helec constructions proves that the history of the formation of Kür-Aras culture in Nakhichevan is old. All the features of our clothing culture belonging to the Middle Tunç region, found from Kızılburun's place, reflected the old bellied dance on the other cabin.

Key words: Nakhchivan, bronze age, ceramics.

GİRİŞ

Seramik, seramikçi keilimesinin kökenini Yunan dilinde "yanık ve yanmış madde" anlamına gelen keramikos oluşturur¹. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde zengin doğal ham maddelerinin olması, Kalkolitik (M.Ö. VII binyıl) çağından başlayarak bu topraklarda seramikçilik sanat alanının oluşması için ortam oluşturmıştır. Tunç çağında seramikçilik gelişerek ev sanatı dışına çıkmış, uzmanlaşmış üretim alanına dönüşmüştür. Seramikçiliğin gelişimiyle ilgili olarak mamüllerin yapılmasında, pişirilmesinde, desenlenmesinde farklılıklar sergilenmiştir. Onlar Neolitik ve Kalkolitik çağlarında yapılmış seramikçi ürünlerinden morfolojik ve tipolojik özelliğine ornamentlerine (desenlemesine), yapıma teknolojisine, kalitesine ve diğer belirtilerine göre farklılık oluşturuyor. Seramikçiler tarafından kilden mamüllerin yapımında elle yanısıra çömlekçi çarkı, onları pişirmek için fırınlar kullanılmıştır. İlk fırınları yapılarına kadar seramikçi ürünlerini pişirmek için ilkel teknik yöntemler kullanmışlardır. En eski, ilkel pişirme teknik yöntemleri seramikçi ürünlerinin açık yerde veya çukurda pişirmesidir. Her iki teknik yöntem eski çağda dünyada yaygın olmuştur. Seramikçi fırınları sonradan yapılmıştır. Tüm yöntemlerin uygulanmasında gerekli temel malzeme çok miktarda odun oluşturmıştır. Neolitik çağının basit ve kaba kaplarından farklı olarak Kalkolitik döneminde daha az görülmektedir. Yeni üretim teknolojisi ve ambalaj türleri benimsenilmiştir. Kapların kalitesini artırmak için yeni teknik yöntemler kullanılmıştır. Onların yapmış oldukları bişmiş toprak mamulleri (kil kablara, hayvan figürleri v.b.) eski kavimlerin yaşam tarzını, komşu aşiretlerle ekonomik-kültürel ilişkilerini, maddi ve maddi kültürünü öğrenmek için temel arkeolojik bulgulardandır. Belirtilen konu şimdiye kadar kompleks biçimde araştırılmadığından tarafımızdan incelenmiştir. Araştırma sırasında Nahçıvan'ın Tunç çağı yerleşimlerden bulunmuş seramikçilik sanatıyla ilgili arkeolojik bulgulardan bahsedilmiştir. Onların biçimi, özellikleri, yapım teknolojisi, süsleme özellikleri ve diğer konular incelenmiştir.

¹ MEGEP (Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi) Seramik ve cam şekillendirme antik form şekillendirme, Ankara, 2008? s. 3.

Erken Tunç çağının bulguları

Kil kaplar

Erken Tunç Çağında Nahçıvan seramikleri gri, siyah ve pembe renklerde kaplar yapmışlar. Onlar cilalı ve cilasızdır. Bazıların üzerinde lekelerin kalmasının nedeni iyi pişirilmemesidir. İnce duvarlı, iyi cilalanmış kapların yapılması bu dönemde kapların pişirilme tekniğindeki gelişmelerle ilgilidir. Erken Tunç çağına ait kil kapların karakteristik özelliklerinden biri onların ağız kenarının dikdörtgen biçimde dışa çıkması, kapların ağızlarının iki taraftan biraz içeri birikmesi ve simetrik olmasıdır. Bu döneme ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın yapılması Doğu Anadolu'nun seramik mamulleri için karakteristik özelliklerdendir. Erken Tunç çağından itibaren (M.Ö. IV binyıl) seramikçi çarkının kullanılması bu sanat alanına önemli etki göstermiş, onun yeni gelişme aşamasına geçmesine neden olmuştur. Kaplar simetrik biçimde formlaştırılmış, kaliteli pişmiş ve anıoplanmıştır. Kapların pişirilmesinin, süyürülmesinin (hamarlanmasının), süslenmesinin ve diğer teknolojik gelişmelerin yeni sınırlarına vâkıf olan seramikçiler ilginç sanat örnekleri yaratmışlardır. Kalın duvarlı kapların yanı sıra, ince duvarlı, iyi cilalanmış kaplar da yapmışlar. Nahçıvan'ın seramikçilik mamüllerin (bulguları) sırasında kil kaplar çok sayıdadır. Bunun başlıca nedeni tüm tarihi dönemlerde kil kapların insanların hayatında önemli yer tutması, geniş kullanılmasıdır. Kil kapları mutfak ve çiftlik kapları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Çiftlik kapları mutfakta kullanılmış kaplarla kıyasla kalın duvarlı yapılmıştır. İster mutfakta, isterse de çiftlikte kullanılmış kil kapların yapılmasında birçok teknolojik gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm seramik ürünlerinin yapıldığı gibi kapların yapımında da ilk olarak üretim için kaliteli toprak seçilmiştir. Bunun nedeni kaliteli topraktan yapılmış kapların uzun süre toprağın altında sağlam kalması, kaliteli pişirilmesidir. Çamurdan yoğrulmuş kapları belirli şekle getirirken onların simmetriyasına (biçimine) özel dikkat edilmiştir. Kabı belli forma getirdikten sonra pişirilme süreci zamanı çatlamaktan korumak için özel teknik yöntemler kullanılmıştır. Kabı öncelikle bir kaç gün gölgede, sonra ise güneş altında bekletip kurutmuşlardır. Sonra kabın pişirilmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. Bazen kapların üzerini çatlamaktan korumak için süyürlemişlerdir. Pişirilme zamanı kapların çeşitli renklerde olmasının nedeni onların yapıldığı toprağın içerdiği demir bileşikleridir. Demir bileşikleri ateşin etkisinden çeşitli renklere dönüşerek kapların gri, pembe, siyah, vb. boyalı olmasına neden olmuştur. Kapların üzerinin renklenmesinde boyak bitkileri ve çeşitli mineraller kullanılmıştır. Bu yüzden de kapların üzerindeki boyalar silinmemiş, günümüzedek sağlam kalmıştır. Kapların yapılması ve pişirilmesi işleminden sonra onların üzeri belli desenlerle süslenmiştir. Süslemede kullanılan desenler geometrik, nebati, antropomorfik, zoomorf olmak üzere birkaç gruba ayrılır. Desenler sade ve karmaşık biçimdedir. Sade geometrik desenleri dalgalı, düz ve kırık hatlar oluşturuyor. Karmaşık desenler daire, dördken ve üçgen gibi geometrik desenler kombinasyonlarından oluşmuştur. Kapların üzerinin süslenmesinde basma, çizme, çertme v.b teknik yöntemleri kullanılmıştır. Neolitik ve Kalkolitik çağında kil kaplar açık pembe, kırmızı, bazen ise gri renkte saman karışımı olan kilden yapılmıştır. Tunç çağında kapların yapımında saman karışımı kullanılmamıştır. Kaplar iri veya küçük kum tanelerinden oluşan kilden kaliteli yapılmıştır. Erken Tunç çağında Kalkolitik çağının bir grup desenleme yöntemleri kalsa da seramikçiler tarafından yeni desenleme motifleri de kullanılmıştır.

I Kültepe yerleşiminde bulunmuş üzeri kabartma teknikle işlenmiş "M" biçimli kil kaplar² Yanıktepe yerleşiminde elde edilmiş bir grup kaplarla benzerlik oluşturmaktadır³. Azerbaycan'da Babaderviş, Doğu Gürcistan'da Amiranisqora, Anakliya yapılarından bu tip

² Abibullayev O.A. **Eneolit i bronza na territorii Naxçıvanskoy ASSR**, Baku, 1982, s. 133.

³ Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.N. **Drevniye kulturi Yujnoqo Kafkaza**. Leninqrada, 1970, s. 89.

desenli kil kaplar bulunmuştur⁴. I Kültepe⁵, II Kültepe ⁶ yerleşimlerinde tespit olunan üzeri zikzak derseni kil kaplar Güney Kafkasya'nın⁷, Ön Asya'nın ⁸ aynı çağa ait olan arkeolojik yerleşimlerinden bulunmuş bir grup kaplarla benzerlik oluşturmaktadır. "S" desenli seramiklerin benzerleri Nahçıvan'ın yanı sıra Yanıktepe⁹, Amiranışqora¹⁰ yapılarından bulunmuştur (tab. I, 25, 26). Ovçular tepesi, I Mahta, Helec yapılarında bulunmuş Proto Kür-Aras seramiği¹¹ Nahçıvan'da Kür-Aras kültürünün oluşumu tarihinin eski olduğunu kanıtlıyor. Dünyanın çeşitli topraklarına yayılan bu desenler sembol ve ya damga gibi kullanılmıştır. Desenlerin anlamı konusunda yapılan araştırmalar sırasında belli oluyor ki, "S" deseninin geniş yayılma alanı ve çeşitli sembolik anlamı bulunmaktadır¹². Azerbaycan'da "karmak", Anadolu'da ise "çengel" denilen bu desen hem Azerbaycan halı desenlerinde hem de "akarsu" adıyla kalmaktadır. Azerbaycan ve Anadolu halı sembolizminde insanı tehlikeden, kötü gözden kurtarmak için kullanılan motiftir¹³. Orta Asya'da damga işareti gibi çeşitli isimleri vardır. Kazaklar bu işarete "bota moyın" (köşek boynu), "gaz moyın" (gaz boynu), Kırgızlar "it quyruqşa" (itkuyruğu), Özbek ve Karakalpaklar "qumırska beli" (karınca beli) demektedir. Çuvaşlar ise onu sema nurunun, güneş ışığının sembolü olduğunu düşünürler. "S" deseni Kazaklarda damga kimi kullanılmıştır¹⁴. Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-Lugat-it Türk" eserinde de bu desen hakkında bilgiler bulunmaktadır. Orada bu tip işaretin Oğuzların Beydili aşiretinin damgası olduğu belirtilmiştir¹⁵. "Şecereyi-Terakkime" eserinde bu işaretin yatay seçeneği Oğuzların İğdir ve Kınık boylarına ait edilmiştir¹⁶ (tab. II).

"S" deseninin gibi "M" biçimli desen de Azerbaycan halıları üzerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bu desen Azerbaycan'ın yanı sıra Anadolu, Kuzey Kafkasya, Türkmenistan halıcılık sanatında kaplama unsuru olarak yapılmaktadır. Üzeri bu türlü süslü seramikler I Kültepe¹⁷, Babaderviş, Amiranşqora¹⁸ vb. yerleşimlerde. Damgalar sırasında "yüksek hakimiyet ve vassallar", "vassallık" bildiren Han damgası, baltavar, ilteber /elteber sembolleri ile benzerlik oluşturmaktadır¹⁹. Talas, Orhun ve Yenisey kullanılan "g" ünsüzünü bildiren işaretler

⁴ Kuşnareva K.X., Markovin V.İ. **Epoxi bronzı Kavkaza i Sredney Azii. Ranya i Srednya Bronzı Kafkaza (Oçerednoy tom mnoqotomnoqo fundamentalnoqo izdaniya po arxeoloqii)**, Moskova, 1994, s. 26, 68.

⁵ Abibullayev, A.g.e, s. 127.

⁶ Aliyev, A.g.e, s. 123.

⁷ Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.N. **Drevniye kulturi Yujnoqo Kafkaza**. Leninrad, 1970, s.166.

⁸ Sevin, V., Özfirat, A., Kavaklı, E. **Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)**, Belleten LKIII/238, 2000, s. 852; Sagona. A., Sagona C. **The upper Levels at Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation of the 1987 Campaign**, Anatolia Antiqua XI, 2003, s. 101-109; Pehlivan M. **Karaz Kültürü ve Hurriler**. Yüzcü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 1-1, Van, 1990, s. 168-176.

⁹ Kuşnaryeva, Çubinaşvili, A.g.e., s. 125.

¹⁰ Kuşnaryeva, Markovin, , A.g.e., 28.

¹¹ Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. **Ovçular tepesi** (2006-2008-ci il tədqiqatlarının nəticələri) (Tirst Pre Liminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Elm, 2010, s. 32-34.

¹² Halilov T.F. **Prototürk Kültürünün Işığında Nahçıvanın Tunc Çağı Seramikleri**. Asia Minor Studies, 2017, s. 60-72.

¹³ Qurbanov, A. **Damğalar, remzler, menimsemeler**. Bakü, , 2003, s. 260

¹⁴ http://www.sanat.orexca.com/rus/archive/2-09/irina_bogoslovskaya.shtml

¹⁵ Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lügat-it Türk**, (çeviren: Besim Atalay) Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036, Ankara, 2011, s. 227.

¹⁶ Ebulgazi B.H. **Şecereyi-Terakkime (Türkmenlerin soy kitabı)**. Bakü, 2002, s. 100.

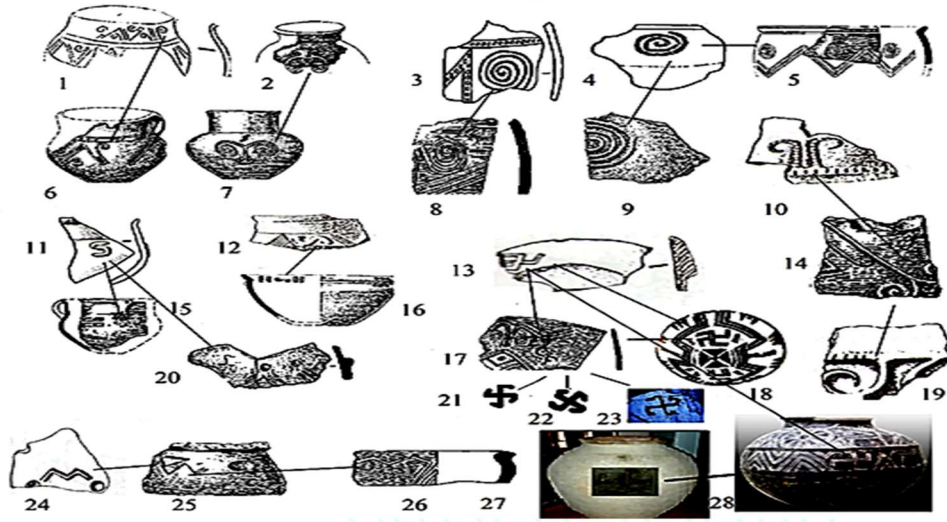
¹⁷ Abibullayev, A.g.e., s. 291, tab. XI, 10; 302, tab. XXII, 9.

¹⁸ Kuşnaryeva, Markovin, A.g.e., s. 29, 68.

¹⁹ Qurbanov, A.g.e., s. 49.

de bu şekildedir²⁰, "Şecereyi-Terakkime" eserinde ise bu tip işaretler Oğuzların Döğer boyunun damgası olarak gösterilmiştir²¹.

Koçboynuzu deseni seramik mamullerin yanı sıra metal mamullerde, halıcılıkta, kayaüstü resimlerde yaygındır. Azerbaycan'la birlikte Anadolu, Türkmen, Karakalpak, ayrıca Dağıstan, özellikle Tabasaran halılarında boynuz deseninin çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Azerbaycan halı sanatında Karabağ (Malibeyli) halılarında bu desen dahak yaygındır. Koç boynuzunun anlamı ile ilgili çeşitli düşünceler vardır. Kaynaklarda koç "qoçkar, köçkar, kaçkar" gibi farklı isimlerde kullanılmıştır. Damga işareti gibi Anadolu'da, Güney ve Kuzey Kafkasya'da, Orta Asya'da, Kırım'da, Volga boyunda, Doğu Sibirya'da "koşkar", "koçkar", "köçkar", "koç müyüz" (koç boynuzu), "koçkarok", "kayabaran" (kaya baranı / koçu) vb., Altaylarda "kulya" (koç boynuzu) şeklinde kullanılmıştır. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Karaçayların "kosxar" (qoçqar, qoşqar), tulpar, semen aşiretlerinin damgası, Kazakların Nayman, Karakirey aşiretlerine ait tanınma-farklılaşma işareti, Hun damgalarından bir grubu boynuz biçimdedir²². Orhun Yenisey taş kitabelerindeki damgalar sırasında da bu tip işaretler bulunmaktadır²³. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin bayraklarında koç resmi çekilmiştir.

1-I Mahta (Seyidov, 2003), 3, 4, 11, 12-II Kültepe (Seidov 2002), 21-II Kültepe (Seidov 1993) 2, 10, 13, 24- I Kültepe (Abibullayev, 1982) 5, 8, 17-Plur, Karaz (Şarqi Anadolu) (Kuşnareva., Markovin , 1994); 6, 9,14, 25-Babaderviş (Kuşnareva., Markovin , 1994); 15, 16-Yanıqtəpə (Kuşnaryeva, Çubinaşvili, 1970); 7, 20, 26- Amiranisqora, Anakliya (Şarqi Gürcüstan) (Kuşnareva., Markovin , 1994); 18-İran yaylası (http://azerbaijani-studies.blogspot.com/2013/01/yazmzn-baslangc-gmiqayadak-turk_17.html); 21-Gamikaya (Müseiyibli, 2004); 22-Kobustan (Ferecova, 2009); 23-6-Saymalı taş (Kırgızistan) (<https://onturk.org/tag/saymalita>), 27-Türkmenistan (<https://uqusturk.wordpress.com>); 28-8-Şemkir Rayonu (Yengi, Bextiyar Tuncay, 2013).

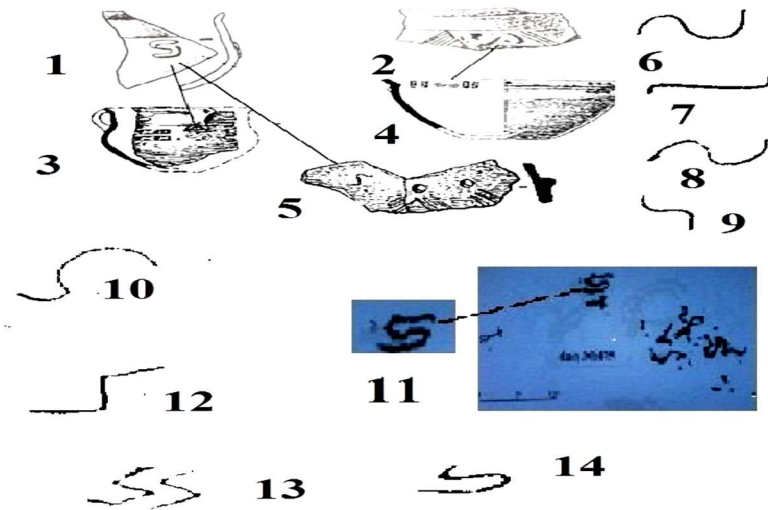
Tablo I. Tunc çağı desenlerinden örnekler

²⁰ Tekin, 2010: 150.

²¹ Ebulqazi, A.g.e., s. 77.

²² Qurbanov, A.g.e., s. 259, 305, 307.

²³ Tekin T. **Orhon Yazıtları**. Türk Dil Kurumu Yayınları 540, Ankara, 2010, 30 s. 110.

(1,2-II Kültepe (Seidov 2002; 3, 4- Yanıktepe (Kuşnaryeva, Çubinaşvili, 1970); 5-Amiranisqora (Doğu Gürcistan) (Kuşnareva., Markovin , 1994));6-İğdır boyunun damgası, 7- Avanı boyunun damgası, 8-Kızık boyunun damgası, 9-Yazır boyunun damgası (Ebülгази, 1974); 10-Bolkaristan (Yengi, Tuncay, 2013); 11-Gemikaya (Müseybli, 2004); 12-Üregilerin damgası, 14-Begdilli boyunun damgası, (Halilov, 2009); 13-Şumer işareti (Bilimirzeyev, 2011).

Tablo II. "S" biçimli desenlerin benzerleri.

Fırınlr.

Seramikçi fırınının yapılması bu dönemin en önemli olaylarından olmuştur. I Kültepe ile yanısıra Şomutepe, Alikömektepe, İlanlıtepe Çalağantepe yerleşimlerinden seramikçi fırınlarının kalıntılarına tesadüf edilmiştir²⁴. Onlar iki katlı inşa edilmiştir. Alt katta ocak yakılmış. Üst katta seramik birikerek pişirilmiştir. I Kültepe ile yanısıra II Kültepe yerleşiminin Erken Tunç çağına ait VII (yedinci), XI (on birinci) yapı-inşaat kalıntılarında da dairesel ve dikdörtgen biçimli seramik fırınlarının kalıntıları bulunmuştur. Onların ancak alt bölümü sağlam kalmıştır. Tüm fırınların kap biriken kısmı tamamen dağılmıştır²⁵. Son dönemlerde de yerleşimden bir çok seramik fırınları bulunmuştur. Onların biçim ve özelliğine göre "Ağ deniz türlü" fırınlarla benzerlik oluşturduğunu söylemek olasıdır. Düşünçelerimizi kanıtlamak için kaynaklara baktığımızda "Ağ deniz türlü" fırınların Hindistandan Mısıra, Yunanistandan İspaniyaya, Anadolu'dan Kafkaza kibi geniş alandaki toprakları kapsadığını görmek olasıdır ²⁶.

Ocaklar

Ocaklar nalşekilli ve dikdörtgen biçimdedir. Onların bir grubu basit yapılmıştır. Bazılarının arka kısmında yarımşer biçimde kulp yapılmıştır. Manqallar dairesel, kap altılıkları, silindirik, yuvarlak ve dikdörtgendir. Tekerlek modelleri dairesel, kesikde bikonik biçimdedir, onun orta kısmında bir delik açılmıştır.

Hayvan figürleri

Kil hayvan figürleri öküz, at, köpek figürlerinden oluşuyor (tab. III). I Kültepeden²⁷, Mahtadan²⁸, Ovçular tepesinden bu tip arkeolojik bulgular bulunmuştur. Onların çoğu boğa figürleridir. Bu figürlerden her birinin kendine has özelliği var. Onlar arasındaki benzerlik figürlerin çoğunluğunun ayaklarının, bir grubunun ise boynuzlarının kırılmasıdır. Araştırmacı Osman

²⁴ **Azərbaycan tarixi (en kadimden bizim eranın III əsri), I c**, Bakü, 2007, s. 80.

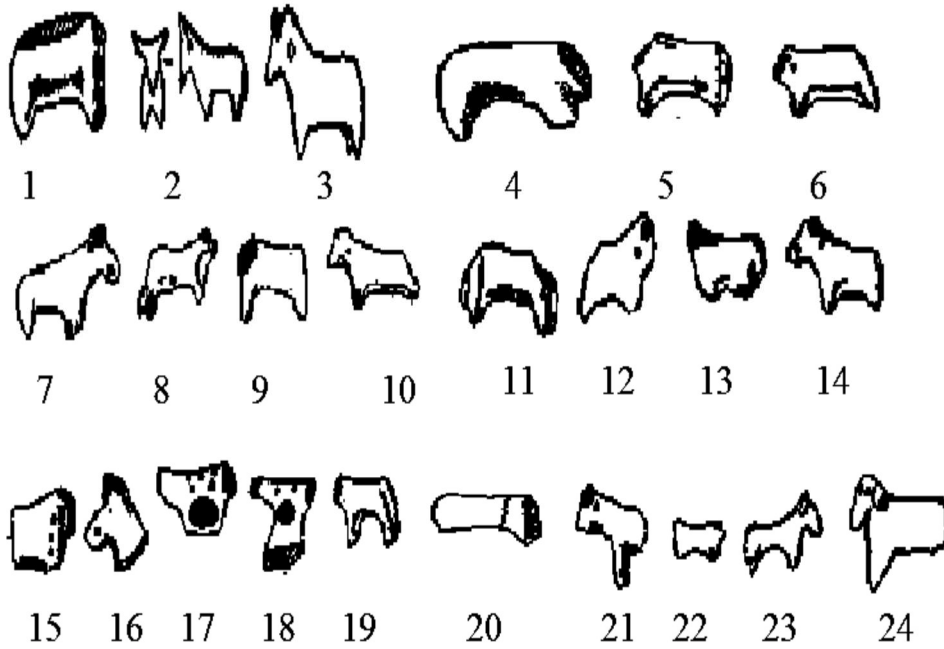
²⁵ Aliyev V.H. **Kultura epoxi sredney bronzi Azerbaydjana**, Baku, 1991, 256 s. 24, 123

²⁶ Daniel Rhodes. **Kilns: Design, Construction and Operation Hardcover**, Hardcover, 2008, s. 38-42; <https://www.academia.edu/6234207/>; <https://www.academia.edu/6231124/>.

²⁷ Abibullayev, A.g.e., s. 141.

²⁸ Aşurov S.H. **Nahçıvanın İlk Tunc dövrü keramikası**. Bakü, 2002, s.65.

Hebubullayevin düşüncesine göre figürlerin kırılmasının nedeni onlardan ritüallerin icra edilmesinde kullanılmasıdır²⁹. Kil hayvan figürlerinin kullanım amacı, semantikasıyla ilgili araştırmacıların düşüncelerini lojistik yönden, mantık açısından birleştiren en önemli konu figürlerden kült gibi kullanılması, figürlerin insanların dini-ideolojik görüşleri ile bağlılık oluşturmalarıdır. Bu figürler Nahçıvan'daki Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kayaüstü resimlerle, metal ürünlerin, kil kapların üzerindeki resimlerle ve hayvanlarla gömüyle lojistik yönden, mantıksal açıdan bağlılık oluşturuyor. Bu nedenle tüm hayvan figürlerinin "hayvan kültü" adlı dini inançlar sistemi ile bağlılık oluşturduğunu ehtimal etmek olasıdır. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara göz atarsak Azerbaycan'ın kayaüstü resimlerinde boğayla ilgili eski örneklerin Gemikayanın yanı sıra Kobustandaki Mezolitik (Orta Paleolitik çağ) çağı resimleri arasında var³⁰. Gemikayadaki kayaüstü resimlerinin çoğunda boğanın boynuzları bir-birine bitişik hilal biçimde resmedilmiştir. Bazı kayaüstü resimlerde bu hayvanların boynuzları kavis biçimde öne doğru yönelmiştir³¹. Kayaüstü resimlerin yanı sıra Kobustan³², Alikömeektepe³³, Kükü nekropolünden³⁴, Şortepe, I Kültepe, II Kültepe yerleşimlerinden³⁵ boğayla ilgili arkeolojik bulgular. Boğanın yanı sıra keçi, köpekle ilgili arkeolojik bulgular hep Gemikayada, ve Anadolu³⁶, İran, Ön Asya³⁷ kayaüstü resimlerinde (petroglifler) çok sayıda tesbit olunmuştur. I Kültepe³⁸ ve Sarıdere nekropolünde³⁹ köpekle gömü de bulunmuştur.

(Abibullayev, 1982)

Tablo III. Hayvan figürleri

²⁹ Abibullayev, A.g.e., s. 143.

³⁰ Farecov N.M. **Azerbaycanın Kayaüstü incasanatı**, Bakü, Azpolicraf, 2009, s. 21.

³¹ Halilov T.F. **Gemikaya anıtının Ortadoğu kültürüyle bağlılığı**. Avrasiya, 2011, s. 23-29.

³² Farecov, A.g.e., s. 17.

³³ Aliyev, A.g.e., 169.

³⁴ Novruzlu E.İ., Bahşeliyev V.B. **Sahbuz bölgesinin arkeoloji abideleri**. Bakü, 1992, s. 25.

³⁵ Abibullayev, A.g.e., 143, 144.

³⁶ Aliyev V.H. **Gemikaya abidesi**. Bakü, , 1992, s. 66.

³⁷ Bahşeliyev V.B. **Gemikaya resimlerinin poetikası**. Bakü, 2002, s. 42-44.

³⁸ Abibullayev, 1982: 225.

³⁹ Bahşeliyev, 2002: 23.

Orta Tunç Çağının Bulguları

Kil kaplar

Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı seramik memulları sırasında kil kaplar çok sayıdadır. Onlar kilin rengine, yapısına ve süsleme tekniğine göre bir-birinden farklı iki ana gruba ayrılırlar. Birinci grup pembe renkli boyalı kaplar içerir. Bu tür kil kapların üretimi ve yayılması Azerbaycan arkeolojisinde "Boyalı kaplar kültürü" adı ile tanınır. "Boyalı kaplar kültürü" Nahçıvanın yanı sıra Urimiya havzası ve Doğu Anadolu'da da yaygındır. Son dönemlerde II Kültepe yerleşiminde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında oradan bulunmuş seramik imalathanesi ve çok sayıda seramik fırınları, içerisi boya ile dolu kil kaplar Orta Tunc çağında II Kültepe yerleşiminin Nahçıvan'ın önemli seramikçilik merkezlerinden biri olduğunu kanıtlıyor⁴⁰. Azerbaycan'ın diğer topraklarında boyalı kaplar Nahçıvandaki gibi fazla değildir. Araştırmacı Veli Aliyev II Kültepenin stratigrafiyasına göre "Boyalı kaplar kültürü"nü dört döneme ayırmıştır⁴¹. Bu kültürün ilk dönemi için monokrom (bir boyalı) boyalı kaplar karakteristik olsa da, sonraki dönemlerde polikrom (çok boyalı) boyalı kaplar yaygındır. Monokrom (bir boyalı) boyalı kaplarda kırmızının üzerine siyah renkle düz ve dalgalı çizgilerden oluşan çeşitli desenler çizilmiştir. Polikrom (çok boyalı) boyalı kapların üzerinde basit kompozisyonlu desenlerle yanı sıra karmaşık kompozisyonlu desenler de kullanılmıştır. Kapların üzerinin süslemesinde dalgalı, kesik çizgiler, üçgenler, küçük daireler, insan, kuş ve hayvan resimleri kullanılmıştır. I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı, Nehecir, Yaycı, Çalhanqala vb. arkeolojik yapılarından bulunmuş bu tip polikrom boyalı kapların bir grubu Göytepenin D ve C⁴², Haftavantepenin V, VI⁴³, Dingetepenin IV⁴⁴ kültürel tabakasından bulunan bazı kaplarla benzerlik oluşturuyor.

İkinci grub seramikler, kil kaplar boyasızdır. Onların bir grubunda Erken Tunç çağı seramiklerinde kullanılan desenlerin gelenekleri kullanılmıştır. Kapların bir grubunun üzeri Erken Tunç çağı seramiklerinde olduğu gibi çizme, çertme teknik yöntemleriyle çeşitli geometrik desenlerle süslenmiştir. Nehecir⁴⁵, II Kültepe⁴⁶ vb. arkeolojik yerleşimlerden bu tip kaplar bulunmuştur. II Kültepe yerleşiminden bulunmuş bu tip kapların çoğunun seramik fırınında bulunması onların yerli seramikçiler tarafından yapıldığını kanıtlıyor. Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde bu bu tip kapların yayıldığı bölgeler Mil-Karabağ, Talış-Muğan, Kobustan ve Kuzey Doğu Azerbaycandır.

Orta Tunç çağının kil kablaları üzerinde geometrik desenler yaygındır. Onlar üçgen, aç, daire, dalgalı, düz çizgiler ve diğer resimlerden oluşur. Diğer süsler gibi onların da bir grubu başka yerlerden bulunan seramiklerin üzerindeki resimlerle benzerlik oluşturuyor. Bu süsler bitişik üçbucaqların romblarla birlikte çekildiği, sadece noktalardan, dalgalı, kövsvari çizgilerden oluşan, esasları yukarıya veya aşağıya doğru yönelik açılardan, tek veya bitişik üçgenler, romb, aç, dikey, ve yatay çizgilerin, dalgalı ve kavis (yarıdairese) çizgi kombinasyonundan, dalalı çizgi ile birlikte açların kombinasyonundan, dairelerden ve diğer desenlerden ibaret olmak üzere basit ve bileşik kompozisyonunda çekilmiştir. Diğer desenlerle karşılaştırıldığında bitişik üçgen ve romblarla naxışlanma motifi Kafkasya boyalı kapları üzerinde geniş yayılmıştır. Erken Tunç çağından farklı olarak Orta Son Tunç çağında zoomorf desenler, hayvan resimleri daha çok

⁴⁰ Aliyev, A.g.e., s. 38; Aliyev V.H., Mammadov A.E. **II Kültepede yeni tedqiqatlar (2010-cu il), Azerbaycanda arkeoloji tedqiqatlar- 2010**, Bakü, 2011, s. 130.

⁴¹ Aliyev V.H. **Azerbaycanda tunc dövrünün boyalı qablar medeniyyeti**. Bakü, 1977, s. 43-49.

⁴² Brown T.B. **Excavations in Turkey, 1948**. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, 1951, p. 21-22.

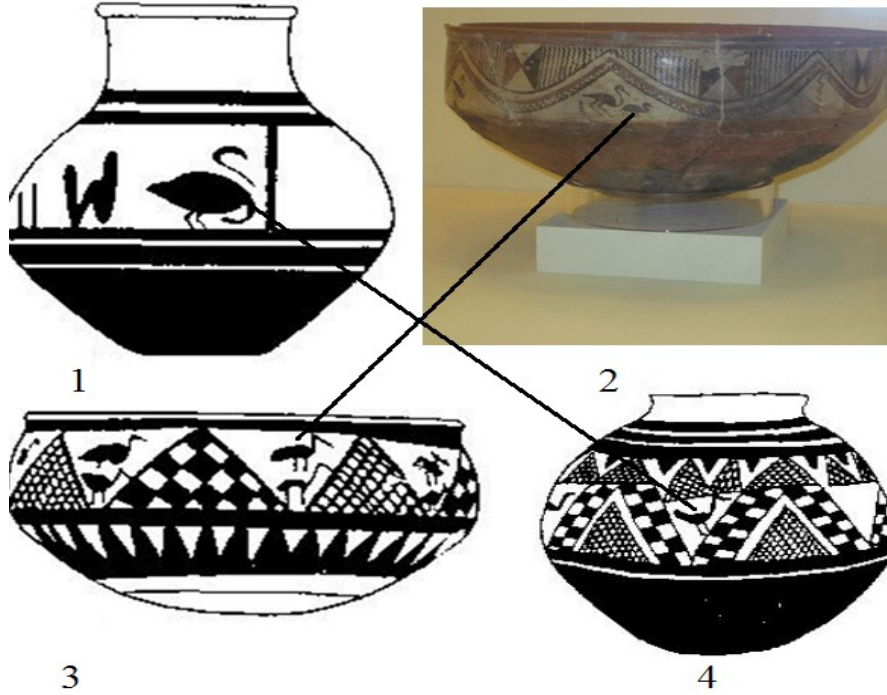
⁴³ Edwards M.R. **The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware)**, w. KIK, İran, 1981, s. 189.

⁴⁴ Hamilin C. **The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe**. İran, 1977, p. 125-153.

⁴⁵ Seyidov A.Q., Bahşeliyev V.B. **Nahacirde arkeoloji araştırmalar**. Bakü, 2002, s. 68.

⁴⁶ Aliyev, A.g.e., s. 53.

yaygındır. Onlar genellikle boyalı kapların üzerinde çekilmiştir. Kuş resimli seramikler Tunc çağı yerleşimlerinde yeterince bulunmuştur (taqb. IV).

1-Kızılburun (Aliyev, 1977); 2-Doğu Anadolu (Erzurum Muzesi);
3, 4-Göytepe (Kuşnaryeva, Markovin1994)

Tablo VI.

Yaycı, Kızılburun, I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı vb. yerleşimlerinden bulunmuş Orta Tunç çağı boyalı kil kapların üzerindeki kuş resimleri basit ve bileşik kompozisyonunda çekilmiştir. Bu resimlerin bazılarının benzerleri Kızılburun⁴⁷, Göytepe⁴⁸ vb. yerleşimlerinde bulunmuştur. Onlar seramikçilerin sanatkarlık yeteneğiyle yanısıra dini-ideolojik görüşümleri, düşünce tarzı vb. bağlılık oluşturmaktadır.

İnsan figürü

Nahçıvan bölgesinin Orta Tunç çağı seramik mamülleri sırasında Kızılburun yerleşiminden bulunmuş kil erkek figürü da ilgi çekicidir (tab. V). Yüksekliği 20 cm olan bu figürün yüzü yassı, baş ve vücut üyeleri çok orantılı biçimde, elbiseli, çekmeli ve şapkalı yapılmıştır. İnsanın sol eli kemerinin üzerine koyulmuştur. Figürün şapkası ve bacakları kırmızı, kıyafeti beyaz renkli yapılmıştır. Vücudu ince çizgilerle siyah ve kahverengi renkle boyanmıştır. Onun üzerindeki libas pelerin tarzındadır. Kızılburun yerleşiminden bulunmuş çömleklerden birinin üzerinden de bu tip resim görülmektedir. Kızılburun yerleşiminden bulunmuş bu figür İran'dan bulunan erkek figürü gibi elbiseli yapılmasına rağmen bazı farklılıklar göstermektedir. Kızılburun erkek figürünün İran'dan bulunmuş figürden eski olduğu söylenilmektedir⁴⁹.

⁴⁷ Aliyev, A.g.e., tab. 6, 2.

⁴⁸ Kuşnaryeva, Markovin, A.g.e., s. 130.

⁴⁹ Aliyev, A.g.e., s. 62.

(Aliyev, 1977)

Tablo V. İnsan figürü.

Son Tunç Çağının Bulguları Kil qablar

Nahçıvan seramikçileri tarafından Orta Tunç çağında olduğu gibi Son Tunç çağında da kil kaplar boyasız ve boyalı yapılmıştır. Son Tuc çağı yerleşimlerinden boya bezemeli seramiklerin bulunması “Boyalı Kaplar” kültürünün Son Tunç-Erken Demir çağına dek devam ettiğini kanıtlıyor. Son Tunc çağının boya bezemeli seramikleri Doğu Anadolu’da olduğu gibi ⁵⁰ polikrom (çok boyalı) boyalı olmuştur. Beyaz boyalı kaplar da bu çağa ait yerleşimlerden (I Kültepe ve Qazhan) bulunmuştur. Merkezi Avrupa ve Küçük Asya’dan Çin’e kadar geniş bir alanda yayılmış bu tür seramikler, konnelyur desenli seramikler gibi Hocalı-Gedebey kültüründe yaygındır. Bu nedenle bu türlü seramiklerin Hocalı-Gedebey kültürünü yaradan aşiretlerle karşılıklı ekonomok-kültürel ilişkiler sırasında Nahçıvana getirildiğini ihtimal etmek olasıdır. Nahçıvan’daki Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş çanak, çömlek tipli kaplarla yanısıra çaydanlıklarda da Hocalı-Gedebey kültürüne ait özellikler (yuvarlak kabartmalar) var. Çaydanlık türü kaplarda, Hocalı-Gedebey kültürü için karakteristik olan yuvarlak kabartmalarla desenlenmiş kil kaplarda boya bezemenin uygulanması eski bir geleneğe dayandığını göstermektedir. Nahçıvan’daki arkeolojik yerleşimlerde bulunmuş boyalı kaplarda Doğu Anadolu, Hocalı-Gedebey kültürüne ait süslerin olması bu kültürler arasında etkileşimin olduğunu, bunları üreten aşiretlerin köken olarak aynı olduğunu göstermektedir.

Orta Tunç çağında olduğu gibi Son Tunç çağının kil kablari üzerinde de geometrik desenler yaygındır. Antropomorfik ve zoomorf süsler gibi geometrik desenlerin de belirli mantığa dayanarak ve geniş alanda yaygın olduğunu görürüz. Düşüncelerimizi kanıtlamak için için kaynaklara baktığımızda Tripolye (Kukuteni) Eneolit arkeolojik kültüründe (M.Ö. VII -VI binyıllar), Gamikaya, Göyçe gölü, Kazakistan kayaüstü petroglifleri ile yanısıra, Kosova Qora vilayeti Altay⁵¹, Sibirya⁵² vb. bu tür resimlerin olduğunu görürüz. Romb ve acı desenlerinin nesil artışı, yaşam ve dünya ağacını sembolize etmesiyle ilgili yeterli bilgiler var⁵³. Açı biçimli işaretleri Çin herogliflerinde çok sayıda görmek olasıdır⁵⁴. Kırık ve çapraz çizgilerin yağmurun, karın yağmasının sembolü olması hakkında da bilgiler vardı. Bazı araştırmalar çapraz çizgilerin

⁵⁰ Çilingiroğlu A. **Van-Urmiye Boyalıları Işığında Değerlendirilmesi**. Türk Tarih Kongresi, X, 1990, s. 169-173; Çilingiroğlu A. **Gaziantep Müzesindeki Van-Urmiye Boyalıları**. Ege Üniversitesi Arkeoloj ve Sanat Tarihi Dergisi, B c, 1990, s. 25-44.

⁵¹ Okladnikov A.P., Okladnikova E., A., Zaporozhskaya B., D. Skorinina E., A. **Petroqlifi Çankırkölye**, Novosibirsk, 1981, tab. 77, 2; 93, 6.

⁵² Okladnikova E., A. **Petroqlifi Sredney Katuni**, Novosibirsk, 1881, s. 11.

⁵³ **Mifi narodov mira Ençklopediy**, n. I, Moskva, 1991, s. 88.

⁵⁴ Fahreddin V. **Semiyotika, Studiya Philolgica**. Bakü, 2010, s. 149.

akar suyu, dağların sıralı biçimde dizildiğini sembolize ettiğini söylemişler⁵⁵. Kaynaklarda tek dalgalı çizgilerden oluşan ornamentin damga adının "yılan", çift çekilmiş dalgalı çizginin damga adının "ayak", "dayak" olması hakkında bilgiler vardır⁵⁶. "Şecereyi-Terakime" eserinde bu ornamentin damga adının "ılan" olduğu ve Ayhan oğuzlarının Yaparlı boyunun simgesi olması⁵⁷, Orhun-Yenisey alfabelerinde cingiltili "d" samitini bildirmesi kaydedilmiştir⁵⁸. Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde su ile ilgili yeterli efsane ve rivayetlerin olması dalgalı çizgilerin "su deseni"ni temsil etmesiyle mantıksal açıdan bağlantı oluşturur.

Nahçıvan'ın Orta ve Son Tunç çağı seramik ürünleri üzerinde çekilmiş ilginç desenlerden bir kısmı yarım konsentrik resimler oluşturur (tab. VI). Çalhankale, Karaçuk, Şahtahtı⁵⁹, İliklikaya yerleşimlerinden bu tip seramikler bulunmuştur. Bu resmin anlamı ile ilgili aparılan araştırma sırasında desenin gök kuşağına benzer olduğunu görürüz. Bu yüzden de resmi astral resim olarak düşünülebilir. Yarımkonsentrik desenin yayılma alanı ile ilgili yapılan araştırma sırasında onun en eski örneklerinin Sümer, Elam işaretlerinde ((piktoqramlarında), Tripolye (Kukuteni) kültüründe (M.Ö. VII -VI binyıllar)⁶⁰, Bulgaristan'daki kaya üstü tasvirler arasında⁶¹ olduğunu görürüz. Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-Lugat-it Türk" eserinde oğuzların karabölükler, çuvaldarlar⁶² boylarının damğaları bu şekilde verilmiştir. Üçgen Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı seramikleri üzerinde en yaygın geometrik desendir. Onlar tek ve birbirine bitişik biçimde çekilmiştir. A.A.Vayman üçgen deseninin Sümer kültüründe kadın sembolü olduğunu⁶³, A.Bullinq zikzaklar gibi onun da dağları sembolize ettiğini belirtmişlerdir⁶⁴. Kaynaklarda birbirine bitişik iki üçgenin sağlığı, ucu yukarı ve aşağı olan iki üçgenin kadını, suyu, yeraltı dünyayı, hükümdarlığı, erkeği, odu, ilahi güçleri, birbirine geçen üçgenlerin ilahi kuvveti, ateşle suyun birleşmesini sembolize ettiyi hakkında bilgiler var⁶⁵. Güney Kafkasyadaki arkeoloji yerleşimlerden bulunan üzerinde üçgenler çekilmiş seramikleri B.Kuftin Ortadoğu boyalı seramiğinin lokal seçeneği adlandırmıştır⁶⁶. Bu tip ornamentli boyalı seramikler Boğazköyden bulunan Hitit kültürüne ait seramiklerin üzerinde de bulunmaktadır⁶⁷. Üçgen ornamenti Humay Ananı simgeleyen sembollerden biri olarak Türk mitolojik tesevvüründe geniş yer tutuyor⁶⁸. Halıcılıkta bu desen "elibeline", "nazarlık" anlanır. Birbirine bitişik biçimde çekilmiş üçgen resimleri prototürk kültürünün yaygın olduğu topraklarda çok sayıda bulunmuştur.

⁵⁵ Avşarova İ. *Azerbaycan tayfalarının ibtidai icma dövrü inanclarında semantik mena daşıyan naxış ve işareler*, Bakü, 2014, s. 88.

⁵⁶ Qurbanov, A.g.e., s. 247.

⁵⁷ Ebulqazi, A.g.e., s. 101)

⁵⁸ Recebli E. *Eski türk yazısı anıtları, C I*. Bakü, 2009, s. 33; Telin, A.g.e., s. 85.

⁵⁹ Bahşeliyev V.B. *Nahçıvanın qedim tayfalarının manevi medeniyeti*. Bakü, 2004, s. 106, şekil 16, 3-7

⁶⁰ Qurbanov, A.g.e., s. 67.

⁶¹ Yengi M. R., Bextiyar T. *Kür-Araz medeniyəti və türk damğaları: Damğadan yazıya keçid*, Bakü, 2013, s. 77.

⁶² Halilov B. *Mahmud Kaşğarının Divanı lüğət-it-türk eserinde etnonimlər*, Bakü, 2009, s. 20, 21.

⁶³ Eneolit SSR Seriya Arxeolojiya SSSR, Moskva, 1982, s. 60.

⁶⁴ Yeviskov B.B. *Mifolojiya kitayskoq neolita. Na materialam raspisey na keramike kulturi yanşua*. Novosibirsk, Nauka, 1988, s. 16.

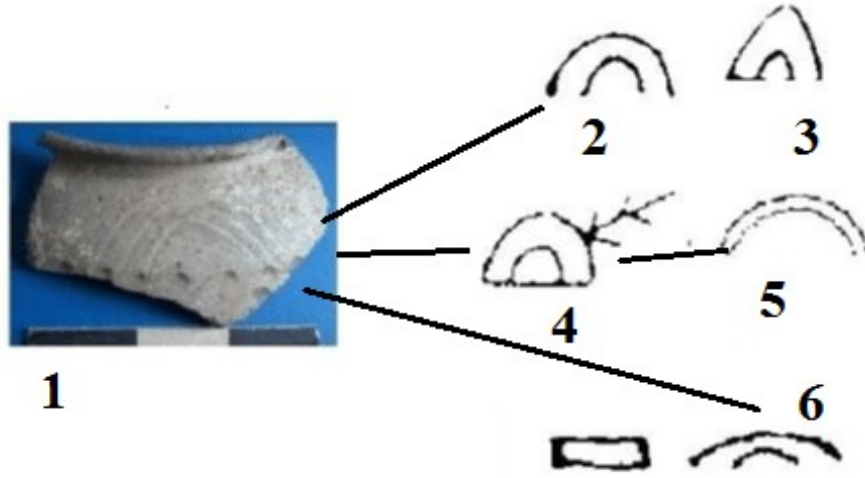
⁶⁵ Mifi narrodov mira, 1991, s. 272-273.

⁶⁶ Kuftin B.A. *Arxeolojiçeskiye raskopki v Trialetti*. Tblisi, 1941, s. 136.

⁶⁷ Zaxarov A., A. *Xetskaya keramika Boğazköya i nekatoriye Zakafkazskiy paraleli*. İzvestiya obşestva Obsledovaniye i izuçeniye Azerbaydjana, № 5, 1927, s. 147.

⁶⁸ Qurbanov, A.g.e., s. 161.

Gemikaya⁶⁹, Göyçe gölü⁷⁰ petrogliflerinde, II Kültepe, Kızılburun⁷¹, Erzurum, İran seramiklerinde, Şumer, Elam işaretinde⁷², Tripolye kültüründe⁷³, Orhun-Yenisey alfabesinde⁷⁴ birbirine bitişik biçimde çekilmiş üçgen resimleri var. Orhun-Yenisey alfabesinde "k", "u" sessiz harfını bildirir.

1-Qumluk (Halilov, 2013); 2-çuvaldarlar boyunun damgası, 6- karabölükler boyunun damgası (Halilov, 2009); 3-4-Şumer Elam işareti (Bilimirzeyev, 2011: 191); 5- Bolgaristan kayaüstü resmi (Yengi, Tuncay, 2013).

Tablo VI.

Şahtatıdan bulunmuş Son Tunç çağına ait kil kaplardan birinin üzerinde geometrik desenle birlikte vahşi at veya eşek, yırtıcı kuşlar belirli kompozisyonda çekilmiştir⁷⁵. Kabin boğazında dikey hat, hattın aşağıda keçi, yabani eşek veya at, onlardan aşağıda ise kesişen çizgilerin kombinasyonundan oluşan kayış biçimli desen çekilmiştir. Keçi düz durmuş, vahşi at veya eşek ise arka kısma bakan durumdur. Aralarında biraz iri ve farklı şekilde kesişen çizgilerden oluşan desen, keçinin başı üzerinde kuş, onun yanında ise iki vahşi kurt var. Kurtlardan biri keçinin arka kısımdan boynundan tutmuştur. İkinci canavar ise önden saldırmıştır (tab. VII, 2). Oradan elde edilen diğer kabin üzerinde⁷⁶ üst bölümde zolaqda sadece kuş resmi çekilse de, ikinci zolaqda orta bölümde keçilir, keçilerden yukarıda kurt, aşağıda ise su kuşları çekilmiştir (tab. VII, 1). Desenler arasında ortaya çıkan benzerlik her iki kabin süslenmesinde kuş, kurt, keçi, kesişen çizgilerin kullanılmasıdır. Araştırmacı V.Eliyev bu kapların üzerinde hayvanların avlamak sahnesinin çekildiğini belirtmiştir⁷⁷. Her iki grup görüntü yakın benzeri şimdilik Güney Kafkasya'nın aynı çağa ait olan yapılarında bulunmamıştır. Gamikaya⁷⁸, Sibirya, Anadolu

⁶⁹ Bahşeliyev V.B. **Gemikaya resimlerinin poetikası**. Bakü, 2002, resim 34; Müseyibli N.E. **Gemikaya**, Bakü, Çaşoğlu, 2004, s. 191, 248.

⁷⁰ Qurbanov, A.g.e., s. 67.

⁷¹ Bahşeliyev V.B. **Nahçıvanın qedim tayfalarının manevi medeniyeti**. Bakü, 2004, s. : 118, şekil. 28, 3, 10.

⁷² Elimirzeyev A. N. **Erken Elam cemiyeti: iqtisadi-siyasi münasibetler və yazı tarixi (e.a. IV-III minillikler)**, Bakü, 2011, s. 189.

⁷³ Qurbanov, A.g.e., s. 67.

⁷⁴ Recebli, A.g.e., s. 45.

⁷⁵ Aqayev Q., Q. **Şahtaxtı v epox pozdney bronzi i ranneqo jeleza**, Baku-Moskva, 2002, tab. XII, 1.

⁷⁶ Aliyev, A.g.e., 1977, tab.4, 7.

⁷⁷ Aliyev, a.g.e., 1977: 59.

⁷⁸ Bahşeliyev, A.g.e., 2004: 98.

qayaüstü tasvirlerinde, Yayı, Şahtahtı⁷⁹, Torpaqala⁸⁰ ve s. seramiklerinde, Hocalı-Gedebey kültürüne ait tunç kemerlerin⁸¹ üzerinde bu tip resimler çekilmiştir. Yırtıcı hayvanların dırnaqlıları parçalaması ile ilgili resimler Mezopotomiya, Orta Asya, Karadeniz tasviri sanatı için karakteristik motiflerden birini oluşturuyor. Mezopotamiya'dan Orta Asya, Karadeniz kıyılarına kadar geniş bir alanda bu tip resimler yaygındır. Resimlerde yırtıcı hayvanların öküz, keçi, keyik gibi kutsal hayvanlara saldırmı verilmiştir. Yayıdan bulunan boyalı kaplardan birinin üzerinde de Şahtahtı seramiği gibi belli kompozisyonlu bu türlü resim çekilmiştir⁸². Kabin gövdesinde önde bir küçük, ondan sonra iki büyük ve bir küçük keçi resmi, kabin boğaz bölümünde ise kuş resmi çekilmiştir. Bu görüntünün semantikasi ile bağlı yapılan araştırma sırasında hayvanların sıra biçiminde, ana bala biçiminde çekilmesine dayanarak orada verimlilikle ilgili süjetin yansıdığını tahmin edilebilir. Kaynaklara baktığımızda Gamikayada⁸³, Tivi köyü çevresindeki kayaüstü tasvirler içerisinde⁸⁴, Göyçe gölü çevresindeki boyalı küpelerden birinin üzerinde de bu tip resimlerin olduğunu görürüz.

1¹

2

Şahtahtı nekropolü (1-Aliyev, 1977; 2-Aqayev, 2002)

Tablo VII.

Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı seramikleri üzerinde çekilen hayvan tasvirleri içerisinde keçiler çok sayıda karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştırmalı araştırma sırasında ister kuş, ister keçi tasvirlerinin prototürk kültürünün yayıldığı bölgelerde fazladır. Onların çekilmesinde insanların ekonomik hayatı ile yanısıra dini-ideolojik görüşleri, mitolojik düşünce tarzı esas yerlerden birini tutuyor. Fikrimizi kanıtlamak için kaynaklara baktığımızda görürüz ki, onqon-kuş motifi de Türk mitolojisinde en yaygın motiflerden biridir. Bu motivin en geniş yayılması Humay adlı kuş ile ilgili efsane ve rivayetlerde yansımıştır. Humay adına ilk kez Gültekin abidesinde, daha sonra ise Tonyuqkda rastlanmıştır⁸⁵. Araştırmacılar bir grubu her oğuz soy ve boyunun

⁷⁹ Abibullayev, A.g.e., : 27-36.

⁸⁰ Rzayev N.İ. **Ecdadların izi ile**. Bakü, 1992, s. 77.

⁸¹ Halilov C.E. **Azerbaycandan tapılmış tunc kemerler**. AMM, IV c, Bakü, 1962, s. 70.

⁸² Bahşeliyev, A.g.e., s. 111.

⁸³ Aliyev V.H. **Gemikaya abidesi**. Bakü, 1992, s. 25-30; Aliyev V. H. **Gamikaya**. Bakü, 2005, s. 72-74; Müseyibli N.E. **Gemikaya**, Bakü, 2004, s. 89.

⁸⁴ Halilov T.F. **Yuxarı Gilançay vadisinden tapılan yeni qayaüstü tesvirler**. Azərbaycan arkeologiyası və etnoqrafiyası, №2, Bakü, 2008, s. 54-62.

⁸⁵ Tantekin H. **Sihirli masalların onqon ve esatiri suretleri**. Bakü, 2004, s. 113-114.

ayrıca kuş ongunu olduğunu belirtmişlerdir⁸⁶. B. Ögel onqonları boy ve soylar üzere qruplaşdırarkən Çəbni-Şunqarı Humay biçiminde göstermiştir⁸⁷.

Keçi motifi, onunla ilgili efsane ve rivayetler Azərbaycan'da, onun ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan'da yaygındır. Türk kültüründe keçi kutsal hayvan sayılır. O yüceliği, özgürlüğü, cesareti, kararlılığı temsil ediyor. Tanrının yeryüzündeki temsilcilerinden biri sayılır. Eski Türk kültürü tarihinde hükümdara olan bağlılığı da temsil eder Orta Asya'da ve Sibirya'da yaşayan Türk halkları arasında Al-Albastı, Al karısı keçi biçiminde tasavvur edilmiştir. Tuvalılar aile ocağı ile ilgili törende başı sarı keçini⁸⁸. Altaylar çocuğun kötü ruhlardan korunmasında⁸⁹ dağ keçisinin kemiğini kullanmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Erzincan'ın Kemal bölgesinin Dilli Vadisi'nde, Van'ın Çatak ilçesi Narlı Dağları'nda, Kars-Kağızman Geyiklitepede vb. eski yerleşim yerlerindeki kayaların üzerinde çok sayıda keçi resimleri var⁹⁰. Ortadoğu'nun M.Ö. IV binyılın sonu-III binyılın öncesine ait tasviri sanat örneklerinden Tepe Qavranın Erken Uruk, I Tel Hazine yerleşim yerinin Son Uruk Sülale çağına (IV binyılın sonu-III binyılın başları)⁹¹. Suz A yerleşim yerinin IV binyılın ikinci yarısına ait mühürleri üzerinde çeşitli motifli keçi resimleri bulunmuştu⁹².

SONUÇ

Nahçıvan'ın Tunc çağı seramikçilik sanatıyla bağlı yapılan araştırma sırasında şunu söyleyebiliriz: Tunç Çağı'nda Nahçıvan'da seramik sanatı uzmanlaşmış üretim alanı olmuştur. Seramikçiliğin gelişimi sırasında kilden yapılan ürünlerin kalitesinin yanısıra desenleme motifi de artmıştır. Seramiklerin süslemesinde kullanılan desenler insanların dini-ideolojik görüşlerinin yanısıra sanatkarlık yeteneğiyle bağlı olmuştur. Desenlerde yerel özelliklerin yanısıra, diğer kültürlerle de benzerlik oluşturmaktadır. Süslemede yerel desenlerle yanısıra, diğer kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların maddi ve manavi kültürlerinde benzerliğin olduğunu, her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır. Yerleşimlerden bulunmuş insan ve hayvan figürleri Nahçıvanda heykeltraşlığın tarihine dair arkeoloji bulgularından olup, Tunç çağında seramikçilerin bu alanda da belli yeteneğinin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan tarihi (en kadimden bizim eranın III asrı) (2007), I c, Bilim, Bakü, 520 s.
- Abibullayev O.A. (1982) Eneolit i bronza na territorii Naxçıvanskoy ASSR, Elm, Baku, 314s.
- Aliyev V.H. (1977) Azərbaycanda tunc dövrünün boyalı qablar medeniyeti. Elm, Bakü, 163 s.
- Aliyev V.H. (1991) Kultura epoxi sredney bronzı Azerbaydjana, Elm, Baku, 256 s.
- Aliyev V.H. (1992) Gemikaya abidesi. Azernesr, Bakü, 79 s.
- Aliyev V. H. (2005) Gamikaya. Ebilov, Zeynalov ve oğulları, Bakü, 148 s.
- Aliyev V.H., Mammadov A.E. (2011) II Kültepede yeni tedqiqatlar (2010-cu il), Azərbaycanda arkeoloji tedqiqatlar- 2010, Bakü, s. 126-135
- Aqayev Q., Q. (2002) Şahtaxtı v epox pozdney bronzı i ranneqo jeleza, Baku-Moskva, 200s.
- Aşurov S.H. (2002) Nahçıvanın İlk Tunc dövrü keramikası. Elm, Bakü, 158 s.

⁸⁶ Naki T. **Türk masalları**. İstanbul, 2011, s. 54-60.

⁸⁷ Ögel B. **Türk mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**. C.I, Ankara, 1989, s. 365.

⁸⁸ Seyidov M.M. **Azerbaycan halqının soykökünü düşünərken**. Bakü, 1969, s. 162.

⁸⁹ Seyidov M.M. **Qam-Şaman ve onun kaynaklarına ümumi baxış**. Bakü, 1994, s. 89.

⁹⁰ Necati Demir, **Kaya üstü resmi (Rock Art) olarak dağ keçisi / elik ve tarihî altyapısı**. Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 2, No. 2, 2010, s. 5-23.

⁹¹ Munçayev R.M., Merpert N.Y., Amirov Ş.N. **Tel Xazna I, Rossiyskaya arxeolojiya**, Moskva, 2001, s. 111.

⁹² Çaylıd K. **Lrevney Vostok v sveta novıx raskopok**, Moskva, 1956, s. 135.

- Avşarova İ. (2014) Azərbaycan tayfalarının ibtidai icma dövrü inanclarında semantik mənə daşıyan naxış və işareler, Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyasının aktual problemləri, Bakü, s. 85-98.c.
- Bahşeliyev V.B. (2002) Gemikaya resimlərinin poetikası. Bilim, Bakü, 128 s.
- Bahşeliyev V.B. (2004) Nahçıvanın qədim tayfalarının mənəvi mədəniyyəti. Elm, Bakü, 320 s.
- Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S.(2010) Ovçular tepesi (2006-2008-ci il tədqiqatlarının nəticələri) (First Preliminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Elm, 156 s.
- Brown T.B. (1951) Excavations in Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, , p. 21-22.
- Halilov B. (2009) Mahmud Kaşğarının Divanı lüğət-it-türk eserində etnonimlər. Garisma MMC, Bakü, 110 s.
- Halilov T.F. (2001) Gemikaya anıtının Ortadoğu kulturuyla bağlılığı. Avrasiya, s. 23-29.
- Halilov T.F. (2008) Yuxarı Gilançay vadisindən tapılan yeni qayaüstü təsvirlər. Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyası, Nafta-Press, №2, Bakü, s. 54-62.
- Halilov T.F.(2017) Prototürk Kültürünün Işığında Nahçıvanın Tunc Çağı Seramikləri. Asia Minor Studies, Kilis, s. 60-72.
- Halilov C.E. (1962) Azərbaycandan tapılmış tunc kemerlər. AMM, IV c, Az. SSR EA, Bakü, s. 68-108
- Hamilin C. (1977) The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe. Iran, , p. 125-153.
- Çilingiroğlu A. (1990) Van-Urmiye Boyalıları Işığında Dəyərləndirilməsi. Türk Tarih Kongresi, X, s. 169-173.
- Çilingiroğlu A. (1990) Gaziantep Müzesindəki Van-Urmiye Boyalıları. Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi, B c, s. 25-44.
- Çaylı K. (1956) Lrevney Vostok v sveta novix raskopok, Nauka, Moskva, 324 s.
- Daniel Rhodes (2008) Kilns: Design, Construction and Operation Hardcover, Hardcover, 291
- Ebülgazi B.H.(1974) Şecere-i Terakime Türklerin Soy Kutugu (Tercüman 1001 Temel Eser 33) (Hazırlayan Muharrem Ergin), Tercüman, İstanbul, 203 s.
- Ebülgazi B.H. (2002) Şecereyi-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Azərbaycan Milli Ansiklopedisi, Bakü, 145 s.
- Elimirzeyev A. N. (2011) Erken Elam cəmiyyəti: iqtisadi-siyasi münasibətlər və yazı tarixi (e.a. IV-III minilliklər), Bakü, 295 s.
- Farecov N.M. (2009) Azərbaycanın Kayaüstü incəsənəti, Azpoliqraf, Bakü, 384 s.
- Faxreddin V. (2010) Semiotika, Studia Philologica., Mütercim, Bakü, 334 s.
- Elimirzeyev A.N. (2011) Erken Elam cəmiyyəti: iqtisadi-siyasi münasibətlər və yazı tarixi (e.a. IV-III minilliklər), Bakü, 264 s.
- Eneolit SSR (1982) Seriya Arxeologiya SSSR, Moskova, 360 s.
- Edwards M.R.(1981) The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware), w. KIK, İran, s. 101-140.
- Kâşğarlı Mahmud (2011) Divanü Lügat-it Türk, (çeviren: Besim Atalay). Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036, Ankara, 1972 s.
- Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.N.(1970) Drevniye kulturi Yujnoqo Kafkaza. Leninqrاد, 191s.
- Kuşnareva K.X., Markovin V.İ. (1994) Epoxi bronzı Kavkaza i Sredney Azii. Ranya i Srednya Bronzı Kafkaza (Oçerednoy tom mnoqotomnoqo fundamentalnoqo izdaniya po arxeologii), Nauka, Moskova, 384 s.
- Kuftin B.A. (1941) Arxeoloqiçeskiye raskopki v Trialetti. Tblisi, 492 s.
- Qurbanov, A.(2003) Dəmlər, rəmzlər, mənimsemələr. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araştırmalar Merkezi, Bakü, 327 c.

- Müseyibli N.E. (2004) Gemikaya. Çaşoğlu, Bakü, 320 s.
- MEGEP (Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi) Seramik ve cam şekillendirme antik form şekillendirme (2008) , Ankara, 56 s.
- Mifi narodov mira Ençklopediy (1991), n. I, Moskva, 199 s.
- Munçayev R.M., Merpert N.Y., Amirov Ş.N. (2001) Tel Xazna I, Rossiyskaya arxeolojiya, Nauka, Moskva, s. 109-118.
- Novruzlu E.İ., Bahseliyev V.B. (1992) Sahbuz bölgesinin arkeoloji abideleri. Bilim, Bakü, 114 s.
- Naki T. (2011) Türk masalları. Bilge kültür sanat, İstanbul, 208 s.
- Necati Demir (2010), Kaya üstü resmi (Rock Art) olarak dağ keçisi / elik ve tarihî altyapısı. Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 2, No. 2, s. 5-23.
- Okladnikov A.P., Okladnikova E.,A., Zaporozhskaya B.,D. Skorinina E.,A (1981). Petroqlifi Çankırköly, Novosibirsk, 145 s.
- Okladnikova E., A. (1981) Petroqlifi Sredney Katuni, Novosibirsk, , 111 s.
- Ögel B.(1989) Türk mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 644 s.
- Pehlivan M. (1990) Karaz Kültürü ve Hurriler. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 1-1. Van, s. 168-176.
- Recebli E. (2009) Eski türk yazısı anıtları, C I. Bakü,
- Rzayev N.İ. (1992) Ecdadların izi ile. Azərneşr, Bakü, , 103 s.
- Sevin, V., Özırat, A., Kavaklı, E. (200) Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, s. 847-882.
- Sagona. A., Sagona C. (2003) The upper Levels at Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation of the 1987 Campaign, Anatolia Antiqua, XI. 101-10.
- Seyidov A.Q., Bahşeliyev V.B. (2002) Nahacirde arkeoloji araştırmalar. İqtisad Unversitesi, Bakü, 201 s.
- Seyidov M.M. (1969) Azərbaycan halqının soykökünü düşünərken. Yazıçı, Bakü, 496 s.
- Seyidov M.M. (1994) Qam-Şaman ve onun kaynaklarına ümumi baxış. Ganclik, Bakü, 232 s.
- Tekin T. (2010) Orhon Yazıtları. Türk Dil Kurumu Yayınları 540, Ankara, 130 s.
- Tantekin H. (2004) Sihirli masalların onqon ve esatiri suretleri. Bakü, Şirvanneşr, 138 s.
- Yeviskov B.B. (1998) Mifolojiya kitayskoq neolita. Na materialam raspisey na keramike kulturi yansua., Nauka, Novosibirsk, 128 s.
- Yengi M. R., Bextiyar T. (2013) Kür-Araz medəniyyəti və türk damğaları: Damğadan yazıya keçid, Elm, Bakü, 83 s.
- Zaxarov A., A. (1927) Xetskaya keramika Boğazköya i nekatoriye Zakafkazskiye paraleli. İzvestiya obşestva Obsledovaniye i izuçeniye Azerbaydjana, № 5, s. 114-152.
- http://www.sanat.orexca.com/rus/archive/2-09/irina_bogoslovskaya.shtml
- <https://www.academia.edu/6234207/>
- <https://www.academia.edu/6231124/>

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ТІРКЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕР ЕТКЕН ЭКСТРАЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР

Байтелиева Жанар

Назарбаев Университеті, Қазақстан

Халықтың күнкөріс негізінде өрбіген түсінік пайымдаулары, соған байланысты қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрыптары тілдегі қолданыстағы фразеологиялық тіркестерден де көрініс табады. Сондықтан фразеологиялық тіркестер әр халықтың ұлттық ерекшелігін бойына сіңірген мәдени байлығының бірі болып есептеледі. Әр ұлт тіліндегі фразеологиялық тіркестердің тұтас жиынтығы сол ұлт тіліне тән өзіндік бейнелі сөз орамдары арқылы оның бүкіл заттық, рухани, мәдени өмірінен хабардар ететін құнды дереккөз.

Қазақ тіліндегі фразеологиялық тіркестер өзге түркі тілдеріндегі тәрізді, құрылымы мен мазмұны жағынан алуан түрлі, олардың басым бөлігі халықтың тарихын, наным-сенімін, көзқарасын және т.б. бейнелей отырып, оның өткен өміріне тамырын терең жаяды. Барлық осы ерекшеліктер, ең алдымен, сол ұлттың объективтік шындық жөніндегі нақты түсініктерін, тілде қандай да бір көрініс тапқан алуан түрлі табиғи құбылыстарға, қоғамның даму заңдылықтарына олардың баға беруін білдіретін фразеологиялық тіркестердің бейнелі-аялық негізін құрайды. Басқаша айтқанда, белгілі бір халықтың әлеуметтік-экономикалық тіршілік сатысын, оның рухани әлемі мен материалдық мәдениетін, тұрмысы мен әдет-ғұрыптарын, діни-мифологиялық ұғым-түсініктері мен наным-сенімдерін сипаттайтын факторлар фразеологиялық тіркестердің бейнелі-аялық (образно-фоновая) негізі болып табылады. Осыған байланысты фразеологиялық тіркестердің қандай да бір категориясының түзілуіне лингвистикалық факторлардан басқа экстралингвистикалық факторлардың да жоғары немесе төмен дәрежеде ықпал етуі жөнінде айта кеткен дұрыс. Мысалы, егер Қиыр Солтүстік пен Сібірдегі түркі халықтары тілінің лексика-фразеологиялық категориялары өзінде бұғы шаруашылығының немесе аң аулау кәсіпшілігінің ерекшеліктерін, ал Орта Азия халықтарында мақта және бау-бақша өсіру шаруашылығының ерекшеліктерін, Волга бойындағы халықтарда балық аулау шаруашылығының ерекшеліктерін қамтыса, онда қазақтарда негізінен, мал шаруашылығының ерекшеліктері көрініс табады. Үй жануарларын өсіру және бағудың, оларды көлік, тағам өнімдері, сондай-ақ, киім-кешек пен ыдыс-аяқ дайындау үшін қажет шикізат ретінде пайдаланудың көпғасырлық тәжірибесінің тілде көрініс тауып отырғаны байқалады. Қазақтардың көшпелі тұрмысының осындай ерекшеліктері, бірінші кезекте, осы фразеологиялық тіркестердің этнолингвистикалық сипаттамасы арқылы беріледі (А.Т.Қайдар, 1987).

Біз осы мақалада тілде фразеологиялық тіркестердің қалыптасуына әсер ететін лингвистикалық фактордан бөлек экстарлингвистикалық факторлардың әсері болатындығы туралы және оларға қандай факторлар жататындығын қарастырамыз.

Қазақ тіліндегі фразеологиялық тіркестер бүгінге дейін түрлі аспектілерде зерттелді. Атап айтар болсақ, фразеологизмдер лексикологияның, морфологияның, синтаксистің, этнолингвистиканың зерттеу нысаны ретінде біраз зерттеулер жүргізілді. Бұл зерттеулердің нәтижелері өз кезегінде қазіргі күнде теориялық жағынан алсақ та, практикалық жағынан алсақ та өз құнын жойған жоқ. Керісінше, кең қолданыста деуге болады. Дегенмен фразеологиялық тіркестерден туралы ізденістер ары қарай да жалғаса береді деп ойлаймыз, себебі қазіргі таңда ғылымдардың интеграциялану үдерісі жүріп жатқандығы бәрімізге аян. Мұндай кезеңде біздің зерттеу нысаны ретінде алып отырған фразеологиялық тіркестерді түрлі ғылымдардың тоғысында зерттеу

өзіндік тың тұжырымдар жасауға әкеледі деп ойлаймыз. Жоғарыда айтқанымыздай, фразеологизмдерге этнолингвистикалық аспектіде де зерттеулер жүргізілгендіктен, лингвистиканың басқа да түрлі ғылымдармен байланысы аясында мұндай тілдік бірліктердің зерттелуі қазақ тіл білімі тарихында жүріп жатқандығын көруге болады.

Жалпы тіл білімінде фразеологизмдердің қалыптасуына әсер кеткен экстралингвистикалық факторлар біраз ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Солардың ішінде Дж. Лакофаттың (1981) пікірінше, табиғи тілдерде көп жағдайда адамның визуальды қабылдауына және басқа да сезімталдық тәжірибелеріне жүгінеді. Ал М.К.Ковшова (2013) фразеологизмдердің негізінде жатқан бейнелердің көбінесе ұлттық сипатта болуының себебін белгілі бір қоғамның пайда болуы мен дамуы жағдайына байланысты түрлі экстралингвистикалық факторлардың әсерінен деп санайды. М.К.Ковшова кез-келген тілде фразеологизмдердің қалыптасуына әсер ететін мұндай факторларға сол ұлттың «наным-сенімдерін, салт-дәстүрлерін, рәсімдерін, тұрмыс жағдайын, адамның үнемі белсенділігін» жатқызады.

Бұл проблема сонымен бірге мынадай ғалымдардың еңбектерінде басты негізге алынған: Х.Қожахметова (1967), Е.А.Гутман, М.И.Черемисина (1970), Ж.Ш.Ахметова (1975), Л.С.Войтик (1975), К.Дүйсетаева (1977), И.А.Бурбуль (1981), А.Ф.Журавлев (1982), Л.Е.Свентицкая (1982), В.Н.Телия (1996), Р.А.Алгимбаева (1987), Т.Өмірзақов (1988), В.М.Мокиенко (1980) және Ә.Т.Қайдар (1986, 1987).

Қазақ тіліндегі фразеологиялық тіркестерді этнолингвистикалық тұрғыдан қарастыру ісі соңғы 20 жылдың ішінде қатты қолға алынып келеді. Ә.Т.Қайдардың (2003) «Тысяча метких и образных выражений» атты кітабы қазақ тіліндегі фразеологизмдерге этнолингвистикалық түсінік беретін алғашқы құнды еңбек. Мұнда 1000-нан аса фразеологизмдер талданып, олардың шығу тарихына, уәждеріне кеңінен тоқталады.

Ғалымның жетекшілігімен қорғалған С.Сәтенованың (1997) «Төрт түлік малға қатысты тұрақты тіркестердің бейнелі-аялық негізі», Қ.Ғабитханұлының (1995) «Наным-сенімге байланысты қазақ тіліндегі тұрақты тіркестер», Ш.Сейітованың (1998) «Өсімдікке байланысты тұрақты тіркестердің этнолингвистикалық сипаты» атты зерттеу жұмыстарын осы орайда атап өтсек болады.

Тілдің антропоцентристілігі туралы идея бұрыннан келе жатқанымен, жаңа парадигма зерттеудің объектісі, әдіс-тәсілдері, объектіні жаңа қырдан тану, талдау, категориялық ұғымдарды анықтау, негізгі бірліктерін айқындау, ережелерін белгілеу тәрізді міндеттерді жүзеге асырып келеді. Осы бағыттағы қазақ тіліндегі фразеологиялық тіркестерді этнолингвистикалық тұрғыда зерттеу этнос тарихын, ол бастан кешірген тарихи өзгерістерді, әлеуметтік-қоғамдық жағдайды, этнопсихологиялық ерекшеліктерін, ойлау логикасын егжей-тегжейлі танып-білуге мүмкіндік береді.

Тіл мен этнос, тіл мен рухани мәдениет арасындағы байланыс этнография қарастыратын мәселелердің де ауқымына кіретін белгілі бір халықтың салалық лексикасымен байланысты болғанда ерекше аңғарылады.

Бұдан бұрынғы дәстүрлі лингвистикалық зерттеулерде халық, ұлт, жеке тілдік тұлға, ескеріле бермейтін, яғни тілді өзінің субъектілерінсіз, имманентті жүйе ретінде қарастыру үрдісі басым болды. Қазіргі лингвистикалық парадигмада тілдік құбылыстарды, оның құрылым-жүйелерін, тілдік бірліктердің қызметін тілдің субъектілерімен байланысты зерттейтін антропоцентристік ұстаным ерекше күшейе түсті. Зерттеушілер танымның объектісінен (тілден) субъектіге қарай назар аударды, басқаша айтқанда, адамның тілдегі көрінісі, тілдің адамдағы көрінісі; тілдегі адам, адамдағы тіл қызықтыра бастады. Біз де осы бағытта ізденістер жасауға талпындық.

Осыған орай алдымен 800-ге жуық тілдік деректерді “Қазақ әдеби тілінің сөздігінен” (академиялық басылым) жинастырып алып, оларды жасалу уәждеріне қарай топтастырдық. Сонымен қатар, кейбір фразеологизмдердің құрамындағы сөздердің мағыналары бүгінгі күнде көмескіленгендіктен оларға этимологиялық талдаулар жасауға тырыстық.

Экстралингвистикалық факторларға нелер жатады? Экстралингвистикалық факторлар тілдің социумда коммуникация құралы ретінде даму барысына өз әсерін тигізеді. Экстралингвистикалық факторлар құрамына тарихи-мәдени құбылыстардың, қоғамдық өмірдің әлеуметтік-экономикалық тәртібінің, адам организмінің психофизиологиялық қасиетіне, халықтар мен ұлттардың, этностардың тұрмысының ландшафттық жағдайының әр түрлілігін жатқызу қабылданған. Мәселен, қазақ қолөнеріндегі сөздерде ғалам бейнесі кең түрде көрініс тапқан. Кез келген аталымда өмір шындығы тіл фактілеріне айналады, сөйтіп этностың тұрмыс-тіршілігі, тәжірибесі, салт-дәстүрі, наным-сенімі тілде сөзбен бейнеленеді. Бірақ атауға о баста негіз болған белгілер, себептер көмескіленіп ұмытыла бастауы мүмкін. Ал заттың негізгі белгі-қасиетін анықтау аталым теориясында ең негізгі міндет болып табылады. Сондықтан атау мен зат арасындағы экстралингвистикалық факторларды жан-жақты зерттемей тұрып, атаулардың шығу себебін анықтау оңай бола бермейді, тіпті мүмкін де болмайды (Р.Шойбеков, 1993). Қолөнер лексикасында атаулардың қойылуына мал шаруашылығының, өсімдіктер дүниесінің, қоршаған табиғаттың, аң-құстардың, аспан денелерінің, түрлі наным-сенімдердің, түр-түс ұғымдарының т.б. тілден тыс факторлардың себеп болғанын байқаймыз. Бұндай экстралингвистикалық факторлардан адамдардың табиғат туралы таным-түсінігі, табиғатты игеруі, тәжірибелік білімі, танымдық сипаты көрінеді. Қысқасы, ғалам бейнесі тұтастай бейнеленген. Ежелгі табиғатқа табыну көрінісі, магиялық түсініктің, наным-сенімдердің іздері қолөнер лексикасында сақталып, бүгінгі күнге дейін келіп жетті. Бұларды қазіргі ғылым салаларының жетістіктерін пайдалана отырып кешенді түрде зерттеу арқылы ғана қолөнер лексикасының танымдық сипатын тереңірек түсінеміз.

Тілдік өзгерістерге себепші болатын сыртқы факторлардың елеулі түрі – тілдердің бір-бірімен байланысы, қарым-қатынасы. Бір-бірімен байланыста болған тілдер, бірінде жоқ сөзді бірінен алып отырады. Мысалыға *Байтал түгіл, бас қайғы* – біреуге біреу қарасуға мұрша болмады, әркім өз басының қамымен болды мәніндегі фразеологизм алуға болады. Ә.Т.Қайдардың (2003) пікірінше, бұл фразеологизмнің шығу тарихына қазақ тіліндегі *байтал* (жылқының 3 жасар ұрғашысы) сөзінің ешқандай қатысы жоқ. Байтал бұл фразеологизмде моңғолдың *байдал* «халі, жағдайы», «өмір сүру жағдайы, орта шаруашылық» сөзінен шығуы мүмкін, өйткені бұл сөздің мағынасы осы фразеологизмге сәйкес келеді: өлім мен өмір туралы жай қозғалғанда, материалдық және жақсы жағдайға қарауға мұрша жоқ. Фразеологизм көбіне әлеуметтік тұрмысы төмен (критикалық) жағдайда қолданылады.

Жоғарыда келтірілген деректерге орай қазақ тіліндегі фразеологизмдерге әсер еткен басты экстралингвистикалық факторларға мыналарды жатқызуға болады:

- Тарихи оқиғалар;
- Рухани мәдениеті (салт-дәстүрлер, әдет-ғұрптар, наным-сенімдері т.б.)
- Географиялық фактор
- Әлеуметтік-қоғамдық фактор

Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің жасалуына әсер еткен экстралингвистикалық факторлар. Фразеологизмдер – тілдің мазмұндық жағының көпғасырлық дамуының

нәтижесі. Олар бізді қоршаған шындық туралы анағұрлым күрделі ұғымдар мен түсініктерді қысқа әрі ықшамды, бейнелі және эмоционалды түрде беруге өте қабілетті. Алайда әр нақты жағдайдағы фразеологизмдердің мұндай жалпы сипаттамасы бейнелі-аялық негізіне қарай өзара жіктеледі. Мәселен, мал шаруашылығына қатысты фразеологизмдер туралы сөз болғанда, жануарлар әлемі жөніндегі түсініктерді адамзат қоғамына ауыстырудың өзіндік тәсілі алдыңғы қатарға шығады. Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің көпшілігі адамға сәйкес ерекшеліктері бар жақсы қолға үйретілген жануарлардың сыртқы кескінін, мінез-құлқын, қылықтарын сырт көзбен қарап, бейнелі түрде салыстыру негізінде жасалған. Бір жағынан, жануарлар әлеміне, екінші жағынан, адамдардың қоғамдағы өзара қарым-қатынасына және олардың әртүрлі тіршілік жағдайларындағы мінез-құлықтарына бақылау жасау негізінде алынған бұл ассоциативтік параллельдерден фразеологизмдер қалыптастырудың бейнелі-аялық негізі және олардың мағынасын өзгерту және ауыстыру уәждері ретінде қызмет атқаратын біраз ортақтықты және ұқсастықты таба аламыз. Мәселен, қазақ тілінде ғана кездесетін «*адам жылқы мінезді*» тіркесі адамды жағымды жағынан сипаттайды. Мұнда көнбістігімен, өзінің күшін тез қалпына келтіріп алуға деген қабілеттілігімен ерекшеленетін адам сөз болып тұр. Жылқыға тән бұл қасиетті көшпелілер жақсы зерделеп, ұғына отырып, оны ең абзал қасиет ретінде адамның бойына ауыстырады. Фразеологизмдер тіл байлығы ретінде тек сөз өнерінің өрісін кеңейтіп қана қоймай, сонымен қатар ерте замандардан бергі барша рухани өміріміздің байлығын, оның қыр-сырларын өз бойына жинап, жан-жақты сипаттайды. Фразеологизмдер халықтың өткен өміріндегі әр кезеңдерінен алуан түрлі құбылыстар мен оқиғаларды өрнекті тілмен суреттеп, бүгінгі уақытпен үндестіреді. Сондықтан фразеологизмдердің қалыптасу уәжін анықтауда тілдік фактілерді халықтың рухани әрі заттық мәдениеті мен тарихына, салт-дәстүрі мен ұлттық дүниетанымына байланыста зерттеуді мақсат ететін тіл білімінің жаңа да құнарлы саласы – этнолингвистиканың рөлі ерекше (Ә.Хазимова, 2002).

Қазақ тіліндегі мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілерін зерттеген ғалым Г.Смағұлова (1998): «Қазақ ұлтының мәдени өмірінің көрінісі – фразеологиялық қордан ерекше байқалады. Өйткені қазақ фразеологизмдері – халық өмірінің айнасы. Бұл айнада ұлт менталитеті көрінісі тұтастай қамтылады десек, асыра айтпағандық болар» – дей келе, «ұлт мәдениеті оның ғылымында, өмірінде, дінінде тіл арқылы танылады десек, онда фразеологиялық материалдар ұлттық мәдени маңызы бар деректерден тұрады. Бұл деректердің түп төркіні, таралу көзі фразеологизмдердің тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты» – деген тұжырымды ой айтады.

Профессор М.М.Копыленконың (1995) «... фразеосочетания различной степени идиоматичности и паремии в целом, как и лексемы, их образующие, представляют благодатное поле для углубленного постижения особенностей жизненного уклада, духовного культуры и мыслительной энергии этносов» деген пікірі мұндай бейнелі сөз орамдары арқылы әр халықтың өміріндегі өзіндік ерекшеліктерін байқауға болатындығын аңғартады. Сондықтан да фразеологизмдердің күрделі табиғатын танып-білудің және олардың пайда болу көздерін айқындай білудің кілті халықтың рухани құндылықтарын сақтаушы – тілдің өзіндегі бай деректерде.

«Тұспалдау, абстрактілі ойлау, әртүрлі заттарды бір нәрсеге астарлай отырып жіберу және оларды шешу көшпелілердің дәстүрінде кең таралған», – деп атап көрсетеді философ Д.Кішібеков (Д.Кішібеков, 1999). Бұл әдет көшпелілерде соңғы кезге дейін сақталған. Осылайша көпмағыналылық, астарлап сөйлеушілік, бейнелілік – көшпелілердің ойлауына тән қасиеттер. Көшпелі қоғамдағы психиканың мұндай

ерекшелігі кең даладағы тұрмыс-тіршілігі мен өзара қарым-қатынас жасауға деген адамдардың аса мұқтаждығынан туындаған.

Қазақ тіліндегі тіршіліктің әртүрлі қырларын: мәдени-тарихи аспекті, әлеуметтік-экономикалық жағдай, қарым-қатынас, психология, яғни, оны әртүрлі параметрлер бойынша нақты көрсететін қырларын қамтитын ұлттың көпғасырлық өмір сүру тәжірибесі бейнеленген, түпнегізі мал шаруашылығы саласының кейбір элементтерімен, ингредиенттерімен байланысты болып келетін фразеологизмдер барлық мүмкін болатын танымдар, табиғат құбылыстарына жасаған бақылауының кешені болып табылады. Олар күнделікті қолданылатын қарапайым сөз тіркестерінен нақты фразеологизмдерге айналу жолынан өтті. Нақтылық – бұл салыстырмалы. Пайда болған күннен бастап қазіргі қолданысына дейін сандаған ғасырлар өтіп, түптамырлары шиеленісіп, бастапқы мағыналары көмескіленді де, мағыналық жағынан эволюцияға ұшырады. Бастапқы кезде еркін сөз тіркесінде бірнеше орам, сыңарларын өзара алмастыру мүмкіндігі болды. Фразеологизмдердің көпшілігінде эволюция нұсқалық көптірліліктен нақты бірыңғайлыққа, ұғымдардың қабаттасуына өтетін процесс ретінде көрінеді.

Көптеген фразеологизмдердің жасалуына адам ойында қорытылған құбылыстардың нақтылы бейнесі негіз болған. Мысалы: *жауыр болды* (әбден мезі қылды, ығыры шықты) деген фразеологизмнің негізінде көп мініліп, арқасы жара болған аттың бейнесі елестейді. Басында атқа байланысты шыққанымен, қазіргі кезде ол мағынасы ұмытылып, адамға байланысты айтылады. Сол себепті т.б. фразеологизмдердің жасалуына да, сөз жоқ, адам ойында қорытылған құбылыстардың нақтылы себеп болғандығын танып білуге болады.

Тіл топтарының арасында белгілі бір айырмашылық болатындығына қарамастан фразажасаушы процестерге әсер ететін экстралингвистикалық факторлар бірітпес болып келеді, себебі оларға материалдық және рухани мәдениеттің барлық факторлары тән.

В.М.Мокиенко (1980) өз еңбегінде С.Скорупканың фразажасау процесіндегі экстралингвистикалық факторлардың елеулі рөлін ескере отырып, фразеологизмдерді табиғи және конвенционалды (шартты алынған) деп бөлетіндігін айтады. Табиғи фразеологизмдер әр тілде бір-бірінен тәуелсіз пайда болады, себебі оларда адамның табиғатқа бақылау жасауына қатысты, оның құбылыстарына, жануарлардың тіршілігі мен мінез-құлқына қатысты жалпы негіз бар, сол сияқты адамның жалпы психологиялық белгілерінде, жалпы даму жағдайларында қалыптасады. Фразеологизмдер жасау кезінде бастапқы негіз болып табылатын ауыспалы мағыналар, лексемаларда дамитын жалпы семасиологиялық заңдар осыған қатысты болады. Алайда бұл фразеологизмдер, мысалы, бір тілдегі адамның жануарлар тіршілігі мен мінез-құлқына жасаған бақылауына қатысты фразеологизмдер екінші бір тілдегіден осы қызметте ұдайы қолданылатын лексемалар құрамы жағынан да, сөздермен берілетін мағынасы жағынан да өзгеше болып келеді. Егер олардың жасалуының ортақтығы жөнінде айтар болсақ, онда бұл әр халықтың материалдық негізі аңшылық, егіншілік және мал шаруашылығы болғандығымен түсіндіріледі, мұнымен қатар халықтардың мәдени дамуы, дүниетанымы, наным-сенімі, рухани құндылықтарының ортақ болуы да әсер еткен.

Қазақ тіліндегі көптеген фраземалар төрт түлік малдың сыртқы пішіні, мінез-құлқы, әдеттеріне сәйкес адамның ерекшеліктерімен бейнелі және визуалды салыстыру, қатар қою негізінде пайда болған. Бір жағынан, жануарлар әлемін бақылау негізінде, екінші жағынан, адамдардың қоғамдағы қарым-қатынастары мен әртүрлі өмірлік

жағдайлардағы іс-әрекеттеріне байланысты туған ассоциациялық параллельдер тілде көптеген ортақ немесе ұқсас көріністерді тауып, фраземалардың бейнелі-реңктік негізінің тууына қызмет етеді (А.Т. Кайдар, 1987).

Фразеологиялық бірліктердің генетикалық прототипі алуан түрлі қызық деректердің көзі болып табылады. Осыған байланысты ары қарай жоғарыда атап көрсеткен әрбір экстралингвистикалық факторларға тілдік деректер келтіріп, олардың жасалу уәждері туралы фактілер мен болжамдарды келтіреміз.

Тарихи оқиғалар факторы. Қазіргі Қазақстан Республикасының территориясында болған Түркі қағанаты мен моңғолдардың да мәдениетімізде қалдырған ізі әлі күнге дейін көрініс табуда. Одан бері қарай қаншама ғасырға жуық уақытты өткізген қазақ этносының осы уақыт ішінде басынан біраз оқиға кешіргені белгілі. Осы тарихи факторлардың әсер етуін дәлелдеу үшін бірнеше мысал келтіріп кетейік. Мысалы, «шығаннан шыққан» тіркесін Алатау бөктеріне қарасты өңірлерде тұратын халық жиі пайдаланады. Бұл сөз Жоңғар шапқыншылығымен қатар орын алған Қытай жаулап алушылығы кезінде қалыптасқан деген дерек бар. Шыңжаң төңірегінде бұл сөз бұрында адамның құнсыздануын, яғни оның өзгелер үшін ешқандай маңызға ие емес екендігін білдірген. Ол қаза тапса, оған аса мән берілмеген. Ал қазіргі кездегі оның мағынасы қу адам дегенді білдіреді (Р.Үрімova, 2010). Сонымен қатар, «Қасым ханның қасқа жолы» және «Есім ханның ескі жолы» атты атаулар XVI ғасырда жоңғарлармен арпалыс кезінде қалыптасқан болатын. Осы кезеңдерден ақпарат беретін келесі бір тіркестің бірі - «Қазақ қайың сауғанда». Шәкәрім Құдайбердіұлының келтірген деректері бойынша, қазақтардың үштен екі бөлігі осы кезеңдерде қырғынға ұшыраған. Енді бір бөлігі құлдыққа сатылып кеткен. Халық ашаршылыққа душар болып, өлмей аман қалу үшін қайыңның сөлін ішкен. «Қазақ қайың сауғанда» деген сөз содан қалған. Осы сияқты тарихи оқиғалардан ақпарат беретін *Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама; он сан ноғай бұлген күн, буыршын мұзға тайған күн, Әрмебет өлген күн* т.б. фразеологиялық тіркестер қазақ тілінде кездеседі.

Рухани мәдениет (салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, наным-сенімдері т.б.) факторы. Қазақ халқының әдет-ғұрып, салт-дәстүрі, наным-сенімі негізінде қалыптасқан фразеологиялық тіркестердің көпшілігі оның күнделікті айналысқан шаруашылығымен, яғни мал шаруашылығымен тығыз байланысты. «Малға тәуелділігін қазақтар әр қас қағым сәтте сезініп отырады. Сондықтан өздерінің барлық әдет-ғұрып, салт-санасын малмен байланыстырып отырады», – дейді белгілі түркітанушы В.В.Радлов (1989). Оның ішінде жылқымен байланыстылары өте жиі кездеседі.

Жылқыға қатысты әдет-ғұрыптардың бір тобы адам өмірінің кезеңдерімен (туу, балалық шақ, өсіп-ержету, үйлену, жерлеу) астасып жатса, енді бір тобы шаруашылығына байланысты туындаған.

«Періштенің ізі» деп жылқы тұяғының ізі түскен топырақты бесіктегі баланың жастығының астына жастап қояды, кейде ізінің орта шетінен бір шөкім топырақ алып, оны шүберекке түйіп, бесіктің басына жастайды не сол топырақты суға қосып, баланы шомылдырады. Зерттеуші А.У.Тоқтабаевтың (2001) пікірінше, алғашқыда тек жақсы аттың ізі ғана қасиетті саналған, келе-келе бұл ғұрыптың ұмытылуына байланысты кез келген жылқының ізін жоралауға ауысқан.

«Дүниеге жаңа келген нәрестеге арнап ат болатын құлынды атап қою салты бар. Бұл салтты Ұлы жүз қазақтары мен қырғыздар *«бәсіре мал»*, *«баланың бәсіресі»* деп атайды. «Орта жүз бен Кіші жүзде *балаға мал атадық, балаға ат деп ен салдық* деген, яғни *«бәсіре»* терминін қолданбаған», – дейді Т.Арынов (1986).

Бәсіре берудің бірнеше түрі болған. Бірде нәрестемен қатар туған құлынды бәсіре деп атаса, бірде екі-үш жасында бәсіре атайды. Көбінде бәсірені баласы ат жалын тартып міне бастағанда, 7-8 жасында белгілейді. Бәсіре тек жылқыдан қойылады және ол көп емес, біреу ғана болуы керек. Баланың ата-анасы, туған-туыстары бәсіре малды ешқашан есінен шығармай, оған қатты көңіл бөледі. Оның аман-сау өсуін ержетіп келе жатқан баласымен қатар бақылап отырады. Бүгінгі күнде қазақ халқы ұстанатын әдет-ғұрыптардың ішінде бұл салт жалғасын тауып келеді. Бірақ бәсіре малға бұрынғыдай тек жылқы малынан ғана емес, сиыр, қой малдарынан да атай береді. Міне, біз қазақ халқының жылқыға байланысты ұстанған біраз салт-дәстүріне, наным-сеніміне тоқталып өттік. Енді осындай салт-дәстүрлер негізінде туындаған фразеологизмдерге түсінік беріп өтсек.

Ат байлар. Қазақ тілінде екі түрлі мағынада қолданылады: 1) Қазақ халқы эвфемизм ретінде ер баланы осылай атаған. А.Тоқтабаев (2001) өз мақаласында *ат байлар* тіркесін Орта жүз қазақтарының қолданғанын айтады. Баланың кіндігін кескенде, үлдікін айғырдың жалына не қошқардың мүйізіне шүберекке түйіп байлап жібереді. 2) Құда түсіп келгенде атын байлағаны үшін берілетін кәде. Бұрын күйеу жігіт қалыңдығының ауылына тұңғыш барғанда «ат байлар» деп аталатын кәде орындалатын. Күйеу астына өзінің жақсы жүйрік жорға атын мініп, серіктерімен қыздың ауылына келеді. Ауылға жарты шақырым қалғанда атынан түсіп, оны жолдастарымен ауылға қарай жетектетіп жібереді де, өзі сол жерде қалады. Жолдастары ауылға күйеу жігіттің келгенін хабарлап, атын қалыңдықтың туған әкесіне не жақын туыстарының біріне береді. Бұдан соң қалыңдықтың өзі, әпкесі мен шешесі ауылда қалып, ауыл әйелдері, қыздары мен жігіттері күйеуді қарсы алуға шығады. Аттың тізгінін ұстаған адам міндетті түрде қыз болу керек, ол күйеу жігіттен «ат байлар» сыйлық алады. Бұл дәстүрді қазіргі уақытта халқымыз ұстамағандықтан ұмытылып барады.

Ат-шапан (ат-тон) айып. Дәстүр бойынша төленетін айыптың бір түрі. Бұл фразеологизм кінәлі адамға бір ат пен шапан көлеміндегі айып төлету дәстүрі негізінде халық арасында пайда болған. Ауыл ақсақалының немесе байдың шешімі бойынша, бір адам кінәлі деп танылса немесе өзінің мойындауы бойынша кінәлі болса, бүкіл халықтың алдында айыбын төлейтін болған. Бұл ежелгі дәстүр халық арасында дәстүрлік және материалдық жағынан жойылған, бірақ тілімізде ауыспалы «кінәсі үшін кешірім сұрау» мағынасында қолданылып жүр. Мысалы: *Менен түйе ғана үлкен, – деді шал, – босағамды рұқсатсыз аттағаның үшін ат-шапан айыбың бар, атымды аруаққа кештім, шапаным мойныңда, төрге шық* (С.Мұқанов).

Географиялық фактор. Қазақстан Республикасы 2 724 900 км² ауданы бар Әлемде аумағы бойынша 9-орынға ие мемлекет болып табылады (2018). Бұдан шығатын қорытынды – еліміздің әр түпкірі әртүрлі географиялық аумақтарда орналасқан. Бұл факторға байланысты әрбір өңірдің өзіне тән шаруашылығы мен өмір-салты бар. Сонымен қатар, бұл фактор жергілікті халықтың этникалық қалыптасуына да мол әсері бар. Сол себепті ол жерлерде айтылатын сөздердің де ерекшеленуі ғажап емес. Біріншіден, географиялық фактор тақырыбы аясында ең негізгі әсер етуші күш – климаттық жағдай болып табылады. Бұл күштің нәтижесінде адам өмір-салтының ең негізгі принциптері мен күнкөріс жағдайы қалыптасады. Мәселен, сол өңірдің табиғаты өмір сүретін жануарлар мен өсімдіктерге әсер етеді. Ауа райының суық, жаңбырлы, қарлы не жылы болуына байланысты адамдардың тұрмыс-тіршілігі де сан алуан түрлі болады. Нәтижесінде, ол өңірдің шаруашылықтың бір түрінен озық, ал бірінен кем болуына әкеліп соғады. Мысалы, жаңбырлы, жері құнарлы Шығыс Қазақстан орманды

жер болып табылады. Осыған байланысты ол жақта орман шаруашылығы жақсы дамыған және емдік қасиеті бар өсімдіктер көп шоғырланған. Өзге жақта қар жауып, ызғарлы күн болып жатқан кезде Оңтүстік өңірде өсімдіктер гүлдеп жататын кезең болады. Сол себептен ағаш-гүлдер ол жақта өте жақсы өседі. Мақта, күріш өсірумен айналысатын адамдар да ол жақта жеткілікті. Сонымен қатар, мал шаруашылығы да жақсы дамыған осы өңір болып есептеледі. Ол жақтың жылы климатына байланысты төрт-түлікті жыл бойына жаюға болады. Ал Солтүстік және Орталық өңірлер ірі қараның шоғырланған жері болып табылады. Батыста өзен көлдердің көп болуына байланысты балық аулау шаруашылығы да кең қанат жайған. Балықтың бағалы әрі өте сирек кездесетін түрлері де осы Батыста көп шоғырланған (Қалыбаева Қ.С., 1997). Міне, осы секілді ерекшеліктеріне байланысты көбінесе әрбір өңірде адамдардың айналысатын шаруашылығы қалыптасады. Нәтижесінде, айтылатын сөздерінің де ерекшеліктері пайда болады.

Мысалы, Оңтүстік өңірлерде жиі айтылатын «Жантақтан әтір шықпас, Қорқақтан батыр шықпас» деген мақал бар. Бұл жерде көзге түсіп тұрған ең негізгі сөз «жантақ». Бұл оңтүстіктің құрғақ әрі ыстық климаттық жағдайында өсетін өсімдік түрі. Яғни, бұл сөзді Батыстан не өзге өңірден келген адамға айтсаң, оның түсінбеуі әбден ықтимал. Себебі бұл тек осы өңірдің ерекшелігіне байланысты өсетін өсімдік және өзге өңірлерде ол кездеспейді. Дәл сондай ойға сүйене отырып «Шайыршөп құмға шығады, Еркекшөп қырға шығады» дегенді де келтіруге болады. «Шайыршөп» және «Еркекшөп» атты өсімдіктер Батыстың климатындай жағдайды қолайлы табады. Осыған байланысты бұл сөздің қай аймақта кең тарағанын да түсінуге болады. Жануарлар мен жәндіктерге байланысты айтылатын тұрақты сөздер де қазақ тілінде жиі кездеседі. Мысалы, «ол атшалмандай шұлғып тұр». Атшалман – Батыс өңірлерде мекендейтін жәндік және оның жүрісін икемділікке, ептілікке балауға болады. Бұл жерде адамның атшалманмен салыстыру оның сондай қасиеттерге ие болып тұрғанын көрсетеді. Тұрақты сөз тіркестері жер-су аттарына да байланысты айтылуы мүмкін. «Сауырға барып өлген қойда арман жоқ, Қажыға барып өлген жігітте арман жоқ» (Өтебеков Б., 2000). Сауыр дегеніміз Алтай бөктерінде орналасқан елді мекен болып табылады. Қойдың сол жаққа барып соңғы күндерін көруін адамның Қажыға баруымен теңестіргеніне қарағанаң-ақ ол жердің шөбі шүйгін, жері құнарлы, малдың өмір-сүруіне барлық жағдай қарастырылған мекен екенін түсінуге болады. Сол секілді «Борпас жерде су болмайды, Қарт адамда әл болмайды» сөзінде Борпас жеріне сипаттама беріледі (Айтазин Қ., 2000). Яғни, ол жақта судың тапшылығын қарт адамның әлі кетуімен теңестіріледі. Борпас мекені орналасқан Іле бөктерінде өмір сүретін адам болмаса, ол жердің сипаттамасын тек осы теңеу арқылы ғана болжай алады, бірақ оның Борпасты біле қоюы екі талай. Ал Батыста ғана жиі кездесетін балық аулау ісіне байланысты сөздерге мысал ретінде «Бекіре кетер, бет қалар» дегенді келтіруге болады. Бекіренің осы өңірдің ерекшелігі екені белгілі. Ал бұл тұрақты тіркестің мағынасы байлақ пен дүние бір күні таусылар, ал адам және оның қоршаған ортасы әрдайым болады деген мағынада айтылуы мүмкін. Демек, әрбір аймақтың ерекшелігіне байланысты кейбір сөздерді пайдалану арқылы терең мағынаға ие сөздерді пайдалану осы мақалда айқын көрініске ие.

Географиялық фактордың өңірдегі шаруашылық пен өмір дағдысын климаттық жағдайы арқылы қалыптастырумен қатар, көршілес этнос, мәдениет пен мемлекеттердің ықпалын да сөз етуге болады. Географиялық орналасуы Батысты Ресеймен, Шығысты Қытаймен, ал Оңтүстікті Өзбекстанмен көрші етуі сол өңірлердің тіршілігіне тікелей әсер етуде. Тақырыптың төңірегінде мысал келтірсек, «Пәлегі әтші

(ащы), түйнегі тәтті (тұщы)» деген мысалды айтуға болады. Пәлек дегеніміз қауын-қарбыздың сабағы және бұл жеміс түрлері Өзбек елінде және онымен көршілес Шымкент төңірегінде өте жақсы өседі. Сәйкесінше, Өзбекстанмен өте тығыз қарым-қатынаста өмір сүретін Шымкент тұрғындары ғана тән бұл айтылатын сөз де сөйлеудің аймаққа тән ерекшеліктерін көрсететін айғақ. Осы секілді көршілес мәдениеттің тілдік қорға зор әсері бар екеніне көз жеткізуге болады. Жалпылай келе, географиялық фактор аймақтағы қолданысқа ие тұрақты тіркестердің қалыптасуы мен дамуында маңызды орынға ие екенін көруге болады.

Әлеуметтік-қоғамдық фактор. Қоғамдық өмірде болып жатқан әр алуан саяси, әлеуметтік, мәдени өзгерістер мен оқиғалар тілдің жүйелік құрылымы мен функционалдық типтеріне (жалпыхалықтық тіл, әдеби тіл, оның жазба, ауызша қызмет түрлері, функционалдық варианттары т.б.) коммуникативтік құрылымына өзінің «із-таңбасын» қалдырмай кетпейді. Сондай «із-таңбаларды» жинақтап, оларға құрылымдық-функционалдық және коммуникативтік, социолингвистикалық аспектіде баға беру әдеби тіл нормасын айқындау және кодификациялау үшін аса қажет (Н.Уәли, 2007)

Қазақтардың *ат үсті* деген тіркесті көп қолдануы бекер емес. Бұрындары қазақ өмірінің көбі аттың үстінде өткендіктен кей мәселелерді ат үстінде отырып шешуге тура келген. Қазіргі кезде атта отырып емес, тұрып әңгімелессе де, *ат үсті* деп «асығыс, жол-жөнекей, жеңіл-желпі біткен істі» осылай айтады. Енді осы сияқты біршама халықтың әлеуметтік-қоғамдық өміріне байланысты қалыптасқан фразеологиялық тіркестерге әсер еткен экстралингвистикалық факторларға тоқталсақ дейміз.

Аттың жалы, түйенің (нардың, атанның) қомы (қомында). Абыр-сабыр қарбаласта, сүргіншілік жолаушылықта, жүргіншілікте. Фразеологизм ауызекі тілде асығыс-үсігіс жасалған іс-әрекет кезіндегі қимылдың образдылығын көрсетуге қолданылады. Бұрын қазақ халқының басынан күтпеген жерден жауларының шабуыл жасауы, қас дұшпандарының барымта жасауы сияқты қиын жағдайлар жиі өткен. Мұндай жағдайда олар, әрине, оны тек атпен, түйемен қарсы алған. Қазақ халқының өмірінде бұндай көп болатындықтан, фразеологизм болып қалыптасқан. Тарихы анық бұл тіркес кейін адамның абыр-сабыр қарбаласта, сүргіншілік жолаушылықта, жүргіншілікте және т.б. осындай кездерді бейнелейтін сипатқа ие болады.

Фразеологизм құрылымы жағынан толық күйінде (аттың жалы, атанның қомында), жеке күйінде (аттың жалында...) және соңғы компоненті ...*түйенің қомында өту* //...*түйенің қомы* және т.б. өзгеріп қолданыла береді.

Ат үстінен ұйқы алған. Жортуылда, жорықта, ер үстінде жүріп көз шырымын алған мағынасын береді.

Шапқыншылық заманда өмірінің көбін ат үстінде өткізген қазақ жауынгерлерінің тынығу кезінде аттарының жанында тұрып немесе дайын болып тұруы үшін керек болса, аттың үстінде жатып демалған. Бір аяқты аттың үстіне, сауырына келтіріп, үйде төсекте жатқандай бойын жазып жатқан. Бұндай жағдайда аттың мойны жастық, үсті болса төсек қызметін атқарады. Ат та бұл жағдайға үйренгендіктен, тырп етпей тұрады, иесінің жақсы демалуына кедергі жасамайды. Атқа міну әдісінің бұл түрі кез келген ұлтта кездесе бермейді. Түркілер мен моңғолдарда кездесетін бұл әдіс, түркілерге тән қасиет болып табылады (А.Синар, 1993).

Ереуіл атқа ер салды фразеологизмі жаугершілікте елін қорғауға аттанды, жортуылға сай тұрды ұғымында қолданылады. Мысалы:

Ереуіл атқа ер салмай,

*Егеулі найза қолға алмай,
Ерлердің ісі бітер ме* (Махамбет).

Осы тіркес құрамындағы *ереуіл* сөзі төңірегінде көптеген даулы пікірлер болған. Мәселен, Б.Аманшиннің Ғ.Мүсіреповке жазған «Бір сөз туралы екі хат» мақаласында (1986) жоғарыда мысалға алынған Махамбеттің атақты өлеңіндегі *ереуіл* сөзінің қате жазылып кеткендігін, дұрысы *ерулі* деген сөз екендігін атап көрсетеді. Оған мынадай дәлелдер келтіреді: «Біріншіден, «ереулі» деген қазақ тілінде жоқ, жасанды, әйтпесе қате жазылған сияқты. Екіншіден, 1913 жыл шамасында Орынборда шыққан «Шайыр» деген кітапта осы сөз «ерулі» (ерулі атқа ер салмай) деп жазылған екен. Жинақты құрастырушы Ғабдолла Мұштақ осы *ерулінің* тұсына жұлдызша қойып, оған «мінбей сақталған ат» деп, түсінік беріпті. Мен де осы түсінікті қабылдап, оған қоса – мүмкін бұл сөз (ерулі ат) жауынгердің қасында, жетегінде еріп келе жатқан, астындағы аты болдырғанда, ауысып мінетін аты деген де мағына беретін шығар деген жорамал айтқанмын» – деп ойын қорытады. Ал әдебиетші-ғалым З.Қабдолов бұған қосылмайды. «Профессор Қ.Жұмалиевтің редакциясымен шыққан барлық басылымдарда «ереуіл» емес, «ереулі» деп жазылған. Ол кісі «ереулі атқа» деп қол қойса, біз енді келіп «ерулі атқа» деп қол қоюымыз қалай болады?» деген уәж айтады.

Көрнекті жазушы Ғ.Мүсіреповтің Б.Аманшинге жауап ретінде жазған мақаласында: «Махамбеттің атақты өлеңінің басқы екі жолы:

Ерулі атқа ер салмай,

Егеулі найза қолға алмай, – деп оқылуы тиіс. Бұл еш талассыз, басы ашық мәселе...» деген тұжырым жасайды.

Осы сөз жайында түрколог Ә.Т.Қайдардың (2002) да баспасөз бетінде жан-жақты талдап, *ереуіл* және *ерулі* сөздерінің басын ашып көрсеткен мақаласы жарық көрді. «Меніңше, дұрыс нұсқасы – ереуіл емес, ерулі. Оған мына үш уәжді этимологиялық негіз ретінде келтіремін», – деп төмендегі дәлелдерін ұсынады:

«Біріншіден, бұл екі сөз де қазақ тілінде бар. *Ерулі ат* – ертедегі қазақ батырларының жаугершілік, шапқыншылық кезінде ұзақ сапарда ауыстырып міну үшін жайдақ күйінде, жетекке алып, ертіп жүретін қосалқы аты. Тарихтан белгілі Шыңғыс ханның жер қайысқан қалың қолының дұшпанына қара тажалдай көп болып көрінуінің бір себебі, әрбір сардардың қапталында қосақтаулы бір, кейде екі ерулі аттары болған. Олар еліріп, ерегеске мініп шығатын ереуіл аттар емес, әрине.

Екіншіден, Махамбеттің өзі-ақ «Ерулі атқа ер салмай...» деп, яғни күн-түн қатқан ұзақ жорықта бір атын (астындағы жорық атын) болдыртып, жанында еріп жүрген жарау атына ерін ауыстырып мінбей, яғни жауын титықтатып барып жеңбей, ерлердің алдына қойған мақсаты орындалмайды деп тұрған жоқ па. Бұл сөздің ереуіл емес, ерулі екенін осының өзі айқындай түседі.

Үшіншіден, Махамбет рухына сай жырдың тасқынды толқыны бірде-бір басы артық сөздің, тіпті, ұйқасып қатар тұрған екі сөздің бір буынының үйлеспей қатар тұрғанын да қаламайды. Махамбет жырына тән әуезділікті осы тұрғыдан қарастырсақ, екінші жолдағы:

Ерулі атқа ер салмай,

Егеулі найза қолға алмай... –

дегендегі егеулі (ұшы егелген найза) сөзіне (-лі жұрнағы жалғанып тұр) сәйкес келетін сөз тек ерулі (мұнда да еру түбіріне -лі жұрнағы жалғанып тұр). Ал осы «егеулі» сөзіне «ереуіл» сөзін жанастыруға болады, бірақ бұлар таза ұйқасқа жатпайды; ереуіл сөзі

қазақ, моңғол тілдерінде – *-ауыл//еуіл//уыл//уіл* сөзжасам қосымшасы арқылы қалыптасқан 20 шақты атаудың бірі: *жасауыл, қарауыл, торауыл, тосқауыл* т.б.

Сондай-ақ, қазақ тілінде *еру* мен одан туындаған *еру ел, ерулі көш, ерулік беру, еруліге-қарулы, ерулі ат, еруін қайтару* т.б. ұғымдар бар. Бұлардың бәрі көшпелі қазақ өміріне тән ұғымдар» – деген дәлелді пікірін ұсынады.

Профессор Р.Сыздық (1970) : «Ерулі атқа ер салмай» не «ереулі атқа ер салмай» екеуі де дұрыс емес. Дұрысы *ереуіл* болу керек. Ереуіл ат – «тың қосалқы ат», түп төркіні моңғол тілінің не «сау» мағынасындағы *эруул* сөзі немесе «жекпе-жек, турнир» мағынасындағы *ирүүл* сөзі болу керек», – дейді. Жоғарыда Ә.Т.Қайдардың айтқан «ерулі ат – ертедегі қазақ батырларының жаугершілік, шапқыншылық кезінде ұзақ сапарда ауыстырып міну үшін жайдақ күйінде, жетекке алып, ертіп жүретін қосалқы аты» деген пікірі мен Р.Сыздықтың «ереуіл ат – тың қосалқы ат, сау ат», яғни «әлі мінілмеген ат» деген пікірлері ұштасып жатқан секілді. Дегенмен, ғалымдардың бірі бұл сөз тұлғасын *ерулі*, екіншісі *ереуіл* деп көрсетеді.

Бұл мақаланың негізгі мақсаты қазақ тіліндегі фразеологиялық тіркестердің қалыптасуы мен дамуына әсер еткен экстралингвистикалық факторларды сипаттап, оларға талдау жасау болды. Нәтижесінде, осы құбылысқа әсер еткен негізгі төрт фактор анықталды. Олар: тарихи оқиғалар; рухани мәдениеті (салт-дәстүрлер, әдет-ғұрптар, наным-сенімдері т.б.); географиялық ерекшелігі; әлеуметтік-қоғамдық жағдай факторлары.

Олардың алғашқысы тарих сахнасында орын алған оқиғалардың қазіргі тілімізде қалдырған іздерін көрсетті. Сондықтан, сол кезде пайда болған ұғымдар мен сөздер бүгінгі күнге дейін қолданысқа ие. Сонымен қатар, рухани мәдениет факторы арқылы салт-дәстүрімізге, бұрыннан қалыптасқан құндылықтарымызға байланысты қалыптасқан фразеологизмдерге әсер еткен жағдайларға талдаулар арқылы көрсетілді. Сонымен қатар, географиялық жағдайға байланысты, біріншіден, климаты мен табиғатына байланысты әрбір аймақта қалыптасқан шаруашылық түрлерінің тілге әсері, осы шаруашылық пен өмір-салтына байланысты тұрақты сөздердің қалыптасуы оның салдары екені пайымдалды. Нәтижесінде, қай өңірде белгілі бір шаруашылық түрі басым болуына қарай ол жақтағы сөздердің қолданылуы да ерекшеленетіні мысалдармен көрсетілді. Екіншіден, географиялық орналасуы сол аймақтың жиі араласатын көршілес мемлекеттер мен мәдениеттердің де әсері фразеологиялық тіркестердің қалыптасуында зор екені қарастырылды. Яғни, географиялық жағдай сол аймаққа тікелей әсер етуші себептерді беретіні дәлелденді. Сондай-ақ, қоғамдық өмірде болып жатқан әр алуан саяси, әлеуметтік өзгерістер мен оқиғалар тілдің жүйелік құрылымы мен функционалдық типтеріне әсер ететіні туралы талдаулар жасалынды.

ӘДЕБИЕТТЕР

Кайдар А.Т. Образно-фондовая основа устойчивых выражений, образованных на основе лексики скотоводства в казахском языке // Известия АН КазССР. Серия филологическая, 1987, №1.

Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике / сост. В. А. Звегинцев. М.: Прогресс, 1981. Вып. X. Лингвистическая семантика. С. 350-368.

Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: коды культуры. Изд-е 2-е. М.: Книжный дом «Либроком», 2013. 456 с., р. 147.

Кайдар А. Тысяча метких и образных выражений. – Астана: Білге, 2003. – 368 с.

Сәтенова С. Қазақ тіліндегі қос тағанды фразеологизмдердің тілдік және поэтикалық табиғаты. Ф.ғ.д. дисс. қолжазбасы. 10.02.02. – Алматы, 1997. – 260 б.

Сейітова Ш. Қазақ тіліндегі өсімдікке қатысты тұрақты тіркестердің этнолингвистикалық сипаты. Ф.ғ.к. дисс. қолжазбасы. 10.02.02. – Алматы, 1998. – 144 б.

Шойбеков Р. Қазақ зергерлік өнерінің лексикасы. – Алматы: Қазақстан, 1993. – 191 б.

Хазимова Ә. Қазақ фразеологизмдерінің ұлттық-мәдени деректері. Ф.ғ.к. дисс. қолжазбасы. – Алматы, 2002. – 120 б.

Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. – Алматы: Ғылым, 1998. – 196 б.

Копыленко М.М. Основы этнолингвистики. – Алматы: Евразия, 1995. – 178 с.

Кішібеков Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең. – Алматы, 1999.

Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М.: Высшая школа, 1980. – 207 с.

Үрімova Р. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер мен фразеологизмдердің аймақтық ерекшеліктеріндегі танымдық сипат. Алматы, 2010

Радлов В.В. Қазақтардың малдары // Жалын, 1989, № 4. – Б. 63-69.

Тоқтабаев А.У. Қазақтың мал патшасы – жылқыға байланысты әдет-ғұрыптары мен наным-сенімдері // Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері: өткендегісі және бүгіні. – Алматы: Ғылым, 2001. – 428 б.

Арынов Т., Дәулетқұлова Ш. Ат жалын тартып мінгенше // Қазақстан әйелдері. 1986, № 2. – Б. 23.

<https://kk.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD>

Қалыбаева Қ.С. Қазақ тіліндегі диалектілік тұрақты сөз тіркестері. Алматы, 1997.

Өтебеков Б. Қазақ диаспорасының тілі. Алматы: Білім, 2000.

Айтазин Қ. Кәсіби лексика мәселелері. – Алматы: Арыс, 2000.

Ali Abbas Cinar. Türklerde At ve Atçılık. - Ankara, 1993.

Бір сөз туралы екі хат (Б.Аманшиннің Ғ.Мүсіреповке жазған хаты) // Жұлдыз, 1983, №1. – Б. 8.

Қайдаров Ә. Ерулі ме, ереуіл ме? // Қазақ әдебиеті. 2002, 29 қараша, № 48. – Б. 4.

Сыздық Р. Сөздер сөйлейді. – Алматы: Санат, 1997. – 224 б.

МИФОТВОРЧЕСТВО АЙТМАТОВА
(на примере повести «После сказки»)

НАРЫНБАЕВА Нуржан Осмоновна
д.ф.н., старший научный сотрудник
ИЯЛ им. Ч.Айтматова НАН КР
УДК: 398: 293.221 (043.3)

Аннотация: В кратком сообщении рассматривается айтматовская семиотика под углом архетипического начала, основанного на сознательной игре образами-мифологемами: миф — символ — система мифологем — новый миф.

Ключевые слова: архетип, мифология, семиотика, символ, тотем.

Annotation:

In a brief report, Aitmatov semiotics is viewed from the angle of an archetypal beginning, based on a conscious play with images-mythologemes: the myth - the symbol - the system of mythologemes - the new myth.

Keywords: archetype, mythologem, semiotic, symbol, totem.

Фольклористы и литературоведы подходят к понятию «архетип» с позиции своих направлений. В фольклористике и литературоведении архетип и синонимичные с ним понятия представляют собой некий инвариант любого сюжета, мотива. Проникая в ткань повествования, архетип наделяется более глубокими символами. Таковыми являются айтматовские сюжеты в «Бурном полустанке», «Пегом псе, ...» «Плахе», «Белом пароходе» и в других произведениях, где художник, посредством мифологических мотивов, «вытаскивал» национальные архетипы, тем самым задевая тонкие струны психики в коллективном бессознательном. Писатель интуитивно был уверен, что именно в мифологии заложены ментальные философские основы народа.

Как пишет К.Г. Юнг, мифология была первой ступенью обработки и адаптации архетипических образов. Мифы — в первую очередь психические явления, выражающие глубинную суть души. В «Белом пароходе» («После сказки») Момун не склонен к объективному объяснению самых очевидных вещей. Напротив, в его душе имеется непреодолимое стремление приспособлять весь внешний опыт к душевным событиям: «О пресвятая мать, Рогатая олениха! Это она спасла нас! Ты видел? Это дети Рогаатой матери-оленихи. Вернулась наша мать! Ты видел?» [1: 212]. Встреча с маралами в сознании Момуна — это олицетворение тотема. Он глубоко убежден в том, что вернулся священная мать-олениха. По Юнгу все мифологизированные естественные процессы... не столько аллегория самих объективных явлений, сколько символические выражения внутренней и бессознательной драмы души. Она улавливается человеческим сознанием через проекции, т.е., будучи отраженной в зеркале природных событий... душа содержит в себе все те образы, из которых ведут свое происхождение мифы» [6: 99-100].

Мифологический архетип как реликт архаического мышления выражает квинтэссенцию мифа. Архетип социально значим и аксиологически окрашен. Литературный архетип синхроничен, а мифологический архетип в силу многомерности и многоуровности структуры мифа диахроничен как историческое повествование о прошлом, но синхроничен как инструмент расшифровки и объяснения социально значимых ситуаций в настоящем и будущем.

В творениях Ч.Айтматова его героями вроде Момуна, а через его сказки — мальчика движет архетипическое начало¹. Оно кроется в глубине подсознания. В айтматовских трактовках органично лежит переплетение мифа с реальностью. Его мальчик убежден, что он непременно станет рыбой и тогда сбудется его заветная мечта.

В мифологии рыба олицетворяет опору земли. В космогонических версиях, где мировой океан объемлет всю вселенную, солнце объезжает землю вверху на солнечной ладье, внизу — на Рыбу, выступающей в качестве ездового животного солярного божества. В преданиях и мифах о потопе Рыба выступает как спаситель жизни². В Китае, Индии и некоторых других ареалах Рыба символизирует новое рождение; поэтому её образ часто используется в похоронных ритуалах, можно сравнить этот символ с изображениями Рыбы в древнеегипетских захоронениях. В ряде африканских традиций Рыба — воплощение души умершего человека [5: 430-433].

Как видим, в мировой мифологической системе образ рыбы связывают с началом жизни на земле, т.е. её опорой и солярными божествами, с которыми связаны зачатки первого мифологического сознания вообще, а также в мифах о кругообороте жизни и смерти, когда смерть еще считалось началом новой жизни. Такой же символикой наполнена вода. Данный аспект позволяет сделать вывод о том, что мальчик-рыба в айтматовском решении не трагедия, как трактуется с онтологической точки зрения, а воплощение совершенно иной мысли — душа ребенка как носитель солярного (космического, солнечного) божества, как опору вселенной на стадии возникновения, как символ новой жизни через воскрешение. Таким образом автор обессмертил своего героя.

Подобно земле, вода представляет женский принцип, а также связывается с материнским лоном. Вода в целом выступает как амбивалентный образ: она воплощает и начало, и конец мира. Погружение в воду означает возврат к предначальному состоянию, подразумевающий смерть — возрождение и восстановление, поскольку он укрепляет жизненную силу. Согласно мифологическому принципу вода принимает и возрождает чистых в помыслах людей³ [5: 92-96]. Вода — универсальный символ во всех мировых традициях, она наделена многообразными функциями⁴. Вода, которая приняла мальчика, подразумевается как материнское лоно, где он может возродиться, восстанавливая жизненную силу. Онтологически — гибель мальчика — это трагедия. В данном аспекте в нее вклиниваются нравственные, социальные, экологические проблемы общества или нации. Мифологическая трактовка «погружение мальчика в воду (т.е. в материнское лоно) с его мечтой превратиться в рыбу (рыба в мифологии также символ возрождения)» означает уйти в вечность, чтобы возродиться (вернуться обновленным).

¹ Главным признаком архетипа, исходя из этимологии этого слова (лат. archetypon "изначальный тип"), является степень абстрагирования ситуации, делающей ее образцом, моделью психики.

² При толковании сновидений у кыргызов рыба во сне разгадывается как еще не родившееся ребенок (младенец)

³ В средневековой Европе подозреваемых в ведовстве погружали в воды реки: утонувший считался невиновным, а выплывший — виновным (поскольку вода, как чистая стихия, не может принять нечестивца)

⁴ «Определенные качества воды обусловили ее одушевление. Будучи используемой для омовения, она также наделяется способностью очищения души (например, после осквернения или совершения греха: семиотика данного символа использовано Айтматовым в «Первом учителе» — Н.Н.). Вода также применялась в ходе судебных испытаний, которые, как считалось, открывали волю божества. В эпических сказаниях поется, что новорожденных опускали в колодец, дабы проверить своё отцовство. В «Манасе» так проверяли Алмамбета, но его спасли ангелы-хранители.

В этом плане образ тотема-олень так же занимает значительное место в айтматовской мифологеме. Олень весьма примечательное символическое животное культур древнего мира. Нередко он вместе с быком образует некую мифическо-космическую дуалистическую систему, подобно дикой лошади и корове, представленным на наскальных рисунках ледникового периода, как это утверждает гипотеза французских историков первобытного общества. Из-за своих ветвистых древоподобных, периодически обновляющихся рогов олень символизировал омоложение жизни, новорожденность и ход времени. Ветвистые рога оленя также могут символизировать лучи Солнца, которые в свою очередь означают чистоту и обновление. Олень является тотемным животным многих народов. **Древние майя** называли себя Ах-Майя, «люди Оленя». Это животное считалось главным племенным прапредком и потому священным животным. У кельтских племен олень был символом плодородия и жизненных сил. Олень символизировал солнце, обновление, творение, он считался первопредком. Индейцы уичоли так же именовали себя «люди оленя». У саамов богиней-покровительницей оленей была прекрасная Разайке, а тотемным животным — чудесный олень-оборотень Мяндаш, легендарный родоначальник саамов [3: 192]. Олень для кыргызских родов также было священным животным, поэтому архетип оленя как реликт сакрального образа наложил отпечаток в коллективном бессознательном. Всем известный сюжет генеалогического предания напрямую связан с реальным родовым подразделением кыргызов, населяющих южный берег Иссык-Куля и северо-восточную часть Нарына (племя тынымсеит из рода бугу)

В повести присутствует другая грань трактовки мифологемы, через которую писатель как раз выносит насущные проблемы современности — проблемы нравственности. Уроки прошлого переплетаются с реалиями настоящего, где тотем рода осквернен через физическое уничтожение. Идея созвучна с мотивом современного манкуртизма (Орзул-Сабитжан) из «Бурного полустанка».

Органичность питается архетипическим кладом самого художника слова. В интервью он делится сокровенными воспоминаниями: «...и многие другие детали тоже, видимо, из мира детства. Детские впечатления остаются на всю жизнь. Как важно научиться переживать и понимать каждое явление природы и наслаждаться этим. Реки должны течь естественно, по своим руслам. Человек переступает дозволенную природой черту, перенаправляя воду. Река — это красота. ...река Куркуреу, которая, к сожалению, исчезла, и мне это очень больно» [2: 322]. Эту и другую боль писатель переносит в образ своих персонажей. Но не механически, в то же время неосознанно, на архетипическом уровне, обрамляя поэтическими деталями. Одна из таких отражена в «Белом пароходе», многогранной линией одного сюжета, с использованием нескольких мифологем. «Мифологема позволяет переосмысливать события, находить между ними сложную, невидимую, порой даже противоречивую, связь, ведущую действительно к первоосновам бытия» [2: 322].

Для каждого этноса характерен свой набор мифологем. Мифологема не может быть сведена к конкретному мифу, как говорит В.Н. Топоров, она может быть только реконструирована [4: 57]. Так архетипический образ Матери-оленихи из кыргызского мифа (Мюйюздую эне) в повести Айтматова выражается в виде трех маралух в иссыкульском кордоне. Многие прагматичные (приземленные) критики спорили с писателем⁵, вдаваясь в очевидные (бытовые) детали известного народного сюжета.

⁵ Спор до сих пор продолжается, если вспомнить недавние дебаты в СМИ по поводу “полового различия” «Рогатой матери-оленихи».

Принимая авторское решение за игру вольной фантазии, или за произвольное обращение с фактами. Не лишнее было бы еще раз напомнить, что известный айтматовский художественный прием не восстанавливать исходное состояние сюжета, а передавать его как особый склад мышления, через оптику своих героев, представителей разного поколения. Его задача — реконструировать этномифологемы (мифологема в отличие от архетипа этноспецифична). Писатель не калькирует, а привязывает к народному сюжету новую идею, новое виденье мира. Мифотворчество Айтматова носит сознательный характер. В этом — основное противопоставление мифопоэтики и стихийного мифотворчества. Таким образом, неомифологическое мышление создает миф за счет бесконечного развертывания смыслов символа. В повести «После сказки» — символ Рыбы, Оленя, Воды и др. В мировой мифологии символизируют: Рыба — воскрешение, Олень — материнство и достаток, Вода — вечность, Все образы связаны с идеей бессмертия: возникновением и кругооборота жизни во Вселенной.

ЛИТЕРАТУРА

- Айтматов Чингиз* Белый пароход // В кн: Ранние журавли. — Ф.: Мектеп, 1984
- Айтматов Чингиз*. В соавторстве с землей и водой. — Ф.: Кыргызстан, 1978
- Мифы народов мира*. — М.: Олимп, 1998. Т. II
- Топоров В.Н.* О космологических источниках раннеисторических описаний // В кн: Труды по знаковым системам. — Тарту, 1989. Т. 6
- Энциклопедия символов, знаков, эмблем*. — М., 2000
- Юнг К.Г.* Архетип и символ. . — М.: Ренессанс, 1991
- Юнг К.Г.* Символы трансформации. — М.: Пентаграфик, 2000

К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ ГОСУДАРСТВ ЦА

Улугбек Хасанов, PhD

*Руководитель Лаборатории исследования
современных конфликтов и региональной безопасности,
Университет Мировой Экономики и Дипломатии,
Узбекистан*

ТҮЙІН

При всех сложностях, противоречиях и неудачах начального этапа существования всего пост-советского пространства, происходил постоянный поиск путей сохранения и дальнейшего развития тесных форм взаимодействия как противовес затянувшемуся «развалу» прежней унитарной системы.

Такой поиск во многом определялся и поныне сохраняет свою актуальность осознанием того, что в крайне сложных и неоднозначных условиях глобализации, а также столкновения интересов ведущих внешних игроков, институциональные механизмы регионального сотрудничества, представляются важной составляющей стабильности и безопасности и приобретали особое звучание.

Базовой составляющей общности народов Центрально-азиатского региона, ее скрепом всегда была их близкая культура, история и традиции. Президентом Узбекистана И.Каримова осенью 1995 года было инициировано создание общественно-политического фонда и движения «Туркестан — наш общий дом». Уникальный и в то же время мощный консолидирующий фактор исторического единения закладывался в основу вновь создаваемой в те годы "Ассамблеи культур народов Туркестана", куда входили ведущие представители научной и творческой интеллигенции народов региона - историки, писатели, филологи и общественные деятели. Ее президентом был всемирно известный писатель Чингиз Айтматов, драматург Адыл Якубов и многие другие.

Центрально-азиатский регион – это пять входивших в состав СССР среднеазиатских республик: Казахстан, Узбекистан, Киргизия, Туркменистан и Таджикистан общей площадью 4 млн. кв. км, с населением (в начале 90-х) свыше 50 млн. человек.¹ Новые государства Центральной Азии имеют общие исторические корни в плане принадлежности к восточной цивилизации. Населяющие их народы, кроме таджиков и родственных этнических групп, в основном относятся к тюрко-язычной группе.

¹ Эсенов М. Центральная Азия на пороге XXI века. "ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ НА ПОРОГЕ XXI ВЕКА" - ТЕМА СЕМИНАРА В СТОКГОЛЬМСКОМ ИНСТИТУТЕ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ. Журнал Центральная Азия и Кавказ, 1997/ 08 (Доступно в электронном формате здесь: https://www.ca-c.org/journal/08-1997/st_02_esenov.shtml)

АУДАРМА МӘСЕЛЕЛЕРІ: ОРЫС ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ КЕЙБІР ҚАТЕЛІКТЕР МЕН КЕМШІЛІКТЕР

Хамитова Эльмира¹

Ө.А.Байқоңыров атындағы Жезқазған университеті
Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасы шет тілдер секциясының
аға оқытушысы, Гуманитарлық ғылымдар магистрі

Аударма – қазақ филологиясында енді зерттеліп келе жатқан сала. Сондықтан, аударма кезіндегі мәселелер, қателіктер мен кемшіліктердің орын алуы қалыпты жайт тәрізді. Атап айтсақ, аударма кезіндегі басты олқылық – халықаралық немесе әлемдік терминдерді сараптап, сүзгіден өткізбей жатып, сөзжасам талаптарын толық және мұқият ескермей аударма салуында. Мысалы, «*активный*» сөзі, латынша «*activus*» - «*деятельный*», яғни қазақ тілінде ол «*іскер*» деген мағынада және тек адамға ғана қатысты айтылу керек. Ал қазіргі сөздіктер мен оқу құралдарында бәрі де «*белсенді*». Түйе де, ешкі де, ит-мысық та, түрлі аурулар да «*белсендіге*» айналып шыға келген. Мысалы, «*белсенді темір*», «*белсенді ағаш*», «*белсенді тағам*» және сол секілді сөздер өріп жүр. Ал дұрысында «*активный*» сөзі адамға қатысты болмаған жағдайдың бәрінде де «*активті*» деп қалуы керек. Және осылай қате болып қолданылып жүрген сөздердің қатары өте көп.

Орыс тілі флективті («ішінен өзгертін») тілдер тобына жатса, қазақ тілі агглютинативті тілдер тобына, яғни «жалғанбалы тілдерге» жатады. Бұл тек осы тілдердегі сөздер құрылысының өзгешелігі ғана емес, сондай-ақ жалпы сөйлем құрылымының да ерекшеліктері болып табылады.

Кейде аударма ісіндегі қателіктер терминологиялық комиссия бекітпеген немесе бұрын бекітіп, қайта өзгерткен атауларды пайдаланудан туындап жатады. Мақала барысында ісқағаздарды аудару кезінде орын алған қателіктер туралы сөз болады. Атап айтсақ, *аттестационная комиссия* – *аттестаттау комиссиясы* (аттестациялық комиссия емес); *должностная инструкция* – *лауазымдық нұсқаулық* (қызметтік ереже емес); *оптимальный* – *оңтайлы* (тиімді емес); *принцип* – *қағидат* (қағида емес); *предшкольный* – *мектепалды* (мектепке дейінгі емес) және т.б.

Мақалада аударма кезінде ұтымды пайдалынылатын компенсация (орын толтыру), қосу, түсіріп тастау әдістері пайдаланылды.

Қорыта келгенде, аударманың өзекті мәселелеріне баса назар аударма отырып, бұл салада орын алып келген қателерді түзетіп, шын мағынасында нақты аударма жасау, ісқағаздарды бірізділікке түсіру шараларын ойластыру қажет.

Кілт сөздер: аударма, баспасөз тілі, жарнама тілі, интерференция, ісқағаздар.

«Аударма» сөзі көпшілікке белгілі, әрі түсінікті болғанымен аудармашылар мен тіл мамандары үшін оның, кем дегенде, үш түрлі әрі өзара байланысқан мағыналары бар:

- 1) адамның әлеуметтік-тілдік қызметінің ерекше түрі;
- 2) аударатын тілде берілген ақпаратты аударылатын тілдегі ақпаратқа айналдыру барысындағы ойлау процесі;
- 3) аударма процесінің нәтижесі ретіндегі мәтін.

«Аударма» сөзінің аталған мағыналарының бір-біріне қатынасы бар, әрі өзара байланысты: аударма процесінің ерекшеліктері аударманың әлеуметтік-тілдік қызметінің түрі ретіндегі сипаттамасынан туындайды, аударманың процесс ретіндегі туындау ерекшеліктері дыбысталу арқылы түсіндіріледі.

¹ barekenov87@mail.ru

Ұсынылып отырған анықтамалардың ішіндегі ең кең мағыналысы – тіларалық коммуникация жағдайында пайда болатын адамның әлеуметтік-тілдік қызметінің ерекше түрі» (Амирова, 2009: 4).

«Қазақ әдебиетінде қазіргі көркем аударма жасау дәстүрі XIX ғасырдан басталады. Абай неміс ақыны Гетенің, орыс ақындары М.Ю.Лермонтовтың, А.С.Пушкиннің жекелеген шығармаларын қазақ тіліне ерекше көркемдікпен аударды. Ы.Алтынсарин орыс педагогі К.Д.Ушинскийдің, Ш.Құдайбердіұлы Л.Н.Толстойдың («Асархадон патша», «Үш сауал»), А.С.Пушкиннің («Дубровский», «Боран»), Тұрағұл Абайұлы М.Горькийдің («Челкаш»), А.С.Неверовтың («Марья-большевичка», «Мен өмірге жерікпін»), Б.Прустың («Антеқ») шығармаларын аударып, көркем аударманың дамуына ықпал етті. XX ғасырда аударма ерекше серпінмен дамып, А.Байтұрсынұлы (И.Крылов мысалдарын), М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Әуезовтер аударманың арнасын кеңейтті. Х.Өзденбаев, Г.Нұртазин, Ғ.Жарылғапов, Ә.Жұмабаев, Г.Бельгер, Н.Шәкеев, Ж.Ысмағұлов, С.Ақтаев т.б. қаламгерлер аударма саласын жаңа санаға көтеріп, соны ізденістерге барды» (Қазақ әдебиеті, 2010: 252).

Сонымен, «аударма – адамзаттың дамуына ерекше үлес қосқан ерекше құбылыс, ежелгі қызмет түрлерінің бірі. Ол пайда болған кезінен бастап, тіларалық қатынасты қамтамасыз етіп, маңызды әлеуметтік функцияны атқарған. Тіл тарихына қатысты мәселелерді зерттеушілер адамзаттың дамуында белгілі бір қоғамның өзінен тілі, мәдениеті, өмір сүру дағдысы өзгеше басқа бір қоғаммен қатынас орнату қажеттілігі туындаған кезде бүгін де аудармашылар деп аталып жүрген мамандық иелері пайда болды» (Ақиқат, 2008: 55).

Енді, осы күні сұранысқа ие болып отырған «аудармашы» деп аталатын маманға жүктелетін жауапкершілік өте жоғары. Аудармашының – филологиялық білімі, білігі, дағдысы, ішкі тұлғалық қасиеттері болуы керек. Аудармашы кез келген уақытта түпнұсқаның әр сөзіне сәйкес балама тауып жеткізу мүмкіндігін іздестіріп, ана тілде баламасы болмаған жағдайда соған мағынасы жақын сөздерді дәл табуға дағдылануға тиіс. Аудармашы – тапқыр, әрі жан-жақты болуы шарт. Аудармашылардың білімінің төмен болуынан, тәжірибесінің аздығынан тіліміз шұбарланып, сөздеріміз дұрыс аударылмай жатады.

«Қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейту мақсатында дереу қолға алынған жұмыстардың бірі терминжасам жүйесін қазақыландыру болатын. Бұл шара «терминологиялық бум» түріне айналып, біршама уақыт бойы «ғылыми-техникалық ұғымдардың баршасын да аудару керек» деген біржақты бағыт белең алғаны да белгілі. Осы себепті орта білім жүйесіне арналған өсімдіктану, жануартану, астрономия оқулықтарында *қырықжапырақтекестер (папоротник)*, *құздама (ревматизм)*, *қайықтұмсық (лодкаклюв)*, *сүсүйгіш (водолюб)*, *бытыранықтар дүниесі (бактерия; бұл арада орыс тіліндегі бактерия дегеннің орысша-латынша «дробянка+михи» деген мағыналары алынған)*, *жасунық (целлюлоза)* типтес баламалар жасалып, коммуникацияға, ақпаратты қабылдауға кедергі келтіретін фактілер пайда болды. Екітілді терминологиялық сөздіктерде де *оқшашар (пулемет)*, *оқжатар (патронный магазин)*, *оқтізер (обойма)* тәрізді баламалар орын тепті» (Алдаш, 2015: 181).

«Бір тілден екінші тілге аудару үдерісі кезінде және осы үдерістің нәтижесінен алынатын мәтінге талдау жасау барысында, тұтастай алғанда, аударматану саласына қатысты жалпы теориялық, дербес теориялық мәселелерді қарастыруда интерференция құбылысын айналып өтуге болмайды. Өйткені, интерференция – қостілділік, тілдегі вариативтілік, коммуникативтік актіде басқа тілдің ықпалының басым байқалуы типтес

құбылыстармен тығыз байланысты, ал бұл аталғандардың бәрі аудармаға тікелей қатысты.

Интерференция құбылысына ғалымдар тарапынан, әдетте, қостілділік жағдайында екі тілдің бір-біріне әсерінен туындайтын немесе басқа тілді үйрену кезінде байқалатын, көбіне-көп үйренушінің туған тілінің ерекшеліктеріне қарай екінші тілдің нормалары мен жүйесінен ауытқулар түрінде көрінетін құбылыс деген анықтама беріледі» (ОС, 2007: 8). «Сөйлеу // сөйленіс (речь) үдерісінде болатын интерференцияға тән ерекшеліктер жазба мәтіндерде, оның ішінде әсіресе масс-медиа тілінде де кездеседі. Жазба мәтіндерде байқалып отырғандай, қазақ тілінің табиғи заңдылықтары мен әдеби нормаларына қайшы келетін фактілерді ұшыратқан, қазақ тілін жетік білетін қоғам мүшесі жазба мәтіндерде басқа тілдің ықпалы болып тұрғанын анық түсінеді, оны бірде аудармадан кеткен ақау (аудармашының кінәсі), енді бірде сөйлеу мәдениетінің нормаларын білмеу (сөйлеу мәдениетінің немесе кәсіби біліктілігінің төмендігі) түрде бағалайды, ал ғылым тілімен атағанда, бұл, әрине, интерференция. Мысалы, «*Біз Сізге көрсетеміз!*» (7-ші арнаның жарнамасынан) құрылымы өзге тілдегі мәтіннен құрылымдық калька түрінде жасалған; қазақ тілінде осы құрылым арқылы негативті мағына беріледі (тыныс белгісі (!) негативті мағынаны күшейте түседі). «*Біз Сізге тағы не істей аламыз?*» (Kaspi банк жарнамасынан) құрылымының семантикасы және оның айтылу ырғағындағы өзге тілдік мәнердің сақталуы мәнмәтіннің екіұдай мағынасын тудырады (мағыналық варианты: «Енді не істе дейсіз?! Осы істегенім аз болып тұр ма?!»)» (Алдаш, 2015: 195, 197).

«Тілдегі сөздердің, әсіресе, аударылатын түпнұсқада ұшырасатын сөздердің мағынасын айқындауда ол сөздерге ана тілінен қажетті сөздерді таңдап, тауып алуда *контекст* шешуші қызмет атқарады, яғни аударуда түпнұсқа мен аударма тілдің контексінен ауытқып кете алмаймыз.

Контекст (латын сөзі – «тығыз байланыс», «бірігу» деген мағынаны білдіреді) дегеніміз – мәтіннің мағыналық жағынан, ой жағынан тиянақталған бөлігі, құрамына кіретін сөздердің, я сөйлемдердің мағына-мазмұнын айқындауға, нақтылауға, тиянақтауға мүмкіндік беретін бөлігі, бір тілдік бірлікті сөйлеуде қолданудың шарты, тілдік ықпалды орта, ситуация (қарым-қатынас жасау ахуалы). Ғылыми әдебиеттерге қарағанда, контекстің екі деңгейі бар:

1. Тар көлемдегі контекст (сөз мағынасын айқындайтын белгілі бір сөйлем, сөз тіркестері).
2. Кең көлемдегі контекст (синтаксистік күрделі бірліктер, шумақтар, тарау, абзац – бұлар сөйлем мен сөздің семантикасын айқындайды).

Аудармада контекстің шешуші маңызы болатыны сонда, сөздердің өзара тіркестік мағынасы әрқашан да әртүрлі сипат қабылдап отырады. Кейбір сөздердің негізгі атауыштық мағынасы ауыспалы, астарлы мағынаға көшіп отыруы, метафоралық қолданыста жұмсалуды, метонимия я синекдоха ретінде қолданылуы, экспрессивтік-эмоционалдық мәнінің өзгеріп отыруы әбден ықтимал екенін ешкім жоққа шығармайды. Мұндай өзгерістердің бәрі контекст арқылы байқалып отырады. Мысал үшін М.Горькийдің «Адамның анасы» атты шығармасынан алынған мына бір сөйлемді екі аудармашының аударуын салыстырып көрелік:

Я жил в бараке среди этих людей: по доброй русской привычке они толковали о своих несчастных так много и горько, что, вероятно, их жалобные речи было слышно верст на пять вокруг.

Орыс халқының жалпақ әдеті бойынша өмірдегі бақытсыздықтарын талай рет-ақ айтқан. Шуласып келіп сөйлегенде айнала алты шақырымға естіліп тұратын (Мүсірепов Ғ. аудармасы).

Орыстың қайырымды әдеті бойынша өмірдегі бақытсыздықтарын жыр қыла сөйлегенде, сәмпылдаған дауыстары айнала бес шақырымға естілгендей болатын (Оспанов Ғ. аудармасы)» (Жақыпов, 2005: 29).

Келесі мәселе – мемлекеттік тілді қолданудың басты саласы – мемлекеттік тілде іс жүргізу. Ісқағаздарын дұрыс толтырып, әртүрлі құжаттарды сауатты жазу, яғни іргелі дәрежеде кеңсе ісін жүргізу – егемен ел, тәуелсіз мемлекет мәдениетінің маңызды көрсеткіші.

«Кезінде қайраткер ақын Сәкен Сейфуллин «Кеңсе тілі қазақша болмай, іс оңбайды» деп атап көрсеткен» (Ана тілі, 2010: 4).

«Әдеби тілдің кеңсе тіліне, ресми ісқағаздарының тіліне тікелей ықпал ететін баспасөз тілінің шұбарлануы орын алуда. Мәселен, газеттердің *ҒА мүше корреспонденті, соңғы үш-төрт жылдың қаперінде, есірткінің таралуымен күрес, жасалынған, көзделінген, кондитер бұйымдары, жарты арал, билеуші партия, оптимизациялау, шаралары кең қанат жайып келеді, суық соғыс* деп алуына немқұрайлы қарауға болмайды. Өйткені, мұндай жаңсақтықтар мен қателіктер жиі орын алып, тілмен етене шұғылданбаған кеңсе қызметкерлерінің тіліне көше бастады. Тегінде, бұл сөздердің бәрі де бір ізге түскен, қалыптасқан, өзіндік қолдану тәртібі бар сөздер. Дұрысы – *ҒА-ның корреспондент мүшесі, соңғы үш-төрт жылдың ішінде* (бұл сөзден қашқан күннің өзінде, әсірелегіңіз келсе – *айналасында, төңірегінде, бедерінде*), *есірткі таратуға қарсы күрес, жасалған, көзделген, кондитер тағамдары, түбек, билік жүргізуші партия, оңтайландыру, шараларды кеңінен қолдану, қырғиқабақ соғыс* деп алынып жүрген тұрақты тіркестер. Бұларды бұрмалап қолдану ертеңгі күні дәл де нақты жазылуға тиісті ресми ісқағаздарының рәсімделуіне де салқынын тигізуі ықтимал» (Юсуп, 2011: 53).

«Қазіргі қазақ ісқағаздар тілін қалыптастыруда аудармаға қатысты қалыптастыра алмай, ретке келтіре алмай жатқан тұстарымыз бар. Мәселен, жоғары оқу орындарында *«Введение в политическую науку»* деген пән бар, ол диплом қосымшасында *«Саяси ғылымға кіріспе»* деп жазылып жүр. *«Саясаттану ғылымына кіріспе»* немесе қысқа да нұсқа етіп *«Саясаттануға кіріспе»* деп алсақ дұрыс болар еді. Сондай-ақ, *«О переводе студентов на последующий курс обучения»* деген бұйрық *«Студентті курстан курсқа көшіру туралы»* деп аударылып жүр. Сөзбе-сөз аударсақ *«Студентті оқытудың келесі курсына көшіру туралы»* болады. Дұрысы *«Студентті келесі курсқа көшіру туралы»* сияқты, орысша нұсқасында *обучение* деген сөз болғанымен, қазақша нұсқасына *оқытудың* деген сөз қажет емес, себебі мұнда *студент* деген сөздің болуының өзі-ақ мәселенің оқу туралы екендігін білдіріп тұр.

Сондай-ақ, курстық жұмыс туралы Ерженің бір тарауының *«Порядок выполнения и подготовка курсовой работы к защите»* деген тақырыбы *«Курс жұмысын қорғауға дайындық және оны орындау тәртібі»* болып аударылған. Бұл жерде қорғауға дайындықтың орындалу тәртібі деген мағына беріп тұр. Дұрысы, *«Курстық жұмысты орындау және қорғауға дайындық тәртібі»*.

Орыс тіліндегі *оформление* деген сөздің күнделікті қолданыстағы аудармасы, беретін мағынасы *безендіру*, ал ісқағаздар тілінде *ресімдеу* емес, *рәсімдеу* сөзін қолданған дұрыс. Мысалы, *оформление документов* – *құжаттарды рәсімдеу, пример оформления* – *рәсімдеу үлгісі, оформление диссертации* – *диссертацияны рәсімдеу* т.б.

Ісқағаздарын аудару кезінде қолданылатын жекелеген сөздің, сөз тіркесінің грамматикалық тұлғалардың белгілі бір стильге, яғни ресми стильге бағындырыла қолданылуы қажет. Аударма нақты, түсінікті болу үшін орын алмастыру, ауыстыру, қосу, түсіріп тастау сияқты трансформациялық процестердің қай-қайсысын да пайдалануға болады» (Құлманов, 2015: 136-137).

«Тіліміздегі кейбір сөздердің тұрақты баламалары бірден қалыптасқан жоқ, керісінше, қазақ тілі ресми ісқағаздары стилінің қалыптасуы жолдарында олар бірнеше рет өзгерістерге ұшыраған. Атап айтсақ, *«заклученный»* деген сөз бір кездерде *«ұстама»* деп аударылып жүріпті, қазір оның тұрақты баламасы – *«тұтқын»*; *«удостоверение личности»* - *«жеке бастық куәлік»* болса, қазір – *«жеке куәлік»*; *«обнародованный приказ»* - бір кезде *«жария бұйрық»* деп аударылса, қазір – *«жарияланған бұйрық»* деп аударылуда.

Ресми ісқағаздарын аударудың әдіс-тәсілдері қатарында дайын баламаны пайдалануды атап айту керек. Құжат тілінің бір ерекшелігі – тілдік үлгілерді жиі қолдану, ойды біркелкі түрде жеткізу, екіұштылыққа жол бермеу мақсатында құжат стилінде тілдік үлгілер қолданылады, олар дайын құймалар арқылы жүзеге асады. Мысалы, құжаттарда *«возложить ответственность»*, *«в целях обеспечения»*, *«принимая во внимание»*, *«руководствуясь статьей указа»* және т.б. сөз тіркестері жиі қолданылады. Бұлар құйма болғандықтан, қазақ тіліне де бірыңғай нысанда алынғаны жөн. Аударма тәжірибесінде бұлар былай алынып жүр: *«возложить ответственность»* – *«жауапкершілік жүктеу»*, бұйрық райында қолданылса: *«жауапкершілік жүктелсін»*, *«в целях обеспечения»* – *«қамтамасыз ету мақсатында»*, *«принимая во внимание»* – *«еске ала отырып»*, *«руководствуясь статьей указа»* – *«жарлықтың бабын басшылыққа алып»*.

Осы аударма әдісімен қатар, ресми ісқағаздарды аудару кезінде таңдамалы әдіс қолданылады. Ғылыми әдебиетте екі немесе бірнеше синонимдік сөздерден, не сөз тіркестерінен біреуін таңдап қолдану *таңдамалы әдіс* деп аталады. Құжаттарда бұл әдіс кейбір сөз тіркестерін аударғанда кездеседі. Мысалы, *«на основании вышеизложенного – жоғарыда баяндалғанның негізінде – жоғарыда айтылғанның негізінде»*; *«в соответствии с действующим законодательством – қолданылып жүрген заңдарға сәйкес – бар заң қағидаларына сәйкес»*. Құжаттар мен баспасөзде жиі кездесетін *«уборка урожая»* сөз тіркесі бірде *«егін орағы»*, ал бірде *«астық жинау»* деп алынып жүр.

Аударманың таңдамалы әдісі тілімізге жаңадан кірген сөздерді қолданғанда да пайдаланылады. Мұны қазіргі екі тілді сөздіктерден де байқауға болады. Атап айтсақ, *«модернизация»* сөзі Б.Сарыбаевтың 1993 жылы шыққан *«Орысша-қазақша экономикалық терминдері»* сөздігінде *«жаңғырту»* деп берілген. Ал К.Базарбаевтың *«Орысша-қазақша экономикалық және әлеуметтік терминдерінің»* сөздігіне бұл *«жетілдіру»* деп алынған. Бұл мысалдар осы сөздердің тілімізге жаңадан кіріп жатқанын, әлі тұрақты баламаларының жоқтығын дәлелдейді. Осы орайда қазір ғалымдардың арасында да, баспасөзде де қоғамдық жаңа болмыстарды білдіретін сөздерді аудару қажеттілігі жөнінде әртүрлі пікірлер тууда. Біреулер *«редакторды – сарапшы»*, *«коммерцияны – жеке меншік сауда»*, *«акцияны – табыс қағазы»*, *«аукционды – үдемелі жария сауда»*, *«бизнесті – табысты қарекет»*, *«бизнесменді – табыскер»*, *«витаминді - дәрумен»* деп аудару қажет десе, екіншілер бұл сөздерді аудармай сол қалпында алу керек дейді.

Ресми ісқағаздарды аударуда жиі қолданылатын әдіс – *транслитерация* әдісі. Транслитерация дегеніміз – бір графикалық жүйедегі мәтіндер мен жекелеген сөздерді басқа графикалық жүйенің құралдарымен әріппен-әріп арқылы беру. «*Конъюнктура рынка – рынок конъюнктуры*»; «*титульный список – титулдық тізім*» бұл мысалдардың бәрі транслитерация арқылы берілген.

Аударманың жоғарыда аталған әдіс-тәсілдермен қатар, іс тәжірибесінде *калькалау* да жиі қолданылады. *Калька* дегеніміз – шет тілдерден жолма-жол аударудан пайда болған жаңа сөз, фразеологизм, не сөздің жаңа мағынасы, мысалы: «*закрытое письмо – жабық хат*»; «*человеко-день – адам-күн*»; «*диспут – пікірталас*»; «*прения – жарыссөз*», т.б.

Аударма тәжірибесінде сөз мағынасын түсіндіріп баяндау әдісі де жиі кездеседі. Мысалы, «*наличность*» деген сөзді «*қолда бар ақша*» дегенде, «*будниді – жұмыс күндері*» дегенде, «*недвижимость – жылжымайтын мүлік*» дегенде сөз мағынасын түсіндіру әдісі қолданылады» (Құлманов, 2015: 11-17).

Сөздерді аудару мәселесіне келетін болсақ, басты олқылық – халықаралық немесе әлемдік терминдер сарапталмай, сүзгіден өткізілмей, сөзжасам талаптары толық және мұқият ескерілмей аударылып жатады. Мысалы, «*активный*» сөзі, латынша «*activus*» - «*деятельный*», яғни қазақ тілінде ол «*іскер*» деген мағынада және тек адамға ғана қатысты айтылу керек. Ал қазіргі сөздіктер мен оқу құралдарында бәрі де «*белсенді*». Түйе де, ешкі де, ит-мысық та, түрлі аурулар да «*белсендіге*» айналып шыға келген. Мысалы, «*белсенді темір*», «*белсенді ағаш*», «*белсенді туберкулез*», «*белсенді тағам*» және сол секілді сөздер өріп жүр. Ал дұрысында «*активный*» сөзі адамға қатысты болмаған жағдайдың бәріне де «*активті*» деп қалуы керек.

Сонымен қатар, жарнамалардағы, тақтайшалардағы, плакаттардағы, баннерлердегі, дүкен атауларындағы қателіктерге мән берілуі тиіс. Атап айтсақ, қазақшаға аударылған жарнамаларда орфоэпиялық, яғни үндестік заңы сақталмайды. Мысалға, «*Palmolive*» иіссабынның жарнамасында сөздер түсініксіз: «*Сіз енді өзіңмен-өзің болудан қорықпайсың*», - дейді. Дұрысы «*Сіз енді өзіңізбен-өзіңіз болудан қорықпайсыз*» емес пе? «*Сіз-сіз*» деп сыпайылап келеді де, аяғында «*Сен*» деп сарт еткізеді.

«*Фанта*» сусынының жарнамасында «*Fanta – натурально вкусная*» дегенді «*Fanta – болмысынан дәмді*» деп аударған. Біріншіден, «*болмыс*» сөзінің мағынасын түсіндіріп өтелік: «*болмыс*» *зат*. 1. *Дене-бітім, тұла бой*. Енді ол Қараштың қаныпезерлігін бүкіл *болмысынан* танып отыр (Т.Әлімқұлов. Ақбоз ат). // Күш-қуат, әл. Бәрінен де белгісіздік жаман екен. Көз алдыңда көрініп тұрған пәле болса, бар *болмысыңды* сарп етіп, алысар да едің, жұлысар да едің (Ғ.Сыланов. Асау арна). 2. *филос. Объективті дүниенің, материяның санадан тыс өмір сүретінін көрсететін философиялық категория; тұрмыс, тіршілік, өмір*. Қазақ халқының оқиғасын реалистік *болмыстан*, шындық өмірден алып, ауызша шығарған көркем шығарманың бір саласы – аңыз әңгімелер (М.Ғабдулин. Қаз. ауыз. әдеб.) (ҚТТС, 1976: 361). Демек, «*болмыс*» сөзінің мағынасына үңілгеніміздей, бұл сөзді сусынға қосып қолдануымыз дұрыс емес. Одан да, «*«Fanta – табиғи дәмді»*» деп аударылса, дұрыс болар еді.

Өзім тұратын үйімнің есігіне (Жезқазған қаласы): «*AIRHOME*» деп аталатын фирманың жарнамасы ілініп тұр екен. Қанша жерден қазақ болсам да, ілінген жарнаманы оқып, дым түсінбедім. Жарнамаларында: «*1. металлопластиковые окна, двери, витражи. 2. установка пластиковых откосов. 3. установка приточных вентиляционных клапанов*» деп тұр. Аудармасында: «*1. металлопластикалық терезелер, есіктер, витраждар. 2. пластиктің өңісінің қондырғысы. 3. сырудың ауаны жаңартудың қақпағының қондырғысы*» (қателерін сол қалпында көшіріп жаздым: реттік сандардан

кейінгі сөздердің барлығы кіші әріппен жазылып тұр). Дұрыс аударылуы: «1. *Металлопластикалық терезелер, есіктер, витраждар. 2. Пластикалық төсемелерді орнату. 3. Желдеткіш клапандарды орнату*» (құрылыс саласының мамандарымен кеңесе келе, аударылды).

Сәтбаев қаласының Абай көшесінде орналасқан «Тропиканка» деп аталатын сұлулық салонында «*Мужской зал*» – «*Еркек зал*» деп аударылыпты. «*Еркек*» сөзінің мағынасы: *еркек сын*. Адамзаттың, айуанаттың ер жыныстары. Ауылдың еркек, әйелі түгел келді (ҚТТС, 1976: 165). Демек, еркек сөзі тірі жанға тура бағытталып айтылатын сөз. Бұл сөздің залға немесе дүкенге, салонға (жансыз зат) түк қатысы жоқ. Бұл тіркестің «*Ерлер залы немесе Ерлерге арналған зал*» деп аударылғаны дұрыс болар. Тағы да сол сияқты, «SIMONI» дүкенінде «*Салон мужской одежды*» – «*Еркек киімінің салоны*» деп жазылып тұр. Абзалында, «*Ерлерге арналған киім салоны*» деп жазылуы тиіс.

«*Махі чайының*» жарнамасында – «*Настоящая ВКУСНИКА*» – *Нағыз КВУСНИКА*» (бас әріппен жазылған сөздерін тура сол қалпында қалдырдым) деп аударып қойыпты. Атауының өзінде «*Махі чайы*» не, ағылшын тілінде емес, не орыс тілінде емес. Оған барып, қазақ тілін қосып әбден былықтырған. Жақсы, онда «*Махі шайы*» - «*Настоящая вкусника*» – «*Нағыз дәмді*» деп аударылғаны жөн-ау.

Қала орталығындағы баннерде: «*Меняем старое на новое*» дегенді «*Кәріні жаңаға ауыстырамыз*» деп аударып қойыпты. Бұл, ОӘД-дегі (ЦУМ) болып жатқан айырбастау науқаны болса керек. Бұл жердегі «*Кәріні жаңаға ауыстыру*» өрескел қате болып тұр. «*Кәрі*» сөзінің мағынасы: *кәрі сын*. Қарт, жасы жеткен. *Кәрі құлақ* – *көп естіген, көп білген*. *Кәрі көз* – *бұрынғыларды көрген, бұрынғылардың уәкілі*. *Кәрі тарлан* – *көпті көрген көсем* (ҚТТС, 1976: 242). Түсіндірмелі сөздікте түсіндірілгендей, «*кәрі*» сөзі кісіге қатысты айтылатын ұғым. Демек, жарнаманы «*Ескіні жаңаға ауыстырамыз*» деп аудару керек.

«*Светлана*» деп аталатын киім ательесінің тақтайшасында: *Ательесі «Светлана» ателье. Пошив женской верхней, форменной одежды, легкого платья, реставрация. Әйелдер киімін үстінгі, нысанды киімді, жеңіл көйлекті тігу, киімді қалпына келтіру*» деп тұр. Бір көзіңді жүгірткеннен шошисың. Киім ательесінің атауынан бастап, ішінде өріп жүрген фонетикалық қателер мен дұрыс аударылмаған сөздер бар. Дұрысында: «*Ателье «Светлана» ательесі. Әйелдердің киім үлгілерін, сыртқы киімдерін, жеңіл көйлектерін тігу, киімдерді қалыпқа келтіру*» деп аударылған дұрыс деп ойлаймыз.

Ал, мынау жарнама ше: «КАMAZ туған қосалқы бөлшектер» орысшадан бірден аударалынып келініп тұр. «Запасные части КАMAZа» дегеннен аударылғаны шығар. Бұл «Камаз» көлігі бөлшектерді қалай туады екен? Масқара! Дұрысында: «Камаз көлігінің қосалқы бөлшектері» деп аударса да болар еді ғой.

Ал, орын алып жатқан фонетикалық қателерге таң қалып та шаршадық. «*Уялық телефондары*», «*Баурсак бала*», «*Қөш келдіңіз*», «*Әйелдер киім*», «*Дукен*», «*Жапония және Кореядан тауарлары*», «*Женілдіктер*», «*Төмең бағалармен қасиет техникасы – Качественная техника по низким ценам*», «*Европолис*» – *тургын уй*, «*Демалыссыз*», «*Кәдесыйдар*», «*Мәденитет үйі*», «*Бала ойыншықтар*» және т.б.

«*Памперс*» туралы жарнамада жөргектің мақтауын жеткізе алмай, диктор «*бұттың арасында жиырылмайды*» деп, әйелдер төсемесін жарнамалап «... ағып кетпейді» деп, бүкіл елге жар салатыны ше? Өкінішті!

«*Мы – за чистый город!*» деген тамаша үндеудің мағынасына үңілмей, «*Біз – таза қала үшін!*» деп жазып қойған. «*За*» түрлі сөздермен қосылып жазылғанда түрлі реңкті мазмұн беретін қосымша. «*Спасибо за помощь!*» дегенде, «*Көмегіңіз үшін рақмет!*» деп

аударылады. «*Мы – за чистый город!*» деген үндеу мағынасына қарай «*Қаланың таза болуын қалаймыз!*» деп аударылса, қандай тамаша болар еді.

Алматы қаласының Б.Момышұлы даңғылындағы жарнамада «Акулы бизнеса» дегенді «Бизнес акулалары» деп аударып қойыпты (ғаламтордан). Бұл жерде бизнесте жетістікке жеткен, аты белгілі, бизнес әлеуеті мол тұлғаларды айтып тұрғандары түсінікті. «Акула» сөзі – жалпы қазақтың ұғымына келе бермейтін теңеу. «*Бизнес тарландары*» деп алса да, ұтымды болар еді. Бұл жарнама туралы заңының ««Жарнамаға қойылатын жалпы және арнайы талаптар» деп аталатын 2-тараудың 6-бабындағы «Қазақстан Республикасының аумағындағы жарнама (мерзімді баспасөз басылымдарын, интернет-ресурстарды, ақпараттық агенттіктерді қоспағанда) қазақ және орыс тілдерінде, сондай-ақ жарнама берушінің қалауы бойынша басқа да тілдерде таратылады. Жарнама мазмұнының аудармасы оның негізгі мағынасын бұрмаламауға тиіс» (adilet.zan.kz) деген тармағына қайшы. Тізе берсек, қазақ тіліне аударылған жарнамалардағы қателерден көз сүрінеді. Жарымжан жарнамалар мен мүгедек маңдайшалар толып кетті. Мұндай жаңылысқан жарнамалар қала көркін әбден қашырып тұр.

Бүгінгі күні жарнаманың көбі орысшадан қазақшаға аударылатындықтан, тіл тазалағын сақтау мақсатында заңға бір бап енгізілсе немесе жарнама толықтай қазақ тілінде жазылып, сонан соң басқа тілге аударылса жақсы болар еді. Сол бапта аударылатын тілге қойылатын міндеттер мен талаптар айтылса, тілі шұбар, мағынасыз-мәнсіз жарнамадан құтылуға ықпал жасалынар деген ойдамыз.

Қорыта келгенде, ресми ісқағаздарының өзіндік қалыптасу, даму жолы, құрылымдық модельдері мен жасалу тәсілдері, заңдылықтары бар. Бүгінгі қазақ тіліндегі ресми ісқағаздар терминдері әлі де толық қалыптасып, сараланып біткен жоқ. Бұл мәселе де аударма кезінде қиындықтар туғызуда. Қазақ баспасөзі, жалпы, ақпарат құралдары, әсіресе, мемлекеттік басылымдар аударма мәселелеріне байланысты тақырыпты жиі сөз етіп отырады. Дегенмен, әлі күнге дейін аударма мәселесі өз шешімін таба алмай отыр.

Аударма үдерісіндегі дәнекер, ең негізгі тұлға – ол аудармашы. Аудармашының тілді ғана жете меңгермеуі керек, сонымен қатар аудармашы жан-жақты, бір сөзбен айтқанда энциклопедист болуы, география, тарих, әсіресе аударып отырған сол халықтың мәдениетіне, әр халықтың эмоционалды-экспрессивті реңк деген мәселесіне баса назар аударуы керек. Аудармашыға қойылатын талаптар қатаң болуы шарт. Аудармашыларды даярлайтын орталықтар, осы мамандықта оқып жатқан студенттердің білімін қадағалап, олардың жан-жақты дамуына жағдай жасауы керек. Жоғарыда аталған мәселелерге байланысты бірнеше ұсыныстар ұсынамыз:

1. Мекемелерде, ұйымдарда т.с.с. мемлекеттік тілдегі дайын бланктер жоқтың қасы. Әлі де болса, ісқағаздар орыс тілінде толтырылып, құжаттар айналымы аталған тілде жүзеге асырылып отыр. Сондықтан, ісқағаздар толығымен мемлекеттік тілге сауатты түрде көшуді қадағалайтын органдар жұмыстарын жандандыруы керек.

2. Бірқатар сөздердің дұрыс айтылу-айтылмауы даулы мәселе. Атап айтсақ, «құқық» сөзі. Қалай айтқан дұрыс «сенің құқың», «сенің құқығың» немесе «сенің қақың»? (ауызекі стильде айтылады). Бұл сөздің аударылғаны дұрыс болды. Осы күнге дейін бұл сөз «право» болып келді. Сонымен қатар, кейбір сөздердің аударылуына байланысты: «стажировка» сөзі – «тағылымдама» деп сәтті аударылды. Дегенмен әлі де құжаттарда, айтылу кезінде «стажировка» болып жүр. «Совместитель» деген сөздің мағынасы –

«қосымша». Мысалы, совместитель ретінде қызмет етеді. Осындай бірен-саран айтылатын сөздер дұрыс жүйеге келтіріліп, әбден сараланып, тілімізге енгізілуі керек.

3. Халықтың арасында таралып кеткен сөздер кең өріс жаюда. Атап айтсақ, «балкон» – «қылтима», «фонтан» – «шаптырма», «су бұрқақтары», «закусочная» – «шайнама» т.с.с. Ондай сөздер легі өте көп. Бұл сөздерді «Терминологиялық комитет» бекітпеген. Алайда, БАҚ-тан жиі көріп, естіп жатамыз. Осы жағдайды қадағалайтын жұмыс топтары құрылып, естіп-көрген кезде қателіктерді уақытында жойып отыруы керек.

4. Барлық жарнама атаулы, әсіресе оның көрнекі орындарға ілінетін көркем безендірілгендері міндетті түрде тіл мамандарының, тиісті орындардың (бар жерде тіл басқармаларының) рұқсатымен ғана көпшіліктің назарына шығарылуы керек.

ҚТТС: Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі

ОС: Орфографиялық сөздік

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Adilet.zan.kz сайты. «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі (ақпарат/статистика).

«Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналы, (2008). №3, Алматы, 68 бет.

Алдаш, А. (2015). «Сөз мәдениеті: жаңа қолданыстар негізінде». Монография. ISBN 978-601-7174-81-1, Алматы: «Сардар» баспа үйі, 320 бет.

Амирова, Ж. (2009). Аудармашы қызметінің кәсіби негіздері: Әдістемелік құрал. Алматы: «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы, 144 бет.

«Ана тілі» ұлт газеті, (2010). №2 (995), 14-20 қаңтар, Алматы, 12 бет.

Бұралқыұлы М. (2008). Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы: «Мектеп», 680 бет.

Жақыпов, Ж. (2005). Аударматануды аңдату: Оқулық. ISBN 9965-436-19-3, Астана: «Искандер Ко» ЖШС, 142 бет.

«Қазақ әдебиеті», (2010). Энциклопедиялық анықтамалық. ISBN 9965-26-096-6, Алматы: «Аруна: LTD» ЖШС, 509 бет.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі, (1976). II том. Б-Г, Алматы: «Ғылым», 695 бет.

Құлманов, С. (2015). Аударманың өзекті мәселелері. ISBN 978-601-7504-21-2, Алматы: Palitra-Press, 296 бет.

Орфографиялық сөздік, (2007).

Хасенов, Ә. (1996). Тіл білімі (Оқу құралы), 2-басылуы, ISBN 5-7090-0205-4, Алматы: «Санат», 416 бет.

Юсуп, К. (2011). Ресми мәтіндер аудармасы: сипаты мен ерекшелігі. Үшінші кітабы. Аударманың айрықша арнасы. ISBN 9965-35-930X, Астана: Фоллиант, 304 бет.

BURENSTAM-LİNDER HİPOTEZİ’NİN TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ ARASINDAKİ İTHALAT-İHRACAT İLİŞKİLERİ İÇİN PANEL ÇEKİM MODELİ İLE TEST EDİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi. Ercan Yaşar

Dumlupınar Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, ercan.yasar@dpu.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’nin OECD ülkeleri ile yaptığı ticaret (ihracat ve ithalat) için Burenstam-Linder hipotezi olarak bilinen “Tercihlerde Benzerlik Hipotezi”nin geçerliliği sınanmıştır. Burenstam-Linder Hipotezi uluslararası ticaretin talep yönüne vurgu yapan teorilerden birisidir. Çalışmada Türkiye’nin benzer talep yapısına sahip OECD ülkeleri ile daha fazla ticaret potansiyeline sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla 2000-2017 yılları arasını kapsayan Türkiye’nin OECD partner ülkeleri ile gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat verileri karşılıklı ticaret ilişkileri olarak kullanılmıştır. Literatürde yaygın olarak kullanılan Panel Çekim Modeli ile ihracat ve ithalat için iki ayrı model tahmin edilmiştir. Linder etkisi, Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki ticarete yönelik baz modele, partner ülkelerin gelir seviyesi arasındaki farkın mutlak değerinin karesi alınarak dahil edilmesiyle ölçülmüştür. Söz konusu değişkenin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olması Linder hipotezini desteklediği anlamına gelmektedir. Test edilen iki model için (ihracat- ithalat) sonuçların genellikle hipotez ile tutarlı olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, daha önceki bulgularla çeliştiği düşünülen bazı bulgular açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Burenstam-Linder hipotezi, ithalat, ihracat, panel çekim modeli.

TESTING BURENSTAM-LINDER HYPOTHESIS FOR IMPORT-EXPORT RELATIONS BETWEEN TURKEY AND THE OECD COUNTRIES WITH PANEL GRAVITY MODEL

ABSTRACT

In this study, the validity of Burenstam-Linder Hypothesis, known as Similarity in Preferences Hypothesis is tested for Turkey's trade (exports and imports) with OECD countries. Burenstam-Linder Hypothesis is one of the theories that emphasize demand side of international trade. In the study it is investigated whether Turkey have more trade potential with OECD countries which have similar demand structure. For this purpose, covering the period 2000-2017 year, Turkey's export and import data with the OECD partner countries is used as bilateral trade relations. Two different models are estimated for export and import by the Panel Gravity Model which is widely used in the literature. Linder Effect, measured by taking the square of absolute value of the differences between the partner country income levels in the base model about trade between Turkey and the OECD countries. The coefficient of the variable in question is statistically significant and negative means that it supports the Linder hypothesis. It is seemed that the results were generally consistent with the hypothesis for both models. In addition, some findings that are thought to contradict with previous findings are explained.

Keywords: Burenstam-Linder Hypothesis, import, export, panel gravity model.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE: ANADİLİ FRANSTZCA, İNGİLİZCE VE PORTEKİZCE OLAN ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇEYİ VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Doç.Dr. Tilda SAYDI

Adnan Menderes Üniversitesi

tildasaydi@adu.edu.tr

ÖZ

Bu bildirinin amacı Türkiye’de yabancı dil olarak Türkçe öğrenen ve anadilleri Batı Dillerinden Fransızca, İngilizce ve Portekizce olan 20 yetişkin öğrencinin Türkçeyi ve Türk Kültürünü öğrenme ve edinimi gerçekleştirme sırasında başvurdukları öğrenme stratejilerini bilişsel, üst bilişsel ve sosyal-duygusal stratejiler bağlamında incelemektir. 10 ay içerisinde gerçekleşen 240 saat ders üzerinden öğrencilerin tutumları ve davranışları; benimsedikleri öğrenme teknikleri; bunların öğrenme performansına yansımaları ve ders/ günlük yaşam uygulamaları üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Ek olarak, her öğrenciyle üçer aylık sürelerle tekrarlanan bireysel görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, öğrenciler Türkçe dersleriyle ve Türk Kültürüyle ilgili düşünce ve duygularını yazdıkları birer günlük tutmuşlardır. Eğitim-Öğretim dönemi boyunca toplanan veriler incelenmiş, öğrencilerin derste uygulamayı öğrendikleri stratejiler ve bireysel olarak geliştirdikleri stratejiler ortaya çıkarılmıştır. Öğrenme stratejilerine başvurma sayesinde öğrencilerin kültürlerarası bakış açısı geliştirdikleri ve Türkçeyi daha hızlı öğrendikleri kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Öğrenme Stratejileri, Yabancı Dil Eğitim-Öğretimi, Kültürlerarası Gelişim.

TURKISH AS FOREIGN LANGUAGE: LEARNING STRATEGIES OF TURKISH AND TURKISH CULTURE STUDENTS WHOSE MOTHER TONGUES ARE FRENCH, ENGLISH AND PORTUGUESE ABSTRACT

The principal purpose of this paper is to analyse learning strategies of 20 adult students learning Turkish as a foreign language and Turkish culture in Turkey. The students have French, English and Portuguese as mother tongues. Cognitive, meta-cognitive and social-emotional learning strategies were used by the students when learning and performing. The attitudes and behaviors of the students over 240 hours of lesson in 10 months are observed. Their learning techniques; reflections on learning performance and the effects on course / everyday life practices are as well observed. In addition, repeated interviews were held with each student for three months. Students have also kept a diary about their Turkish language courses and have written about their thoughts and feelings about Turkish Culture. The data collected during the education-training period were examined, and the strategies students learned to apply and the strategies they developed individually were revealed. Through the application of learning strategies, it was noted that students developed a cross-cultural perspective and learned Turkish faster.

Keywords: Turkish, Learning Strategies, Foreign Language Teaching And Learning, Cross-Cultural Development.

İLKOKUL 4. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ KÖK DEĞERLERİN KAZANDIRILMASI AÇISINDAN İŞLEVİ (BİR SÖYLEM ANALİZİ)

Doç.Dr. Mustafa Başaran

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Ali Fuat Arıcı

Yıldız Teknik Üniversitesi

Uzman Hikmet Degeç

Dumlupınar Üniversitesi

ÖZ

Söylem analizi konuşma ve metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir (Çelik ve Ekşi, 2008). Söylem Türkçede izah, açıklama, belagat, ideoloji, iletişim birimi, yazılı veya sözlü ifade, bahis, beyan; hitabet, nutuk, tez, bakış açısı; öğreti, sav, görüş, felsefe; anlatım türü; anlatım biçimi, üslup; telaffuz, işaretler toplamı gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İlgili literatürde söylem ve metin kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı da gözlenmektedir. Bazı araştırmacılar söylemin, dilin sözlü ürünleri; metnin ise yazılı ürünleri olduğunu ileri sürmekteyse de genel kabul metinlerin söylemin taşıyıcısı olduğu yönündedir. Dilin sosyal bir kurum olduğu kabulünden hareketle yazarın/konuşmacının söylemi onun bir sosyal gruba ya da ağa üyelik, ilgililik, yakınlık ya da karşıtlık, yargılayıcı ya da değerlendircilik gibi bakış açılarını gösterdiği söylenebilir (Başaran, 2006; Kocaman, 2009; Çelik ve Ekşi, 2008). Bu açıklamalardan hareketle söylem analizini konuşmacının/yazarın zihnindeki düşünceleri söylem/metin düzeyine çıkarırken hangi dilsel öğeleri (duraklamalar, vurgular, imla vb. de dahil) kullandığını tespit etme amacıyla yapılan nitel araştırmalar olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu araştırmada Türkçe ders kitaplarında bulunan metinlerde 2018 ilköğretim Türkçe dersi öğretim programında yer alan kök değerlerin yer alma ve bu kök değerlere gönderme yapma durumu ve incelenecektir. Bu kök değerler adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik olarak sıralanabilir. Araştırmada kök değerlerin nerede (herhangi bir temalı herhangi bir metinde) veya nasıl söylediğine (söz sanatları kullanıp kullanmadığına veya bir imada bulunup bulunmadığına); söylemin metnin yüzeysel veya derin yapısında gizli olup olmadığına bakılmayacaktır. Diğer bir deyişle araştırmada ders kitabının veya metinlerin yazarlarının niyetini açığa çıkarmak değil, zihinlerinde oluşturduğu anlamı aktarırken hangi dilsel göstergeleri kullandıkları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 4. Sınıf Türkçe Ders Kitapları, Söylem Analizi, Kök Değerler

FUNCTION FOR THE IMPLEMENTATION OF VALUES OF THE PRIMARY SCHOOL COURSE BOOKS OF THE 4TH CLASS TURKISH TEXTBOOK (A DISCOURSE ANALYSIS)

ABSTRACT

Discourse analysis is a method of research used in a wide range of social and cultural research involving meaning products that are produced through speech and texts (Çelik and Ekşi, 2008). Discussion, explanation, belief, ideology, communication unit, written or oral expression, betting, declaration; speech, speech, thesis, point of view; teaching, argument, opinion, philosophy; type of expression; style of expression, style; pronunciation, sum of signs and so on. In the related literature, it is observed that discourse and text concepts are often used instead of each other. Some researchers say, verbal oral products; while the text suggests that it is written products, the general acceptance is that it is the bearer of the discourse. As the language is assumed to be a social institution, it can be said that the discourse of the author /

lecturer shows the points of view such as membership, relation, closeness or opposition, judging or evaluating to a social group or network (Başaran, 2006, Kocaman, 2009, Çelik and Ekşi, 2008). From these explanations, it is possible to evaluate the analysis of discourse as qualitative research aimed at determining which linguistic items (including pauses, accents, signs, etc.) are used while bringing the thought of the speaker / author to the level of discourse / text.

In this research, the texts found in the Turkish textbooks will be examined and the status of taking root values and referring them to the root values in the curriculum of the elementary Turkish language lesson in 2018. These root values can be listed as justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, helpfulness. Where in the research is the root values (in any text of any subject) or how they say it (whether or not they use the vocabulary or whether they have an imitation); whether the text of the discourse is hidden in the superficial or deep structure of the discourse. In other words, the research will examine which linguistic indicators are used to convey the meaning of the textbooks or the authors of the texts, not the intention of the authors.

Keywords: 4th Grade Turkish Textbooks, Discourse Analysis, Values

NURETTİN TOPÇU'NUN GENÇLİĞİN İÇİNE SÜRÜKLENDİĞİ YOZLAŞMA/AYMAZLIK SÜRECİNİN SEBEPLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (BİR İÇERİK ANALİZİ)

Doç.Dr. Mustafa Başaran

Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Cüneyt Akar

Uşak Üniversitesi

Dr. Deniz Doğru

Uşak Üniversitesi

ÖZ

Araştırmada Nurettin Topçu'nun gençliğin içine sürüklendiği yozlaşma/aymazlık sürecinin sebeplerine ilişkin görüşleri ve çözüm önerileri nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi ve içerik analiz teknikleri kullanılarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesinde araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesi ve veri sağlanması söz konusudur. Araştırma konusuyla ilgili raporlar, kitaplar, arşiv dosyaları, video ve ses kayıtları, fotoğraflar vb. belgeler sistematik bir şekilde analiz edilmektedir. İçerik analizinde ise amaç, toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak ilişkilere veya temalara ulaşmaktır. İçerik analizinde yapılan işlem temelde birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bunun için araştırmacı tümevarımcı analiz yapar. Tümevarımcı analizde önce içerik kodlanmakta sonra bu kodlardan kavramlara ve nihayet elde edilen kavramlardan temalara ulaşılmaktadır. Araştırmada Nurettin Topçu'nun Türkiye'nin Maarif Davası isimli eseri analiz edilecektir. Bu analiz doktorasını ilgili alanda tamamlamış üç uzman tarafından gerçekleştirilecektir. Analizlerin bu uzmanlar tarafından yapılmasının sebebi, bu uzmanların pedagoji alanında ve kelime, cümle ve metin düzeyinde anlam konularında uzman olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, Yozlaşma, İçerik Analizi

NURETTİN TOPÇU'S PROPOSALS AND SOLUTION ABOUT YOUTH INDIFFERENCE AND DEGENERATION

ABSTRACT

The aim of the research was to determine the reasons for the indifference and degeneration period for Nurettin topçu. document analysis and content analysis techniques of the qualitative research techniques proposed will be used in this research. . The analysis of the written documents containing information about the facts and events related to the subject examined in the scope of the research in the document review is the subject of data provision. Research related reports, books, archive files, video and audio recordings, photos, etc. documents are analyzed systematically. In content analysis, the goal is to reach associations or themes that will help explain the aggregated data. The process of content analysis is basically to combine data that are similar to each other on the basis of certain concepts and themes and to interpret them in a way that readers can understand (Yıldırım ve Şimşek, 2008). For this, the researcher performs inductive analysis. In the inductive analysis, the content is first encoded, then the concepts are finally obtained from these codes, and finally from the concepts obtained. Nurettin Topçu's Türkiye'nin Maarif Davası study is the work will be analyzed. This analysis will be carried out by three experts who have completed the doctorate on the relevant field. The reason for the analysis being done by these experts is that they must be experts in pedagogy and in meaning at the level of words, sentences and texts.

Keywords: Nurettin Topçu, Degeneration, Content Analysis

İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKICI OKUMA BECERİLERİNE SAHİP OLMA DURUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Okt. Hikmet Degeç

Dumlupınar Üniversitesi

Prof.Dr. Ali Fuat Arıcı

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Mustafa Başaran

Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖZ

Günümüzde okumanın “yazılı simgeleri seslendirme” olarak yapılan tanımının neredeyse hiçbir geçerliliği kalmamış; okumayı, anlam inşa etme süreci olarak tanımlamak bir zorunluluk hâline gelmiştir. Çünkü günümüzde sadece yazılı simgeleri seslendiren bireylerin ne günlük ne de mesleki hayatlarında başarılı olamayacağı açıktır. Buradan hareketle okumanın anlama ve kendinden anlam çıkarılan her şeyin de birer metin/kitap olduğu sonucuna varılabilir. Ancak yine de yazılı simgeleri doğru bir şekilde seslendirilmesinin önemsiz olduğu söylenemez. Zira okumada anlama asıl hedef; yazılı simgeleri seslendirme ise nihai hedefe ulaşmada bir araç ve basamaktır. Akıcı okuma da okuma becerisinden beklenen faydanın elde edilmesi için öğrencilere kazandırılması gereken temel becerilerden biridir. Akıcı okuma metni seslendirirken anlamadır. Ayrıca okuyucunun doğal sesiyle uygun hızda ve doğru şekilde okumasıdır. Bu araştırmanın amacı ilkokul 4. Sınıf öğrencilerinin bu beceriye sahip olma durumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma tarama modelinde olup verilerin elde edilmesinde gözlem formu kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okuma, Akıcı Okuma

INVESTIGATIONS OF PRIMARY SCHOOL 4TH GRADE STUDENTS' READING FLUENCY SKILLS FOR VARIOUS VARIABLES

ABSTRACT

Nowadays, there is almost no validity of the description of "okumun" made as "voice of writing symbols"; it is a necessity to define reading as a process of constructing meaning. Because it is clear that today's individuals who sing only written symbols can not succeed in their daily or professional life. From here it can be concluded that reading and understanding are all texts / books. However, it can not be said that it is unimportant to vocalize written symbols correctly. Because the real aim in reading is; while writing signs is a means and a step in reaching the ultimate goal. Fluency reading is also one of the basic skills that must be gained to students in order to obtain the expected benefit from reading skills. Flowing reading means the text is vocalizing. In addition, the reader is able to read at a reasonable speed and with the natural voice of the reader. The purpose of this study is to examine the status of the 4th grade students having these skills in terms of various variables. The research is in the screening model and the observation form will be used when the data are obtained.

Keywords: Reading, Reading Fluency

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARININ BELİRLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç.Dr. Fatih Yılmaz

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

fatihyilmaztomer@gmail.com

ÖZ

Türkiye'nin uluslararası alanda ilişkilerinin artmasıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi büyük önem kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmada Yunus Emre Enstitüsü tarafından Yabancılar Türkçe Öğretimi ders kitaplarındaki kültürel unsurlar incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı ders kitaplarındaki okuma metinlerinin konu alanı, görsellik ve metin türü açısından incelemektir. Ders kitaplarındaki kültürel unsurların hedef kültür olan Türk kültürüne mi ait olduğu yoksa evrensel kültüre mi ait olduğu tespit edilmiştir. Konu alanı açısından incelendiğinde ise seçilen ünite konularının temel yaşam deneyim alanlarından mı seçildiği incelenmiştir. Metinlerdeki görsellerin de hedef kültür mü yoksa kaynak kültürden mi olduğu tespit edilmiştir. Metin türü açısından ise, okuma metinlerinin özgün metin mi yoksa uyarlama metin mi olduğu incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ders kitaplarının Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Metninde belirlenen kriterlere uygun olduğu ve konularında temel yaşam deneyim alanlarından seçildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitapları, Kültür Aktarımı, Türk Kültürü, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi

REVIEWING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE COURSE BOOKS IN TERMS OF CERTAIN VARIABLES

ABSTRACT

With the increase of Turkey's relations with other countries, teaching Turkish as a foreign language gets the great importance. In this study, the cultural elements in the teaching Turkish as a foreign language course books published by Yunus Emre Institute has been investigated. The aim of this study is to examine the reading texts in terms of subject area, visuality and text type. The cultural elements in the course books have been determined in which way it reflects the Turkish culture we refer to as the target culture whether there are elements from the universal culture. Also when the subject area was examined, it is observed that whether the subjects are selected from the Basic Life Experience Field. Images in the texts have been examined with the aspect of whether they belong to target culture or universal culture and whether it is a visual photograph, a picture or a cartoon. In terms of type of texts, texts are examined whether the texts are authentic or adapted for the book. As a result of the study, in the textbooks, topics are determined from the Basic Life Experience Areas specified in the Common European Framework of Reference. In this respect it can be said that the textbooks are prepared in accordance with (CEFR) criteria.

Keywords: Course books, Cultural Transmission, Turkish Culture, Teaching Turkish as a Foreign Language

YABANCI DİL ÖĞRENERLER İÇİN İLHAM KAYNAĞI OLARAK FİMLER

Doç.Dr. Fatih Yılmaz

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Öğr.Gör. Ayhan Diril

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZ

Ders kitapları öğrencilerin dil öğreniminde tüm ihtiyaçlarını karşılayamadığı için, yabancı dil öğrenimi ve öğretiminde filmlerin kullanımı yaygındır. Bu yüzden bu boşluğu doldurmak için özellikle dinleme ve konuşma dil becerilerini geliştirmek, öğrencinin öğrenim sürecinde motivasyon ve katılımını artırmak için film kullanımı büyük destek sağlayacaktır. Bu çalışmada yabancı dil öğrenenlerin dil gelişimleri için ve onları dil öğrenmeye motive etmek için yazar tarafından B1 seviyesinde 9 özgün etkinlik hazırlanmıştır. Bu çalışmadaki etkinlikler öncelikle öğrencinin konuşma, dinleme telaffuz ve tonlama becerisini geliştirecektir. Filmlerle yabancı dil öğrenenler konuşmaların doğal tonlama biçimiyle nasıl söylendiğini öğrenecektir. Bu etkinlikler dil öğreticilerinin daha sonraki etkinliklerinde yeni ilham kaynağı olacaktır. Öğrenciler kendi isteklerine göre film seçtiklerinden dolayı karakterler üzerinde daha etkin bir empati yapacaktır. Aynı zamanda hazırlanan etkinlikler sınıfta eğlenceli bir ortam yaratacak, ikili ve grup çalışmalarını destekleyecek ve öğrencilerin yaratıcılıklarını ve güvenlerini artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlikler, Filmler, Yabancı Dil, İlham

USING FILMS TO INSPIRE FOREIGN LANGUAGE LEARNERS

ABSTRACT

Using films is widespread in learning and teaching the foreign languages as the course books cannot meet all the needs of the learners. So it will be a great support to fill this gap by films to develop language skills especially listening and speaking by producing productive activities to increase the learners' motivation and participation in learning process. The aim of this study is to develop nine authentic activities in B1level in foreign language classes to contribute language learners not only develop their language skills but also inspire them. The activities in this study mainly will enhance their listening and speaking skills as well as pronunciation and intonation. With the help of the film learners' will be learning to hear the way how things are said in natural intonation. The activities will lead teachers to have new inspirations for the following activities. The learners will also have empathy on the characters as there will be an increased stimulation due to free selection of their own film choices. The activities will also create fun environment, and support pair and group work and increase their creativity and self-confidence.

Keywords: Activities, Films, Foreign languages, Inspiration

FİNANSAL RAPORLAMAYA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELERİN DENETİM SÜRESİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Turgut ÇÜRÜK

Çukurova Üniversitesi

Arş. Gör. Ayşe TANYERİ

Çukurova Üniversitesi

ÖZ

Bir şirketin mali yılı sonu ve denetim raporu tarihi arasındaki süre olarak tanımlanan “denetim süresi” veya “denetim raporunda gecikme” (timeliness of audit report or audit report lag), işletme dışı paydaşların denetimin etkinliğini değerlendirmesine imkan veren oldukça önemli bir kaç gözlemlenebilir denetim çıktısı değişkenlerinden biri olduğu düşünülmektedir (Habib, 2015). Denetim süresini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik literatürdeki mevcut çalışmalar, çoğunlukla işletme büyüklüğü, kaldıraç oranı, likidite oranı, dönem kar/zarar durumu, bağlı kuruluş sayısı, denetçi görüşü gibi firma spesifik faktörlerini, denetim firması büyüklüğü, denetim firması değişimi gibi denetim firmasıyla ilgili faktörleri veya denetim mevzuatındaki değişik gibi değişkenleri esas almıştır. Ancak, denetlenen finansal raporların oluşturulmasında belirleyici rol oynayan finansal raporlama ile ilgili yasal değişikliklerin denetim süresi üzerindeki etkisi konusunda yeterli araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, finansal raporlamaya yönelik Türkiye’de farklı tarihlerde yapılan ve finansal raporlamada önemli değişiklikler öngören yasal düzenlemelerin denetim süresine etkisi uygulamalı olarak araştırılmıştır.

Türkiye’de finansal raporlama ile ilgili üç önemli değişikliğin yapıldığı 2005 (konsolide finansal raporlamaya geçiş) , 2008 ve 2013 (raporların yayınlanma süreleri ile ilgili düzenlemeler) dönemlerini de içine alan toplam 12 yıllık dönemde Borsa İstanbul (BİST)’da faaliyet gösteren şirketlerin faaliyet raporlarından elde edilen veriler üzerinde yapılan analiz sonuçları, finansal raporlama ile ilgili yasal düzenlemelerin denetim süresi üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireysel finansal raporlamadan konsolide finansal raporlamaya geçişi zorunlu hale getiren yasal düzenlemenin, denetim süresini uzattığını, finansal raporların yayınlanma süreleri ile ilgili düzenlemelerin (2008 ve 2013 yılına ait düzenlemeler) ise denetim süresini kısalttığını söylemek mümkündür. Ayrıca, kaldıraç oranı ile denetim firması büyüklüğü gibi firma spesifik faktörlerinin de denetim süresi üzerine etkili olduğuna işaret eden önemli göstergeler mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Raporlamaya İlişkin Yasal Düzenlemeler, Bağımsız Denetim Süresi.

THE IMPACT OF FINANCIAL REPORTING REGULATIONS ON THE AUDIT REPORT LAG

ABSTRACT

The audit report lag, defined as the period between a company's fiscal year-end and the audit report date, has been considered to be one of the few externally observable audit output variables allowing outsiders to evaluate audit efficiency (Habib, 2015). Prior research on the determinants of the audit report lag has investigated a common set of firm characteristics, including firm size, financial leverage ratio, liquid ratio, profit/loss occurrence, number of subsidiaries, audit opinion, audit firm size as well as audit firm characteristics, including audit firm size, audit firm change or variable in law on auditing. However, there is scant research on the effect of changes in financial reporting regulations, playing an important role in the formation of audited financial reports, on the audit report lag. This paper examines the impact of recently introduced regulations, which resulted in significant changes in financial reporting in Turkey, on the audit report lag.

The data gathered from annual financial report of firms listed on BİST İstanbul, over 12 years covering the pre and post period of three new regulation, changing financial reporting in Turkey, introduced in 2005 (transition to consolidated financial statements), 2008 and 2013 (regulations on timeliness of audit report)), were tested by running regression analysis. We document empirical evidence of a significant impact in the audit report lag in Turkey after the adoption of three significant changes. Although legal regulation, obligated to transition from the individual financial report to the consolidated financial report, caused to an extension in the audit report lag, the regulations on timeliness of audit reports (in the 2008 and 2013) caused to a reduction in the audit report lag. In addition, we document empirical evidence of the impact of firm characteristics, including financial leverage ratio and audit firm size, on the audit report lag.

Keywords: Financial Reporting Regulations, Audit Report Lag.

TÜRKİYE-TÜRK DÜNYASI EĞİTİM İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Mustafa Şahin

Dokuz Eylül Üniversitesi

msahin66@gmail.com

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Türk dünyasından Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen öğrencilerin ülkelerini, sayılarını, cinsiyetlerini, yıllara göre artış ya da azalışın nedenlerini ve mezuniyet durumlarını ortaya koymaktır. Araştırmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bilindiği üzere, doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Araştırmanın temel materyali ÖSYM tarafından yayınlanmış olan istatistiki verilerdir. 1991'den günümüze yükseköğrenim görmek amacıyla Türkiye'ye gelen tüm yabancı uyruklu öğrenciler içinde Türk dünyasından gelenlerin oranı 4,7'dir. 1991'de sembolik rakamlarla başlayan öğrenci sayısı Türkiye'deki siyasi, ekonomik yapıyla ve de hükümetlerin önceliklerine bağlı olarak artış ve azalmalar gösterirken özellikle son yıllarda büyük artışlar yaşanmıştır. Bu artışın yaşanmasında TİKA ve YTB gibi kurumların önemli payı olduğu görülmüştür. Eldeki verilerden anlaşıldığı kadarıyla öğrenim amacıyla gelen öğrencilerden mezun olabilenlerin sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Mezuniyet oranının düşük olmasının nedenleri incelenmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Türkiye'nin gönüllü elçileri olan bu öğrenciler, tarihten gelen köklü ilişkilerin yeniden inşasında önemli roller üstlenebileceklerdir. Hükümetlerin bu konuda eksiksiz desteklerini sürdürmeleri büyük arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğrenci, Türk Dünyası, Türkiye, Yükseköğretim.

THE RELATIONS BETWEEN TURKEY-TURKISH WORLD EDUCATIONS

ABSTRACT

The purpose of this research is to put forth the countries, numbers, genders, reason of yearly increases and decreases and the graduation status of the students come to Turkey from the Turkish World. Document review technique was used in this research. As known, this technique contains the analysis of the written materials that involves information of the objectives. Main materials are the statistical data published by OSYM. The rate of the students came to Turkey after 1991 from Turkish World is 4.7 out of all foreign students. Arrivals had started with symbolic numbers at 1991, then followed with increasing and decreasing rates depending on Turkey's political and economic structure and the priorities of the governments. In recent years, substantial increases had occurred. It is seen that institutions like TİKA and YBT had played an important part in these rises. According to reviewed data, numbers of the students that had been able to graduates is quite low. The reasons behind this situation should be examined and the actions should be taken accordingly. Being the voluntary delegates of the Turkish World, these students could take important roles in rebuilding the rooted relations coming from history. It is important for governments to maintain their supports solidly.

Keywords: Education, Student, Turkish World, Turkey, Higher Education.

TÜRKİYE-ROMANYA EĞİTİM İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Mustafa Şahin

Dokuz Eylül Üniversitesi

msahin66@gmail.com

Bu araştırmanın amacı, Atatürk döneminde Türkiye-Romanya eğitim ilişkilerinin incelemektir. Araştırmada Atatürk döneminde Romanya'dan Türkiye'ye değişik amaçlarla gelmiş ve Türkiye'den Romanya'ya gitmiş olan öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerinin geliş-gidişleri, söz konusu geliş-gidişlerin nedenleri ve bu karşılıklı ziyaretlerin yıllara göre gelişimi ele alınmıştır. Araştırmada tarama modeli ve doküman inceleme yöntemi bir arada kullanılmıştır. Bu araştırmada Türkiye ile Romanya arasındaki eğitim ilişkileri gazeteler ışığında ele alınmıştır. Atatürk döneminde Romanya'dan Türkiye'ye onlarca grup, yüzlerce öğrenci, öğretmen ve akademisyen gelmiştir. Bu grupların/kişilerin önemli bir bölümü kalabalık öğrenci gruplarından oluşurken, bazıları ise öğretmen, müfettiş ve akademisyenlerden oluşan daha küçük gruplardır. Ağırlıklı olarak ziyaret edilen şehir İstanbul olmuştur. Gelen grupların türü incelendiğinde öğrenci gruplarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Grupların geliş amaçları da çoğunlukla okul ziyareti nedeniyle olmuştur. Türkiye'den Romanya'ya giden grupların ziyaretleri 1929'da başlamış, 1938 yılı da dâhil aralıklarla ve sınırlı oranda gerçekleştirilmiştir. Giden grupların türü incelendiğinde öğrenci gruplarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Grupların gidiş amaçları da çoğunlukla okul ziyareti nedeniyle olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Eğitim, Kültür, Romanya, Türkiye.

THE EDUCATION RELATIONS BETWEEN TURKEY-ROMANIA

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the educational relationships between Turkey and Romania during Atatürk Era. In studies so far, relations between Turkey and Romania have always been viewed from the point of political affairs; nevertheless, there is no any study that directly addresses the educational relationships between Turkey and Romania during Atatürk Era. In this study, literature search has been used, hence the educational relationships between Turkey and Romania have been considered in the light of newspapers were published in Turkey. In Atatürk Era, Romanian students from different levels, instructors, inspectors and academicians visited Turkey. Visits were mostly to İstanbul, visits were mostly to schools and students had the highest rate among all visitors. Limited and intermittent visits between 1929 and 1938 from Turkey to Romania were mostly to capital Bucharest. Visits were mostly to schools and the visitors were mostly students.

Keywords: Ataturk, Education, Culture, Romania, Turkey.

XIX. YÜZYIL SONLARINDA AZERBAIJAN'DA FAALİYET GÖSTEREN MİSYONER OKULLARINDAN BİRİSİ: GORI SEMİNARYASI

Doç. Dr. Vefa KURBAN

İEU

vefa_rzayeva@yahoo.com

ÖZ

XIX. yüzyıl sonlarında Azerbaycan'da Rusya tarafından misyoner okulları açılmıştı. Bu okullardan birisi 1876 yılında faaliyete geçen Gori Muallimler Seminaryası (okul ismini Gürcistan'ın Gori şehrinden almaktadır) veya nam-ı diğer Zakafkasya Muallimler Seminaryası'dır. Görünüşte okul yerli nüfusun iptidai sınıf öğretmen ihtiyacının karşılanması için açılan bir pedagojik eğitim müessesesidir. Ancak okulun açılmasının esas amacının misyonerlik olduğu çok daha sonraki dönemlerde anlaşılmaktadır.

Gori Muallimler Seminaryası'nın Azerbaycan şubesi 1879 yılında faaliyete geçmiştir. Bu okulun mezunları arasında Celil Memmedguluzade, Neriman Nerimanov, Firudin Bey Köçerli, Sultan Mecid Genizade, Reşid Bey Efendiyev, Ferhad Ağazade, Seferali Bey Velibeyov, Üzeyir Hacıbeyov, Müslüm Magomayev gibi ünlü isimler de vardır.

Gori Muallimler Seminaryası 1918 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Seminaryanın Azerbaycan şubesi 1918 yılında Firudin Bey Köçerli'nin çalışmaları sonucunda Azerbaycan'ın Gazah iline taşınmıştır.

Çalışmada Seminarya'nın kuruluşu, mezunları ve misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Gori Muallimler Seminaryası, Misyonerlik

ONE OF THE MISSIONARY SCHOOLS IN AZERBAIJAN IN THE LATE 19TH CENTURY: THE GORI SEMINARY

ABSTRACT

In the late 19th century, the Russian government established religious schools in Azerbaijan. One of these secular schools was the Gori Teachers' Seminary (the school took its name from the city of Gori, Georgia), also known as the Transcaucasian Teachers' Seminary, which was founded in 1876. Apparently, the school was a pedagogical educational institution founded to meet the needs of the native population for primary school teachers. However, it was much later understood that the main purpose of this school was to carry out missionary activities.

The Azerbaijan branch of the Gori Teachers' Seminary was launched in 1879. There are many famous personalities were among the alumni of this school such as Celil Memmedguluzade, Neriman Nerimanov, Firudin Bey Köçerli, Sultan Mecid Genizade, Reşid Bey Efendiyev, Ferhad Ağazade, and Seferali Bey Velibeyov, Üzeyir Hacıbeyov, Müslüm Magomayev.

The Gori Teachers' Seminary was active until 1918. The Azerbaijan branch of the Seminary was transferred to the city of Gazakh, Azerbaijan as a result of the efforts of Firudin Bey Köçerli.

The study provides information about the foundation, alumni and missionary activities of the Seminary.

Keywords: Azerbaijan, Gori Teachers' Seminary, Missionary

“ TÜRK DİLLƏRİNİN TARİXİ SİNTAKSİSİ ”

Dr.Ramil Zeynalov

Sumqayıt Dövlət Universiteti

ÖZ

Türk dillərinin tarixi sintaksisi digər sahələrlə müqayisədə az öyrənilsə də, son illər bu sahə ilə bağlı da müəyyən tədqiqatlar aparılmışdır. Xüsusən də N.Hacıyeva və B.Serebrennikovun müəllifləri olduğu “Türk dillərinin müqyisəli-tarixi qrammatikası (sintaksis)” (Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков (синтаксис), Ə.Rəcəblinin “Göytürk dilinin sintaksisi” , Q.Kazımovun “Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlənin inkişaf tarixi” , M.Musayevin “Türk ədəbi dillərində mürəkkəb cümlə sintaksisi” və s. əsərləri bu sahədə yazılmış sanballı işlər sırasında saymaq olar. Bununla belə, tarixi sintaksis türkologiyada ən az tədqiq olunan sahələrdən sayılır. Bu mənada M.Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərində işlənən atalar sözləri və məsəllərin sintaktik xüsusiyyətlərinin tədqiqi bu sahədə aparılan digər işlər üçün də təkan ola bilər. Ortaq türk ədəbiyyatı qədim dövrdə Orxon-Yenisey abidələrinin, orta dövrdə isə dörd fundamental, möhtəşəm klassik əsərin üzərində yüksəlir. Bunlar türk və dünya ədəbiyyatının ən nadir incilərindən biri sayılan «Dədə Qorqud» dastanları, bəşər tarixinin və mədəniyyətinin həcm etibarilə ən böyük əsəri olan «Manas» dastanı, böyük türk mütəfəkkiri, şairi və dövlət xadimi Yusif Xas Hacıb Balasağunlunun «Qutadğu Bilig» poeması və ilk türk ensiklopedisti, dahi dilçi, filoloq, etnoqraf, mədəniyyətşünas Mahmud Kaşğarının «Divanü lüğət-it-türk» əsəridir. Ümumtürk ədəbiyyatının təməl sütunları olan bu dörd şah əsərdən üçü türk dillərinin ayrı-ayrı qruplarına, məsələn, «Dədə Qorqud» oğuz qrupuna, «Manas» qıpçaq qrupuna, «Qutadğu Bilig» karluq qrupuna məxsus və mənsubdur. «Divanü lüğət-it-türk» isə universal bir əsər kimi bütün qrup, dil və ləhcələrin fəvqündə dayanan, onların arasında heç bir fərq qoymadan istisnasız olaraq hamısını əhatə edən və özündə cəmləşdirən son dərəcə zəngin xəzinədir. “Divanü lüğət-it-türk” əsəri türk dilinin orta qədim abidəsi olmaqla təkcə türk dilinin nümunəsi deyildir. Əsərdə min il bundan əvvəlki türklüyün bütün xüsusiyyətləri – başda dili və ədəbiyyatı olmaqla türkün tarixi, coğrafiyası, mədəniyyəti, iqtisadiyyatı, mənəvi-millî dəyərləri, psixologiyası, dünyagörüşü, həyat tərz, adət və ənənələri, ailə, qohumluq, qonşuluq və ümumən sosial münasibətləri, geyimi, silahları, mətbəxi, oyunları, əyləncəsi... bir sözlə, hər şeyi ideal şəkildə öz əksini tapmışdır. “Divan”da bütün bu xüsusiyyətləri özündə ən çox əks etdirən isə heç şübhəsiz, tarixi yaddaşı özündə əks etdirən atalar sözləri və məsəllərdir. Bu baxımdan M.Kaşğarının özü də söz açır və yazır: “Kitabda türklərin dünya görüşlərini və bilgilərini göstərmək üçün onların şeirlərindən, qayğılı və sevincli günlərində yüksək düşüncələr ifadə edən hikmətli sözlərindən misallar da verdim. Bunlar nəsilərdən-nəsilərə keçərək gəlmişdir”. Bir çox türkoloqlar sintaksisi tipoloji bütöv kimi nəzərdən keçirir, amma müasir türk dillərində ən azı üç sintaktik tip vardır: qədim türk, keçici və hind-Avropa və ya, daha dəqiq türk hind-Avropa. Bu kontekstdən M.Kaşğarının dövründəki ümumtürk dilinin sintaksisinin tədqiqi həm də türk dillərinin qrammatik quruluşunun tarixən inkişafını izləmək üçün əhəmiyyətli material verir. Ədəbi dilin sintaksisinin inkişaf səviyyəsi ən çox xalqın intellektual tərəqqisi, danışq dili sintaksisinin inkişafı isə, hər şeydən əvvəl, kollektivin adət-ənənələri, etnik təkamülü ilə mütənasibdir. Nəzərə alsaq ki, M.Kaşğarının əsərlərində işlənən atalar sözləri və məsəllər xalq danışığından götürülüb, deməli, bu misallarda etnik təkamülü görə bilərik. Etnik təkamül isə eyni zamanda, heç şübhəsiz, dilin də təkamülü deməkdir. Deməli, dil tarixinin tədqiqi eyni zamanda dilin tarixi tərəqqisinin tədqiqidir. Baxmayaraq ki, türk dillərinin tarixi tədqiqi onun lap qədimdən artıq formalaşdığını deməyə əsas verir. Bu özünü sintaktik quruluşda da göstərir.

Anahtar Kelimələr: Sintaksis, M.Kaşqari, Türk dilləri

CEYHAN –ERZİN ARASI VOLKANİK(LEÇELİK) ARAZİLERİN BİTKİ COĞRAFYASI

Yrd.Doç.Dr. Sevda Çetinkaya

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

scetinkayad@hotmail.com

ÖZ

Doğal bitki örtüsü açısından volkanik alanlar ilgi çekici yerlerdir. Volkanik arazilerden özellikle leçelerde, kayacın ayrışması, toprak oluşumu ve bitkilerin yerleşmesi sürecinin uzun sürmesi nedeniyle bu sahalarda doğal bitki örtüsü bakımından, çevrelerinden farklı ve nispeten zayıf olan yerlerdir. Bu araştırmada İskenderun körfezi kuzeyinde Erzin-Ceyhan-Osmaniye arasında bulunan leçelik sahaların doğal bitki örtüsü incelenmiştir. İnceleme bölgesindeki leçelik arazide doğal bitki örtüsünü şekillendiren ve bitki örtüsünün dağılımını etkileyen faktörler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle ilgili literatür taranmıştır. Daha sonra arazi çalışmaları yapılmıştır. Araziden bitki örnekleri alınmış, Ayrıca alınan toprak örnekleri de analiz ettirilmiştir. Elde edilen veriler haritalanarak bitki dağılımı gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sahasındaki leçelik araziler, farklı yerlerden lav çıkışlarına bağlı olarak adeta adalar şeklinde görülmektedir. Bunlardan en yüksek noktasını Delihalil Konisinin(600m) oluşturduğu leçelik, en geniş alanı oluşturur. Delihalil konisinin yanı sıra, lav çıkışının olduğu Üçtepeler konilerinin çevresinde ise daha sınırlı leçelik alanlar mevcuttur. Sahada yer yer bitki örtüsünün yoğunlaştığı yerler olmakla birlikte, doğal bitki örtüsü genel görünümü itibarıyla cılız bir çalı formu şeklindedir. Kurakçıl karakterdeki maki elemanlarının bulunduğu sahada hakim elemanlar delice(*Olea oleaster*) ve kermez meşesi(*Quercus coccifera*) dir. Sahada yağışlı dönemlerde su biriken ve taban suyu seviyesinin yüksek olduğu yerlerde hayıt(*Vitex agnus castus* ve zakkumlar(*Nerium oleander*) da yoğunluk kazanmaktadır. Ağaç formu nadir görülen kızılçamlarla temsil edilmektedir. Tarla ve narenciye bahçeleri tarafından sınırlanan leçelerde doğal bitki örtüsünün farklı nedenlerle de tahrip edildiği gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bitki coğrafyası, Erzin, Delihalil Konisi, Leçe,

PLANT GEOGRAPHY OF VOLCANIC LANDS BETWEEN CEYHAN-ERZİN

ABSTRACT

Volcanic lands are interesting places in terms of natural vegetation cover. Volcanic lands, particularly lava flows are different from their surroundings and relatively weak in terms of natural vegetation because of rock weathering, formation of soil and the long period of settlement of the plants. In this study, the natural vegetation cover of the lava flows between Erzin-Ceyhan-Osmaniye to the north of Iskenderun Bay was examined. The factors shaping the natural vegetation cover of the lava flows land and affecting the distribution of vegetation cover in the research area was put forth. For this purpose, the relevant literature was reviewed first. Then, field studies were done. The plant samples were collected, and the soil samples taken were analyzed. The obtained data were mapped and plant distribution was presented. The lava flow lands in the study area can be observed almost in the shape of islands depending on the lava flows from different places. Although there are places where vegetation cover is dense in the research area, the natural vegetation cover is generally in the shape of thin shrubs. The dominant vegetation in the area where maquis with xerophytic characteristics are found are the *Olea oleaster* and *Quercus coccifera*. In places where the water is accumulated in rainy periods and the water level is high, *Vitex agnus castus* and *Nerium oleanders* are also dense. The tree form is represented by the rare *Pinus brutia*. It is seen that the natural vegetation cover of the lava flow lands which are limited by farm fields, are being destroyed for different reasons.

Keywords: Plant geography, lava flow, Erzin, Delihalil Cone.

BALKAN ÜLKELERİNDE DIŞ TİCARETİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emre ÜNSAL

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

mehmet.unsal@istanbul.edu.tr

Öz

Ekonomik büyümenin en önemli kaynaklarından biri olan dış ticaretin istihdamı artıran etkileri hem teorik hem de uygulamalı çalışmalar ile gösterilmiştir. Bu çalışmada da, ihracat ve ithalatın istihdam üzerindeki etkileri Balkan Ülkelerine ait veriler kullanılarak araştırılmaktadır. Bu amaçla; 1997-2015 döneminde Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'a ait veriler kullanılarak Panel Veri Analizi yapılmıştır. Bu analizde bağımlı değişken olarak istihdam; bağımsız değişkenler olarak ise ihracat, ithalat, gayri safi yurtiçi hasıla ve işgücü verimliliği kullanılmıştır. Ekonometrik testlerin sonuçlarına göre, Panel Veri Analizini yapmak için Huber-Eicker-White tahmin yönteminin uygun olduğu belirlenmiştir. Uygulama sonuçlarına göre, Balkan Ülkelerinde ithalat istihdamı pozitif yönde etkilerken, ihracatın istihdam üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Ülkeleri, Dış ticaret, İstihdam, Panel veri analizi.

THE EFFECTS OF FOREIGN TRADE ON EMPLOYMENT IN BALKAN COUNTRIES

ABSTRACT

The accelerant effects of foreign trade, which is one of the most important sources of economic growth, over employment have become the research subject of several theoretical and applied studies. This study seeks to examine the effects of exports and imports on employment in Balkan Countries. For this aim, in 1997-2015 period, a Panel Data Analysis is performed on the data of Balkan Countries such as Albania, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Hungary, Macedonia, Romania, Serbia, Slovenia, Turkey and Greece. In this analysis, the dependent variable is employment, while the independent variables are exports, imports, gross domestic product and labor productivity. Econometric tests show that the Huber-Eicker-White Estimation is the suitable method for the Panel Data Analysis. According to the results of the analysis, while imports have a positive effect on employment in Balkan Countries, exports do not have a significant effect on employment.

Keywords: Balkan Countries, Foreign trade, Employment, Panel data analysis.

PARA ARZI VE İSTİHDAM: BALKAN ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emre ÜNSAL

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

mehmet.unsal@istanbul.edu.tr

Öz

Para arzında meydana getirilen değişimler parasal aktarım mekanizmaları sayesinde toplam talebi etkilemektedir. Faiz oranları, tüketim ve yatırım üzerinden ekonomiyi etkileyen para arzının, istihdam üzerindeki etkileri birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu çalışma da, para arzı ile istihdam arasındaki ilişkiyi Balkan Ülkelerine ait verileri kullanarak araştırmaktadır. Bu amaçla; 1997-2015 döneminde Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'a ait veriler kullanılarak Panel Veri Analizi yapılmıştır. Bu analizde bağımlı değişken olarak istihdam; bağımsız değişkenler olarak ise para arzı, ihracat, ithalat, gayri safi yurtiçi hasıla ve işgücü verimliliği kullanılmıştır. Ekonometrik testlerin sonuçlarına göre, Panel Veri Analizini yapmak için Huber-Eicker-White tahmin yönteminin uygun olduğu belirlenmiştir. Uygulama sonuçları, Balkan Ülkelerinde para arzının istihdam üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Ülkeleri, Para arzı, İstihdam, Panel veri analizi.

MONEY SUPPLY AND EMPLOYMENT: A PANEL DATA ANALYSIS ON BALKAN COUNTRIES

ABSTRACT

The changes in money supply affect aggregate demand through monetary transmission mechanism. By means of the interaction between interest rates, consumption and investment, the effects of money supply on employment have been the subject of several researches. This study aims to investigate the effects of money supply on employment in Balkan Countries. For this purpose, a Panel Data Analysis is conducted on the data of Balkan Countries such as Albania, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Hungary, Macedonia, Romania, Serbia, Slovenia, Turkey and Greece for the period of 1997-2015. In this analysis, the dependent variable is employment, while the independent variables are money supply, exports, imports, gross domestic product and labor productivity. As a result of the econometric tests, Huber-Eicker-White Estimation is identified as the suitable method for the Panel Data Analysis. According to the results of the study, money supply does not have a significant effect on employment in Balkan Countries.

Keywords: Balkan Countries, Money Supply, Employment, Panel Data Analysis.

SOSYO EKONOMİK DURUM VE SİĞARA İÇME DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yrd.Doç.Dr. Burcu MUCAN ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İşletme Fakültesi

burcu.mucan@cbu.edu.tr

ÖZ

Sigara içme yaygınlığı düşük sosyo ekonomik statülü gruplar arasında yaygın olmakla beraber bu dezavantajlı gruplar arasında sigaradan kaynaklanan zararlarda oldukça yüksektir. İngiltere’de yapılan araştırmalara göre bu dezavantajlı gruplarda sigarayı bırakamama, bırakma ile ilgili sosyal desteklerin azaltılmış olması, bırakmaya motive olamama, yüksek sigara bağımlılığı, bırakma ile ilgili desteklere devam etmeme, öz yeterlilik eksikliği gibi sonuçlardan kaynaklanabileceğini göstermiştir. Türkiye’de bu gruplar arasındaki sigara bağımlılığı nedenleri ve neler yapılabileceği bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Keşifsel yöntemlerle yapılacak olan çalışmada model ortaya koyulması ve bir sonraki çalışmalara yön göstermesi planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sigara kullanımı, Sosyoekonomik durum, Tütün Kontrolü

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIO ECONOMIC STATUS AND SMOKING BEHAVIOUR

ABSTRACT

Smoking prevalence is really high between low socio economic status groups and disadvantaged smokers may face higher exposure to tobacco’s harms. According to studies this may be the result of reduced social support for quitting, low motivation to quit, stronger addiction to tobacco, not completing courses, lack of self-efficacy. The subject of this study is to to investigate the causes and what can be done in dealing with tobacco dependence between these groups. It is planned to introduce a model in the study by using exploratory methods and to guide the next studies.

Keywords: Smoking, Socioeconomic Status, Tobacco Control

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ЭКСТРАЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

Yrd. Doç. Dr. Zhanar Baiteliyeva

Nazarbayev University

ТҮЙІН

Әрбір халық өзінің әлемдік суретін тілі негізінде қалыптастырады. Осыған байланысты адамның бір-бірін түсінуі қиынға соғады. Әрине, бір-бірінен қатты ерекшеленетін тілдерге қарағанда туыстас тілдерде сөйлейтін халықтар үшін бір-бірін түсінуі анағұрлым жеңілдеу.

Тілдік деректердің сабақтастығы мен ортақтығы түркі тілдерінің синхронды дамуында аңғарылады. Бұл әртүрлі топтар мен аймақтардағы қазіргі түркі тілдерінде бір-біріне өте ұқсас немесе нұсқалас атаулардың көптеп кездесетінін көрсетеді. Атаулардың бұл қабатында заңды түрде болған фоно-морфо-семантикалық ауытқуларда және құрылымдық түрленулерде олар не бұл халықтардың шығу тегі мен тұрмысының ортақтығын көрсетеді, не олардың әртүрлі тарихи даму кезеңдеріндегі тіларалық кірме сөздердің нәтижесі болып табылады. Сонымен қатар, әрбір түркі халықтарында қоршаған ортаға өзіндік көзқарасы, дүниетанымы қалыптасқанын да айтып өту керек. Мұндай ерекшеліктерді халық тілінде сақталған сөз орамдарынан байқауға болады.

Тілімізге тым ерте еніп, санамызға сіңіп кеткен мақал-мәтелдерді кезінде хат-қағазға түсірмегендіктен, бұл күнде қай халықта бұрын шыққанын анықтау, ажырату оңай емес. Біз осы баяндамамызда қазақ тіліндегі және түркі тілдерінде кездесетін ортақ тілдік бірліктер мен олардың пайда болуына әсер еткен экстралингвистикалық факторлар туралы айтқымыз келеді. Сондай-ақ, түркі тілдес халықтар тілінде кездесетін түрлі лексикалық қабаттар және олардың сол халықтың күнделікті айналысқан тұрмыс-тіршілігімен немесе географиялық ерекшеліктерімен, т.б. байланысын көрсетуді мақсат етеміз.

Кілт сөздер: экстралингвистикалық факторлар, тіл, қоғам, түркі тілдері

INFLUENCE OF EXTRA-LINGUISTIC FACTORS ON THE FORMATION OF PHRASEOLOGIES IN THE KAZAKH LANGUAGE

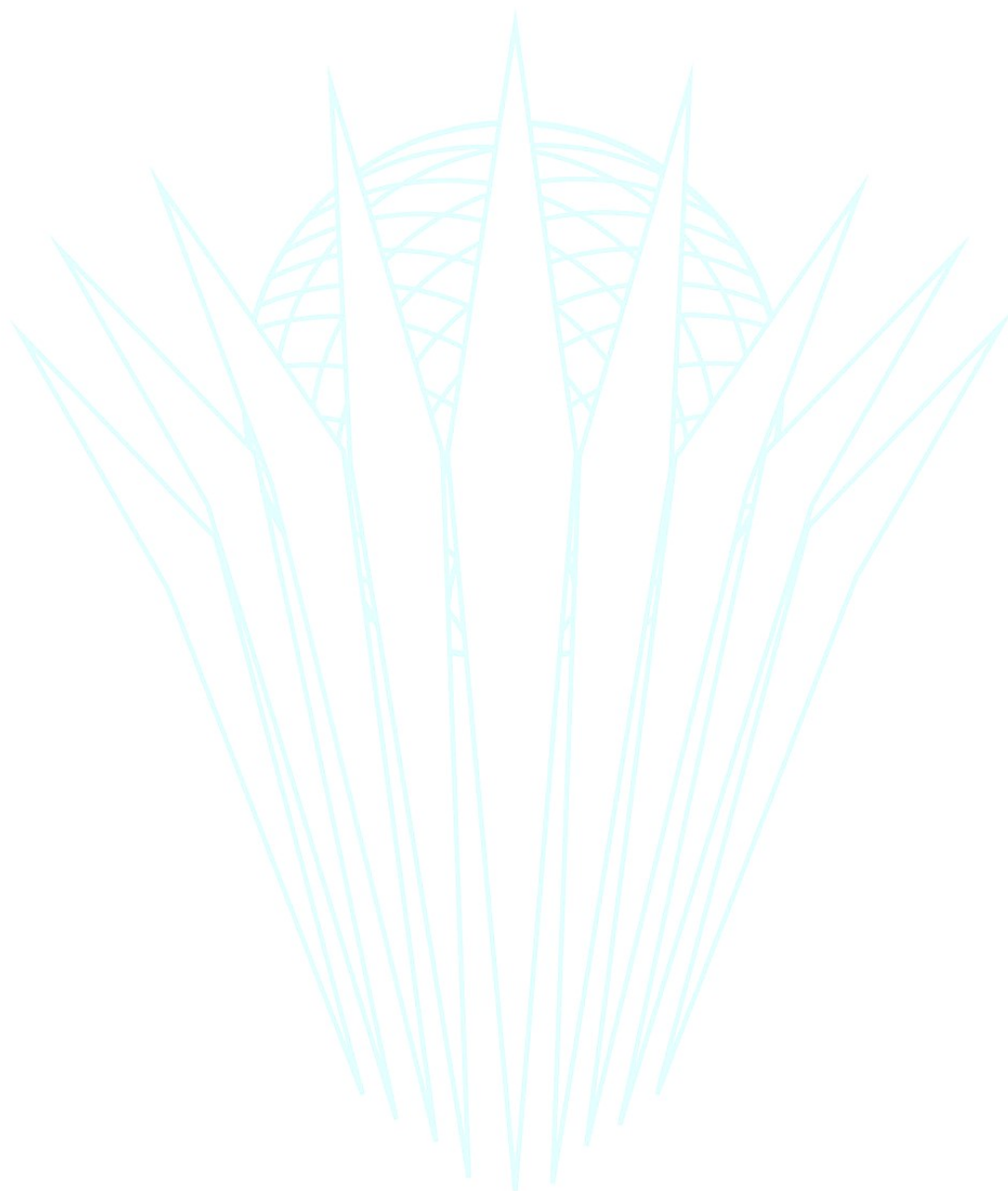
ABSTRACT

Every nation forms its world image based on its language. Due to this, it is hard for people to understand each other. Surely, for people speaking in kindred languages, it is easier to understand each other than for those speaking in far different languages.

Consistency and commonness of linguistic evidences is seen in the synchronic development of the Turkic languages. It shows very similar or suggested names in the contemporary Turkic languages in different groups and regions. Phono-morpho-semantic deviations and structural variations demonstrate that either these people share common origin and way of life, or this is the result of borrowing words in different historical development periods. Besides, it is important to mention personal worldview and attitude to the environment of each Turkic nation. These peculiarities can be noticed in syllables and phrases in every nation's language. Phraseologies that entered our language very early and found a lodgment in our minds were not written down on paper. It is difficult to identify which nation invented which of them.

In this article, we discuss extralinguistic factors that had influenced formation of common linguistic units in the kazakh language and some Turkic languages. Besides, we aim to demonstrate the connection between different lexical layers with these nations' every day household, way of life, geographic location, and other characteristics.

Keywords: Extra-Linguistic Factors, Language, Society, Turkic Languages

978-605-4931-68-2